

Coperta de CĂLIN STEGEREAN

9
242

Dreptul la memorie

în lectura lui
Iordan Chimet

II

Intrarea
în
Lumea Modernă

11689

Selecție și antologie
de Iordan Chimet, 1991
Ediția 1992

© Editura Dacia, Cluj, Str. Emil Isac nr. 23

EDITURA DACIA CLUJ
1992

III

Instituțiile

ISBN 973-35-0242-1

În linii mari ceea ce am numit Cuvintele fundamentale și Miturile au fost de-ajuns pentru a propune o primă expresie a identității românești văzută din perspectivă tradițională, configurând în același timp și o cultură populară exemplară, performanța noastră majoră pînă acum. Intrarea în Lumea Modernă a solicitat însă și edificarea altor instrumente ale Progresului mai adaptate noilor condiții ale timpului, Instituțiile: Academia, Universitatea, Școala în general, Presa, Structura politică, Structura religioasă, Cultura și Știința . . . În intervalul unui veac și ceva elita gândirii românești a reușit prin adaptarea acestor forme specifice civilizației să modeleze și să dinamizeze conștiința tinerelor sale generații după noile tipare ale lumii moderne, să cearnă valorile, să-i propună noi modele, criterii și sisteme de referință, în fine, cu însăși ideea de progres. Ideea de viitor apărea pentru prima dată în termeni concreți — propunînd programe, obiective, metode de investigație unui popor care dispusese pînă atunci numai de trecut. Evident, apariția Instituțiilor nu s-a soldat din prima clipă cu rezultate spectaculoase, acumulările au fost mai degrabă lente, în definitiv nu putea fi bruscat ritmul structurilor tradiționale fără a produce grave tulburări funcționale societății timpului. A mai existat și o rezistență din partea unor medii, să le spunem arhaice, care refuzau obstinent încadrarea în Istoria civilizației, în Istorie pur și simplu. Și apoi cum să faci bilanțul unor mecanisme sociale aflate în acea vreme în faza de debut, operînd, de atîtea ori, conform naturii lor, în anonim, cu o acțiune în general invizibilă pentru privirea marelui public și, ca tot ce ține de educarea maselor, cu roade ținute. Dar toate aceste limite fuseseră acceptate ca făcînd parte din regula jocului propus de noul spirit al timpului, Trecutul cu toate mirajele sale devenea, cu sau fără voia sa — fără voia sa, mai degrabă — superba melancolie a unui paradis pierdut definitiv, încetînd să mai exercite o presiune substanțială asupra prezentului aflat în

febrile prefaceri, supus altor modele, ispite și rigori. Astăzi, cînd privim retrospectiv, știm că nașterea civilizației românești nu a fost ferită de dureri, că n-a fost vorba de realizarea miraculoasă a unei dorințe, ca-n basme, de un act de caritate al Destinului; dimpotrivă, a fost un efort acerb, cu destule ezitări și confuzii, luptînd cu alții dar și cu noi înșine — în primul rînd cu defectele noastre dar trebuie spus că nici virtuțile noastre nu ne-au slujit, cum trebuie, întotdeauna — o trudă, deseori insuportabilă, cu atîtea elanuri fracturate nedrept . . . Nu vom avea astăzi răgazul de a stărui, cum s-ar fi cuvenit, și asupra părții întunecate a drumului, mulțumindu-ne să considerăm doar bilanțul victoriilor, multe — puține, atîtea cîte au fost. Să nu le supradimensionăm meritele, să nu le amplificăm dar nici să nu le diminuăm abuziv defectele, să ne întoarcem la fapte pentru a reflecta la semnificațiile celei de a doua Geneze a noastre, Intrarea în Civilizație, căci merită; Intrarea în Civilizație am spus: la fel de bine am putea-o denumi, Intrarea în Lumea Modernă, în fine, Intrarea în Europa.

Instaurarea în centrul societății românești a acestor ample mecanisme culturale în care inspirația umanistă de tip iluminist accentă să conlucreze cu spiritul de metodă și organizare — de disciplinare chiar a materialului risipit pînă atunci în toate vînturile — preluat din experiența științelor exacte, toate instrumente ale gândirii creatoare, nu a fost o operație pasivă, un implant artificial, un simplu deziderat al necesității istorice. Sufletul românesc se arătase receptiv mai demult pentru noul curs al istoriei și mai degrabă conjuncturile politice nefaste decît blamabila inerție autohtonă, toate provenind din fatalitatea geopolitică de a fi fost fixați de destin în zona de umbră a marilor imperii orientale, a întîrziat nedrept și cu atîtea efecte de durată, intrarea efectivă a României în vîrsta adultă, în Lumea Modernă.

Momente de răscruce ale devenirii colective, nașterea Instituțiilor ar trebui sărbătorită cu aceeași devoțiune, și, de ce nu, cu același fior al misterului relevat în existența sacrală cu care celebrăm evenimentele memorabile ale Tradiției: nu regăsim oare în actele lor de naștere miracolul unui Nou Început, revelația unei secunde Geneze, rostirea unui nou legămînt, chiar dacă, oarecum, întîrziat, cu Destinul — cu Istoria, pentru cine preferă pseudonimul acesta preferat al Soartei — în viața modernă?

E locul să observăm cum adaptarea noilor structuri care-și dovediseră deja eficiența în Europa promotoare a civilizației nu fusese obținută prin lichidarea în bloc a întregii moșteniri culturale, de vreme ce opera de artă, această oglindă a conștiinței colective, va continua să păstreze modelul omului drept, temperat, cu simțul măsurii, răspunzător și pentru actele sale și pentru actele

lumii din care făcea parte. Omul, măsură a lucrurilor, idealul antic profund ancorat în tradiția autohtonă, continua să subziste, astfel se realiza medierea între trecutul care-și consumase virtualitățile și viitorul aflat încă în stadiul speranțelor și iluziilor.

Acest acord între epoci diferite în timp, ireconciliabile, opuse ca structuri, ca mod de a simți, gândi și simți, ca vocație de a gândi autonom de a reflecta deci, fiecare din altă perspectivă, asupra a ceea ce este esențial și ceea ce este derizoriu în problema ființei și a existenței, epoci care nu se succed pur și simplu ci se elimină în definiție, una pe alta, acest acord devenise totuși posibil, datorită unei particularități a culturii noastre tradiționale. Iată despre ce este vorba. Cultura tradițională tipică, oricând și oriunde am întâlnit-o, funcționând și astăzi, deseori în plină vitalitate — lumea africană, cea extrem orientală, societatea islamică sau cea latino-americană — s-a dovedit în mod programatic indiferentă, deseori ostilă, la nou, la schimbare refuzând mișcarea, neasimilând experiența. Nu trebuie de căutat în observația noastră nici un subtext pejorativ, pur și simplu ne aflăm în fața unor lumi paralele, fiecare evoluând pe o altă orbită, valorile aflate în centrul culturii tradiționale nefiind compatibile cu valorile aflate în centrul modelului, să-i spunem, modern. Pentru observatorul contemporan lumea Tradiției va apare ca fiind prizoniera unui vis, așadar formele imaginarului fiind înfinit mai expresive și categorice decât cele supuse experienței, ale realului. Trezirea unei comunități tradiționale din visul colectiv pe care-l trăiește, și încă o trezire bruscă, având drept rezultat proiectarea societății respective în dimineața unei perpetue schimbări — așa cum se prezintă la prima vedere lumea noastră — ar echivala pentru localnici cu o terifiantă coborire în Infern. Nu dau exemple, dramele lumii a treia sînt bine cunoscute tuturor.

În schimb, cultura noastră tradițională derogă de la modelul tipic, dezvăluindu-și imediat caracterul său deschis, creatorul popular nu a rămas imobilizat în visul trecutului arhaic, iar atunci cînd i s-a oferit ocazia nu a ezitat să se implice prin gândirea sa personală, prin simț critic ca și prin opțiuni și sugestii surprinzătoare în viața practică, anticipînd — mai ales în civilizația țărănească în inventarul habitatului rural — ingeniozitatea, simplicitatea formelor și eleganța design-ului modern.

Asimilarea Instituțiilor — cel puțin a acelor care aveau o istorie mai recentă, presupunînd și selecția culturală cea mai riguroasă cu putință, Academia, Universitatea, Presa, Știința, de pildă —, a încetat astfel de a fi o greșă oarecare, un gest mimetic devenind din prima clipă un fenomen autentic românesc: predispozițiile naturale ale spiritului autohton ca respectul valorii, atitudinea activă — chiar dacă fără excese —, recunoașterea inteligenței

ca un merit deosebit, iată tot atîtea calități evidente care au îndeplinit rolul de ursitoare al noilor mecanisme ale Progresului, răs-punzătoare de opera de educare a energiilor existente în societatea timpului. Nu am uitat, firește, nici forțele de inerție locală cu tot ceea ce constituia testul împovăraător al penumbrelor istorice depozitate în psihologia colectivă, calitățile pe care le-am evocat mai sus erau departe de a fi reprezentative pentru întreg ansamblul social, au fost în schimb prezente în cea mai curată zonă a mentalității populare, cea care cerne valorile, formează caracterele, relevează vocațiile încercînd, cu prețul cîtor eforturi și sacrificii, să spiritualizeze într-o cît mai largă măsură viața publică.

Presupun că nu vor exista controverse în privința includerii în volum a Instituțiilor cu certă vocație culturală — Academia, Școala, Presa etc., în schimb înțeleg că spațiul larg acordat fenomenului politic ar putea întrucîtva deruta pe cititorul grăbit. Cu atît mai mult cu cît vom fi nevoiți să restringem imensitatea ameițitoare a temei la un singur aspect, acesta însă fundamental, și anume la centrul său de viață, care este partidul politic.

Dincolo de ceea ce s-a spus pe drept sau pe nedrept, cu bună sau rea credință despre rațiunea de a fi a partidului politic ca și despre felul cum și-a desfășurat activitatea în condițiile specifice ale trecutului recent, un lucru va rămîne în cele din urmă fundamental, și care va trebui reamintit mereu: dinamul indispensabil al mutațiilor pe care le-a solicitat civilizația ca ideal al vremurilor noi, a fost tocmai fenomenul politic prin instrumentul său cel mai important care a fost partidul, — partidele așadar. În definitiv existența, și dincolo de existență progresul tuturor celorlalte instituții a depins în trecut, și va depinde și în viitor, tocmai de sănătatea, ar fi trebuit să spun de normalitatea vieții politice sau, dimpotrivă, la extrema opusă, de blocarea sa.

Nu ar fi inutil, cred, să ne reamintim că activitatea politică începută în mod organizat în a doua jumătate a veacului trecut, relativ recent deci, își avea justificări și rădăcini mai vechi. Înainte ca Istoria, în momentele ei benefice să fi instaurat acel minimum de condiții indispensabile pentru derularea vieții politice normale, promovarea ideilor de organizare socială ca și educarea mentalității populare în vederea exercițiului politic propriu-zis, constituiau deja obiectivele științei istorice.

Istoria, cel puțin așa cum au văzut-o cărturarii noștri în veacurile precedente, nu a fost o operă de strictă specialitate livrescă, detașată de viață: în operația de deshumare a necropolelor trecutului ei căutau justificările prezentului și descopereau motivațiile necesarelor prefaceri ale viitorului: prefigurau, avant la letre, apariția exercițiului politic, ca o veritabilă încununare a vieții sociale. Isto-

ricul nu era un simplu cercetător, oricât de dotat, calitatea de profesor nu-l putea ispiti în acele vremuri, când nu fusese edificată încă Școala sau Universitatea unde ar fi putut modela conștiința tinerelor generații dornice să înalțe poporul din ignoranța trecutului. Pe scena lumii sale Istoricul apărea ca un adevărat tribun, veritabil conducător al poporului pe plan spiritual, călăuză, chiar dacă, prea adesea, singuratică, în gravele momente de răscruce, ale vremii nu-i era străin nici gestul profetic înfierând căderea în promiscuitatea vieții dar și prevestind, inspirat, viitoarele aurore, l-am putea vedea astăzi ca pe un autentic om politic, de ce nu chiar ca șef de partid, chiar dacă partidul în numele căruia vorbea istoricul din trecut nu căpătase încă forma reală și statut propriu-zis.

Să ne întoarcem, măcar din când în când, la clasici. Nimic mai firesc, ne aparțin, le aparținem. Nu i-am chemat anume la dialogul acestei cărți, căci ei sînt, ambasadorii unui alt timp, unei alte societăți, existența lor — compusă din opera pe care au creat-o, din sacrificiul vieții personale, din renunțarea, de câte ori, la bunurile elementare ale vieții, din înțelesul faptelor lor și în cele din urmă, din însăși amintirea participării lor la înfăptuirea visului colectiv — s-a topit în pulberea altor veacuri. Și, totuși, chiar într-o reîntîlnire grăbită, cum e cazul de față, mărturia lor va rămîne întotdeauna semnificativă. Iată-l pe marele Bălcescu adresîndu-se publicului, și publicul cu care vorbește e nația întreagă, cerîndu-i să-și motiveze prezența în istorie nu printr-un simplu și anonim act de existență, ci prin temeinice argumente culturale ca și prin aportul pe care l-a adus sau îl va putea, eventual, aduce mîine solidarității europene către care tindea noul curs al vremurilor: «Dacă fiecare nație are o misiune evanghelică a împlini pe pămînt, să cercetăm și să întrebăm, și pe această nație română, atît de doritoare astăzi de viață, ce a făcut? Ce lupte a purtat pentru realizarea legii lui Dumnezeu, atît în sînul său, cît și în omenire? Istoria, lumea, are drept a-i cere această seamă: căci nu trebuie uitat că, cu toată sfințenia dreptului său, astăzi nu e destul ca o nație să-și aibă un loc pe cartea lumii, sau să-și reclameze acest loc și libertatea sa în numele suvenirilor istorice; ca dreptul său să ajungă a fi respectat și recunoscut de celelalte nații, trebuie încă ca ea să poată dovedi folosul ce i-a adus și poate aduce lumii, trebuie să arate formula înțelegătoare și soțială ce ea reprezintă în marea carte a înțelegerii și a istoriei omenirii.

Să aruncăm doar o ochire asupra trecutului acestei nații române și să vedem ce a făcut în aceste optsprezece secole de cînd se află statornicită în pămîntul său. Această ochire ne va da înțelegerea revoluțiilor ei de față și a revoluțiilor ei viitoare ».

În inițiativa sa de anvergură de a publica « o colecție a tuturor cronicarilor Valahiei și a Moldaviei », Mihail Kogălniceanu vedea

în lectura trecutului eroic cea mai bună metodă de păstrare a identității naționale și purificare a mentalităților sociale, pornind așadar de la modelul lăsat de strămoși. Program istoric dar nu mai puțin și diagnostic social, definind starea de criză acută a societății vremii care impunea o nouă percepție a prezentului ca și o nouă viziune a viitorului: « De atunci ce-am făcut, cum ne-am schimbat! În bine sau în rău? Aceasta strănepoții noștri vor putea judeca. Noi sîntem încă prea aproape de întîmplările care au adus o prăpastie între Români cei vechi și noi: sîntem prea aproape de vulcan; ura, interesul, pisma, toate patimile cele mici trăiesc încă; prefacerea n-a încetat încă. Nu putem dar cunoaște rezultatul acelor întîmplări, nu știm ce soartă ne pregătește. Însă în orice chip, suvenirile strămoșești nu pot să ne strice; fie ca Dumnezeu să ne păstreze Români, fie ca soarta să ne nimichicească, trebuie să fim mîndri de vechea slavă a strămoșilor. Faptele noastre de astăzi sînt așa de mici, așa de neînsemnate, potrivindu-le cu faptele Românilor celor vechi, încât dacă ne-am lepăda și de slava ce înrăurează binele și până astăzi asupra noastră, cu ce ne-am înfățișa înaintea marelui judecător? Națiile, ca și oamenii indeosebi își au solia lor pe pămînt și sînt răspunzătoare de petrecerea lor aici jos. Omul este răspunzător pentru faptele sale; nația pentru slava ce a cîștigat, pentru pămîntul ce i s-a dat spre moștenire.

Ce ticăloșie ar fi pentru noi, mici în starea de astăzi, slabi în viitorie, fără suvenirii vechi, disprețuind trecutele, negîndind la cele viitoare, nefolosindu-ne de cele de față! Într-o așa stare oare n-am fi copti pentru piere, oare solia noastră nu ni s-a sfărșit pe pămînt, oare nu ne-a venit rîndul ca să trăim numai în Istorie, și încă și atunci dacă vom avea Istorie »?

Marele istoric scria aceste cuvinte în 1840, anul de grație 1848 nu era departe... După patru decenii Mihai Eminescu asemenea înaintașilor săi continua să caute misiunea istorică a lumii sale, o misiune politică în același timp, căci oferea nu numai o analiză a prezentului încă șovăelnic, dar și un model pentru activitatea practică, organizată, a viitorului: « E un român slab de înger, acela care sperie țara cu primejdii ce ne-ar fi amenințat din afară; soarta, viitorul nostru și al urmașilor noștri atîrnă de la înțelepciunea noastră și de la buna chibzuință cu care vom înainta spre realizarea misiunii noastre istorice ce ni se cuvine și numai spre a acestei uncii și singure misiuni; primejdiile dacă ne amenință, ne amenință dinlăuntru.

Ușurința, reaua credință, nesocotința ori zelul pătimăș la noi înșine, numai acestea pot să fie izvorul primejdiilor ce ne amenință și vai și amar de noi dacă în vremurile noastre mari am avea parte de a fi conduși de oameni mici, al căror cap e prea strîmt spre a putea

cuprinde concepția bogată a misiunii unui popor întinerit după o viață de optsprezece veacuri, ori a căror inimă e prea sarbădă spre a putea încălzi de această misiune, oamenii ce ar voi să ne ducă unde n-avem să mergem prea în pripă, prea departe ori în direcții nepotrivite cu firea blândă și așezată a neamului nostru.

Trebuie să fim un stat de cultură la gurile Dunării; aceasta e singura misiune a statului român și oricine ar voi să ne risipească puterile spre alt scop, pune în joc viitorul urmașilor și calcă în picioare roadele muncii străbunilor noștri... ». Și alte citate ar putea continua astfel pe multe pagini, dacă am fi putut dărui spațiul oricum limitat al acestei cărți Marilor Deschizători de Drum, Premergătorilor — deja îndepărtați ca norii — și nu, așa cum am procedat noi, urmașilor lor mai apropiați de zilele, interogările și dilemele noastre.

Cu rădăcinile sale istorice, cu motivații filosofice în postura de principal factor de afirmare a progresului, fenomenul politic nu putea în nici un caz lipsi din inventarul oricât de sumar al instituțiilor cu vocație culturală care definesc civilizația modernă. Temeinică sau șubredă, scena trecutului nostru a fost legată, la bine sau la rău, de felul cum s-a derulat viața politică a vremii. O privire, chiar dacă parțială, asupra fenomenului nu putea lipsi. Pentru proiectul excursului nostru singura perspectivă importantă asupra căreia credem că trebuie stăruit rămîne diversitatea programelor de edificare a viitorului cu care partidele politice ale vremii se înfățișau publicului. Cum își imagina viitorul societatea de ieri? și prin viitor înțelegem nu numai imaginea relativă, ameliorată, a vieții cotidiene ci însăși zborul celest al speranței, așadar imaginea visată a Paradisului terestru. Contau prea puțin pentru truditul vieții de ieri argumentele logice, statisticile necruțătoare, analizele economice și sociale, chiar motivațiile filosofice, strategia generală și tactica fiecărui partid, în transparența programului politic puteai de asemeni întrezări caracterul himeric al unui Paradis posibil, modele ideale ale lumii de mâine, portrete utopice, destinațiile deseori scufundate în vis care erau oferite lumii noastre de ieri, la începutul unui drum istoric nou care debutase, totuși cu realizarea efectivă a unui vis: România Mare, ceea ce putea acredita ideea mirifică că visele și utopiile sînt, uneori, posibile.

Academia

Ființa și menirea Academiilor

Domnilor Colegi,

Să-mi fie îngăduit acum, ca un omagiu pe care mă simt dator a-l aduce Academiei, ce m'a chemat în sânul ei, să dezvolt, în fața d-voastră, rațiunile ce mă fac să privesc alegerea mea ca o mare cinste și motivarea înaltei idei ce o am de ființa acestei instituții, ca și de menirea ei.

Dealtminteri, o astfel de cercetare este, cred, binevenită și din alt punct de vedere.

Toate instituțiile cari au un lung trecut, sunt expuse din când în când la un îndoit pericol: a nu fi bine înțelese de opinia publică, și ceea ce este poate mai îngrijitor, a pierde ele însele sentimentul eficace de ce trebuie să facă, pentru a se adapta la rosturi și la scopuri noi, izvorâte din situații politice sociale și morale, noi.

Academia Română a scăpat până acum de acest pericol, grație principiului înțelept al elasticității organizării ei libere și serviciilor aduse științei și culturii naționale.

Ieșită din mișcarea spiritelor, ce a făcut Renașterea noastră națională, Academia Română a primit din toate părțile mărturii de favoare și recunoaștere; ea apare și azi ca instituția cea mai proprie a servi și onora interesele superioare culturale și științifice ale Patriei.

Totuș, în acest timp, opinia publică activă și deșteaptă se ocupă de tot și voiește, nu fără motiv, a-și da seamă de tot. Nu este deci inutil a-i explica azi mai distinct ceea ce ea știe poate puțin confuz.

La aceasta mai trebuie adăugat că explicând altora ceea ce este și voim a fi Academia Română, vom ajunge să ne înțelegem mai bine pe noi înșine, ceea ce nu alcătuieste, de sigur, un câștig de disprețuit.

Necesitatea ce se impune Academiei de a determina cu claritate orientarea sa liberă și originală în mișcarea culturii contemporane nu a scăpat de altminteri membrilor ei, cari, fără îndoială, nu din întâmplare au deliberat prelungit și repetat în două sesiuni generale asupra necesității și modalității oportune a revizuirii Statutelor, în cadrul păstrării credincioase a celor mai bune ale ei tradiții. S'a ales chiar o comisie — în care mi s'a făcut onoarea să fiu chemat — cu însărcinarea specială a aduce propuneri privitoare la reorganizarea Academiei.

Litera unui statut este însă puțin lucru în ea însăși.

În mișcarea de reformă a Academiei nu poate fi vorba de formule invariabile și definitive turnate în dispoziții statutare, căci ceea ce este viu și viabil nu poate fi prins în formule și definit, având soarta creației spontane și totdeauna în ascensiune.

Ceea ce interesează este numai spiritul, care va însufleți această reformă și metodele pe care el le va indica.

Are oare Academia, ca atare, ca instituție prin esența ei spirituală, un drept la existență în sânul societății, al națiunii și al umanității?

Iată întreaga problemă a Academiei, problema valorii ei sociale, naționale și umanitare.

În toate timpurile Academia a fost obiectul unor dorințe fierbinți și în același timp al unor epigrame sarcastice.

Să fie oare Academia, cum cred unii, numai o societate de paradă, un sindicat de vanități satisfăcute pentru a distribui titluri glorioase, ce în realitate nu ar da glorie, ci cel mult gloriolă?

Să fie ea oare numai un obiect de lux social, un refugiu liniștit, de contemplație senină pentru o elită aleasă de un restrâns centru de selecție, deasupra căreia trece fără să o atingă sgomotul vieții?

Să fie Academia, în sfârșit, o instituție superstițioasă și de aceea respectabilă, cu simpla menire a consacra și încoronă o viață de efort și de muncă, supraviețuindu-se pe ea însăși, fără altă necesitate?

Dacă este așa, apoi această instituție corporativă fără utilitate, fără frumusețe, fără vreun mandat este imuabilă; totul este perfect în orânduirea ei simetrică. Sit ut est, aut non sit.

Dacă însă, dimpotrivă, Academia este mai mult decât un salon închis de conversație științifică și literară, ce are numai a desemna pe noii oaspeți și a admite la fotoliile de care dispune pe cei găsiți demni a se așeza în ele și în sânul cărui salon s'ar dezvoltă acea faimoasă «Academicită», compusă din ambiții, rivalități și intrigi; dacă adică Academia este, cum a celebrat-o *Daunou*, în raportul său pentru creierea Institutului Franței: «un templu național, ale cărui porți totdeauna «închise intrigi»

nu se deschid decât la sunetul unui renume « just », și ca așezământ național ea implinește o necesară și profundă funcție socială și etică, atunci din când în când, la anumite epoci, se impune problema reînnoirii ei, adică trebuința Academiei a se acomoda la o nouă stare și situație națională.

Istoria tuturor Academiiilor, conștiente de sensul lor superior, cunoaște astfel de procese de reînnoire.

Dovada cea mai strălucită, și care ilustrează în cel mai elocvent chip discuția în jurul problematicei Academiiilor, ne-o oferă suprimarea pură și simplă a lor de către Revoluția franceză, ca fiind inutile și reprezentând simple rămășițe învechite ale instituțiilor vechiului regim, ceea ce n'a împiedicat însă ca aceeași revoluție, doi ani mai târziu, simțind adânc golul provocat, să « inaugureze cu un ceremonial și fast neobișnuit de exagerat, « Institutul Franței », ce încorporează în esență ideea Academiei vechi.

Gestul revoluției franceze a fost mai mult decât un tribut plătit violenței timpului — care refuză celebrului membru al Academiei de Științe, lui Lavoisier, favoarea implorată de a amâna cu câteva zile ghilotinarea sa pentru a termina o experiență începută ! Lovitura decisivă pe care a încercat să o dea Mirabeau și compania sa Academiei, prin distrugerea ei legală, consumată prin decretul din 8 August 1793, merită a opri puțin atenția asupra presupusului argument democratic împotriva acestui parlament aristocratic-academic, ce dispune de privilegii și împarte favoruri, ce ar fi Academia.

Dacă facem abstracție de veșnic aceiași pasionați adversari ai Academiei, pe cari îi întâlnim pretutindeni și în toate timpurile, deci și în timpul revoluției franceze, de un Palissot, ce n'a putut obține consacrarea oficială, de un Marat, inamic jurat al Academiei de Științe, pentru că ea n'a ținut în seamă puțin serioasele sale descoperiri, de un Chamfort, jignit în vanitatea sa, precum și de alți detractori interesați și invidioși, cei mai mari dușmani ai Academiei într'o democrație neadevărată sunt invidia și ura instinctivă împotriva tuturor formelor superior aristocratice, chiar și celor spirituale și ale talentului, ce se ridică deasupra nivelului comun, și neîncrederea împotriva oricărei manifestări de cultură, totdeauna suspectată, pentru că nu poate fi de oricine înțeleasă și împărtășită.

În realitate, Academia este un simbol al adevăratei democrații, al democrației aristocrate. Căci idealul unei democrații nu poate fi tendința unei nivelări a tuturor în jos, către un minimum, ci una în sus, către un maximum, adică o autogovernare și auto-responsabilitate socială a unor personalități, ajunse la un cât mai mare grad de dezvoltare.

Și atunci, dacă este așa, ce oferă organizarea Academiiilor? Membrii lor sunt aleși în mod liber, nu numiți; odată aleși ei sunt egali — au fost egali chiar în timpul vechiului regim, adică pe vremea domniei tranșante și exclusive a deosebirilor dintre clase și când totuși în sânul aceleiaș Academii regi, prinți, cardinali, duci, marchizi și conți erau egali reprezentanților burghezimii —; ei nu cunosc între ei altă autoritate decât aceea a științei și talentului; magistraturile academice sunt temporare; înfârșit, responsabilitatea academică — e cea mai fină dintre formele responsabilității, — adică aceea pe care o are fiecare membru față de conștiința lui proprie.

Nu sunt oare virtuțile unui guvernământ într'adevăr democratic?

Domnilor Colegi,

Revoluția franceză prin brutala suprimare și apoi prin entuziasta reînființare a Academiiilor, a pus în discuție pentru întâia oară, în mod public și cu toată tăria, problema Academiiilor, care a rămas de atunci până azi aceeaș, și deschisă; contribuțiile puse în serviciul luminării ei sunt puține și necomplete; de aceea orice analiză principială a elementelor ce compun, și a scopurilor ce urmăresc Academiile, nu poate fi, cred, decât binevenită.

Din primul loc nu trebuie uitat însă, că formarea marilor Academii nu este decât înfăptuirea mai largă ori mai îngustă a ideii Academiei moștenite dela unicul *Plato*, și care și-a sărbătorit triumful abia în veacul al XVII-lea și XVIII-lea prin vestitele utopii academice ale marilor spirite *Bacon* și *Leibniz*.

Fără îndoială, realizarea Academiiilor a corespuns necesităților de organizare a muncii științifice și culturale, și care a variat după diferitele epoci ale istoriei, ea se datorește însă în primul rând inițiativei acestor spirite îndrăznețe și modelelor ideale, pe care ei le-au creiat până în cele mai curioase detalii de regulament.

Este deci necesar a cunoaște trecutul multimilenar al acestor planuri, scumpe oricărei Academii, utopice pe vremea când au fost concepute devenite apoi programatice, când au început a fi înfăptuite.

Departate de tumultul vieții publice sub umbra copacilor de măslini ai grădinii din vestul Atenei, care se numea *'Ακαδημία*, *'Ακαδημία* dela eroul local unde-și avea sanctuarul, înfloriă cuvântul lui *Plato*, ce se plimbă acolo cu școlarii și adepții săi, discutând cu ei și încurajându-i în raporturi libere filozofice.

Iată veneratul loc de naștere al Academiiilor, de unde le vine și numele. Iată prima organizare grandioasă a muncii în comun, a artei și științei a științei celei mai înalt speculative, ca și a științelor empirice.

Prin metonimie numele de Academie a trecut mai târziu la școala filozofică întemeiată de Plato, așa, bunăoară, când mai târziu Tertullian numește pe adepții filozofiei platoniene, *Academia procassima*.

Academia lui Plato, a fost, pentru a întrebuiți limbajul său filozofic, Ideea instituțiilor libere de activitate științifică și filozofică colectivă, care mai târziu, ca simple copii palide și slabe, s'au creat în Atena, Alexandria, Pergamon, Roma și în veacul al XV-lea al Renașterii italiene.

Academia platoniceă, compusă din cortegianii savanți ai lui Lorenzo di Medici, ca și numeroasele societăți, ce s'au format în timpul Renașterii în orașele italiene, n'a fost decât epigonii și imitațiile naive ale modelului platonician.

Așa zilele Academii din acest timp își consacrau titluri ciudate: Humoristici, Fantastici, Innominati; programele lor conțineau cele mai amestecate scopuri: orare, studere, gaudere, *neminem laedere, non temere credere, de mundo non curare* (acesta-i programul Academiei Intronati din Siena); iar Venetianul cunoscut, Loredano, nu se sfiște a da următoarea definiție grotescă: « *Academia non è altro, d'un unione di vituosi per ingannar il tempo (ad fallendum tempus) e per indagare trà le virtù la felicità* » — caracterul de epigon reese și mai limpede din faimoasele banchete Academice, în care fiecare « *convive* », reluând rolul personagiilor antice, trebuia să celebreze, ca și convivii lui Plato, printr'un discurs ori în versuri elegante, umorul!

Pe porțile noi și larg deschise istoriei științelor în veacul al XVII-lea, s'a introdus o concepție nouă, modernă, a Academiei.

Academia modernă a schimbat pe eroul antic *'Αχάδηνος* cu un erou mai mare al cugetării, cu Bacon, cu care se începe o nouă serie de întemeieri academice.

Cu o profundă și senină înțelepciune, cu o imaginație vie și seducătoare, profetul inspirat al descoperirilor și minunilor științei și industriei moderne, *Bacon*, construiește în opera sa neterminată, « *Noua Atlantida* », romanul îndrăzneț al unei Academii ideale.

Navigatori, venind din Peru, sunt surprinși și aruncați de furună pe malurile unei mari insule necunoscute.

Acolo sunt primiți întâiu cu cea mai mare neîncredere, pentru ca mai târziu să li se acorde cea mai generoasă ospitalitate. Căci locuitorii acestei insule minunate, « *Bensalem* », dacă cunosc foarte bine civilizația, limbile, moravurile și legile altor popoare, nu voiesc însă a fi ei înșiși cunoscuți, pentrucă le este teamă ca prin

contactul cu străinii să nu piardă din puritatea instituțiilor și din fericirea conviețuirii lor.

Naufragiații, uimiți că întâlnesc în insula Bensalem pe cele mai civilizate dintre popoare, fac cunoștință, între altele, cu o instituție ciudată, numită « *colegiul operei de șase zile* » ori « *Casa și Institutul lui Salomon* ».

Scopul acestui institut este într'adevăr măreț! El constă în: « *descoperirea cauzelor și cunoștința intimă a forțelor primordiale și a principiilor lucrurilor pentru a extinde imperiul omului asupra Naturii* ».

În acest scop, cele mai puternice mijloace de experimentare sunt puse la îndemâna Institutului, în mod aproape risipitor, pentru a smulge naturii secretele sale.

Nimic nu e în natură și în tehnică, ce să nu fie pus la dispoziția fericitilor membri ai Institutului Salomon pentru investigațiile lor cele mai vaste, variate, grele și costisitoare.

Pentru ei s'au zidit turnuri și stațiuni cu observatorii pe cei mai înalți munți, unde să se studieze vânturile, meteorii, ploaia, zăpada și schimbările de temperatură; în aceste turnuri locuiesc sihaștri, ce-și devotează vieța cu totul observațiilor și studiilor.

Dacă pentru a stăpâni văzduhul se ridică turnuri în regiunile aerului în vederea cercetărilor astronomice, meteorologice și geologice, apoi nici studiul fenomenelor fizice, himice și de istorie naturală nu este de loc neglijat.

În adâncimile pământului, în văi, se înfundă adânci cavități și caverne pentru tot felul de experiențe.

În jurul Institutului sunt lacuri mari, unele cu apă sărată, altele cu apă dulce și cu stânci în mijlocul lor: aici apa se agită în vârtejuri repezi, dincolo se precipită în cataracte; se mai văd apoi mașini, care prilejesc multiplicarea și mărirea forței vânturilor, puțuri și fântâni artificiale pentru a imita proprietățile unor anumite ape minerale.

Tot în apropierea Casei se găsesc edificii pentru reproducerea tunetului, a zăpezii, grindinei și chiar pentru germinarea micilor animale prin generație spontanee!

În altă parte sunt instalate băi cu diferite ape medicale și camere de sănătate, asemănătoare camerelor de aspirație de azi din stațiunile termale, unde aerul, adaugă Bacon, primește virtuți speciale pentru lecuirea unor anumite boli. Acest domeniu imens de experimentare mai cuprinde grădini și livezi pentru studiul diferitelor pământuri proprii diferitelor culturi. Toate ființele viețuitoare ale creațiunii sunt reunite în parcuri, ocoluri și piscine, față de care grădinile zoologice, aquariile, grădinile botanice de azi nu sunt decât jucării de copii!

În laboratorii speciale se fac disecții și vivisecții, experimentându-se toate otrăvurile și remediile — domenii ale anatomiei comparate și ale fiziologiei experimentale cărora Bacon le prezice constituirea atât de timpuriu!

Dar nu s'a sfârșit cu enumerarea tuturor dependențelor și resurselor științifice, de care dispune uriașul Institut.

Parcurgem din uimire în uimire instalații speciale pentru fabricarea vinului și preparatelor medicale, bucătării pentru producerea alimentelor igienice, laboratorii de chimie pentru produse farmaceutice, cuptoare care pot da toate gradele de căldură, cabinete pentru diverse ramuri ale fizicii și, ceea ce este foarte important pentru timpul când Bacon trăia, laboratorii speciale de optică pentru experiența asupra luminii și colorilor, de acustică pentru sunete ori de cercetarea mirosului și a gustului — după cum vedem adevărate laboratorii de psihologie experimentală, pe care fictivul Institut al lui Salomon le posedă în veacul al XVII-lea, și care de fapt s'au înființat abia după două veacuri!

Mai departe întâlnim muzee și galerii, unde sunt expuse tot felul de modele, mașini, diverse capodopere ale inventatorilor; aici se fac, între altele, și experiențe pe care Bacon le indică — cu o altă anticipație surprinzătoare — pentru imitația sborului păsărilor în aer și pentru construcțiile de vase, care merg pe apă.

Acesta este câmpul de activitate științifică al fericților membri ai Institutului lui Salomon. Dar ei nu se mărginesc numai a face descoperiri noi și a le orândui metodic în tabelele experiențelor vechi, ci au o sferă de acțiune mai întinsă; unii au misiunea a vizita și cunoaște țările străine pentru a raporta tot ce se face în alte părți pentru progresul științelor; aceștia sunt, după expresia pitorească a lui Bacon, «negustorii de lumină»; alții în loc să cerceteze în marea carte a lumii, trebuie să caute în cărțile vechi pentru a culege de acolo toate faptele remarcabile și experiențele utile; aceștia sunt «strângătorii»; în sfârșit alții se ocupă cu culegerea experiențelor tehnice și industriale.

În adunări generale fiecare raportează ce a găsit, observat ori descoperit, iar câteva spirite de elită își rezervă cercetarea raporturilor strânse ale tuturor adevărilor particulare pentru a formula principiile generale și a deduce toate consecințele pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale speciei umane. În sfârșit, toate rezultatele acestor debateri sunt publicate și răspândite în tot imperiul insulei Bensalem!

Domnilor Colegi,

Din timp în timp răsar în arena cugetării naturi profetice, care prin puterea secretă a geniului lor întrevăd ca Posibil, ceea ce pe vremea lor părea Imposibil, și cu viziuni deslușite arată căile nimerite pentru a da Posibilului înfăptuire.

Bacon, profetul glorios al progresului științei și industriei moderne, ne dă în «Institutul lui Salomon», cu toate exagerările și bizareriile câtorva detalii, mai mult decât «visul unui savant», pentru că din organizarea acestui Institut se desprinde marea idee a pregătirii și organizării succesului științific prin ajutorul asociațiilor de savanți.

Bacon este adevăratul părinte și precursor al Academiiilor moderne. Asociațiile științifice de mai târziu, nu mai că au fost insufleteite de spiritul baconian, dar chiar s'au inspirat direct din frumoasa și originala sa ficțiune.

Părți din romanul acestui înțelept s'au înfăptuit chiar întocmai, iar romanul în întregime se realizează în fiecare zi în mijlocul și jurul nostru.

40 de ani după moartea lui Bacon, în 1662, s'a creat «Societatea Regală din Londra» (Royal Society), cea mai veche Academie de Științe, care, mai mult ca orice altă Academie, dela întemeierea ei s'a inspirat din marile vederi exprimate de Bacon, așa că istoriograful primilor ani ai acestei celebre societăți, Sprat, a putut zice că cea mai bună din toate prefetele istorice ar fi o operă de Bacon.

Dar mai mult încă, unul din cei mai iluștri președinți ai «Societății Regale», Humphry Davy, în anul 1820, a încercat și chiar a cerut guvernului, fără succes, extinderea autorității, influenței și domeniului de cercetare ale societății, după planul și modelul colegiului sfânt al lui Salomon!

Mai fericit decât Davy, contele de Marsigli a zidit și organizat vestitul institut din Bologna (în 1712), întocmai după pilda dată de așezământul din fictiva insulă Bensalem.

Cetind introducerea la prima serie de memorii ale Institutului din Bologna, unde se povestește în amănunte istoria fundației sale, unde sunt enumerate diversele sale atribuții și bogății, unde sunt descrise numeroasele părți ale mărețului local, îți face impresia că cetești «Noua Atlantida»; numai că de astădată nu este vorba de un roman, ci de o realitate, de «visul unui savant» înfăptuit.

Ca și Dante, care solicită lui Virgil să-l întovărășească ca maestru și conducător, tot astfel societățile savante proclamă cu pietate pe Bacon ca Dux et Auctor.

Roadele adânci ale proiectului lui Bacon le găsim în toate planurile de mai târziu, în primul rând însă în acelea ce l-au preocupat pe *Leibniz*: o viață întreagă.

Dacă Bacon este promotorul asociațiilor științifice din lumea civilizată, *Leibniz* a fost mai norocos, căci el este fondatorul și inițiatorul celor mai multe dintre ele.

Ca și Bacon, *Leibniz* este pătruns de credința în progresul științelor, de necesitatea experiențelor, de utilitatea practică a rezultatelor științifice și de avantajul asociației savanților.

Academia de științe din timpul lui Ludovic al XIV-lea se ocupă, accentuează *Leibniz*, prea mult cu « curioasă », iar societatea regală a lui Carol I-iu al Angliei dă prea mare însemnătate « bagatelor ».

Centrul preocupărilor adevărate ale unei Academii trebuie să fie însă « utilia », *Leibniz* înțelegând prin « utilia » tot ce interesează un popor într'un moment dat, ca sănătate publică, comerț, industrie, școală, învățământ moral și chiar « de a veghea asupra apei și focului, prin descoperirea mijloacelor de combatere și prevenire ale cauzelor incendiului și inundației » — după cum nu uită *Leibniz* a caracteriza o atribuție a Academiei în proiectul său pentru întemeierea Academiei din Dresda.

Dar, continuă *Leibniz*, ca și Bacon, Academia nu poate atinge scopul ei, dacă nu are la dispoziție un aparat înzestrat cu tot ce e necesar pentru organizarea descoperirilor științifice și a invențiilor tehnice. Aceasta este teatrul « tehnicii și al naturii ». În descripția și definiția pe care *Leibniz* o dă « teatrului » său, într'o scrisoare adresată lui Petru-cel-Mare, avem impresia că suntem conduși în dependențele Institutului lui Salomon, căci întâlnim și aici aceleași parcuri, grădini botanice și zoologice, peșteri, observatorii, laboratorii, magazine de experiențe, ș.a.m.d.

Meritul nepieritor al lui *Leibniz* e că el a fost cel mai activ și ilustru propagandist pentru întemeierea Academiei; cu autoritatea unui nume celebru în Europa, cu toate resursele unei diplomații dintre cele mai îndemânatică, el nu obosește a interveni prin memorii ori personal pe lângă regi, prinți și mai marii zilei de pretutindeni în favoarea Academiei; deaceia el a și fost supranumit « le flatteur des princes », și într'adevăr rând pe rând îl vedem în preajma Regelui Prusiei, a Împăratului Germaniei, a marelui duce de Hanovra, a Electoralului Saxoniei, a lui Petru-cel-Mare al Rusiei, a Prințului Eugen al Austriei ori a Regelui Angliei. Contactul pe care *Leibniz* îl caută cu aceste cercuri nu eră lipsit de ambiție personală, ceea ce însă îl indemnă să întrețină aceste legături eră, după propria-i expresie, ob *pias causas*, adică pentru cauza sfântă a perfecționării științelor și a fondării marilor Academii.

Stăruințele continue, încordate, ale lui *Leibniz* au fost încoronate de succes: în 1700 el a putut fundă Academia din Berlin (sub numele de « *Societas Scientiarum* » — după modelul parisian și londonez: *exemplo regiarum Londinensis et Parisensis*), unde fu numit președinte pe viață; câțiva ani după moartea sa s'au înființat academiile din Petersburg, Viena și Dresda, pentru care *Leibniz* pregătise terenul încă de când eră în viață. Mai târziu, după modelul Academiei din Berlin s'au creat Academiile din München, Göttingen, Turin și Stockholm.

Domnilor Colegi,

Marile Academii au isvorit din imperioase necesități culturale și științifice. Bacon și *Leibniz* n'au făcut decât să le dea o expresie strălucită, să le formuleze și sintetizeze.

Atmosfera eră pregătită de o nouă formă a vieții, ce-și cerea în mod tumultos dreptul ei de manifestare.

Asistăm la prăbușirea sistemului de viață medievală.

O privire nouă a lumii răsare din aceste ruini.

În locul cerului misterios apare realitatea înobilată. Natura este descoperită, făcută accesibilă înțelegerii tuturor și contemplată ca o operă de artă unitară.

Omul are acum o misiune sfântă, precisă pe pământ, aceea de a-și face datoria și a lucra pentru folosul obștesc; el are nevoie de o bună conștiință pentru a-și asigura aprobarea judecătorului suprem invizibil.

Cu renașterea și reforma se pregătește terenul pentru desăvârșita emancipare a intelectualului de tirania unei științe șarlatane ori sarbede și de încătușarea lui într'o construcție artificială a tabloului lumii pe tradiții religioase și noțiuni logice.

Galilei, Kepler, Descartes, Newton, — iată adevărații legistatori ai universului!

Natura, mută până atunci, începe, e forțată a vorbi. Nu mai sunt secrete, intelectualul nu mai e neputincios, paralizat, ci devine un instrument activ pentru a străbate, răscoli, ghici mecanica cerului.

Se desvoltă conștiința mândră, întreprinzătoare, îndrăsnieată și învingătoare, că omul este stăpân pe destinele sale și domnitor al naturii.

Entuziasmul epocii imprimă vieții sociale și spirituale un caracter unic de sărbătoare.

Matematica devine evanghelia timpului; matematicienii sunt la modă, ei sunt comparați cu poeții și oratorii; femeile nobile

nu au altă ambiție decât a se inconjura de ei, ca odinioară de căntăreți. Fizica matematică este chintesența științei.

În această fericită epocă de credință vibrantă în puterea magică a științei s'au întemeiat Academiiile, ca reacțiuni viguroase contra învățământului scolastic din Universități.

Căci Universitățile, pe acea vreme, nu erau decât instituții de dresură și fabricante de compendii, în care se propagă gustul de arguții obscure și de dispute sterile prin reproducerea moartă a științelor aristotelice banalizate.

În fața universităților tari în privilegiile lor s'a văzut nevoită Regalitatea, ca prin puternica ei tutelă să ia sub protecție instituțiile de liberă și productivă cercetare științifică pentru a crea o contramășcare împotriva spiritului leneș și negativ cultivat de universități.

Așa apar, ca concesii făcute timpului, Collège de France în veacul al XVI-lea și marile Academii.

Cu timpul însă universitățile au evoluat. Ele au devenit forțe vii de cercetare metodică pentru înaintarea cunoștințelor, ca și pentru îmbunătățirea stărilor materiale și morale ale vieții popoarelor, prin activitatea lor variată și concentrată în numeroasele lor institute.

În acest fel universitățile mai bine inzestrate au devenit serioasele rivale și concurente ale Academiiilor.

Atunci, dacă cele două principii, care au prezidat la organizarea Academiiilor moderne: principiul câmpurilor de experiență pentru producerea descoperirilor și acel al consecinței lor practice pentru societate, au fost îmbrățișate de Universități, se naște întrebarea: devenit-au oare Academiiile instituții fără rost ori, dacă nu, care să fie acum chemarea și funcția lor specifică, pentru a legitima dreptul lor la noua existență?

Iată o întrebare necesară, firească și plină de consecințe pentru viața viitoare a Academiiilor.

Domnilor Colegi,

Creațiile științifice sunt prin însăși natura lor privilegiate, individuale. Născute în spirite izolate, ele își caută însă confirmarea în alte spirite, provocând lumina din lumină; orice idee și descoperire tinde să-și păstreze și mărească forța ei creatoare, reflectându-se în alții, venind în contact cu alte descoperiri și idei străine, consacrand prin aceste noi legături Noul. Prin esența ei orice cercetare științifică individuală este socială.

Prin forța lucrurilor și a diviziunii muncii cercetările științifice sunt apoi unilaterale, ceea ce ascunde un câștig mare, dar și o primejdie mare; cât de strâmtă și mică e lumea pentru care imensul imperiu al spiritului se reduce la simple ecuații algebrice, interpretări de texte, studii de munți, văi și pietre ori fapte istorice izolate, când în realitate fiecare cerc de cunoștințe nu este propriu zis un cerc, ci numai un fragment dintr'un cerc.

Prima chemare a Academiiilor este a răspunde necesității de socializare a creației și a înfruntă pericolul specializării excesive a științei, — ceea ce nu poate da Universitatea.

Academia este încoronarea naturală a activității științifice a Universității și a instituțiilor speciale de cercetare; ea reprezintă totalitatea rezultatelor științifice, în unitatea lor; ea este imaginea organică a eternului deziderat de sinteză a tuturor științelor într'un singur corp.

Cadrul tradițional al activității Academiiilor este bine cunoscut: se fac comunicări, se provoacă discuții, se alcătuiesc dări de seamă asupra progresului științei, se dau consultații, când se cer, din partea organelor de Stat și, în sfârșit, se organizează concursuri și se decern premii.

Academia nouă își extinde însă sfera ei de acțiune. Ea nu se mărginește numai a înregistra descoperirile membrilor ei și a controla pe cele străine, ea merge mai departe; ea face și organizează însăși cercetări, în numele său, ca corp și cu toate eforturile combinate ale membrilor ei, și nu numai prin eforturile izolate ale unora dintre ei; ea nu va provoca numai de departe cercetări și imbolduri pentru a fi recompensate, ci va cârmui și coordona ea însăși grupe de lucrări, după o vedere de ansamblu către un scop comun.

Funcția specifică a Academiei și care o deosebește de celelalte instituții științifice, constă tocmai în inițiativa organizării creației științifice colective. Aceasta este ceea ce face esența caracteristică unei Academii.

Căci față de această menire a Academiei celelalte forme de manifestare ale activității ei științifice sunt de ordin secundar. Într'adevăr, azi pretutindeni premiile nu mai au răsunetul de odinioară; concursurile aproape au încetat a mai fi imbolduri; discuții și dări de seamă nu se mai fac și, dacă nu au intrat în desuetudine, sunt neglijate; consultații științifice se cer, dacă se cer, în mod sporadic; în sfârșit comunicările propriu zise, în țările înaintate în cultură, se pot face și în orice altă societate savantă, iar, când se cetesc în sânul Academiei, numărul ascultătorilor este restrâns și întâmplător, în sfârșit publicarea acestor comunicări se poate face în orice revistă de specialitate.

Dimpotrivă, lucrările colective științifice nu se pot face decât prin Academie, pentru că sunt cercetări pe care individul, oricât ar fi de harnic și genial, nu poate să le întreprindă singur, fiindcă întrec cu mult puterile sale mărginite.

Astfel de lucrări pot fi săvârșite numai după scurgerea câtorva generații: ultimii încep unde cei dintâi au sfârșit și legând astfel viețile și lucrările câtor mai mulți, cu toții împreună vor reuși să săvârșească, ceea ce fiecare în particular n'ar fi putut face; în aceste lucrări de origine socială sunt condensate adesea nu numai munca unor numeroase generații, ci și aceea a mai multor perioade de cultură, bravând astfel timpul pentru a creia Monumentalul. Academia devine arhitectul spiritului.

Întreprinderile colective academice (ediții de texte, dicționare, corpora ale inscripțiilor, repertorii zoologice și botanice, colecții de documente, tezaurale ale limbilor clasice — pentru a spicui câteva numai) iau însă uneori proporții atât de uriașe încât asociația forțelor naționale nu ajunge și e nevoie de o concentrare a tuturor energiilor de care dispune într'un moment dat întreaga lume a științei.

De aci a isvorit ideea «Academiei Internaționale». Dealtfel acest nou tip de Academie eră ușor și firesc să se înfăptuiască, dacă luăm seama că Academiiile de pretutindeni au fost întemeiate după acelaș model, în acelaș spirit, pentru acelaș scop și că ele au întreținut și întrețin cele mai întinse și strânse relații colegiale și amicale, prin schimb de memorii și dări de seamă, prin numiri de asociați și corespondenți.

În consiliul internațional al Științei îi este dat veacului al XX-lea să salute infiriparea a încă uneia din «utopiile» veacului al XVIII-lea, când tânărul Leibniz, la 21 de ani, cu o privire profetică ce îmbrățișă secole, a preconizat «Academia Universală», menită a cuprinde într'un singur mănunchiu întreaga lume științifică a tuturor continentelor.

Inițiativa «Academiei Internaționale» a venit din țara ce se glorifică a fi dat pe Bacon, din partea lui Royal Society, în 1900.

Un vast plan de activitate internațională s'a alcătuit: s'au proiectat și în parte pus în lucru: un Institut pentru studiul creierului, asociații internaționale pentru studii geodesice, sismologice, astronomice, meteorologice și vulcanologice, s'au adunat materiale pentru o mare enciclopedie a Islamului, s'a preparat o nouă ediție a operelor lui Leibniz, un catalog internațional al operelor științifice ș.a.m.d.

Cel puțin tot atât de important ca aceste lucrări plănuite și în parte executate, mi se pare, dacă nu de o însemnătate și mai mare,

din punctul de vedere al psihologiei viitoarei politici internaționale, faptul colaborării însăș a savanților lumii civilizate.

Academia internațională, arena comunală în care se va face schimbul reciproc de metode naționale de lucru, unde fiecare națiune aduce peceata genului său propriu și unde cele mai alese spirite și cele mai inteligente capete ale diferitelor națiuni se întâlnesc la o muncă cordială în cele mai înalte domenii ale activității spirituale, un astfel de sinod științific contribuie, mai efectiv și mai durabil decât congresele pacifice și conferințele diplomatice, la crearea acelei atmosfere necesare pentru a face ca «Societatea Națiunilor», această speranță a Umanității, să devină un fapt viu din ceace este azi, un deziderat codificat.

Armonia eforturilor oamenilor de știință de pretutindeni va fi o temeinică cheazășie pentru pregătirea armoniei popoarelor.

A participa efectiv la lucrările Academiei internaționale este deci o înaltă cinste și datorie din partea oricărei Academii naționale. Mai ales că, după normele adoptate, această colaborare oferă neprețuitul avantaj de a permite tuturor Academiiilor să concure la o acțiune comună, care va fi binefăcătoare și puternică, fără ca prin aceasta să atingă ori să știrbească acea independență, pe care, cu atâta dreptate, fiecare Academie este geloasă a o păstra.

Căci, Domnilor Colegi, Academia internațională nu înseamnă Academie cosmopolită. Istoria Academiiilor cunoaște și acest tip. Este faimoasa Academie berlineză din timpul lui Frederic cel Mare, când regele, el însuș, după propria-i expresie «un fidèle Académicien» și cel mai activ dintre ei, a impus Academiei sale limba franceză în discuții, publicații, ca și în titulatura ei (Académie des Sciences et des Belles-Lettres), a chemat cu multă insistență pe Maupertuis, celebrul membru al Academiei de Științe din Paris și i-a oferit președinția Academiei cu puteri dictatoriale, pentru ca după moartea acestuia, 23 de ani să incredințeze conducerea Academiei lui d'Alembert, «sublime Anaxagora», și apoi lui Condoreet (și care pentru aceasta nici măcar nu au fost nevoiți să-și părăsească reședința lor din Paris!).

Nu poate să nu smulgă admirația posterității acest fapt rar în analele istoriei spiritului, ca după succesele militare ale lui Frederic împotriva Francezilor, învingătorul militar să apeleze cu însinuare la învinsul, rămas totuș superior spiritual, pentru ca prin sfatul și colaborarea lui să dea strălucire și vieață celei mai înalte instituții științifice a țării!

Este cel mai impresionant omagiu, pe care-l cunoaște istoria universală, adus formidabilei și irezistibilei forțe a spiritului, singura capabilă a consacra o victorie ori a transforma pe învingător în învins.

Ca titlu de curiozitate mai adăugăm că Academia lui Frideric numără numai 5 germani, iar restul francezi, elvețieni, italieni, hughenoți și pe prima femeie academiciană, pe împărăteasa Caterina a Rusiei — Likurg și Solon laolaltă, cum o numiă Frideric.

Academia cosmopolită a rămas fără imitație; ea a dispărut odată cu personalitatea genială a lui Frideric. Dacă însă Academia cosmopolită are un scurt și neînsemnat trecut, Academiei internaționale, ca o instituție necesară de muncă reală și nu de fațadă pompoasă, îi aparține un viitor plin de perspective bogate.

Iată, Domnilor Colegi, două concepții ce stau față în față. Concepția Academiei vechi, ce a culminat în timpul Academiei cosmopolite, și care nu vede în Academie decât recompensa și consacrarea definitivă a meritului literar și științific; funcțiunile Academiei se reduc, în acest caz, la două: a formă un înalt tribunal, care are a proclama din înălțimile unde rezidă, cu o autoritate totdeauna respectată, judecăți suverane, și însfârșit a fi reprezentată la diferitele ocazii de comemorare cu toată pompa unei elocvențe solemne.

Academia nouă, *Academia militans*, își propune alte scopuri. Fără a contesta că Academia, chiar limitată la rolul arătat mai sus, va exercita o influență binefăcătoare asupra lumii literare și științifice, fără a desconsidera însemnătatea și valoarea, dacă vreți pedagogică, a savantului, ca atare, — care prin simpla-i existență, plină de jertfe desinteresate și închinată cu devotament creației, are mai mult ascendent decât toate comisiile științifice la un loc, pilda lor fiind o forță morală, — fără a tăgădui deci, că Academia ca tot, compus din personalități, chiar dacă nu iese din ea însăși, va atrage totdeauna, concepția Academiei noi crede totuși că stima și demnitatea științei vor crește și mai mult, dacă Academia va ieși din ea însăși pentru o acțiune comună națională, și care-și găsește apoi incununa într-o operă colectivă mondială, înfăptuită în tipul superior al Academiei internaționale.

Academia contemporană are acum a decide, care din aceste două roluri convine mai bine progresului și creației științifice, rolul static al Academiei vechi, mai mult pasiv, ca corp, contemplativ și de paradă, ori acela dinamic al Academiei noi, activ și creator.

Constituția și eventuala reformă a unei Academii va atârna de alegerea ce o va face între aceste două concepții.

Domnilor Colegi,

Orice Constituție a unei Academii prevede o formă organizatoare externă a activității ei în ședințe pe secții și ședințe plenare.

Academia este un tot divers, ceea ce se oglindește în diferențierea dintre secții, ea este în același timp un tot armonic, ceea ce se răsfrânge în Plenum.

Unele Academii au cunoscut numai activitatea secțiilor, așa a fost Academia lui Leibniz, altele numai activitatea Plenului, așa a fost aceeaș Academie sub conducerea lui Maupertuis.

Vieța sănătoasă a unei Academii se manifestă într-o justă proporționalitate dintre activitatea secțiilor și aceea a plenului.

Plenul este necesar, ca organ de unificare a instituției; căci numai el dă acea unitate, fără de care Academia propriu zis ar înceta să existe, ca atare, și s'ar dizolvă în secții izolate, fără filiație interioară, fără legături și scopuri comune.

Academia trebuie să fie un tot unitar și nu o sumă de elemente difuze.

Pe de altă parte, secțiile nu trebuie să sufere de tirania acestei unități. Căci ele trebuie să aibă o viață a lor proprie, având a întreprinde lucrări speciale după planuri și metode de cercetare proprii.

Unificarea secțiilor în Academie va trebui să fie de natură federativă, adică să le păstreze o autonomie cât mai largă, fiecare dintre ele având sfera ei specială de acțiune, convergând însă toate lucrările către opera comună a totului.

Numai în acest fel enciclopedia moartă și universalismul extensiv, concentrate în Academie, vor deveni de fapt o enciclopedie vie și un universalism intensiv prin contribuția activă și creatoare a fiecărei secții la însuflețirea și veșnica primenire a laturii Universalului, ce o reprezintă.

Centrul de gravitate a muncii academice trebuie deci pus în activitatea secțiilor, ca o consecință fatală și necesară diviziunii muncii științifice, atât de variată și infinită.

Aș vrea să cunosc acel spirit, care ar visă azi la construcția unei enciclopedii în felul celor înjghebate în veacul al XVIII-lea? Față de extensiunea indefinită și gigantică a fiecărei științe desigur că și un d'Alembert, un Diderot ar da înapoi. Poliistoria atât de preferată și iubită în veacul al XVIII-lea, când adevăratul savant eră savantul universal, nu poate fi azi decât preocuparea spiritelor stăpânite de o puternică doză de diletantism superficial și prezumțios.

Poliistoria productivă, acel perpetuum mobile al științei, adică descoperirile ei, sunt depuse în secțiile Academiei, care în deobște,

în totalitatea lor și în linii generale, reprezintă clasificarea științelor timpului.

Memorabila reformă a Academiei întocmită de convenția națională, care odată cu reînnoirea societății franceze a creat Institutul Franței, a introdus pentru întâia oară o inovație în organizarea secțiilor academice, punând alături de științele tradiționale: matematice, fizice și naturale, științele filozofice și sociale, numite morale și politice.

Desemnându-le o secție specială, guvernul revoluției nu numai că a creat o instituție, care nu există nicăieri până atunci, dar a consacrat în același timp seria întreagă a științelor sociale. Ceea ce este vrednic de reținut. Pentru întâia oară științele sociale iau loc, în mod oficial alături de științele matematice, fizice și naturale recunoscute în toate timpurile ca atare și singurele cărora li se decernă titlul de științe, fără contestație, în consensul unanim.

Inovația secției de științe morale și politice, pregătită de altfel de proiectele unui Mirabeau, Talleyrand și Condorcet, a trăit numai 8 ani; printr-o decizie consulară din 3 pluviôse, an X (23 Ianuarie 1803) ea este suprimată.

Măsura napoleoniană n'a întâmpinat nicio opoziție; să nu uităm că trăim într-o epocă când numai două nume aveau curajul unei opinii libere: M-me de Staël și Châteaubriand, ale cărui cuvinte inflăcărate din discursul său de recepție, dacă n'au putut fi ținute în sedința publică a Institutului, au fost cetite de Europa întreagă.

A trebuit să curgă 29 de ani până ce din inițiativa ministrului, și în același timp gânditorului de seamă, Guizot, în 1830, secția de științe morale și politice să fie restabilită, cu numele și drepturile ei firești.

Destinul zbuciumat al acestor înființări, desființări și reînființări are o mare valoare simptomatică și este plină de cele mai sugestive învățăminte.

Primul consul Napoleon Bonaparte, care de altfel eră mândru că face parte din secția mecanică a Institutului și nu uită să adauge la titlurile sale, în manifestele, concepute de el cu atâta patos pe câmpurile de bătae, pe acela de « Membre de l'Institut », a suprimat fără expunere de motive, în modul cel mai comod și simplu, secția științelor morale și politice.

Totuș, se știe că acest decret de moarte academică revenia de fapt « ideologilor », căci e cunoscută aversiunea pe care Napoleon o purta împotriva acestora, prea independenți în judecată și, mai ales, în chestiunile religioase. Religia, stăruia autorul concordatului, trebuia să-și recapete influența ei binefăcătoare asupra stării morale a poporului.

În definitiv, gânditorii sociali, pe cari Napoleon îi numea în derâdere « ideologi », au fost pururea considerați ca primejdioși, pentru că, firește, ei au contribuit totdeauna la făurirea acelui spirit public critic, care într'un moment dat putea deveni o tendință irezistibilă de reformă a bazei societății și a principiilor ei de guvernare, deci o concurentă temută și nedorită puterii publice a timpului.

Totdeauna ignoranța a fost un instrument sigur de guvernare, căci la adăpostul ei se asigură monopolul domniei prin abilități și înșelătorii, prin teamă, încredere oarbă, prin exaltarea veleităților mistice și a tuturor superstițiilor și vanităților.

Fundamentul teoretic al științelor, ce consideră omul în el însuși ori trăind în societate, a fost posibil să se producă numai odată cu organizarea nouă, democratică a societății și a Statului.

De aceea să nu fim surprinși că științele sociale au apărut și avut recunoaștere atât de târziu în câmpul cugetării.

Aceasta a fost posibil numai depăce s'au proclamat acele principii nepieritoare de înălțare morală a omului și care și-au găsit formula concentrată în drepturile personalității și în suveranitatea națională.

Nouii baze sociale și politice provoacă un nou sentiment de viață și deci un imbold nou pentru constituirea unor noi științe. În acest cadru au apărut cu multă întârziere în imensul amfiteatru al vicisitudinilor acțiunii acele științe, care înlesnesc omului și societății a-și forma conștiința menirii lor istorice, a se găsi pe ei înșiși și a stabili în ordinea socială și politică Adevărul.

Când rolul oficial al Academiei în Stat fu recunoscut, pe lângă Academii de Științe ce au fost consultate de guverne asupra chestiunilor de interes social, cum ar fi domeniul transformării sociale a lumii materiale (ca vaccină, magnetism animal, cadastru, măsurarea meridianului, telegraf, reforma monetară), a fost chemată să-și spună cuvântul asupra discuțiilor privitoare la transformarea lumii sociale și morale și Academia de științe sociale, cum s'a întâmplat în 1848, când Cavaignac, șeful puterii executive de atunci în Franța, a solicitat Academia de Științe morale și politice a pune știința socială în serviciul societății și al civilizației prin răspândirea de cunoștințe menite a pacifica spiritele, luminându-le.

Aceasta dovedește că Academii, instituții reprezentative ale *Credinței* în Știință, au devenit adevărate forțe sociale de opinie, pentru că știința încetase de mult a fi un ornament spiritual de lux ori o fantezie intelectuală de amator, devenind deținătoarea destinelor sociale și naționale, formând însuși fondul realității necesare vieții.

Și atunci, dacă epoci de pură barbarie empirică, capricioasă și pasionată, i se opune reforma societății prin știință, și dacă Academia reprezintă, în mod concret, organizarea științifică a Națiunii și Societății, desigur că organizarea unei Academii contemporane nu poate fi concepută fără extinderea noțiunii de știință asupra întregului domeniu al științelor, care să cuprindă deci și științele sociale.

Domnilor Colegi,

Știința analizează Lumea ca pe o mașină; ea cercetează în parte elementele totului: figurile spațiale, mișcările stelelor, razele solare, manifestările materiei, istoria pământului, formele plantelor și ale animalelor, economia, arta, religia, dreptul.

Suma științifică a acestor elemente dă naștere universalismului. Universalismul nu înseamnă însă unitate. Pentru aceasta științele au nevoie de un stil armonios, care din haosul imenselor cunoștințe să facă un perfect cosmos al spiritului.

Funcțiunea indestructibilă a spiritului uman cere imperios și impetuos stabilirea unui raport între experiența vieții și tabloul lumii în care se mișcă.

Spiritul trăește în conștiința, că fragmentele pe care oamenii de știință le țin în mâna lor, aparțin unui plan unitar și total al Realității.

Silabisirea Realității prin Știință ne conduce în acel Templu veșnic deschis, cu perspectivele Infinitului și ale Eternului, în care se oficiază cultul misterelor și se meditează cu smerenie și nobilă îndrăzneală asupra locului ce-l ocupă omul în lume, asupra lumii și a lui însuși.

Vorbele pe care eleva lui Leibniz, regina Sofia Charlotte, le-a spus pe patul de moarte, poartă pecetea unei confesiuni tragice, ce ia proporții simbolice: « Nu plângeți, zicea ea, căci acum îmi voi satisface curiozitatea asupra principiilor lucrurilor pe care Leibniz n'a putut să mi le explice vreodată, asupra spațiului, asupra infinitului, asupra ființei și asupra neantului și, adaugă ea cu o tăioasă persiflare a celor pămîntești, prepar regelui, soțului meu, spectacolul înmormântării mele, când va avea o nouă ocazie să desfășoare magnificența sa ».

Aceste reflecții inerente asupra lui « le pourquoi du pourquoi » conduc la o concepție științifică globală, la o conștiință armonie a lumii și a vieții, care, în esență, este ideea metafizică.

Caracterul acestei trebuințe metafizice profund umane își face drum chiar la frunzașii reprezentativi ai științelor riguros

experimentale; el ia însă o îmbrăcăminte spirituală dintre cele mai bizare în anumite momente, când știința pierde forța sa inventivă, când sistemele de gândire filozofică false compromit pe cele adevărate, când știința și filozofia sunt căzute în disgrația timpului, atunci viața spirituală cade în atavism și-și alege surogate din cele mai îndepărtate epoci și rase.

Așa se explică, bunăoară, invazia asiatică de azi, al cărei marș triumfal se constată pretutindeni, și care poartă cele mai diferite nume : cabalistică, gnostică, magie, spiritism, teozofie, antropozofie, neobudaism, neoparsism.

Aceste manifestări, ce trec drept « cuceriri » spirituale ale timpului, sunt desigur semnele unui provizorat intelectual, produse de suflete obosite, ce cad în inacțiune și de o umanitate enervată, ce aspiră a se repauză și bucură

Noroc însă că dacă melancolia fără consolare a atitudinii sceptice și agnostice și fantezia pur obiectivă a științei generatoare nu ne poate satisface trebuința metafizică, spiritul nu dezarmează și nici nu se descurajează, ci încearcă să pătrundă în cunoașterea intimă a lumii și a faptelor spirituale prin cea contemporană profundă sintetică, prin acel « transcendental clar de lună » (transcendental moonshine), de care vorbește Carlyle, și care este privilegiul Intuiției și Inspirației artistice.

Noroc că lumea nu este numai un cosmos grandios, ci și o sublimă poemă. Forța creatoare a inspirației artistice învâluie realul cu un suflu zefiric ideal și provoacă sentimentul sublim al Ethosului și Pathosului vieții totale.

Aripele lui Plato transportă spiritul departe, departe de raționamentele severe ale lui Aristoteles și fac să pătrundem adânc în opera divină.

Academia perfectă, ca sanctuar al spiritului uman, oferă într'un tip individual tabloul prescurtat al umanității complete. Umanitatea culturală este deodată savantă și artistică; toate fețele și elementele ei trebuiesc deci undeva reunite într'o superioară armonie și puternică unitate.

Academia trebuie să devină adăpostul atât al lui « raison raisonnante », al Rațiunii științifice și filozofice, ca și al Inspirației artistice.

Știința, Filozofia și Arta nu desemnează obiecte diverse, ci formează un mare și același cămin cultural, unde un sistem de gândire valorează cât un poem ori o simfonie, o simfonie și un poem valorează cât o descoperire științifică, o viață de om de știință nu este un rol și o ambiție, ci o viață de virtute, — unde știința, filozofia și arta sunt identice, — unde a ști, a cugeta, sunt același lucru, — unde cad toate opozițiile, — unde natura omenească și-a re-

găsit în identitate obiectul înaltei armonii a tuturor facultăților și aspirațiilor sale.

Această apologie a Științei, Filozofiei și Artei, care formează apoteoza *Creației*, este actul de pietate pe care Academia perfectă are a-l înfăptui. Academia este Centrala optimistă a productivității spirituale fericite și a Idealismului biruitor.

Domnilor Colegi,

Tabloul schițat până acum al unei Academii perfecte pune în adevărată lumină ființa și menirea Academiei Române.

Prin regulamentul, sancționat de Locotenența Domnească în 1866, «Societatea Academică Română» fu consfințită legal, ca reprezentantă oficială anticipată a unirii de azi și ca depozitara culturală a nestinsului dor secular de Unire a tuturor Românilor; prin art. 2 al acestui Regulament profetic se arată cu neapăsă hotărâre, că pentru «Societatea Academică Română» nu există hotare nedrepte politice și geografice, căci el prevede ca membri ai Societății: 3 Români de peste Milcov, 4 de dincoace de Milcov, 3 din Transilvania, 2 din Banat, 2 din Maramureș, 2 din Bucovina, 3 din Basarabia și 2 din Macedonia.

Academia Română a fost însă nu numai fidelă misiunii ei naționale, un forum patriotic, care prin membrii din toate punctele locuite de Români avea plasate pretutindeni sentinele neadormite pentru a veghi la întreținerea și exaltarea focului sacru național, ea a avut în același timp o neîndeajuns de prețuită activitate, care păzind proporțiile convenite pentru o națiune tânără în plin avânt de renaștere culturală, poate rivaliza și fi comparată — îndrăznim a afirmă, fără teamă de exagerare — cu activitatea celor mai de seamă Academii ale lumii.

Pentru a nu vorbi de ședințe solemne, concursuri și premii, de comunicări, memorii și publicații, Academiei Române îi revine onoarea a fi dat Țării prima bibliotecă publică europeană, unice colecții de manuscrise, de documente, de hărți geografice, stampe și portrete și o minunat de bogată colecție numismatică.

Prima grijă a Academiei, dela întemeierea ei până azi, a fost și va fi și în viitor cercetarea și dezvoltarea Limbii noastre, care, după geograful Hoffmann, citat de primul președinte de onoare al Academiei, Regele Carol I, în cuvântarea de deschidere a ședinței solemne ținută cu prilejul jubileului de 25 de ani ai Academiei (1 Aprilie 1891): «Limba română, zicea Hoffmann, este atât de bogată, încât, dacă s'ar cultiva, ar merita să fie limba a tot genului uman».

Potrivit acestui prim program Academia a întocmit, după cum se știe, lucrări întinse privitoare la limbă, ortografie, gramatică, folklor, texte și bibliografii vechi, care și-au găsit în coronarea în «*Etymologicum magnum Romaniae*», azi, Dicționarul Limbei, în curs de apariție, și care, când va fi terminat, va merita să fie închinat aceluia care l-a patronat, Regelui Carol I : in memoriam et honorem regem.

După Limbă, cum eră și firesc, Academia a consacrat activitatea ei — de care poate fi mândră — Istoriei Naționale, organizând studii, publicații și monumentală colecționare de documente privitoare la Istoria Românilor.

Mai târziu, în mod sporadic, Academia, absorbită cu lucrările sale asupra Limbii și Istoriei, a întreprins și cercetări științifice proprii, cum au fost, bunăoară, observații meteorologice, cumpărarea de instrumente și instalare de diferite observatorii în țară, cum este, de dată mai recentă, explorarea arheologică a Dobrogei cu Histria și cetățile Ulmetum, iar acum de curând, prin intervenția ei energetică a salvat observatorul de astronomie, de renume european, dela Nistru, din Basarabia.

Însfârșit, prin crearea școlilor din Paris și Roma, ce se datorează exclusiv inițiativei Academiei, s'a extins sfera ei de influență departe în străinătatea clasică.

Este bine a reimpătră amintirii noastre aceste câteva date, cunoscute de altfel, și care din lipsă de timp sunt departe a fi complete, azi, când avem norocul a trăi o nouă epocă din viața neamului și când toate forțele trebuie încordate pentru a da fericeite soluționări politice a existenței noastre naționale strălucirea unei noi renașteri spirituale.

Înlănțuind prezentul ilustrului trecut, noi obligații se impun. Academia Română trebuie să se înarmeze pentru o acțiune și mai concentrată, și mai avântată, și mai puternică decât a fost până acum.

Căci ea trebuie, în sfera ei de acțiune, să consolideze și să consacre succesul politic al zilei printr'o înălțare și prosperitate a culturii naționale sub specie aeternitatis.

Vieța unei națiuni este împodobită cu frumusețea unui adânc sens etic; națiune înseamnă un ideal cultural de realizat; că este deci un principiu de comunitate a muncii culturale.

Cu cât cultura națională este mai dezvoltată și mai originală, cu atât mai adevărat și profund este sentimentul comunității muncii culturale, deci chitul de cimentare a unității naționale.

Dacă este așa, atunci Academia Română este părtașă la înfiriparea și crearea Națiunii, reprezentând în același timp o repetiție în ordine culturală a Națiunii, pentru totdeauna una și în-

divizibilă, și veșnic frământată de nostalgia realizării maxime ale ei însăși.

Aceasta fiind menirea Academiei, ca Institut Național, ea va trebui să aducă unele revizuiți organizației sale interne și, în cadrul actualei Constituții, să facă unele rețușări de Statut pentru a se apropia și mai mult de « Academia perfectă ».

1. Potrivit principiului Academiei active și militante, ar fi de dorit ca în viitor să se dea o mai mare însemnătate secțiilor în viața generală a Academiei noastre; munca intensivă din sânul secțiilor să se desfășoare în ședințe săptămânale prin participarea regulată și obligatorie a membrilor lor pentru comunicarea unor rezultate personale, noi, pentru punerea la punct în mod critic a celor mai noi cercetări din alte părți ori pentru organizarea lucrărilor colective de specialitate (cum ar fi între altele, pentru a aminti pilda Academiei ungare: editare de clasici, de tratate mari științifice ori de dicționare enciclopedice).

2. Dacă fiecare secție va avea viața și acțiune ei proprie, eforturile lor, cooperând pentru un scop comun, vor trebui coordonate în ședințele plene.

3. Numărul secțiilor Academiei va trebui să fie mărit, căci Academia nu poate, împotriva spiritului vremii, să excludă din sânul ei științele sociale și pe cele filozofice.

Nu trebuie uitat, că una din cele mai vechi societăți românești, care s'ar putea considera ca o venerată străbună a Academiei, se intitulă în 1795 « Societatea filozofică a Némului Românesc în mare Prințipatului Ardélului ».

Științele sociale sunt de altfel și azi prevăzute în secția istorică — celui ce vă vorbește i s'a făcut cinstea a fi ales în această secție ca sociolog —, științele sociale sunt însă prea importante și prea dezvoltate, numărul lor prea mare și formează un tot științific caracteristic, pentru a putea fi considerate ca o simplă anexă la alte științe; științele juridice, economice, statice, etnologice, politice, religioase, sociologice, cer dreptul la o existență autonomă, și nu numai la una tolerată și miluită.

În această ordine de idei amintim că ilustrul academician, dispărut, D. Sturdza, — căruia Academia îi datorește o bună parte din tradiție și renume — a făcut într-o ședință plenară, a celei de-a doua conferințe a păcii, ce a avut loc în 1907, la Haga « Propunere pentru înființarea și organizarea unei Academii de drept internațional », cu reședința în Haga — propunere ce a avut un mare răsunet pe vremuri.

Academia de drept internațional se va inaugura solemn abia la 14 Iulie din acest an, în palatul păcii din Haga.

Avem dreptul să fim mândri de succesul strălucit de azi al realizării unei idei emise de un academician român în fața unui areopag mondial, acum 16 ani !

Cred că n'ar face impresia unei inovații îndrăznețe și pripite, ca să intre în Academia Română, științele, pe care, prin însăși definiția și natura ei o Academie trebuie să le cuprindă, și pentru care în 1795 în Ardeal se înființase chiar o societate specială, iar în 1907 se propunea de un fost membru al Academiei noastre întemeierea unei Academii speciale la Haga.

4. Dar Academia Română mai are o lacună simțitoare de împlinit; ea a fost totdeauna o instituție culturală, și nu numai o asociație științifică; știința este numai un element al culturii, celălalt este Arta.

Ei bine, dacă dela început Academia a numărat printre secțiile ei una literară, ea nu poate refuza să i se alăture și una a Artelor.

De altfel, aceasta ar fi și conform spiritului actualelor Statute, care prevăd că secția literară are a se ocupa . . . « și cu chestiunile de *belle-arte* », apoi . . . « a încuraja și recomanda spre primire operele literare și *artistice* meritorii ».

În acest chip revizuirea statutelor Academiei noastre ar însemna, propriu zis, o precizare a lor, iar « reorganizarea » ei n'ar fi decât aplicarea spiritului în care au fost concepute.

5. Este de reținut numai necesitatea unei noi regrupări, repartizări și clasificări de secții, ori de noi subsecții în cadrul actualelor secții care să facă posibile lucrările lor.

Principiul de constituire a secțiilor ori a subsecțiilor nu poate fi altul decât acel de omogenitate a specialității membrilor ce le compun, pentru ca prin coeziunea acelorași interese și preocupări științifice și artistice lucrările Academiei să dea un maximum de rod.

În tot cazul este de dorit — aceasta reese ca o recapitulare firească a expunerii noastre de până acum — ca viitoarea reorganizare a Academiei să cuprindă trei mari secții: I, secția științelor matematice, a științelor fizico-himice și a științelor biologice (naturale și medicale); II, secția științelor istorice, a științelor filologice, a științelor sociale și a științelor filozofice și înfășșit, III, secția Literaturii și a Artei (muzică, sculptură, pictură, arhitectură).

Delimitarea dintre secții nu va fi rigidă; oricând, după nevoi, ele putând colabora împreună, când lucrările întreprinse vor impune aceasta. Firește că noua reorganizare va atrage după sine și o mărire corespunzătoare a numărului membrilor Academiei.

6. Academia fiind o instituție culturală reprezentativ națională, ar fi de dorit ca ea să aibă un contact mai intim cu opinia publică prin comunicări regulate publice, la ore când publicul

poate veni, asupra ultimului stadiu ori a celor mai noi mari descoperiri ale gândirii și progresului științific, care frământă și dau signatura epocii în care trăim.

De sigur, nu poate intra în sarcina Academiei, ca ea să întreprindă opera atât de utilă a popularizării științelor și nu poate fi de demnitatea ei ca să fie tulburată de ambiția popularității.

Academia servește Adevărul și Frumosul cu exclusivitatea oricărei alte tendințe și ea nu urmărește decât un respect și o considerație bazată pe încredere în menirea ei.

Totuș, dacă știința are secretele ei, ea nu este un secret pentru nimeni. Știința este a Națiunii, care trebuie să fie întreținută și luminată în mod regulat asupra marilor probleme ale timpului.

7. Însfârșit, Academia Română va trebui să participe efectiv la lucrările Academiei Internaționale, cu care să rămână în cea mai strânsă colaborare, căci națiunea română, prin Academia ei, are datoria să vorbească și dreptul să fie ascultată prefuturului, unde sunt în joc prerogativele conștiinței științifice universale.

Trebuie să se înțeleagă mai mult decât până acum, că națiunea trimițând la adunările internaționale pe ambasadorii ei științifici, săvârșește un act elementar de manifestare a onoarei naționale.

Domnilor Colegi,

Aceste noi necesități, noi organizații, noi întreprinderi, noi manifestări, implică noi obligații, firește, în primul rând spirituale, însă și materiale.

Pentru a răspunde splendidei sale chemări, ca instituție reprezentativă a Națiunii, înăuntru și în afară, Academia Română are nevoie de noi resurse.

Căci astăzi — este un secret public — ea are veniturile scăzute și mijloace insuficiente pentru a face față îndatoririlor ei vechi, necum celor noi.

Lipsă de local pentru numeroasele și prețioasele ei colecții — unice în țară —, lipsă de fonduri pentru cercetări mai întinse, resurse cu totul neindestulătoare pentru lucrările în curs, cum este opera de căpetenie a Academiei, Dicționarul Limbii; iată jena în care se află Academia, cu toate că ea posedă și administrează domenii și donații provenite din numeroase legate. Acestea au însă inconvenientul că sunt afectate pentru întrebuițări speciale și pe deasupra sunt și depreciate.

Atunci, ce-i de făcut? Iată o întrebare într'adevăr «academică», căci și-au pus-o, și o pun încă astăzi, regulat toate Acade-

miile, preocupate veșnic a-și asigura un buget convenabil și corespunzător multiplelor lor necesități.

Autorul teoriei monadelor, Leibniz, pentru a înjgheba Academiei sale venituri și bunuri specific academice, adică independente de capriciile oficialității și de vicisitudinile finanțelor Statului, a desfășurat, în uimitoarea manifestare fecundă a spiritului său universal, și o bogată activitate fiscală.

Nu este proiect de taxe și impozite pe care geniul, nu numai speculativ, ci și fiscal al lui Leibniz nu l-a imaginat pentru a salva bugetul Academiei berlineze, — dela monopolul calendarelor, sute de ani singurul izvor financiar al Academiei, până la propuneri de impozite pe hârtie și cărțile, de monopoluri ale diverselor vânzări și loterii, ale hârtiei timbrate și chiar ale cultivării viermilor de mătase, însfârșit propuneri ca Academia să exploateze un birou bizar de pompe de incendiu, ca și birouri de plasare și informații de tot felul!

Timpurile de mai târziu au fost generoase; utilitatea și însemnătatea științei au fost înțelese, deaceia Statele, chiar cele sărace, au dotat Academiiile cu sumele necesare. Academiiile n'au avut nevoie a fi transformate în agenții fiscale ori birouri de plasare.

Statul român este ținut, și el, moralicește, a interveni acum în criza financiară prin care trec Academia.

Căci Academiei îi trebuie, pe lângă local, între altele, ca să-și poată împlini înalta ei misiune, funcționari științifici și birouri, pentru a nu fi ceea ce este azi, un Minister al Culturii superioare, fără a avea însă nici măcar personalul indispensabil întreține îi corespondenței curente cu străinătatea, pe care totuș trebuie să o facă, fiind sesizat pentru aceasta de multe ori de însuș Ministerul nostru de Externe.

Mai bine de o jumătate de veac Academia Română a avut mândria a trăi prin propriile-i resurse; până ce însă vor veni liberalitățile donațiilor viitoare, — care de sigur nu vor întârzi să vină, — și care să-i asigure autonomia financiară, până atunci Statul, cu toate sarcinile sale totdeauna crescânde și din ce în ce mai grele, însușindu-și cercetările științifice și activitatea culturală a Academiei și considerându-le ca pe ale sale, nu va putea să întârzie pentru satisfacerea urgentă a numeroaselor ei trebuințe, fără de care Academia este amenințată în existența ei, ceea ce ar primejdui însăși existența superior culturală a Națiunii.

Căci, încă odată, Academia Română împlinește funcția specifică de reprezentantă permanentă a intereselor înalte științifice și artistice ale Națiunii.

Iar pentru păstrarea acestui patrimoniu spiritual, nici un sacrificiu nu poate fi prea mare. Opera vere basilica.

Când Academia Română va avea larga posibilitate de lucru, prin singura virtute a activității sale productive, prin zelul și valoarea membrilor ei, prin deferența Statului, și a opiniei publice, ea se va găsi îmbrăcată, fără vre-o constrângere, de o magistratură și ascendență activă și morală firească, necerută și totuș dată, asupra întregului mers propășitor al culturii naționale.

*Alteță Regală,
Domnilor Colegi,*

Membrii Institutului lui Salomon din insula lui Bacon, Bensalem, egali cu cele mai înalte personaje ale Statului, apăreau în public îmbrăcați în costume pompoase, înconjurați de un aparat sacerdotal, cu mitră, cârjă și patrafir; la intrarea lor într'un oraș, toți magistrații și funcționarii formau un cortegiu solemn, în fruntea căruia se purta o cruce, ca înaintea unui episcop, în timp ce membrii Institutului străbăteau mulțimea ingenunchiată și o binecuvântau.

În adunările lor academicienii din Bensalem cântau liturghii și ridicau rugăciuni consacrate a aduce omagii autorului și suveranului acelor opere admirabile, care formau obiectul studiului și contemplării lor.

Azi savanții nu au nevoie de acest aparat exterior, care să lovească imaginația mulțimii și să cucerească științei în acest fel locul de onoare ce-i aparține.

Căci azi strălucirea Culturii și a Științei se răsfrânge îndeajuns și asupra modeștilor ei reprezentanți, cari, dacă au fost proclamați, cu o ușoară ironie, de nemuritori, e pentru că ei participă cu un infinit devotament la opere eterne.

Să fie permis totuș acelui ce vă vorbește, să ia pildă dela pontifii colegiului sfânt din Bensalem și să aducă acum, când are înalta satisfacție a se găsi în mijlocul D-voastre, un imn de slavă destinului fericit ce-i este hărăzit Academiei Române, spre onoarea și prestigiul Patriei.

ACADEMIA ROMÂNĂ, Discursuri de Recepție, LVII Discurs rostit la 10 Iunie 1923. *Cultura Națională*, București, 1923

Știința

Evoluția Culturii Științifice în România

Domnule Președinte,

Domnilor Membri și prea cinstiți Colegi,

La alcătuirea acestei cuvântări, gândul meu s'a îndreptat, dintr'un început și fără vrere, spre toate acele figuri mărețe, al căror glas pentru lumină și adevăr s'a propagat de sub bolta, unde azi abia se va auzi cuvântul domol al unuia din învățătorii celor puțini. În mintea mea s'au perindat: făuritori de limbă, propovăduitori ai idealului național, evocatori măeștri ai trecutului nostru glorios, activitatea unora desfășurându-se dincolo de Carpați, Molnița ori Prut, mulți având loc de cinste în areopagul cercetărilor din apus.

Vălul care îmbrobode adeseori privirea fiecăruia, când e vorba de judecarea de sine, a căzut ca prin farmec; adevărul mi-a apărut și nu mă sfiesc a-l recunoaște ori a-l spune.

Nu voi lua cinstea covârșitoare ce mi-ați făcut-o, chemându-mă printre Domniile voastre, numai ca o răsplată a prea modestelor mele semne de activitate. Trebuie să recunosc că, în bună parte, o dătoresc și unor împrejurări priincioase mie. Una din ele e că fac parte din Universitatea ieșeană. Venise rândul instituției din Iași — mai veche — să aibă un reprezentant în secția științifică, unde nu se găsiă decât un singur membru, a cărui autoritate, e dreptul, e îndeajunsă pentru ca să reprezente întreaga mișcare științifică din capitala Moldovei.

În al doilea rând sunt convins de conlucrarea unui alt factor, care chiar de nu ar fi fost precumpănitor, plin de recunoștință însă, eu nu pot să-l trec cu vederea, deoarece prin el mi-a fost dat să urc treapta pe care azi mă aflu, numai lui îi dătoresc ca dra-

gostei de știință, căpătata dela profesorii Universității ieșene să-i pot consacra acum toată vîlaga.

De aceea cu pioasă inclinare, în momentul acesta de mare mulțumire sufletească pentru mine, trebuie să pomenesc de ieșeanul *Adamachi*; el a fost singurul din România liberă, care s'a gândit să hărăzească rodul ostenelelor unei întregi vieți, închinată muncii, pentru dezvoltarea și propășirea științei în țara sa, într'o vreme când știința e la temelia progresului oricărui popor. *Vasile Adamachi* a dat prilej astfel Academiei Române, să-și lărgească mai mult câmpul de activitate în direcția investigațiilor științifice, creând o armată mereu crescândă de cercetători, plini de dorul de a munci, prin muncă putând ei arăta recunoștință și Academiei Române cât și binefăcătorului moldovean.

Chemarea mea în mijlocul D-v. o iau deci mai mult ca un semn de condescendență față de instituția ieșeană și ca un prinos de pioasă venerațiune către cel dintâiu sprijinitor al studiilor științifice la noi; tocmai prin aceasta însă cinstea ce mi-ați făcut îmi apare și mai împovărătoare, impunându-mi închinarea întregii mele puteri de muncă, mărețului scop pe care-l urmăriți.

* * *

Și acum, Domnilor Membri, vă voi cere îngăduința D-v. și asupra celor ce voi vorbi.

Încep cu o paranteză. Statutele Academiei glăsuiesc în privința îngădirii discursurilor de recepție în chipul următor:

« Recepțiunea solemnă a membrilor Academiei se face prin lectură în public din partea noului ales, a unui operat original relativ la o ramură oarecare a dezvoltării naționale, tratând în același timp și despre viața și activitatea membrului răposat în locul căruia a fost ales ».

E o imbinare de cerințe, cari nu pot fi de oricine satisfăcute. Originalitate de fond, în care să se oglindească și nevoile țerii, investimântat în o formă de sărbătoare, la care trebuie adăugată și comemorarea membrului dispărut, sunt condițiuni greu de țesut împreună. Greutatea se resimte mai ales de cei cu o activitate științifică (după cum de altfel, într'o ocazie identică celei de azi, a observat și d-l Dr. C. I. Istrati); cimpul lor de lucru devine din ce în ce mai restrâns, specializările se fărâmițează pe zi ce merge, iar rezultatele dobândite de unul dintre ei numai rar de tot pot fi de un așa interes general, încât fără oboseală și cu folos să poată țintui atențiunea D-v., chiar în timpul scurt de un ceas.

Evocarea vemurilor trecute, care pune ușor în vibrație coardele sufletesti, fiind vorba de neamul greu încercat, poate avea drept rezultat ca înșirarea și citirea unor documente, în sine puțin înșinate, să ne stăpânească; chiar filologul are puțința să vrăsteze expunerea derivării cuvintelor, cu citate de poezii ori cugetări reproduse în apărarea tezei sale; cuvântarea sa devine astfel asemenea unei preumblări pe Bistrița mândră, prin trecerea din văltoarea nahlapilor în liniștea genunelor netede.

Un *Oswald*, *Huxley* ori *Pasteur* poate să însuflețească mai ales prin resfringerea seninătății la care s'a înălțat; poate fascina prin convingerea preceptelor evangheliei științifice la care a conlucrat; e greu însă a ajunge la același rezultat numai prin activitatea restrânsă la un complex de fapte, chiar de ar fi îndeajuns de însemnate pentru înaintarea științei în sine și chiar dacă ar purta pecetea originalității, deși de multe ori aceasta e ca și haina în jocurile serpentine: e aceeași, dar prin mișcările celui ce o poartă, prin reflexul luminii, pare mereu alta, mereu primentă.

Iată motivele — de sigur în bună parte personale cari m'au făcut să ies din îngrădirea statutelor — de a țel dăra e făcută de câțiva stimați predecesori, — căutând totuși să satisfac o parte din cerințele lor. Voiu schița viața mult regretatului meu înaintaș, curpinzând-o însă în cadrul mișcării generale științifice, multă puțină cât s'a manifestat la noi, încercând astfel să arunc o privire îndărăt asupra caracteristicii acestei mișcări, asupra intensității ei ca și a treptei evolutive la care a ajuns¹.

La un popas dintr'un drum lung, pe cărarea ce duce spre înălțimea muntelui, pui mâna pod și te uiți îndărăt la calea săvârșită. E o clipă de mulțumire văzind greutatea înlăturată, dar și o clipă de îmbărbătare spre nouă osteneți, căci tabloul văzut te farmecă, ademenește să-l schimbi, să-l vezi mai larg, mai întreg.

Fiecare ramură de activitate omenească își are urcușul ei. Scara nu e limitată; trepte nouă se adaugă celor urcate, vârfuri nouă de munți răsar de după plaiul celuiia pe care-l socoteai mai înalt. Așa e în spațiul fără margini, ca și în cel restrâns al unei țeri mici, pe care însă cu cât o privești mai de aproape și mai intens, cu atât ți se pare — trebuie să ți se pară — mai mare, tot mai mare, până ce umple orizontul lumii întregi.

Popasurile și adunarea la un loc a tot ce s'a făcut în urmă au dat întotdeauna avânt spre nouă cercetări, au ținut legat inelul de ieri cu cel de mâine.

Buffon a încheiat veacul al 18-lea cu o astfel de ochire îndărăt asupra Șt. Naturale. Lucrarea sa *Histoire naturelle* e o concentrare a tot ce se știa, a tot ce s'a muncit mai ales în cele trei veacuri trei veacuri dinaintea marelui naturalist. Genialul său spirit de

discernămint ce i se părură prea copilăresc, s'a agățat de ce i se părea că posedă o valoare speculativă, iar din pietrele năruite ale vechilor clădiri, a pus temelie unui măreț templu, la care și azi se mai lucrează.

Tot un popas și o concentrare a celor știute au deschis porțile hrubei în care clocoția vântul libertății și al conștiinței de valoare puterii individuale. Enciclopedia mare a lui *Diderot*, *d'Alembert* și ceilalți a fost imboldul către regenerarea socială cu care s'a început veacul al 19-lea. Strângându-se scânteile reslețe, micșorate de păreau licurici în depărtarea vremii ori a locului, ei au creat făclii cari au luminat omenirea; arătându-se omului moleșit de încătușarea de veacuri, ce au putut produce semenii săi în momente de libertate, i-au dat tăria să rupă lanțurile, iar prin conducători destoinici au îndreptat energia latentă spre crearea stării de azi.

Dacă la noi nu s'a ajuns încă pe acele înălțimi ametoare ca în apus, nu e mai puțin adevărat că ceea ce se vede în urma noastră e cam tot atât de variat ca și de pe o mare înălțime.

Țara noastră imi permite o comparație. La răsărit de Măcin, se înalță culmi pe cari nu le poți lua drept munți pentru că nu sunt mai înalte decât dealurile din cadrul fermecător al Iașului; nu le poți da însă nici numele de dealuri, pentru că au mai toate însușirile munților. Spre a le urcă, plămânul repede se ostenește; nu e mersul agale pe coasta domoală a unui deal, ci e sușul plin de greutate al pripoarelor bolovănoase. Urcând stâncile roșietice dela Nicolitel, uiți că te afli la 200 m. înălțime, deasupra Dunărei bătrâne ce pare o salbă de argint asvârlită pe șesul întins; garofițele roșcate se ițesc, de după vreun colț de stâncă, ca și pe Ceahlău.

E dreptul că mirosului pătrnzător al rășinii îi ține loc mireasma plăcută a florilor de teiu, iar murmurul păraoșului sglobiu nu se aude; în schimb nu rareori vulturul cu capul pleș se rotește în cercuri străse ca și în regiunile muntoase. De sigur nu sunt înălțimile trușe ale Negoilului sau Grințieșul-Broștenilor, peste care e asvârlit covorul pajștilor impestrițate, dar de pe vârful Consulului ori a Țutuiașului, tăiați în porfir verde ori în granit roșcat, privirea alunecă peste aceleași valuri impietrite, cărora însă un mai lung șir de vifore le-a rotunzit vârfurile; văile nu sunt adânci, umbroase, dar ele formează același labirint de scobituri în care iarăș, vremea îndelungată a făcut să amuțască vârtejul apelor domolite.

Așa e și cu noi. Suntem mulți, dar puterea celor tari ne-a îmbucătățit. Suntem tineri, ca viața liberă, dar bătrini ca viața de popor. Istoricul cuprinde sub privirea sa același întins ocean, peste care furtunile s'au ținut lanț, ca și istoricul oricărui alt popor.

* * *

În evoluția culturală a omenirii, știința se arată în ultimul rând. Dintre cele nouă muze ale Grecilor, nici una nu e patroana științei, căci Urania e mai mult inchipuită pentru contemplarea cerului plin de taine decât pentru cunoașterea locurilor apropiate omului.

În peșterile dela Altamira ca și în cele dela Font-de-Gaume, s'au găsit frescuri polihrome, cari arată începutul artei înainte ca omul să fi trecut de faza armelor de piatră. Venus de Milo își găsește oglindirea în Venus de Willendorf ori Brassempouy, cioplite de mâini aproape de orangutan. Arta e cea dintâi manifestare a omului abia desprins de ramura celorlalte animale. Din frunza de fag, Românul trage doina, cântecul suferințelor sale, înaintea oricărui alt semn de cultură.

Mai târziu, când conștiința de neam răsare, pe lângă brațul vânjos care-l apără, pe lângă Voevodul fără odihnă, se nasc acei mânăitori ai penei de gâscă, cari simt nevoia să însemne faptele eroice ale capului încoronat ca și ale plăiașului umil, cari țin să vegheze la înțelenirea limbii strămoșești, ca și pământul mereu atacat, mereu în primejdie să fie ciuntit. Astfel se infiripează alt stadiu din preocupările superioare ale omului, legate de țară, neam și limbă.

Când liniștea poate dăinui mai îndelung, când buciul nu răsună aproape zilnic, când o stabilitate relativă a lucrurilor se întinde, atunci abia, răsleți, timizi, ca dibuind prin întuneric, apar trâmbițoșii unei mai desăvârșite dezvoltări a omenirii, care dă omului în mână și alte arme decât iataganul și lancea, pentru ca să se apere pe el, pentru ca să apere și să aducă propășirea țării sale. Așa a fost pretutindeni, nu putea să fie altfel la noi. Desfășurarea activității științifice cere condițiuni externe altele decât literatura ori istoria, iar condițiunile externe atârnă mult de starea politică, la rândul ei în strânsă legătură cu situația geografică a unei țări.

Izolată de lumea apuseană, întinsă, cea mai mare parte, pe dealuri și șesuri în legătură neîntreruptă cu acele din Asia, lăsat în zălăștea puhoielor omenești cari se revărsau în valuri strănse, crescând, mereu crescând, până ce se loviau de pieptul stâncos al Carpaților, unde se îngământă toată furia revărsării, oțărare ar fi fost destoincia poporului românesc, el nu putea ușor să se desmeticească. Și pe când în apusul Europei, lumina trainică a vechilor Greci, după un lung popas în Italia, făcea ocolul Mediteranei, străbătând împreună cu creștinismul până în fundul văilor alpine,

la noi cerul niciodată nu era curat; sulurile prafului de stepă mereu se înălțau în urma ropotelor de cai, aproape sălbateci, ori norii de fum ieșiți din arderea satelor înștiințau pe cei mai depărtați să fugă în adăpostul văilor apărate din Carpați.

Când în evul mediu răsare în apus luceferi ca *Thomas de Aquino* (1225—1274) ori *Roger Bacon*, acel « Doctor mirabilis », (1214—1294), la noi, în Muntenia, abia se pomenesc cei dintâi domnitori, iar de Moldova, ca întemeiere politică, nici nu se aude încă. Pe când vântul înviorător al Renașterii împrăștie în Occident ceața ce învăluia gândirea omenească, la poalele Carpaților bătrânul *Mircea* stă de strajă și încearcă să oprească în loc puhoiul turcesc, iar mai târziu aproape contimporanul epocii lui *Leonardo da Vinci* (1452—1519), *Marele Ștefan*, abia are momente de răgaz ca să resufle mai îndelung, împrejurările ca și împrejurimile geografice silindu-l să stea mereu de veghe, gata în orice moment să respingă atacurile numeroșilor săi dușmani.

Și astfel dincolo de Carpați, către apusul avantajat, se clădește o lume nouă; cerul nu e privit spre rugă, ci e cercetat cu telescoapele de curând inventate; oceanele sunt drumuri de circulație a noroadelor îmbogățite în cunoștințe; omul începe să devie stăpân pe sine. La noi, abia încep să-și facă loc vlăstarele fragede ale cronicarilor; întreaga manifestare culturală se restrânge la vrăstarea rugilor către Domnul cel de sus cu înscrierea faptelor viteze ale Domnilor celor de jos; iar în chiliile mănăstirilor nu e liniște pentru gândiri adânci; din ele nu ies opere ca « De civitate Dei », ci prăpădul furtunilor din afară face ca ele să servească abia drept ateliere unde se făuresc cele dintâi semne scrise ale limbii vorbite, pentru a o păstra viitorului.

Așa se scurge, în sânge și foc, în neliniște și chin, veacuri peste veacuri, cea mai bună pildă ce se poate aduce de influența pozițiunii geografice asupra dezvoltării culturale a unui popor.

Cultura e însă ca și vântul; ea se răspândește departe de centrul unde a luat naștere. Stelele pe cer nu apar toate deodată; rând pe rând se aprind până ce dau podoaba nopții senine. Abia cu începutul veacului al 18 lea, pe orizontul culturii științifice românești, apar două slabe raze, venite de departe, dar cari în întunerecul vremii par două faruri de cari e legată speranța noastră.

Relațiunile din ce în ce mai dese ale Principatelor românești cu străinătatea cultă nu puteau rămâne fără efect și în direcția științifică. Cei mai norocoși, acei cari au trăit mai îndelung în contact cu ea, dacă nu au putut încă crea un curent în țara lor, au arătat totuși că și Românii ar fi fost în stare să contribuie la

răspândirea luminii, în acele vremuri, dacă situația lor geografică le-ar fi dat răgaz.

Stolnicul *C. Cantacuzino* și *Dimitrie Cantemir* sunt două nume cari deschid la noi drumul cercetărilor științifice. Cel dintâiu e făuritorul primei hărți geografice a unei părți din România, săvârșită de un Român; cel de al doilea, inzestrat cu o cultură întinsă, cu un spirit critic neobișnuit pe acele vremuri, e tielulitorul celei dintâi geografii românești.

Mersul evoluțiunii e cel schițat la început. După primele încercări istorice, urmează începutul științei aplicată la pământul iubit al țerii.

Harta Munteniei, făcută de Stolnicul Cantacuzino în 1694, a fost tipărită la Padova, în 1700, sub îndemnul probabil a lui *Marsigli*, sbuciumatul învățat care dă cele dintâi observări științifice asupra regiunii Dunărei inferioare². Harta, micșorată — per comodo maggiore del libro — fu reproducă de către *del Chiaro* și prelucrată mai târziu de *Hrisant Notara*, cel care eră în corespondență cu atâția învățați.

Opera lui *D. Cantemir* « *Descriptio Moldaviae* » scrisă la 1716, sub îndemnul Academiei de științe din Berlin, printre membrii căreia se numără și fostul Domnitor Moldovean, fu tipărită mult mai târziu la 1769³. Însemnătatea acestei lucrări se poate scoate și din faptul că ea a fost editată sub îngrijirea lui *Büsching*, pe vremuri vestitul autor al tratatului *Neue Erdbeschreibung* și unul din întemeietorii cursurilor geografice univesitare din Germania.

Privită prin prisma cunoștințelor de azi, de sigur lucrarea lui Cantemir — vorbesc numai de Partea I-a — cuprinde fapte eronate unele, altele cunoscute de toată lumea. Unele date auzite, necontrolate, în parte amplificate, vin alătura cu altele folosite și azi. Astfel putem ceti despre miei cari capătă o coastă mai mult dacă sunt fătați în ținutul Sorocci; despre porci cu copitele nespintecate; Ierunci surde cari se lasă impușcate ca niște paseri împiate; urme de cai, de câni, de păsări întipărite de pietrele Ceahlăului ș.a. Asemenea date însă nu pot influența asupra judecării operei întregi; ele fac farmecul cetirii autorilor vechi și pilde la fel pot fi luate din scriitorii apusului cult.

Așă, un medic și profesor svițerian, *Scheuchzer*, cam contemporan geografului moldovean, influențat de ipoteza biblică a potopului, a luat umila urmă a unei uriașe sălămâzdre drept « *Homo diluuii tristis testis* », pentru ale cărui păcate s'au revărsat apele pe pământ.

Dacă însă se socoate planul general al lucrării lui *Cantemir*, partea originală, superioritatea iese la iveală, nefiind întru nimic

deosebit de planul lucrărilor moderne de acelaș fel. Cartea nu e o înșirare de nume, numiri și cifre, așă cum se obișnuia chiar pe vremea aceea în țerile culte să se facă descrierea unei țeri, ci e un țesut polihrom, care formează un tablou întreg. Dacă lucrarea s'ar fi referit asupra unei regiuni mai dinspre apus, unde datele ar fi fost mai îmbelșugate, mai ușor de controlat și mai variate, ea ar fi putut servi drept pildă, iar numele lui *Cantemir* s'ar întâlni la locul de cinste între îndrumătorii concepțiunii moderne din geografie. El rămâne astfel pentru noi cel dintâiu pionier al culturii științifice române, iar lui îi datorim și până azi singura lucrare întreagă asupra României până la Milcov.

Cantemir a fost însă un meteor. Din întunericul de mai înainte s'a desprins o dungă luminoasă; o clipă de strălucire, apoi iarăș vălul întunecat se lasă în calea științei românești. A fost ca și pasărea răsleață de pe întinsul câmp de gheață al locurilor polare. Glasul ei dă călătorului speranța țărmlui apropiat. Durerea e mai mare însă, când pasărea dispăre și când încă multă vreme dăinuește vestmântul sloiurilor neprielnice.

Aproape un veac și jumătate durează nouă greutăți pentru întemeierea culturii românești. Limba elinească devine silit limba păturii culte; școlile elinești se întemeiază acolo unde graiul românesc se auzia pretutindeni. Cu toate acestea, curentul apusului își făcea loc printre greutățile cari nu formau piedici de nerăsbătut. Cele două Academii înființate, cu tot spiritul străin ce domniă în ele, prin primenirea dascălilor odată cu aceea a domnitorilor, aduseră oarecare mișcare spre lumină, chiar elementelor băștinașe cari le urmau.

Preocupările științifice, ca parte în educația vermi, au fost puse în relief prin publicarea manuscriselor și a cărților folosite în Academii grecești, a căror vază trecuse într'o perioadă peste granițele restrânse ale țerilor românești. Mult regretatului nostru coleg *C. Erbiccanu* îi revine meritul de a fi atras luarea aminte asupra semnelor păstrate de intensitatea culturii din lunga domnie a influenței grecești⁴. Cărți și manuscrise de metafizică, psihologie, morală, arată fondul culturii, îndreptată mai ales spre speculațiuni teoretice, o vagă undă ajunsă târziu pe la noi, care reproduce faza aristotelică a evului mediu din evoluția țerilor apusene. În urma ei, unda proaspătă a vremii se arată, prin năzuința spre cunoașterea lucrurilor, prin tratatele de fizică, chimie, zoologie, matematică, pe cari le cunoaștem.

Alexandru Ypsilante, el însuș un mare admirator al culturii științifice⁵, trimite, în 1785, pe *Manase Iliade Macedoneanul*, în Italia și Germania, spre a cumpără instrumentele necesare Academiei din București, pentru experiențele științifice⁶.

În lista cărților și a manuscriselor grecești, dată de *Erbiceanu*, matematica și geografia ocupă primul rând, deși nu lipsesc nici acele de șt. fizico-chimie, de șt. naturale și chiar medicină. Explicarea e lesnicioasă. Cunoașterea locului se impune; iar diferitele ramuri de matematică, nu numai simple noțiuni de aritmetică pentru procopseala celor mulți, dar probleme înalte de trigonometrie, logaritme, stereometrie, erau apropiate mult de raționalismul silogismelor, care formă fondul cultural al profesorilor.

Încep să apară chiar și cărți scrise în românește. Cea dintâi aritmetică românească e tipărită la Viena în 1777⁷. *Amfilohie Hotinul* scoate la Iași, în 1795 « De obște Gheographie » după Buffier⁸ cu un capitol special asupra Moldovei și « Elemente aritmetice ». Însuși marele *Șincai*, ca și mai târziu *Eliade*, simte nevoia să scrie o « Îndreptare cătră aritmetică, alcătuită și întocmită pentru folosul și procopsala tuturor școalelor normălești a neamului românesc ».

Chiar lucrări cu o oarecare originalitate nu lipsesc în această direcție. « Descrierea Valahiei » de *Neculai Lazăr de Ioanina*, tipărită în București la 1789, e una din acestea. În alcătuirea ei, autorul nu s'a folosit numai de cele cunoscute, ci a cerut informațiuni precise dela ispravnicii de județ, a utilizat datele procurate de Academia de științe din St. Petersburg, asupra longitudinii și latitudinii, iar « prin ajutorul triunghiului », zice autorul, « am căutat să aflăm și alte hotare sigure, spre a decide adevărata poziție și a altor locuri »⁹.

Nu e de mirare deci, când în aceeași vreme, sub atari influențe, cât și prin cele venite din afară, încep să se găsească și în țările noastre umili observatori, timizi savanți fără pretențiuni, rătăciți într'un mediu străin încă pentru cercetări originale. Astfel se poate da crezare unui scriitor francez, de *Flachot*, că a cumpărat biblioteca unui adevărat filozof, care trăia la țară, în mijlocul cărților de chimie¹⁰, sau afirmării lui *Gion*, că un Logofăt Dumitrache avea mania de a strânge osemintele aimalelor antediluviane sau vreo scoică găsită în piatră. Un anonim observator¹¹ ne-a lăsat descrierea cutremurului de pământ dela 1740, de sub a treia domnie a lui *C. Mavrocordat*, descrierea unei căpățâni de animal vechiu găsit în malul gârlei Vedea, adăugând și « făptura », desemnul, măselei; tot el e singurul martor până acum, care a scris asupra căderii unui meteorit în România, iar preciziunea și rigozitatea observațiilor denotă un ochiu pătrunzător și experimentat în asemenea exerciții.

Nu poate fi mai bună concretizare a acestei lungi faze de indeciziune, a numeroaselor decenii când cultura științifică abia se infiripează, când ceasloavele cari formau singura hrană sufletească

a atâtor generații se vrâstează cu temerare încercări de a cunoaște tainele firii, decât cartea lui *Nicodim Greceanul*, tipărită în 1811 la Sibiu și intitulată « Învățătură de multe științe », o prelucrare după *Polizois Kontos*. În ea se întâlnesc capitole ca: Rugăciunile Utreniei; pentru pravila cea firească, alătura cu: Pentru atmosferă și văzduh; pentru ceriu, pentru împărățiile Evropei. O îmbinare a rugilor către puterile nevăzute, cu năzuințe de cercetare a locurilor și corpurilor, printre cari omul își duce viața.

Limita acestei faze din evoluția spiritului științific la noi, pe care aș asemăna-o cu vremea evului mediu din evoluția generală, ar fi de pus la 1833, dacă la începutul veacului al 19-lea nu ar fi avut loc acea redeșteptare națională, care a adus o renaștere în cultura generală a țărilor românești și în care a jucat un rol precumpănitor: *Asachi* în Moldova, *Lazăr* în Muntenia.

E pentru întâia oară când știința își dă tributul în serviciul patriei. Și de către *Lazăr*, ca și de *Asachi*, primii pași au fost făcuți sub îndemnul aritmeticei și al geometriei aplicate. Școalele de hotărnicii, cu limba românească de predare, au fost « tolerate » la umbra rămurosului arbore al școalelor grecești. Lupta trecutului slăbit, cu viitorul în vlagă, se prinde din lupta lui *Asachi*, numit acum un veac, la 1813, « profesor științelor trebuincioase unui inginer politic »¹², cu atotputernicul și protejatul învățat *Gobdelas*.

În două odăițe din rândul de sus al școalei de lângă Trei-Ierarhi, se întâlnește ca prin minune un roi de vreo 34 de tineri¹², cari ascultă cu nesaț orânduiala hotărniciei, tălmăcite în vechiul graiu moldovenească.

Desfășurarea actuală a universităților noastre cu laboratoarele lor organizate după tiparul celor din streinătate, își au originea în acele neîncăpătoare odăițe, unde geometrul *Asachi* puneă cele dintâi seminte ale culturii științifice, din cari însă împrejurările istorice ale neamului au făcut să răsară școala pentru cultura generală.

Dar bătrâneștile vorbe, pline de înțelepciune, ale lui *Miron Costin* « Omul e sub vremuri », își găsesc o minunată aplicare mai ales în ce privește activitatea lui *Lazăr*.

Hotărnicia, ingineria eră o nevoie simțită mai ales de clasa conducătoare. Față însă de nesațul cu care elevii, și mai tineri și mai bătrâni, sorbiau vorbele pline de căldură ale învățătorului, acesta își lărgi cercul prelegerilor sale. Hotărnicia, matematica aplicată, îl duce pe nesimțite la învățătura pământului, care cuprinde moșiile mici; de aici nu-i fu greu să se indrume spre originea poporului ingenuchiat, spre sbuciumările prin cari au trecut strămoșii săi¹³.

Și astfel măsurătorul petecelor de pământ deveni apostolul românismului, visând « o cultură românească, cu școale mari, cu biblioteci, cu bărbați învățați »¹⁴. Îndrumătorul culturii românești nu a uitat preocupările sale dintr'un început, căci mai târziu scrie pe lângă abecedare, gramatici și « Aritmetica matematică ori Trigonometria cea dreaptă ». Și *Asachi* la Iași, mai puțin tenace decât *Lazăr*, revine la specialitatea din tinerețe, căci și el scrie elemente de aritmetică (1837), iar prin *Calendarele* scoase un întreg șir de ani, contribuie la popularizarea științifică.

Greul e făcut. Dorul de cultură răsbește din ce în ce mai adânc. Școalele, fără conducătorii lor, sunt mereu închise, când din cauza Eteriei, când de ciură ori holeră, dar scânteia ieșită din activitatea primilor dascăli dă naștere la flăcări din ce în ce mai luminoase. Știința atrage tot pe mai mulți. La 1821, pe vremea eroiceii încercări a lui Tudor, se găsesc în străinătate numeroși bursieri ai Eforiei Școalelor. Cei mai mulți să consacră științelor. Eforia chiar stăruie ca toți trimișii ei să învețe matematica¹⁵.

Cu aceștia însă s'a întâmplat ca și cu *Lazăr*. Ei nu au contribuit decât indirect la dezvoltarea curentului științific, pentru că prin cultura lor mai înaltă, prin spiritul de ordine și muncă inerent pregătirii științifice, ei erau chemați la însărcinări imediat folosite, menite să dea un avânt țărilor aflate la începutul stabilității lor politice. Vieța lui *N. Kretzulescu*, cel dintâiu Român care a luat doctoratul în medicină la Paris, în 1839, e pilda jertfirii preocupărilor individuale, în folosul general al țării. Deși a trăit ceva mai târziu, ajungând până aproape de zilele noastre, dar condițiunile nu erau mult schimbate de acele din primul sfert al veacului. Întors în țară, el nu numai că practică medicina, dar își puse toate silințele pentru a forma o școală de medicină. La 1843 se ținu primul examen de anatomie la școala de chirurgie dela spitalul Colței; în acelaș an, apărură și cea dintâi carte de Anatomie datorită tot lui *Kretzulescu*. Veni însă mișcarea dela 1848, la care un om cult ca el trebuia să ia parte; urmă apoi vâltoarea anilor de pregătire a Unirii. Specialistul care ar fi dat roade însemnate în ramura sa, e atras în entuziasmul general, își sacrifică studiile sale de predilecție, devenind un factor însemnat în organizarea nouă a țării. După 30 ani însă, dragostea pentru știință nu se stinse, căci precum *Lazăr* ori *Asachi* scriu aritmetici, ca și *Poenaru*, unul din bursierii dela 1820, tot așa și *Kretzulescu* scoate a doua ediție a Manualului său de Anatomie¹⁶.

Așa erau împrejurările politice și sociale; toată puterea de muncă conștientă eră îndreptată spre binele general; nu eră timpul preocupărilor științifice. Aceasta e o pildă de influența evoluțiunii istorice la un popor asupra dezvoltării culturale.

Dacă spiritul științific cu greu prinde rădăcini la băstinașii cari au a se gândi înainte de toate la apărarea pământului și a limbii neamului din care fac parte, dacă interesele generale cer sacrificiul individualităților dornice de a răspândi bunurile trase din o cultură științifică, cunoașterea țării, a bogățiilor ei naturale face oarecari progrese, în această îndelungată vreme, mulțumită elementelor străine. Relațiunile externe ale principatelor sub Fanarioți, profesorii sau secretarii străini chemați de domnitorii cari se schimbă într'una, expediții științifice cari trec prin țară, dar mai ales dorința vecinilor puteri mari de a scoate de sub dominațiunea Semilunii popoarele creștine — motivul sub care se învalue și azi pofta de cotropire a acestor puteri. — toate acestea au avut ca rezultat cunoașterea mai amănunțită a Principatelor. În special cartografia face însemnate progrese. Dela una din cele mai bune hărți vechi¹⁷, ale lui *Schwantz* (1720—22), făcută sub îndemnul guvernului austriac, și până la harta rusească dela 1835, cu indicațiuni precise asupra numărului populațiunii¹⁸, topografia Principatelor se precizează din ce în ce mai bine.

Del Chiaro (1718), *Marsigli* (1726), *J.L. Carra* (1777), *M. v. Bauer* (1778), *I.F. Sulzer* (1781), *d'Hauterive* (1787), *Raicevich* (1788), *Hacquet* (1790), *Lill de Lillienbach* (1823, 1825, 1827) aduc contribuțiuni însemnate la cunoașterea țărilor românești. Cei mai mulți se ocupă cu descrierea geografică ori cu bogățiile subsolului mai mult ca introducerea istoria poporului. *Marsigli* aduce contribuțiuni la cunoașterea faunei din regiunea Dunărei; *Lill de Lillienbach* ocupându-se de geologia Carpaților, deseori trece în România cuprinzând în sfera cercetărilor sale și din pământul nostru; *Hacquet* dă primele analize ale apelor minerale, descrie câteva specii nouă de plante din nordul Moldovei.

Data cea mai însemnată în evoluția culturii științifice dela noi este anul 1833. Iașii, orașul care mai târziu e locul unde s'a dat un nou avânt culturii literare, și care cade jertfă unui ideal măreț, este și în ce privește dezvoltarea științifică leagănul celei dintâi mișcări serioase nu numai de cercetare, dar și de răspândire în mulțime a cunoștințelor științifice. Curentul e provocat de un străin, însă nu din aceia cari considerau Principatele române drept un pământ mănos, unde capitalul poate să aducă beneficii mari și repezi, ci un idealist care, din recunoștință pentru țara unde vieța îi eră asigurată, aruncă sămânța culturii apusene, în care crescuse, căpătându-și astfel un loc de înaltă stimă în inima poporului chemat prin el spre lumină.

Dr. I. Cihac, German de origine, venit în Moldova încă din 1824 ca medic militar, eră un admirator entuziast al naturii.

Împreună cu protomedicul *Zota*, el pune în 1833 bazele « Societății de medici și naturaliști », care împlinește opt decenii de viață, fiind astfel cea mai veche asociațiune științifică din țerile locuite de Români.

Cu un an mai târziu, la 1834, se deschide în mijlocul unei mari insuflători și « Muzeul de Istorie naturală », păstrat, din nenorocire cu foarte mici schimbări, până azi.

Nu e important însă numai faptul creării muzeului și a întemeierii societății; educativ pentru noi cei de azi e entuziasmul înflăcărat și interesul deosebit ce a cuprins întreaga pătură conducătoare de pe acele timpuri.

Eră insuflătura demnă de pildă a bătrânilor noștri predecesori, care se închinau cu evlavie la tot ce anunță răsăritul soarelui pentru țara lor, la tot ce ducea spre desrobirea sufletească a neamului lor.

Sunt vremuri cari par apuse pentru noi, dela a căror căldură nu prea căutăm des să ne încălzim; sunt stări sufletesti din ce în ce mai străine nouă, cari ne-am trezit în deplină libertate și am crescut în câmpul sămănat de ei cu trudă.

Toate numele marilor familii moldovenești le găsim în lista « mădurelor » societății, începând cu bătrânul și veneratul *Veniamin Kostachi*, apoi *Mihaiu Sturdza*, unul dintre cei dintâi prezidenți, și până la *Aga Gh. Asachi* ori *Costache Negruzzi*.¹⁹

Darurile curg din belșug. Logofătul *C. Sturdza* și *Aga Asachi* au hărăzit sala cea frumoasă din casele lui *Al. Balș*, pentru muzeu; mitropolitul *V. Kostachi* dăruiește o colecție de fosile, *Kissel* una de minerale din țară, *Aga Alecu Sturdza* cărți, alții sume însemnate de bani. Societatea, prin relațiunile lui *Cihac*, capătă vază. Între membrii ei corespondenți se numără *Humboldt*, *Berzelius*, *Brogniart*, *Struve*. *Demidoff* vizitează muzeul, rămânând pe deplin mulțumit; la congresul naturaliştilor din Freiberg, societatea este reprezentată prin *Cihac*.

Entuziasmul se întinde însă și la cunoașterea țerii. Un indemn general se naște de a scrie, a cerceta, a înlătură acele semne de întrebare cari se puneau în dreptul țerilor noastre, când eră vorba de caracterele naturale ale lor, cum se mai pun azi pentru regiunile centrale ale întunecatei Africi.

Din indemnul societății *I. Edel* cercetează flora Moldovei; *Dr. Vârnav*, *Cihac*, *Edel* publică lucrări asupra plantelor; mai târziu cevă, *I Szabo*, farmacist și medic în Iași, continuă cercetările începute de *Edel*; adăugându-se la acestea și rezultatele lui *Guebhard*, flora Moldovei e deamănuntul cunoscută din ținutul Covurluiului până'n Botoșani, din Prut până'n Ceahlău, în vremea

când, în Muntenia, abia apar cele dintâi însemnări ale lui *Schott*, asupra plantelor celor mai comune.²⁰

Tot în vremea activității rodnice a societății, apar și analizele apelor minerale dela Slănic, Șarul-Dornei, Văiluța datorite spițerului *Abrahamfi*, primele analize fiind făcute de *Hacquet* la sfârșitul veacului al 18-lea și de *Dr. Plusen* la începutul veacului al 19-lea.

Mișcarea începută în Moldova e mult mai completă, căci se manifestă și prin scrieri didactice. Tot *Dr. Cihac* scoate cea dintâi carte de Istorie naturală, dedicată Domnitorului Mihaiu Sturdza, « protectorul științelor și întemeietorul învățăturilor în limba națională ». Nu e o simplă traducere după manualele străine, cum s'a făcut chiar cu mult mai târziu de vremea lui *Cihac*, ci e o prelucrare originală, cu 20 stampe litografiate și cu îndrumări spre cercetare, pomenindu-se deseori animalele și plantele cari trăesc în Moldova.

În perioada când, în Iași, se desfășoară cu atât a putere activitatea societății medicilor și a naturaliștilor, în București e o liniște aproape desăvârșită. Unde și unde câte o scânteie cu lumina de o clipă. Topografia Valahiei de D-rul *Caracas* (1830), scrisă în elinește, analiza câtorva ape minerale făcute de *Episcopescul* (1837), ori de *Siller*²¹ (1840), observațiunile geologice și seismice ale lui *Schüller*, sunt manifestațiuni răslețe, fie datorite unor împrejurări prielnice, fie în urma unor însărcinări oficiale.

O mișcare teminică, asemenea celei dela Iași, nu se întâlnește decât mai târziu, datorită tot unui străin din aceia cari se identifică cu nevoie țerii, punându-și în serviciul nouăi sale patrii, fără precupețire, tot avântul și vloga personală, sprijinite pe o cultură teminică apuseană.

Acest străin, care a căpătat însă marea incetățenire, e D-rul *Davila*. Caracter energic²² cu inițiativă și voință de a reuși, el își rotește privirea în țara nouă și vede atâtea de întemeiat și de îndreptat. Pustiirile veacurilor de intemperii lăsase răni adânci. Locuitorul venit din apus se minunează de rezistența poporului stors de toți, are încredere în vitalitatea lui și, cât poate, se pune imediat la lucru, spre a-l scoate la lumină, ajutându-i a-și valorifică forțele.

Venit în țară la 1853, la 1854 pune umărul pentru ca scoala de chirurgie, creată de *Kretzulescu* și căzută în amorișire, să capete o nouă viață. La 1856 înființează grădina botanică dela Cotroceni, scoala de farmacie; un an mai târziu scoala veterinară. Întemeiază societăți de medicinisti, de naturaliști, cari însă repede pier de inaniție, lipsind acel mănunchiu de entuziaști, cari au dat tăria dela început societății din Iași.

Neizbutirea nu-l descurajă, căci lispuri erau în toate părțile. Profesor care farmecă prin căldura cuvântului său, care entuziasmează prin dragostea intensă pentru știință, el nu e un producător de lucrări științifice, dar mai important pentru acea vreme, e zidarul care clădește adăpostul celor ce vor veni, e purtătorul steagului științei. El chiamă, indeamnă, ocrotește, și astfel adună un mic furnicar în jurul său, care se pune pe lucru, creând primul curent științific dincoace de Milcov.

Vremea lui *Cihac* în Moldova e aceea alui *Davila* în Muntenia. *Cihac* are soarta Moldovei de după unire. Activitatea sa, prea de timpuriu manifestată, e întreruptă prin frământările politice din preajma Unirii. Iar mai târziu, când Unirea e înfăptuită, când Iașul sacrificat trece mantaua de purpură capitalei țerii, puterea centralizatoare necocotește activitatea lui *Cihac*, dând din contra puteri mari lui *Davila*. Cel dintâiu, amărit, se retrage la Aschaffenburg, orașelul său natal din Bavaria, unde se stânge la 1888, uitât de cei pe cari, pentru o scurtă vreme, i-a făcut să trăească în iluzia unei atmosfere mai senine.

Mișcarea creată de *Davila*, ținând până în timpurile mai propice, când liniștea și stabilitatea politică cuprinde și țara noastră, a putut avea continuitate în vremurile noastre, iar *Davila*, din această cauză, ar putea fi socotit ca îndrumătorul învățământului nostru științific superior.

Curentul născut în Muntenia prin activitatea lui *Davila* se manifestează dela început analog celui din Moldova, dar mai atenuat. În afara sămburilor de școale create, în afara societăților cu o viață de scurtă durată, încep și în Muntenia îndreptări spre cercetări originale, datorite însă tot străinilor. *Hoffman*, adus de *Davila*, face primii pași spre cunoașterea florei Munteniei; *Bernard-Lendway* e neobosit în analiza și cunoașterea bogățiilor subteranului.

Un loc aparte merită minunatul popularizator *Iulius Barasch*, Evreu de origine, din Brody în Galiția, dar la înmormântarea căruia reprezentanții cultului mozaic ca și ai celui ortodox, s'au întâlnit spre a cânta Veșnica pomenire, aceluia care, cât a trăit, nu a știut decât să răspândească binele la toți, fără deosebire de nație. În o limbă pe cât de plastică pe atât de curată, profesorul de științe la colegiul național din București a căutat să răspândească gustul și dragostea pentru știință; *Minunile Naturii* ca și numeroasele articole din revista *Isis* sau *Natura*, întemeiate de el, pot fi și azi cu folos cetite.

Totuș, înainte de 1860, cu toate eforturile făcute, nu poate fi vorba de un adevărat curent științific, de o înrădăcinare a dragostii de știință, de o convingere a sprijinului pe care-l poate da ea noului

stat înjghebat. Elementele autohtone nu sunt încă pregătite sufletește pentru ca să-și îndrepte activitatea înspre partea științifică, deoarece alte preocupări superioare pentru moment atrag toate energiile.

Școalele superioare, Academia mihăileană și Colegiul Sf. Sava, cu o viață sbuciumată, nu erau indeajuns de sprijinite pentru ca profesorii de științe să încerce a lărgi activitatea lor, în afara orelor de clasă. De aceea, drept manifestare științifică, în afara celor pomenite, nu găsim decât simple cărți didactice, traduceri în mare parte, cum sunt ale lui *Stamate* ori *A. Marin*. Bogățiile subsolului mai ademenesc pe unii sau să le facă cunoscute, cum e *Mihalic* de *Hodocin*, care după indemnul lui *Conachi*, poetul pasionat pentru astronomie, după cum reiese din instrumentele donate Universității din Iași, încercară la Negrișoara prima exploatarea a fierului²³, sau să le arate proprietățile, cum sunt analizele și lucrările d-rului *A. Fetu*, *Steege*, *Hepites*, etc.

Pământul României însă e din ce în ce mai mult cercetat de învățații străini. Expediția lui *Demidoff* în Crimeea trece și prin Moldova. În special *Leveillé* se ocupă mai de aproape de floră. Constituția geologică și morfologică a țerii e atinsă mai în detaliu de către *Lill de Lillienbach* și mai ales de *Ami Boué*, unul din întemeietorii societății geologice din Paris. În lucrarea sa *Turquie d'Europe* (1840) dând o ochire generală asupra României, (mirându-se în deosebi de locuințele poporului, analoage celor din Africa), emite păreri cari și azi sunt măntinite, precum: Asemănarea șesului Munteniei cu acel al Lombardiei, Dunărea ținând locul Padului; puțința săpării fântânilor arteziene în Bărăgan.

Bogățiile miniere sunt cercetate de *Lyseli*, *Schüller*.

Vremea lui *Lazăr* și a lui *Asachi*, dela începutul veacului, din ce în ce mai atenuată însă, continuă a dăinui. Liniștea trebuitoare cercetărilor științifice tot lipsește: organizațiunea statului nu e stabilă. Încă mai e nevoie ca glasul ademenitor la luptă al unui *Kogălniceanu* să adune mic și mare spre a pune umărul la săvârșirea idealului de mult visat. *Ion Ghica*, *N. Kretzulescu* și alții nu pot găsi mediul prielnic pentru continuarea direcțiunii de activitate, începută în tinerețe. Cel dintâiu, căruia i se consacră o neștearsă pagină în istoria contemporană a țerii²⁴, pentru rolul așa de însemnat ce l-a jucat la întemeierea ei, a fost, o scurtă bucată de vreme, în 1842, profesor de mineralogie și geologie la Școala Mihăileană din Iași. Vârtejul mișcării generale l-a cuprins și pe el în lupta decisivă. În afara articolelor luminoase asupra însemnătății culturii științifice, publicate în *Foaia științifică și literară* din 1844, preocupările din vremea pregătirii pentru viață nu se mai întrezăresc în lucrările sale literare și economice, decât prin inte-

resul cu care urmăria progresul științei generale. Totuș, energia desfășurată în viața politică, precum și adâncimea de gândire din scrierile sale, au fost de sigur mult influențate de cultura științifică serioasă pe care o posedă. Dacă starea politică a țării a împiedicat pe un om de valoarea lui *Ghika* să contribuie la înaintarea științei, aceasta în schimb a dat literaturii sprijin, pentru ca să înscrie în paginile ei pe unul din prozatorii cei mai cu fond din câți au scris în limba românească.

În 1860 se deschide o nouă fază însemnată în evoluția culturii științifice din România, prin crearea celei dintâi Universități, cea din Iași.

Știința, în sfârșit, își găsește un adăpost sigur. Tot ce se va crea, se datorește Universităților.

Primii pionieri ai științei române aveau multe de îndurat, mult de luptat, față cu greutățile din cale, față cu indiferența ce domnia în jurul lor, față cu indoeala folosului adus de știință. Drept armă de rășbit, ei nu aveau decât dragostea lor mare pentru cultură și știință. Drumul spre țintă era învăluit, ca și a cercetărilor polari, în vifore aprige; unii aveau tăria să rășbată, alții cădeau în drum. Azi, când totul e mai bine organizat, când, de rău de bine, există o atmosferă mai priincioasă, noi abia ne putem închipui greutățile începutului, acei pași târșiți în desnădejde, acele momente de mari silințe morale spre a păstra însuflețirea pentru o nouă bucată de drum.

Omul de știință nu era lăsat să se ție numai de preocupările problemelor înalte, căci nu putea rămine străin de mediu. Activitatea lui trebuia să fie împărțită; avea datorie către instituția la care slujia, către doctrina ce-i era dată în samă, dar întunerecul din juru-i îi cerea îndeplinirea unei datorii și către mulțime. De aici sfărâmițarea muncii sale, gândirii sale, discontinuității cari provoacă durere, căci puterea slabă a individului celui mai tare nu era în măsură să satisfacă toate nevoile spre cari era chemat.

Cei mai cu vlagă, mai curajoși în luptă, puteau, cu folos, să-și împartă activitatea, producând câte puțin în toate direcțiile; alții, mai ușor influențați de lipsa unui mediu susținător la lucru, cel mult găsiu indemn pentru lucrări de vulgarizare; în sfârșit, mai rar, alții, firi poetice, trăiau în lumea închipuită a centrelor de peste graniță și continuau cu îndârjire să lucreze până'n ultima clipă a vieții.

Dintre cei dispăruți, *Cobălcescu* intră în categoria din urmă; moartea îl găsește în fața mesei de lucru; ultima rază de lumină

ajunge la ochiul aproape să se închidă pentru veșnicie, după ce trece prin lentilele microscopului. Tipul categoriei dintâi e *Gr. Ștefănescu*, iar vulturul rănit la aripă de săgeata vremii neprielnice e *Bacaloglu*, tipul categoriei a 2-a. «Omul care în trei ani», spune un biograf, publicase vreo 14 memorii însemnate științifice, pe când se află în mediul activ al vieții științifice din străinătate, întors în țară își restrânge silit activitatea în a fi un eminent profesor, iar în perioada de trei decenii cât a trăit, nu mai produce decât articole de vulgarizare »²⁵.

Nu e locul aici să insist ²⁶ asupra cauzelor cari au făcut, ca Universitățile să nu schimbe, chiar dela înființarea lor, indiferența pentru cercetările științifice, să nu fie adevărate focare de cultură înaltă, să nu oprească exodul tinerelor generații spre centrele apusene. La început, ele au fost mai mult instituțiuni de formă; acelaș profesor, luat la întâmplare, trebuia să predea mai multe obiecte disparate; catedre existau, dar fără laboratorii. Abia după o activitate de un sfert de veac, *Cobălcescu* ajunge să capete sumele necesare pentru materialul didactic indispensabil cursului său.

În asemenea condițiuni, a lucra la crearea unui curent sănătos, era o jertfă. De aceea frunțile noastre, ale celor de azi, trebuia să se incline cu multă venerație în fața acelor, cari au tras primele brazde, au creat primele cărări, și ne-au dat prielnicia desfășurării actuale a științei românești. Dacă nu ar fi fost însuflețirea acestora, cinstea, energia și nețărurita lor grijă pentru viitor, însușiri ce mi se pare că tot mai greu se întâlnesc dela dispariția rând pe rând a generației de oțel, făuritoarea României de azi, acum nu ne-am găsi la înălțimi atinse de alții într'o vreme mai îndelungă. Concentrării lor de forțe, îndărătnei lor trude spre înlăturarea greutăților începutului, le datorim câmpul de azi plin de atâtea holde mănoase.

* * *

Unul dintre oamenii de energie ai trecutului a fost și regretatul meu predecesor *Gr. Ștefănescu*.

Născut la 10 Februarie 1883, în comuna Eliza-Stoenesti, județul Ialomița, era unul din vlăstarele sănătoase, ieșite din vânosu trunchiu al poporului, care a transmutat energia acestuia în conducerea generală a organismului social nou încheat ²⁷.

Cursul primar și liceal le-a făcut în București. Terminând, la 1858, Liceul Sf. Sava, dorul de cunoaștere, năzuința spre lumină deplină, caracteristică contimporanilor săi, îl îndrumază către focarul atractiv al Parisului.

În 1859, la Giurgiu, pe vaporul care era singurul mijloc lesnicios, pe vremea aceea, de a străbate spre centrul Europei, se întâlnește cu D-l P. Poni, cu care legă o prietenie ruptă numai de nemi-loasele foarfeci ale fiicelor lui Acheron.

Ce lume nouă, ce strălucire de lumină, cât belșug de izvoare pentru cultură prezentă tinerilor dornici de a se instrui, orașul în care un Claude-Bernard, un Hébert, un Würz erau slujitorii la altarul științei. Prea era izbitor contrastul între capetele drumului săvârșit, prea era dureroasă amintirea întunecului lăsat departe, departe, în țara scumpă, pentru ca tinerii plini de dorul de a se instrui să nu beneficieze cât vor putea mai mult de lumina în care trăiau. Astfel se explică în parte însuflețirea, energia, răbdarea pe care au desfășurat-o în țară, cei cari, bucurându-se o clipă de strălucirea deplină a vieții adevărate, doriau să grăbească zorii zilei pe cerul patriei lor.

De aceea, întors în țară la 1863, dar mai ales de cum a fost numit profesor la Geologie la Universitatea din București în 1864, Gr. Ștefănescu începe activitatea sa bogată și variată.

Care era starea sufletească a profesorilor de atunci, nevoiți să ție prelegeri pentru un singur student, silit și acela a urmă aproape toate cursurile științifice? Răspunsul ne este dat de unul din elevii de pe acele vremuri²⁸.

«Și cu toate acestea, îmi aduc aminte cum d-l Ștefănescu nu se descurajă de loc, ci își făcea cursul cu atâta foc și cu atâta tragere de inimă, încât noi, cari ne destinam secțiunii Fizico-chimicelor și Matematicelor și prin urmare puteam să nu asistăm la cursurile de Șt. Naturale, nu lipsiam niciodată dela el. Cu toată starea lucrurilor de atunci, profesorii nu s'au descurajat câtuș de puțin, ci au muncit cu toată dragostea și cu tot entuziasmul și numai mulțumită lor facultățile noastre sunt aceea ce sunt astăzi».

Pe lângă dragostea de știință, insuflată prin prelegerile sale, Gr. Ștefănescu a căutat să deștepte interes pentru specialitatea lui, scriind «Elemente de Geologie», cel dintâiu tratat elementar original, după al lui Cihac, adică în care exemple din țara noastră înlocuiesc pe cele străine, puțin educative. Cea dintâi hartă geologică a țării întovărășește această carte. Marele lui merit însă e de a fi contribuit, împreună cu colegul său dela Universitatea din Iași, Gr. Cobălcescu, să puie temelii, studiilor geologice asupra țării, ajunse azi la o dezvoltare mare, întrecând în rezultate toate celelalte ramuri de Șt. Naturale. În 120 note, articole și lucrări, începute la 1864 și terminate în 1910, cu un an înainte de a-și da obștescul sfârșit, se încheagă rodnică sa activitate pe domeniul curat științific. Mai ales dela 1882, când prin înfăptuirea unui *Biurou geologic* își vede, e dreptul pentru scurtă durată, visul său rea-

lizat, el e fără odihnă. Cu mijloace restrânse, cu un personal redus, ajunge prin energia și devotamentul său pentru știință să adune un material bogat, nici azi complet descris, să îngrămădească observațiuni indeajunse pentru ca să poată scoate cea dintâi hartă geologică, pe o scară mai mare (1: 175.000) a pământului românesc. Deși după cunoștințele imbogățite ea e azi insuficientă, nu e mai puțin adevărat însă, că reprezintă o muncă uriașă — mai ales în condițiunile în cari a fost făcută — iar trăsăturile ei generale sunt credincioase realității și deci trainice.

Pentru a face cunoscut tuturor structura subsolului românesc, bogățiile ascunse în el, lumea animalelor strănse, pentru a da puțință și altora de a urmă pe drumul început, *Anuarul biuroului geologic*, devenit apoi Anuarul Muzeului de geologie și paleontologie, cuprinde toate rezultatele observațiilor de pe teren. E cea dintâi publicațiune periodică științifică dela noi, prin care și străinătatea putea fi pusă în curent cu străduința desfășurată în țară în una din direcțiile științifice.

În *Anuar* se cuprinde descrierea acelu schelet aproape complet de *Dinotherium gigantissimum* Ștef., cel mai mare exemplar din câte se cunosc, găsit în Moldova la Găicena, jud. Tecuciu, și prin care se aduc multe lămuriri asupra constituției morfologice a unuia din cele mai răspândite animale, din vremea terțiară.

Dar nu numai prin scris căută să atragă atențiunea străinătății, ci și prin viu graiu. Dela 1878, aproape nu a fost congres internațional de geologie, la care să nu fi luat parte. Era poate singurul din lume, care a asistat la toate congresele geologice. Pretutindeni ochiul său de bun observator prinde ce e caracteristic și prin numeroase dări de seamă ne face și pe noi să trăim o clipă în variațiunea unor regiuni atât de depărtate de a noastră.

Activitatea lui Gr. Ștefănescu nu se restrânge însă numai în domeniul științei înalte. Ca și mulți din generația lui, simția că mediul nu e încă pregătit pentru răspândirea gustului la cercetări științifice. Spre a creă o atmosferă mai favorabilă acestora, pentru a înlesni concentrarea forțelor tinerilor săi discipoli numai în domeniul studiilor amănunțite, crezú că e de datorie sa de a risipi indiferența celor mulți, chemându-i spre înviorătoarele izvoare ale culturii. Astfel Gr. Ștefănescu, ca și Davila, neobosit, când într'un colț, când în altul al țării, pe care o cunoaște poate ca nimeni altul, la Ateneu ca și la Societatea geografică, ținea prelegeri și conferințe publice, cu demonstrațiuni, spre a lăsa măcar să se întrezărească de cât mai mulți, ce întremare, susținere și încredere în puterile proprii poate să dea cultura științifică.

Nu se mulțumește numai a vorbi înaintea unui public restrâns; dorind să vadă fășile de lumină străbătând cât mai departe,

până'n răslețele sate de cari-l legă amintirea copilăriei sale, el se întovărășește cu un alt iubitor de cultură, *Aurelian*, și scoate un lung șir de ani, dela 1870 până la 1882, *Revista științifică*.

Fire vioaie, aveă oroare de inactivitate; cu o constituție robustă, ceea ce a făcut mai dureroasă și mai neașteptată vestea morții sale la începutul anului 1911, la vârsta de 72 ani conducea în excursiune cu agilitatea tinereței pe studenții săi, cu cari eră drept, blând, amabil, prinzându-i lesne, prin purtarea-i părintească, în mrejele dragostei și ale respectului ce leagă trainic sufletește pe elev de profesor.

Dornic să-și puie puterea lui de muncă în serviciul general al țerii, el a fost secretar general al Ministerului de Instrucție, în numeroase rânduri senator, apoi decan și rector. Ca secretar al Secțiunii științifice, veșnic eră în activitate, veșnic de pilda muncii, ori îndemnă prin sfaturi. Iar când elevii, săi, dela cei încărunțiți și până la cei cărora abiă le mijă mustața, sărbătoresc, în 1904, activitatea sa de 40 ani de profesorat, bătrânul plin de putere, muntele de granit incununat cu albul nesfârșitului omăt, a trebuit să simțească o adâncă mulțumire sufletească. Știința, scumpă lui, eră lăsată în mâni tinere, vânjoase; prin munca sa îndelungă, conlucrase cu tăierea unei albi în care apa răsfirată se adună, nu spre a se pierde în năsip, ci spre a da vieață, mișcare, pe pământul țerii iubite.

* * *

Vieața regretatului meu predecesor intră în acea nouă fază a dezvoltării științei la noi, pe care prin forțele desfășurate, prin rezultatele însemnate, dobândite în scurt timp, aș putea-o numi, fără exagerare, *faza eroică*.

Primul semnal al începutului ei tot din Moldova a pornit, tot din Iașii lui Ștefan, Cantemir, Eminescu și Creangă.

În 1860, se deschide Universitatea din Iași; în 1862 apare cea dintâi notă originală asupra Repedei, podoaba cununii naturale a Iașului, care nu i se poate lua. Lucrarea e datorită lui *Cobălcescu*, abiă reîntors din străinătate, plin de avântul tinereței. Ea e începutul unei activități continue, rodnice, săvârșită în țară, în mediul indiferent ce există, cu mijloacele extrem de restrânse pe cari le aveau la îndemână, cei ce doriau să lucreze. Începutul activității lui *Cobălcescu*, căreia repede, repede i se asociază aceea a lui *Gr. Ștefănescu* și a d-lui *Poni*, deschide o eră nouă și prin aceea că elementul românesc predomină în cunoașterea țerii și a bogățiilor ei naturale. Încetul cu încetul, pe lângă Universitățile noastre, se creează focare de muncă; greutatea se înving, încet, dar se înving;

laboratoarele, târziu nu e vorbă, se subvenționează; roiuri mici de albine se strâng în jurul bătrânilor plini de însuflețire, iar câmpul arid, unde și unde cu câte un arbore ce îndrăznește să infrunte bătaia vântului neprenic, se schimbă în poieni înflorite, în cari pe altarul științei pâlpăe flacăra nestânsă.

Nu mi-e cu puțință, în cadrul restrâns al timpului de care poate am chiar abuzat, să urmăresc evoluția fiecărei ramure științifice în parte.

De pe înălțimea la care am ajuns, cam brusc ridicată, se prinde un furnicar în activitate, ieșit ca din pământ, asemenea acelor minunate orașe ale Americii, răsărite acolo unde mai înainte ferma vreunui îndrăzneț eră singurul semn al vieții omenești.

Societăți științifice se înființează. În afara celei vechi dela Iași, asociațiuni de multe ori cu o desăvârșită specializare formează centre de imbold și discuțiuni, chiamă noi proseliți la cultul științei.

Societatea de geografie înființată la 1875, cea de științe din București, la 1890, din Iași la 1900, societatea de biologie, poli-tehnică, asociațiunea generală pentru propășirea științifică, sunt atâtea semne de progres, în ce privește grija cu care îndrumătorii caută să infiltreze cât mai larg și cât mai intens gustul pentru cercetări, nevoia pentru discuțiuni obiective.

Reviste speciale, redactate multe și în limbi străine, începând cu publicațiunile Academiei Române și până la Analele științifice ale Universității din Iași, fac cunoscută munca desfășurată în țară.

Altele, precum e *Natura* din București și *Revista științifică V. Adamachi* din Iași, contribuiesc la popularizarea și deșteptarea interesului pentru cercetările și rezultatele științei.

Și astfel toate ramurile științifice sunt cultivate: lucrările ieșite din laboratoarele școalelor superioare ridică vâlul necunoașterii nu numai asupra celor cuprinse în țară, dar contribuiesc și la deslegarea problemelor generale, de domeniul științei fără granițe, făuritoarea atmosferei în care vrajba și ura sunt înlocuite prin lumină și iubirea adevărului.

Chestiunile generale de biologie sunt în special cu deosebit interes urmărite. Comunicările făcute la societatea de biologie din București sunt publicate în Revista societății din Paris, ca dovadă că asociațiunea românească este socotită drept o ramură directă a bătrânului trunchiu din capitala Franței. O revistă, *Annales de Biologie*, a apărut în Paris, sub conducerea profesorilor dela Universitățile noastre.

În aceeaș categorie se găsesc și studiile matematice.

Dela cel dintâiu doctorat în matematică, luat la 1878 de către *Haret*, a cărui moarte neașteptată a lăsat un gol multă vreme greu de umplut atât în rândurile științifice cât și în acel al puținilor

cari se interesează cu adevărat de soarta celor mulți, azi s'a strâns o întreagă armată de matematicieni, nu numai buni didactici dar abili lucrători. Nu e an în care C. R. de l'Académie de Paris să nu cuprindă numeroase comunicări iscălite de Români, iar *Gazeta Matematică* e în al 24-lea an, drept dovadă de lărgirea cercului în care studiile matematice găesc cătare. La fel se poate spune și despre lucrările de fizică ori chimie generală.

Unde însă progresul e vădit, direcția în care rezultatele sunt mai manifeste, e în cunoașterea țerii și a bogățiilor ei naturale.

Influența cursurilor universitare asupra dezvoltării unei ramuri de cercetări, tot acum se poate prinde mai bine.

Geografia țerii, cu problemele ei așa de variate, a fost puțin cultivată, măcar că reprezintă prin *Cantemir* și *Cantacuzino* cea mai veche manifestare științifică la noi. Prin lipsa unor conducători specialiști, Societatea de geografie, cu o vîieță de 38 ani, nu a putut da avântul și intensitatea cercetărilor geografice, pe cari le-ar fi dat cursurile universitare, cari au fost introduse de curând în programa universităților noastre. Sub auspiciile ei s'au strâns însă numeroase date; *Marele Dicționar geografic* cuprinde multe izvoare ce vor putea fi folosite, dar singura Geografie a Moldovei a rămas tot a lui *Cantemir*, iar aceea a Munteniei și a Dobrogei se datorește la doi străini: *E. de Martonne* și *Peters*.

Se cunoaște lumea paserilor, a peștilor și o bună parte dintre insecte, datorită mai ales indemnului pornit dela *Muzeul de Istorie Naturală* din București sau al unor persoane cari au căpătat din cultura străină o mare și laudabilă dragoste pentru observări zoologice. Lipsește însă țeșutul caracterelor generale faunistice ale țerii, căci catedre de zoologie au lipsit la Universitățile noastre până acum câțiva ani.

Din contra mulțumită activității lui *Brândză* și *Grecescu*, invălișul vegetal al pămîntului românesc, început a fi cercetat, în Moldova, de pe vremea lui *Cihac*, este în trăsături generale pe deplin cunoscut. Azi se lucrează cu râvnă la amănunțimi ca și la studiul plantelor inferioare.

În domeniul însă al geologiei, roadele semînelor aruncate de *Cobălcescu* și *Gr. Ștefănescu* sunt de tot imbelșugate, mai ales de când prin înființarea unui *Institut geologic* s'au putut concentra, sub o conducere destoinică, numeroase elemente tinere, produsul universităților noastre. Câtă influență pot. avea studiile speciale științifice asupra propășirii economice a unei regiuni, deci ce sprijin poate da cultivarea științei, în veacul zis al științei, pentru buna stare a unei țeri, ne arată următorul exemplu, luat din evoluția intensității studiilor geologice la noi.

Distribuția zonelor petrolifere, indicată pentru întâia oară de *Cobălcescu*, e azi în amănunțimi urmărită. Proprietățile chimice ale huilei lichide din România, destăinuite prin clasicele lucrări ale d-lui *P. Poni*, săvârșite în laboratorul de chimie al Universității din Iași, sunt în prezent, grație activității forțelor nouă, pe deplin stabilite.

Rezultatul sforțărilor din această direcție de studii poate fi concretizat prin câteva cifre:

În 1896, terenurile petrolifere ceva mai intensiv exploatate nu au dat decât 75.570 tone petrol, abia 0,53 % din producția mondială, în valoare nici de 3 milioane lei, exportându-se aproape 18.000 tone, sub diferite forme de distilare.

În 1911, abia după 15 ani, România ocupă al 5-lea loc între țerile producătoare, scoțându-se peste 1.500.000 de tone de petrol, în valoare de aproape 54 milioane lei, exportându-se până în Norvegia și Egipt, Spania și Japonia, aproape 700.000 tone de diferite produse²⁹.

* *

Voiu încheia prin o repede ochire asupra celor spuse.

Desvoltarea cercetărilor științifice, ca și a spiritului științific în România, e de scurtă durată, de altfel ca și vîieța de libertate și relativă liniște, care le condiționează.

Pozițiunea noastră geografică ne-a fost puțin prielnică.

În drumul puhoaielor rostogolite de pe podișul Iranului, aproape de vulcanul veșnic amenințător al popoarelor nouă, sbuciumate până ce ajung la un echilibru stabil și al căror sbucium chiar în vremurile actuale ne-au adus atîta neliniște, departe de centrele apusene, de marile drumuri ale culturii vechi, am stat lung timp în ceață, veșnic cu griji. Abia scăpați de sub o urgie, cădeam sub alta; abia ridicând fruntea victorioși, se abăteau asupra-ne nouă necazuri. Eram într'una țărml mereu lovit de talazurile ce se formau în largul depărtat al mărilor. Așa s'au scurs veacuri întregi !

De începutul unei raze de cultură științifică, geana luminoasă a zilei ce se apropia și printre noi, abia în decursul veacului al 18-lea poate fi vorba. Școalele grecești, atîta de neprielnice dezvoltării limbii și idealului național, au folosit la introducerea năzuinței spre o cultură mai înaltă. Profesorii veniți de departe, într'una prîmeniți, deschideau porți nouă minții, ridicau cortine cari lăsau să se întrezărească alte lumi mai luminoase, mai omenești. Aceasta e faza abecedarelor științei. Încep să apară și în limba românească măcar modeste elemente de aritmetică, cari contribue să pună ordine în gândire, cari educă mintea la o judecată imediată. Nu

eră încă vremea, nici pregătirea pentru observări, cercetări ori preocupări mai înalte.

Tot ceea ce am atins în cultura științifică, e datorit muncii desfășurate în ultimele cinci decenii din veacul al 19-lea.

În prima lui jumătate nu e mare deosebire, în aparență, de starea veacului anterior; în realitate e stadiul de fermentare, care schimbă făina frământată în aluatul bun de copt.

Sunt unele cutremure de pământ, a căror influență se simte la mii de kilometri de centrul catastrofei; sunt fenomene sociale asemenea cutremurelor mari. Lupta pentru emanciparea gândirii omenești, uriașa sbuciumare victorioasă din care a reieșit libertatea multor popoare, tot clocoțișul care frământă apusul, se propagă încetul cu încetul în sfârșit și către noi. Lumea nouă întrezărită prin pânza culturii grecești făcù pe mulți să soarbă apa dătătoare de viață, chiar la izvor. Întorși în țară ei au căzut în vâlmășagul general, căci amestecul tuturor forțelor eră trebuincios. Matematicul *Lazăr*, inginerul *Asachi* reiau stindardul dat uitării și chiamă oaste nouă spre asalt. Medicul *Kretulescu*, savantul *Ghica* și alții mulți, pregătiți să fie preoții științei, aruncă rasa, incing spada și duc deavalma lupta pentru limbă, pentru țară.

Vieța nouă, care începe să incolțească, are însă cerințe nouă, multiple, cari nu pot fi satisfăcute numai cu elemente din țară. Sunt chemați străini dornici de muncă, cu dragoste pentru poporul care își întinde brațele spre lumină. O însuflețire generală domnește; ea cuprinde pe cei cari simt durerea pentru țară, ca și pe cei cari trăesc vremelnice în ea. Munca e împărțită. Pe când unii lucrează la închegarea statului, alții se silesc să-i puie temelie sănătoasă. Iar când, în 1859, visul unei părți din neam este realizat la adăpostul marilor luptători se ridică armata vremurilor viitoare.

Știința tot nu-și găsește teren favorabil de dezvoltare, dar spiritul științific este mult mai răspândit. Era abecedarelor științifice e înlocuită prin aceea a cărților de cetire. E mai mult răgaz pentru a afla ce au produs alții.

Jubileul de 50 ani al Universității din Iași, sărbătorit acum doi ani, a fost o necesitate. El arată timpul scurt de când a început adevărata cultură științifică, de când cărțile de cetire din ultima jumătate a secolului al 19-lea cuprind și pagine din lucrările datorite Românilor.

Și astfel, într'o vreme redusă, s'a repetat la noi evoluția culturii științifice de aiurea. Am ajuns în aparență, prin o strădanie în adevăr uriașă a câtorva generațiuni, la nivelul țărilor cu o evoluție mai îndelungată. Toate semnele exterioare există, toate formele sunt îndeplinite.

Nu am produs, e dreptul, nici un *Pasteur*, un *Darwin*, un *Helmholz* ori un *Liebig*, dar muncitori asidui, chiar îndrumători în unele ramuri specializate, avem destui. Numele românesc e în cinste în multe cenacluri științifice străine, vechi. Atelierele științifice sunt din ce în ce mai căutate, ucenici vin din toate părțile spre a se răspândi apoi în toate părțile, împrăștiind în colțurile cele mai depărtate raze de lumină și dragoste de muncă.

Dacă am avea în vedere știința curată, numai cercetarea adevărului sau folosința imediată a rezultatelor ieșite din laboratorii, stadiul evolutiv în care ne găsim ar fi pe deplin mulțumitor; dar dacă vom considera și mediul în care se desfășură activitatea, pătrunderea spiritului științific cât mai adânc în norodul care alcătuiește substratul vital al unei țeri, deci cultura aplicată unui popor întreg, atunci vom vedea că avem încă multe de săvârșit.

În privința culturii științifice mai mult decât în cultura literară, să suprapun două straturi sociale, de o extremă deosebire. Unii ating atmosfera curatului adevăr, a judecării obiective bazate pe legea cauzalității; alții au rămas cu aceleași superstițiuni, recurgând la farmece, la descânțece, necunoscând cele mai elementare fenomene de cari atârnă viața, trăind cu mentalitatea veacurilor din urmă. Avem peste 60% analfabeți, cifră care ne ține încă în legătură strânsă cu regiunile extremului orient al Europei; din punct de vedere al culturii științifice însă, din restul de 40% trebuie cuprinși încă mulți în categoria celor dintâi. Analfabetismul științific, înțelegând prin aceasta completa necunoaștere a legilor celor mai elementare, cari constituie viața noastră și a mediului de care ea atârnă, se întinde astfel nu numai asupra satelor unde scrisul și cetitul e un lux, dar și asupra orașelor, luate drept centre de cultură.

Nu voi face apoteoza științei; nu voi încerca să arăt firele cu cari țesutul ei a împânzit întreaga activitate și gândire omenească din vremurile în cari trăim. În focul apărării unei culturi științifice intense, poate nu aș ajunge nici chiar la acea exagerare a criticului rus *Pissareff*, care voind să combată « aristocratismul estetic » din literatura rusească, îndreptând-o spre realitate, încercă a dovedi că: « un bun chimist este cu mult mai folositor decât un poet ».

Dacă nu e mai puțin adevărat că atunci când « huila verde » e utilizată aiurea pentru a înlocui forța omenească la imblăcitul paielor, la vânturatul grâului ori pentru a da lumina electrică, puțin periculoasă până și în bordeiul atâta vreme întunecat; când « huila albă » răspândește viață, deci mișcare, până în creierul munților; când pustiul Saharei e țesut tot mai des cu drumuri de oaze, când din mijlocul Océanelor omul nu-și părăsește conducerea

afacerilor, când în sfârșit vorba lui *I. Ghica* din prima jumătate a veacului al 19-lea: «Azi nu e propășire fără știință», e un leit-motiv al cântecului vieții, e o neiertată greșală, o lipsă de simț de datorie către neam, a lăsa în necunoașterea vieții mulțimea cea mare a norodului, pe umerii căreia ne înălțăm în sferile senine. Evoluția la care am ajuns trebuie să fie reală, iar libertatea ca și intensitatea de gândire, bazată pe cunoașterea firii și a tot ce ne înconjoară, trebuie să o răsfrângem și asupra acelor cari au rămas în drumul vremurilor de acum un veac.

Însă legea evoluțiunii cere aceasta, însăș năzuința de a urmări adevărul și numai adevărul.

Biserica goală nu dă însuflețire preotului pentru ruga sa, ci tinde la destrămarea înceată a credinței însăș. Lipsa unui mediu și a unei tradițiuni științifice, necesare științei curate, cere îndepărtarea direcțiunii noastre de muncă și în acest sens.

În depărtarea trecutului nostru istoric, preoții cei sfinți s'au scoborit la nevoile neamului, făurind graiul românesc; mai târziu generația plină de însuflețire din vremea Unirii și-a sacrificat o bună parte din năzuințele individuale, pentru înfăptuirea unui ideal comun; datoria generației de azi e de a completa în intensitate evoluția, de a îndrepta o parte din activitatea ei spre mulțimea insetată de lumină, spre aceia dintre frații noștri, cari, răbdători din fire, neștiutori că leacul multor rele e în ei înșiși, trec prin ceața ce a rămas încă deasupra lor și ajung prea de vreme, fără nici un surâs, fără nici o rază blândă în calea lor, fără conștiința de vieața lor, la prăpastia ce li se deschide în cale.

Aceasta e încheierea ce se desprinde pentru mine, din urmărirea pe scurt făcută a evoluțiunii culturii științifice la noi în țară.

Tocmai fiindcă trăim într'o vreme când știința domnește totul, prin explicarea cauzală a fenomenelor și prin valoarea dată energiei, ea are un rol nemăsurat de mare în viața individului ca și al unui neam. De aceea, îndatorirea către știința însăș, ca și către țară, cere pentru cei cari slujesc științei, sacrificarea unei părți din activitate în direcția cultivării mulțimii.

Știința va câștiga. Un imn de slavă i se va ridica de cei cari au fost chemați spre conștiința libertății de acțiune, cari au descoperit în ei izvorul unor energii nefolosite încă; o atmosferă sustinătoare va învălui — ca și aiurea — laboratorul ori instituțiile, căci rostul lor se va cunoaște de către toți.

Pentru țară și neam, va fi progres și întărire. Când fiecare își va putea da seamă prin sine de vieața totului și a legilor cari o conduc, când pași hotărâți spre o țintă știută vor înlocui mersul șovăielnic prin întunec, țara cât de mică se simte cu putere, neamul cât de împărțit capătă încredere în izbândă.

E dreptul, nu noi, cei de azi, ne vom bucura de schimbarea ce se impune; trecutul evocat acum în scurt însă, trebuie să ne dea tăria sacrificiului de sine, ce-l datorim științei, țerii și celor mulți.

24 maiu (6 iunie) 1913

ACADEMIA ROMÂNĂ. Discursuri de Recepțiune. XLI discurs rostit la 24 Mai (6 Iunie) 1913. Librăriile Socec & Comp. și C.S. Fetea

¹ Vezi și Dr. An. Fētu. *Despre încercările făcute pentru dezvoltarea științelor naturale în România*. Discurs de recepțiune la Academia Română No 4. 1871.

² N. Docan, *Memoriu despre lucrările cartografice privitoare la războiul din 1787—1791*. Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice. T. XXXIV, 1912.

³ A. Papiu Ilarianu, în introducerea ediției scoase, în 1872, de către Academia Română.

⁴ C. Erbiceanu și A. D. Xenopol, *Serbarea școlară dela Iași*, Iași 1885.

⁵ I. Ionescu, *O dedicație a unui matematician neapolitan către Alex. Ipsilante*. Buletinul societății de științe, an XIX, 1910.

⁶ C. Erbiceanu, *l.c.*, p. 65.

⁷ I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche* T. II. Ediție Acad. Române, Buc. p. 219, nr. 400, 1910.

⁸ V. V. Haneș, *Literatura didactică a României pînă la 1800*, Almanahul Seminarului geografic, Buc. An I.

⁹ C. Erbiceanu, *l.c.*, p. 371.

¹⁰ Dr. C. I. Istrati, în Buletinul societății de științe din București 1892, p. 93.

¹¹ Gr. Ștefănescu, *Observări geologice în România în secolul trecut*. Analele Acad. Române, Sec. II., T. XIII, 1892, p. 321; V. Anestin, *Cometele, Eclipsesele și Bolizii ce s'au observat în România între 1386 și 1853*. Analele Academiei Române. Mem. Secțiunii științifice, T. XXXIV, 1912.

¹² N. Iorga, *Istoria literaturii românești*. Veac. XVIII. T. II, p. 517 ff; veac XIX, T. I, p. 15—16.

¹³ N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*. vol. II, 1905, p. 236.

¹⁴ N. Iorga, *Ist. lit.*, ect., p. 527, 528.

¹⁵ N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*. Vol. I. 1907, p. 62—63.

¹⁶ A. D. Xenopol, *N. Kretzulescu*, în *Analele Acad. Române. Secț. istorică*. T. XXXIV, 1912.

¹⁷ Docan, *l.c.*

¹⁸ S. Vâslan, O fază în popularea țărilor românești. *Buletinul Societăți geografice române*. Buc. 1912.

¹⁹ Date cuprinse în I. Borcea, *Prima societate științifică din România*. *Revista Științifică V. Adamachi*. Iași. An. II, 1911, p. 235.

²⁰ Dr. D. Grecescu, *O schițare din Istoria Botaniei*. Discurs de recepție la Academia Română. No. XXXI, 1908, D. Brandză, *Prodromul Florei Române*. Introducere, București 1879—1893.

²¹ Dr. C. I. Istrati, *O carte puțin cunoscută despre apele minerale ale Valahiei*. Academia Română. Memoriile Secțiunii științifice, T. XXXIV, 1912.

²² Dr. C. I. Istrati, *Davila*. București 1885.

²³ P. Poni, *Massivul cristalin dela Botoșani*. *Analele Academiei Române, Sec. II, T.V.*, 1882.

²⁴ Dr. C. I. Istrati, *Activitatea științifică a lui Ion Ghica*. Discurs de recepție la Academia Română, 1902.

²⁵ Dr. C. I. Istrati, *Biografia lui Em. Bacaloglu*. București 1896, p. V.

²⁶ I. Simionescu, *Universitățile noastre*, în *Volumul de omagiu P. Poni* 1906, Iași.

I. Simionescu, *Din viața Universităților franceze*. «Convorbiri literare» 1911.

²⁷ V. Anastasiu, *Gr. Ștefănescu*, în *Natura*, No. 6, 1911. I. Popescu-Voițești, *Gr. Ștefănescu și activitatea sa științifică*, în *Anuarul Institutului geologic al României*. T. V., 1912. Această biografie cuprinde și lista tuturor lucrărilor științifice și articolelor de vulgarizare scrise de Gr. Ștefănescu.

²⁸ Sp. Haret, în *Jubileul d-lui Gr. Ștefănescu*, București 1904, p. 31.

²⁹ T. Tănăsescu și J. Porucik, *Producția minieră a României*, în *Anuarul Institutului geologic din București*. T. V, fasc. 1, 1913.

Universitatea

Datoria vieții noastre

De la o zi la alta popoarele trăesc prin munca, mereu aceeași, a celor mulți. Singura oboseală ce și-o dă sufletul omului simplu, e de a păstra cât mai neschimbat meșteșugul din bătrâni, care îi dă — după meseria ce-o are — hrana. Și memoria populară e foarte precisă: unele, procedee își au începutul lor, identic cu forma de azi, în epoca preistorică. Continuitatea civilizațiilor populare în cursul mileniilor e propriu zis un simplu reflex al continuității vieții din natură: evoluția acesteia se petrece în limite de timp așa de imense, încât sunt neaccesibile controlului uman; se poate dară vorbi de o adevărată eternitate a primitivismului popular, conservativ.

Istoric, adică evolutiv-uman, popoarele trăesc numai prin fapta precursorilor și revoltaților. Aceștia turbură ca niște demoni perpetuu nemulțumiți, beatitudinea lenei spirituale a contemporanilor, le deșteaptă iluzii și apetituri, le răscolesc patimile, le dărâamă prețiosul echilibru al perfecte inertiții. Fie că atunci masele populare se încera în războaie, fie că folosesc pacinic gândul născocitorilor, mimetismul și utilitarismul ancestral, biciuit și de instinctul curiozității — care e mai vechiu decât însuși omul — le împinge să aducă modificări, mai mult ori mai puțin adânci, sacrosanctelor lor tradiții.

Puterea aceasta uriașă a creatorilor de gânduri nouă a fost aproape în tot cursul istoriei omenesci confiscată de oligarhiile ori autocrațiile, care conduceau politic marile mase populare; fiecare nou exemplar de supraom a fost repede înrolat, catalogat, uniformat, în casta preotească, curtea monarhică, ori clientela politică, a conducătorilor, cu sabia ori cu icoana, a diferitelor state ori națiuni. Cei recalitrânți au fost suprimați: cu binevoitorul con-

curs al mulțimilor slabe de minte. Doar rar de tot, când potențații politici au avut un respect romantic pentru geniul creator ca atare, născocitorii de gânduri au putut fi stăpâni pe viața lor și au putut răspândi după voe gândul lor. Aceste rari epoce corespund însă — Elenismul, postalexandrin-epigonic, — Romanismul, imperial — unei naive regulamentări de către stat a selecțiunii capetelor creatoare. Se introduce un sistem — foarte asemănător școalei contemporane — de industrializare și multiplicare mecanică a ideilor nouă și de dresaj filosofic — în masă — al animalului uman. Democrațiile internaționale: elenistică, imperial-romană, actuală, au încercat, toate, posibilitatea de înmulțire pe cale mecanică a sufletelor superioare. Metoda — născocită de cei vechi — a fost, firește, cu căldură îmbrățișată și de ordinele religioase militante — în special cel al lui Ignațiu — întemeiate de Biserica Apusului.

Democrația contemporană, fie burgheză fie socialistă, e stăpânită de ideea răspândirii culturii în masele largi ale muncitorimei. Dar marea erezie a creării de genii prin fabricile de cultură care sunt Universitățile și Academiile, începe a pierde din ce în ce mai mult teren. Cu foarte mare părere de rău Pontificii înțelepciunii dogmatizate încep să recunoască neputința lor de a crea altceva, de cât niște docili papagali intelectuali și niște gelatinose nevertebrate etice. Școala oficială începe să recunoască că toate doctoratele de știință și diplomele de artă ale lumii nu pot face dintr'o maimuță cu dar suficient de imitație, un creator de valori nouă spirituale. Încep să recunoască monumentalii șefi de școale, filosofice, artistice, științifice, că școala, ca instituție educativă a mulțimilor, nu are rostul mecanic, militarist și trivial al uniformizării gândului și al regulamentării creării, ci datoria mult mai modestă a desanimalizării capetelor de sută și al procurării repezi a mijloacelor tehnice de lucru pentru capetele geniale. « Profesorul » contemporan, dacă e de fapt un om superior, nu mai e astăzi un infailibil profet de sentințe revelate, ci un « prospector » de aur și diamante în stâncosul pustiu al neînțelepciunii omenesci. Ca Diogenes din Sinope, profesorul contemporan are a căuta, în școală, ca și în lumea largă, cu lampa aprinsă și ziua, oameni: oameni întregi, noi, în care pâlpe flacăra ideii.

Avem azi apreciatori de artă, avem cunoscători de vinuri și de cai de rasă, dar n'avem prețuitori de suflete nouă. Nu vezi pe nimeni bucurându-se, fiind fericit, că în mulțimea purtătorilor de ghiozdane de școală a găsit un anarchist al legilor actuale ale gândului, un neliniștit, un chinuit căutător de legi nouă. Dimpotrivă, cel mai iubit, între puii de oameni cari se ridică spre conștiință

proprie, e cel mai docil dintre memorizatorii înțelepciunii consacrate.

Noutatea spiritului are nevoie de libertate, de aer larg. Și libertatea nu poate înflori în turmă. Și nici nu trebuie să înflorească acolo: ce-ar fi să zburde după cheful lor animalic toate necuvântătoarele care au nevoie de conducere și disciplină socială! Dar chiar în marile aglomerări școlare se poate crea libertatea de zbor pentru cei chinuți de demonul lăuntric. Libertatea aceasta crește din starea de suflet a iubirii pentru idee. Profesorul să se facă și el simplu școlar, alergând la un loc cu copiii și adolescenții după licuriciul minunat al gândului, care luminează în întunecul banalității utilitare zilnice.

Cât spirit de acesta, de camaraderesc entusiasm, pentru idealul de toate felurile, va fi într'o școală, atâta libertate a gândului și deci atâta putință de înflorire a sufletelor, va fi în acea tovărășie de viitori oameni.

* * *

Libertatea spiritului nu crește de asemenea nici acolo unde omul e rob de trup. Iubirea ideii e un lirism deplasat în lumea în care « timpul e bani ». De o sută de ani omnia trăiește în crezul materialist: economic, social, istoric. Întreaga luptă pentru viață a umanității contemporane se dă între Capital și Muncă. Deprins a cumpără Inteligența când are nevoie de dansa, pentru înmulțirea averii, ori înfrumusețarea vieții, Capitalismul nu o socotește ca un alt rival. Deprins a nu avea nevoie de inteligență, Socialismul face abstracție de ea, neputându-și-o închipui ca un eventual rival. Capitalismul biruitor în Apus, calcă disprețuitor în picioarele toate ideile pentru care intelectualitatea, solidară cu poporul, a crezut că trebuie să lupte în războiul cel mare. Socialismul biruitor în Răsărit — cel puțin ca experiență trecătoare politică — începe prin a distruge tot ce nu e primitivitate și bestialitate de masă amorfă. Pentru că e fără putere fizică, pentru că e puțin numeroasă, pentru că e supărătoare în cererile ei de sacrificiu, nerentabil, pentru inutila urmărire a idealului, Inteligența creatoare contemporană, e în totalitatea ei zdrobită: de masivitatea impertinentă a bogătaşului care asudă grăsime și de brutalitatea greoaie a proletarului care nu se gândește de cât la mai multă pâine.

Ținta ori cărei cheltueli de energie în lumea actuală e sporirea productivității. O monstruoasă stoarcere a tuturor puterilor pământului și omului, ca să dea cât mai mult material asimilabil pântecului și poftei inferioare. Orice idee e valorată după interesul — pragmatic — pe care-l deșteaptă. Orice instituție ideală a

societății e mecanizată industrial. De o sută de ani încoace nu s'a născut o singură idee epocală, deschizătoare de drumuri necunoscute, în arhitectură, în filosofie, în sculptură, în religie, în morală. Numai știința — și anume, în special, cea aplicată — a făcut progrese enorme: rezultatul mării majorități a acestor progrese e însă asasinarea savantă a milioanele de nenorociți, cari, fără aceste intervențiuni și descoperiri, n'ar fi murit nici așa de mulți, nici așa de oribil, în actualul războiu.

O universitate nouă, în anul dela nașterea Domnului următor imensului faliment etic al concepției materialiste despre lume și viață e, dacă cei ce au întemeiat-o își dau cât de cât osteneală să gândească asupra rostului ei, un fapt de însemnătate nu numai locală, ci mondială.

În adevăr, toate marile întrebări ale sufletului omenesc conștient de continuitatea istorică a gândirii omenesti luptătoare, se pun din nou: cum să se facă cercetarea realului: cum să se îndrumeze căutarea adevărului; cum să se înțeleagă frumosul, cum să se ia poziție față de lume și viață; cum să se ajute selecționarea naturală a talentelor și geniilor; cum să se innobileze scopurile vieții sociale, politice, naționale; cum să se dea lupta cu înfinita bestialitate omenească, zmulgând câți mai mulți semeni de-ai noștri din noroiul în care se bălăcesc zilnic; toate aceste întrebări cari singure pot justifica sechestrarea atâtor libertăți individuale în folosul binelui social, trebuie să preocupe pe întemeietorii unui nou așezământ oficial de cultură socială și de cultură creatoare.

Dar mai ales la un popor încă în formație socială și națională, cum e al nostru, aceste întrebări sunt obligatorii sub sancțiunea absurdității noii instituții în mijlocul unor nevoi mult mai stricte, de ordin infinit mai adecuat primitivității vieții noastre publice.

Căci dacă e ca noua Universitate să nu fie decât încă o uzină de superficialități și inutilități, de non-valori sociale, culturale, politice, înființarea ei nu e numai absurdă, e și imorală.

De sigur, fiecare păcat social se reflectă la un popor în toate așezămintele lui. Într'o lume de seci și de utilitariști josnici, conspirația generală a neisprăviților va popula cu reprezentanți de-ai lor, cele mai înalte locuri în ierarhia responsabilităților social-culturale ori social-politice. Dar sub imboldul idealismului mistic popular, trezit întotdeauna puternic în epocile de mari răsturnări și revoluții, doi trei oameni de inimă pot pune la cale, susținuți de acest ambiant increzător și cald, mari reforme spirituale, pe cari în vremile obișnuite nu le-ar fi adus o evoluție de decenii ori secole.

Iată, în fața noastră, o operă de revoluție, înfăptuită cu mijloc revoluționare, inspirată de o iubire, cu totul desinteresată, pentru mai bine, apărută, tocmai prin acea speranță naivă și curată a celor mulți, de atacurile puterilor tradiționale, ignorate voluntar de întemeietori și mânioase de această ignorare.

Pe ce drum va apuca noua confraternitate spirituală? Cele vechi, mereu umblate, bine bătute, netede, duc toate în mlaștina materialismului vulgar. Iar drumurile nouă sunt numai indicate, de cugetătorii solitari. Construirea lor e tot operă răbdătoare a tovarășiilor numeroase de ucenici ai noului gând. Și entuziasmul celor mulți nu ține decât până la primul obstacol, până la prima jertfă. Tăria de caracter — singura nobleță adevărată în lumea muritorilor — e o floare rară. Iar fără ea toată învățătura de pe lume, tot talentul creator, e un simplu amuzament egoist. Când semenii tăi te urcă în vârful piramidei sociale, trebuie să arzi tot sufletul tău pentru a rămâne acolo: nu pentru tine, că tu ești un om, trecător, dar pentru oameni, pentru idealul lor, pe care tu nu trebuie să-l lași să decadă, pentru sublimul pe care trebuie să-l faci să înflorească în inima contemporanilor tăi, chiar de ar fi să-l crești cu tot sângele vieții tale, pe care numai odată o ai.

Dar iată, totul e rău. Nici cei mai buni nu rezistă suferinței ori ispitei, ci renunță la luptă — Întreaga viață e murdărită de egoism de interesul brutal, de utilitar. Milioane în jurul tău spun: așa e viața; zadarnic încerci s'o schimbi. Și nu cobori ochii, din viziunile senine unde încerci a-i fixa, asupra pământului forfotitor de lume, fără să vezi confirmarea înmiită a asprului adevăr: până și suferința imensă a marelui războiu, abia încheiat, este azi profanată de materialismul cel mai odios: pacea care așează soarta lumii e opera nevrednicilor cari nu au luptat, ci s'au îngrășat în războiu: nimic din dumnezeiasca frumusețe a jertfei, a iubirei, a morții, nu mai inspiră opera păcii; cei mișei, cei trădători, au fost poftiți alături, ba mai sus decât cei curați, cei credincioși, cei drești: o amară prețaluire pe arginți a început pentru sângele vărsat în lupte; biruințele trebuie răscumpărate cu banul văduvei și orfanului, iar cei cari au câștigat biruințele stau triști și muți, aiuriți de mânie, dați la o parte ca niște meșteri fără pricepere și fără preț, în vreme ce zarafii cântăresc în talgere: aurul Răsăritului, focul Carpaților, grăul Dunării, codrii Munților. Călcarea cuvântului dat e astăzi lege. Iar înlăuntrul țării tale, nu vezi decât necinste, cățărarea desperată către locurile cele mai de sus, goană după avere, murdărire a tuturor numelor curate de luptători fără frică împotriva răului, aprobare stupidă a mulțimei, dată nu celor care-i cer virtute, ci celor ce-i laudă vițiile. Și în atmosfera aceasta îmbăcșită de miasmele putreziciunii, rece de lipsa oricărei iubiri,

chiar cei odinioară deschiși avântului cald spre ideal, devin reci, ne mai putând înțelege decât gândul rațional logica faptelor brute; gândul ca expresie delicat sentimentală, mistic increzătoare, a înțelegerei intuitiv-lirice a Cosmosului, ca un tot din care noi oamenii nu suntem decât un infim fragment, mai mult simțind decât înțelegând legăturile noastre cu Întregul e închis pentru ei. E așa de săracă inima omenească în înțelegerea cuvintelor cari poartă gândul aproapei! Vorba, ca o simplă monetă luată și dată, ștearsă de multă întrebuițare, e tot ce lovește cugetul: gândul închis în ea, strigătul-nou, dat cu același, banal, cuvânt, le scapă. Și totul pare vechiu, uzat, indiferent.

Pentru o confraternitate spirituală, cum e să fie aceasta, întemeiată acum, realitatea vieții trebuie să fie însă nu suma manifestărilor programatice ale unei societăți dezagregate și haotice, alcătuită din indivizi primitivi ori decăzuți, ci complexul potențelor spirituale, latente în sufletul național și general-uman, al maselor și indivizilor. Noi nu lucrăm cu realitatea unor contingente de douăzeci și patru de ceasuri, ca jucătorii la bursă, ci lucrăm cu realitatea unor stabilități psihologice milenare, ale sufletului ancestral. Pentru noi faptele concrete sociale, a căror cunoștință nu numai nu ne scapă, dar nouă singuri ne e complet inteligibilă, sunt numai mijloace de a diagnostică boalele sociale și de a prognoștică evoluția lor. Noi nu ne mărginim la simpla constatare a bubelor urâte și la tratarea lor superficială — după metoda politică — ci căutăm a purifica însuși sângele bolnavului, spre a împuternici din nou leucocitele să ucidă microbii cari circulă în întregul organism.

Supremul scop al luptei noastre e spiritualizarea vieții marelui organism social-politic, și cultural creator, care e națiunea. Mijloacele întrebuițate de noi sunt exclusiv de caracter social-cultural și pleacă din isvorul unic al idealismului național. Metoda noastră e aceea a cultivării și selecționii sufletelor superioare, prin punerea la probă a fiecărui individ, care ne este încredințat, cu piatra de încercare a Cultului Ideei. Cine rezistă și dă scânteii e vrednic să intre în confraternitatea Universității naționale. Cine e un simplu pietroi-brut e dat înapoi în grămadă, spre a servi ca pavaj de șosea pentru construirea drumului nou către sferile cele de sus. Oportunisme, tocmești, reductibilități, nouă nu ne sunt permise. Noi sântem preoții aspri ai unei religii de purificare. Suntem profeții unui timp, cu mult prea îndepărtat pentru poștele grăbite ale hămesișilor contemporani, dar nouă imediat accesibil prin largul orizont al vederii istoric-filosofice.

Noi suntem condamnați să fim ireductibili, sau să ne retragem din luptă. Căci asupra noastră apasă răspunderea întregii vieți a

națiunii. Sănătatea sufletului ei ne e incredințată nouă. Iar noi suntem datori să luptăm pentru a-i păstra întru eternitate această imunitate față de decădere și moarte. Cum am putea o clipă să facem vre-o concesie Răului, când știm că puterile lui, chiar cu cea mai îndârjită luptă a noastră, tot uriașe rămân, avându-și isvorul în eterna inerție cosmică? Noi trebuie să fim oracolul, la care să alerge mulțimea în ceasurile de cumpănire a Destinului, spre a-i da lămurire asupra viitorului: căci numai noi gândim mai presus de meschinul timp și spațiu politic-social. Noi trebuie să fim spiritul critic prin care să se lumineze națiunea, când în mizeria luptei vieții și în haosul ciocnirilor pătimașe politice, ea vede răsturnată toată scara valorilor și ceea ce socotea sfânt îi este arătat de luptătorii gălăgioși și fără conștiință ca murdar, iar ceea ce i se păruse josnic îi e înfățișat ca ideal. Noi trebuie să îi explicăm, că civilizația materială, singură, nu e nimic mai presus ca un grajd sistematic pentru vite bine hrănite și țeselte, dar nici pe de parte nu e o orânduire în care să aibă un loc și sufletul, care, în om, e idee.

Opera de purificare ce ne cade nouă, generației actuale, e cu totul ingrată. Nouă ni se cere sacrificarea însăși a sufletului nostru: noi nu vom putea face nimic complet, ci de-abia vom curăți drumul pentru alții. Cei ce vor veni după noi ne vor amesteca în același primitivism cu cel al societății în care trăim și nici nu vor bănuși tragedia de precursori, chinuși, batjocoriți, neînțeleși, trădați, cari a fost în noi. Putând lucra, egoist solitar, ca cei mai buni din țările luminate ale Apusului, noi nu vom fi lăsați după noi nimic întreg, nimic armonios, nimic asemănător mării iubiri de gând, care a fost în noi.

* * *

Care e sufletul cu care avem noi a lucra?

De sigur, înainte de toate sufletul țaranului daco-roman. Care sunt însă potențele acestui suflet?

Există o selecțiune naturală a inteligențelor naționale pe baza luptei de adaptare pe care popoarele trebuie s'o dea spre a birui dificultățile ridicate în calea lor de natură ori de om. Minte se ascute din generație în generație în direcția biruirii cât mai ușoare a acelor obstacole. La popoarele prea chinuite, de adversitățile istorice — cazul poporului nostru, martirizat de toate liftele pământului — se formează un fel de carapace spirituală, în care sufletul se refugiază spre a se păstra intact. Observatorul superficial vede numai carapacea pietroasă și inertă: în specie: fatalismul, insensibilitatea la nevoile unei vieți mai omenești, tradiționalismul, neîncrederea față de ori ce om sau lucru nou, aspirmea și neciopirea în diferite manifestări individual-sociale. Dar obser-

vatorul răbdător, care stă și așteaptă să iasă din scoica colțuroasă, adevăratul organism, adăpostit înlăuntru, are bucuria ce a vedeă o ființă foarte fin și complicat, foarte delicat construită, cu nenumărate organe de apercepție variată și puternică a lumii, total nebănuite, numai după aspectul crusteii de piatră. Fatalismului cosmic îi corespunde splendida etică optimistă, păgâno-creștină, care dă celui nedreptățit siguranța că răutatea nu va rămâne nepedepsită și că deci el poate aștepta cu resignare filosofică această pedeapsă imanentă nedreptății. Insensibilității la greutățile și trivialitățile vieții materiale îi corespunde entusiasta dorință de a se face frumos măcar la zilele mari, care crește înclinările sale pentru arta de toate felurile. Tradiționalismului țărănesc îi corespunde o curiositate extraordinară de multilaterală, chiar pentru lucrurile total streine de experiența lui principiară. Neîncrederei față de orice e nou îi corespunde dorința de a afla taina acelei noutăți, spre a o supune: de unde, un spirit de observație și de critică excepțional de ascuțit, întrecând adesea cu mult pe cel al omului cult, deprins cu formulele luate de-a gata din cărți. Asprimei în maniere îi corespunde un simț de măsură și cuviință sufletească, cu atât mai puternic, cu cât el nu se poate manifesta extern, decât cu totul stângaciu.

Copilul țaranului e aruncat în lupta vieții, încă de când e mai mic decât căciula de pe capul lui taică-său. El trebuie să învețe singur a ieși din încurcătură. Iar școala de agerime practică a trupului și sufletului îi e completată de lupta — nu căutată de cine vrea, ci impusă tuturor — pentru întâietatea ori distincția spirituală, extraordinară de prețuită în societatea țărănească. Agerimea minții îi e pusă la încercare fiecăruia în orice clipă, nu numai de un interes imediat și utilitar, dar mai mult încă de plăcerea, pur estetică, pe care țaranul o are de a vedeă scânteind un cap superior. Luțea aperseperii, voiciunea reflexiei, justetea judecății, promptitudinea respingerii argumentului contrar, stăpânirea de sine în focul luptei de inteligență, cavalerismul condamnării imediate a mijloacelor lăturalnice ori brutale de întrecere, toată această minunată autoeducație ce și-o dă societatea țărănească, scânteetoare de vervă, de bucurie a vieții, încordată ca o strună continuu vibrând muzical, de sinceritate aproape antic de consequentă, de cavalerism cu un cod foarte complicat, — e o realitate pe care clasa suprapusă — în mare parte de alt neam decât poporul nostru — n'a cunoscut-o și deci n'a avut-o în vedere la organizarea cultului sociale a națiunii. S'a văzut ridicula babilonie a introducerii copilului de țaran în viața naturii prin cărți, cari-i proclamau marea adevăr nou, că «boul e un animal cu patru picioare».

Sufetul țaranului român ne ajunge nouă — Confraternității universitare — total obosit, amărit, desgustat și adesea chiar mutilat, de fabricile de banalizare sistematică, denumite școală primară și secundară. Mai e vre-o mirare că feciorul de țăran trecut prin toată filiera uzinei școlare e un simplu neurastenic ori un nevrozat iremediabil? Căci trebuie să fie cineva prea recalitrant la orice disciplină, ori prea puternic spiritual: dominând orice violență externă, ca să poată rezista tăvălugului nivelator, care e școala organizată mecanic-industrial: supunând și pe cel genial și pe cel sărac cu duhul aceluiș dresaj cu locuri comune. Universitatea deci, în loc de a fi un colegiu frățesc de tineri și bătrâni cari caută împreună, deopotrivă de entuziaști, realul, adevărul, frumosul, sensul lumii și al vieții, trebuie să fie, în haosul și decăderea actuală, un adevărat spital pentru mutilații la suflet. Ca să-și poată veni în fire, copiii aceștia ai urei rase în adevăr nobile, încăpute pe mânele educatoare ale unor oameni strâmb pregătiți ori rău conduși, trebuie să le redăm atmosfera de acasă, vioae, veselă, lipsită de orice pedanterie și inchipuire de sine magistrală, firească în libertatea deplină dela frate mai mare la frate mai mic, caldă, copilăresc de idealistă, — și, fără îndoială, multe suflete vor înflori din nou, strălucind prin inteligența lor originală, pătrunzătoare, clară, creatoare, — deși, tot așa de sigur, multe altele vor rămâne pentru totdeauna schilodite, luând cu ele numai arzătorul regret de a se fi născut prea de vreme față cu incetul proces de purificare al nenorocitei noastre orânduiri sociale.

Fiecare națiune trebuie să-și aibă metoda sa proprie de desanimalizare a mulțimilor și de selecționare a talentelor și geniilor. Copiii țaranului nostru, vioiu și clar la minte, n'au nevoie de pisălogeala ucigător de metodică, născocită ca sistem educativ de națiile greoaie la spirit pentru copiii lor molâi și inceți. Școala noastră trebuie să fie alta, pornind dela realitatea etnopsihologică a sufletului nostru național și ramificată după scopurile sociale specifice evoluției noastre actuale.

Dacă însă calitativ sufletul cu care avem a lucra e de o fineță și mlădiere originară neîntrecută, cultural-evolutiv el e încă în stadiul primei copilării. El nu a făcut decât o foarte modestă etapă în ascuțirea psihofiziologică, necesară marilor abstracții ale culturilor creatoare superioare. Trecerea dela stadiul vegetativ-etnografic — oricât de strălucit — la cel cultural creator, general uman, universal-valabil, e departe de a se fi făcut. Un suflet proaspăt dela țară, supus presiunii formidabile a capitalului ideologic contemporan, rar poate suporta cu perfectă elasticitate povara și nu rămâne deformat. Deabia în a doua ori a treia generație-treptat-treptat intelectualizată, țăranul român își arată incom-

parabilele lui calități sufletești. Și e caracteristic că chiar în trecutul nostru istoric o atare treptată intelectualizare a dus nu numai la egalitatea noastră, spiritual-creatoare, cu alte națiuni mai vechi în cultură, ci la superioritatea noastră asupra lor, dându-le noi conducători sufletești.

Din aceste constatări decurge — ca o condiție esențială a oricărei superiorizări a culturii individuale, ca și sociale — lărgimea general-umană a orizontului inspirator de gânduri.

Naționalul e ceva biologic-politic: e conștiința de sine, solidară, a unui organism independent, în luptă de existență cu alte organisme analoage și întrebuițând pentru apărare chiar forma animalică a luptei, care e războiul. Naționalul nu e ținta supremă a spiritualizării, ci e materialul brut, care are a fi înobilat prin gândirea general-umană, astfel încât creațiunile lui să devie pretutindeni și etern valabile. Ești național în orice creațiune a culturii superioare nu conștient, voit, ci inconștient, fatal. Dar întocmai cum nu vrei, ci ești, fără voia ta, în opera de artă, liric ori epic, tot așa ești, fără să vrei, național, în sufletul tău.

Omul, fie el necult, fie cult, lucrează, ideologic, cu un material de gânduri general-omenesc: etnografic adică sub-cultural, ca și superior-creator, adică adevărat cultural, esența diferitelor civilizații naționale, e asemănătoare: nu numai în ideile conducătoare, ci adesea chiar în unele forme concrete, îmbrăcate de aceste idei; comparați civilizația etnografică românească cu cea scandinavă, cu cea peruviană sau chiar cu cea a negrilor, mahomedani și comparați cultura elenică a epocii clasice cu cultura mexicană anterioară invaziunii spaniole. *Calitatea diferită a sufletelor naționale e o entitate de ordin diferențial și potențial, iar nu esențial.*

Fie prin specializarea aptitudinilor sufletești subconștiente, fie prin tăria excepțională a puterii apercetive și raționale, popoarele ajung a se deosebi într'un fel — am putea zice termic: unele cu sânge rece, luna masculină, soarele feminin, — altele tocmai dimpotrivă. Identitatea construcției generale, psihofiziologice, la toate rasele omenеști creează substratul sufletesc universal valabil al tuturor civilizațiilor. Legea cosmică a diferențierii aptitudinilor până chiar și în organele perechi ale aceluiși individ, creează, pe baza factorilor multipli de influență a pământului asupra omului, potențe și nuanțe etnopsihologice, nenumărat de variate.

Mijlocul unic de a accentua diferențialul e acela de a intensifica genericul. Lărgind și aprofundând cultura noastră de simpli oameni ca oricari alții, devenind cât mai spiritualizați ca cetățeni ai lumii, subconștientul specific-național din noi, care colorează fatal oricare creație superioară de artă, filosofie ori știință, din pricina precumpănirii instinctului asupra inteligenței în orice inspirație

nouă (altfel cei mai erudiți ar fi cei mai geniali, pe când dimpotrivă geniul procede prin inspirație transcendențială), subconștientul, zic, are un câmp mult mai vast de manifestare, atât intensivă cât și extensivă.

Dar mai mult de cât atât. Dela etnografic la cultural nici nu e punte de trecere. Etnograficul e ceva definitiv, milenar și universal, rezultat ultim al geniului popular natural. Etnograficul exprimă o concepție etică, estetică și metafizică asupra lumii și vieții ca rezultat al unei experiențe multiseculare: atât ideile cât și formele lui alcătuiesc o lume aparte, din care nu este trecere: precum nu este trecere dela civilizația Laponilor la cea a Elenilor. Culturalul e ceva abstract, simbolic, artificial. Culturalul e rezultatul spiritualizării aristocratic-idealiste pe cale de antrenament și selecție forțată într'un spațiu și timp dat. Etnograficul pleacă dela instincte. Culturalul pleacă dela idei. Culturalul e mereu schimbător în rafinata evoluție spre cât mai complex a ideilor creatoare. Etnograficul e perpetuu stabil, pe baza celui mai minuțios tradiționalism. Necesitățile vieții spirituale superioare sunt total necunoscute vieții etnografice. A lua valori și forme etnografice pentru a exprima valori și forme culturale, înseamnă a confundă iremediabil două stări de suflet total disparate și a crea un monstru de civilizație falsă. Nu forma creează ideea, ci ideea își caută forma. Culturalul ca forme concrete e exclusiv rezultatul gândirii superioare solitare, născute prin generație spontanee, din legea cosmică a diferențierii, calitative și intensive, aplicată indivizilor izolați. Tonalitatea, nuanța, ritmul creației acesteia superioare, sunt date, firește, de pasta psihofiziologică diferită a nenumăratelor organisme sociale, care sunt rasele și popoarele. Al aceiași idee de templu, ori de statuie, ori de imn liric, ori de contract social-politic, exprimată de marii creatori ai culturilor originale, capetele geniale ale națiunilor, total diferit, nu după mentalități individuale, ci naționale: această diferență e cu atât mai inconștientă, cu cât creatorul e mai desăvârșit. În adevăr singura muncă, singura grijă și suferință a creatorului e de a da formă deplin corespunzătoare gândului care-l frământă. Iar gândul acesta nu este un gând social, politic ori național, ci e un gând specific creației: compozitorul gândește muzical, sculptorul gândește plastic, poetul gândește simbolic. « Limbile » acestea specifice sunt intraductibile dintr'una într'alta. Creatori foarte eloquenți în limba lor, plastică, muzicală, simbolică, sunt total afasici în limba noastră practic-utilitară a necesităților vegetative ale vieții, ca și în limba metafizică a cetățenilor republicii lui Platon.

Cea mai evidentă dovadă a stării noastre spirituale înapoiate e confuzia care se face între etnografia românească și arta ori gân-

direa superioară-culturală românească. Ai noștri înțeleg o prelungire directă a etnograficului în cultural, a popularului în artisticul-filosofic, în loc să le înțeleagă ca două lumi diferite cari au contact între ele, nu direct, ci prin intermediul altor lumi; care sunt etapele treptate ale spiritualizării colectiv-individuale: prin propagarea unei anume religii a unui nou complex de idei: cum a fost, în alte locuri și timpuri: cultura superioară medievală, cultura superioară a renașterii, etc., în diferitele lor faze, crescute treptat din forțele vie, singular-geniale, populare, ale națiunilor, diferit colorate la diferitele națiuni, dar deopotrivă de abstract fecundate dela artificial la natural, iar nu dela popular la artistic-filosofic.

Avem dară de intensificat în tinerețea care aleargă la luminile noastre nu ceea ce e țărănesc în ei, ci ceea ce e general-omenesc. Dar această culturalizare a intelectualității noastre născând nu are a se face prin antrenamentul spiritual cu cultura unei anume națiuni predilecte. A încerca să facem din cultura noastră o prelungire colonială a culturii franceze, italiene, germane ori anglo-saxone, e o greșală analoagă aceleia, mai înainte atinse, a etnografizării creațiilor abstracte. Căci cultura acestor națiuni este ceva organic, netrasmisibil: ea reprezintă un suflet specific, diferit de al nostru. Ar însemna să ne strâmbăm sufletul, sau să fim niște simple animale mimetice, dacă am căuta să gândim cultural ca Francezul, Englezul, Germanul, contemporan, ori istoric. Cultura unei națiuni se naște din ciocnirea unor influențe ideologice streine, forțat ori de bună voe, cu instinctul creator național. Cu cât însă un popor este mai tânăr, cu atât el e mai expus să ia expresia formală drept idee. Ori forma este *ceva* neasimilabil: ea este interpretarea națională, specifică, a ideii pure. Ideea singulară e asimilabilă fiindcă e general-omenească. Ideea catedralei gotice în Franța și Italia e ca ferment aceeași, ca întruchipare total diversă. Noi avem a oferi instinctului creator al națiunii noastre idei, iar nu forme. Și ideile vor fi imediat roditoare, pe când formele vor fi sterile. Idei în sine, idei artistice, științifice, filosofice, sociale, politice, în perpetuitatea lor — critic văzută — de transsubstanțializare infinit de variată.

Nu cultura superioară a unei națiuni, ci cultura a cât mai multor națiuni, are a ne interesa. Numai așa putem ucide mimetismul ieften al formelor, și silim la gândire, la luare de poziție personală originală. Cultură istorică deci, mergând mână în mână cu cultura filosofică și cea artistică, toate general-umane, iar nu singularizat naționale, cu atitudine servil-colonială față de ele.

Ideile pure, care circulă în spațiul geografic-uman și în timpul istoric-uman, cu ajutorul marilor genii creatoare, în care ele aprind

focul luptei pentru transsubstanțializare a gândului abstract în formă concretă, — sunt active în indivizi și națiuni în cele două feluri etern creatoare de energie: simpatetic — prin iubirea față de noul gând — sau, repulsiv, prin ura și combaterea noului gând, adică — din ciocnire — prin crearea antitetice a altui gând. Și într'un caz și într'altul rezultatul final e tot crearea. Decât, că în cazul urei, drumul până la creare e mai lung și cheltuiala de energie mai mare. Firesc, indivizii, și după ei, popoarele, iau mai bucuros drumul cel dintâi, al iubirei.

Ideea-mamă a întregii culturi românești, e *ideea romană*. Cultura noastră națională, creatoare, spre deosebire de străvechea civilizație vegetativă etnografică, daco-romană, populară, începe odată cu descoperirea Romei. Roma ne descoperise pe noi încă din întunecatul ev mediu. Dar noi nu reacționasem. Dimpotrivă noi am descoperit-o simultan, pe căi diferite, dar cu efecte fulgerătoare-creatoare identice, în toate cele trei țări românești ale Daciei — deplin — abia în secolul al XVII-lea. Istoriografia românească din Moldova, Ardeal și Țara Românească e creatoarea conștiinței naționale superior culturale a poporului nostru. Iar această conștiință națională superioară aprinde fără întârziere — pe cale simpatetică — sufletul primitiv-natural al națiunii fiice cu dorințe, impulsii, tendințe violente răscolitoare de gânduri. Legătura cu Roma-mamă e făcută întâi — multă vreme — prin sora italiană, apoi marele foc sacru al ideii pure, încinge întreaga Francie. De la 1789 până azi ideea culturală creatoare romană e activă în națiunea noastră prin mijlocirea Franciei. Încercările antiquaric latine ca și cele romantic italofile — de legătură nouă cu gândul roman — n'au creat nimic trainic.

Dar ideile culturale romane — propriu zis, cultural antice, greco-romane — nu sunt azi exclusivă proprietate spirituală a Franciei. Întreaga lume europeană și americană — am putea zice întreaga lume civilizată — latină, germană, anglosaxonă — trăește cu idei romane. O exclusivitate a inspirației noastre prin Francia, ne-ar duce — prelungită prea mult — la situația intolerabilă de colonie culturală franceză. Ideea romană trebuie deci readusă la puritatea ei principiară, impregnată cât mai mult de sufletul ei originar-antic, eleno-roman, iar reacțiunea noastră față de această idee trebuie din ce în ce mai mult intensificată național-daco-roman, liber inspirată de sufletul nostru nefalsificat, nemanierat cu diferite influențe exclusive contemporane. Clarificându-ne și aprofundându-ne mintea noastră cu experiența ideologică universală — fiecare națiune făcând să vibreze în noi, puternic, o altă coardă — lăsând iubirea noastră instinctivă pentru Roma să coloreze după legile ei, fatale, creațiile noastre, vom avea dat

substratul larg omenesc al inspirației culturale creatoare prin ciocnirea cu alte gânduri — diverse de cel românesc.

Împlinirea însă a chiar actului creării trebuie să fie cea mai sălbatecă liberare de tot balastul, de toată schelăria, pe care ne-am urcat, spre a privi cât mai departe și cât mai adânc, în lume. Suprema despersonalizare, desnaționalizare, destendenționalizare, trebuie să fie actul de purificare, precursor creării. Înaintea ideii pure: de filosofie, artă, știință, trebuie să stea omul pur de orice intenții trecător lumeste. Din unirea sufletului lui imaculat de cele pământești, cu ideea pură, se va naște — potrivit legilor supreme, incontrolabile și neguvernabile de noi — opera nouă: asemănându-se — ca eternă valabilitate, umană — cu mama ei, ideea, — și asemănându-se — ca înfățișare formală, națională — cu tatăl ei, creatorul.

* * *

Nu romanizarea noastră feroce, întru vegetativul etnografic, ci continua noastră umanizare întru sublimul uman, va creă suprema splendoare a cultului creatoare românești. Acordarea întru eternul omenesc a creatorului îl va face să crească până la simbolul vecinicii fiecare element superior prelucrabil al vieții noastre naționale. Și cântăreți divini ai frumosului, profeți incomparabili ai adevărului, vor da viziunea sublimului, în formă transcendental ritmată română, tuturor popoarelor și tuturor timpurilor.

Dar pentru a ajunge acolo, ca națiunea noastră să trăiască universal-uman, confraternitatea Universității noastre trebuie să convertească întreaga națiune la cultul ideii pure. Dematerializare fără cruțare; spiritualizare entuziastă; cercetare neobosită a realității naționale pentru ce are etern în ea; activitate missionarică social-culturală, adânc iubitoare, pentru prepararea întregii mulțimi a fraților, cu taina cea mare a nașterii geniilor noastre, universale: iată uriașa sarcină care apasă pe umerii noștri de adevărați părinți ai națiunii.

Și după cum trupul omenesc, pentru a se mișcă în spațiul terestru, are nevoie să ia anume atitudini, la cari e treptat-treptat antrenat în viață: pe pământ, în mers, alergat, urcat, — în apă, înnotând, — tot astfel sufletul pentru a se mișcă în lumea ideilor are nu mai puțin nevoie să fie inițiat în atitudinile necesare, imperativ obligatorii și total diferite unele de altele, — atitudini cari singure pun sufletul în stare de a primi și a da ideile pure, cari, ca atomii în Cosmos, alcătuiesc vibrarea vieții etern conștiente de sine: atitudinea religios-lirică, cea ritmic-muzicală, cea poetic-plastică, cea filosofică-tragică, cea științifică-arhitectonică, cea

istorică-epică-dramatică, cea socială-culturală, ori, în sfârșit, cea practică-politică.

Maeștrii atitudinilor sufletului, inițiatorii în taina mișcării în lumea ideilor, trebuie să fim noi, cei cari prin știință, experiență, singure mișcări în lumea imensă a gândurilor. Discipulii vor intra la fiecare, vor încerca acordarea sufletului cu atitudinea fiecăruia din noi, și, sau vor vibra armonios de contactul cu ideia cea nouă, sau, vor căuta mai departe atitudinea deplin înrudită alcătuirii sufletului lor, individual.

Nenorocita identificare a sufletului, cu trupul în care trăește, și apoi a acestuia însuși cu materia inertă, a făcut să se piardă, în raționalismul feroce, trivial-materialist, modern, până și însăși înțelegerea originii, trivial-materialist, modern, până și însăși Istoria, Arta, sunt astăzi științe care se inoculează, ca un ser medicinal — pe cale așa zisă *metodică* — în creierul celui chemat și celui nechemat, deopotrivă. Suflete total nefilosofice, ori neistomatematici? — și sunt deasila ca atare — nu se dreseză oare și cai sunt aruncați în viața de monștri pseudoumani, numiți specialiști. Și așa va suferi omenirea socială spre a neferici la rândul-le pe alții. Înțelegerea, fără putință de îndreptare, cât nu se va punerea la încercare a doctrinei a inițierii afinitar-elective în idee, prin capitale, spre a și-o alege — prin iubire — pe aceia în care sufletul lui se pierde ca o notă în acordul perfect.

Cum omul care a trăit o viață într-o strâmtă vale de munte, la prima vedere a vastului spațiu liber, ce-l dă orizontul mării, se va da înapoi speriat căutându-și sprijin în cel mai apropiat obstacol care să-i mărginească privirea, cum sufletul nostru însuși, mereu visând de infinit, se scufundă în haos, când da totuși înapoi cu groază și i se pare că se da totuși înapoi cu groază și i se pare că se fără hotar, — așa se da tot mereu mai departe, *dincolo*, fără oprire și noștri, când din cuțite da aiurită înapoi mintea contemporanilor ordonate și cuprinzând sistematice cu cea mai perfectă metodă lumii și vieții, — e scoasă de întreaga înțelepciune științifică asupra solitar, intuitiv-vizionar în natură și în sufletul omului, spre a lua cunoștință de anarhia lui descoperire, fără fișe și rafturi, a unui nou aspect al formei, ori al ideii universale.

Ci viața adevărată e a inspirațiilor. Când pentru întâia dată sufletul omului s'a trezit la viața conștientă în lume, turburarea iubirei, a fricei, a mâniei, a necunoașterii, i-a acordat sufletul liric, religios, politic, științific, și gândul care i-a fulgerat atunci în minte, ca și forma fierbinte, pătrunsă toată de vibrarea vieții

inchise într'insa, scurt lapidară, pentru că vulcanică, au fost expresia vecinic-valabilă, pentru toți muritorii cari au mai trăit în lume. Și tot așa când întâia dată sufletul omului s'a deșteptat din credința în minune, când ochii săi au putut privi tăios și rece asupra vieții și morții, gândul filosofic, ideea ordonatoare a tuturor aparițiilor în Cosmos, s'a născut complet înarmată, ca Pallas din capul lui Zeus. Iar frângerea speranței umane, brutală desmintire a copilăreștilor noastre planuri de fericire trainică pe pământul plin de durere, a născut cântecul tragic.

Privește pe creator la lucru: « fragmentul acesta de lume e frumos: și anume așa, și așa »: și omul imită natura mereu și mereu mai deplin, — ca să arate că el vede tot, că nu-i scapă nimic, că el e ca însuși Dumnezeu, căci el pătrunde toate câte le-a pus Dumnezeu în ce a creat. Și ca Dumnezeu creează și el viață din lutul inform. Și bucuria pe care omul o are de a înțelege toate, îi dă mișcarea ritmică a sufletului, care îl face să cânte: în cadențe, în versuri, în linii, în culori, în forme, în numere.

Marele lui chin, marea luptă, cu cât vede mai deplin și mai adânc lumea și viața, e însă biruirea inerției materiei. Fiecare creație nouă își are ca început aceiași inspirație subconștientă, transcendentală, vulcanică, pe care a avut-o și primul om, înspăimântat de văpaia gândului nou ce i se aprinsese în suflet. Dar creatorul zilelor noastre luptă implacabil cu forma spre a o sili să cuprindă cât mai întreagă ideia de foc inițială. Și de multa preocupare de formă, rătăciții în lumea gândurilor, cei ce n'au iubit nici odată ideea, cred că doar forma e totul. Și lumea contemporană întreagă trăește o vreme a formelor, a idolilor morți luați drept zeii înșiși și toată știința și filosofia și arta nu mai e decât pură morfologie metodică. Cum după o formulă dată chimistul reconstruește un corp, tot astfel un *membra disiecta* artistul, cugetătorul, istoricul, după metoda cu care a fost dressat în școli, compune cu ușurință, repeziciune și perfectă liniște de suflet nenumărate opere moarte. Ce pot toți oamenii aceștia ști din chinul creării sub imperiul demonului lăuntric? De marea suferință a exteriorizării ideii, care-și cere inexorabil trupul, în care să se coboare în lume? Dar și de nebuna jubilară a gășirei armoniei între gândul nou și materia inertă biruită, în veci nu vor ști banaușii, a căror muncă e silnică, al căror spirit e mort.

Și Alexandrinismul acesta contemporan, care nu mai vede în lume decât probleme de forme și metode, nu e în esența lui diferit de cel antic. Problemele de formă se nasc întotdeauna atunci când ideile sunt puține și slabe, când omul se simte epigon al altor vremuri superioare, când atitudinea lui în fața lumii și vieții e luată din cărți și tradiții, iar nu din propriul suflet luptător. El ar trebui

să știe că în timpurile sublime orice formă e numai un efect al ideii, orice metodă numai un plan personal și pur subiectiv de stabilire a drumului spre transsubstanțializarea ideii. Dar sufletul anchilozat al contemporanului, turtit de nihilismul materialist-mecanicist, nu mai îndrăznește să sboare: i se pare chiar ridicol să încerce a sbura. Cercetarea realității vieții se identifică pentru dânsul cu cercetarea realului material. Realul spiritual, care, de fapt, e adevăratul real în lumea omenească, singură conștientă de sine și de Cosmos, căci omul e singurul animal cosmic, pe care până acum l'a creat Rațiunea supremă, realul spiritual e pentru cei de azi o simplă ipoteză discutabilă. Întreaga viață a sufletului nu mai are — pentru contemporan — de cât un sens descriptiv. Redarea precisă, amănunțită, a impresiilor simțurilor animalice. Un sensualism trivial și neinteligent. Munți de material informativ-descriptiv, fără o singură idee subsumator-spirituală înlăuntrul materiei.

Și până și atitudinea istorică, adică sintetizator-evolutivă a gândului, ca și atitudinea filosofică, adică valorificator cosmică a lumii și vieții, au decăzut la o simplă atitudine utilitar practică, de urmărire a faptelor și ideilor umane ca a unor simple materiale brute, clasificate, etichetate și immagazinate metodic ca niște fosile găsite în pământ și expuse apoi paleontologic. A face știință astăzi se chiamă «a strânge materiale». Se uită că nu poate strânge materialul decât acela care-l înțelege și valorifică principiar, cauzal, efectiv. Real-criticismul înțelept ca gând prim, și vechiu ca însuși Socrates, deplin îndreptățit ca sistem de înțelegere a lumii, numai pe baza perfecte și adâncei ei cunoașteri efective, a dus în epigonii de astăzi, la un hamalâc stupid al tuturor neche-mațiilor, cari adună fără nici un spirit superior, ordonator în haosul faptelor, tot ce le cade sub simțuri, fiindu-le total indiferent și neinteligibil de-i caracteristic, ori zadarnic și mut.

Confraternitatea Universității noastre trebuie să înțeleagă viața ca o luptă pentru mai mult gând. Spontaneitate, originalitate, insufletire, spiritualizare, a întregii noastre munci ordonat în viață. Iar spiritualizarea aceasta a vieții, valorificată după unitatea de măsură supremă: etern valabilul uman, să fie legea perpetuă a deosebirei inertului de viu, animalicului de uman, naturalului de cultural, materialului de spiritual. Intru început eră rațiunea supremă. Și rațiunea supremă eră la Dumnezeu și Dumnezeu eră rațiunea supremă. Socrates, Platon, Zenon, Ioan și Kant n'au putut găsi altă înțelepciune de cât aceasta. Dar în viața-spirit, în piața-ne-moarte e cuprinsă însăși legea de existență a Cosmosului. Și ridicându-ne din țărâna care ne trage la dânsa, proclamându-ne una cu spiritul viu al Lumii, noi împlinim comanda-

mentul legii vieții pe pământ: dela sub-om, la om, dela om, la zeu.

Și toată puterea, latentă în națiunea noastră, de creare nouă, de luminare al lumii cu o nouă lumină, are a fi fructificată de acest gând al sublimului. Din iubirea pentru ideea forță, din avântul către idealul vieții biruitoare a morții se va naște singura formă, singura existență concretă a supremei noastre culturi, care în trecerea mileniilor de viață umană, să dea nemurirea vieții spirituale etern-valabile, și faptei geniului națiunii noastre. Și cum nimeni nu știe ziua și ceasul când chiar popoarelor le e dat să se săvârșească în viața trupului, e graba mare ca sufletul națiunii mele să înflorească deplin, înainte ca destinul să unească din nou trupul ei cu natura mamă din care cu milenii înainte s'a trezit la viață.

Desfă-ți dară aripile, suflet al națiunii mele, lovește cu ele puternic și larg aerul lumii de jos și ia-ți ca un vultur sborul în țările senine și curate. De acolo ochii tăi vor vedea, încă mai limpede, întreaga icoană a lumii și vieții, dar nu vei mai respira miasele aducătoare de somn, inerție și moarte ale putreziciunii materiei care dospește în adâncuri. Și solitudinea calmă a cerului te va reinvăța olimpicul ritm constant al eternului, neturburat de moarte, al legilor vecine după care trăește Infinitul, din care, ca lumina eternă, răsfrântă în spațiile interastrale, se răsfrâng în sufletul nostru ideile, spiritul, viața.

* Lecție de deschidere a cursurilor de istorie antică și de istoria artelor ținute în semestrul de iarnă MCMXIX—MCMXX la Universitatea din Cluj cetită în ziua de III Noiembrie MCMXIX.

Criza culturii și rolul Universității

Niciodată în decursul veacurilor nu a avut filosofia un caracter mai antropocentric decât în zilele noastre. Ceiace pentru *Feuerbach* era un ideal, acum a devenit o realitate, căci dorința lui de a umaniza filosofia în mod absolut atribuindu-i ca obiect de cercetare numai pe om și în special pe omul politic-social, constituie caracterul principal al gândirii secolului al 20-lea. Antropocentrismul acesta filosofic nu este însă de natură *metafizică*, ci mai mult *epistemologică*, pentru că numai cercetarea științifică-filosofică are drept punct central pe om. Prin urmare, omul e centrul filosofiei, nu și al universului.

Dar pentru că omul este, prin natura sa, social, pentru că individul este un produs al comunității, din care face parte, toată atenția cercetătorilor se îndreaptă spre omul social, spre societate. Deaceia secolul al 20-lea este *sociocentric* sau, cum i-a spus M. E. Robinson¹, este *era sociologiei*. Cauzele dezvoltării extraordinare ale acestui sociocentrism sunt, în primul rând *progresul și influența, alcătuirilor omenești*, la așezămintelor sociale. *Turgol* a văzut just afirmând ca o lege istorică generală că odată cu îmblânzirea moravurilor și cu progresul intelectual instituțiile sociale se dezvoltă și se perfecționează. Într'adevăr, nici odată structura societății nu a fost mai complexă și mai diferențiată ca azi și niciodată relațiile sociale nu au fost mai variate și mai multiple. Individul, conștient de personalitatea și de interesele sale, se zbate mereu și încearcă să-și afirme rolul și drepturile sale proprii față de comunitate. Conflictul dintre capital și muncă, lupta dintre clase—iată o sumă de probleme, pe care noi le trăim în realitate și față de care nu sîntem numai niște simpli spectatori obiectivi. În al doilea rând, războiul mondial a răsturnat ceva din vechea ordine socială, a adus concepții și

preocupări nouă. Consecințele războiului acesta s'au întins asupra vieții întregi, ele au influențat cugetarea și cultura în genere. Atâta încordare de nervi și atâta cheltuire de energie psihică a necesitat acest războiu, încât s'a zdruncinat profund sufletul omenesc și pare-se că s'au atins chiar izvoarele lui productive. Din această cauză *cultura întreagă suferă*; azi nu se mai crează valori care să se impună tuturor, nu se mai constată idealismul creator de altă dată, nu se mai văd speranțe, ci din contra, se fac prevestiri sinistre pentru cultura timpului nostru.

- *Spengler*², cercetând culturile trecutului, găsește că toate au murit atunci când sufletul, din care au provenit ele, s'a epuizat. S'au perindat astfel în trecut culturi cu caractere diferite: cultura indiană cu ascetismul ei măreț, cultura egipteană, arabă, greacă, romană — toate pe rând au dispărut pentru a nu mai reveni niciodată. Au pierit pentru că sufletul popoarelor s'a epuizat, nu a mai avut putere de creațiune. Spengler, bazîndu-se pe ideia neceșității morții, a destinului fatal, prezice și moartea culturii noastre, a culturii pe care el o numește *faustică*, pentru că e o cultură a voinții, a afirmării eului, a luptei. Dar ce semne îndreptățesc această prevestire spengleriană?

În primul rând, viața, pe care o trăim noi astăzi, nu mai seamănă cu cea din trecut. Se constată acum *tendința către o viață extensivă, către superficialitate și variație*. În locul gândirii creatoare predomină sentimentul ușuratec, care de multe ori merge până la degradarea absolută a vieții. Filosofia sistematică, profundă, nu mai preocupă spiritele ca altădată. Arta deasemenea nu mai expune ceiace e profund și general omenesc, ea nu mai vrea să infățișeze ceiace depășește prezentul, și să creeze valori umane generale, ci se mulțumește cu momentul trecător, ea expune ceiace izbește mai cu tărie nervii oboșiți ai generației prezente. Un al doilea semn al decăderii, pe care îl accentuiază Spengler cu tărie este *substituirea culturii prin civilizație*.

Cultura este, după Spengler, *ideia existenței și a valorilor realizabile*; ea e o totalitate de posibilități interioare de creațiune. Cultura se naște atunci când se ivește un suflet bogat în posibilități interioare de creațiune, un suflet care poate prinde în forme determinate ceva din infinit — și moare când același suflet și-a epuizat forțele de creațiune, când a realizat și concretizat în anumite forme, în instituții spațiale, toate posibilitățile sale, când a produs limbă, credință, artă, stat, știință³. Cultura, care și-a realizat toate posibilitățile sale în spațiu, înțepenește, devine *civilizație*. Astfel civilizația apare ca o totalitate de stări exterioare, ca o construcție de forme moarte, devenite statice, ca un sfârșit al procesului de devenire culturală⁴. Cultura e dinamism, devenire,

viață, civilizația este ceva devenit, incremenit, mort. Cultura presupune o energie interioară, civilizația una exterioară⁵. Se înțelege deci că secătuirea izvoarelor psihice interioare de creațiune aduce moartea culturii.

Astăzi lumea se preocupă de extinderea civilizației nu de sufletul creator de cultură. Tendința aceasta de înlocuire a culturii prin civilizație se manifestează în domeniul politic prin *imperialism*, prin năzuința de expansiune a puterii politice și economice, prin tendința de a înăbuși viața și forța creatoare a popoarelor mai slabe și mai puțin numeroase. Și aceasta este într'adevăr un semn de decădere al culturii umane! Pe baza acestor considerente și întemeiat pe aceste caractere ale vieții noastre, prevestește Spengler sfârșitul culturii apusene.

Pesimismul lui Spengler nu este însă justificat. Cultura modernă trece printr'o grea criză, pe care o trăim cu toții, dar e de parte de a-și fi epuizat izvoarele sale de creațiune. Deaceia prevestirea lui Spengler nu se poate admite. *Dar în ce constă această criză a culturii noastre? Care sunt semnele și elementele ei?*

Desprinzind din forma haotică a vieții de după războiu caracterele ei cele mai de seamă, *Simmel*⁶ constată, în primul rând, *o inversiune a raportului dintre mijloacele și scopurile vieții*. Ceiace până nu demult constituia un mijloc pentru viața omenească a devenit acum un scop al ei. Bogăția materială nu mai are acum o valoare relativă și tranzitorie, ea nu mai este în serviciul unor scopuri superioare ale vieții, ci a devenit ea însăși scop. Valoarea și demnitatea rațiunii, a cercetării speculative-științifice, a fost întunecată de goana după bogăție. Deprecierea muncii intelectuale e dovada cea mai elocventă a acestei stări. Astăzi spiritele sunt preocupate de momentul actual, nu de întregul vieții, deaceia nimeni nu mai apreciază momentele în raport cu o concepție despre univers și viață — ci toți iau drept scopuri, drept valori ultime ceiace în realitate sunt numai niște mijloace trecătoare.

În legătură cu acest prim caracter al vieții de azi constatăm, în al doilea rând, un dureros conflict între *cultura subiectivă și cea obiectivă*, între idealurile, aspirațiunile, concepția filosofică a individului creator de valori și între produsele culturale create. Aceste produse sunt supuse acum unor aprecieri și norme inferioare. Dacă scopul vieții e material, se înțelege că prin prisma plăcerii senzibile și a priceperii, pe care o poate da banul se apreciază cultura. În acest caz, creatorul produce supt imboldul nevoii materiale, produsele sale obiective nu mai sunt expresia culturii subiective. Gustul public determină o anumită speță de creațiune, de cultură, aceia care îi convine. Iată pentruce acum abundă și

se impune o anumită literatură și o anumită artă cu valoare momentană și foarte adeseori dubioasă.

În sfârșit un nou semn al crizei culturii moderne constă în faptul că *procesul de perfecționare a omului a rămas în urma perfecționării lucrurilor*. Aceasta e o adevărată contradicție a culturii cu sine însăși. Cultura trebuie să arate modul cum poate utiliza omul forțele naturii, ea trebuie să dezvolte *conștiința valorii personalității umane*. Dar astăzi se constată tocmai contrariul: tehnica s'a dezvoltat în mod extraordinar și deși ea e tot un produs al spiritului omenesc, totuși noi nu mai avem conștiința superiorității noastre, ci ne simțim mici față de propriile noastre creațiuni, ne simțim stăpiniți de lucruri. Sufletul nostru pare că nu are în el forțe creatoare nouă, ca și cum nimic nu s'ar fi perfecționat în el. Noi am rămas niște simple roțițe într'un angrenaj mecanic uriaș. Din cauza acestui practicizm gândirea speculativă, pură, a stagnat, a fost depreciată și nu a mai creat acele frumoase concepții din trecut, care să dea un caracter mai înalt timpului în care trăim. Spiritul timpului nostru este *practic-analitic*, nu *științific-sintetic*...

Aceiași criză o constatăm și în domeniul *culturii etice*. Desigur că și aici războiul a avut o parte covârșitoare de influență, căci dacă ne gândim puțin la momentele, pe care le-am trăit în războiu, și la răsturnarea ordinii morale pe care o vedem, înțelegem că războiul ne-a impus o adaptare a spiritului la împrejurări nouă create de dânsul. Într'adevăr, în războiu *viața nu mai înseamnă nimic*, nimeni nu-și mai făurește planuri pentru viitor și nimeni nu se mai preocupă de concepția vieții în genere. Viața nu mai este privită ca un tot care se realizează prin diferite momente fără caracter de sine stătător, chiar dacă există cazuri — și desigur că sunt — ca acela descris de P. Bourget în romanul său *Le sens de la mort*. Un De Gallic creștin care să privească viața în întregime ei și prin această priză să considere moartea — totuși nu e mai puțin adevărat că în războiu fiecare se bucură de momentul pe care îl trăește, fiecare, având mereu în față spectrul morții, apreciază clipa și nu se gândește la viață în genere. În al doilea rând: *în fața morții nu există alegere de valori*, ci, buni sau răi, inteligenți sau proști, toți sunt material de luptă destinat pieririi sau victoriei. Din conștiința acestei lipse de valoare, fiecare pierde ceva din sentimentul superiorității și al moralității sale. Așa se explică faptul că unii oameni superiori prin cultura lor au făcut totuși fapte incompatibile cu această cultură. Lupta, sângele, dezvoltă în om mai mult bestialitatea, făcând să amuțească glasul umanității. În sfârșit, *în război încetează preocupările științifice și speculative*, «inter arma silent Musae, ziceau cu drept cu-

vânt Romanii. Idealul de a impune adversarului voința ta, te face să te gândești la mijloacele cele mai potrivite pentru aceasta și să crezi mai mult pentru distrugere și dezarmonie, decât pentru progres și armonie.

Pentru toată lumea, viața a devenit acum o serie dinamică de momente; ea nu mai e privită ca un tot unitar, care se manifestă în forme diferite toate având însă în ele ceva comun, ci viața a devenit azi o juxtapunere de momente disparate, de excitații variate. «Omul pierde unitatea sa organică și devine jocul vieții senzațiilor», zice cu dreptate *Hammacher*⁷. Astfel anarhia internă, morală, premerge anarhiei politico-sociale. În toate domeniile vieții constatăm astăzi o tendință vădită către libertate către autonomie, dar nu în sensul de *afirmare proprie a unor valori superioare, a unei personalități puternice*, ci în sensul de distrugere a oricărei ordini de valori și a oricărei regularități. Ceiace se ascunde adesea supt numele de autonomie e în realitate, în zilele noastre, tendința către descompunere și anarhie.

Și cu toate acestea, nu se poate vorbi despre moartea culturii moderne, ci numai de o grea criză și iată pentruce: *orice cultură este rezultatul unor posibilități psihice de creațiune, a unei energii interioare și numai când aceste au dispărut ea moare*. Epuizarea forțelor de creațiune ale unui popor pecetluște destinul lui. Dar astăzi constatăm că în sufletul apusean izvorul creațiunii este mereu alimentat, pentrucă abia acum poporul începe să aspire către cultură; masele mari—rezerva creatoare—caută de acum înainte să se pună în valoare, ele încep să se aristocratizeze din punct de vedere cultural. Constatăm un vădit proces de ascensiune către cultură. Știința și cultura sunt *democratice prin tendința lor*, deoarece adevărurile la care ajung ele nu cunosc deosebiri de rang social sau de avere, ele pot și vor să fie împărtășite tuturor; dar ele sunt *aristocratice prin esența lor*, căci nu sunt accesibile decât celor aleși, celor bine înzestrați spiritualcește. Întotdeauna sistemele politice-culturale au avut o aristocrație proprie, variabilă însă după împrejurările sociale. Astfel *feudalitatea* era caracterizată prin *aristocrația nașterii*, *capitalismul modern* prin *nobletă banului*, iar *industrialismul contemporan* crează *aristocrația meritului și a muncii*. Știința are și ea *aristocrația spiritului*. *Schelling* spune: «în domeniul științii nu este democrație și cu atât mai puțin Ochlokratie, ci aristocrație în sensul cel mai nobil al cuvântului. Cei mai buni trebuie să domnească»⁸. Secolul al 20-lea cu simptome atât de grave din punct de vedere spiritual, cu o criză așa de acută a culturii are totuși tendința de a crea o democrație spirituală aristocratică, cu expresia lui *L. Stein*⁹. Nevoia de extindere a culturii trebuința de a pune în valoare

posibilități psihice nouă de creațiune, se afirmă din ce în ce mai puternic, opunându-se tendințelor de distrugere a culturii. Ce sânt *colegiile muncitorești* din Anglia și *casele populare* din Germania decât tocmai tendința de afirmare, de deșteptare pentru viața spirituală a maselor populare? Acestea vor să cucerească și știința odată cu puterea politică. Ele sunt forțe nouă, care nu s'au manifestat încă, izvoare fecunde de creațiuni culturale. Iată pentru ce nu poate pieri cultura modernă apuseană. Sânt încă posibilități de creațiune în suflet.

În mod firesc ne punem însă întrebarea: *această creștere extensivă a culturii nu aduce ea oare o scădere a intensității sale?* Procesul de formare al unei aristocrații intelectuale nouă, de răspindire mai întâiu a culturii existente în masse pentru ca apoi ele să poată crea, trebuie să fie întotdeauna paralel cu acela de cercetare și de descoperire a adevărului științific. Răspândirea culturii nu trebuie să împiedice nici chiar momentan procesul de creare al științii și al culturii în genere, ci creația culturii și răspândirea ei trebuie să fie paralele. «E un semn de grea boală a culturii, când se încearcă popularizarea științii înainte de cercetarea adevărului ei»¹⁰ zice *Ed. Spranger*. Mai mult încă, procesul de răspindire al științii și culturii e subordonat celui de creațiune a ei, căci trebuie să ai mai întâiu ceva pentru a împărtăși și altora din el.

Această nobilă misiune o are, în primul rând, *Universitatea*, institutul cel mai înalt de cultură din stat. Menirea Universității este să *învețe* mai întâiu pe studenți în mod istoric și sistematic datele științii dobândite, să arate diferitele aspecte supt care au fost privite adevărurile în procesul lor de dezvoltare; în al doilea rând, *Universitatea* trebuie să arate *metoda de cercetare*, de creațiune, de lucru, pentru a duce mai departe datele științii și ale culturii obiective. Ea trebuie să dea ceiace Germanii numesc *Konnen*, puțința de a colabora la crearea științii. Astfel își îndeplinește *Universitatea* rolul ei de a răspândi și de a crea cultura.

Universitatea cuprinde *profesori și studenți* ea nu este însă o mare familie, cum s'a spus de atâtea ori în mod banal și nici nu trebuie să se vorbească de părinți și de copii sufletești. Studentul nu e un copil neresponsabil, ci lui trebuie să i se acorde un rol mai mare și mai nobil, el trebuie să fie considerat ca tovarășul profesorului său. *Universitatea* nu poate fi concepută altfel, dacă ținem seamă de menirea ei, decât ca o *tovărășie de muncă intelectuală-științifică*. Să nu se dea nici o interpretare socialistă acestei idei ci să se mediteze asupra chestiunii și se va vedea că acesta trebuie să fie adevăratul raport dintre profesor și student. Pe amândoi îi însuflețește același ideal: *adevărul*; profesorul trebuie să fie pilda zilnică a acestei aspirațiuni, el trebuie să însufle dragostea

de știință și cultură, căutând a face din student un factor creator. *Diviziunea muncii*, între profesor și student, devine astfel o comunitate a muncii, deoarece ambii lucrează la contruirea științei și culturii. Din aceste raporturi de muncă comună se nasc anumite sentimente de respect reciproc al personalității și al muncii, de prietenie științifică — unul dintre cele mai durabile și mai înalte sentimente.

Universitatea creatoare și răsăpnditoare de cultură poate indica prin argumentare științifică chiar mijloacele practice de realizare ale unor concepții. Ea însă trebuie să se ridice deasupra frământărilor și zbuciumului vieții politice, pentru a-și păstra seninătatea cugetării și libertatea concepției. Dar desigur că Universitatea, oricât ar căuta ea să privească totul *sub specie aeternitatis*, nu poate sta departe nici de prefacerile social-politice. În Universitate e viață tină, entuziastă, plină de energie, care caută să aibe întrebuințare. Studentul nu poate să nu se amestece în diferitele curente sociale, el face deci în mod fatal politică, dar în acest caz i se cere studentului mai întâiu să nu facă aceasta în Universitate, ci în afară de dânsa și în al doilea rând să fie conștient de ceiace face, să nu servească drept simplu instrument unor politicieni interesați, care vor să-i speculze și să-i utilizeze în interesele lor electorale. În mișcarea babuvistă de după 1830 erau foarte mulți tineri dar aceștia, poate chiar din cauza tinereții, nu se preocupau de valoarea etică a programului, nici de eficacitatea mijloacelor preconizate, ci voiau numai să lucreze, să fie activi, în orice mod și cu orice preț. Universitatea, în caz de prefaceri sociale și politice, trebuie să dobândească și ea un *caracter militant*, dar tot în direcție științifică. Universitatea românească de exemplu, trebuie să devină acum militantă în sensul de răspândire a culturii naționale și de creare a științei din care să se vadă puterea de creație a spiritului românesc. În situația politică europeană de după războiu, Universitatea românească trebuie să lucreze în mod unitar, prin toate organele ei, pentru a atrage către cultura noastră toate inteligențele și pentru a arăta și aceluia, care privesc spre alte orizonturi, că noi avem o cultură și mai ales că putem crea pentru viitor, în condiții prielnice. *Acest naționalism cultural ni se impune tuturor ca o datorie absolută. Așa poate și trebuie să devină militantă Universitatea.*

Sufletul unei Universități este însă întotdeauna *dragostea de știință*, e acel *Eros* filozofic, cum îi zicea *Platon*, e tendința către adevărul ideal și către frumos, e aceia *joie de connaître*, cum i-a spus *Thermier*¹¹. Știința ca atare nu cunoaște frumos și urât,

sfânt sau profan, ci numai *adevărat* sau *fals* — și omul de știință nu trebuie să fie călăuzit decât de dorința de adevăr. « În el nu trebuie să existe decât o singură pasiune, pasiunea cunoștinții obiective »¹². Teoreticianul și omul de studiu are numai « pasiunea problemei », a explicării, el omoară aproape ființa sa fizică pentru ca să triumfe spiritualitatea, el se ridică peste interesele și legăturile momentului, pentru a privi lucrurile supt aspectul lor general și adevărat. Idealul științei și al culturii e o nesăturată aspirație către *adevăr*, către absolut, către unitatea integrală din care s'au născut și spre care par a tinde toate fenomenele, pe care le trăim. Urmărind un astfel de ideal, *știința și cultura au o înaltă valoare morală*. « Structura etică a științei se bazează pe aceia că adevărul, pe care îl caută, prin mijloacele ei metodice, e un ideal pur superior, infinit în întreaga sa sferă », spune *Ritschl*¹³. Și tot așa *Durkheim* crede că « știința nu este altceva decât conștiința ridicată la cel mai înalt grad de claritate a sa »¹⁴. Deasemenea *Poincaré* afirmă că știința « ne oferă un spectacol întotdeauna reînnoit și mereu mai vast. Îndărătul a ceiace ne arată mare, ea ne face să gândim ceva și mai mare încă. Acest spectacol este pentru noi o bucurie, dar o bucurie în care noi ne uităm pe noi înșine ». În modul acesta noi subordonăm, tot ceiace e interes personal, adevărului¹⁵. Tendința către adevăr și realizarea treptată a lui dă omului conștiința valorii personalității proprii. Idealul științific și înțelegerea științei aduce *liberarea omului de credința oarbă și necontrolată în alții și dă impulsione pentru cercetarea prin sine însuși și prin autoritatea științei*.

Dragostea de știință dezvoltă în genere *iubirea umană*, căci « simțim că muncim pentru umanitate și umanitatea ne devine mai scumpă »¹⁶. Dintr'un simplu concept social-moral, umanitatea devine astfel o forță activă. Iubirea, prin natura ei, este creatoare, căci ea produce valori. Poate pentru acest motiv a făcut *Empedocles* din ea una din forțele cosmice cele mai de seamă. *Ura*, din contra, e negativă, căci ea distruge valori. Dacă din punct de vedere psihologic putem explica *ura*, din punct de vedere etic trebuie să o condamnăm. Călăuzită de această dragoste de adevăr obiectiv, Universitatea trebuie să facă educația generațiilor de tineri studenți. Nu trebuie să uite însă nici profesorii, nici studenții că nu e posibilă o astfel de educație decât acolo unde este știință, adică acolo unde se caută și se răspândește *adevărul pur*. Acest adevăr e o forță vie, care poate pune stăpânire asupra sufletului omnesc. Știința poate și trebuie să stăpânească pe om, să-i schimbe ideile lui vulgare despre lume și viață, să pătrundă în suflet, să inobileze scopurile voinții și să determine direcția gândirii. « În acest sens superior și general au înțeles rolul lor marii maeștri ai gândirii

din toate timpurile; aceasta e acel concept socrato-platonic, iubirea de înțelepciune, de filosofie, care exprimă idealul oricărui om de știință¹⁷. Prin cunoștință ajunge omul la adevăr și moralitate.

Dar una dintre condițiile absolut necesare realizării științei este *libertatea*. S'a înțeles în mod foarte diferit această idee de libertate și s'au încercat diferite teorii asupra ei, dar în genere se consideră liberă orice activitate omenească în care se manifestă fără presiunea unor forțe străine tendinți și idei proprii. Știința e liberă când este ea însăși și nu altceva, când poate aduna pentru datele și soluțiile ei orice dovezi și când nu se pune în slujba unui scop impus¹⁸. E liberă știința și cultura când e izvorâtă și călăuzită numai de *obiectivitate*. *Spinoza* pune ca regulă generală pentru ajungerea la adevăr *non ridere, non flere, nec contemnere sed intelligere*. Știința e liberă când stă departe de patimă, de porniri subiective, căci altminteri ea se deformează, nu mai este ea însăși și devine altceva.

Libertatea academică, despre care se vorbește atât de mult și care e atât de apreciată azi, nu trebuie confundată însă cu *anarhia*, căci libertatea nu este altceva decât acțiune conștientă în marginile legalității. Kant i-a fixat admirabil înțelesul arătând că libertatea și legalitatea nu numai că nu se exclud, dar se presupun chiar. Libertatea academică e libertatea profesorului de a preda adevărurile științifice, fără a fi îngrădit de concepția vreunei autorități, e libertatea de a cerceta, fără a fi constrâns sau împiedicat de vreo forță exterioară, e *libertatea de conștiință și de știință a profesorului*. Pentru *studenți* — și studente este, cum a spus Fichte, « numai acela care studiază » — libertatea academică nu este « libertatea de a nu face nimic, libertatea de plăcere sau de mulțumire a patimelor, ci *libertatea de a învăța*. Aceasta este adevărata libertate academică și pentru exercitarea ei este deschisă studenților Universitatea », zice Virchow, într-una din cuvântările sale inaugurale de Rectorat¹⁹. Studentul este liber de a-și alege studiile de a și le conduce cum vrea, de a cerceta și învăța nestingherit de nimeni. Și atât.

Înarmați cu convingerea adevărului obiectiv și cu cunoștințele, pe care le dă cercetarea științifică, studenții pot deveni factori de răspândire ai culturii în marile masse populare. Deși studenția este o stare trecătoare, în care totuși studentul are oarecare prestigiu — căci el e orice în devenire, nu e ceva deja devenit, ceva închis în marginile unei profesii determinate — totuși studentul poate face propagandă culturală. În țara noastră săracă în intelectuali, studentul devine un factor de propăvăduire al culturii, dacă înțelege să dea și altora din ceea ce a învățat el.

Criza culturii, despre care am vorbit mai înainte, criză, pe care o simțim și noi în țara noastră, pare că întunecă și mai mult mințile noastre nu deajuns de luminate. Spiritul a pierdut cu totul stăpînirea asupra vieții și cultura noastră — mult, puțină, cât o avem — e amenințată să piară. Profesorii și studenții au datoria să vegheze pentru cultură să o creeze și apoi să o răspândească în popor.

Ceeace Universitatea românească din Cluj numește « extensiunea universitară » este o operă culturală de cea mai mare importanță și profesorii, care au început această mișcare, merită în mod necondiționat, stima oricărui Român conștient de datoria sa. În Austria începuse mai înainte o astfel de activitate Ludo Hartmann și statul austriac a sprijinit-o cu putere. Dacă însă acolo s'a putut naște, ca o reacțiune față de cultura academică, care avea o notă oarecum conservatoare, o mișcare culturală a poporului chiar la noi cultura trebuie răspândită de sus în jos, de la Universitate spre popor. Universității și membrilor ei li incubă deci două datorii fundamentale: mai întâiu aceea de a face cercetări științifice, de a căuta adevărul și de a crea cultura și apoi de a o răspândi în popor. Ordinea în care le-am așezat reprezintă în același timp și ierarhia lor — și de aceasta trebuie să țină samă tinerii noștri studenți, căci nu poate fi sacrificată sau depreciată niciuna dintre ele. Deasemenea ei nu trebuie să uite că prima lor datorie este să învețe, să se pregătească în mod temeinic, deoarece pentru a învăța pe alții trebuie ca mai întâiu tu însuși să știi.

E adevărat ceea ce spune Goethe că a lucra e ușor, a gândi e greu, iar a te manifesta conform unor idei este incomod — dar aceasta e singura cale de acțiune conștientă, demnă de un intelectual.

Negreșit că mișcarea tinerimii universitare are un substrat social de o mare importanță pentru noi, dar concepția despre mijloacele de realizare ale idealului preconizat este foarte criticabilă. Dacă în țările din Apus tinerimea e frământată de curente social-economice, — acolo există o mișcare proletară-socialistă și alta burgheză a tinerimii — la noi singura direcție de activitate până acum este cea națională.

E adevărat că problema naționalizării clasei mijlocii este pentru noi de o importanță vitală, de oarece procesul de ascensiune socială se face acum brusc și din cauza aceasta pătura conducătoare greu se poate reînoui cu elemente din clasa țărănească, singura noastră rezervă de energie și sănătate. Avem nevoie de o burghezie românească, din care să se recruteze treptat pe cale lentă și conducătorii țării noastre. Pentru acest motiv problema națională trebuie să preocupe spiritele dar nu e mai puțin adevărat că politica națională cea mai cuminte și cea mai eficace e cea constructivă, de ridicare a elementului băstinaș, fără a depăși limitele

omeniei și fără a înstrăina complet și a ne face dușmanii ireducibili pe străini din țară. Politica națională trebuie să fie *conservativă*, în sensul de păstrare a tradiției naționale, a legăturii cu trecutul, a solidarității, dar și *evoluționistă*, adică de asimilare a elementelor străine. Națiunea nu e ceva fix, format odată pentru totdeauna, ci o comunitate culturală, care se crează neconștient, în care pot intra indivizi de rase diferite, dar care își însușesc aspirațiile și cultura națiunii în lăuntru căreia trăesc. Și cel mai eficace mijloc pentru realizarea acestui scop este politica culturală.

Tinerimea are aici un câmp frumos de activitate, un mijloc civilizat și moral de manifestare.

Și dacă suntem cu adevărat patrioți și naționaliști trebuie să dorim ca Universitatea românească să fie așa' cum dorește Wells să fie Universitatea engleză pentru Anglia — adică o Universitate care să atragă la ea inteligențele cele mai vii, voințele cele mai solide și să răspândească în lume cultura românească, pentru a împleti în firul multicolor românesc, pentru a împleti în firul multicolor al civilizației mondiale și drapelul românesc.

* *Probleme de sociologie*, Editura Casa Școalelor, 1927.

¹ *M. E. Robinson*, The sociological Era. The International Journal of Ethics, April 1913.

² Vezi «Viața Românească», 1923, nr. 8—9. Art. II *Bergson și Spengler*.

³ *Spengler*, Untergang des Abendlandes. Bd. I, p. 144.

⁴ *Spengler*, Untergang des Abendlandes. Bd. I, p. 43.

⁵ *Spengler*, Untergang des Abendlandes. Bd. I, p. 50. .

⁶ *G. Simmel*, Der Krieg und die geistigen Entscheidungen, 1917.

⁷ *Hammacher*, Hauptfragen der modernen Kultur, p. 102.

⁸ *Schelling*, Das Wesen des akademischen Studiums, p. 35.

⁹ *L. Stein*, Geistige Strömungen der Gegenwart.

¹⁰ *Eduard Spranger*, Lebensformen, 1922. VIII.

¹¹ *Thermier*, Discursul pronunțat în ședința dela 26 Octombrie 1923 de către delegatul Academiei de științe la comemorarea morților Institutului Franței.

¹² *Ed. Spranger*, Lebensformen, Halle, 1924, p. 111.

¹³ *O. Ritschl*, Freie Wissenschaft, p. 25.

¹⁴ *L. Durkheim*, La Division du travail social, p. 14.

¹⁵ *H. Poincaré*, Dernières Pensées, Paris, 1913, p. 30.

¹⁶ *H. Poincaré*, Dernières Pensées, Paris, 1913, p. 230.

¹⁷ *Eduard Zeller*, Vorträge und Abhandlungen. Ueber akademische Lehren und Lernen 1884, p. 89.

¹⁸ *O. Ritschl* Freie Wissenschaft, 1905.

¹⁹ *R. Virchow*, Lernen und Forschen, 1892, p. 8.

Presă

ION VINEA

Purtătorii de condei

Scriitorul este un educator public, deși nu se bucură de nici unul din privilegiile ce însoțesc viața oricărui dascăl. Omul care scrie, la noi cel puțin, sfârșește avînd aerul că își cere scuze pentru faptul de a fi fost purtător al condeiului. Pretudindeni întîmpină privirea piezișă a opiniei publice născută printre rîndurile puter-nicei sale slove și are parte numai de amărăciuni, ca orice părinte care-și răsfată odrasla. Ce nu face gazetarul chiar, fie că în sufletul său poposește talentul, fie că pentru mintea sa nu lucește decît lumina datoriei, pentru a satisface sutele de mii de ochi, ce-și năpăstuiesc privirile avide asupra coloanelor, ce rezumă frămîntarea unei epoci asupra titlurilor în care se încadrează viața ca un arc în încăperea mărunță a unei cutiuțe circulare, asupra paginilor în care zac sugrumate marile pasiuni; în care prin bare și che-nare își găsesc stăvilare torențele răscolitoare; în cari, întîmplări ce n-au vizitat încă ținuturile vocabularelor, stau liniștiți și nemișcați ca fluturi într-un sector. Ce nu face meșteșugul cuvîntului, ciudatul șlefuitor, care din vorba vulgară și inerentă, înarmat doar cu tăiușul celei mai profunde pasiuni, trebuie să facă licurici scipitori, și să-i risipească, acolo unde obscuritatea e mai deasă? Unde nu caută, unde nu scormonește, prin ce meleaguri sfredelul fanteziei nu se răsucesce pentru a găsi izvoarele senzaționalului! Gazetarul e un însoțitor nevăzut al vieții altora, pe care o cunoaște mai bine decît pe a sa, al unei vieți pe care o petrece uneori pînă la barierele morții, pentru a-i răpi giuvaerul unei întregi taine, pentru a-i smulge, discret sau cu violență, înspăimîntat sau cu singe rece, șireagul misterios care-i împodobește gitul; alteori, ca un scafandru a cărui mijloc nu e încins în frînghia salvatoare, coboară pe treptele iluminatelor sale rînduri,

în oceanul turburător al existenței și desrădăcează din funduri, pe cari numai o singură dată le poate atinge, viețuitoare nemăvăzute, cărora le înlătură fulgerarea morții, cărora le risipește puterea ucigătoare a acestei jetature care este lumina zilei, prin descintece și miracole, ce izbutesc hipnotic în păienjenitul stărilor sale lăuntrice. Purtătorul de condei este ștafeta care străbate depărtările, ce despart ținuturile concrete, de mrejele viselor, realitatea rece, de năzuințele supreme, întâmplarea trivială, de simbolul fără umbră, fenomenul dat, de tilcul său ascuns, dezordinea hazardului, de gestul suveran al ursitoarelor...

... Și ce recunoaștere îl întâmpină pe acest neobosit căutător de aur în nisipul pe care, numai cu trei degete, îl vintură, oriunde se găsește pe lume? Ce răsplată, pentru cea mai nobilă trudă, ce binefacere, pentru muritorul, care fugărește razele de lumină, care se furișează în lumea nălucilor pe cari le conjură prin vrăji și incantații să-și desvăluie firea, să-și descopere alcătuirea, să-și destăinuiască misiunea? Nici una. Scriitorul este un rege detronat.

* «Evenimentul Zilei», an. IV, nr. 1080, 14 mai 1942.

ION VINEA

Scris și realitate

S-a vorbit mult și în toate epocile despre greutatea cuvântului scris, despre forța redutabilă a destăinuirilor multiplicat și difuzate în public. Cu siguranță că dacă cei vechi ar fi avut la îndemină hirtia volantă scrisă, istoria lumii și-ar fi schimbat cursul. Ideile și lucrurile noi vin încet, lipindu-se de conștiința noastră, ca virsta de trup, atît de nesimțit, încît trebuie, dacă vrem să ne dăm seama de drumul străbătut, să aruncăm o privire de ansamblu asupra unei lumi trecute.

Gazetele sînt cea mai limpede oglindă socială și, firește, ele reflectă imaginile după natura construcției lor, adică a mentalității unei epoci. Gazetarii sînt pe lingă cei ce conduc concret treburile publice, agenții cei mai activi într-o societate; ei propagă ideile, răspîndesc adevărul, spun cu grai răs-picat ceea ce masele de-abia murmură instinct, avertizează, devenind purtătorii de cuvînt ai simțămîntelor și părerilor anonime. Presa trebuie considerată ca o personificare a anonimatului, ca o concretizare a imaterialului, ca o talmăcire deslușită a hieroglifelor tainuite în dorințele nemărturisite ale oamenilor, în simțul lor de dreptate, care dibuiește către o știință a cristalizării, în experiențele omenești, ce tind spre găsirea drumului drept.

... Fila asta pe care sînt imprimate semnele unui ev constituie dovada migălosului travaliu de cîrțiță pe care îl fac mulțimile în goana lor neîncetată după cuceririle caracteristice umanității. Rîndurile unei pagini sînt galeriile subpămîntene săpate cu uneltele spiritului, ce n-are răgaz, lovit de blestemul cercetărilor fără fund.

În vremuri turburi, gazetăria se făcea anevoie și ziaristul de talent trebuie mult mai mult decît altădată, să ia locul cronicarului pur și simplu.

El e nevoit să păstreze cumpăna între datoria de sol și de cetățean; el e ținut să niveleze asperitățile, el e constrîns de mult ori,

in aparență, să se împotrivescă acelor pe cari îi reprezintă și să găsească tonul just, pentru a cere maximum de ceea ce poate fi dat fără periclitaarea echilibrului, necesar dintre organizația de stat și membrii componenți. Adesea, gazetarul are o soartă ingrata, ezitind, parcă, pe pragul ce desparte două lumi, fiind și de partea organizației și de partea mulțimilor cari o compun și cari nu au, totdeauna, simțul măsurii, pe care nevoile și momentele îl impun. Purtătorul de cuvint este omul, căruia lumea îi reproșează cel mai mult, fără să țină seamă că el stă la intersecția liniilor de conduită, că legea lui este ponderea, echilibrul, obiectivitatea, o obiectivitate care corespunde unor criterii mai mult complexe decit adevărului brutal. Cetitorii ar vrea, poate, de multe ori, să cetească coloane în a căror albie să se rostogolească valurile zvonurilor senzaționale, relatările fantastice ale celor mai frumoase aventuri sau dorințele cele mai nerăbdătoare, ori aspirațiile momentane cele mai îndrăznețe și în schimb își plimbă privile dezamăgite deasupra întâmplărilor, cari urmind un curs normal, nu răsplătesc decit, arareori, pe lector, cu surisul rarității . . .

Gazetăria nu e totdeauna rudă de aproape cu literatura și, prin urmare, ea trece, de cele mai multe ori, peste setea de ficțiune a muritorilor, ce nu văd în cuvintul scris decit stinca din care, cindva, magicianul biblic, ajutat de bagheta circumstanței, făcea să țșnească șuvoi de apă cerut de setea mulțimii. Din nefericire, viața și legenda nu sint ținuturi limitrofe și chiar dacă ar fi — vameșul meleagurilor de poveste cere un preț prea scump ca să-ți îngăduie incursiunea . . .

Realitatea este unul dintre criteriile fundamentale ale omului investit cu puterea scrisului. Și cind spuneam realitate, trebuie să cugetăm mai atent la această vorbă al cărei înțeles nu poate fi minimalizat de cei ce se opresc în lumea limitată a definiției. Realitatea este largă și ea cuprinde nu numai ceea ce se găsește indicat întocmai ca de o etichetă pe sicriu, în dicționar. Viața este un bazar imens al realităților de tot felul. În acest bazar nu există lucruri în sine, sau acel « *das Ding an sich* » cum îi spunea înțeleptul din Koenigsberg. Întimplarea, fenomenul, se împletesc cu momentul, cu situația, cu miliarde de imponderabile și de date, care lalolaltă alcătuiesc o realitate indecompozabilă.

* « Evenimentul Zilei », an IV. nr. 1178, 21 august 1942.

Sistemul politic

Doctrina țărănistă

Să-mi îngăduiți mai întâiu două precizări: Scopul organizării ciclului de conferințe asupra doctrinelor politice, de către Institutul Social Român, n'a fost să se aducă în discuție publică ideile politice ale partidelor din România, ci să se ofere, într'un sistem, o serie de prelegeri teoretice privitoare la doctrinele politice.

A doua precizare privește obiectul acestei conferințe.

Fiind vorba de o doctrină nouă, care este chiar contestată ca atare și formează baza ideologică a unui curent politic a cărui trăinicie este negată, este lesne de înțeles că este necesar să se dea o fundamentare mai largă, decât s'ar cere unei prelegeri despre una din doctrinele consacrate: liberalism, conservatism sau socialism.

1. DOCTRINE ȘI PARTIDE POLITICE

Ce este o doctrină politică?

Elementele constitutive ale unei doctrine politice sunt două: o concepție asupra situației sociale sau și asupra evoluției sociale, și un ideal social.

Dar oare toate partidele politice trebuie să aibă o doctrină politică?

Am putea împărți partidele politice în:

1) Partidele oportuniste, care sunt orientate exclusiv după putere, pentru conducătorii lor, și după avantajii puterii, pentru aderenți; 2) partide programatice, care sunt călăuzite de anume țeluri concrete în legătură cu situația socială dată; 3) partide de

idei generale, care sunt îndrumate de o concepție asupra lumii și 4) partide de clasă, care își stabilesc directiva politică după interesele unei clase sociale și după rolul ei istoric în evoluția socială¹.

Observăm, mai întâiu, că partidele programatice nu pot fi perfect separate de partidele de idei generale. Un partid de idei generale trebuie numai decât să aibă un program, dar un partid de program, nu e numai decât necesar să poseadă idei generale asupra lumii sau o concepție asupra evoluției sociale. O deosebire precisă se poate descoperi, dacă se privesc partidele burgheze de o parte și partidele muncitorești de alta.

Dintre partidele burgheze: liberalismul, conservatismul și democratismul burghez clasic au avut o ideologie, însă partidele liberale, conservatoare, democrate contemporeane nu mai păstrează acea ideologie clasică și nu și-au putut crea alta nouă, devenind cu vremea partide programatice sau și numai oportuniste. Partidele muncitorești însă au avut și au o ideologie proprie — o concepție asupra evoluției sociale și un ideal!

Dar toate partidele: oportuniste, programatice sau doctrinare, au ca bază de existență o anume structură socială, împărțirea societății în clase sociale. Deaceia, pentru înțelegerea ființei lor este necesar să se precizeze care sunt raporturile între clasele sociale și partidele politice.

Clasele sociale și partidele politice au condiții de existență și de acțiune deosebite. Clasele sociale sunt un produs al evoluției economice; dezvoltarea lor are loc în sfera raporturilor economice, partidele politice își găsesc rostul lor în sfera raporturilor politice, a ordinii de Stat. Fiecare clasă, ca să-și realizeze revendicările ei și să influențeze politicește ordinea de Stat, trebuie să-și creeze o organizație politică, un partid. Nici într'un caz însă partidul nu se va identifica cu clasa socială. Necesitatea de a se valorifica politicește impune oricărui partide extinderea cadrelor sale, ca să-și asigure o reprezentare în toate organele Statului. Partidul devine astfel o grupare de elemente eterogene din punct de vedere social, unite printr'o concepție comună despre stările sau și despre evoluția societății și printr'un ideal social comun.

Un partid de clasă reprezintă interesele unei anume clase, dar nu numai interesele acelei clase, și cu cât mai puțin este alcătuit, exclusiv, din elemente aparținând aceleiaș clase, aderenții săi fiind partizanii unui program, care nu conține niciodată numai revendicări economice, ci și anume concepții politice și filozofice și se reazimă pe un ideal social.

În acest înțeles partidele muncitorești — socialiste sau țărănești — sunt partide de clasă, ca și partidele liberale sau conser-

vatoare, cu deosebire că cele dintâi reprezintă în primul rând interesele muncitorimii sau țărănimii, cele din urmă ale marilor și mijloacilor proprietari sau ale burgheziei.

Apoi, pe când partidele socialiste și țărănești au un ideal social, urmăresc transformarea ordinii sociale, partidele liberale și conservatoare luptă pentru păstrarea ordinii existente.

Această deosebire principală înrăurește adânc doctrinele politice.

Am amintit că punctul de plecare al unei doctrine politice este o concepție asupra stărilor sociale sau și asupra evoluției sociale. Astfel liberalismul clasic socotea că din jocul liber al forțelor descătuseate prin prăbușirea feudalismului, se clădește societatea nouă și se realizează armonia socială cea mai desăvârșită. Conservatorismul avea ca idee fundamentală credința în existența unei ierarhii naturale și, întrucât forțele sociale veneau să strâmbe această ierarhie naturală, conservatismul devenea sceptic asupra viitorului social, eră pesimist, negă fără să afirme nimic.

2. LEGEA MARXISTĂ DE EVOLUȚIE SOCIALĂ. — REVIZIONISMUL ȘI POPORANISMUL RUS

Socialismul în schimb privește realitatea socială analizează originea și dezvoltarea sistemului capitalist, pe care este clădită societatea actuală, și încercară să stabilească o lege de evoluție socială și o prognoză asupra viitorului social.

Această lege, pe care trebuie să o cercetăm pentru a vedea dacă este sau nu exactă și dacă putem să o așezăm la temelii doctrinei noastre, a fost dezvoltată în preambulul programului social democrat dela Erfurth din 1891.

În acest document se preconizează care ar fi tendințele naturale de evoluție a societății.

Aceste tendințe sunt: în primul rând, decăderea fatală a exploatării mici, biruința tot așa de fatală a exploatării mari în toate domeniile, despărțirea muncitorului de mijlocul lui de producție, transformarea lui în proletar și concentrarea mijloacelor acestora de producție în mâinile capitaliștilor și marilor proprietari. Paralel cu această dezvoltare are loc o sporire extraordinară a producției prin dezvoltarea tehnicii, care atinge culmile cele mai înalte.

Rezultatul acestui proces de evoluție este că, de o parte, avem clasa capitaliștilor, cari acumulează averi din plus valoarea creată de muncă, și de altă parte, clasa proletariatului, născută din proletarizarea elementelor straturilor de mijloc și a țărănimii.

În această situație se accentuează lupta de clasă între cele două tabere, în care se desparte din ce în ce mai mult societatea: burghezia și proletariatul. Aceste împrejurări se agreează prin ivirea crizelor economice, care bântue în mod periodic societatea și o prezintă în ochii tuturor, clădită pe temelii șubrede, având un viciu organic, în însăși constituția ei.

Sfârșitul acestei evoluții vine dela sine: concentrarea mare a avuțiilor în mâinile capitaliștilor înlesnește socializarea care face ca exploatarea mare să devină, dintr'un izvor de mizerie și apăsare pentru clasele exploatate, un izvor de bună stare maximă și desăvârșire generală.

A cui poate să fie — încheia preambulul social democrat — această operă mare și aducătoare de fericire pentru societate? Numai a acelei clase care nu este interesată la menținerea actualei ordini sociale, întemeiată pe proprietatea privată — a proletariatului, care are misiunea istorică să transforme societatea capitalistă în societate socialistă.

Se pune întrebarea: au verificat împrejurările istorice exactitatea acestei « legi » de evoluție socială, pentru ca să o putem decretă ca legea naturală, care cârmuiește destinele omenirii?

Chiar în rândurile socialiste, Revizionismul s'a însărcinat să dovedească inexactitatea în atâtea și atâtea puncte a acestei « legi » de evoluție socială, iar programul social democrat dela Görlitz, din 1921, în preambulul său, se mărginește să constate că există o tendință de concentrare capitalistă « a unei părți însemnate » din mijloacele de producție și că proletarizarea nu e un fenomen general, ci limitat asupra unei mase într'adevăr largi a populațiilor din Statele industriale.

Deci se neagă caracterul de lege generală a evoluției sociale, astfel cum eră prezentată de teoria marxistă. Deasmenea, se părăsește ideea misiunii istorice exclusive a proletariatului, de a transformă, el singur, ordinea socială de astăzi și se precizează că această misiune ar cădea în sarcina tuturor claselor muncitoare, a muncitorilor manuali ca și a muncitorilor intelectuali, a tuturor acelor cari își rează existența lor pe un venit din muncă. Iar sociologul social democrat H. Cunow, care a fost spiritul rector al acestei mișcări de revizuire a programului social-democrat, afirmă că « evoluția socială nu urmează un drum drept, într'o anumită direcție, ci urmează o linie în zig-zag și că diferitele perioade ale evoluției sociale nu sunt totdeauna dominate de aceeași lege de mișcare și nici măcar nu sunt străbătute de aceeași tendință de dezvoltare »².

Dacă « legea » de evoluție marxistă n'a fost verificată de împrejurările istorice din Statele capitaliste, poate să mai fie accep-

tată ca o prognoză sigură a dezvoltării sociale a celorlalte popoare înapoiate?

Împotriva acestei generalizări a legii marxiste de evoluție s'a ridicat, încă dela mijlocul veacului trecut, Poporanismul rus³. Poporanismul rus împărtășeă idealul socialist, însă afirmă că Rusia își are destinele ei socialiste, deosebite de acele ale Europei capitaliste, și anume se credea că Rusia va evoluă spre socialism fără să mai treacă prin faza capitalistă. Poporanismul rus își întemeiă această prognoză de evoluție socială pe următoarele considerații: Mai întâiu, în Rusia nu există capitalism, nici o burghezie și nici un proletariat puternic. Teoreticienii poporanismului au încercat a dovedi că nici nu erau posibilități de dezvoltare a capitalismului în Rusia. Apoi o împrejurare specific rusă, psihologia semicomunistă a clasei țărănești ruse creată sub influența educațoare a mirului, a comunității agrare, îngăduia credința că țărâniea rusă eră într'o situație prielnică asimilării idealului socialist, astfel încât cu ajutorul operei de propagandă a intelectualilor socialiști se bazau pe ura adâncă ce există în țaranul rus atât împotriva administrației de Stat, cât și împotriva proprietarilor mari, precum și pe convingerea răspândită în masele țărănești că pământul trebuie să aparțină aceluia, care îl muncește. Ei așteptau, hotărît, ceasul când revoluția va sosi. Revoltele țărănești, care erau eudemice, le dădeau credința că o revoluție socială se va produce și nu eră decât o singură dificultate, — care s'a arătat a fi așa de mare în timpul revoluției rusești! — să se asigure ca revoluția țărănească să devie o revoluție socialistă.

Deci, în esență se prevedea trecerea sigură, dela starea existentă a Rusiei direct la socialismul integral, ocolindu-se faza capitalismului, căci se negă chiar posibilitatea transformării țărilor agrare înapoiate în țări industriale. Acest punct este cu deosebire însemnat.

Negația aceasta se clădiă pe credința că nu se poate defășura o dezvoltare industrială fără debușuri externe. Iar, debușeurile externe fiind ocupate de Statele industriale capitaliste, ziceau poporanistii ruși, popoarele care au venit prea târziu la « banchetul lumii » nu mai pot să se împărtășească de bunătățile sale. Astfel țările agricole sunt condamnate să-și aibă evoluția lor proprie fără să mai treacă prin faza industrialismului.

Împotriva acestei afirmații militează însă constatarea că industria capitalistă — fabrica, cartelul și trustul industrial — s'a dezvoltat în toate Statele agrare. Mai mult încă în Statele agrare înapoiate, s'a făcut un salt brusc dela industria casnică la fabrică: s'a transplantat cea mai desăvârșită cale de dezvoltare industrială și s'a înrădăcinat, în măsura în care a fost îngăduită de condițiile

locale pentru fiecare ramură industrială în parte. De bună seamă, posibilitatea dezvoltării industriilor capitaliste, în țările agrare nu înseamnă dovedirea capacității lor de a se industrializă, și cu atât mai puțin admiterea industrialismului ca o fază de evoluție, prin care trebuie să treacă toate țările agrare înapoiate.

În sfârșit, pentru o justă apreciere a acelei teze — a negației capacității de industrializare a țărilor agrare — menționăm că în teoria economică s'a produs și teza antiindustrialismului... Statelor industriale. Această teză reprezentată în Germania de Adolf Wagner, Sering, Oldenberg; în Franța de Meline, în Anglia de Ashley, afirmă că țările agricole se vor industrializă și se întrebă ce vor deveni atunci Statele industriale capitaliste: de unde își vor mai procura ele materiile prime când rezervoriile materiilor prime vor hrăni industriile dezvoltate pe loc, și mai cu seamă unde vor găsi debușuri pentru fabricatele lor, dacă aceste fabricate vor fi opera industriei locale, a industrie, naționale?

3. CLASA ȚĂRĂNEASCĂ ȘI ORDINEA SOCIALĂ CAPITALISTĂ

Examinarea legii marxiste asupra evoluției sociale și a tezelor poporaniste îndreptățește credința că o doctrină politică nu se poate întemeiă pe o prognoză asupra evoluției sociale.

În consecință, doctrina țărănistă nu poate află alt punct de orientare decât o cunoaștere exactă a realităților sociale și a tendințelor de evoluție, care pot să fie întrevăzute de știința socială. Dar, înainte de toate, ca să dovedim dacă poate să existe o doctrină țărănistă trebuie să ne întrebăm: este clasa țărănească în stare să influențeze politicește ordinea socială existentă într'un Stat agrar, și în ce direcție? Pentru aceasta este nevoie să stabilim dacă există o clasă țărănească și să cercetăm care este situația ei în societatea actuală capitalistă.

În acest scop vom examina mai întâiu care este influența capitalismului asupra dezvoltării agriculturii și în special asupra clasei țărănești.

Ceeace se poate, astăzi afirmă științific este că evoluția în agricultură duce cu o forță elementară către biruința exploatării mici, ca forma superioară de producție agricolă, contrar, prin urmare, evoluției industriale și a celorlalte ramuri de activitate economică, care a consacrat exploatarea mare ca forma superioară de organizare economică, din punctul de vedere al producției.

Influența capitalismului asupra agriculturii și clasei țărănești s'a manifestat în diferite feluri. Mai întiiu a dispărut, sub puternica concurență a fabricilor, industria casnică și acest fapt a însemnat

o sărăcire a țărânimii, atât timp cât agricultura țărănească nu s'a intensificat, atât timp cât țăranul, muncitor al ogorului său propriu, n'a fost împins de forțe externe să concentreze munca sa în gospodăria agricolă și să producă mai mult. Aceasta s'a întâmplat însă curând, prin faptul că dezvoltarea orășenească a creat o piață largă pentru produsele gospodăriei țărănești, îmboldind la muncă intensivă și despăgubind țăranimea de pierderea, cauzată prin lipsa de lucru silită la care o condamnase industria capitalistă, prin distrugerea industriei casnice.

Astfel, părăsirea forțată a industriei casnice, care completă odinioară venitul gospodăriei agricole țărănești, fiind compensată, țăranimea n'a căzut pradă mizeriei și nu s'a proletarizat, pe urma dezvoltării capitaliste.

S'a socotit apoi că proletarizarea țărânimii este o urmare fatală a creșterii populației și a pulverizării pământurilor țărănești, datorită succesiunii. Dar tot dezvoltarea economică a făcut să apară contra-tendințe, care dacă n'au produs dispariția, dar cel puțin micșorarea influenței nefaste a pulverizării loturilor țărănești prin succesiune. Prin intensificarea muncii țărănești mărirea lotului economic, care îngăduie o exploatare agricolă rațională, s'a coborât astfel încât nici parcelarea prin succesiune n'a dus la proletarizare, decât numai în anumite regiuni muntoase și deluroase unde, dată fiind înmulțirea păturii țărănești, imposibilitatea ca parcelarea să continue la infinit și intensificarea muncii având limitele sale, plusul de populație a fost absorbit treptat în alte ocupații, care au nevoie de brațe.

După ce s'a constatat că nu există tendință de concentrare și de proletarizare în agricultură, socialiștii au început să cerceze care este influența dezvoltării industriilor agricole asupra țărânimii și au întrevăzut — în special Kautsky — perspectiva transformării grosului exploatărilor țărănești în anexe ale capitalismului. Industriile agricole (industria zahărului a berei, a spirtului, etc.) ca să se poată dezvoltă de forma de exploatare mare. Kautsky a afirmat că aceste industrii agricole nu se pot dezvoltă, decât rezemate pe domenii agricole mari. Însă s'a dovedit că aceasta nu este exact, pentru că întreprinderile industriale agricole n'au nevoie decât de alimentarea regulată cu materiile prime, și dacă acestea se produc mai rațional în exploatăriile mici, ele pot să aprovizioneze mai bine producția industrială.

Recunoscându-se, în sfârșit, că producția agricolă se poate desfășura în gospodăriile țărănești în modul cel mai rațional și intensiv, se constată totuși că țăranul rămâne numai nominal independent, căci, în cele din urmă, ajunge fatal subjugat capitalului. S'a dovedit însă că și această aserțiune este exagerată,

pentru că țăranul, prin însuși procesul rotației nu poate pune în fiecare an pe acelaș loc aceeaș sămânță, ci trebuie să alterneze, și așa fiind, chiar dacă țăranul este dependent pentru o cultură din rotația sa, de o întreprindere industrială din vecinătate, pentru a-și putea desface producția, el este independent pentru restul culturilor pe care le poate folosi cum socoate.

Este cel puțin exagerat a se vorbi de subjugarea fatală a țărânimii de către capitalismul industrial agricol și de pericolul transformării exploatărilor țărănești în anexe ale capitalismului.

Există firește posibilități de exploatare a clasei țărănești de către capitaliști. Astfel, când se poate organiza un monopol al comerțului de cereale, când țăranul izolat se găsește în fața unei organizații financiare care exercită monopolul comerțului de cereale, care are cheia fixării prețurilor în mâna sa și poate isbuti a da țăranului pentru produsul său abia echivalentul salariului unui muncitor agricol. Independența sa rămâne în acest caz, într'adevăr, nominală.

O exploatare indirectă se poate îndeplini apoi de comercianți individuali, față de țăranul consumator, dar aceasta nu subjugă pe individ, căci există atâtea mijloace între cooperația, care înlesnește țăranului să scape de dominația capitalistă. Mișcarea cooperativă, dezvoltată din a doua jumătate a secolului trecut, a isvorit tocmai din necesitatea de a scoate pe sătean din izolarea și ignoranța lui comercială și a-i pune la îndemână un instrument pentru valorificarea cât mai deplină a muncii sale.

Este învederat, deci, că dezvoltarea capitalismului nu stânjenește existența și prosperitatea unei clase țărănești independente.

4. REGIMUL AGRAR DIN RĂSĂRITUL EUROPEI ȘI CLASA ȚĂRĂNEASCĂ

Zămislirea noului regim agrar din Răsăritul Europei, după războiul mondial, s'a făcut însă sub o egidă revoluționară. Ea a produs — aceasta este astăzi fapt notoriu — « țărănizarea agriculturii ».

În Rusia, Iugoslavia, Cehoslovacia, Polonia, Lituania, Letonia, Estonia, România, în Ungaria chiar și în Austria s'a format sau este în proces de formație o nouă clasă țărănească independentă.

Dezvoltarea acestei clase țărănești, în Răsăritul Europei, n'are loc exact în aceleași condiții în care s'a produs acelaș proces acum 100 ani în Apusul Europei ca urmare a Mării Revoluții franceze, pentru că principiul fundamental pe care-l introducea Marea Revoluție franceză eră dreptul de proprietate privată, sacră și invio-

labilă, absolută și exclusivă. Acest principiu de drept, întrucât a descătușat forțele legate ale producției, a avut o influență binefăcătoare asupra omenirii și mai cu seamă oriunde și întrucât s'a manifestat ca un drept de folosință asupra muncii, încorporată în pământ, el a fost un element de progres. Dar exercitarea liberă a dreptului de proprietate asupra pământului « absolut și exclusiv » a evidențiat, în cursul evoluției, urmări de natură contrarie, isvorâte în special din împrejurarea că suprafața pământului e mărginită și ca urmare posesiunea lui poate lua un caracter de monopol și poate deveni un instrument de exploatare și dominație.

Revoluția agrară din Răsăritul Europei se petrece concomitent cu o reformă integrală a dreptului de proprietate.

Dreptul de proprietate privată quiritară a apus și tinde să fie înlocuit cu un alt drept, care porcede dela noțiunea proprietății, socotită ca o funcțiune socială, a proprietății care nu conferă numai drepturi individuale, dar și datorii sociale.

Această idee nouă străbate ca un fir roș întreaga legislație agrară de după războiul mondial și este călăuza unor transformări sociale adânci, care se manifestă în întreaga Europă și care vor avea să stabilească o nouă formă de echilibru social.

Aplicația acestui nou drept de proprietate în ce privește pământul se vedește în tendința de înlocuire a proprietății de exploatare prin proprietatea țărănească de muncă, manifestată în țelurile agrare, și se oglindește în toate măsurile legislative pentru conservarea noii structuri agrare, întemeiate pe proprietatea de muncă. Ca să ne dăm seama despre acesta, n'avem decât să cetim legiuiri agrare — afară de cea românească în care tendința de favorizare a reconstituirii unei proprietăți mijlocii a precumpănit tendința de precizare a noțiunii de proprietate de muncă.

Se găsesc o serie întreagă de dispoziții care consacră principiile conservării structurii agrare, bazate pe proprietatea de muncă, prin regularea circulației pământului, prin limitarea dreptului de vânzare, ipotecare, succesiune și prin exploatarea obligatorie a lotului de către impropietăriți și organizarea exploatării în mod intensiv și rațional.

Sub această egidă a dreptului de proprietate de muncă, în noul regim agriculturii țărănești, în care există condiții subiective și obiective pentru sporirea capacității de producție prin raționalizarea și intensificarea gospodăriei pământului, se va întemeia o nouă și puternică clasă țărănească.

În întreaga regiune răsăriteană a Europei, revoluția agrară, crează astfel o clasă țărănească cu un rol bine definit în viața socială, ca un factor de progres ⁵.

5. SOCIALISMUL, CLASA ȚĂRĂNEASCĂ ȘI CONȘTIINȚA DE CLASĂ

Nici în fața acestei realități, tăgăda socialismului, întemeiată pe doctrina veche a lui Marx, n'a dat încă înapoi. Teoria lui Marx asupra claselor sociale nu cunoaște decât următoarea trilogie: marii proprietari, capitaliștii și salariații. Numai ca de anexe se mai pomenește de « clase intermediare » și de « tranziție ». Țărănimea este considerată ca o clasă de tranziție, pentru că este menită să se proletarizeze — după acea concepție, — sau o clasă intermediară, pentru că nu e nici proletară nici capitalistă, trăgându-și veniturile și din muncă și din capital. Însă, produsul tras de țăran din cultivarea propriului său pământ, cu munca sa și a familiei sale, fiind un venit din muncă și nu un venit din exploatare, țărănimea nu poate fi privită ca o clasă intermediară, decât într'un singur sens, anume că nici nu exploatează direct pe nimeni nici nu e exploatăată direct.

Firește, în sânul populației țărănești există diferite categorii: țărani mari, cari exploatează și munca altora, țărani independenți, cari — și muncesc ei cu familiile lotul lor de pământ, țărani mici, cari au pământ prea puțin și nu pot să-și plaseze complet munca pe proprietatea lor și însfârșit proletariatul agricol. În fiecare țară, potrivit structurii ei agrare, fiecare categorie poate exista într'o proporție mai mare sau mai mică. Dar acestea sunt numai etape de tranziție și, treptat cu organizarea dreptului de proprietate de muncă, tipul dominant va fi țăranul independent, care — și muncește el cu familia lotul propriu de pământ. Că vor mai rămâne prin jocul liber al necesităților economice sociale țărani mari și mici, este cert, dar aceștia nu vor forma tipul reprezentativ, care va da nota caracteristică a clasei țărănești.

Neputându-se închide ochii, în fața realității țărănimii, se obiectează că ar exista o lipsă de omogenitate înăuntrul ei. Să luăm ca termen de comparație proletariatul. Oare înăuntrul proletariatului nu sunt diviziuni dela muncitorul intelectual până la cel manual, dela inginer până la hamal, nu sunt atâtea și atâtea diferențe în clasa proletariatului? Totuș nimeni nu neagă că proletariatul este omogen, căci există o trăsătură de unire între toate elementele sale: este exploatarea comună a capitalului față de muncă. Tot asemenea există o trăsătură de unire în sânul țărănimii: identitatea de interese isvorind din antagonismul comun întregii populații țărănești față de stăpânii mari de pământ și față de întregul regim de exploatare al societății capitaliste.

Dar, este evident, consolidarea unei clase sociale nu se face decât când ea a ajuns la maturitate, când are o conștiință de clasă

și când are capacitatea să întreprindă o acțiune politică de sine stătătoare. Poate avea țărănimea o conștiință de clasă și capacitate de acțiune politică?

Dar ce este conștiința de clasă? Este cunoașterea intereselor proprii specifice unei clase și a antagonismului față de alte interese. Țărănimea n'are interese antagoniste față de celelelalte clase sociale? Socialiștii afirmă că țărănimea este unită cu clasa exploatatoare prin faptul că este interesată la proprietatea privată. Pământul țărănesc odată recunoscut și organizat ca proprietate de muncă, lipsită de orice calificatie de instrument de exploatare, «tendința naturală» de unire a țărănimii cu clasele stăpânitoare rămâne fără nici un temei în realitatea socială.

Dar clasa țărănească are o serie întreagă de interese contrarii celorlalte clase. Nu mai amintesc de antagonismul față de clasa marilor proprietari, ea are însă interese contrarii față de burghezia comercială, ca și față de cea industrială.

Burghezia comercială apare mai întâiu în forma capitalului de camătă, care exploatează țărănimea. Burghezia industrială interesată să se organizeze în cartele, trusturi, monopoluri, intră în conflict cu interesele țărănimii, în calitatea ei de consumatoare și producătoare. Un tarif vamal proteguitor pentru industrii, care nu se pot desvoltă într'o țară și care face ca agricultorul să sufere de pe urma scumpetei uneltelor agricole, crează interese antagoniste de clasă. Burghezia, în funcție de clasa diriguitoare în Stat, are în mâna sa cheia repartiției impozitelor și organizarea întregului aparat de circulație, prin care urmărind asigurarea dominației și exploatării țărănimii muncitoare, trezește fatal conflicte permanente.

Însfârșit, nu se poate trece cu vederea că transformările economice produse de războiu au creiat antagonisme noi față de burghezie și au accentuat unele vechi. Niciodată n'a existat un contrast atât de acut între interesul de valorificare maximă a producției țărănești și tendințele capitalului de acaparare și speculare, ca în această vreme de haussă a prețurilor agricole. Țărănimea a avut și are o conjunctură favorabilă, care i-a înlesnit și continuă a-i înlesni să realizeze prețuri mari pentru produsele agricole. Deprecierea monedei i-a folosit la un moment dat să strângă bani, cu care a fost în stare să-și plătească dobânzile, scăpând de sarcini cu mare ușurință. Dar continuarea deprecierii banului i-a cășunat rău. La urcarea prețurilor agricole, s'a răspuns cu o ridicare mai pronunțată a prețurilor industriale, astfel că procurarea utilajului economic necesar noulor gospodării țărănești și a celor refăcute după războiu, precum și articolelor de întreținere și consum au micșorat produsul muncii gospodăriilor țără-

nești. Aceasta n'a fost însă deajuns. În cele din urmă țărănimea se poate adapta fluctuațiilor valutei urcând în proporție prețurile produselor ei. Burghezia are însă interesul ca valuta să se stabilizeze și să se urce repede. Aceasta nu-i cu putință dacă nu se realizează un echilibru bugetar. Atotputernică, burghezia poate cepe și aplică un sistem de stoarcere a muncii țărănești, prin taxe de export, prețuri maxime și rechiziții a produselor agricole, punând astfel sarcini grele asupra clasei țărănești, ca să plătească datoriile de războiu, care într'o vreme de sărăcie generală, au avut ca efect creșterea unei pături noi de îmbogățiți.

Antagonismle acestea, manifestate cu forța brutală a impjurărilor de după războiu, au fost de natură să contribuie la formarea unei conștiințe de clasă a țărănimii. Nu afirmăm prin aceasta că țărănimea este înzestrată cu o conștiință de clasă desăvârșită. Știm că conștiința de clasă este la începutul ei ceva vag, instinciv — este impresia opoziției de interese față de stăpânitori. Conștiința de clasă se întărește în vâlmășagul luptelor de clasă.

6. LUPTELE DE CLASĂ ȘI ȚĂRĂNIMEA

Dar ce sunt luptele de clasă? Pentru că mai sunt oameni de știință, ca și bărbați politici, cari neagă luptele de clasă, nu cred de prisos să reamintesc de faimosul Guizot, ministrul lui Ludovic-Filip, care scria la 1825: «lupta de clasă nu e nici o teorie, ci pur și simplu o realitate. De aceea nu mai e nici un merit a se recunoaște lupta de clasă și e aproape ridicol a o negă». Nu e însă de mirare, dacă numeroșii discipoli ai lui Guizot, au preferat să adopte preceptul: «Îmbogățiți-vă» și nu voiesc să accepte și acea constatare istorică.

Teoria luptei de clasă a fost desvoltată în urmă de Marx și Engels. Concepția ei se întemeiază pe constatarea, că la un moment dat, în cursul evoluției omenirii, s'au născut clase sociale cu interese protivnice, potrivit poziției lor în economia națională și cu tendința să-și manifeste aceste interese în lupta politică.

Luptele de clasă s'a prefăcut în cursul istoriei, potrivit rolului și poziției diferitelor clase în momente deosebite în viața economică, deci cu opoziția de interese a unei clase față de celelelalte.

Să mai amintesc doar de manifestul comunist cu începutul celebru: «istoria societății de până acum este istoria luptelor de clasă» și cu descrierea diferitelor faze ale luptelor de clase, și să pun imediat întrebarea: care este rolul luptei de clasă în transformarea socială?

Teoria marxistă precizează că lupta de clasă n'are rolul de primum agens al transformărilor sociale, ci că este numai forma istorică în care se exprimă schimburile structurii materiale în raporturile dintre oameni. Dar transformarea bazei materiale a societății nu e produsul direct al luptei de clasă. Rezultatele luptei de clasă nu sunt urmări ale acțiunii conștiente, ci ale raporturilor de producție date. Așa fiind, este indiferent dacă țelul mișcărilor țărănești revoluționare este numai o nouă repartitie a pământului, căci aceasta odată realizată, va trebui să aibă ca efect o transformare a raporturilor de producție, deci a constituției economice a societății. Cu alte cuvinte, dacă este dovedit că prin transformarea mării proprietăți în proprietate de muncă se asigură o exploatare rațională și intensivă a pământului și se crează o clasă de țărani independenți, cu interese specifice, este dela sine înțeles că această clasă va avea un rol determinant în luptele de clase.

Pentru că vorbesc de luptele de clasă, este necesar să deschid o paranteză și să precizez care pot fi formele ei.

De obicei, burghezia prezintă, totdeauna, lupta de clasă ca fiind identică cu actele de violență, cu rebeliunile, războaiele civile, cu revoluția socială! Nimic mai fals decât această concepție. Ea nu rezultă din doctrina lui Marx. Lupta de clasă se poate da în presă, în parlament, prin greve, lockouturi sau boicotare, după cum se poate petrece în stradă, sub forma de rebeliune, războaie civile sau revoluții sociale. Dacă se dă în Parlament, în presă sau în stradă, sau prin revolte, aceasta atârnă de condițiile economice și de condițiile politice ale unei societăți la un moment dat. Pentru că: ce este în definitiv lupta de clasă? Este valorificarea pe cale politică a unor interese de clasă, și când această valorificare este îngăduită pe calea parlamentară, pe calea deschisă de dreptul de asociație, întrunire și grevă într'un Stat, este evident că actele de violență, luptele de stradă sau războiul civil, nu se mai produc. Superioritatea parlamentarismului constituțional anglo-saxon constă mai ales în faptul acesta, că a reușit să limiteze în lăuntru sindicatelor și parlamentului, luptele de clase.

Dar chiar dacă se recunoaște că țărănimea are un rol în luptele de clasă, totuși i se neagă complet capacitatea politică pe baza constatărilor istorice.

Ce a făcut țărănimea în timpul revoluției franceze, se întreabă Marx? Nimic în afară de rebeliuni distrugătoare. După ce feudalismul a fost sfărâmat prin lupta burgheziei, care asistă țărănimea, aceasta nu s'a mai ocupat de politică.

Marx are o formulă lapidară, care este reproducă de toți acei care combat țărănismul: «țărani sunt incapabili să-și valorifice interesele de clasă în numele lor propriu, fie într'un Parlament,

fie printr'un Convent. Ei nu se pot reprezenta, ci trebuie să fie reprezentanți. Reprezentantul lor legal poate să apară în același timp ca stăpânul lor, ca o autoritate peste ei, ca o putere absolută care-i apără în fața altor clase și le trimite de sus ploaie și soare ! ! . . .¹

De sigur că așa s'au petrecut lucrurile după revoluția franceză, dar care e cauza? Țărănimea dela sfârșitul veacului al XVIII-lea avea raporturi de piață? Această țărănime trăia în gospodăria ei casnică, nu eră în raporturi frecvente cu piața, nu cunoscuse altă exploatare decât a stăpânului și a dărilor, astfel că singurul ei antagonism eră împotriva regimului feudal. Când s'a dărâmat feudalismul, este natural ca țărănimea să fi devenit politicește pasivă, deocamdată, până când contactul ei cu piața i-a creiat noi interese protivnice.

În acest răstimp, țărănimea nu putea să aibă nici un interes politic și a lăsat conducerea politică burgheziei în ascensiune, sub scutul liberalismului economic triumfător și al dreptului de proprietate absolută, sacră și inviolabilă.

Apar însă mai târziu, când țaranul intră în angrenajul economiei banului, noi forme de exploatare a țărănimii: camăta și comerțul de cerele. Atunci, în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, în Europa centrală și apuseană, se crează antagonismul țaranului față de capitalul comercial, cămătar, ipotecar și față de bursă, și țărani apar din nou în politică manifestând o tendință anti-capitalistă.

Recunoscând acest fapt, socialiștii constată însă că țărani se găsesc de astă dată în tovărășia clericalismului, feudalismului și antisemitismului. Din nou se neglijează a se cerceta cauza acestui fenomen. Concomitent cu exploatarea capitalistă a țărănimii în a doua jumătate a secolului trecut, prin dezvoltarea industrială a Statelor din Apusul și Centrul Europei, se petrece un fenomen extrem de important: prin biruința exploatării mari în industrie, comerț și bancă, toată clasa mijlocie ajunge în suferință.

Țărănimea găsește în aceste condiții un aliat în clasa de mijloc, în meșteșugarii și detaiștii dela orașe, cari sufereau din pricina aceluiaș exploatare ca și țaranul. Apoi dacă acea dispoziție anticapitalistă a țărănimii a fost exploatată ca instrument al clericalismului și feudalismului împotriva liberalismului burghez, și a hrănit mișcările reacționare antisemite, aceasta se datorește dominației politice în acea vreme a stăpânilor feudali și regimului politic absolutist.

Zadarnic se încearcă deci a se prezenta țărănimea în politică ca o anexă firească a curentelor reacționare, deoarece nu e cu nimic dovedit, că dacă dispoziția anticapitalistă a țărănimii s'ar fi

produs într'o epocă, în care ar fi dominat un regim democratic și ar fi existat o mișcare muncitorească însemnată, țărănimea nu s'ar fi raliat politicește cu muncitorimea orașelor.

În primul rând să nu uităm faptele: când s'a introdus democrația politică în Europa? Ea nu datează decât cam dela 1867. La 1867 se face o reformă electorală în Anglia, care acordă dreptul de vot aristocrației muncitorești; în acelaș an se crează Uniunea nordică germană tot pe baza votului universal, se fac oarecari reforme politice liberale în Austria și în Franța, Napoleon al III-lea inaugurează un curs mai liberal. Însuși Kautsky în noua sa operă « Revoluția proletară și programul ei »⁷ afirmă că « abia după anii 1870 încep să se resimtă influența democrației asupra lup-telor sociale și chiar atunci la început, într'un mod puțin prodigios, date fiind numeroasele decăderi, anume reacțiunea în Franța după Comuna din Paris, care durează de la 1871—74, și legea contra socialistilor din Germania de la 1878—1890 ». Însă, câtă vreme rămășițele feudale și absolutiste nu dispăruseră și libertățile democratice nu erau asigurate, nici muncitorimea n'a putut să ajungă la un rol politic determinant și cu atât mai mult țărănimea n'a fost în stare să joace un rol politic corespunzător situației ei sociale și economice.

Totuș țărănimea a continuat să se manifeste politicește înainte de războiul mondial.

Teoreticienii socialiști înregistrează chiar că țărănimea și-a schimbat atitudinea politică sub presiunea împrejurărilor economice.

Concurența americană a impus o intensificare a gospodăriilor agricole țărănești din Centrul și Apusul Europei. Urcarea în urmă a prețului cerealelor fiind simultană cu sporirea randamentului a făcut ca sarcinile ipotecare să fie mai puțin simțite. Propășirea creditului cooperativ a gonit cămătarii din sate. Țărănimea s'a organizat în cooperative, a înlocuit comerțul de cereale și astfel s'au micșorat posibilitățile de exploatare a țăranului de capital.

Aceste împrejurări au îngăduit să se afirme că țărănimea a căpătat o dispoziție antiproletară și că țărănimea a mers mână în mână cu marea proprietate, ba chiar cu marea industrie, ca să obțină protecția vamală. Țăranul ajunge astfel să privească în proletar pe dușmanul său!

Nu eră însă greu de văzut că pentru a se ajunge la asemenea concluzii a fost nevoie a se reduce întreaga masă țărănească la « țărani mari », cari stăpânesc proprietăți mijlocii, cultivate cu ajutorul muncii salariate, cari au aproape aceleași interese cu agricultorii mari. Dacă este incontestabil că oriunde partea cea mai însemnată a populației țărănești este alcătuită din astfel de « ță-

rani mari », antagonismul acestora față de proletariat poate influența atitudinea politică a întregii mase țărănești, descoperirea unei tendințe antiproletare în mijlocul întregii clase țărănești este o generalizare lipsită de temei.

7. ȚĂRĂNISMUL ÎN BAVARIA ȘI DANEMARCA

În Bavaria, de pildă, « țărani mari », cari aveau convingeți de interese cu clasele exploatare capitaliste, au făcut o politică antiproletară. Dar să vedem ce a putu să recolteze țărănimea din Bavaria în politica sa, bazându-se pe această concepție antiproletară, însușindu-și idealul micii burghezii?

Iată ce constată un scriitor bavarez Wilhelm Mattes, într'un studiu sociologic asupra consiliilor țărănești din Bavaria, în timpul revoluției din Germania⁸. Mai întâiu găsește țărani divizați în trei- patru partide burgheze și unii chiar în partidul socialist. Apoi descopere cauzele slăbiciunii politice a acestei țărâni, și anume: Lipsa personalităților conducătoare a făcut ca toate încercările de a se urmă o politică țărănească independentă să fie zadarnice. Lipsa calităților de conducători se datorește împrejurării că izbutesc totdeauna să fie desemnați la locurile prime oameni, cari sunt în măsură să aducă servicii în chestii profesionale și locale, dar cari nu sunt capabili în problemele generale politice, neavind nici o pregătire să conducă destinele unui Stat. Acesta este rezultatul întâietății date politicii intereselor materiale mărunte și locale, corespunzătoare idealului mic burghez care însuflă întreaga mișcare a « țărănilor mari ». Firește, intelectualii din Bavaria nu se puteau încălzi de un asemenea ideal, cu un ori, zont atât de strâmt și, dată fiind ambianța capitalistă industrială este explicabil că-i aflăm înrolați în cadrele idealului socialist.

Dar înainte de război a mai existat o mișcare țărănească într'o altă țară, care s'a dezvoltat în altă direcție și care lasă să se întrevadă alte posibilități și tendințe pentru mișcarea țărănească apărută după război în Răsăritul Europei.

Este acțiunea țărănimii din Danemarca¹.

Ce observăm în această țară? Încă din 1849 se găsește un program al țărăniștilor. Acest program, lansat de societatea prietenilor țărănimii, întemeiată la 1846, prevede o cultură mai largă a poporului, libertăți profesionale și trecerea pământului dat țăranilor în arendă în proprietate definitivă. La 1849 se dă în Danemarca o Constituție liberală, însă la 1864 — și faptele sunt extrem de interesante și caracteristice pentru vremea pe care o străbatem — se crează un Senat privilegiat, o cetățuie a conservatismului.

Și, se petrece faptul acesta uimitor și interesant, că timp de o generație țărănimea din Danemarca duce o luptă dărză prin toate mijloacele, împotriva acestei încercări de sugrumare a libertăților cetățenești și pentru parlamentarism împotriva aceluși Senat oligarhic, destinat să împiedice dezvoltarea forțelor libere ale popoului. Regele, ministrul și Senatul conservator guvernau în mod absolut. La 1870, pentru întâia oară intelectualii atrași tocmai de acest ideal înalt, omenesc și social, au intrat în rândurile partidului țărănesc din Danemarca și apropiați de țărănimă au luptat până când, în 1910, s'a dărâmat acea baricadă a reacțiunii și s'a intronat democrația parlamentară în Danemarca.

Iată o altă înfățișare a țărănimii!

8. ȚĂRĂNISMUL DUPĂ RĂSBOIUL MONDIAL

Răsboiul mondial a avut o înrăurire mare și asupra țaranului nu numai prin faptul improprietății, care l-a transformat în om liber. Răsboiul, ca atare, l-a scos pe țaran din vechea sa viață cu orizontul mărginit al căsuței și satului, lărgindu-i enorm orizontul prin impresiile lăsate în mintea și sufletul lui de sguduirea mare a lumii. A străbătut țărănimea din toate părțile, lumea întreagă în lung și în lat și a cules în toate părțile imagini noi cari i-au deschis noi perspective. Dacă țaranul se simțea înainte vreme singur, adeseori, izolat chiar de consătenii lui, în urma răsboiului el a început să aibă o a percepție despre societate, despre celelalte clase sociale și despre Stat. Această transformare a sufletului țărănesc a făcut ca țărănimea să se găsească alături de toate elementele muncitoare, prin faptul că în timpul răsboiului a putut să constate același tratament vitreg al acestor două clase, muncitorimea și țărănimea.

Când, în această epocă de transformare socială, care a dus la emanciparea țărănimii în Răsăritul European, se petrece și această prefacere psihologică a țărănimii și ridicarea conștiinței de clasă, datorită exagerării antagonismelor de interese, ca urmare a împrejurărilor de după răsboi, constatarea de fapt a apariției în diferite State și a dezvoltării într'alte, a mișcării politice țărănești, are o valoare mare din punct de vedere social.

Observatorii streini, cari și-au dezvoltat concepția lor politică socială în medii cu totul deosebite de acelea ale Statelor agrare, cum este de pildă un sociolog englez Dr. L. Halden Guest, care a străbătut în 1921 toate țările noi formate și Rusia, aduc în această privință următoarele constatări:

« În ținuturile rurale, democrația își găsește expresia în partide țărănești, care deși în general sunt dispuse să aprobe socializarea sau municipalizarea în orașe sau controlul social asupra industriei, de fapt, pretutindeni sunt partizanii proprietății țărănești a pământului și comerțului liber » . . .

« Dieta poloneză este un corp în care interesele țărănești sunt în majoritate efectivă, cu reprezentare socialistă imediat următoare ». Premierul este (în Martie 1921) un țaran veritabil » (p. 110).

În Ceho-Slovacia « cele mai însemnate puteri sunt acelea ale muncitorilor industriali, uniți în diverse partide socialiste și acelea ale țaranilor uniți în diverse grupe țărănești predominante » (140). « În Bulgaria, este guvernul cel mai tipic țărănesc din Europa » (p. 248). În Austria « reprezentarea este împărțită între sociali-democrați și țărăniști (p. 183). Chiar în Parlamentul ungar în 1921, din 208 membri, 96 aparțineau partidului țărănesc » (p. 200¹⁰).

Există prin urmare o mișcare politică țărănească în toate țările din Răsăritul Europei, unde un regim politic întemeiat pe votul obștesc, a îngăduit o manifestare politică a tendințelor acestei clase sociale în ascensiune economică. Dar chiar unde nu există libertăți democratice, ca în Rusia, influența hotărâtoare a țărănimii n'a lipsit a se manifesta puternic, impunând un reviriment în întreaga politică sovietistă: recunoașterea proprietății țărănești în forma unei folosințe ereditare, libertatea comerțului produselor agricole, înlocuirea rechizițiilor printr'un impozit în natură, etc.

Toți observatorii stărilor din Rusia sunt unanimi în recunoașterea că dacă s'ar realiza principiul egalității de reprezentare între țărani și lucrătorii dela orașe « această reformă simplă ar transforma întregul regim bolșevic »¹¹.

Dacă nimeni nu mai poate contesta că mișcarea politică a țărănimii este un fenomen specific împrejurărilor sociale din Răsăritul Europei, totuși ea continuă să fie considerată ca o manifestare efemeră, lipsită de o forță motrice proprie, și de un îndreptar ideal. Incontestabil, însă, că odată dovedită existența unei clase țărănești cu un rol definitiv și preponderent în societățile agrare, ca factor de transformare socială, către progres, nu se mai poate nega capacitatea ei de acțiune politică de sine stătătoare.

9. CARACTERUL ȘI TENDINȚELE POLITICII ȚĂRĂNEȘTI

a) Țărănimul și liberalismul

Care poate să fie caracterul și tendințele politicii țărănești? Ipotetic, politica țărănească s'ar putea dezvolta în cadrul concep-

ției liberal capitaliste, a celei conservatoare sau a celei democratice muncitorești.

Se poate desvoltă o politică țărănească liberal capitalistă?

Mai întâiu, vechiul liberalism a murit. Autonomia individului în viața economică, socială și de Stat a fost înlocuită cu înglobarea individului în sistemul monopolurilor, care domină viața socială și de Stat pretutindeni în faza actuală a capitalismului. Oligarhia financiară tronează asupra Statului. Liberalismul politic eră contra inmixțiunii Statului în viața socială. Statul eră considerat ca organ politic al forței colective pentru apărarea ordinii de drept. Atât și nimic mai mult. Eră « Statul gardian de noapte ». Astăzi tendințele și interesele oligarhiei financiare, clădită pe trusturile financiare, impun cu o putere elementară Statul absolutist, depotic, militarist și polițist. Este un nexus causal între aceste două forțe deosebite: între caracterul societății de astăzi, dominată de trusturile financiare și caracterul Statului de clasă de astăzi, care nu poate fi decât despot, absolutist, militarist și polițist.

Apoi, se pot trece cu vederea antagonismle, care există între țărănime și clasele exploatare organizarea capitalist monopolistă a comerțului de cereale față de tendințele cooperatiste ale țărănimii, trusturile industriale și țărănimea consumatoare, politica vamală protecționistă și prohibiționistă la adăpostul căreia se desvoltă cartelele și trusturile industriale? În sfârșit, oricine va cercetă oricât de sumar planurile pentru restabilirea financiară și valutară, care, mai toate, sunt bazate pe taxe de export asupra cerealelor, monopoluri, prețuri maximale, rechiziții, impozite indirecte care cad mult mai mult asupra claselor țărănești și muncitoare, va constată antagonismele adânci care domină raporturile între țărănime și clasa capitalistă.

În aceste condiții, dacă caracterul politicii țărănești ar fi dat de ideologia liberală capitalistă, țărănimea ar subscrie subjugarea ei de către trusturile financiare, care ar obține astfel monopolul conducerii destinelor țării.

b) *Țărănismul și conservatismul*

Atunci, poate că mișcarea politică a țărănimii își află locul în marginile concepției conservatoare? Niciodată n'a răsunit cu mai multă tărie glasuri pentru renașterea conservatismului. Zădarnic se socotea că odată ce au dispărut marii proprietari, clasa socială pe care se rezimă conservatismul, doctrina ei a trecut în istorie, căci mai cu seamă în urma succesului electoral formal

al conservatismului din Anglia, au reapărut apostolii reconstituiri conservatismului.

Reconstituirea conservatismului se încercă a se clădi pe o bază morală și pe una socială. Baza morală este credința că țărănimea a fost și este în esență conservatoare și tradiționalistă. Baza socială este: agrarianismul împotriva industrialismului.

Dar, înainte de toate, care sunt elementele fundamentale ale concepției conservatoare? Mai întâiu, este ideea unei inegalități naturale a oamenilor și anume recunoașterea drepturilor câștigate pe baza acelei inegalități naturale a oamenilor (ierarhia!); în al doilea rând este autoritarismul, și în al treilea rând tradiționalismul.

Statul este privit ca o comunitate economică, cu cele două misiuni mari: a înlesni educația forțelor naturale, dar și a conserva în acelaș timp echilibrul economic al forțelor sociale. Când echilibrul social al forțelor este sdruncinat de prefaceri economice și sociale, atunci conservatorul devine romantic, face apologia trecutului, neagă prezentul și desvoltarea către viitor și se leagă de elementele sociale care sunt gata să se scufunde. Astfel conservatismul are o predilecție pentru « clasa de mijloc », pentru mica burghezie: meșteșugarii și micii negustori.

Și din ce elemente ar putea fi întocmită noua armată a conservatismului? Evident în prima linie din marii proprietari, cari au rămas și vor rămâne după expropriere. Aceștia au primit o puternică infuzie de sânge burghez în timpul revoluției agrare — fenomen care s'a petrecut și în Franța după revoluția dela 1789. Apoi prin însuși faptul că au fost deposedați de pământ și au fost despăgubiți cu rentă, ei vor avea sau interese industriale sau interese financiare. În al doilea rând, ar intra în armata conservatoare elemente din clasa mijlocie: mici detaiști, cari se găsesc într'un oarecare antagonism față de mișcarea cooperatistă țărănească și sunt subjuși de marele capital bancar, și meșteșugarii meniți decăderii prin procesul evoluției industriei mari sau, când condițiile economice le îngăduie să reziste, înglobați în sistemul industriei mari sau direct în sistemul financiar capitalist.

Aceștia ar fi aliații țărănimii!

Care e idealul lor? Au ei un ideal comun, pot elemente sociale atât de disparate să aibă un ideal comun? De sigur că nu. Politica micii burghezii împotriva proprietății de muncă ca să se creeze o selecție à rebours în desvoltarea agrară, adică împotriva progresului agricol, împotriva intereselor superioare ale societății identice cu interesul producției?

Nici o politică împotriva capitalismului n'ar fi de conceput, căci ar fi contrarie intereselor industriale și financiare ale marilor pro-

prietari. Atunci poate o politică anticapitalistă reacționară, pentru susținerea claselor de mijloc din industrie și comerț, care reprezintă din punctul de vedere al formelor de producție organisme inferioare. Dependența detașaiștilor și meșteșugarilor de organizația capitalistă, ale cărei anexe sunt, nu îngăduie însă nici o asemenea orientare.

Este lesne de intrevăzut că în acest haos de tendințe, care se anihilează reciproc, nu este loc pentru manifestarea politică a clasei țărănești care, are de îndeplinit un rol determinat în opera de transformare socială a țărilor din Răsăritul Europei în epoca istorică, deschisă de războiul mondial.

10. ȚĂRĂNISMUL ȘI DEMOCRAȚIA MUNCITOREASCĂ

a) Regim politic democratic

Acțiunea politică a țărănimii nu se poate mișca decât în cadrul concepției democratice muncitorești. Țărănimea nu-și poate împlini misiunea ei istorică fără să se asigure un regim politic democratic.

Statele Apusene au izbutit să-și asigure mai de mult un regim politic democart. Procesul burgheziei împotriva feudalismului agrar eră determinat, în special, de faptul că acesta eră deținătorul puterii politice și burghezia a reușit să dărâme feudalismul, introducând regimul politic democrat. Alta este situația în Statele agrare, astăzi, după războiul mondial. Aici găsim votul universal, dar lipsesc garanțiile elementare ale libertăților cetățenești și autonomia comunală și întreaga viață socială este dominată de plutocrația bancară și de speculație, întărită și sprijinită de absolutismul guvernamental, de biurocratism și militarism.

Lupta împotriva absolutismului a fost dusă în Apus de clasa, care avea interese să introducă democrația politică și care eră atunci burghezia. Am arătat cum în țările agrare din Răsăritul Europei condițiile de dezvoltare ale capitalismului, confundă interesele plutocrației financiare cu forma de Stat absolutist, împrejurare care dovedește că numai clasele muncitoare și țărănimea sunt menite să poarte stindardul democrației politice în aceste părți ale lumii. Exemplul Danemarcei este în această privință edificator: țărănimea întărită de intelectuali și celelalte straturi oprimate este în stare să ducă lupta pentru democrația politică, și să învingă!

b) Țărănimea, puterea politică și transformarea socială

Odată democrația politică intronată țărănimea poate să cucerească puterea politică. Întrebarea este dacă o poate păstra și în ce sens va utiliza țărănimea puterea politică?

Concepția materialistă afirmă că există o perfectă concordanță între puterea politică și cea economică, deci o clasă socială nu poate să aibă un rol politic mai însemnat decât forțele sale economice. Dar chiar Marxiiștii resping această interpretare mecanică a materialismului și afirmă că puterea politică nu se confundă totdeauna cu cea economică. Ceea ce este însemnat, este constatarea că puterea politică nu poate fi întrebuițată după bunul plac, ci numai ținând seama de condițiile economice. În cazul nostru, dacă puterea politică poate fi cucerită de țărănime ea nu va fi menținută decât dacă și în măsura, în care se va ține seama de condițiile economice.

Atunci se pune întrebarea următoare: reprezintă clasa țărănească un interes contrar interesului societății, care nu este altul decât de a dezvoltă forme de producție din ce în ce mai superioare?

Dacă condițiile de existență ale clasei țărănești i-ar fi în conflict cu necesitatea dezvoltării maxime a forțelor de producție ale societății, ea n'ar putea conserva puterea politică în mâinile ei, chiar dacă preponderența numerică i-ar acorda-o la un moment dat.

În al doilea rând, este țărănimea un obstacol în calea transformărilor sociale?

Socialiștii au răspuns totdeauna afirmativ. Postulatul principal al socialismului este socializarea. Pentru ce cer socialiștii socializarea mijloacelor de producție? Pentru două motive: pentru dreptatea socială și pentru asigurarea maximului de productivitate în societate. S'a dovedit însă că proprietatea de muncă corespunde în sfera agriculturii dreptății sociale și interesului productivității maxime. Deci țărănismul nu este în desacord cu idealul de progres al omenirii.

Dar nici socialiștii nu cer socializarea imediată, după experiențele, care s'au făcut dela războiul incoace. Iată ce spune Kautsky în această privință:

«Modul de producție capitalist s'a dezvoltat dela căderea feudalismului numai treptat și nu în acelaș fel în toate domeniile vieții economice. Găsim domenii, în care exploatarea privată s'a transformat în monopol și reclamă socializarea, și altele în care nici nu se poate imagina desființarea imediată a exploatarei private. În această privință toți socialiștii, cari s'au ocupat în anii din urmă cu problema socializării, sunt de acord că ea nu se poate face

decât treptat, că încă decenii înainte o însemnată parte a producției va trebui să fie executată după sistemul capitalist »¹².

Atunci cum se împotrivesc țărăniștii transformării sociale? Întrucât se opune țărăniștii la socializare, mai mult decât chiar socialiștii, și, mai mult decât reclamă rațiunea de existență a societății omenești, care este înainte de toate întemeiată de producție și interesată la continuarea și prosperitatea acesteia.

c) *Țărăniștii și industrialism*

Dar s'ar putea obiecta că țărăniștii ar fi ostil industriei. S'a arătat că nu există vreun desacord între dezvoltarea unei clase de țărani de sine stătători și industria mare, ci dimpotrivă să descopere o întregire reciprocă între dezvoltarea agriculturii țărănești și a întreprinderilor industriale mari.

Nici într'un caz nu se poate vorbi de agrarianism contra industrialism, în acest sens, de desacord permanent și hotărât. Nici chiar doctrina poporanismului nu negă necesitatea industrializării, ci numai posibilitatea dezvoltării industriei capitaliste în mediile agrare înapoiate. Este probabil că procesul transformării pe baza proprietății private și a concurenței libere a Statelor agrare din trecut în state industriale, nu se va repeta aidoma în statele agrare de astăzi. Chiar social democratul Kautsky afirmă că în transformarea socială, nici nu se poate gândi ca o țară agricolă să străbată exact același drum în lungimea și direcția lui, pe care l-au făcut țările industriale de azi. « Dacă socialismul va birui în Apus, țările cu populație în majoritate agrară nu vor mai avea atunci să rătăcească întreg pustiul capitalist, ca Statele conducătoare economicește, ca să ajungă în țara făgăduită a socialismului. Ele își vor putea ajunge țelul pe un drum foarte scurt »¹³.

Dacă nu este inerentă țărăniștii o tendință împotriva dezvoltării industriale, în schimb el este împotriva protecționismului vamal, creator al industriilor de seră, al trusturilor și cartelurilor. Deasemenea, ori în ce loc se formează un monopol privat, țărăniștii reprezentând interesele majorității masselor producătoare, și consumatoare va preferi trecerea lui în mâinile colectivității în forma economică, potrivită intereselor producției.

d) *Sate și orașe*

Ca un corolar al antitezei agrarianism-industrialism, s'a descoperit un antagonism între sate și orașe. Anumite manifestări

ar putea îndreptăți o asemenea constatare. Astfel, se relatează că cu prilejul întemeierii Internaționalei Verzi, la Congresul dela Passau în August 1920, ceea ce a atras și deșteptat mai mult interes a fost « ideea să se doboare odată pentru totdeauna ascendentul intereselor orașenești asupra celor ale satelor ». Iar în programul minimal al partidului țărănesc sârb se găsește un punct analog. « Toate privilegiile posedate de orașe asupra satelor trebuie să dispară »¹⁴.

Dar de ce natură sunt privilegiile, posedate de orașe pe socoteala satelor? Sunt de ordine fiscală. Atunci se pune întrebarea: interesele civilizației reclamă ca banii adunați în sate să se cheltuească într-o proporție mai mare pentru dezvoltarea orașelor și să se mențină prăpastia analfabetismului între sate și orașe?

Este oare astfel civilizația capitalistă amenințată de către țărăniștii? Dar, mai întâiu, există o civilizație capitalistă, și unde se găsește ea? Civilizația capitalistă este concentrată în câteva State Apusene: Anglia, Statele Unite, Franța, Germania puțin în Statele succesoare ale Austro-Ungariei și mai puțin în România și Rusia și în celelalte părți din Sud-Estul european.

Apoi civilizația Europei nu este întemeiată în era capitalistă. Bazele civilizației sunt străvechi. Civilizația aceasta este răpândită în toate țările orașele și satele. Ideile despre administrație și guvernare locală și centrală, ideile despre locul omului în natură, despre dominația omului asupra naturii și alte multe asemenea sunt patrimoniul general al umanității întregi, iar nu al civilizației capitaliste. Apoi, civilizația capitalistă, acolo unde s'a dezvoltat în Statele industriale, nu se găsește astăzi la o mare răspântie, nu se pune tot mai acut spre rezolvare marea problemă: cum să se controleze izvoarele naturale și capitalul acumulat în interesul oamenilor, în loc să se îngăduie ca oamenii să fie exploatați în interesul unui sistem mecanic și în folosul unui pumn de privilegiați?

Zilele trecute s'a petrecut un eveniment pe care presa engleză îl numește epocal: Lordul Milner, a deschis o campanie în ziarul « Observer » împotriva capitalismului nu după liniile socialiste, ci pe baza întrebării: care este serviciul pe care capitalismul îl aduce astăzi comunității? Aceasta este întrebarea cardinală, după care se poate judeca un sistem economic.

Dacă aceasta este situația în care se sbate însăși civilizația capitalistă, dacă toate străduințele geniului uman sunt îndreptate către liberarea forțelor omului, ca să-i deschidă calea către desăvârșirea personalității sale, ce acuzație se poate face țărăniștii, că în tendința sa de desrobire și ridicare a masselor muncitoare rurale, se împotrivesc privilegiilor orașelor, care au ca ur-

mare, ținerea satelor în besna neștiinței și mizeriei sufletești? Nu este însăș manifestarea acelei tendințe o străduință pentru așezarea temeliiilor civilizației, în aceste colțuri ale lumii, care nu s'au bucurat decât într'o măsură restrânsă de binefacerile civilizației capitaliste?

e) *Țărănimca și muncitorimea industrială*

Cu toate că nici atitudinea țăranismului față de industrie și nici aceea față de socializare și cu atât mai puțin concepția generală politică, nu-i îndreptățește, totuș socialiștii au afirmat, până în timpul din urmă, că ar exista un antagonism ireconciliabil între țărănimca și muncitorime. Dacă această constatare corespunde în parte realității sociale din Statele din Apusul și Centrul Europei, chiar Kautsky recunoaște că « altminteri stau lucrurile în Rusia, în Statele balcanice, în Caucaz... Acolo lucrătorii industriali și țărani sunt încă aproape ».

Dealtminteri, tendința de a prezenta țărănimca într'un antagonism oarecum natural față de proletariat, izvorăște din necesitatea de a nu turbura armonia liniilor marxiste asupra evoluției sociale, reducerea luptelor de clasă la burghezie și proletariat și de a declara proletariatul ca depozitarul unic al misiunii istorice de transformare a societății.

De fapt, nici în Statele industriale antagonismul dintre țăranul producător și muncitorul consumator nu este atât în firea lucrurilor, întrucât prin mijlocul cooperăției se poate realiza o conciliere între interesele producătorilor și acelea ale consumatorilor, dacă se înlătură prejudecățile deoparte și de alta. Înainte de toate trebuie să se recunoască ceea ce accentuează social democratul Ed. David: « Agricultorul are un drept bun la prețuri, care să-i răsplătească munca plină de osteneală și de griji, astfel încât să poată trăi și el ca un om civilizat. Muncitorimea industrială nu poate să refuze nimic țăranului din ceea ce cere însăș la vânzarea forțelor sale de muncă »¹⁵.

Asemenea recunoașteri reciproce pot conduce chiar în Statele industriale la o colaborare între muncitorime și țărănimca, iar în ce privește Statele agrare, în care muncitorimea industrială este de origine recentă și este apropiată prin interese și țeluri comune de țărănimca, nimic nu poate zădărnici o cooperare politică între aceste două categorii sociale.

f) *Țărănimca și intelectualii*

Rolul intelectualilor se desprinde dela sine din elementele fundamentale ale țăranismului.

S'a ridicat din diferite părți acuzația că țăranismul ar fi anti-intelectualist. Dar dacă țăranul nu apreciază îndestul pe intelectualii poate că aceasta se datorește distanței sociale, create între țărani și fiii lor, cari ridicați prin învățatură la situații înalte și intrați în angrenajul societății capitaliste și-au uitat îndatoririle față de căminul părinților și de consătenii de ieri; sau mai poate fi vorba de indiferența țărănimii față de intelectualismul superior, în înțelesul, că în vreme ce satele rămân fără școli, fără nici o posibilitate de lumină, se crează institute pentru cercetarea lucrurilor transcendente, cum ar fi de pildă teoria relativității a lui Einstein. Toate acestea pot fi realități, dar ele au contingente cu anumite situații sociale vremelnice, astfel că nu se poate vorbi cu temei de o trăsătură antiintelectualistă inerentă mișcării politice țărănești.

Dimpotrivă, țărănimca, care are interes ca societatea să fie organizată în așa fel încit toate trebuințele să fie satisfăcute din plin, înțelege necesitatea tehnicienilor, cari mai ales în această epocă de reconstrucție a lumii au rolul cel mare de a fi experții oamenilor politici, în toate domeniile.

Țărănimca are toată dragostea față de cărturarii cari se apropie cu sinceritate de masele populare. Să ne întrebăm însă mai bine dacă intelectualii și-au înțeles rolul lor față de societate? Există două categorii de intelectuali: adepții fatalismului nedreptăților sociale, scepticii conservatismului de ieri și adepții dogmei optimiste a progresului, liberalii de ieri și de astăzi. Și unii și alții se desinteresează de mișcarea socială, și unii și alții se cointeresează în organizațiile economice, care sunt împotriva intereselor poporului, și se miră dacă întâlnesc apoi indiferență, dispreț sau și ură în straturile populare din care s'au ridicat și pe care le-au părăsit.

Rolul intelectualității, în momentele în care se găsește lumea, în această mare operă de reconstrucție, este rolul personalităților conștiente, al celor cari, ridicați din popor, știu că au de plătit o poliță poporului pentru că instituțiile de cultură dela al căror izvoare s'au îndestulat, au fost întreținute prin mijloacele stoarse din mizeria poporului muncitor.

g) Țărănism, Naționalism și Internaționalism

Și poziția țărănismului față de naționalism și internaționalism se definește lesne.

Țărănismul, ca mișcare politică a clasei țărănești în lupta împotriva întregului sistem de exploatare și dominație economică și politică a societății capitaliste, nu poate să manifeste nici o tendință de opresiune față de minoritățile etnice conlocuitoare. Concepția politică a țărănismului, asigurând dezvoltarea maximă a forțelor de producție și desfășurarea deplină a bunei stări în masele muncitoare — singura cheazășie a progresului social — rivalitățile naționale dinlăuntru Statului își micșorează însemnătatea și înlesnesc aflarea unei baze comune de conlucrare pașnică. Astfel, chiar dacă mișcarea politică țărănească din lăuntru aceluiaș Stat, poate fi vremelnic împărțită pe naționalități, ideologia ei socială fiind aceeaș, conlucrarea diferitelor fracțiuni țărănești etnice se impune dela sine și deschide perspective largi pentru cea mai fericită deslegare a problemei minorităților.

Există astăzi mai multe « Internaționale » în lume decât își poate închipui cineva. De bună seamă că cea mai puternică este aceea, care n'are o ființă formală — Internaționala marelui finanțe. Apoi vin internaționalele socialiste: Internaționala doua, a doua și jumătate, a treia, Internaționalele sindicale, dela Moscova și dela Amsterdam, Internaționala ministereleor de externe, Internaționala universităților, Internaționala crucii roșii, Societatea Națiunilor, Internaționala verde și altele multe.

De bună seamă, nici una din aceste Internaționale nu poate să suplinească rolul națiunii. Națiunea este un factor hotărîtor în determinarea progresului social, deci un partid politic nu poate să se creeze pe o bază internațională. Internaționalele pot fi anexe în dezvoltarea acțiunii politice; ele nu pot să devie supra-naționale.

De aceea toate Internaționalele trăesc atîta vreme cît servesc numai întregirea acțiunii politice a partidelor naționale.

Dacă internaționala a treia, în afară de partea ei doctrinară, care n'a fost acceptată de toate partidele socialiste, n'a putut să prindă terenul așteptat de conducătorii ei, aceasta se datorește faptului că s'a manifestat dela începuturile ei ca « supra-națională » ca o instanță, care a voit să comande vieții națiunilor.

Internaționala verde a țărănismului a fost întemeiată în 1920 la Passau, din imboldul premierului bulgar Stamboliisky.

Stamboliisky a luat această inițiativă în speranța — așa a declarat — că țărani din toate țările se vor uni, vor creia o mișcare universală a agrarianismului, care va pune capăt rivalităților economice între popoare, cărora li se datorește situația mondială

critică actuală. Această Internațională verde, care pentru unii apărea ca o contrapondere față de Internaționala roșie din Moscova, s'a manifestat dela început ca adeptă a ideii Societății națiunilor.

Totuș Internaționala verde n'a luat încă până acum un colorit definit. Având și astăzi centrul la Praga, ea apare pentru unii din intelectualii țărăniști din Statele slave, ca o mișcare de reînviere a panslavismului intelectual și democratic, deși în sânul ei se găsește astăzi partidele țărănești din Austria și din Italia. Dat fiind caracterul ei vag și tendințele panslaviste, ea n'a putut să prezinte o bază de înțelegere între diferitele partide țărănești. O asemenea bază de înțelegere va exista numai atunci când ideologia diferitelor partide țărănești va fi identică și când se vor putea așeza țeluri precise pentru acțiunea Internaționalei verzi.

Oricare ar fi însă soarta Internaționalei verzi, acțiunea țărănismului nu poate urmă decât în marginile intereselor fiecărei națiuni; iar mișcările internaționale, ori de ce natură, nu pot fi privite decât ca o complectare a anumitor funcțiuni, care n'ar putea fi indeplinite, numai prin acțiunea națională izolată.

21 Ianuarie 1923

Conferință ținută la Fundația Universitară Carol, în ciclul *Doctrinile Partidelor Politice*, 19 prelegeri publice organizate de Institutul Social Român sub conducerea lui Dimitrie Gusti. Apăut în volum, editori: Cultura Națională și Institutul Social Român.

¹ Astfel *Max Weber* în opera sa « *Wirtschaft und Gesellschaft* » (*Grundriss der Sozialökonomie*) pp. 167, 639, 769 împarte partidele politice în 1. Patronage-Partei (partide oportuniste); 2. Klassen-Partei (partide de clasă) și 3. Weltanschauungs-Partei (partide doctrinare), cuprinzând însă între acestea și partidele care tind la realizarea unor scopuri concrete, ceea ce este cu desăvîrșire eronat.

D-I D. Gusti în studiul său « *Partidul Politic* » (Arhiva pentru Știința și Reforma Socială No. 4/5) face deosebirea între partide principale (partide de program integral) și partide oportuniste (sau partide de pură acțiune imediată) p. 441.

- ² « Neue Zeit », Aug. 1921.
- ³ I. Delevsky: Les idées des « Norodniki » russes, in *Revue d'Economie Politique*, 35-e Année No. 4/1921.
- ⁴ Vezi articolul lui H. Dietzel: *Agrar und Industriestaat* (Handwörterbuch de Staatswissenschaften, 1909), p. 226 și urm.
- ⁵ Pentru amănunte vezi studiul meu « *Revoluția agrară și evoluția clasei țărănești* » apărut în « *Arhiva pentru știința și Reforma Socială* ». An. I No. 2/1923.
- ⁶ Marx: *Der 18-te Brumaire* p. 102.
- ⁷ Karl Kautsky: *Die proletarische Revolution und ihr Programm*. Berlin 1992, p. 75.
- ⁸ Wilhelm Mattes: *Die Bayerischen Bauernräthe*. (Berlin 1921).
- ⁹ Vezi St. Bezdechi: în « *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială* ». An. IV, No. 2/1922.
- ¹⁰ *The Struggle for Power in Europa 1917—1921* (London, 1921).
- ¹¹ Dr. L. Halden Guest op. cit. p. 103.
- ¹² *Op. cit.*, p. 182.
- ¹³ op. cit. p. 305/306.
- ¹⁴ Vezi: *Literature of Agrarian Reconstruction* by David Mitrany, în *Reconstruction in Europe* (1923) Section XII (p. 762).
- ¹⁵ Ed David: *Sozialismus und Landwirtschaft* (1921) p. 513.

AL. MARGHILOMAN

Doctrina Conservatoare

Devotatul președinte al Institutului Social mi-a cerut o conferință pentru a completa ciclul expunerii teoriilor politice din țară. Trebuie să fac această constatare, deoarece doresc să lipsească din mintea d-v. că un sentiment de oportunism m'a adus la această catedră.

Aș fi voit să fac această conferință nu astăzi, când doctrina conservatoare se bucură în toată lumea de o florescență și de o vigoare extraordinare, ci s'o fi făcut într'alte zile, nu prea depărtate de noi, când, sub povara impirecațiunilor și anatemelor, vorba de conservatorism, pentru biata opinie publică, însemnă învierea strigoilor.

Sunt un om politic nu sunt decât un om politic; cu toate acestea, voi căuta să fiu cât se poate de obiectiv. Dacă cumva aș aluneca și pe alături, rog auditoriul meu să-și amintească de adagiul pe care l'a cizelat așa de bine un dramaturg francez: « *chassez le naturel, il revient au galop* » sau, cum am zice în românească bună: « de geaba îți alungi firea, ea se întoarce în fuga mare ».

Sub lumina acestui adevăr veți găsi poate, la nevoie, circumstanțe ușurătoare pentru un conferențiar improvizat.

Dealtminteri, doamnele mele și domnii mei, n'am de gând să vă vorbesc nici de un partid conservator în România nici de partidele conservatoare de aiurea; am să vă vorbesc cu totul de altceva: de o idee, de o doctrină conservatoare.

Titlul de « partid conservator » și în opozit, în forma clasică, « partid liberal sau radical », nu sunt decât etichete, etihete care câteodată nu corespund tocmai cu fondul. S'a constatat, în adevăr, că sub imperiul necesităților politice și sub constrânge-

rea momentului, partidele conservatoare au trecut câteodată alături de ortodoxia conservatoare, după cum prea adeseori s'a constatat că în partidele liberale vorba mult slăvită de *libertate* nu corespunde totdeauna cu *noțiunea de libertate*.

Dealtminteri, titlurile se schimbă de la o țară la alta: conservatismul german se chiamă « agrarian » și, lucru ciudat, în Statele-Unite este o școală socialistă care se chiamă tocmai « agrariană »; în Belgia partidul conservator se chiamă « clerical, catolic »; în Anglia partidul conservator de secole întregi se chiamă « tory » și e bine să știți că titlul de « tory » este o injurie pe care Irlandezii au aruncat o în capul conservatorilor. Pe sfârșitul secolului al XVII-lea, în toiul luptelor dintre organism și legitimitate — și partidul conservator eră legitimist, nici vorbă, apărătorul ordinii stabilite — Irlandezii catolici cari avuseseră să sufere mult de pe urma luptelor religioase duse cu partidul conservator legitimist și anglican, au aruncat în capul partidului conservator legitimist epitetul de « tory ». N'are sens bun. Ei, partidul conservator englez a avut înțelepciunea să transforme, după zisa poetului nostru, porecla în renume.

Pe vremea aceea, domnii mei, — și într'adins o spun — vieța parlamentară, constituțională, bătea în plin în Anglia, eră într'o stare de dezvoltare uimitoare. Iar pe vremea aceea, aici la noi, în Moldova un Cantemir tăia capul lui Miron Costin și îi răsluia toată familia; iar în Muntenia, un agă turc putea să mazilească pe un Brâncoveanu și să-l târască la Constantinopole!

De ce vă fac această apropiere? Pentru ca să vă dați seama cât de crudă este încă la noi vieța politică, și cât e lipsită de tradițiune. E așa de tânără, vieța politică la noi, încât, pe la 1878 — deci în zilele noastre — un om cult ca Grigorie Peucescu se credea obligat să scrie o foarte bună broșură pentru a dovedi necesitatea ființării de partide politice și legitimitatea lor.

Fac aceste amintiri, domnii mei, ca să predispun pe toată lumea la ceva indulgență când judecăm faptele și zisele partidelor noastre politice. Dacă ei trec de multe ori pe lângă ortodoxia principilor lor, vina nu este a lor, vina este a stării noastre generale: am dobândit cultură, n'am dobândit încă educațiune. Educațiunea este depozitul sfânt al mai multor generațiuni și noi n'am avut încă, în vieța noastră de libertate, destul timp.

Ce este, domnii mei, doctrina conservatoare?

Doctrina conservatoare este aceea care ține drept un adevăr istoric că progresul real, durabil, nu se poate face prin salturi; că el nu poate fi decât rezultatul unei legături armonioase a trecutului cu prezentul. Instituțiunile viabile ale unei societăți *se des-*

voltă prin ele însăși, prin traiul normal al societății. Dezvoltarea lor este înțelept s'o ajuți, s'o îndrumezi către progres.

Trebuie să mă explic pe dată că prin *progres* înțeleg întinderea tot mai mare și mai adâncă a participațiunii poporului la harul civilizațiunii.

Deci este ceva organic în dezvoltarea instituțiunilor sociale; ca ele să fie viabile, ajunge să le ajuți, și o mare e greșală să vrei să le arunci de-a gata, cu sila, în calapodul pe care trufia unui om reformator sau unui partid reformator l'a alcătuit în tăcerea cabinetului sau în sgomotul unui club.

Nimeni, în această, privință, n'a zis vorbe mai înțelepte decât Beaconsfield. « O societate nu se construște cum se construște o mașină; o societate nu se reformează cum se drege o mașină ». Și așa este. Trebuie să aștepti progresul de la dezvoltarea însăși a conștiinței colective: nu poți să impui voința unei singure rațiuni.

Deaceea, domnii mei, doctrina conservatoare este o doctrină care, în mersul înainte al unui Stat, nu pierde niciodată din vedere două lucruri: întâi, învățământul trecutului: *tradițiunea*, și al doilea, starea reală a țării: *realitatea*. Deci, doctrina conservatoare, care nu admite progresul prin salturi, este doctrina eminentă a realităților pe care o opui doctrinei visătoare a teoriilor și utopiilor.

Astfel prezentată ideea conservatoare, ea se adaptează oricărei forme de guvern: Franța, republică conservatoare; Anglia, monarhie conservatoare. Dar proba cea mai evidentă o dă republica atât de democrată și de înțeleaptă elvețiană: mai zilele trecute, printr'un referendum popular, ea a respins impozitul asupra capitalului ca partând atingere dreptului de proprietate.

Tot asemenea, doctrina conservatoare nu este în slujba unui partid exclusiv politic, căci doar nu eră al unui partid politic congresul de la Eisenach unde, la 1872, s'au intrunit savanții, economiști, profesori, funcționari ca să proclame deșertăciunea formulei metafizice a « fraternității, libertății și egalității » și necesitatea pentru omenire de a pune în locul ei politica pozitivă, reală, a faptelor.

Iată, domnii mei, schițarea teoriei conservatoare.

O doctrină nu e bună decât dacă are consacrațiunea faptelor. Să-i căutăm aplicațiunea.

Am zis că doctrina conservatoare nu admite că progresul real poate veni prin salturi. Avem o experimentare pe care am făcut-o noi înșine: după lovitura de Stat de la 2 Maiu 1864, s'a dat României, de-a gata, făcându-se « tabula rasa » de toate instituțiunile ei civile, penale și administrative, i s'a dat de-a gata Codurile Napoleon și legislațiunea administrativă franceză, fără să se țină seama de diferență gradului de cultură între amândouă statele.

Care a fost rezultatul? 20—25 de ani, domnii mei, în România n'au mai fost acte de stare civilă. S'a luat dela preoți, — singurii cărturari de pe vremuri și cari, sub disciplina pe atunci de fier a chiriarcului, țineau registrele de botez cu foarte bună rânduială — s'au luat actele de stare civilă pentru a fi date unui primar care nu știa carte. Rezultatul: încă pe vremurile când eram în magistratură, tribunalele, de dimineată până seara, erau ocupate să fabrice statutul civil al oamenilor. Și vorba de « fabricațiune » nu este excesivă, fiindcă la ușa tribunalului, prin toleranța tuturor, ființau fabrici de martori cari, aceiași, depuneau pentru actul civil și al unei bătrân de 70 de ani și al tânărului de 18 ani. S'au îngreuiat toate formele căsătoriei, s'a făcut un act solemn cerând, cum știți, publicațiuni, termene de opozițiuni, și celelalte; rezultatul a fost că la țară, țărani nu s'au mai însurat și 25 de ani populațiunea rurlă a trăit în stare de concubinaj pe care, cu bună credință, îl credeau legal. Nu eră un țăran care să nu-i zică, celei pe care a așezat-o la vatra lui, « soția mea ».

Aș putea să multiplic exemplele.

Gândiți d-v. că legile administrative care ni s'au impus atunci au dus administrațiunea noastră la înflorirea la care ar fi trebuit să ne așteptăm după atâta amar de timp? N'aveți decât să constatați în ce stare se găsesc și astăzi aceste celule elementare ale Statului, comunele, ca să înțelegeți că n'a fost înțeles pasul care s'a făcut atunci. Da, domnii mei, cu o doctrină conservatoare mai de aproape studiată, afirm că procesul s'ar fi putut dobândi mai real și mai devreme decât prin impunerea forțată care s'a făcut într-un moment.

Nu vă amintesc starea lamentabilă a justiției penale cu juriile pe care le-am avut. Așa de mare a fost scandalul judiciar că, rând pe rând, guvernele, liberale ca și conservatoare, nemaiputând lua îndărăt instituțiunea juriului intrată în Constituție s'a apucat să corecționalizeze o mulțime de crime numai ca să le sustragă impunității.

Va să zică, domnii mei, istoria ne dovedește că progresul nu se face prin salturi.

Am mai afirmat, domnii mei, că doctrina conservatoare ține în primul rând seamă de învățămintele trecutului de tradițiune. Un adevăr istoric: popoarele cu tradițiune au individualitate. Exemplu: Spania. Evident că Spania este o țară tradiționalistă. Spania, în decurs de un secol, a putut străbate toate încercările la care o societate omenească poate fi supusă: de sub călcăiul lui Napoleon a trecut prin două restaurațiuni monarhice, prin trei răboaie civile, prin trei insurecțiuni carliste și prin catastrofa cea mai mare: pierderea imperiului ei colonaial. Dar, țară tradiționa-

listă, a stat în picioare, s'a recules, are o bună structură economică și astăzi Spania este între țările de frunte din Occident.

Alt exemplu: Franța. Nu e țară mai tradiționalistă decât Franța. Ce face splendoarea jurisprudenței franceze? Tradițiunea care din tată în fiu se urmărește, ca din tată în fiu să râvnești la cinstea de a purta roba de magistrat oricât de puțin retribuită este astăzi când toată lumea se îmbogățește.

Ce face structura aceasta admirabilă a burghezimii franceze? Tradițiunea că din tată în fiu să te ții de meseria sau de comerțul înaintașului tău. A fost tatăl tău băcan? poți să devii un savant, nu ți-e rușine să-ți zici că ești fiu de băcan. Și băcănia continuă.

În toate părțile, tradițiune. Și, vedeți, Franța, în timp de 100 de ani, a trecut și dânsa prin frământările cele mai extraordinare: răboaie, cât vreți de crâncene, care au pătruns foarte aproape de măduva țării. Și tot atâtea convulsii interne. Să nu se uite că, spre pildă la 1848, teoreticienii, reformatorii erau la putere: ei bine, grație forței structurii sale, grație cu deosebire legăturii de pământ a țăranului francez, care ține la glia lui încă și mai tare decât e râvnitor de pământ țăranul român, grație acestor elemente prezervative, Franța a putut rezista și teoriilor lui Proudhon și experiențelor lui Barthélemy Infantin și atelierelor naționale ale lui Albert — iar mai tirziu Comunei; tot asemenea și teoriilor internaționaliste de astăzi. Grație tradițiunii Franța iese din toate încercările tot mai solid constituită și mai strălucitoare. Acolo, comunismul, subiect de discuțiune prin gazete, subiect de turburări în unele mari centre industriale, n'a atins însă întru nimic păturile adânci ale națiunii.

Cât pentru Anglia, doamne, aceea e țara tradițiunii prin excelență. Respectul tradițiunii merge așa de departe că Englezii au păstrat până și unele accesorii desuete în costumul și înfățișarea unor înalți magistrați. Noi, din continent, mai tineri, rădem câteodată de perucile acelea; Englezul, foarte înțelept, le păstrează pentru că tocmai excentricitățile de costum sunt în ochii vulgului întruparea tradiției de care este el mindru. Anglia tradiționalistă în toate, își rezumă tradiționalismul ei astăzi mai mult decât oricând în politica ei externă. Ea poate ieși din brațele lui Palmerston ca să intre în ale lui Salisbury, cu whigs sau cu torys, este aceeași, politică orientală a Angliei; ea poate ieși din mâinile lui Lloyd George ca să încapă în ale lui Bonard Law, este aceeași, politica ei continentală. Anglia n'are decât o singură politică.

Prin urmare, domnii mei, vedeți ce structură solidă dă națiunilor respectul tradițiunilor. De aceea v'am ales două exemple din latinitate: Republica Franceză și regalitatea spaniolă, și unul din altă lume decât latinitatea: Anglia.

Să ne uităm acum în partea opusă: la țările fără tradițiune.
Rusia: 170 000 000 de oameni, călare pe două continente.
Țară fără tradițiune!

De unde, de altminteri, să aibă tradițiune?

Tradițiunea proprietății? Cum o poate avea un popor care n'a cunoscut proprietatea decât sub forma colectivă a mirului. Tradițiunea libertății? Cum s'o aibă un popor a cărui masă rurală n'a fost liberată decît în zilele noastre de Țarul Alexandru al II-lea și a cărui masă cetățenească n'a văzut libertatea decât sub aspectul permisiunii autorității administrative de a te mișca? Tradițiunea religioasă? Cum s'o aibă un popor la care popa devine supraveghetorul în numele poliției și al cărui cap suprem sunt un împărat laic și un procuror laic al Sfântului Sinod?

Țară fără tradițiune! N'a rezistat, domnii mei, la cel dintău șoc serios pe care l'a avut într'o convulsiune generală. Poporul rus a acceptat ieri tirania absolutismului; se supune astăzi orbește tiraniei sovietice. Pe nici un popor nu s'a încercat experimentarea celor mai crude teorii comuniste cum s'a încercat asupra poporului rus și de șase ani poporul rus le suportă cu aceeași rezignațiune cu care câinele rănit, în colțul unde s'a tîrit, nu cere decât să-l lași în pace, chit să moară fără ajutor.

V'am făcut, domnii mei, o paralelă din care trebuie să se degejeze învățăminte.

Suntem noi popor de tradițiune? Nu în toate: trebuie să o recunoaștem. Avem două tradițiuni însă foarte serioase: tradițiunea religioasă și tradițiunea proprietății. Celelalte ne lipsesc.

Atunci, trebuie să fim foarte prevăzători când în evoluțiunea noastră n'avem în seama noastră decât acești factori cari ne creează o individualitate.

Tradițiunea religioasă. Da; e foarte puternică în România. Noi suntem atât de fideli tradițiunii ancestrale, că am păstrat pînă și în religia creștină apucături ale păgânismului: noi punem în mîna mortului piesa de monedă pe care o puneau grecii și romanii pentru ca sufletele să plătească barcagiului Caron trecerea Styxului. Tradițiune religioasă: să nu rădem de dînsa, domnii mei, aceasta face noblețea noastră. Noi am mai păstrat pomana. Ce este ea altceva decât ofrandele pe care Romanii le aduceau pe mormintele scumpilor lor morți? Păgânism, dar tot religie; da, am păstrat o uzanță păgână dar tot religioasă este, deși nu creștină, și s'o păstrăm pentru că așa se înalță în șirul anilor legăturile noastre cu trecutul.

Am devenit un popor creștin și, odată ce am trecut la ortodoxie, am stat fixați aci. Noi n'am cunoscut, din fericire, luptele religioase. Încercările de întoarcere la catolicism, în secolul al XII-lea și al

XIII-lea, se petrec mai mult în rîndul curtenilor, domnițe favorizînd catolicismul țării lor de origină; dar noi, odată alipiți ortodoxiei, am stat neclintiți. Luptele sîngeroase cum a fost Reforma, noi n'am cunoscut și atunci tradițiunea religioasă a rămas în toată vigoarea ei. Domnii noștri, când aveau prea multe păcate pe conștiință, clădeau câte-o biserică expiatorie; marii noștri voievozi înălțau câte-o mănăstire într'u izbîndirea proiectelor lor sau câte o mănăstire pentru consacrarea unei fapte mari. Prin religie s'a păstrat în lumină cultura; prin secolul al XVI-lea cele dintăi tipărituri au fost religioase; la mănăstiri au fost tiparnițele. Prin cărțile bisericești s'a păstrat, la poporul moldovenesc din Basarabia, limba; prin popii ei Transilvania și-a păstrat cultura națională și pînă și structura economică.

Atunci, învățămîntul: nu vă atingeți de religie. Trebuie să o servești cu decență, pentru că este legătura cea mai temeinică, cea mai istorică cu trecutul.

De altminteri, domnii mei, chiar dacă n'ar fi tradițiunea care să ne impună această disciplină, simpla rațiune de Stat ar trebui să ne-o indice. Firea omenească este ținută de instincte; instinctele acelea le sclivisește civilizația; dar de câte ori civilizația nu s'a dovedit neputincioasă fie în momente de cataclism, fie chiar în vieța normală, în fața sărăciei și a tentațiunii sărăciei! Și atunci, cum nici un popor n'a ajuns în starea culturii platoniane, așa ca fiecare om să-și facă morala lui, ca fiecare om să se învețe ce este bun și frumos, să lăsăm, domnii mei, încă foarte multă vreme să ființeze în România morala cea mecanică pe care cele zece porunci ale bisericii le infiltrează de mici, mecanicește, în urechea copiilor: nu e bine să furi, să nu râvnești la bunul vecinului, nu e bine să faci jurămînt fals și așa mai departe. Acele mișcări ale conștiinței revin, din când în când, în crize morale, chiar și la cei mai înrăutățiți.

Așa fiind, domnii mei, doctrina conservatoare e religioasă în sensul pe care vi l'am arătat. Ea admite că trebuie să înconjurăm pe reprezentanții cultului de tot respectul și de toate posibilitățile materiale pentru ca chiriarhul, ca și preotul, să poată fi cu mina largă în distribuirea carității.

Mai am nevoie să adaug că în doctrina conservatoare nu se admite nici caterisiri de mitropoliți, nici destituțiuni laice de episcopi odată ce au primit investitura? Aceasta sunt mai mult decât greșeli politice: acestea sunt surpări pe care le aducem noi înșine unuia din fundamentatele cele mai temeinice ale statului român. Cu lățirea ideilor conservatoare, nădăjduesc că greșeli de felul acesta ne vor fi cruțate în viitor.

Am zis că a doua tradițiune este tradițiunea proprietății.

S'ar părea paradoxal să vorbim de tradițiunea proprietății într'o țară în care țărănimea numai de la 1864 a devenit deplin proprietara locurilor pe care se hrănea. Să nu se uite că proprietatea mare a existat; că ea eră întemeiată încă din secolul al XVI-lea; dar cu deosebire să nu se uite că în clasa rurală există, încă de pe timpurile eroice ale voevozilor noștri rășboinici, tradițiunea proprietății sub forma de moștenire și razeșie.

Proprietatea, domnii mei, ce este? O construcțiune a legii? A ferit Dumnezeu. Este întruparea cea mai eminentă a activității și inițiativei omenesti. Societatea o consacră în interesul societății, adică: al tuturor. Proprietatea este născută odată cu omul intrat în stare socială. Ea naște din voința colectivă, din instinctul omenirii. Deaceea, domnii mei, tradițiunea de proprietate trebuie să rămâie întreagă.

Se întâmplă ca tot în interesul obștesc, proprietatea trebuie să consimtă la sacrificii reale. Deaci expropriatiunea. Foarte înțelept a fost constituantul nostru când a înscris în Constituție că proprietatea este un drept sacru și inviolabil. Vorbe pompoase, — se poate, — întrebuițate însă de un partid liberal într'o Constituție luată dintr'o țară conservatoare, vorbe pompoase care arată însă bine cât de fundamentală este ideea de proprietate într'un Stat tânăr.

Tot Constituția, — care este presupusă că întrunește consimțământul întregii națiuni — Constituția admite expropriatiunea. Este un sacrificiu consimțit de toți în interesul tuturor. Deaceea Constituția noastră, foarte înțelepțește, enumără cazurile de expropriatiune. Pe lângă cele prevăzute de Constituțiune, s'a adus și expropriatiunea pentru utilitatea socială care s'a realizat prin reforma agrară; dar ea n'a fost impusă nici smulsă, ci s'a făcut prin consimțământul tuturor organelor țării. După 1907, un conservator, Ion Lahovary, e cel dintâiu care a agitat ideea expropriatiunii parțiale pentru împăcăciune generală; mai tirziu alt conservator, umilul d-v. conferențiar, propunea în Parlament mijlocul de a scădea din ce în ce mai mult disproporțiunea dintre marea și mica proprietate; astfel că, atunci când, sub presiunea primejdiei, pentru a da un imbold mai mult națiunii armate, când la Iași s'a înfăptuit expropriatiunea, ea eră, după forma doctrinei conservatoare, deja consimțită de toți.

Dacă acesta este adevărul, ar greși un proiect de Constituție care pentru viitor ar lăsa cazurile de expropriatiune la discrețiunea unui Parlament obișnuit. Astăzi, partid de ordine la putere: expropriatiunea s'ar restrânge; mâine, partid de reformatori la cârmă: te pomenesti cu cine știe ce expropriatiuni votate de o majoritate oricare. Cunoașteți cum fiecare guvern, cu mai multă sau mai

puțină dulceață, știe să-și alcătuească majoritățile. O majoritate ordinară poate atunci, oricând, să se joace cu proprietatea. Azi expropriezi o industrie în favoarea unei anumite clase a poporului; mâine expropriezi o casă în favoarea unui club, centru de agitațiune reformatoare; poimâine se decretează de utilitate publică expropriatiunea unui pământ în favoarea Dumnezeu știe cărei experiențe de falanster, cum s'a încercat în Franța; și așa mai departe.

Primejdie reală! Și n'aș ști să zic indestul legiitorului de aiurea și cu deosebire celui dela noi: circumspecțiune în mânăuirea acestei arme, pentru că viitorul va fi solid sau șubred după cum veți organiza proprietatea tare sau nu.

Deci, domnii mei, doctrina conservatoare este tradiționalistă, cum v'am spus-o; și tradiționalismul ei o aduce să fie o *politică religioasă și o politică de apărare a proprietății*.

Dar doctrina conservatoare nu se oprește aci: doctrina conservatoare e *socială* pentru că este o politică reală. Când, prin studiul real al situațiunii actuale, doctrina conservatoare s'a convins de inanitatea formulilor metafizice; când s'a convins că nu poate fi fraternitate, când așa de mari sunt deosebirile de clasă; că nu poate fi egalitate reală cind nu este egalitate de situațiune, egalitate economică; că nu poate fi libertate reală când omul n'are un minimum de traiu asigurat; doctrina conservatoare a devenit socială. Și în toate țările inițiativa mișcării de asistență a multimii producătoare revine doctrinei conservatoare. Ea a pornit la începutul secolului trecut, la 1830, cu Disraeli în Anglia. Disraeli este cel care întâiu a fost izbit de frământările teribile pe care în lumea muncitorească le-a adus introduțiunea mașinismului; Disraeli este cel dintâiu care a luptat și care a promulgat legi de asistență și de igienă socială, legi de regulamentare a vieții industriale. După dânsul Bismarck în Germania este cel dintâiu care a familiarizat omenirea cu vorbele de « socialism de Stat » și care este creatorul legii de retragere și asistență a bătrânilor. Iar în România, cea dintâiu operă legislativă în această direcțiune a fost Legea Minelor a lui Petre Carp. Pentru întâia dată acolo se organizează asistența, retragerea și pensionarea lucrătorului, îndrumare care a continuat pe urmă prin legea de asigurări muncitorești. Și suntem departe de a crede că s'a făcut tot și că s'a dat muncitorimii toată organizarea necesară pentru un traiu bun și pentru apărarea intereselor ei profesionale.

Deci, domnii mei, doamnele mele, ați văzut că doctrina conservatoare este foarte lesne apropiată de trebuințele evoluțiunii unui Stat; doctrina conservatoare, prin faptul că nu fâgăduiește utopic, că se ferește de a speculă vorbele; prin faptul că fiind

partizană a evoluțiunii iar nu a revoluțiunii, nu răspunde aşteptărilor impacienților, cari sunt mulți în statele noi, nu este deseori apropiată de putere; mai mult este în afară de putere. Atunci, un partid conservator, mai ales la noi în țară, este ca colegiul flaminilor din vechea Romă, care țineă nestinsă flacăra sfântă pentru ca s'o găsești vie și încălzitoare în momentul înfăptuirilor.

Acesta este rolul nostru, domnii mei, și suntem mândri să-l îndeplinim.

Ideile conservatoare or avea ele darul să se impună odată popoului român? Sper că da, prin noi sau prin alții.

Dar într'insele vedem garanția adevăratului progres și acesta este harul pe care, din toată inima mea, îl doresc patriei mele.

18 Februarie 1923

Extras din volumul *Doctrinile Partidelor Politice*.

C. RĂDULESCU-MOTRU

Concepția conservatoare și progresul

În vreme ce poporul englez, ajuns după războiul mondial din ultimii ani, la o treaptă de mărire, la care n'a fost el niciodată în trecut, — deși în trecut nu i se discutau supremația mărilor și întinderea peste cele mai bogate țări ale globului, — în vreme ce poporul englez își dă prin alegerile dela 15 Noembrie 1922 un parlament cu o majoritate mai impozantă de conservatori decât avea parlamentul trecut, parlamentul marelui război, și întărește astfel la guvern pe reprezentanții concepției conservatoare; în vreme ce Germanii, popor învins, ajuns într'o situație grea, cum n'a fost el nici când până astăzi cu toată antipatia pe care o păstrează oamenilor din vechile guverne ale Împăratului Wilhelm al II-lea, apelează totuși la reprezentanții concepției conservatoare pentru a-și organiza lupta contra dezastrului de care sunt amenințați: în vreme ce în Italia, secătuită și desamăgită de rezultatele războiului, mișcarea de reculegere pentru întărirea demnității și a energiei naționale se face pe temeiul tradițiilor conservatoare; și în sfârșit, în vreme ce la un al patrulea mare popor din Apus, la Francezi, concepțiile conservatoare, după o lungă eclipsă, eclipsă explicabilă prin schimbarea monarhiei în republică, revin din nou în viața politică, — la cealaltă margine a Europei, la un popor, care își făcea până acum de curând o datorie din a-și potrivi viața politică după «ce va zice Europa», la noi Români, în momentul când ne dăm o nouă Constituție, nu există în parlamentul nostru un singur om măcar care să se dea drept reprezentant al concepției conservatoare. O atât de mare deosebire de orientare între popoarele Apusului, — popoare vechi și hotărîtoare încă pentru multă vreme în politica europeană — și între poporul nos-

tru d'abiă îmbrăcat în haina suveranității politice, dă de gândit. Aci ne găsim, de sigur, înaintea unei ciudățenii istorice a cărei explicare interesează nu numai pe omul politic și pe istoric, dar și pe psiholog, pe sociolog, pe moralist și pe ori și ce om de știință în România. Însăși înțelegerea viitorului nostru este pusă aci în joc. Sau ideea pe care și-o fac popoarele apusene despre concepția conservatoare este alta, decât aceea care a triumfat la noi, și atunci trebuie să examinăm cauza divergenței noastre de Apus, cauza care poate să ne ducă la divergențe și mai mari încă în viitor, sau condițiile vieții politice în România sunt de altă natură, că ele zădărnicesc concepției conservatoare ori și ce influență asupra noastră și atunci cu atât mai mult trebuie să ne dăm seama, de partea cui este situația anormală: să ne mândrim, sau să ne îngrijorăm? În ambele cazuri, pentru mintea deprinsă să atribuie deosebiri între popoare, nu întâmplării, ci legilor isvorite din firea lucrurilor, aci este o problemă de primă importanță.

Prin cele ce voi expune înaintea D-voastre, îmi propun să înlesnesc munca aceluia care se va încumeta să deslege această importantă problemă. Voi vorbi de concepția conservatoare în legătură cu concepția de progres. Concepția nu este tot una cu programul conservator. Concepția este rațiunea de a fi a conservatorismului în istoria politică a popoarelor, pe când programul este rațiunea de a fi unui partid conservator într'un anumit moment și într'o anumită țară. Concepția conservatoare este aceeaș la toate partidele conservatoare, într'o epocă de cultură, — cel puțin în Europa; pe când programele pot fi diferite dela popor la popor. Negreșit, activitățile politice ale partidelor conservatoare din fiecare țară depind de programele lor, dar nu mai puțin programele trebuiesc să mențină unitatea de concepție, fiindcă numai unitatea de concepție face să dureze rezultatele dobândite de fiecare partid conservator în țara sa.

I.

În gândirea Europei apusene, concepția conservatoare a avut să lupte multă vreme, și urmele acestei lupte se resimt și astăzi, cu concepția mistică a progresului. Concepția progresului s'a bucurat în lumea antică de puțină favoare. În afară de scrierile câtorva filozofi elini, toate manifestările de valoare în cultura popoarelor antice se produc cu nesocotirea ideii de progres. Egiptenii, Chinezii, Indienii n'au cunoscut-o aproape de loc. Perșii puțin, și numai sub forma luptei între principiul binelui și al răului. Iudeii aveau credință în Messia, dar nu ca un progres, ci ca o

revenire la starea de perfecție inițială. Mai toate popoarele antice credeau în ridicare și prăbușire, ca într'un fapt ritmic al naturii, nici unul nu credea într'o ridicare continuă și veșnică a omenirii. Acest optimism mistic este propriu Europei moderne. El a fost în parte pregătit de creștinism, dar numai în parte. Creștinii predicau înălțarea treptată a omului, nu însă pe pământ, ci în ceruri; nu ca o înălțare spre necunoscut, ci ca o apropiere de firea divină, aceea care este în veci neschimbată în unul Dumnezeu. Concepția progresului infinit și necondiționat se afirmă numai după Renaștere, și este predicată cu insistență în secolul al XVIII-lea. Cu cât credința religioasă descrește, cu atât se afirmă misticismul progresului. Entuziasmul produs de descoperirile științifice moderne fu, în tot timpul, principalul său sprijin. Concepția progresului luă toate formele; la început cu preferință forme exagerate. Pentru primii moderniști progresul este neîntrerupt și necesar în toate activitățile omenești, prin simplul fapt al succesiunii acestuia: aceea ce vine după, este superior față de aceea ce a fost înainte. Ce este literatura și arta veche față de literatura și arta nouă? Nimic, aproape nimic, zic primii moderniști. Morala veche de asemenea. Filozofia veche, un abecedar al gândirii. Religia veche, un azil al ignoranței. Dreptul și organizația politică socială, venite prin tradiție, resturi de barbarie. Omenirea merge fatal înainte, întrucât ea este lăsată liberă, conchid cu încredere Turgot și Condorcet, cei doi mari apostoli ai progresului. Ca progresul să se producă nu este nevoie decât de libertatea gândirii, căci gândirea liberă fatal se ridică și cu ea toată activitatea omenească. Bogăția materială va urma acestei activități. Perfectibilitatea este infinită. Din această perfectibilitate rezultă egalitate desăvârșită între oameni și între națiuni. Chiar și constituția fizică a omului se va ameliora. Se va prelungi însăși viața ca durată, căci totul urmează să progreseze... În concepția mistică a progresului, găsim așadar sentimentul că mergerea înainte este o mergere spre bine. Lumea merge înainte, adică lumea merge spre bine, progresează. Cum unele credințe religioase au legat de dimensiunile spațiului sentimente diferite, și anume: de ridicarea în sus, în văzduh, sentimentul purificării morale, de scoborirea în jos, sentimentul întinării cu păcate, așa și oamenii secolului al XVIII-lea au legat progresele de dimensiunea timpului. Mergerea înainte, o simplă dimensiune indiferentă, s'a transformat pentru ei în mergerea spre perfecție morală și materială. Ei au luat dorința drept realitate.

Această concepție mistică a progresului a trebuit să dea înapoi în fața experienței și a adâncirii cercetărilor științifice. după secolul al XVIII-lea, deși de dispariția ei nu poate fi încă vorba.

Au părăsit-o frunza gândirii apusene începând chiar cu aceia din secolul al XVIII-lea. Jean Jacques Rousseau nu mai credea în ea. Nici cei mai mulți dintre enciclopediști. În Anglia și Germania n'a fost niciodată populară sub forma aceasta simplistă. În secolul al XIX-lea ea fu înlocuită treptat cu concepția evoluției, scoasă din cercetările biologice, psihologice și istorice. Astăzi, când omul de știință întrebuințează cuvântul progres, el nu mai înțelege prin progres decât evoluția. Cuvintele sunt, dealtfel, indiferente, înțelesul lor este totul. Progresul avea înțelesul unei perfecții venite prin simplul fapt al schimbării în timp. Tot ce se succede este o creștere în perfecție. Aceea ce este mai nou este și mai perfect. Evoluția are înțelesul unei desfășurări în marginile puterilor date de fondul original. Evoluția unui om stă în desfășurarea aptitudinilor sale existente. Dintr'un fond bun și bogat ies rezultate multumitoare. Dintr'o sămânță bună, rezultate bune; dintr-o sămânță rea, oricâte schimbări am face cu ea, rezultate rele. Evoluția nu desfășură decât aceea ce este dat în fondul care se desfășură. Evoluția universului, o explică Herbert Spencer, din legea conservării energiei. Evoluția animalelor, o explică Charles Darwin, din ereditate și selecție naturală. Evoluția omenirii, o explică Hegel, din liberarea conștiinței de sine, adică din o mai bună cunoaștere de sinea omului într'o perfecție fatală, venită prin simplul fapt al mergerii înainte, nu mai crede nici un gânditor al vremii noastre. Toți reprezentanții de frunte ai științei și filozofiei contemporane resping antropomorfismul naiv al primei concepții de progres. În consecință, vedem țările cu producția cea mai bogată în literatură și artă, cum este Franța, cultivând clasicismul, adică învechitele literaturi și arte ale popoarelor antice; țări cu cele mai bune școli, cum este Germania, cultivând clasicismul; țări, conduse de cele mai luminate inteligențe politice, cum este Anglia, cultivând numai clasicismul... Unde este timpul în care primii mistici ai progresului ne vorbeau cu dispreț de Platon, de Phidias și de Virgil! Secolul al XIX-lea a fost numit secolul istoricilor. Ce ne învață acești istorici? Să ne cunoaștem trecutul; să ne cultivăm virtuțile și să ne trezim energiile naționale; să fie fiecare popor conștient de menirea pe care o are înăscut într'insul; să aibă fiecare om conștiință de valorile culturii produse prin munca de veacuri! N'am auzit istoric de seamă predicând schimbarea numai pentru schimbare, schimbare cu ori și ce preț și cu disprețul trecutului, așa cum ar cere-o progresul infinit și necondiționat! Alături de istorici sunt apoi economiștii și mai ales statisticienii economiei politice cari ne pot vorbi despre progres. Cine dintr'aceștia mai împărtășește astăzi optimismul secolului al XVIII-lea? Nici unul. Înmulțirea populației

globului a suprimat ultima șansă a vechei iluzii. Căci vechea iluzie se sprijină pe credința că omul va găsi oricând, pe întinderile neexploatate ale pământului, materia primă a naturii, pe care industria să o transforme, și să aduce astfel o continuă creștere de bogăție materială. Întinderile neexploatate ale pământului s'au sfârșit de mult. Ele nu mai trăesc decât ca ipoteze în teoriile demodate ale liberalismului economic. Secolul nostru, în sfârșit, se deschide printr'un mare războiu, războiul pentru întregirea naționalităților europene. Dacă războiul s'ar fi pierdut de aceia cari l-au câștigat, și s'ar fi câștigat de acei cari l-au pierdut, ar fi fost, în Europa, un progres, sau nu? După misticii progresului ar fi trebuit să fie tot un progres, și încă un mare progres. Căci schimbări s'ar fi produs, și atunci, destul de multe. Inteligențele europene ar fi luat și atunci, destul de intens. Nu mai vorbim de ce ar fi lucrat brațele unor Europeni! Nu cred însă să fie la popoarele învingătoare un bărbat politic de seamă care să răspundă afirmativ. Nici la popoarele învinse. Dacă progresul ar consista în schimbare, ce ocazie mai nimerită decât să-i constatăm roadele lui la popoarele învinse, căci acestea de voie de nevoie au trebuit să se schimbe. Franța biruitoare își întărește vechiul regim de dinainte de războiu, deasemenea Anglia și Italia; pe când Germanii și-l schimbă, iar Rusia și-l schimbă de mai multe ori. În ce parte este progresul: în Rusia?

Ei da! Vor fi unii cari vor răspunde: în Rusia! Sunt lipsiți de bun simț, sunt nebuni, acei ce răspund astfel? Da, din punct de vedere logic. Pentru Herbert Spencer, pentru Charles Darwin, pentru Hegel, și pentru toți oamenii de știință, întrucât aceștia rămân oameni de știință, răspunsul acesta este o nebunie. Dar nu este singură logica, stăpână pe lume; mai este și interesul. Concepția mistică a progresului nețărnut ori și cât de neroadă ar fi ea ca logică, este foarte potrivită pentru anumite interese. Ea este o minunată armă de luptă în mâna revoluționarului de profesie. Este arma care nu alege; bună pentru ori și ce dărâmare. Vrei să substitui producția ta literară producției pe care o prețuiește lumea dinaintea ta, în numele progresului ceri să se dea cei dinaintea ta la o parte! Vrei să intri și tu în rândul celor cu drepturi câștigate: în numele progresului, la o parte! Vrei să guvernezi; vrei să legiferezi în vederea unei alte ordine politice, decât aceea de dinaintea ta: în numele progresului la o parte! Este destul să vrei pentru a avea dreptul să invoci progresul.

Astfel ajungem la inevitabilul conflict dintre concepția progresului și concepția conservatoare. Revoluționarii au văzut, din primul moment, avantajul pe care îl pot trage din concepția pro-

gresului și de aceea și-au dat toată osteneala să o răspândească. În jurul ei au păstrat o atmosferă mistică, asemănătoare aceleia pe care o găsim în jurul credințelor religioase. Credo quia absurdum. Nu este propagandist revoluționar care să nu se incline înaintea progresului nețărnut și fatal. Un biolog contemporan, Ernest Haeckel, zicea că prostia unui om se poate cunoaște după gradul în care el înțelege teoria darwinistă. Tot așa am putea zice, că spiritul revoluționar al cuiva se poate cunoaște după gradul în care el se supune concepției mistice a progresului. Cu cât este mai fără critică cineva cu atât este mai pregătit pentru a deveni revoluționar. Stăpâni pe o armă așa de bună, revoluționarii au luptat să dărâme cu ea pe adversarii lor, și în primul rând pe acei ireductibili, pe conservatori. Au avut multe succese, netăgăduit. A fost chiar o vreme când biruința lor se părea pentru totdeauna asigurată. Pe când oamenii de știință înlocuiseră treptat înțelesul mistic al progresului, cu înțelesul bine definit al evoluției, în viața politică, unde aveau să lupte revoluționarii, concepția veche a progresului se suținea și câștigă sufletul maselor populare. Prin propagandă, săracii și obidiții fură aduși să creadă în progres ca într-o mană providențială. Conștiința acestor mase începe acum să se deștepte; dar farmecul magic al progresului subsistă totuși. Adevărul, s'a zis de unii, este totdeauna dureros. Dureros nu este el totdeauna adevărul, dar este totdeauna altminteri decât pe pofta inimii. Așa este și adevărul despre progres.

II.

Concepția conservatoare, ca toate concepțiile politice, nu are o definiție constantă în gândirea teoreticienilor. În gândirea oamenilor de acțiune încă și mai puțin. În gândirea adversarilor ea ajunge chiar să se confundă cu toate extravaganțele. Pentru un revoluționar de stradă, a fi conservator înseamnă a fi apărătorul trecutului fără alegere, adică a fi apărătorul drepturilor câștigate, fie ori cum, și fie de ori și cine. Proprietarii, capitaliștii, demnitarii Statului și ai bisericii, concesionarii, monopolizatorii, beneficiarii de toate categoriile, etc., aceștia sunt conservatori, fiindcă au interes să conserve drepturile apucate și să se opună progresului, adică schimbărilor. După revoluționar, conservatorii ar fi dar, în primul rând, imbuibații cari odată ce și-au pus la adăpost persoanele și averea lor, ca niște beati possidentes, nu vor să lase și pe alții să se înfrupteze din bunurile lumesti. Conservatori cu nu cuvânt, sunt aceia cari vor să conserve, fiindcă ei sunt mulțumiți așa cum se găsesc. Și mă rog, unde se găsesc asemenea

oameni? Peste tot pământul, aiurea ca și la noi. Între noi, sunt dar oameni mulțumiți, cari nu vor decât să conserve. Și de când există acești oameni pe pământ? De când lumea, ne explică binevoitor revoluționarul. Cu cât ne ducem mai spre începutul omenirii, cu atâta acești oameni erau mai puternici și mai stăpâni pe destinele popoarelor. Trecutul este al conservatorilor. Atunci, în trecut, lumea trebuie să fi fost foarte bogată în bunuri, pentru ca să existe oameni conservatori și mulțumiți? Dimpotrivă, intervine acum revoluționarul, în trecut lumea era foarte săracă. Lipseau de toate. Bunul traiu a început mai de curând. În timpul modern s'au înmulțit capitalurile ei și cu ele satisfacțiile de toate felurile. Înainte lumea se mulțumiă cu puțin. Chiar vanitățile erau modeste. Marele Cesar n'a cerut Seanatului Romei nici o decorație pentru cucerirea Galiei, pe cînd astăzi cel din urmă patriot pretinde să aibe cel puțin două-trei. Ce deandosele este și rostul lumii noastre! Când existau puține bunuri, toată lumea era conservatoare, și astăzi când sunt multe bunuri, toată lumea se leapădă de conservatorism, pentru a deveni revoluționară!

Cu toată răspândirea pe care, netăgăduit, o are această concepție despre conservatori, eu nu voiu discuta. Când este să aleg între rostul lumii și între logica revoluționarului de stradă, cu tot riscul de a fi considerat ca un om al trecutului, nu stau la îndoială: consider că deandosele merge logica revoluționarului, și nu rostul lumii.

Vin la concepții mai raționale. Conservatorul nu este apărătorul unei stări de fapt, căci în cazul acesta cetățenii unui Stat ar fi cu toții conservatori pentru aceea ce au, și cu toți revoluționari pentru aceea ce nu au. Tipul omului mulțumit cu aceea ce are, nu s'a născut încă, și nici că se va naște. Sufletul bogatului este tot așa de doritor de schimbări, ca și sufletul săracului; cel mai încărcat de bunuri are încă ambiții nesatisfăcute. Dacă este să credem experienței, ar trebui să zicem: dimpotrivă; cu cât mai multe satisfacții împlinite, cu atât mai multe ferestre deschise spre poftă nouă. Inovatorii în viața politică sunt totdeauna aceia cari au gustat din bunurile acestei vieți. Conservatorul nu este apărătorul unei stări de fapt, dar, ne spun propagandiștii democrației, el este apărătorul principiilor și tradițiilor, care legitimează o stare de fapt profitabilă unei minorități cu drepturi câștigate. Conservatorul este pentru privilegiile minorității, pe când democrațul este pentru drepturile poporului; conservatorul este reacționar, retrograd. Nici aceasta nu este exact. Principiile, a căror apărare formează grija de căpetenie a politicii conservatoare, ca principiile de organizare ale familiei, ale proprietății, ale religiei și ale Statului, sunt departe de a fi cele mai potrivite mijloace

pentru a perpetua o stare de fapt în profitul unei clase de cetățeni. În Anglia, în 1922, guvernează partidul conservator. În România, în același an, partidul conservator este exclus din politica țării. Unde sunt mai bine guvernați cetățenii: în Anglia, sau în România? Este destul a pune întrebarea, pentru a simți absurditatea comparației. În țările cu sufragiu universal — și așa este mai peste tot în Europa de astăzi, — nici un partid politic nu mai poate să se facă apărătorul drepturilor unei minorități, fără să se condamne la inaniție. De apărarea drepturilor celor puțini contra celor mulți, putea fi vorba în politica din trecut, pe vremea popoarelor antice, când nu erau erau formate partidele politice, în înțelesul vieții statelor constituționale. Atunci, da; cei puțini la număr, aristocrații, nobilii, erau în luptă cu cei mulți, cu poporul. Dar politica acestor puțini nu este aceeași cu politica modernă conservatoare. A le confunda pe amândouă, este a voi cu intenție falsificarea adevărului; și falsificarea, nu în desavantajul conservatorilor, cum își inchipuiesc democrații cari întrețin această confuzie, ci în avantajul conservatorilor. Fără politica celor puțini n'ar fi fost Atena care a fost și nici Roma care a fost. Scoateți din istoria poporului elin activitatea aristocrației ei, și din istoria imperiului roman, scoateți politica Senatului: înlocuiți-le cu politica pe care ar fi dorit-o plebea, poporul acelor timpuri, și veți vedea atunci dacă ar mai fi nevoie de altă justificare pentru politica inspirată de concepția conservatoare. Dar de ce să ne amăgim? Poporul de astăzi nu mai este, ca plebea de altădată, exclus din organizarea Statului. Conservatorii de astăzi nu luptă contra poporului, ci pentru binele poporului. Ei găsesc pentru principiile conservatoare rezimul cel mai solid în conștiința mulțimii. La această conștiință se adresează conservatorii din țările apusene, și astăzi, mai mult decât ori și când, această conștiință le este credincioasă.

O altă concepție a politicii conservatoare o găsim la Rohmer și Bluntschli, doi mari și cunoscuți publiciști dela jumătatea secolului al XIX-lea. Concepția acestora, împărtășită de mulți alți publiciști din secolul trecut, se poate rezuma astfel. (După A. Merkel, *Fragmente zur Sozialwissenschaft*, Strassburg, 1898.) Cea mai înaltă înfăptuire pe care a produs-o spiritul omenesc în decursul timpului a fost, după Rohmer, Statul. Dar Statul fiind produsul spiritului omenesc, el oglindește în sine natura omului. Principiile și organizarea Statului trebuie căutate în alcătuirea și dispozițiile spiritului omenesc. Din organismul acestuia din urmă se explică și organismul celui dintâiu. Voiam să cunoaștem viața politică a Statului, trebuie să începem prin a cunoaște legile de dezvoltare ale spiritului omenesc. Aceste legi de dezvoltare sunt însă bine stabilite: ele sunt diferitele trepte ale vârstei. Vieța

omului se poate compara unei linii pe jumătate ascendentă, și pe jumătate descendentă. În prima jumătate: activitate, mișcare, înnoire; în a doua jumătate: măsură, stăpânire, putere liniștită. În linia ascendentă: copilăria și tinerețea; în linia descendentă: maturitatea și bătrânețea. Astfel avem patru trepte de dezvoltare care decurg din legea pe care natura a sădit-o în fiecare organism. Acestor patru trepte corespund patru partide politice pe care le întâlnim în viața Statului: partidul radical, corespunzător copilăriei; partidul liberal, corespunzător tinereții; partidul conservator, corespunzător maturității și partidul absolutist, bătrâneței. Rohmer completează această clasificare cu câteva caracterizări psihologice. Copilul este la un cap al vieții, zice el, iar bătrânul la celălalt; prin urmare, în aparență foarte distanțați unul de altul. Cu toate acestea copilul și bătrânul au între dânsii o mare asemănare, ambii au firea excitabilă și pasivă, cele două caractere ale firii femeii. Partidele corespunzătoare, deasemenea. Politica radicală este impulsivă; politica absolutistă este pasivă. De aceea aceste partide nu se pot menține pe același plan cu liberalismul și conservatorismul, expresia tinereții și a maturității. La liberal, găsim curajul și puterea de expansiune; la conservator, cumpănirea și înțelepciunea organizării. Bluntschli merge pe această cale mai departe. El împarte și popoarele după aceleași principii. În sufletul unor popoare ar fi înăscut tendințele absolutiste și radicale; în sufletul altor popoare tendințele liberale și conservatoare. Politica ar fi dar oglindirea evoluției spiritului omenesc. Politica radicală, fără să fie făcută de copii, se face în spirit copilăresc; politica liberală, fără să fie făcută de tineri, se face în spiritul aventuros al tinereții; politica conservatoare, în spiritul matur, și politica absolutistă în spiritul îngust bătrânesc.

Cât adevăr este prins în această clasificare și aceste caracterizări? Foarte puțin, negreșit. Dar nu mai puțin decât în multe alte teorii pe care le propagă, ca pe niște cuvinte de evanghălie, mulți publiciști din zilele noastre.

O teorie mai bine susținută ne dă Friederich Julius Stahl, dela care s'a inspirat multă vreme conservatorismul prusian. Partidele politice se împart în două categorii, după Stahl. Avem partide revoluționare și partide legitimiste. Cele dintâi consideră autoritatea și legile ca un produs al voinței oamenilor, și deci ca subordonat interesului și drepturilor individuale, cele din a doua categorie consideră autoritatea și legile Statului, ca fiind de natură supraomenească, și deci deasupra interesului și drepturilor individuale. Din prima categorie fac parte toate partidele liberale, democrate și socialiste: din a doua categorie: partidul tory englez, partidul legitimist (astăzi regalist) francez, și partidele conserva-

toare în genere. Stahl pune mult preț pe caracterul divin al legitimității. Pentru el, instituțiile fundamentale ale Statului se susțin pe ordinea divină care este impusă omenirii. Continuatorii săi se mulțumesc însă să arate fără invocarea divinității, că sunt instituții și legi care depășesc rațiunea individului, că ele sunt izvorâte din substratul adânc al sufletului social, și că apărarea lor constituie menirea conservatorilor. Într'un articol recent din *Bulletin Communiste* (16 Nov. 1922), bolșevicul G. Zinoviev încearcă să aleagă faptul nemuritor produs de revoluția rusă din ultimii ani, și el ajunge tocmai să aleagă faptul direct contrariu de acela pe care îl apără continuatorii lui Stahl. Este interesant să-l cunoaștem. Prin deducția *a contrario* vom afla aceea ce vor conservatorii, din aceea ce nu vor bolșevicii. Faptul nemuritor al revoluției ruse, după Zinoviev, este « acela de a fi ruinat fetișismul Statului de până acum. Cutremurul acestei revoluții a risipit norii mistici cari învăluiau, în ochii poporului, misterul puterii. Masele populare din Rusia au văzut în sfârșit, cum se face un Stat, cum se crează un guvern, și cu toate că au suferit, în acești din urmă cinci ani, ele n'au încetat totuș un singur moment de a se simți creatoarele și nu supusele puterii. De cinci ani « niște necunoscuți » guvernează a șasea parte a globului, numită Rusia. Niște lăcătuși și pielari, dețin puterea în fabrici, în uzină, în mină, la căile ferate, în provincii, dintre care unele sunt tot așa de întinse, ca și cele mai întinse țări ale Europei, în toată Rusia ! Câte comentarii răutăcioase n'au urmat, în primul moment, mesagiului lui Lenin, care prezicea că revoluția va învăța pe fiecare bucătăreasă să participe la guvern. Dar toți necredincioșii au trebuit în cele din urmă să vadă lucrurile ce le stau în fața ochilor. Ce, această prezicere nu s'a realizat ? Nu sunt oare muncitori manuali aceia cari guvernează astăzi Rusia ? Nu sunt constituite sovietele din muncitori manuali ? » — Iată, tocmai ceea ce nu vor conservatorii: Statul pe mâna tuturor ; Statul și instituțiile lui schimbate, după o zi pe alta, după placul bucătăreșelor ! Conservatorii, ori și cât ar avea încredere în rațiunea omenească, cred totuș că această rațiune nu-și desvăluie planurile sale primului venit. După dânsii, crearea Statului nu este tocmai așa de ușoară, precum și-o închipuiesc bolșevicii.

Dar nici învăluită în nori mistici, sau bazată pe ordinea divină, cum credeă Stahl ! De sigur. Cu cât ne apropiem de zilele noastre, teoreticienii conservatori renunță la amestecul divinității în organizarea lumii politice. Cu toate acestea diferența găsită de Stahl, între aceea ce este scos de sub voința individului și ceea ce este sub voința individului, revine continuu, și după dânsul. Conser-

vatorii nu se pot împacă cu ideea că suveranitatea unei națiuni se rezolvă în majoritatea voințelor pe care le exprimă, într'un moment dat, cetățenii națiunii: teoria clasică a democrației, izvorită din ipoteza contractului social a lui Jean Jacques Rousseau. Suveranitatea unei națiuni are rădăcini mai adânci, decât voința unei majorități. Ea se întinde în trecut, și anticipă viitorul prin legături organice care scapă voinței celor mai conștienți cetățeni. Prin contract pot să se constituie societăți comerciale, dar niciodată State suverane. Instituțiile fundamentale ale Statului sunt crescute în mod organic, din adâncul instinctului social, din tradiții și presimțiri, adeseori în contrazicere cu interesele momentului. Dacă acordul voințelor este totul, în formarea unui Stat, de ce atunci în viața politică a Statului joacă un rol așa de mare sentimentele ? Sentimentele nu pot fi voite. Sentimentul național, bunăoară, nu poate fi rezultatul unui contract de voințe, afară bine înțeles de cazul că ar fi un sentiment convențional, și atunci el ar fi fără influență reală. Statul are o origină mai adâncă decât individul, și are totdeodată și o menire mai înaltă decât apărarea intereselor individului. Cetățenii unui Stat pot fi, într-un moment, cu toții rătăciți ; de câte ori nu s'a întâmplat să fie generații degradate de vicii, și cu toate acestea, dacă Statul a fost solid, timpul a măturat gunoii momentului și generațiile viitoare au fost salvate ! Istoria ne spune că într'un trecut foarte apropiat, viața politică în Anglia a fost foarte depravată. Dar politicienii neavând puterea să schimbe Statul, depravarea a trecut, și Anglia a continuat să fie aceea ce trebuie să fie. Instituțiile se apără astfel, ele singure, când sunt lăsate să trăiască în contra slăbiciunii indivizilor. La câte slăbiciuni n'au rezistat biserica creștină, monarhia și instituția proprietății ! Când însă oamenii au încercat în mod serios să-și constituie un Stat prin majoritatea voințelor cetățenești istoria a înregistrat totdeauna vărsări de sânge și anarhie.

Există așadar interese superioare de Stat, care trebuiesc apărute în contra voinței indivizilor chiar când acești indivizi ar forma majoritatea cetățenilor. Cu această continuă afirmare, ajungem până în pragul concepției conservatoare contimporane. Interesul general opus interesului particular. Totul pentru țară, nimic pentru noi ! Expresiile vă sunt cunoscute, să vedem acum care le este înțelesul în noua concepție conservatoare.

III.

Această concepție conservatoare contimporană se găsește arareori formulată de publiciștii conservatori ca doctrină unitară ;

pentru a o avea, suntem siliți să o reconstituim parte cu parte din programele și manifestările partidelor conservatoare de peste tot locul. Conservatorii nu prezintă nicăieri concepția drept o doctrină magică, din realizarea căreia ar avea să rezulte fericirea universală. Inșuș Stahl, cel mai rigid doctrinar conservator, întrevede posibilitatea cooperării mai multor politici în viața Statului modern. Exclusiviste, și chiar sectare, sunt partidele democratice. Toate aceste partide, dela cele externe socialiste, până la cele liberale, care sunt cele mai apropiate de conservatori, cultivă pentru a întrebuiți cuvântul lui Zinoviev, fetișismul formulelor politice. Socialiștii, în ori și ce țară se găesc, fie că în acea țară ar exista sau n'ar exista proletariat industrial, țin morțiș la, profețiile lui Karl Marx, iar liberalii văd binefacerile capitalismului, chiar acolo unde capitalismul se reduce la deplasarea bunurilor Statului în pungile particularilor. Conservatorii n'au fetișismul formulelor politice din două cauze. Prima: ei n'au avut să atace, ci să se apere contra celorlalte partide; secunda: ei n'au urmărit popularitatea promițând o cât mai perfectă repartizare a averilor, ci au apărat producția averilor în contra numeroaselor proiecte de preținse perfecte repartizări. Conservatorii având să apere pretutindeni instituții amenințate, doctrina lor a trebuit să se modeleze în fiecare țară după atacurile celorlalte partide, și cu aceasta să piardă din caracterul ei unitar. Astfel în Belgia găsim partidul conservator sub denumirea de partid catolic; în Germania sub denumirea de partid monarhist, sau de partid al imperiului; în Italia sub denumirea recentă de fascist, apărător al autorității Statului; în Franța, sub denumirea de regalist și naționalist; în unele țări, ca Bulgaria, unde gospodăria țărănească este amenințată să fie exploatată de capitalismul burghez sub denumirea de partid țărănesc, și numai în Anglia, țara clasică a constituționalismului, sub denumirea de partid conservator. În fiecare țară concepția conservatoare a îmbrățișat din viața Statului interesele care păreau mai amenințate. Pe când celelalte partide, chiar atunci când susțin interesele unei singure clase sociale, au o doctrină omogenă pentru toate țările, conservatorii singuri se prezintă diferențiați după diferitele țări. Un conservator englez este în primul rând conservator englez, și apoi conservator ca toți conservatorii din lume, pe când un socialist englez este în primul rând socialist, ca toți din lume, și apoi socialist englez. Așa cu conservatorii din toate celelalte țări europene. Perspectiva de apărare a stricat simetriei concepției conservatoare. A doua cauză care a adus lipsa de unitate în concepția conservatoare este mai profundă. Conservatorii nu in-

ventează paradisuri, unde fiecare să poată fi fi indestulat după pofta inimii. Ei se mulțumesc cu paradisul creștin, în care însă nu se poate intra decât după îndeplinirea unor anumite condiții. Neavând la baza sa un plan de perfectă repartizare a bunurilor, concepția conservatoare pare lipsită de o țintă. Socialiștii, democrații de toate nuanțele, chiar și liberalii, au țintă căci au mitul fericirii viitoare la îndemână, cu care ei dau concepției lor o unitate ideală. Conservatorii n'au acest mit. Ei n'au ca ceștilalți putința să amestece utopia și realitatea după voie, ci trebuie să se țină numai pe terenul realității. Terenul realității însă este departe de a se plecă la concepții unitare. Pe terenul realității producția vine înaintea repartiției: trebuie să produci pentru a avea ce împărți; și producția, vai! nu vrea să crească după planuri utopice! Democrații au simțit de mult această situație ingrată a conservatorilor, deaceea critica lor constantă în contra concepției conservatoare este că această concepție nu dă un răspuns satisfăcător la setea arzătoare de justiție socială pe care o are omenirea!

Cu toată împotrivirea acestor cauze, o concepție conservatoare se poate totuș reconstitui și în timpul nostru. În această concepție intră următoarele elemente, pe care le găsim indicate în mai toate manifestările partidelor conservatoare europene. — 1. Credința că viitorul unui popor este continuarea trecutului său, și prin urmare că experiența trecutului trebuie să fie baza politicii sale prezente. Partidele conservatoare evită experimentările după planuri noi, nu pentru că au interesul să perpetueze viața trecutului, ci fiindcă au despre viața trecutului o altă înțelegere decât celelalte partide. [Această credință se exprimă adeseori prin cuvintele că partidele conservatoare sunt evoluționiste (sau progresiste, pentru aceia cari identifică progresul cu evoluția) și nu brusc revoluționare.] Revoluționari sunt acei cari cred, că viața unui popor se poate schimba independent de trecutul său, — prin intuiția unei organizări sociale ideale, prin conducerea unui om superior, prin transformarea bruscă a tehnicii economice, etc., adică prin o cauză externă și nu immanentă firii poporului; — conservatorii sunt aceia cari cred, dimpotrivă, că viața poporului este determinată, de la început, de firea sa constitutivă, și că orice abatere dela această fire este numai aparentă și de scurtă durată. Revoluționarii sunt înclinați să considere experiența trecută ca pe un produs al ignoranței și al nedreptății și prin urmare să nu-i dea importanță în politica prezentă, pe când conservatorii sunt convinși că experiența este baza care nu se poate înlocui. Între două legi creatoare de impozite, bunăoară, conservatorul va prefera totdeauna pe aceea care este clară și împotrivită legilor vechi încercate. În politica externă, el va fi partizanul

alianțelor consfințite de istorie și vrăjmașul manifestărilor sentimentale. În înțelegerea funcțiilor Statului, el va extinde cu sgarbenie ori și ce funcție nouă nepracticată în trecut. El va fi totuși contra concepției după care Statul ar fi un simplu organ de poliție. Statul nu are să înlocuiască pe individ în ocupațiile economice ale acestuia, în schimb el are în grija sa sănătatea fizică și morală a populației, repartitia dreaptă a impozitelor și înlăturarea cauzelor care produc învrăjbierea claselor sociale. — 2. Concepția conservatoare cuprinde recunoașterea unor principii morale și politice ca obligatorii, chiar dacă majoritatea cetățenilor dintr'un moment dat ar avea interese în contra lor. Toate concepțiile politice, dealtminteri, cuprind o asemenea recunoaștere de principii, deosebirea este numai că în concepția conservatoare principiile sunt luate din experiența trecutului, pe când în celelalte concepții, principiile izvorăsc din așteptările pe care le pun reformatorii în experiența viitoare. Așa și Lenin este intransigent asupra principiilor comunismului, dar nu fiindcă aceste principii s'au dovedit utile din experiența trecutului rusesc, ci fiindcă ele vor asigura, după părerea lui, dezvoltarea comunismului în vecii vecilor. Principii recunoscute de toate partidele conservatoare sunt acelea care fundează familia, proprietatea și autoritatea Statului pe practica moralei creștine. În mod accidental se adaugă la aceste principii, și principiul monarhiei ereditare. Cele trei principii sunt drepturi câștigate de omenire, prin lungi și grele sacrificii. Ele constituiesc o comoară sfântă a Statelor moderne. A crede că ele se pot înlocui oricând cu altele mai bune, după voia indivizilor vremelnici, este a crede că mersul omenirii nu este guvernat de o logică immanentă comună naturii întregi, sau de o logică a divinității, ci este lăsat la norocul că se vor naște reformatorii politici. Concepția conservatoare, dacă este gata să primească uneori ideea providenței, niciodată nu se acordă cu ideea oamenilor providențiali. Deaceia partidele conservatoare de peste tot locul sunt pentru îngrădirea puterii legiuitoare a parlamentelor vremelnice. Această îngrădire ele au căutat în o vreme să o dobândească, luptând pentru stricta observare a legilor constituționale, ori de câte ori acestea sunt atinse de legile votate de parlament, și susținând crearea unui al doilea corp legiuitor, recrutat după criteriile care să reziste fluctuațiilor opiniei publice, așa cum este Camera lorzilor în Anglia, și Senatul din Italia. În zilele noastre însă partidele conservatoare se arată mai increzătoare în largirea dreptului de vot decât în crearea unui Corp legiuitor deosebit. Astfel, găsim înscris în toate programele conservatoare dreptul de vot al femeii. Experiența a dovedit într'adevăr că participarea femeliilor la vot a produs o temperare a spiritului revoluționar. Dacă experiența

se va continua, dând aceleași rezultate, partidele conservatoare vor adăuga în programul lor, pe lângă dreptul femeii, descentralizarea administrativă și dreptul la referendum pentru popor. — 3. Ca o trăsătură caracteristică a concepției conservatoare eră considerată mai înainte vreme ura contra progresului. Conservatorii n'ar fi voind să recunoască binefacerile mașinismului modern; ei sunt împotriva industriei aburului și a electricității; vor să rămână tot la plugul și căruța veche. Eu însumi am apucat în copilărie pe un boier bătrân gorjan care în ruptul capului nu voia să călătorească cu drumul de fier, și după instrucția ce căpătasesm atunci în școală puneam această îndărătnicie boierească pe seama principiilor conservatoare. Școala de astăzi nu cred să mai răspândească asemenea naivități; în tot cazul eu, ca om de școală, îmi fac datoria să le împiedic răspândirea. Conservatorii nu sunt contra progresului, ci contra falsificării acestui progres prin concepții mistice. Aceea ce ei vor, este progresul real. Și progresul real, după ei, nu poate merge decât alături cu ridicarea sufletească. A încuraja prin toate mijloacele, chiar prin cele nepermise, așa cum s'a făcut și la noi în țară, crearea unei burghezii, în scopul de a avea prin ea o industrie națională, pentruca apoi să constată că burghezia creată cu sacrificii enorme în loc să facă fabrici, face numai speculații de bursă și că țara are de pe urma ei înmulțirea zarafilor, și nu pe a industriașilor, aceasta pentru conservatori nu este progres politic, ci este politicianism de căpătuală. Bolșevicii din Rusia, ajunși la falimentul politicii lor comuniste, nu fac nici ei altceva decât își crează o burghezie din averea Statului, burghezie care rămâne stăpânitoare de numerar și de imobile, dar nu întemeiază fabrici naționale, adică tocmai ca în România. Aceasta încă odată nu este progres. A împrumută tiparul extern al vieții Statelor constituționale, fără a împrumută și sufletul acestor State; a avea pe hârtie alegeri libere pentru parlament și în fapt a fură urnele chiar prin mijlocirea jandarmilor, cari trebuiau să le păzească; a înființa mii de slujbași și apoi a constata că exactitatea acestora la serviciu stă dependentă de culesul viilor și de lăsarea secului; a votă legile cele mai liberale din lume în care sunt înscrise toate drepturile pentru cetățeni, și în fapt să se tolereze absoluta iresponsabilitate a puterii executive, acestea toate nu constituiesc un progres ci o falsificare a progresului. O falsificare a progresului este tot ce contrazice morala și cerințele sufletești ale poporului. Dar, — acum vine marea obiecție, pe care adversarii conservatorismului, în special liberalii burghezi, o cred zdrobitoare pentru conservatori, — împrumutând tiparul extern al progresului, nu anticipăm oare însuș progresul? Și apoi, suntem noi liberi să alegem momentul când este să mergem cu progresul?

Este foarte bine ca ridicarea sufletească să preceadă, dar dacă ea nu se produce, progresul nu o așteaptă. În mijlocul Statelor constituționale trebuie să devii constituțional și să te întreci a deveni cât mai democratic; în mijlocul industriei, trebuie să produci industrie; când capitalismul bate la poarta cetății tale, trebuie să-i deschizi, căci altfel intră el și fără voie. Concluzia este ușor de tras: Timpul lucrează contra conservatorilor. Toate bunele lor intenții sunt de prisos. Lumea nu vrea să aștepte ridicarea sufletească, fiindcă nu poate să aștepte. Tehnica economică o târăște: în spre capitalism, zic liberalii; în spre organizarea forțată a muncii, zic socialiștii; în spre comunism, zice Lenin; în spre orice, nu importă, faptul hotărâtor este că o târăște, și ea trebuie să meargă unde este târită de tehnica economică! Un scriitor entuziast de capitalismul liberal, și pe care vi-l voiu cită îndată, merge așa de departe cu disprețul pentru ridicarea morală, încât se bucură de progresele capitalismului chiar și atunci când după urma lui vine mizeria generală. Acest entuziast constată cu o voluptate îngerească că într-o țară agricolă a cărei dezvoltare vă este cunoscută bine căci este România, capitalismul de bancă a ruinat clasa marilor proprietari rurali și este gata să ruineze și pe aceea a micilor proprietari rurali; entuziastul procește că numai după ce mizeria va ține încă un secol, și poate două, capitalismul se va transforma din bancar în productiv industrial, care de sigur apoi va duce după sine fericirea generală și definitivă. Adică, dacă înțelegem bine, majoritatea țării noastre agricole trebuie să sufere un secol, două, până ce tehnica economică va transforma capitalismul hrăpăreț bancar în producție industrială, iar pină atunci? Pină atunci aceia cari suferă, dacă țipă, probează că sunt reacționari, conservatori și țărăniști; aceia cari profită, sunt democrați, fiindcă ei merg înaintea progresului, progres care deși nu este încă, are să vină negreșit. Cum vedeți, Lenin n'are meritul de a fi inventat gluma sinistruă că noi oamenii de astăzi nu ne putem pregăti mai bine fericirea decât lăsându-ne timp de un secol, două, sub dictatura celui... care are bunătatea să experimenteze pe spinarea noastră... Este arta tuturor revoluționarilor de profesie de a face să apară organizația socială dorită de ei ca o fatalitate istorică. Altminteri, cum s'ar lăsa să fie conduși naivii, dacă nu li s'ar întări sentimentul mistic, că timpul lucrează pentru ei și numai pentru ei. Scriitorul de care vă vorbeam, este un român, cred că nu vă îndoiați, d-l. St. Zeletin. Studiul său *Revoluția burgheză în România* a apărut în « Arhiva pentru știința și reforma socială » (An. III, nr. 2, 3, 4; An. IV, nr. 1). Îl recomand cu dinadinsul atenției aceluia cari păstrează o îndoială asupra scopurilor urmărite, la noi, de burghezie. Con-

cluzia se impune dela sine. Dar lucru curios, cu toate că se impune dela sine, după 1914 ea devine din ce în ce mai supărătoare la auz. Și când este auzită, este însoțită de lungi și adânci suspine: Da, așa ar fi, dacă n'ar fi fost războiul... Dacă lumea după război n'ar fi fost luată de valul lenei... Dacă n'ar vroi prea mulți să se îmbogățescă, speculind fără să muncească, și dacă muncitorii n'ar fi devenit prea pretențioși... Dacă n'ar fi corupția în care au căzut politicianii... Dacă n'ar bate un vânt de nebulie peste întreaga Europă, întreținând fanatismul de rasă și de naționalitate... Dacă atunci, când îți este lumea mai dragă, și vrei să profiți de drepturile pe care ți le dau averea și ascendentul politic câștigat prin neprevederea democrației, nu s'ar ridică oropsiții să-ți zică: « *numerus clausus* » pentru tine! Dacă, dacă, dacă... suspină partizanii progresului! Dar, mă rog, eră vorba că progresul merge în mod fatal; că tehnica economică târăște cu voie, fără voie lumea; că democrația este leacul tuturor relelor sociale și politice! Ce s'a întâmplat? S'a întâmplat atât, o mică surpriză. S'a descoperit că uitatul nostru suflet omenesc trăește încă, și încă cum! Este destul ca el să miște pentru ca toată carapacea progresului să se sfărâme. Un fruntaș socialist german imi spunea iarna trecută (1921) în Leipzig, și am văzut apoi că această părere a publicat-o în « *Die neue Zeit* »: « noi ne facem datoria să arătăm intelectualilor cum se interpretează istoria prin evoluția tehnicii economice, dar tehnica economică ea singură nu poate să ia pe om de pe stradă și să-l facă socialist, trebuie să fie pentru aceasta și o voință ». Și o voință. Dar când nu este această voință? Cine este acela care târăște? Omul târăște tehnica, sau tehnica pe om? Concepția conservatoare răspunde: întotdeauna omul târăște tehnica. O înlesnire a tehnicii economice cu prețul înjosirii omului, iată ce nu voesc conservatorii. Ei nu voesc pe muncitori transformați în marfă de cumpărat, cu toate frumoasele argumentări aduse de liberali că numai așa prosperă capitalismul, și cu capitalismul civilizația; ei nu voesc învrăjmășirea claselor sociale așa cum vor socialiștii cari pretind că așa cere succesul luptei politice, căci pentru conservatori nu există succes acolo unde conștiința omului servește drept instrument de luptă; ei nu închid ochii la îmbogățirea prin ori și ce mijloace, fiindcă simplul fapt al îmbogățirii nu este pentru ei cum pentru burghezii liberali, un factor al prosperității și civilizației. Numai prin păzirea legii morale este îmbogățirea pentru conservatori un semn al prosperității și civilizației. Îmbogățirea prin mijloace imorale este, dimpotrivă, un factor de slăbiciune pentru un popor. Iată, bunăoară, îmbogățirea produsă la noi în țară, prin permisele de vagoane și prin contrabandele favorizate de politică în timpul marelui

războiului mondial 1914—1918. De această îmbogățire au beneficiat comercianții improvizați și zarafii, recrutați în mare parte din elemente evrești. În vreme ce aceste elemente evrești beneficiau, marii proprietari rurali și clasa mijlocie a funcționarilor români sărăceau; unii fiind expropriați în profitul țăranilor, alții exploatați prin scumpetea traiului. Rezultatul. Până ce noua pătură a țăranimii române ajutată de expropriere să se ridice la locul ce i se cuvine, copiii evreilor îmbogățiți de război au invadat școlile secundare și Universitățile, luând locul copiilor de mari agricultori și funcționari. Timp de zece ani, cel puțin, școlile noastre superioare vor da advocați, ingineri și medici evrei. Contra acestei stări, o reacțiune se va produce. Ea s'a și produs. Întreaga studențime creștină pare de pe acum câștigată curentului antisemit. Acest curent însă însemnează o mare slăbiciune pentru Statul român. Iată dar la ce duce îmbogățirea cu orice preț, idealul burgheziei capitaliste! În loc de a avea o tinerime unită sufletește, avem o tinerime învrăjbită și deci neputincioasă. Studențimea creștină aruncă vina pe colegii evrei și cere reducerea acestora prin *numerus clausus*. Mare greșeală. Adevărații vinovați sunt politicienii cari au deschis robinetul îmbogățirii imorale! Trebuie luptat contra cauzei, nu contra efectelor. Mai departe, în guvernarea lor, conservatorii vor îngriji de asigurarea minimumului de salariu necesar fiecărui lucrător, fiindcă fiecare lucrător este cu patronul său seaman și frate intru Hristos; conservatorii vor da o deosebită grijă școlii și bisericii, fiindcă acestea sunt instituțiile care leagă mintea și inima generațiilor de astăzi cu generațiile de ieri; conservatorii vor restabili din nou încrederea cetățenilor în puterea moralei, care va aduce garantarea demnității personale; în dreptul de proprietate, care este garanția muncii; și în autoritatea Statului, care este garanția viitorului național.

De aceste garanții are mare nevoie Europa de astăzi, lăsată fără busolă în urma prăbușirii misticismului democratic. De aceea în Anglia și Belgia conservatorii sunt la guvern; în Italia și în Franța au schimbat orientarea politicii naționale; în Germania, unde au fost totdeauna puternici, ei stau neclintiți în posturile lor, cu toate că monarhia pe care au apărat-o, a căzut; de aceea peste tot locul ei sunt inconjurați de simpatia maselor populare. În Bavaria o mișcare fascistă analoagă cu cea din Italia are ca program următoarele cuvinte ale lui Mussolini: «Intrăm într-o eră aristocratică. Statul lăsat astăzi pe mâna ori și cui, va fi în curînd Statul unei elite. Noua generație nu mai are încredere în democrație, în reprezentanții și feteții săi. Nu vom mai tolera să ne oprească drumul cadavrului acestei demo-

crații». (Le Temps. » 5 Decembrie 1922). Au trecut timpurile când sub frumosul nume al democrației se puteau opera toate turpitudinile! — 4. Concepția conservatoare este antirevoluționară. Este antirevoluționară, când revoluția este înțeleasă ca răsturnarea ordinii sociale experimentate, pentru a face loc unei ordine sociale plănuită după o ideologie neexperimentată. Dar când revoluția este înțeleasă ca o luptă de răsturnare a desordinei pentru a se reveni la ordine, atunci când concepția conservatoare nu este din principiu antirevoluționară. O revoluție, în acest de al doilea înțeles, s'a produs cu câteva mii de ani în urmă în viața inteligenței omenesti, atunci când în locul visurilor desordonate și al impulsivității naturale a conștiinței, s'a intronat ordinea logicii. Ori de câte ori asemenea revoluții se întâmplă, în viața socială ca și în viața intelectuală, concepția conservatoare le aprobă. Ea nu aprobă exproprierea pe cale obișnuită revoluționară, dar exproprierea consimțită în folosul obștesc o aprobă. Mi se pare că acest de al doilea fel de revoluție nu este tocmai de disprețuit. Cea dintâiu este materială, cea de a doua morală. A expropria pe alții când tu stai neatins, mi se pare cu mult mai ușor decât a te birui mai întâiu pe tine sufletește, în aceea ce ai ca egoism, și apoi să faci din sacrificiul tău un bine obștesc. Are și concepția conservatoare spiritul său revoluționar. El nu se vede, fiindcă focul lui nu distruge casele și bunurile de pe pământ, ci curăță în taină sufletească deprinderile și pornirile oamenilor.

IV.

Ne rămân de zis câteva cuvinte asupra conservatorismului din România.

Nu este țară, unde condițiile să fi fost mai neprielnice concepției conservatoare, ca România. Principala pârghie a conservatorismului de pretutindeni a fost prestigiul de care s'au bucurat instituțiile și principiile ieșite din experiența trecutului. Omul politic din Apus, ori și ce ideal ar fi avut, a trebuit să țină seamă de concepția conservatoare, fiindcă cetățenii înaintea cărora el vorbea n'ar fi tolerat o injurie directă necum un blestem contra credințelor politice ale înaintașilor lor. S'ar fi ridicat pietrele contra unui așa îndrăzneț. La noi, în România, au stat lucrurile altfel. La noi trecutul a putut fi batjocorit și blestemat de ori și cine. De ce? Trecutul nostru cel mai apropiat a fost eră fanarioților. Aceasta explică totul. Și înainte de fanarioți a fost oare mai bine? Puțini istorici au curajul să o afirme. Bunul plac a Voevozilor pare să fi ținut locul principiilor și dreptății. Răsboaie, im-

pilare, luptă pentru domnie, restaurări, intrigi, zavistie. Pe ce s'ar fi putut sprijini o concepție conservatoare? Când Europa a început să se ocupe de Țările Românești, găsim pe toți fiii țării, pe toți bunii patrioți, la un loc, într'o singură dorință și într'un singur gând: toți vor să scape de străini; toți vor o țară unită și independentă. Între concepția conservatoare și alte concepții politice nu putea fi vreo luptă, cât timp țara nu stă de sine. Și acum vine momentul hotărâtor. Dorințele patrioților se afirmară pe vremea când în Europa apuseană bătea vântul liberalismului dela 1848. De aci asocierea făcută la noi între liberalism și naționalism. Patrioții români aveau inima de naționaliști, dar vorbeau în fraze liberale. Mai ales, cel mai talentat dintre ei, și dacă nu cel mai luminat, cel mai cinstit: Nicolae Bălcescu. Ce melodie sublimă de naționalism este gândirea acestui român, cântată totuși în octava libertății! « Deșteaptă-te, patria mea! Biruie-ți durerea... E vreme ca să ieși din amortire, seminție a Domnilor lumii! Ziua dreptății se apropie... toate popoarele se mișcă... căci furtuna mântuirii a început »... « Pe o pajiște verde, Libertatea, copilă bălăioară cu codițe lungi și aurite, se jucă cu un arc destins. Ferice de oamenii din câmpie, ferice de cei dela munte!... Era vremea atunci, când tot omul trăia fără stăpân și umblă mândru fără să-și plece capul la alt om, când umbră văilor, pământul ca și aerul cerului eră deavalma pentru toți. Vieța atunci se petrecea în cea mai deplină fericire, și când ajungeau pe om nevoile bătrânelor și moartea, el se ducea zicând: « Mi-am trăit zilele! » și era sigur că vieța lui se va prelungi și după moarte și că pe cealaltă lume va întâmpina o fericire și mai mare ». Așa cântă dorita lui libertate, copila bălăioară a Românului dinainte de epoca de asuprire! Era oare libertatea lui libertatea liberalismului burghez venit mai în urmă, sau era naționalism și numai naționalism? Vă las să judecați. Pe pajiștea verde, unde inima înflăcărată a lui Bălcescu puneă să se joace Libertatea, a călcat în urmă copitele grele ale capitalismului bancar, și acesta a avut grijă să păstreze frazeologia. S'a dus inima, și a rămas struna. Și în struna aceasta au cântat din nefericire mulți patrioți români și mai târziu, fără să-și dea seama cât de departe au fost intențiile lor de realitatea politică ce s'a creat!

Desamăgirea produsă de guvernele liberale a mărit cu toate acestea, numărul partizanilor concepției conservatoare, cam între anii 1880—1885. Între acești partizani sunt numai câteva elemente recrutate din vechea clasă boierească; cele mai multe elemente sunt recrutate dintre intelectuali. Descendenții bogătași, precum și acei cu titluri de prinți găsesc o bună primire în partidul liberal, unde aveau toate avantajele puterii. Însă concepția conser-

vatoare pe care aceste elemente o reprezentau nu este o continuare a tradițiilor vechiului partid boieresc, ci o importatie din gândirea Europei apusene, cum dealtminteri în mare parte fusese și concepția liberală. În manifestele conservatorilor români găsim în mare parte principiile care călăuzesc și pe conservatorii apuseni. Dealtfel, cum popoarele Europei tind de mult spre o vieță politică omogenă, influența conservatorismului european ar fi sfârșit prin a se impune și în România, oricare ar fi fost originea partidului conservator român. Între partidele politice din Europa există o oarecare solidaritate. Țările cu instituții similare au și partide în proporție similară. Acolo unde există un regim monarhic ereditar, există și un partid conservator. Adică este normal să existe. Așa este în Anglia, așa în Spania, așa eră în Germania și Austro-Ungaria până în 1918, așa în Suedia, așa în Belgia, în Danemarca, în Italia și peste tot. Nu că acolo unde există monarhie ereditară, monarhul favorizează pe conservatori. Aceasta nu se mai întâmplă în Europa de astăzi. Țara în care partidul conservator este cel mai puternic, are tocmai pe monarhul cel mai constituțional. Explicarea este alta. Acolo unde este monarh ereditar, acolo este o cumpănă dreaptă între forțele politice care sunt în luptă; acolo nu este permisă strivirea adversarilor. Din momentul ce lupta politică este sub o cumpănă dreaptă, fiecare popor are destul bun simț ca să dea politicei conservatoare locul pe care ea îl merită.

Și așa ar fi fost și la noi dacă mâna monarhului ar fi fost lăsată liberă. Dar partidele noastre politice, destul de revoluționare altminteri, n'au avut puterea să facă și marea revoluție morală, de a birui în cele vechile apucături fanariote. Cu tot votul Divanurilor Țării de a se stârpi zavistia pentru domnie, ea a continuat, ca și mai înainte, cu singura deosebire, însemnată, este drept, pentru cinstea noastră, că ea nu a mai fost pentru domnie cu coroană, ci pentru domnia bugetului, și că firmele în loc să se dea dela Țarigrad au fost date din București.

Organizarea partidului conservator s'a arătat inferioară în luptă cu organizarea partidului liberal și deaceia ea este astăzi la pământ. Numai cu greu se va ridică, pe cât timp vechile apucături vor dură. Partidul conservator nu poate să-și aștepte ridicarea sa decât dela întinderea culturii în păturile de jos ale poporului nostru și dela europenizarea sinceră a luptelor noastre politice. În amândouă aceste direcții elementele pe care el se bazează, sunt proprietarii rurali, la cari munca și proprietatea merg împreună nedespărțite, și muncitorii intelectuali. Muncitorii intelectuali, în primul rând, fiindcă ei sunt cei mai periclitati în Statul care nu are la baza sa o politică conservatoare.

Funcționarii trebuie să aibă de patron un Stat cu baze financiare solide; profesioniștii, asigurarea valutei în care li se plătește munca; producătorii de elită, servitorii cultului religios și apostolii educației, continuitatea ordinii sociale, condiții care toate se găsească la baza politicii conservatoare. Producătorul este din fire dușmanul visătorului revoluționar, fiindcă el este deprins cu experiențe și nu cu improvizația. Proprietarii rurali din clasa mijlocie, vin apoi imediat la rând, căci gospodăriile lor au în față, ca dușmani, nesățioasa burghezie improvizată de politica liberală și demagogia. Dacă pătura țăranilor fruntași ar înțelege că interesele lor se confundă astăzi cu interesele permanente ale Statului, în locul unei politici de clasă, ea ar face o politică conservatoare. Dealtminteri, sentimentele conservatoare ale acestor proprietari rurali, fruntași ai satelor, cum se numesc acum, moșnenii și razeșii, cum se numeau odinioară, sunt așa de evidente, încât chiar adversarii conservatorismului nu le pot tăgădui. Într'un discurs pronunțat la 14 Dec. 1922, în aplauzele majorității liberale, iată ce zice un membru al acestei majorități: « Prezența acestor fruntași țărani păstrători ai tuturor tradițiilor noastre este încă 50 de ani, de aci înainte, o necesitate națională a neamului nostru! (Aplauze) ». Oratorul liberal acordă numai 50 ani, fiindcă probabil, peste 50 ani dânsul socotește că burghezia liberală îi va înghiți pe acești țărani, prorocire pe care conservatorii însă o consideră ca o simplă iluzie a liberalismului. Mai departe zice oratorul liberal. « Ei vor lumina țăranimea noastră, ei o vor conduce, ei o vor apăra. Elemente de luptă și de conservare, acești fruntași țărani, elită a satelor, vor fi mâine ceea ce au fost și ieri: redevutele înaintate, de care se vor sfărma toate curentele periculoase care vin din Răsăritul acela, de unde unii văd că vine lumina, și de unde noi nu vedem că vine decât barbaria și întunericul. » (Aplauze prelungite.) Dintre acești țărani fruntași, proprietari mijlocii, se vor ridică forțele care vor primeni de aci înainte clasele noastre conducătoare. Dar cei mai interesați la tăria conservatorilor sunt muncitorii intelectuali. Muncitorii manuali de oraș au o armă, care îi face să fie respectați de ori și ce guvern: au greva. Muncitorii ceilalți n'au această armă. Ei prosperă numai când Statul are o politică de continuitate ieșită din experiența trecutului. Deaceia, nu este mirare că partidele conservatoare de pretutindeni, numără în rândurile lor pe cei mai mulți intelectuali (la noi a avut cinstea să aibă pe Mihail Eminescu, Ion Caragiale, Titu Maiorescu, Barbu Delavrancea, pentru a nu cită decât pe luceferi), alături de reprezentanții țăranimii. Când se va stabili și la noi legătura dintre muncitorii intelectuali și muncitorii agricoli, partidul conservator român își va câștiga adevăratul

său teren de propagandă și de izbândă. Această legătură se va stabili prin interesele comune pe care aceste categorii de producători vor avea să le apere contra capitaliștilor de bancă și prin exemplul pe care îl dau conservatorii din Europa apuseană. Prin noul curent conservator din Apusul Europei vor fi biruite prejudecățile intelectualilor români contra concepției conservatoare, prejudecăți înrădăcinate la noi tocmai în urma răspândirii înțelesului mistic al progresului venit tot din Europa apuseană. Românul n'are din fire misticismul progresului; el l-a dobândit prin imitație. Tot prin imitație îl va pierde. Dealtminteri ori de câte ori ocazia se prezintă, Românul se arată sceptic față de misticismul progresului, și numai deprinderea îl face să respecte frazeologia. Vă citez un exemplu între multe altele. Un ziarist român, dintre cei mai cunoscuți, într'un ziar dintre cele mai inflăcărâte pentru ideile înaintate de progres și democrație, comentează alegerile din Anglia. El își face mai întâiu datoria să asigure pe cetitorii săi că victoria conservatorilor nu aduce o știrbire democrației, că pentru moment conservatorii au învins, fiindcă democrații au mers cu progresul prea departe; au prea înaintat . . . ; tiraliori îndrăzneți, prea se depărtaseră de front, dar la urmă, cum termină? Ca ori și ce Român cu bun simț, termină prin a mărturisi, că sub un guvern conservator, ca acela din Anglia, administrația este administrația și politica politică, că acolo nu se petrec lucrurile care se petrec sub regimul democrației de pe plaiurile Dâmboviței!

Ei da, acesta este adevărul. Democrația este o firmă care nu garantează decât intențiile, nu și realitatea. Adesori nici intențiile. Sub democrație se ascunde mai peste tot locul cea mai retrogradă oligarhie. Este naiv acela care se ia după firmă. Europa de după războiu vrea să fie trează. Trezirea începe cu revizuirea concepțiilor mistice de progres și de democrație. Această revizuire o numesc unii « valul reacției care se întinde peste toată Europa ». Nu este valul reacției, ci este trezirea popoarelor europene. Când ziaristii noștri români își vor reimprospăta lecturile lor despre conservatorism, și își vor face o cinste din a ține în curent pe cetitorii lor cu ceea ce petrece aiurea, vom avea o mare piatră ridicată din calea noastră. Concepția conservatoare va fi atunci în fața adversarilor leali, iar nu ca până acum în fața misticilor și a mistificatorilor.

17 Decembrie 1922

Extras din volumul *Doctrinile Partidelor Politice*

Doctrina liberală

Institutul Social Român a avut o fericită inspirație când a cerut reprezentanților diferitelor noastre înjghebări politice să vă vorbească despre doctrinele lor. Este de mult un obicei la noi să se spună că între partidele politice sunt deosebiri de persoane, de ambiții, nu de concepții și de doctrină. M'am ridicat pururea împotriva acestor afirmări inexacte, cari porneau să fie dela cei ce nu îndrăzneau să-și desvâluească adevăratele credințe de frica impopularității lor, fie dela cei ce socoteau că anume echivocuri sunt, din punct de vedere tactic, o supremă abilitate, fie în sfârșit dela cei ce geloși de izbânzile unor anume doctrine și îngrijiiți de înfrângerile propriilor lor doctrine, își inchipuiau că proclamând lipsa de doctrină a tuturor, sau mai bine zis confuzia generală a doctrinei, vor izbuti să se salveze pe ei și să discrediteze adversarii.

Această calomnie — ca toate calomniile — a prins. Și e bine că avem astăzi și unii și alții prilejul într'o incintă științifică, deci obiectivă, să ne arătăm limpede și pe față credințele în temeiul cărora cerem încrederea țării și revendicăm dreptul de a-i conduce destinele.

Doctrina național-liberală este lămurită. Ea se poate rezuma în următoarea formulă: « Progresul sub toate formele în cadrul însă al concepției proprietății individuale ».

Într'adevăr liberalismul consideră că societățile omenești se desvoltă potrivit unor anume legi, mai presus de voința oamenilor și că în această veșnică prefacere datorită organizațiilor politice e să adapteze formele legale nevoilor reale, impuse de diferitele faze ale evoluției popoarelor. Prin urmare, liberalismul reprezintă prin esența lui ideea de progres.

Progres nu înseamnă salturi, progresul nu e violență, progresul e grija, grija permanentă a viitorului, e preocuparea de a-l pregăti și de a-l asigura. În înțelesul doctrinei liberale progresul nu e svăcnire incoherentă, ci mișcare organizată.

Dar progresul mai e ceva: el e dușmanul forței de inerție care pornește dela iluzia că omenirea poate stă pe loc și a forței de reacțiune care cu naivitate crede că viața socială poate să se reîntoarcă la formulele trecutului. Liberalismul are ochii ațintiți înainte, privirile lui cercetează într'una căile pe cari omenirea se îndreaptă intru înfăptuirea nevoilor ei a tot stăpânitoare.

Când zic progres întrebunțez acest cuvânt mai mult în interesul de fatală transformare decât de progres propriu zis, căci cunosc prea bine relativitatea credințelor și a cuceririlor omenești pentru a mă socoti indrituit să afirm că aceste fatale transformări sociale luate în abstracto constituie toate progrese, și afară de aceasta, noțiunea de progres în sine este prea elastică și prea discutabilă pentru ca ea să poată sluji de criteriu fix al valorii intrinsece a diferitelor prefaceri omenești.

Dar doctrina liberală nu se mulțumește să urmărească progresul social. Ea nu-l vrea, ea nu-l admite, ea nu-l reclamă decât în cadrul proprietății individuale. Doctrina liberală nu contestă că în domeniul speculației intelectuale se poate concepe și o organizare socială bazată pe negațiunea proprietății individuale, dar ea nu crede viabilă o astfel de organizare și ca atare o respinge, o respinge ca pe o fantezie a imaginației, ca pe o nesocotire a realităților existente sau posibile.

Însă o doctrină politică adică o concepție de viață socială, nu este realizabilă prin simpla ei enunțare. Se cere ca ea să se reazime și pe câteva mijloace practice de înfăptuire.

Așa fiind doctrina liberală crede cu putință realizarea progresului cât de înaintat în cadrul concepției proprietății individuale numai prin ordine, prin democrație, prin naționalism și prin armonie socială.

Acesta sunt ca să zicem așa cele patru coloane care susțin templul doctrinei liberale.

Prin ordine: Liberalismul nu crede posibil progresul fără ordine. Ordinea e generatoare de progres, întocmai precum dezordinea e generatoare de anarhie.

Sunt unii care văzând preocuparea de ordine a doctrinei liberale s'au și grăbit să insinueze că liberalismul nu este decât o formă mai mult sau mai puțin ipocrită a conservatorismului.

Voiu arăta mai târziu, în ce stă deosebirea fundamentală dintre aceste două doctrine, deocamdată e destul să spun că nici o minte nepărtinitoare nu poate să confunde ordinea în mișcare cu ordinea în rezistență, așa încât liberalismul nu se preocupă de diferitele variante ale ideii de ordine, ci el vrea, numai să opuiască ideea ordinii de desordine.

Prin democrație: Liberalismul nu crede posibil progresul în vremurile noastre fără democrație, adică fără guvernarea popoului prin popor, și pentru popor. N'am să mă întind aici asupra ideii democratice și nu mă voi lăsa ispitit să discut meritele, sau să înregistrez lacunele sistemului democratic de azi. Vreau numai să observ că viața modernă este stăpinită de fenomenul atotputerniciei ideii democratice și să pun în opoziție ideea democratică cu ideea demagogică, fiindcă liberalismul e adânc convins că demagogia înăbușește orice posibilitate de progres.

De altfel demagogia e ușoară. Ea trezește toate speranțele, atâta toate patimile. Turbură fără să potolească.

Democrația e grea, e ingrătă. Datoria ei e să instruneze pornirile nesănătoase, să ridice stavila rațiunii în fața valurilor pasiunii, să spuie adevărul când mulțimea așteaptă măguliri.

Sunt cazuri în care democrația cere să se opui necesitățile realizării farmecului făgăduielilor și deaceia democrația liberală cunoaște nedreptățile trecătoare ale impopularității, dar în schimb ceea ce clădește, clădește pe temelii sănătoase, și operele ei suvaviețuiesc clevetirilor care se risipesc și patimilor care se sting.

Prin naționalism: Liberalismul nu crede posibil progresul, decât întemeiat pe dezvoltarea forțelor naționale. Fiecare națiune este un tot, fiecare națiune a ieșit din frământările ei istorice, cu însușirile, cu scăderile, cu trăsăturile ei caracteristice.

A face politică, adică a guvernă o asemenea națiune, făcând abstracții de toate aceste elemente constitutive ale ființei sale, ea încercă o contradicțiune logică. Firește, naționalismul nu trebuie luat în înțelesul său restrâns, intransigent sau intolerant. Doctrina liberală respinge manifestațiunile violente ale așa zisului naționalism exclusivist, și strămt ca un fenomen morbid, ca o dovadă de slăbiciune, sau ca o mărturisire de nepricepere... a nevoilor superioare, de armonie socială, fără de care societățile omenești nici nu pot avea o dezvoltare normală. Și mă grăbesc să adaug că în țările tocmai în care sunt minorități etnice, numai recunoașterea drepturilor lor depline concordă cu cerințele, cu tradițiile doctrinei liberale. Ceea ce vrea însă doctrina liberală e să opună ideea națională ideii internaționale, fiindcă naționalismul în înțelesul său larg e condiția progresului, pe când internaționalismul, prin nesocotirea însușirilor specifice ale fiecărei națiuni, prin nivelarea teoretică a unor rase cu mentalități și cu tradițiuni deosebite, stânjenește adevăratul progres.

Nu e vorba, naționalismul e de mai multe feluri. E naționalismul teoretic: mai mult dragostea pentru cei de acelaș sânge și de aceeaș credință. E naționalismul cultural, adică nevoia de a intensifica manifestațiunile cugetării și artei proprii fiecărei națio-

nalități în parte. E, în fine, naționalismul economic, care la urma urmei nu e decât un instinct de conservare, mijlocul de a salvă individualitatea materială a fiecărei naționalități, de a împiedică cotropirea ei de către elemente superioare prin puterea sau prin organizarea lor.

Naționalismul astfel înțeles nu exclude colaborarea cu străinătatea. Dimpotrivă, el o reclamă ca o nevoie și ca un stimulent. Naționalismul sentimental știe că nici un popor nu trăiește izolat în spațiu. El are conștiință de toate contingentele mediului înconjurător, el e numai expresia dorinței firești de a se îngriji de sine mai mult decât de aproapele. Naționalismul cultural știe și el că o sumă de cuceriri ale gândirii sunt patrimoniul comun al omenirii întregi. Departe de a respinge acest patrimoniu se simte fericit și mândru, că face parte integrantă dintr'insul, dar se străduiește să păstreze nota specifică în opera obștească. Naționalismul economic știe că ziduri chinezești nu se pot înălța, că infiltrațiunea capitalurilor streine e fatală și necesară, dar vrea să găsească formule de armonizare care să înlăture acapararea unora și sugrumarea celorlalți, întâiu fiindcă progres fără neatârtnare nu se poate și în al doilea rând fiindcă neatârtnarea politică fără neatârtnare economică iarăș nu se poate. Liberalismul îmbrățișează deopotrivă toate aceste forme de naționalism.

Prin armonia socială: Liberalismul nu crede posibil progresul decât prin evoluție și evoluția nu poate fi dobândită fără armonia socială. Doctrina liberală consideră că viața unei societăți trebuie să fie mișcare, dar că mișcarea nu trebuie asigurată prin ruperea echilibrului social, ci dimpotrivă prin menținerea permanentă a acestui echilibru.

Firește că revendicările sociale implică la anumite momente o grijă mai vie a intereselor unor clase decât a intereselor celorlalte clase, dar dacă susținerea acestor interese și revendicări se face cu ură împotriva unora, cu exclusivism împotriva altora, fără preocuparea neîncetată a menținerii unui echilibru între toate părțile, acțiunea socială astfel întreprinsă și astfel condusă nu poate să ducă fatal decât, sau la un progres relativ, fiindcă va fi dobândit cu prețul unor reacțiuni violente și a unor resentimente primejdioase, sau la ruperea definitivă a echilibrului social, adică la revoluție. Doctrina liberală e prea însetată de progres real pentru a se mulțumi cu o stare de lucruri care nu asigură decât un progres discutabil sau cu o revoluție care în credința ei adâncă e moartea oricărui progres.

Iată de ce liberalismul socotește armonia socială ca o condițiune esențială a îndeplinirii concepțiilor lui.

Încă odată: prin armonia socială progresul e asigurat, prin lupta de clasă el e amenințat.

Și acum după ce am precizat în ce constă doctrina liberală, care sunt cele patru concepții fundamentale pe care ea se rezimă întru realizarea ei, după ce am văzut cum ideea de ordine se opune ideii de desordine, ideea democratică ideii demagogice, ideea națională ideii internaționale, și armonia socială luptei, distrugătoare lupte de clase, — se cuvine să arătăm și care sunt deosebirile dintre doctrina liberală și dintre celelalte doctrine.

Cea mai bună dovadă a tăriei doctrinei liberale stă tocmai în faptul că deosebiri între ea și celelalte doctrine sunt atât de bine definite încât exclud orice confuzii posibile.

Să le luăm pe rând.

Voiu începe cu doctrina conservatoare. Deosebirea între ideea conservatoare și cea liberală e că cea dintâiu e o doctrină de rezistență, pe când cea de a doua e o doctrină de progres. Una trage înainte, cealaltă înapoi. Așa încât fiecare pas în dezvoltarea socială reprezintă o izbândă pentru liberalism și o înfrângere pentru conservatorism.

La drept vorbind, istoria vremurilor moderne nu este decât un lung șir de capitulațiuni conservatoare. Nu tăgăduesc că au fost partide conservatoare mai dibace decât altele, că unele au știut să ascundă mai mult sau mai puțin bine înfrângerile suferite, că altele au avut prudența să cedeze în extremis ca să evite catastrofa capitulațiunilor mărturisite. Dar acestea sunt manifestațiuni ale tacticii conservatoare. Doctrina în toate ocaziile a ieșit învinsă. Nici o manevră și nici un artificiu n'au putut s'o scape. Recunosc însă că conservatismul subsistă și va subsista dezastrelor, pentru că e firesc că orice forță de progres să provoace în chip mecanic și o forță de rezistență, așa încât atâta vreme cât va fi o doctrină liberală va trebui să existe și una conservatoare. Ele sunt nedespărțit legate una de alta întocmai ca umbra de lumină. Vă cer însă voie să prefer lumina, umbrei care se târăște după ea.

Deosebirea între doctrina liberală și doctrina naționalistă e că doctrina liberală privește viața socială sub toate multiplele ei aspecte, pe cînd doctrina naționalistă o privește sub prisma specială, fatal îngustă și exclusivistă a ideii naționale. Ceeace pentru liberalism nu este decât o parte dintr'un complex, pentru naționalism este complexul însuși și veți înțelege ușor că alta e viziunea ce poți s'o ai privind fenomenele sociale cu ferestrele larg deschise și alta viziunea ce poți s'o ai când singur te osândești să le privești prin crăpătura unui zid.

Deosebirea între doctrina liberală și doctrina țărănistă stă în faptul că țărănismul e bazat pe ideea luptei de clasă, pe cînd libe-

ralismul pe armonia socială. Țărănismul îmbrățișează interesele exclusive ale țărănimii în luptă de ură violentă cu toate celelalte categorii sociale. Liberalismul urmărește înfăptuirea sinceră și deplină a revendicărilor țărănești, dar armonizându-le cu interesele legitime ale celorlalte clase.

Dealtminteri, țărănismul este o doctrină care teoretic nu se poate susține fiindcă urmărește o imposibilitate logică. Într'adevăr, lupta de clasă implică ruperea echilibrului, adică ideea revoluției sociale și de aceea veți observa că pretutindeni partidele bazate pe concepția luptei de clasă sunt și partidele revoluționare, cum sunt partidele socialiste. Dar să pretinzi în acelaș timp că ești partid de evoluție și să susții totdeodată și lupta de clasă, este cel puțin un păcat împotriva bunului simț și al logicei, și atunci din două lucruri una: sau țărănismul, din lipsa de pregătire teoretică, n'a ajuns încă la deplina dezvoltare a doctrinei sale, sau el este conștient că în realitate reprezintă o doctrină revoluționară, dar din considerațiuni tactice menține o etichetă evoluționistă în flagrantă contradicție logică cu lupta de clasă, cu concepția hotărît revoluționară care stă la temelie lui.

Din această dilemă nu poți ieși.

Bârfitorii — și știți că pretutindeni și întotdeauna bârfitori au fost și vor fi —, bârfitorii vor putea să mai facă și alte ipoteze. Nu vreau însă să intru pe această cale spinoasă. Sunt aici ca să fac constatări și să precizez deosebiri, nu ca să alunec pe povârnișul criticilor sau al polemicilor.

Deosebirea între doctrina liberală și cea socialistă e că liberalismul nu conține progresul social decât în cadrul proprietății individuale, pe când socialiștii nu cred progresul posibil decât prin desființarea proprietății individuale. Cu alte cuvinte: orice progres social, fie el cât de înaintat, dacă nu trece pragul ideii de proprietate individuală, rămâne în domeniul doctrinei liberale, de îndată ce trece de pragul ideii proprietății individuale intră în ținuturile vaste și foarte atrăgătoare pentru speculațiunea intelectuală, ale socialismului.

Trebuie să mărturisesc că oricare ar fi simțimintele noastre față de socialism, un omagiu i se cuvine. Socialismul e o doctrină sinceră și lămurită. Ea nu se pune la adăpostul abilităților trecătoare spre a-și ascunde adevăratele gânduri, ea nu întreține echivocuri ca să poată câștiga foloase de pe urma lor. Ea afirmă răspicat pe față, uneori cu brutalitate, în totdeauna sus și tare credințele ei. Cu doctrina socialistă lupta e deschisă nu ascunsă, știi că poți să fii învingător sau învins, dar știi că nu vei fi atras nici cu flori otrăvite, nici lovit cu pumnalul pe la spate.

De altfel socotesc că, în ultimele vremuri, lupta cu socialismul a devenit ceva mai ușoară. Socialismul beneficia față de doctrinele așa zise burgheze de o mare superioritate: eră necunoscutul, și cunoașteți magia atotputernică a necunoscutului asupra tuturor minților omenesti. Oricine își putea spune: dacă am încerca să distrugem bazele organizării sociale actuale, dacă am reclădi din temelii o nouă organizație fără proprietate individuală, cine știe, poate că ar fi mai bine, poate că omenirea ar fi mai fericită, poate că mizeria ar încetă, poate că belșugul și propășirea s'ar revărsa în fine peste mulțimea suferindă!

Ei bine, acum se știe, acum s'a văzut. Revoluția rusească a lăsat să cadă vălul ce incunjură miragiul socialismului și în dosul său ni s'a desfășurat, în sânge, în foamete și în mizerie, o așa de inspăimântătoare vedenie a acestei lumi nouă, încât omenirea se reîntoarce grăbită către lumea veche, cu păcatele ei seculare, și, ironie a soartei, conducătorii revoluției rusești ei înșiși reiau străbunele tipare ale societății burgheze, mângâind pe ceilalți și poate mângâindu-se și pe ei, cu eclesiastica formulă: că omenirea trebuie să mai treacă prin purgatoriul burghez ca să poată năzui a ajunge cândva în paradisul socialist. Liberalismul care n'a avut asemenea iluzii a fost scutit și de asemenea tragice desiluzii.

Dar imi veți zice, cum se face că în unele țări liberalismul a suferit în anii din urmă netăgăduite înfrângeri. Da, e adevărat le-a suferit, dar înfrângerile acestea le-au înregistrat partidele liberale, nu doctrina liberală. Nepriceperea slujitorilor nu schimbă splendoarea credinței.

Liberalismul fiind, precum v'am arătat, prin esența lui o doctrină de progres, nu este o formulă rigidă, un ce intangibil. Dimpotrivă e ceva viu care trebuie mereu să se adapteze nevoilor sociale, să urmărească neîncetatele prefaceri ale vieții moderne, să priceapă noile curente, să le atragă, să le indrumeze. În unele țări partidele, ce erau purtătoarele doctrinei liberale, au știut să facă această operă, în altele nu, și așa se explică de ce sunt țări în care partidele liberale s'au veștejit și lăncezesc și de ce sunt altele în care ele au păstrat influența lor nestirbită și continuă să fie și azi factori determinanți ai vieții sociale.

Nu sunt aici ca să fac panegiricuri, dar sunt desigur îndreptățiți să constat câteva adevăruri istorice și atunci nu mă pot împiedica să spun că în România cei ce au crezut în doctrina liberală, au știut să păstreze nestinsă flacăra ei și să infăptuiască astfel progrese pe care patimile prezentului le pot contesta, dar pe care nepărtinirea istoriei va trebui să le recunoască.

Să luăm câteva pilde.

În domeniul proprietății, liberalismul român a plecat cu ideea clasică a proprietății quiritare romane, scară și inviolabilă, și a ajuns la formula proprietății funcțiune socială din care a ieșit exproprierea și naționalizarea subsolului.

Am fost adesea invinuiți că facem socialism pentru că precognizăm exproprierea. Ce confuzie în mintea acuzatorilor noștri! Cum putea sporirea numărului proprietarilor individuali să fie socialism, când socialismul proclamă tocmai desființarea întregii proprietăți individuale. Exproprierea e o formulă de progres social cu totul credincioasă principiilor doctrinei liberale, fiindcă nu depășește cadrul ideii de proprietate individuală. E o repartitie nouă a proprietății individuale ce există la noi într'un moment dat, nu este nimicirea ei. Iar naționalizarea subsolului nu trece nici ea de marginile doctrinei liberale, fiindcă menținerea ideii proprietății individuale nu impune cu necesitate și forma ideii de proprietate. Noțiunea de proprietate poate să fie mai largă sau mai îngustă. Ea poate foarte bine să cuprindă și suprafața și ceea ce este deasupra și ceea ce este dedesubt, precum ea poate foarte bine să despartă stăpânirea solului de aceea a subsolului. Dealtfel istoria ne arată că sfera noțiunii de proprietate a variat neîncetat. Ea s'a întins ieri peste ținuturi care mâine îi vor fi interzise sau, dimpotrivă, a introdus în domeniul proprietății individuale lucruri care până ieri erau de domeniul comun.

Partidul liberal român, potrivit nevoilor sociale, a adoptat și una și cealaltă din aceste forme de proprietate fără a trăda însă întru nimic prin aceasta ideea însăși de proprietate individuală care stă la temelia doctrinei sale.

În materia raporturilor dintre capital și muncă liberalismul român a plecat dela concepția despărțirii intereselor capitalului și a muncii pentru a ajunge sub forma participării la beneficii, la nevoia inexorabilă a conciliațiunii și armonizării lor.

Aici iarăș partidul liberal român nu s'a abătut dela principiile fundamentale ale doctrinei lui. El n'a cerut, ca socialistii, desființarea capitalului și naționalizarea mijloacelor de producție. El păstrează intactă existența capitalului ca factor de producție, și respinge cu hotărîre introducerea comunismului, dar potrivit năzuințelor lui de progres, de armonie socială, vrea încetarea antagonismului fratricid dintre cei doi factori ai producției, capitalul și munca, și înlocuirea acestei lupte de interese egoiste printr'o conlucrare cerută de dreptate.

În materie de economie politică liberalismul român a plecat și el dela formula manchesteriană « laissez faire, laissez passer », spre a ajunge la intervenționalismul care apără pe cel slab impo-

triva celui tare și care înclină capul trufaș al celui tare în fața interesului obștesc reprezentat de Stat.

Și aici partidul liberal român e credincios doctrinei lui. Libertatea absolută eră o necesitate în vremurile de organizare economică a Statelor. Cu cât însă organizarea s'a desăvârșit, cu cât viața modernă și raporturile internaționale au devenit mai complexe, cu atât a trebuit să se țarmurească și forțele în joc, pentru ca, din îngrădirea și a unora și a altora, să se ajungă la posibilitatea dezvoltării normale a tuturor. Intervenționismul a isvorit astfel din complexitatea economică modernă, nu numai ca o condiție a progresului, ci ca un mijloc de înlăturare a ciocnirilor violente, deci a anarhiei.

În sfârșit, în materie socială liberalismul român a ajuns dela individualismul atotputernic la țarmurirea treptată și crescândă a individului în fața nevoilor de dreptate și de echilibrare generală.

Partidul liberal român ar fi nesocotit prescripțiile cele mai elementare ale doctrinei lui, dacă ar fi lăsat pe cei slabi pradă celor tari. Individualismul nemărginit și nestânjenit își aveă rațiunea în epoca de creațiune a liberalismului. Atunci menirea lui eră să descătușeze, să desrobească persoana omenească din toate lanțurile concepțiilor medievalice, să dea fiecării ființe umane drepturile cerute de trebuințele dezvoltării și ale demnității lui. Mai tirziu, însă, când aceste drepturi au fost asigurate oricui și când stăpân neturburat pe destinele lui, fiecare eră ispitit nu numai să uzeze, dar adesea să și abuzeze de aceste drepturi, oare datoria unui partid liberal conștient de doctrina lui eră să privească nepăsător la această deslănțuire distrugătoare, sau să restabilească echilibrul social, stabilind limitele peste care drepturile omului nu se mai împacă cu nevoile obștești?

Și oriunde m'aș întoarce, oricare ar fi domeniul de activitate omenească la care m'aș gândi, întrucât bine înțeles n'aș trece peste hotarul concepției de proprietate individuală, nu văd, pe cale evolutivă, soluții care să nu se împace cinstit, sincer și deplin cu cerințele doctrinei liberale.

Prevăd și ultima obiecție. Am auzit-o adesea: titulatura nu se mai potrivește cu doctrina. Dacă la atâta se rezumă critica, o primesc, și recunosc fără înconjur că există azi o antinomie între formulele liberalismului clasic și între cele ale liberalismului modern, deși aș putea să adaug că întrucât liberalismul e doctrina progresului nu prea văd cum progres ar putea să fie cu formele intangibile. Dar încăodată antinomia există. Libertatea nu e o rațiune destul de largă, destul de cuprinzătoare ca să îmbrățișeze tot ce reprezintă actuala doctrină liberală.

Libertatea a fost un mare postulat al omenirii. Izbândă ei a stârnit lupte uriașe și întronarea ei a reprezentat un mare progres în viața popoarelor, de pe urma ei s'au născut toate partidele progresiste și deci e foarte firesc ca ele să fi adoptat titulatura de partide liberale. Ele poartă astfel pecetea izvorului dela care purced.

Dar încă odată nu aci stă chestia. Sunt într'adevăr țări în care fără a schimba doctrina, partidele liberale și-au schimbat denumirea.

În România titulatura s'a pastrat și se va păstră fiindcă n'avem a roși de numele de liberal. Acest nume e atât de strâns legat de toată renașterea României Mici și atât de strâns unit cu înfăptuirea României Mari încât a devenit pentru mulți un simbol: pentru trecut o mândrie, pentru viitor speranța.

Precum coiful cu trei pene dela Crecy sau « Honni soit qui mal y pense » al lui Eduard III, Plantagenet, de pe stindardele britanice și precum perimatele « liberté, égalité, fraternité » de pe pajera franceză, n'au împiedecat Anglia și Franța să întemeieze două strălucite democrații moderne, tot astfel sub egida neschimbată a titulaturii lor și în cadrul proprietății individuale, cei ce cred în doctrina liberală, vor desăvârși prin ea opera de progres întemeiat pe ordine, pe democrație, pe naționalism și pe armonie socială, pe care România întregită e îndreptățită s'o aștepte dela generațiile de azi, după toate restricțiile istoriei și după toate jertfele războiului.

15 Februarie 1923

Extras din volumul *Doctrinile Partidelor Politice*

Neoliberalismul

Cuvântul *neoliberalism* este de sigur enigmatic; el constituie în acelaș timp o evidentă anticipare.

Intr'adevăr, adăugarea la numele unei doctrine de mult cunoscute a particulei: *nou*, nu se poate face în oricare fază a evoluției sale.

De această particulă se leagă ideea renașterii unei doctrine după o anumită discontinuitate, după atingerea unui apogeu urmat de o criză sau de o relativă epuizare.

Deaceea neoliberalismul pare că se anunță ca o formă regenerată a liberalismului, care condiționează însăși viabilitatea sa în viitor, ca o nouă adaptare, fără de care n'ar putea să urmeze decât dispariția acestui sistem politic și a doctrinei care îl reprezintă.

Aceste perspective ridică atunci întrebări firești:

Plutește oare astăzi asupra liberalismului vălul de melancolie — nelipsit de altfel de un farmec poetic — al unui crepuscul?

A fost oare liberalismul un fenomen local, particular Europei vestice și un fenomen temporar, particular secolului XIX-lea, și este el oare merit ca, în mersul omenirii spre mai bine, să treacă torța unui alt principiu mai fecund?

Sau dimpotrivă liberalismul are o semnificație generală și permanentă pentru viața omenirii? Răspunsul va fi întreaga dezvoltare a comunicării noastre.

I. LIBERALISMUL ȘI EVOLUȚIA SA

Vom examina în linii cu totul generale, nu atât bazele liberalismului clasic cât mai ales factorii determinanți ai evoluției sale,

vom revizui în mod analitic câteva din marile principii ale liberalismului și, la lumina nouilor forme sociale neprevăzute de liberalismul clasic, — dar de sigur nici contrazise de această doctrină — vom căuta să selecționăm *cecece este accidental, trecător și astăzi perimat în principiile liberalismului, de cecece este permanent și în legătură cu condițiile esențiale de viață ale societăților omenesti*. Din această discernare dintre trecător și permanent și din considerarea condițiilor politico-sociale ale vremii noastre, ne va apare înfățișarea nouă a liberalismului.

Această nouă concepție o vom pune apoi în cadrul social politic românesc și în raport cu idealul generației noastre.

Pentru cecece privește bazele liberalismului clasic, substratul său economic și social, geneza sa și principiile sale ar trebui să ne raportăm la cunoștințele cetitorului și bine înțeles nu la cunoștințele vulgare, empirice și, — mai ales! — nu la cele locale, ci la cunoștințele științifice și generale.

Totuși, din nefericire, în țara noastră este necesară o reamintire, asupra esenței însăși a ideii liberale, intrucât în acest domeniu se fac grave confuziuni chiar de către reprezentanții oficiali ai liberalismului.

Care este esența ideii liberale?

Este un postulat filozofic, un punct de sprijin arhimedian: *orice ființă umană este un scop în ea însăși; omul e măsura tuturor lucrurilor, atât a celor mărunte cât și a celor pe care închipuirea sa le numește mari*.

Omul nu trebuie să ajungă un mijloc în serviciul nici unei cauze; nici a cauzelor divine cărora vrea să-l supună catolicismul, nici a colectivității sub forma Statului, care după filozofia hegeliană reprezintă quintesența a tot cecece e mai bun și mai nobil în fiecare dintre oameni, nici în sfârșit a cauzei equității sociale pusă în primul plan de doctrina socialistă.

În această prețuire a individului, în acest cult al personalității umane stă trăsătura esențială și caracteristică a liberalismului.

Deaceea dacă am spune: « liberalismul este democrația », n'am caracteriza liberalismul, intrucât, cum vom vedea, democrația este în funcție de liberalism și chiar într'o ușoară antiteză cu ideea liberală; tot așa dacă am afirma: « liberalismul este ideea națională », ne-am depărtă de quintesența ideii liberale, intrucât naționalitatea este pentru individ tocmai o finalitate superioară, deasupra lui însuș.

Cu atât mai puțin « armonia socială », sau « ordinea în Stat » nu sunt trăsături care pot să puie în relief ideea liberalismului.

Caracteristica sa originală și originară este și rămâne cultul individualității.

Ca prim aspect al acestei concepții, centrul străduințelor umane urmează să fie libertatea oamenilor și nu — ca să întrebăm un cuvânt cam învechit — « fericirea » lor.

În adevăr fericirea celor mulți, pe care filozofia benthamistă o înfățișează ca scop al vieții sociale face din libertate un mijloc în serviciul său.

Liberalismul vede nu în fericire, ci în libertate idealul străduințelor omenesti, fiindcă — cum s'a spus — « libertatea poate duce la fericire, ea poate duce la prosperitate, dar e bună... și când nu duce la nici unul din aceste țeluri ».

Un al doilea aspect al liberalismului, tot atât de important, este ideea că spiritul uman trăește numai în oamenii vii, nu în entități supraomenești și că progresul instituțiilor sociale și politice atârnă de progresul indivizilor și de perfecționarea ființei umane.

Este oare această idee centrală, a personalității umane și a libertății, în deajuns, ca orientare în complexul problemelor sociale și politice ale vieții moderne?

Adevărul e că ideea dă numai un criteriu fix și dictează o atitudine sufletească constantă. Doctrina ia corp asupra realităților vieții sociale și politice. Aceasta constituie de altfel marea superioritate a liberalismului.

Liberalismul nu se bazează ca marxismul pe o anumită interpretare a evoluției istorice, și nici, tot ca aceasta, pe un anumit sistem de prevederi asupra dezvoltării viitoare a societății.

Or, interpretarea trecutului ca și prognosa asupra viitorului sunt opere ale inteligenței, tot atât de criticabile ca toate creațiunile exclusiv intelectuale în teoria socială.

Înainte de a trece la considerarea factorilor care au influențat evoluția ideii liberale, este locul să facem o observațiune.

Dacă ideea esențială a liberalismului a ajuns să piardă din claritate în mințile contemporanilor, este datorită faptului că liberalismul, ca fenomen, a apărut în forma unei critice și a unei reacțiuni contra vechilor instituții, pe care le-a găsit în ființă la începutul secolului al XIX-lea.

Astfel acțiunea sa a fost germenul constant de transformare a unei societăți vechi, clădită pe alte principii și ca urmare, tot ceea ce s'a putut observa în dezvoltarea Europei contemporane a fost o rezultantă, o diagonală între instituțiile autoritare, resturi ale medievalismului și ideea forță a liberalismului, având ca substrat dezvoltarea capitalismului modern.

De aceea nu suntem îndreptățiți să atribuim liberalismului ca teorie socială particularități străine de esența sa, particularități care se datoresc exclusiv fazei social-economice pe care o reprezintă în istoria omenirii, secolul al XIX-lea.

Dar liberalismul a avut de luptat nu numai cu forțele trecutului ei ci cu forțele născute în cursul secolului al XIX-lea care aveau tendința să-l influențeze.

Explozia liberalismului — nu apariția sa — o putem localiza în anul simbolic 1789 odată cu revoluția cea mare, astfel că putem considera acest an, ca reprezentând pentru Europa continentală *polul politic liberal*.

Chiar dela începuturile liberalismului însă s'a vădit o anumită antiteză conținută în principiile însăși ale revoluțiunii liberale și anume: antiteza între libertate și egalitate.

Libertatea de mișcare a oamenilor a adus între dânsii concurența extremă, a lăsat să se accentueze inegalitățile sociale și ca consecință a ridicat pretutindeni anumite clase minoritare la stăpânirea Statului politic. Inegalitățile sociale, de origine economică, au dus la o desăvârșită aservire a indivizilor slabi.

Această aservire fatală a constituit cea mai gravă atingere a ideii libertății; realizarea *idealului liberal a apărut imposibilă, fără o relativă egalitate economică între indivizi*.

Ca expresie a acestei antiteze între libertate și egalitate o idee, la mijlocul secolului al XIX-lea, s'a impus atențiunii omenirii. Această idee, care a avut o imensă influență înainte de a se traduce în fapt și care — s'ar putea zice — își pierde puterea, tocmai atunci când începe să fie aplicată realităților, este ideea socialistă.

Socialismul pretinde să realizeze prin egalitatea economică, egalitatea politică și libertatea reală. Influența sa a fost atât de mare, încât de sigur liberalismul modern nu se poate înțelege fără paralelismul său cu ideea socialistă.

În fața formidabilului curent al acestuia, liberalismul clasic a abdicat oare?

Nu, dar părăsind pe ferocele « laissez faire » economic și social s'a adaptat atât de mult, încât astăzi de multe ori e locul să ne întrebăm, ce mai rămâne din liberalismul clasic și unde trebuie să se oprească cedările sale.

Iată ceea ce vom căuta să pătrundem în cursul acestei comunicări...

O altă subminare a ideii liberale, mai puțin gravă totuși ca cea dintâi; este recrudescența extraordinară a imperialismului naționalist.

Este drept că ideea națională a apărut sub o formă nouă și mai ales *sub forma egalității între națiuni* odată cu liberalismul însuși, dar această idee, din împrejurări istorice și geografice cunoscute, a degenerat în Europa și a dus la exagerările imperialismului din cursul veacului al 19-lea și al 20-lea.

Imperialismul înseamnă însă Statul Moloch dominator, strivitor al individului. Statul centralist, autoritar, care pune înainte omului un singur ideal; acel al datoriei (Pflichtidealismus) și care vrea să facă din individ un simplu instrument în serviciul scopurilor sale.

Apogeul imperialismului european îl putem considera ca localizat în spațiu în Germania iar în timp în anul 1914. De aceea un cugetător german, Plenge, a putut să formuleze această cuprinzătoare antiteză între 1789 și 1914: « anul 1789 reprezintă individualismul, liberalismul, expansiunea omului, anul 1914 colectivismul, organizația socială, supunerea omului ».

Această antiteză este exactă numai dintr'un punct de vedere unilateral, într'atât cât privește evoluția socială numai prin prisma imperialismului nu și prin aceea a socialismului. E probabil că punctul culminant al doctrinelor colectiviste ar trebui văzut în spre viitor, mai târziu de 1914; oricum ar fi, putem spune — nu fără riscul fatal al oricărui afirmări prea largi și prea generale — că *lumea se mișcă între două mari poluri: polul concepțiunii individualiste și acel al concepțiunii colectivisto-socialiste, cel dintâi având ca expresie doctrinara liberalismul, care ia ca unitate de măsură omul; cel de al doilea socialismul, care ia ca unitate de măsură societatea.*

O a treia influență, aceasta mai mică, care a jucat însă un rol în evoluția liberalismului, a fost de sigur critica, care s'a formulat de către însăși cugetătorii burghezi, contra rezultatelor la care a ajuns liberalismul.

Nu înțelegem prin aceasta critica prea cunoscută, referitoare mai mult la imperfecțiunea mecanismului vieții publice în statele liberale cum e critica parlamentarismului, ci critica de fond a rezultatelor liberalismului, cu evidențierea aspectului lor meschin, în raport cu nevoile mai înalte ale sufletului omenesc.

Cel mai reprezentativ și cel mai nou din acești critici este de sigur Walther Rathenau. După el liberalismul prin substratul său economic: capitalismul, devine din mijloc pentru ridicarea individului un scop în sine, care ajunge să o servească ființa omenească și să « mecanizeze » întreaga viață socială urmând un proces invers decât cel urmat de natură, care duce totdeauna în evoluțiunea sa dela forme inorganice către forme organice. Recunoscând doar că liberalismul mișcă destul de satisfăcător forțele inferioare

din sufletul oamenilor el îi neagă însă orice rezultat mai înalt. Grație liberalismului economic, « lumea sustrasă de la orice preocupări superioare și devenită o imensă casă de comerț se înăbușă și moare în uriașa închisoare materială, pe care singură și-a făurit-o ».

Ce se evidențiază din această prea sumară introducere?

Liberalismul a suferit încercări teribile, care îi dictează astăzi imperios înnoirea și regenerarea.

Formă sa regenerată va fi *neoliberalismul*. Ca să conturăm ideea noului liberalism nu vom proceda prin sentințe apriorice, ci vom analiza prin prisma ideilor liberale și într'un mod cât mai sumar, câteva din problemele capitale ale vieții sociale; aceste probleme ne vor ajuta să discernem între factori trecători și cei permanenți ai ideii liberale și să reliefăm ideea neoliberală prin raport cu aceea a liberalismului clasic.

Vom vorbi: a) întâi baza politică a Statului și raporturile sale cu individul, (cu o privire asupra politicii sociale);

b) în al doilea rând, despre libertatea economică și proprietatea;

c) în sfârșit în al treilea rând, despre ideea națională și raporturile dintre națiuni.

Răspunsurile în aceste trei probleme sunt suficiente ca să ne fixeze — ca prin raport cu trei puncte de reper — locul neoliberalismului între celelalte doctrine politice.

II. BAZA POLITICĂ A STATULUI. RAPORTURILE ÎNTRE STAT ȘI INDIVID

Cum pune teoretic problema statului, liberalismul clasic?

Individul *predă* drepturile sale naturale — prin esența lor nelimitate — Statului și *le primește îndărăt* sub o formă restrânsă, dar mai efectivă prin aceea că e garantată de organizațiunea socială. Cu diferența din libertatea sa, pe care individul o sacrifică, se construiește statul.

De unde vine autoritatea Statului?

Din puterea unui suveran? Din tradiție? De sigur că nu.

Singurul răspuns logic și consecuent cu ideea liberală, este că *autoritatea statului nu poate veni decât din consimțământul indivizilor*, care sunt singura realitate primitivă, iar forma consimțământului indivizilor este expresia lor majoritară prin vot.

Or, ideea majoritară este ideea democratică. Democrația apare astfel numai ca un mijloc, ca un mijloc de asigurare a libertății individului; ea e bună numai *atâta timp cât reprezintă forma de*

vieată colectivă în care se garantează maximum de libertate posibilă pentru individ. Dealtfel, și din punct de vedere practic, de sigur că din toate formele de constituire și de sprijin a autorității Statului, cea mai puțin periculoasă pentru libertatea individului este democrația.

Și totuși există o ușoară antiteză între democrație și liberalism, antiteză care se poate întrezări de la începutul liberalismului.

Astfel articolul 2 al Declarațiunii drepturilor omului — articol de inspirațiune americană și deci englezească — proclamă: « Scopul oricărei asociații politice este conservarea drepturilor naturale și imprescriptibile ale omului: aceste drepturi sunt libertatea, proprietatea, siguranța și rezistența față de opresiune ».

Articolul 3 însă, de inspirațiune pur franceză datorită în primul rând concepțiunii lui Rousseau, formulează principiul: « Nici un corp constituit nu-și poate trage autoritatea decât dela națiune ».

Deaci atotputernicia națiunii, deaci pericolul tiranizării minorității de către majoritate, care singură are dreptul să reprezinte în orice formă a vieții colective, națiunea.

Iată de ce, chiar în democrațiile cele mai sincere, există o ușoară antiteză între libertatea individului și democrație. Această antiteză s'a accentuat din cauza condițiilor istorice și a luptelor grele pentru existență, pe care au trebuit să le ducă Statele de pe continentul Europei.

Astfel, fiindcă statul a avut din ce în ce mai multă nevoie de autoritate, a cerut din ce în ce mai multă solidaritate și disciplină dela indivizi în numele voinței majorității și astfel democrația a împietat din ce în ce mai mult asupra liberalismului.

În realitate însă, forma cea mai frecventă a atingerii libertății individului, este una și mai gravă: este democrația deviată.

Într-adevăr, pentru ca democrația să aibă un sens, ea presupune o egalitate relativă a drepturilor de deciziune a indivizilor; or, evoluțiunea socială a pronunțat diferențierea claselor sociale și a stabilit raporturi de dependență între clase și între indivizi, care au provocat sau au consfințit o inegalitate gravă a puterii reale a indivizilor.

Astfel democrația sinceră a apărut de multe ori imposibilă, iar statul, necesarmente centralist și puternic, așa cum îl cereau condițiunile grele ale vieții moderne, a ajuns confiscat de anumite clase minoritare și a pierdut astfel autoritatea morală, pe care i-o presupunea teoria liberalo-democratică.

Principiul democratic deviat a dus la o relativă tiranie și democrația, care trebuia să fie un mijloc al liberalismului nu a mai îndeplinit această funcțiune a sa.

Aici stă mare criză a liberalismului: pe de o parte în covârșitoarea influență pe care a ajuns să o câștige Statul, pe de altă parte în inichitatea bazei politice a Statului, care a devenit prizonierul unei anumite clase.

Deaceea se poate spune, cum se exprimă von Wiese că « liberalismul vechiu s'a sfărâmat în fața problemei puterii; el n'a putut pune într'un raport just idealul său cu nevoia de autoritate ».

Iată de ce pentru doctrina liberală găsirea unei noi baze morale în constituirea puterii statului rămâne o chestiune de existență și iată de ce înainte de toate, în acest punct se simte nevoia revizuirii și renașterii liberalismului.

Din această mare criză în ce își poate căuta salvarea ideia liberală?

În soluțiile socialiste? Aceasta preconizează doar înlocuirea la stăpânirea exclusivă a puterii politice a unei clase, prin alta.

Salvarea poate veni numai dintr'o singură parte: din revizuirea doctrinei liberale însăș: din neoliberalism. Neoliberalismul caută să păstreze din vechiul liberalism numai ceea ce este esențial și etern viabil și să înlăture ceea ce a trecut și circumstanțial. Din vechiul liberalism el păstrează ideea că sfera publică trebuie să fie cât mai elastică, pentru ca omul să nu ajungă niciodată în funcție exclusivă a Statului și credința că forma optimă de guvernământ este consimțământul majoritar: democrația.

Dar — și aci este un mare *dar* — dacă neoliberalismul păstrează esența liberalismului, se degajează de ceea ce este accidental, și de ceea ce chiar falsifică principiile originare ale liberalismului.

Într-adevăr, vechiul liberalism aplică principiile sale societății așa cum eră, cu inegalitățile și cu absurditățile ei. Un asemenea regim pe de o parte nu făcea decât să accentueze imperfecțiunile sociale și să mărească prăpastia între cei puternici și cei slabi, după cuvântul Evangheliei: celui ce are i se va mai da, iar pe de altă parte falsifica caracterul democratic al Statului.

Neoliberalismul ia numai spiritul doctrinei liberale; el caută ca din beneficiile libertății să se împărțasească cât mai mulți, iar nu numai o minoritate de clasă. De aceea nu se opune tendințelor de realizare a condițiilor obiective, care fac posibilă sinceritatea liberalismului și deci clădirea statului pe o bază real democratică.

Care sunt aceste condiții? Sunt numai condițiile economice, singurele care fac posibile progresele reale politice.

Deaceea neoliberalismul nu susține raporturile existente ale claselor sociale.

În concepția neoliberală Statul trebuie apărat de acaparare, ori de unde ar veni de sus sau de jos; stăpânirea Statului nu poate

să ajungă rezultatul unei lupte în care învinge clasa cea mai puternică ci trebuie să fie rezultanta unui *echilibru* între forțele sociale și între clasele sociale.

Concepțiunea neoliberală nu e atomistă până la absurd, ca liberalismul clasic care considera numai individul ca unitate socială; ea recunoaște realitatea claselor sociale și consideră chiar că *reprezentarea exactă a claselor sociale în alcătuirea puterii publice este necesară pentru a se ajunge la formula unui echilibru social, sincer și sănătos.*

Neoliberalismul nu vine să vorbească de acea « armonie socială », care este mai mult un deziderat nepolitic decât o idee politică, ci de *echilibrul social*, care se poate stabili prin reprezentarea sinceră a realităților sociale.

Partidele politice, chiar de clasă, apar în această concepțiune ca legitime, atâta vreme cât reprezintă în mod onest și sincer un interes real al unei categorii de cetățeni și cât timp rămân în rolul lor exact de « partide cu interese limitate ». *Neoliberalismul combate însă hotărît lupta de clasă, care tinde la dominația de către o singură clasă a statului, care aparține tuturor.*

În rezumat, pe când liberalismul vechiu păstră în principiu o neutralitate între indivizi, pe care cu un termen cam aspru am putea-o numi ipocrită, tocmai pentru că favoriză dominația de clasă și pe când îngăduia ca statul să fie obiect de lupte și de cucerire din partea unor anumite clase, neoliberalismul tinde să constituie puterile politice pe consimțământul cetățenesc în adevăr liber și pe echilibrul de interese între diferitele clase din corpul social. *El înțelege astfel să servească mai bine principiile originare ale liberalismului, păstrând din ele adevărul lor spirit și dându-le înțelesul lor adânc și permanent.*

În ceia ce privește politica socială deși aceasta constituie o chestiune importantă o tratăm sumar, pentru că este relativ cunoscută iar drepturile la intervenție în chestiile sociale sunt consacrate de mult.

Nimeni nu mai crede azi, cum crede liberalismul clasic, că în materie socială Statul trebuie numai să « țină ringul », adică să păzească arena în care luptătorii boxează între dânșii.

Prima spărtură în această concepție a făcut-o protecția copiilor, căci primele măsuri de politică socială au fost luate în favoarea copiilor și femeilor. Dealtfel pe calea intervențiilor de stat s'a urmărit totdeauna restabilirea echilibrului social și asigurarea unui corectiv în excesele luptei dintre cei slabi și cei tari. Astăzi chestia intervenției statului în materie socială nu mai este pentru nimeni o chestie de principiu ci una de aplicație și de oportunitate

și aceasta e atât de adevărat încât au fost cazuri în Anglia când lucrătorii au refuzat intervenția statului în favoarea lor, deoarece eră atât de neîndemânatecă încât mai mult îi deservea decât le servea cauza și au preferat să se înțeleagă, pe calea bunului simț practic direct cu patronii lor!

Neoliberalismul — ca și vechiul liberalism în această privință — menține părerea că intervenția Statului în mecanismul producției este totdeauna delicată și că trebuie făcută « nu cu o mână de om de Stat, ci cu o mână de artist, capabil să simtă și să înțeleagă nuanțele ».

Dar neoliberalismul, prin deosebire de vechiul liberalism nu înțelege intervenția Statului numai ca un corectiv al exagerărilor inichităților sociale, ci ca o luptă sistematică cu scopul de a face viața omenească suportabilă pentru cei mulți.

După expresia foarte obișnuită astăzi în Anglia, neoliberalismul vrea să creeze « o platformă » socială, astfel încât nici o ființă omenească să nu poată cădea vreodată dedesubtul ei, dar oricine să se poată ridica prin muncă și merit, oricât de sus deasupra.

Iată de ce se poate vedeă acest fapt foarte incurajator, că între programul partidului liberal din Anglia și partidul muncii, între care lupta se dă pe principii nu există în fapt nici o deosebire sau aproape nici o deosebire în ce privește revendicările practice. Odată mai mult se vedește vechiul adevăr că ideile abstracte sunt cele care divid pe oameni, pe când realitățile concrete îi unesc.

III. LIBERTATEA ECONOMICĂ ȘI PROPRIETATEA

Să considerăm acum libertatea economică; ea constituie un aspect central al ideii liberale.

Libertatea economică a făcut doar și gloria și decăderea liberalismului iar fără liberalismul economic n'am putea înțelege liberalismul politic.

E adevărat că libertății economice i se datorește civilizația Europei apusene; ei i se datorește cea mai formidabilă acumulare, nu numai de bogății ci mai ales de instrumente de producțiune pe care a realizat-o vreodată civilizația; însăfârșit ea a realizat în întreaga omenire o potențializare maximă a energiilor individuale. Și totuș această libertate economică a dus la aservirea individului și la coborirea lui la rolul de instrument.

Cum putem caracteriza schematic rezultatele liberalismului economic?

Putem spune că libertatea s'a realizat pe pământ, dar nu pentru om ci numai pentru unitatea de producție.

Unitatea de producție putea să desfășoare forțele sale într'un joc liber, aproape de anarhie. Omul, dacă eră diriguitorul unității de producție păstră această libertate neîngrădită de mișcare, iar dacă eră în interiorul unității de producție nu însemnă niciodată mai mult decât un instrument, un sclav.

Astfel liberalismul și-a realizat idealul său, dar nu pentru oamenii vii, ci pentru aceste entități economice moarte, care sunt unitățile de producție.

Ca reacție contra sistemului economic al liberalismului s'au produs două serii de fenomene: *asociațiile economice și evoluția formelor de proprietate.*

Vechiul liberalism n'a înțeles asociațiile și s'a opus tendințelor lor. Aceasta a fost o atitudine trecătoare, dar destul de gravă. În adevăr debutul liberalismului economic a fost distrugerea formelor sociale organice, pe care le lăsase istoria: corporațiile (desființate la 1791 în Franța și la 1811 în Prusia), pornind dela ideia abstractă că « în societate nu există decât, sau interese generale, sau individuale; interese comune ale membrilor unei corporații nu există ».

Totuș caracterul organic al societății a triumfat și asociațiile profesionale s'au refăcut sub alte forme. Timpul a dovedit că asociațiile sunt admirabile « mașini de ajustare » ale libertății individuale pe care o mărește pe de o parte, dar pe de alta o micșorează garantând-o și că în sistemul capitalist sunt singurele instrumente, care permit rezistența celor slabi în fața celor tari.

Neoliberalismul recunoscându-le acest caracter, susține asociațiile muncitorești, fiindcă lucrează în senzul ideilor sale favorizând independența reală a unui număr cât mai mare de cetățeni și măbind astfel câmpul de aplicație al principiilor liberale.

Mai mult decât atât, neoliberalismul înțelege să se ocupe chiar de apărarea libertății individuale în cadrul asociațiilor însăș, pentru ca ele să nu degenereze în tiranie cum s'a întâmplat în Franța înainte de războiu și să ajungă — ca Chronos care și-a devorat proprii săi copii, — să zdrobească pe individul pe care voiesc să-l apere.

Tot așa, în acelaș proces de diferențiere a intereselor sociale și de integrare a lor în formațiuni omogene, s'a produs și fenomenul bine cunoscut al marilor asociații și syndicate de producători. Aceste syndicate corectează imperfecțiile tehnice ale sistemului capitalist, cum este exagerarea diversității produselor în anumite industrii sau superfetațiunea comerțului de detaliu; ele constituie mijloace de coordonare și simplificare a organizației economice.

În fapt s'ar putea zice că punctul culminant pe care ele l-au atins până astăzi a fost în organizarea pe care Walther Rathenau a dat-o economiei germane în timpul războiului.

Neoliberalismul nu este în principiu contra acestor formațiuni, dar le pune o condițiune esențială: aceia că fiecare din ele să apară ca un proces natural și ca rezultat al consimțământului liber între oameni, să nu devie monopolul tiranic al câtorva și să se opue astfel tocmai principiului celui mai scump al liberalismului economic: concurența.

Vechiul liberalism a păcătuit de altfel prea des la acest capitol; respectând multe situațiuni câștigate, a tolerat de atâtea ori monopoluri în numele tocmai a libertății economice:

În rezumat, neoliberalismul vede în asociații forme libere de acordare între libertatea individului și interesul social și depărtându-se de concepția atomistă a vechiului liberalism recunoaște asociațiilor caracterul lor de formații sociale organice. Odată mai mult neoliberalismul prin opoziție cu vechiul liberalism, care se influență de factori trecători se leagă de aspectele permanente ale vieții sociale.

Tot atât de importantă ca libertatea economică este problema proprietății.

În mentalitatea comună liberalismul se indentifică cu proprietatea individuală; mai mult chiar într'o expunere doctrinară recentă s'a putut defini liberalismul ca o funcție politică a proprietății individuale.

Este deci locul să ne întrebăm:

Oare forma actuală a proprietății individuale, este indisolubilă și eternă?

Și legătura, care ni se pare azi permanentă între proprietate și liberalism, nu este oare un aspect mai mult al confuziei între ideia liberalismului și epoca în care a apărut ea?

În adevăr pentru teoreticienii liberalismului, proprietatea individuală este mijlocul cel diptăiu al manifestării puterilor individului, este — dacă se poate spune astfel — un coeficient cu care se multiplică orice forță individuală.

În practică însă, s'a dovedit că proprietatea-capital duce la o aservire și la o depreciere a ființei omenești iar vechiul liberalism, apărător al proprietății, a apărut odată mai mult ca o tendință de realizare a liberalismului parțial, în opoziție cu idealul liberalismului generalizat la toți membrii comunității sociale.

Vechiul liberalism a fost prea rigid legat de proprietate: de aceea se găsește acum într'o atât de gravă criză. Astăzi nu-i rămâne să aleagă decât două căi: sau să rămâie atașat de formele actuale

ale proprietății individuale și atunci să-și fixeze singur de pe acum termenul dispariției sale, sau să se expună continuu la grave inconsecvențe, proclamând pe de o parte inviolabilitatea proprietății, iar pe de altă parte admitând exproprierea, rechiziționarea, naționalizarea și toate celelalte atacuri categorice contra vechei concepții a proprietății.

Oamenii politici mediocri preferă de obicei calea de a doua. *Această inconsecvență răpește însă liberalismului de astăzi orice autoritate morală; iar în practică face ca liberalismul să nu mai aibă încrederea nimănui: nici a apărătorilor și nici a adversarilor proprietății individuale.*

Mai este însă o altă cale și pe aceia o alege neoliberalismul. În orice criză mare — după cuvântul lui Jaurès — o doctrină ca și un partid sau o țară, trebuie să-și caute salvarea în sinceritate.

Salvarea liberalismului este în recunoașterea imposibilității de a ține legată ideea liberală de forma actuală a proprietății individuale, și în reintoarcerea la principiile originare ale propriei sale doctrine.

În adevăr, ce este în concepția inițială a liberalismului proprietatea? Este un mijloc al libertății omenești și al potențializării maxime a energiilor individuale; este forma optimă, și anume — forma optimă cunoscută până astăzi — care permite stimularea interesului individual.

Forma însă e trecătoare și secundară; ceea ce interesează este menținerea interesului individual ca factor permanent în dezvoltarea forțelor omenești.

Prin urmare și proprietatea individuală și capitalul sunt bune, atâta timp cât constituie cel mai bun mijloc de încurajare a producției. Proprietatea individuală trebuie dar concepută — numai ca o funcțiune de dezvoltare și de încordare a puterilor omenești.

Dacă, prin urmare, facem din actuala formă a proprietății o condițiune sine qua non a liberalismului, înseamnă să închidem liberalismului toate căile viitorului.

Deaceia neoliberalismul recunoaște caracterul evolutiv al proprietății și mai ales a proprietății individuale a capitalului. El nu se pune în funcție de o anumită formă a proprietății și acceptă orice forme noi ale acesteia, dar cu trei condițiuni: întâi ca fiecare formă nouă să apară prin disparițiunea naturală a formei vechi și prin pregătirea tuturor elementelor obiective, care s'o înlocuească; al doilea ca această formă să nu omoare interesul personal, care este cheia dinamismului economic și social ci să schimbe cel mult punctul de aplicare al acestuia, și în sfârșit, *ca nici o transformare în conceptul și starea proprietății să nu fie*

impusă pe cale politică, grație dominațiunii exclusive a unei anumite clase, care se găsește întâmplător la cârma statului, ci să fie rezultată din dezvoltarea naturală a factorilor sociali interni, cari condiționează evoluția.

Ca să luminăm aceste considerații prea teoretice, să ne oprim la două exemple.

Primul este plus valoarea terenurilor urbane.

De câte ori un oraș e în plină prosperitate, în jurul acestui oraș terenurile neclădite își sporesc din ce în ce valoarea lor. Cărui fapt e datorită această sporire? Ea este datorită numai muncii comune a tuturor locuitorilor orașului, care intensifică vieța și ridică din ce în ce economicește cetatea lor.

Dar care este atunci dreptul proprietarilor de terenuri să perceapă «un impozit mai mare decât toate celelalte» asupra acestei energii de muncă și creștere datorită exclusiv corpului social?

Desigur că nu există nici o justificare morală pentru un asemenea drept. Mai mult decât atât, această stăpânire a terenurilor are un caracter de monopol întrucât terenurile al căror preț se urcă, sunt în cantități limitate și sunt acaparate într'un număr restrâns de mâini.

Aci este cazul ca neoliberalismul să-și afirme concepția sa separând în creația valorilor și a proprietății ceea ce este social de ceea ce este individual. Și atunci *neoliberalismul nu admite legitimitatea câștigurilor din plus valută.*

Iată de ce partidul liberal englez a dus o luptă imensă pe această chestiune. În trei rânduri alegerile dinainte de războiu au avut ca platformă taxarea până la confiscare a plusvalorei terenurilor urbane. Este adevărat că astăzi liberalismul nou este înfrânat pe această chestiune, dar lupta se va relua cu siguranță, cu un succes definitiv.

Al doilea exemplu este tendința de depersonalizare a proprietății.

În adevăr, există parcă în omenire o tendință generală spre depersonalizarea tuturor realităților ca și a entităților pe care le creiază mintea omenească. Omul a făcut primii pași ai progresului său printr'o depersonalizare a divinității, înălțând-o dela caracterul antropomorfic la caracterul abstract și general al creștinismului.

Mai târziu s'a produs depersonalizarea autorității Statului, omul deslipind suveranitatea de imaginea împăraților pentru a o trece asupra organizației anonime a republicei.

În sfârșit astăzi se pare că suntem în cursul unui alt proces de depersonalizare: acel al proprietății. Cea dintâiu formă de deper-

sonalizare a proprietății este societatea anonimă; aceasta explică de altfel furia cu care aceste societăți au fost atacate la începutul lor de către vechiul liberalism.

Într'adevăr societatea anonimă are proprietari absenți, care dețin doar dreptul la anume venituri; alții girează interesele proprietarilor și totuși aceste societăți merg atât de bine încât lor li se datorește în bună parte marele progres al capitalismului modern. *Ele demonstrează că dinamismul în materie economică nu e o calitate exclusivă a proprietății personale, individuale.* Cine girează societatea? Administratorii și funcționarii. Ei sunt interesați sau în mod direct material, sau sunt legați de instituție prin ceea ce numește Walther Rathenau, idealismul modern care face pe oameni să se devoteze pentru anumite instituții mai mult decât pentru interesele lor personale cele mai scumpe.

Să facem atunci — odată cu Walther Rathenau — o ipoteză. Să ne închipuim că, contrar prevederilor codurilor de comerț din toate țările, o societate anonimă și-ar răscumpăra propriul său capital. Ce s'ar întâmpla atunci? Societatea ar rămâne evident « proprietatea nimănui ». Ce scop ar mai urmări atunci societatea? Desigur n'ar mai urmări dividende pentru niște acționari inexistenți ci ar căuta să realizeze succese economice obiective, prin investițiuni noi, în fabrici și în mijloace de producție și prin îmbunătățiri sociale.

Ar fi destul să se mențină cointeresarea materială a conducătorilor societății la rezultatele sale, pentru ca nervul activității productive să nu piară și pentru ca să rămână astfel în ființa toți factorii care condiționează progresul societății.

Desigur este ceva paradoxal în acest exemplu, căruia i se pot aduce multe obiecții.

Totuși el ne arată odată mai mult un lucru: *că nu putem pretinde ca liberalismul vechiu, că proprietatea individuală este singura cheie a interesului personal și a progresului economic.*

Tot atât de adevărat este însă că nu putem să anticipăm, ca socialismul, asupra viitoarelor forme ale proprietății.

Și o atitudine și cealaltă ar fi simplistă și neștiințifică.

Tot ceea ce am spus ne arată că a legă doctrina liberală de forma trecătoare a proprietății individuale ar fi cel puțin o imprudență. Cum am văzut neoliberalismul a înțeles acest lucru.

Ca orientare practică neoliberalismul recomandă în toate acțiunile de guvern menajarea interesului personal și stimularea energiilor creatoare. Astfel în politica fiscală preconizează tendința — dacă nu nivelatoare cel puțin compensatoare — care

reduce de o parte beneficiile exagerate ale unora și descătușează pe de altă parte energiile înlănțuite ale altora.

Neoliberalismul — și aceasta constituie un element caracteristic în politica sa practică — nu vine să atace prin măsuri de Stat condițiile producției, ci numai taxează *rezultatele certe* adică beneficiile pe care le-au dat întreprinderile de producție; printr-o fiscalitate inteligentă el aduce un corectiv exagerărilor la care dă naștere jocul liber al capitalismului, dar în același timp menajează interesul personal, de câte ori acesta constituie un factor de progres.

Deaceia neoliberalismul preconizează impozitul progresiv pe venit, preconizează accentuarea impozitelor pe venituri lenese și mai mult decât atât, admite impozitul pe capital.

Și în adevăr cine oare a afirmat « că nici un principiu al liberalismului nu contrazice impozitul pe capital? » Este d-l Asquit.

Și cine a spus: « nu vom taxa industria, nu vom taxa întreprinderile și comerțul dar vom taxa pe omul care deține un lucru pe care nu l'a produs și pe care nici o lege din lume nu-l îndrătuiește să-l păstrete? » A spus-o, nu un bolșevic ci d-l Lloyd George.

O asemenea politică reprezintă spiritul exact al neoliberalismului.

III. PROBLEMA NAȚIUNILOR

Rămâne să examinăm în sfârșit, prin prisma liberalismului, problema națiunilor.

Liberalismul, cum am văzut, pune înainte oricărui altă preocupări, ființa umană, individul izolat. El nu recunoaște supunerea individului la nici una din entitățile superioare pe care le crează mintea omenească și nu înțelege să-l sacrifice nici unei abstracțiuni.

În fapt această concepție atomistă și aproape anarhică ignorează anumiți factori naturali fundamentali ai ființei omului. Există în adevăr o unitate supraomenească, *dar o unitate organică elementară*, căreia omul nu i se poate sustrage: e națiunea.

Cultul națiunii nu apare ca străin de individ, ci ca manifestarea unui sentiment care face parte integrantă din ființa omenească; or, această manifestare neputând avea prin ea însăși decât un caracter colectiv, sentimentul individual este în același timp un sentiment colectiv.

Iată de ce nu poate fi contrazicere între liberalism și naționalitate. Dealtfel în actele sale de devotament către ideea de patrie omul

rămâne liber, tocmai fiindcă nu ascultă de factori externi, ci numai de indemnul intern și adânc al firei sale.

Astfel liberalismul modern, neoliberalismul, care nu e o teorie rigidă egoistă și lipsită de suflet ci o doctrină larg omenească, îngăduie ridicarea omului pe culmile idealurilor sale firești, a idealurilor naționale.

Cum pune, însă neoliberalismul într'un raport just idealurile deosebite ale deosebitelor națiuni?

Aici este desigur punctul în care liberalismul a dat naștere la cele mai multe inconsecvențe. Într'adevăr este totdeauna o nepotrivire, între drepturile pe care fiecare partid liberal din fiecare țară le acordă propriei sale patrii, în raport cu drepturile pe care înțelege să le recunoască celorlalte țări și națiuni; *de aici slăbirea de autoritate a doctrinei liberale, care încetează astfel de a mai reprezenta o unitate și un sistem logic.*

Liberalismul în adevăr consecvent cu el însuși nu poate decât să pună pe picior de egalitate națiunile mari și mici și să legitimizeze egal drepturile lor la existență; în conflictele externe el trebuie să rămână deasupra vederilor naționale unilaterale și să fie contra ori căror combinații trecătoare de echilibru inspirate de faimosul *Machtprinzip*.

Spiritul imperialist atât de constant dealungul timpului, este același spirit care la 1878 făcea pe Bismarck să spună lui Disraeli, premierul Angliei: «dacă n'ați fi anexat insula Cipru, aș fi considerat aceasta ca cel dintâiu semn al decadentei d-vs» același spirit pe care îl putem regăsi în zilele noastre, când ca răspuns la propunerile lui Wilson, un jurnal ca *Tageszeitung* putea să scrie: «Viitorul Germaniei este mai important decât acela al întregului neam omenesc».

Acest spirit nu este și nu poate fi compatibil cu adevăratele principii liberale.

Și totuși în problema raporturilor dintre națiuni, la partidele liberale din toate țările au fost totdeauna mari contradicții între doctrină și realitate. De multe ori chiar vechiul liberalism a simțit nevoia sinceră să facă eforturi de a reintra în el însuși.

Aceste eforturi nu le-au făcut numai teoreticienii sau vizionarii, ci chiar adevărații bărbați de Stat. Cine nu-și amintește de exemplu, în Orient de numele lui Gladstone atât de popular mai ales în Bulgaria, Serbia și Grecia? El pusese la un moment dat tot aparatul formidabil al puterii englezești în serviciul cauzei independenței naționale a popoarelor mici din orient, și — ceace e mai important și înseamnă desigur culmea consecvenței pentru un bărbat de stat englez — este că același Gladstone a aplicat

principiile sale chiar în Anglia, în politica sa față de irlandezi. E adevărat că epocii sale i-a urmat o pagină neagră: războiul contra burilor. Din fericire pentru prestigiul liberalismului, această pagină atât de tristă a fost ștearsă de politica de conciliațiune prea bine cunoscută, care a făcut în urmă din Africa de Sud una din cele mai fidele țări ale imperiului englez.

Astăzi? Avem Liga Națiunilor, acest prim așezământ internațional de drept, dela care putem aștepta poate mai mult decât dela *internaționalele de fapt* dinainte de războiu: Internaționala intereselor financiare, Internaționala catolicismului sau Internaționala roșie, care s'au dovedit deopotrivă de ineficace, în a pune stavilă tendințelor războinice.

Dar, pe de altă parte, cu cât sunt mai întărite decât înainte de războiu sentimentele șovine și tendințele imperialiste! Cu cât este mai întezită lupta aprigă între diferitele națiuni!

Cine a avut oare naivitatea de visător, să creadă că, după cum în războiul de 30 ani s-a sfărâmat ideea religioasă, tot așa din războiul actual va ieși sfărâmată ideea națională?

Ce crede neoliberalismul?

El nu-și pune un țel nou, ci și găsește în fața idealului neîmplinit al vechiului liberalism: libertatea tuturor națiunilor și egala îndreptățire a națiunilor mari sau mici.

De aceia în toate țările neoliberalismului este înainte de orice, conciliant și larg față de minorități. După lord Acton «cel mai bun semn după care se judecă intrucât o țară este în adevăr liberă, este după câtă siguranță au în ea minoritățile».

În afară, neoliberalismul este esențialmente pacinic. Dealtfel de câte ori un partid liberal vedește intenții de cucerire, — în afară doar de tendința firească de independență și integrare națională — trebuie suspectat: el este atunci, sau prizonierul unor interese de clasă sau al unor interese meschine de coterii.

Neoliberalismul nu aduce dar în politica națională o idee nouă față cu doctrina liberală; el este numai o tendință de reintrare în sinceritate și în adevăr; *el vrea să însemne mai mult curaj în a servi vechile principii ale liberalismului, care au rămas adesea numai deziderate.* El vrea să ferească națiunile de aventuri și să le păstreze forțele pentru operele de construcție socială sau cum se spunea în Anglia în timpul campaniei bolșeviste «adevăratul liberalism preferă să facă case în Anglia decât morminte în Rusia».

IV. LIBERALISM ȘI NEOLIBERALISM

N'am dat în scurta expunere de până aici un rezumat al ideilor neoliberales, n'am schițat nici un program, care de altfel n'ar putea fi decât în funcție de fiecare țară; am dat abia o expresie a tendințelor și caracterului general și o indicație asupra spiritului în care înțeleg să-și formuleze doctrina sa neoliberalismul.

Din cele ce am spus rezultă totuși câteva precizii pe care e necesar să le recapitulăm.

Liberalismul este o concepție generală asupra lumii: o concepție a vieții omenești, înțeleasă în funcție și prin prisma libertății.

El este doctrina încrederii în personalitatea omului și în perfectibilitatea lui.

Din această înfățișare largă a liberalismului reiese facultatea sa de a renaște, de a se regenera și de a primi aplicații noi după formele societății în evoluție.

Liberalismul are un caracter general și permanent. El nu este un fenomen local sau, cum spun regaliștii francezi, «o boală englezească care totuși n'a doborât pe pacient, grație constituției robuste pe care i-a dat-o tradiția sa istorică». El nu este nici un fenomen temporar caracteristic unei anumite epoci, căci nu se întemeiază ca socialismul pe anumiți factori sociali și pe anumite transformări ale lor.

Liberalismul nu este nici un sistem de avantagii concrete și de îmbunătățiri materiale, sistem care va peri odată cu realizarea acestora sau poate odată cu demonstrarea imposibilității realizării lor.

Neoliberalismul este liberalismul regenerat al vremii noastre; el își datorește ființa tocmai minunatului dar al ideii liberale de a înmuguri în fiecare primăvară socială. Neoliberalismul nu înseamnă recunoașterea indiferentă și lașă a stărilor sociale existente, și nu se mulțumește să consacre realizarea beneficiilor liberalismului numai pentru cei puțini; el este o acțiune pentru libertatea tuturor, urmărește după expresia englezească «egalitatea de oportunitate» sau cu un echivalent românesc cam neprecis și uzat «dreptatea socială».

Ca principiu neoliberalismul este contra oricărei opresiuni a individului și a claselor, ori de unde ar veni, fie din partea capitalismului fie din partea altor puteri cu același tendințe ca și capitalismul.

El apără în cadrul realităților sociale schimbătoare ideea liberală, care constă în a dezvoltă viața socială pe baza libertății individului și a interesului personal.

Neoliberalismul acceptă orice formă de socialism economic, dacă nu duce la mai multă constrângere a individului, dacă în practică păstrează viu nervul activității omenești, care este interesul personal, și în sfârșit, dacă această formă nu e impusă de un aparat politic, ci e născută firesc din dezvoltarea forțelor sociale și economice.

Și astfel pe când vechiul liberalism era prea raționalist, rigid, nepăsător la punctul de vedere social și cu adevărat «un anarhism», care se oprește la jumătatea drumului, neoliberalismul este larg, comprehensiv și — am îndrăzni să spunem, dacă cuvântul n'ar fi atât de compromis în România, — generos.

Neoliberalismul nu este un compromis hibrid între vechiul liberalism și tendințele socialiste sau cum s'a spus: «un liberalism mai sentimental asociat cu un socialism mai timid».

Nu e un compromis, fiindcă rămâne la bunele vechi principii ale liberalismului; el duce numai la lărgirea interpretării acestor principii, lărgite care le întărește și le dă un nou suflu de viață.

În practică liberalismul nu urmărește întoarcerea trecutului, ci calcă pe calea deschisă dar nestrăbătută încă a viitorului.

Din trecut ia experiența și adâncește ideea sa de origine printr'un splendid efort de sinceritate.

Subminat de ideea justiției, neoliberalismul unește această idee cu respectul individualității umane într-o sinteză supremă, care este pentru omenire idealul cel mai vrednic de urmărit.

V. NEOLIBERALISMUL ÎN ROMÂNIA

Trecând la țara noastră și urmărind ideea neoliberală în cadrul nostru social și național, o observație prealabilă se impune.

Neoliberalismul se înfățișează ca expresie firească a unei lungi evoluții istorice și ca o doctrină în perfectă concordanță cu caracterul nostru național.

Într'adevăr dezvoltarea noastră istorică cu numeroasele revoluții făcute dincolo și dincoace de munți pentru ideea libertății, arată persistența românilor de a pune libertatea deasupra celorlalte bunuri pământești.

De altfel cum am arătat și mai înainte, libertatea individuală e atât de legată de libertatea națională, încât am putea să spunem că de abia după integrarea noastră națională liberalismul a căpătat pentru națiunea românească, înțelesul său adevărat și deplin.

Dar nu numai sub prisma istorică, dar chiar și sub aspectul actual, viața noastră economică și socială ne arată că suntem

individualiști, incapabili de disciplină, fără spor la muncă comună și în toate fără spirit de organizație.

Sistemele centralizatoare și tendințele de organizare născute dintr'un spirit socialist și colectivist au la noi totdeauna o slabă eficacitate.

La noi în țară un om este în general superior unei asociații, un soldat e superior unei companii, o companie e superioară unui regiment și fiecare din aceste unități la rândul ei e superioară unității supreme, care este statul.

Așa dar chiar din punct de vedere strict pragmatic, formula neoliberală, care rămâne pe cât e cu puțință astăzi în tranșea individualistă, este pentru noi formula prin excelență națională.

Problema practică a neoliberalismului la noi trezește însă două întrebări:

Care sunt *puterile* sociale și politice pe cari se poate sprijini ideea neoliberală?

Care este partidul, care poate să o reprezinte astăzi și ce putem aștepta dela neoliberalism în raport cu nevoile fundamentale ale vieții noastre publice și cu idealul care trebuie să însuflețească generația noastră?

De sigur că amândouă aceste întrebări sunt îndreptățite.

Căci în adevăr ni se poate spune: vechiul liberalism se sprijină pe marea burghezie, conservatismul pe rămășițele medievalismului agrarian, socialismul pe proletariat; care este însă baza neoliberalismului?

Credincios genezei sale ideologice și rămânând în acord cu propria doctrină, neoliberalismul nu poate da decât un singur răspuns: *el nu se sprijină pe o singură clasă socială ci pe toate.*

Să dezvoltăm acest lucru pentru țara noastră, în concert, cu afirmații controlabile.

Faptul social dominant al vremii noastre — egal sub raportul social cu ceea ce este unirea sub raportul național — este împrietărirea țăranilor.

Împrietărirea țărănească ne face să intrăm într'o nouă fază, în care democrația nu va mai fi un cuvânt și în care neîncrederea noastră în rezultatele instituțiilor democratice pe cari le-am moștenit din trecut va avea pentru ce să dispară.

Faptul capital este că țărănimea e astăzi la ultimul termen al evoluției sale: proprietatea de muncă.

Ea apare astfel sub un aspect nou: țăranul de astăzi *cumpără* (unelte) și *vinde* (produse).

Țăranul de ieri, neoiobag, consumă în parte producția sa iar partea disponibilă o valorifică prin boeri.

Astăzi țăranul vinde surplusul producției lui și numai prin faptul că vinde el devine o unitate economică și este îndemnat să dorească paradisul unității economice, care este liberalismul.

Pentru prima dată dar, țăranul apare ca factor economic independent și — cum foarte bine susține doctrina țărănistă — în același timp și printr'un raport de consecință, ca factor politic.

Care este atunci interesul central al țăranului?

Este interesul oricărui producător și negustor adică concurența liberă, căci după cum s'a spus « în concurența liberă a muncii economice, țăranul izbuteste să răsbească pretutindeni ».

Iată de ce acel partid, care va reprezenta în mod cât mai inteligent și cât mai efectiv — numindu-se oricum s'ar numi: partid liberal, al poporului sau țărănist — aceste interese de producător și de negustor ale țăranului, va fi și adevăratul reprezentant al ideologiei sale.

Acesta este aspectul permanent al situației țărănimeii; acest aspect arată că țăranul nu poate fi în viitor decât alături de ideologia sincer liberală și nu — cum s'a spus — alături de ceea ce a proletariului.

Este adevărat că țăranul stăpânind o proprietate de muncă, are comun cu proletarul baza morală a existenței sale care este tot munca; dar ceea ce unește sau diferențiază pe oameni în viața socială nu este baza morală a existenței lor ci comunitatea sau diversitatea intereselor și revendicărilor lor de viitor.

Iată, atâtea motive pentru care putem considera țărănimea ca cel mai puternic sprijin al liberalismului vremii noastre: al neoliberalismului.

Neoliberalismul e singur în stare să dea organizația comerțului liber, fără rechiziții, fără contingentări și fără celelalte grutăți puse în calea producției și circulației.

Neoliberalismul nu urmărește și nu poate urmări, fără a se depărta de însăși principiile sale, acapararea și monopolul produselor țărănești către care se îndreaptă partidele din serviciul burgheziei. El nu amenință țărănimea nici cu un protecționism industrial exagerat, care ar trece dincolo de limitele naturale până la care țara întreagă e dator să se sacrifice pentru a da naștere unui aparat național de producție industrială; el nu admite nici o depreciere și comprimare a prețului produselor țărănești pentru hrănirea eftină a orașelor, politică pe care ar fi îndemnat să o facă oricând un partid de clasă al proletarilor.

După țărănime, dintr'o identitate de situație, proprietatea mijlocie căreia viitorul îi rezervă și trebuie să-i rezerve o mare înflorire, tocmai pentru că este singura formă de exploatare capabilă

să constituie centrele de difuziune ale culturii tehnice-agricole și ale organizației comerciale a agriculturii, nu va putea să nu urmărească — decât cu mai multă conștiință încă — același ideal al noului liberalism.

Burghezia care-și vede salvarea în cedări inteligente făcute la timp pentru păstrarea liberătății sale de mișcare nu va putea decât să susțină neoliberalismul, afară numai dacă o parte prea intransigentă a ei n'ar evoluă spre partidul conservator.

Dealtfel dacă o asemenea evoluție s'ar produce, ar fi poate cu atât mai bine, pentru că aceasta ar fi expresia deplasării noului liberalism spre centrul de greutate al forțelor sociale și semnul obiectivității neoliberalismului în lupta socială.

În ce privește *proletarii industriali* de sigur că ei nu merg toți alături de socialism numai pentru doctrina în sine, ci mai mult pentru că socialismul reprezintă astăzi singura reacțiune sinceră contra abuzurilor sistemului nostru economic și politic. Măine când sinceritatea s'ar putea vedea și « de cealaltă parte a baricadei și când de exemplu printr'o politică financiară în spirit social, la ale cărei începuturi pare că asistăm, sau printr'o legislație socială serioasă și constantă s'ar ajunge la îmbunătățiri reale pentru proletariat, *atunci* poate că faptele împlinite ar cuceri mai mult decât vorbele.

În sfârșit pentru *intelectuali* ce este mai firesc decât să se adune în ultima cetățue a individualismului, în cel din urmă templu închinat libertății și personalității umane?

Concluzia noastră? Nu este categorică și simplisimă ca a unui discurs la mesaj care sfârșește totdeauna prin a demonstra că toate clasele și toate interesele sociale trebuie să-și găsească expresia unică într'un anumit partid politic.

Noi ne mărginim să afirmăm credința că *ideile neolibérale pot fi susținute de fracțiuni importante din toate clasele sociale și că pot servi de bază unui mare partid politic în România.*

Ce formațiuni politice existente pot reprezenta astăzi în România ideea neoliberală?

Chestiunea este în adevăr delicată, mai ales când o formulăm în cadrul Institutului nostru, care trebuie să stea deasupra oricărei contingente de partid.

În alte țări o asemenea chestiune nici nu s'ar pune; un autor englez de exemplu, se exprimă cu mult entuziasm că « nu se poate

găsi o intruchipare mai exactă a ideilor neolibérale decât în partidul liberal englez ».

La noi însă nu este cazul de a face afirmări pripite sprijinite pe corelații pur nominale, ci e necesar să fim mai circumspecți în stabilirea caracterelor reale ale diferitelor partide politice.

Înainte de orice, un partid neoliberal nu poate fi prizonierul unei clase, oricare ar fi ea.

Numai păstrând o strictă independență, un partid are o autoritate morală *deasupra* claselor, numai așa se ridică la suprema înălțime de partid reprezentativ al țării și al echilibrului politic între forțele sociale.

Acest echilibru trebuie înțeles, cum am mai arătat, nu prin consacrarea stărilor de fapt ci prin rectificarea acestor stări: el înseamnă *un echilibru evolutiv* care permite dezvoltarea tuturor forțelor reale ale tuturor claselor sociale.

Dar, dacă un partid neoliberal nu poate fi prizonierul unei clase cu *atât mai puțin poate să fie expresia unei fracțiuni dintr'o clasă — de exemplu din marea industrie sau din marea finanță — fracțiune care să-l aservească și să-i dicteze o politică contrară intereselor generale.*

Aceasta ar fi într'adevăr cea mai mare erezie și cea mai mare îndepărtare dela principiile neoliberalismului.

Deaceia, cu cât un partid politic este mai puțin grefat pe anumite interese materiale, chiar cu riscul de a fi prin aceasta mai puțin inițiat, mai novice, și mai « incompetent » în anumite chestiuni speciale, cu atât este mai indicat să reprezinte doctrina neoliberală.

Iată de ce credem că între partidele susceptibile de a reprezenta la noi spiritul neoliberal putem socoti numai: partidul poporului, partidul național și partidul naționalist-democrat.

Pentru că cele două din urmă n'au guvernat încă voiu aminti câteva elemente numai din activitatea celui d'întâiu.

Împroprietărirea, opera Parlamentului din 1921, a fost pornită de partidul liberal și realizată efectiv de partidul poporului.

Dar împroprietărirea este o operă prin excelență, neoliberală. Ea constituie în adevăr prin precedentul grav pe care-l institue o lovitură care se dă principiului rigid al proprietății, așa cum eră conceput de vechiul liberalism.

Împroprietărirea rămâne însă neoliberală, atât fiind că nu schimbă însăși structura și mecanismul producției și nu modifică bazele sociale ale proprietății cât și pentru că, concedând asupra conceptului rigid al proprietății, realizează în fapt mai multă libertate *reală* pentru *cât mai mulți.*

Tot astfel regimul fiscal este piatra de încercare a spiritului care animă un partid politic.

Or, *reforma fiscală* pe care a votat-o partidul poporului și pe care în liniile sale mari a adoptat-o partidul liberal este caracterizată prin impozite directe, deci democratice, prin impozitul progresiv pe venit și prin impozitul pe capital cu un caracter pronunțat de corectiv social.

În ansamblul ei această reformă reprezintă de sigur *prima legislație fiscală în spirit social care se face în România* și constituie o a doua piatră de bază a neoliberalismului român.

În acelaș sens amintim, pentru că nu e nevoie să insistăm, cunoscuta *legislație a muncii* — opera aceluiaș parlament.

Este adevărat că în ce privește *politica economică* s'a vădit, mai mult decât oriunde în guvernarea partidului poporului, oscilații între liberalismul clasic și un intervenționism nu prea fericit inspirat.

Totuș [actualul program economic cu totul remarcabil al partidului poporului ajunge, pe urma acestor experiențe, la idea dominantă a încurajării energiilor și a inițiativelor de producție *prin maximum de libertate*.

Acest program reprezintă astfel o reintoarcere la bunele tradiții — și numai la bunele tradiții — ale liberalismului.

VI. CHEMAREA VIITORULUI

E rândul să ne întrebăm acum, ce putem aștepta dela ideile neoliberele în raport cu nevoile țării și cu idealul generației noastre

Deși n'am voi să străbată în aceste rânduri ecoul dureros al actualității, totuș nu ne putem reține de a releva câteva adevăruri capitale.

Suntem un stat tânăr și — pentru bune motive — dușmănit de cei mai mulți dintre vecinii noștri.

Statul și poporul nostru nu pot trăi în forma politică pe care și-au dat-o decât ridicându-se la un mare prestigiu: *prestigiu al puterii și prestigiu al culturii*.

Prestigiul pentru un Stat nu există însă fără bază materială; iar noi în ceea ce privește baza materială ne găsim în fața unei situații extrem de îngrijitoare.

În adevăr România veche pronind la începutul vieții sale independente fără datorii și într-o epocă în care un splendid avânt capitalist ușură soarta tuturor Statelor sosite mai târziu la banchetul lumii, a isprăvit totuș cu un bilanț de datorii de aproape

două milioane de lei aur și a epuizat o mare parte din bogățiile naționale.

România veche, cum arată Gherea, producea abia 50 bani pe zi de fiecare locuitor și chiar dacă — după cum am demonstrat noi — industria producea de 21 ori mai intens decât agricultura, totuș *producția redusă era caracteristica cea mai esențială a economiei naționale românești*.

România nouă nu este, împotriva aparențelor, mai bogată decât cea veche.

Și totuș, astăzi, avem atâtea nevoi. Pe de o parte ne găsim în faza acumulării utilajului național fără de care nu putem clădi bazele civilizației noastre materiale; pe de altă parte, începem noua noastră viață grevați de o imensă datorie internă și externă.

Concluzia nu este decât una singură: ni se cere o valorificare maximă a bogățiilor noastre, o încordare și o intensificare maximă a puterilor noastre.

Această potențializare maximă a energiilor nu este una din multiplele probleme ale viitorului; ea este *problema viitorului nostru*.

Iată de ce putem spune că, *pentru ca să trăiască cu Stat civilizată, România are nevoie de acea formă politică și socială care potențializează la maximum energiile sale*.

Dacă englezii, la începutul secolului al XIX-lea s'au aruncat atât de mult în direcțiunea liberalismului clasic, n'au făcut-o ca o perfecțiune pur intelectuală pentru această doctrină, ci pentru că micile insule britanice nu erau în stare să se hrănească singure și deci ni se puteau găsi scăparea lor decât în comerț și industrie.

Or, comerțul și industria nu pot avea alt substrat politic decât liberalismul.

Nici noi n'avem mai multe căi: *sîntem în faza reconstrucției naționale, al cărei succes condiționează însăși existența noastră ca Stat și ca popor*.

Iată de ce, *n'avem de ales dintre doctrinele politice și sociale: cu voia sau fără voie trebuie să creăm acea organizare politică care potenționează la maximum puterile individuale și energia întregului nostru popor*.

Idealul nostru național de ieri a fost unul singur simplu și clar: a fost un ideal de întregire.

Dar noi n'am voit România întreagă de astăzi nici ca o ambiție, nici ca o răsbunare: am voit-o ca un mijloc de manifestare deplină a geniului nostru național, ca un mijloc de creare a unor valori culturale universale; am voit-o ca « o unealtă a Domnului ».

Am ajuns la ea și astăzi suntem în faza pozitivă de contribuție la patrimoniul general omenesc, contribuție a cărei formă concretă este *cultura națională*.

În afirmarea deplină a acestei culturi stă idealul cel nou, idealul generației noastre.

Dar cultura însăși se grefează pe ridicarea personalității, pe libertate și pe bună stare; și găsește astfel forma sa optimă de dezvoltare în cadrul principiilor neoliberalismului.

Avem înaintea noastră o operă uriașă de împlinit: operă economică și operă culturală, pe care am putea cu drept să le considerăm ca aspecte ale acelorași tendințe superioare ale sufletului omenesc.

Iată de ce lozinca zilei trebuie să fie: *nici o excludere a energiilor, nici o risipire a lor, nici o umbrire a valorilor reale*.

Nici o excludere prin politică de partid sau de clasă, nici o excludere prin regionalism, nici prin antiregionalism, care ca înălțime de idei, ca orizont și ca viabilitate nu poate însemna mai mult decât regionalismul însăși.

Pe când România în forma sa de astăzi, eră un ideal abia întrevăzut, pe când făurirea ei părea o țesătură de posibilități care se excludeau, am crezut într'un ideal integral.

Și l-am văzut cu ochii.

De ce să nu credem și în întregirea noastră morală, cea mai frumoasă din toate?

Numai în numele acestui ideal, vom putea chema la muncă toate energiile țării, « într'o tovărășie nemărginită ca viața omenescă și adâncă ca nevoile omenești ».

25 Februarie 1923

Extras din volumul *Doctrinile Partidelor Politice*

¹ A se vedea în această privință: Mihail Manoilescu, *Țărănism și democrație*, Buc. 1922.

NICOLAE IORGA

Doctrina naționalistă

Îmi pare foarte rău că un necaz de familie împiedică pe d-l Gusti să fie de față la această conferință, pentru ca să-i pot exprima marea mea recunoștință pentru deosebita onoare pe care mi-a făcut-o de a mă aduce înaintea d-v. ca să explic ceea ce este numai rostul unui partid ale căruia origini le știu, a cărui conducere o am în mână, al cărui viitor stă în conștiința însăși a acestui popor, dar în același timp ca să arăt d-lui Gusti cât de multă plăcere îmi face să vorbesc despre o chestiune de teorie politică înaintea unui auditor care este așa de pregăit ca s'o urmărească. Nu știu dacă alte expuneri, care vor veni pe urmă, și pe care le voi urmări cu interes, s'ar potrivi tot așa cum cred că se potrivește expunerea originii partidului pe care-l reprezintă cu caracterul cu totul special și atât de distins al auditorului pe care-l am înaintea mea.

Onor. auditoriu, conferința aceasta nu va fi lungă. Sunt lungi conferințele care au de găsit explicații la lucruri inexplicabile, dar, când este vorba de a înfățișa lucruri care n'au nevoie de explicații speciale, pentru că se explică dela sine, pentru că iese din însăși dezvoltarea unei societăți — și iese poate prea de vreme pentru marea masă a societății, dar așa e viața societății, — sarcina omului care le explică este foarte ușoară și în felul acesta situația mea de istoric nu mă pune într'o atitudine grea față de subiectul pe care am să-l înfățișez. Dacă ar fi vorba de partide a căror dezvoltare să nu iasă teoreticește din viața societății românești, ar trebui să fac apel la toate resursele unei filozofii pe care ocupațiile mele nu mă fac să o stăpânesc deplin, pentru ca să ajung la liman; dar, odată ce rostul partidului pe care-l reprezintă, și pe care trebuie să-l explic aici, iese din dezvoltarea istorică a

societății românești, nu va fi nevoie să fac apel la toate felurile de filozofii adevărate sau inchipuite pentru a legitimă ceea ce există, ceea ce mă silesc să dezvolt și ceea ce, cu ajutorul lui Dumnezeu, va ajunge la scopurile sale firești, nu pentru rosturile grupării căreia-i aparțin, ci pentru chiar rostul națiunii căreia înțelegem a-i închina acest instrument de progres care ar fi partidul nostru.

După această introducere, care vă rog să nu supere niciun fel de interese de partid, tot așa de legitime ca și interesele partidului meu, și să nu deranjeze niciun fel de obicei de cugetare, tot așa de firească ca și obiceiurile de cugetare ale mele, dați-mi voie să intru în subiectul însuș.

I.

Doctrina naționalistă, care a servit ca bază alcătuirii unui nou partid, acum vreo douăzeci de ani, nu este fără îndoială o doctrină nouă. Cred că în dezvoltarea unei societăți nici nu e prea bine ca noutăți din cale afară de noi să apară în afară de nevoile tradiționale de dezvoltare seculară a poporului pentru care se anunță o doctrină. Să nu ne credem noi prea mari și prea noi față de poporul nostru, pe care să-l considerăm ca prea puțin rou și prea mic; să nu pretindem a învăța pe popor ceea ce nu știe, ci să ne apropiem, smeriți ucenici, de ceea ce poporul știe mai bine decât noi. Să nu ne luăm atitudini de pedanți cari scormonesc nu știu ce teorii apusene și pretind să schimbe obiceiurile de cugetare ale națiunii lor, ci să începem întâiu prin studierea obiceiurilor de cugetare ale națiunii noastre, să ne inspirăm de toate tradițiile poporului din care facem parte, să însumăm în sufletul nostru toate experiențele de atâtea veacuri ale aceluia popor și, după ce vom ști toate aceste lucruri, pe urmă să ne gândim la elaborarea unei doctrine pe care s'o punem la îndemâna poporului, și pe care el n'o va primi niciodată dacă nu va veni în rândul întâiu dela dânsul.

Prin urmare, ca întâiu element explicativ al doctrinei naționaliste, este starea de conștiință pe care au avut-o întemeietorii acestei doctrine în forma ei cea mai nouă, cari nu sunt și creatorii ei în forma principală, originală: un fel de naționalism instinctiv și foarte democratic. Eu știu că mai există alt naționalism, — pe care nu-l critic pentru că nu critic nimic aici, ci expun numai ceea ce cred și ceea ce vreau —, știu că există alt naționalism care plutește în sfere atât de superioare, încât n'are atingere, în dilettantismul său rafinat și estetic, cu clasele adânci ale poporului nostru. Nu știu dacă va ajunge vreodată la democrație, cum nu știu dacă o anumită democrație se va putea înălța vreodată la

naționalism, dar sunt foarte fericit că eu reprezint acel naționalism care iese din democrație, din viața seculară a masselor mari ale poporului român și că reprezint acea democrație care nu se poate despărți niciodată de conștiința poporului românesc.

Vă rog să primiți această formulă cu toată critica. După verificarea pe care o veți face, și pe baza lucrurilor pe care vi le voi înfățișa astăzi, veți ajunge, probabil, la aceleași concluzii la care am ajuns eu pentru ca pe baza lor să-mi trăesc cu credință cu absolută convingere, cu puțință de devotament, viața întreagă.

Am zis, deci, că a fost un naționalism mai vechiu al poporului românesc. Acest naționalism formează fondul democratic însuș care e esența dezvoltării politice și sociale a acestui popor.

Noi n'am trăit, mă rog, cu idei pe care să le fi luat din alte civilizații. Nu tăgăduesc că ideile oricărei civilizații pot folosi, dar cu singura condiție ca ele să fie înțelese bine și aplicate cum trebuie. Dar nimic din împrumut n'are valoare decât atunci când se altoește pe fond propriu. Cu un altoiu fără trunchiu și fără rădăcină se poate face o doctrină strălucitoare, dar care durează de astăzi pe mâne, și niciodată această doctrină nu va da altceva decât un element veșted, în loc să dea toată dezvoltarea plantei sănătoase, capabile de înflorire.

Da, a existat, să fi împrumutat de nicăieri, un foarte vechiu naționalism instinctiv la poporul român și voi zice că a fost un naționalism democratic. Și aici repet ceea ce am spus în conferința de anul trecut privitor la apucăturile constituționale ale poporului nostru românesc, fiindcă aceasta mi se pare de o importanță mare pentru a explica însăș doctrina în numele căreia stau aici și pe care sunt chemat s'o lămuresc.

Nu națiunea noastră a fost creată de un Stat, ci Statul nostru a fost creat de o națiune. Franța, cât e de mare, de frumoasă și de mândră, este o țară creată din mai multe nații prin forma de Stat care a contopit aceste nații împreună și care a făcut-o capabilă de o dezvoltare unitară. La noi, Statul este o creație a națiunii. Sau anume Stat, cel mai vechiu, din 1300, cel dela Argeș în Muntenia, dela Baia în Moldova, Statul acesta este, nu creațiunea unei clase, ci creațiunea unui popor întreg care n'avea deosebiri de clase.

Aceasta este de o mare importanță. O țară creată de o aristocrație războinică trăește totdeauna potrivit nevoilor acestei aristocrații războinice; o țară creată de o clasă negustorească, consacrată înainte de toate agonisirii materiale, va avea totdeauna caracterul acestei clase. Priviți în parte Anglia și, cu mult mai mult, Statele-Unite, unde se adaugă însă foarte multe elemente de natură morală: ele vor avea totdeauna idei în legătură cu

clasele care au creat Statul. O țară creată de o țărănime revoltată împotriva unui regim străin, cum e Serbia, va avea totdeauna caracterul clasei țărănești care a creat-o; o țară creată prin elemente jumătate sătești, jumătate orășenești, de mahalagii din lumea cârciumarilor, băcanilor, va avea totdeauna puțin din elementul cârciumăresc, cum e Bulgaria. Fiindcă Serbia este o țară întemeiată de țărani răsvrățiți contra Turcilor, pe când Bulgaria nu e creată în rândul întâiu de țărani — și aici onoratul nostru amic d-l Stamboliischi se înșeală puțin: Bulgaria a fost întemeiată înainte de toate de această lume intermediară, interlopă, nu, dar aproape, de acea lume intermediară care se găsește în marginea orașelor fără să aibă virtuțile satelor. Statul nostru, a fost creat, fără indoială, prin concursul masselor rurale în secolul al XIV-lea. Ele au întemeiat Statul, l-au apărât, l-au menținut împotriva tuturor primejdiilor.

Dar aici este o osebie de făcut: clasa care a creat Statul, în legătură cu ideea națională prin mijlocirea democrației, clasa care a creat cea dintâiu Domnie în munții Argeșului, clasa aceasta țărănească eră, fără indoială, liberă. Încă odată spun: doctrină pe care a apărât-o cu foarte mult talent un tânăr, a cărui dispariție înainte de vreme o regretă știința istorică a României, C. Giurescu, doctrina aceea că Statul a fost început cu o țărănime neliberă, este neadmisibilă. Cu oameni neliberi nu se întemeiază o țară, cu oameni neliberi nu se apără o țară și cu oameni neliberi nu progresează o țară, iar, dacă s'a putut întemeia cu clasele adânci ale poporului românesc o țară, acum șase sute de ani aceasta se datorește faptului că această clasă eră liberă.

Dar se va zice: ce lucru frumos ar fi, pentru anumite teorii, dacă, pentru că la 1300 s'a întemeiat domnia dela Argeș de țărani și, sus, la Baia, de alți țărani, domnia Moldovei, ar fi să ne întorcem la originea aceasta și să spunem: Statul actual aparține clasei care l-a creat și aparține numai clasei care l-a creat! El trebuie deci condus de acei cari au pretenția de a reprezenta exclusiv clasa care a creat Statul. Ei bine, dați-mi voie, nu e tocmai așa: când l-am văzut noi în mormânt, la Argeș, când într'un moment fericit d-l Drăghiceanu a descoperit pe Basarab-Vodă întemeietorul, ar fi așteptat unii să-l vadă purtând căciulă, suman, ȋtari, opinci. Nu. N'avea nici căciulă, nici suman, nici ȋtari și nici opinca eră îmbrăcat domnește, absolut oligarhie, de cea mai infectă speță. Avuse, vă rog ideea curioasă de a purta în cap o diademă, în diademă avea perle, ceea ce însemnează exploatarea poporului, a clasei muncitoare; rămășiți de purpura se prindeau încă de oasele sale, ceea ce nu înseamnă altceva decât un intolerabil sentiment de trufie față de soldații pe care-i conducea și cari nu

beneficiau de aceeaș purpură, pentru că: ori purpură pentru toată lumea ori n'are voie nimeni s'o poarte. În sfârșit cred că strămoșul acesta al nostru care eră încins cu aur și copca cingătoarei sale înfățișează un castelan și o doamnă din epoca feudală — feudalismul se știe că este cea mai mare nenorocire ce poate atinge o societate și cea mai mare greșeală este să se întoarcă cineva, fie și sub forma aceasta de admirație pentru un juvaer, către timpuri în care feudalismul jucă un rol de căpetenie —, cred chiar că eră militarist, pentru că purta arme, deși nu se observă o sabie lângă dânsul, căci și fierul îl mănâncă vremea. Vremea mănâncă multe programe politice și constituționale, mănâncă uneori și fier, chiar dacă pe fierul acesta va fi fost scrisă Constituția dela 1350. Și în cazul acesta paguba n'a fost așa de mare, pentru că am credința că națiunea românească nu s'a fericit cu Constituții și poate de aceea nu le observă niciodată: cum nu se ferește cu Constituția ce o are și nu se va feriți cu aceea care se pregătește și pe care, poate, are ferma convingere să nu o observe mai mult decât cele trecute. Este un fel de omenie constituțională a noastră mai bună decât orice Constituție fără omenie.

Mi s'a părut chiar, deși nici o inscripție nu eră pe mormântul Domnului — și ar fi putut să fie în limba slavonă, care eră aici limba oarecum internațională, cum limba latină eră limba internațională din apus —, mi s'a părut că Vodă Basarab n'a avut niciodată în viața lui tendințe constituționale de orice culoare: albastră, roșie, verde — căci în această privință n'are cineva decât greutatea alegerii —, ci că avea aerul unui om dârz care a apărut în lume pentru nația lui și s'a îngropat în mormântul lui, după ce și-a îndeplinit datoria față de această nație.

Dar mormântul unui om împodobit, al unui om care pe vremea lui a fost mândru de sine și care, în mormânt încă, reprezintă un domn mândru, m'a împăcat într'o privință.

Foarte frumoasă eră, evident, o țară întemeiată numai de țărani, în care Domnul însuș să fi fost, cum am spus, un țaran mai răsărit decât ceilalți, dar faptul că el mărturisește prin purpura și aurul de care este acoperit că nu eră țaran mai răsărit decât ceilalți, mai dovedește un lucru: că pe la 1300 și ceva puteai să porți aur și purpură în afară, dacă în sufletul tău aveai iubire curată pentru nația din care făceai parte, dacă în sentimentul tău eră topită solidaritatea cu națiunea pe care o conduceai, căci atunci poți întemeia o țară, o poți conduce și o poți apăra împotriva oricui. Iar, dacă, oricum te-ai îmbrăca pe din afară, n'ai înăuntru, topit în sentimentul tău, simțul solidarității întregului popor, nu poți întemeia — de distrus da, poți să distrugi —, dar nu poți întemeia nimic și nici mențineă ceea ce abiă solidari-

tatea națională în sufletele tuturor a putut întemeia și a putut menține. Cu Domni încoronați cu aur, încinși cu aur, și cu clasa țărănească care avea aur în inimile ei, s'a întemeiat și ținut această țară. Pe când, dacă Domnul ar fi foarte umil pentru ambiția sa, dacă țăranul ar fi avut în loc de aurul dinăuntru veninul pentru acei alături de cari trebuia să lucreze, noi am fi astăzi nu știu de câte secole într'o grea și umilitoare robie străină.

Va să zică a fost un instinct naționalist și democratic la înșiși începătorii întemeierii celor două domnii ale noastre care, poate, nu s'au bătut între ele deși aveau interese contrare, decât de foarte rare ori în trecutul lor, tocmai pentru că fiecare din aceste două țări avea conștiința că reprezintă de fapt acelaș suflet și servește țara cu aceleași mijloace luate din acelaș fond adânc al națiunii, — și dacă acesta și, deci acesta este foarte adânc, nu înseamnă că ar cuprinde elemente fără niciun fel de legătură cu elementele mai de suprafață, care și ele indeplinesc rostul firesc într'o națiune ce este un organism.

Acum, iată ce a pornit dela acest naționalism democratic — dați-mi voie să fac întâiu o introducere istorică pentru că eu n'am argumente filozofice și omul la restrîște aleargă unde știe că poate găsi mai bine sprijin. Respect ce nu știu, și respectul meu mă îndrituește să nu mă amestec în lucruri pe care nu le știu — de ajuns, cu atât mai mult, cu cât am convingerea că sunt atâția cari le știu atât de bine, încât nu văd de ce m'aș riscă pe un teren pe care aș putea aluneca. În orice caz, e mai bine să văd cum cad alții decât să vadă alții cum cad eu.

A fost un moment când din acest prețios instinct primitiv care a întemeiat o țară pentru o națiune — și de aceea s'a numit « Țară Românească », iar Domnul și-a zis « Domnul a toată Țara Românească », pentru tot teritoriul, pentru *moșia* națiunii care a întemeiat *domnia* a toată Țara Românească — au răsărit *cărturari*. Cărturarii aceștia, prin veacul al XVII-lea, au dat expresie sentimentului din care se putea alcătui o doctrină naționalistă. A fost epoca boierilor. Și termenul este foarte onorabil: în pământul țării acesteia se găsesc îngropate oasele, tot așa de nobile pentru că sunt stropite cu tot atâta sânge de jertfă, ale boierilor, cum în pământul acestei nații stau, stropite cu acelaș sânge de jertfă, oasele, tot așa de nobile, ale poporului muncitor de pământ. Unii de alții nu se pot despărți. În aceeaș groapă eroică stau, după ce aceeaș vieață au trăit-o eroic. Nicio silință de filozofie socială și nicio ambiție politică nu vor putea despărți această solidaritate luptătoare a poporului nostru de odinioară.

Va să zică, boieri din secolul al XVII-lea au încercat a da o expresie acestei doctrine, și au alergat, pentru aceasta, la tot ce

le putea servi. S'au îndreptat spre originile romane amintite de frații din Apus, înșelați și ei în această privință, căci epoca Renașterii, care fără îndoială știa în unele privințe mai mult decât noi, în materie de cultură antică, în alte privinți n'avea orizontul atât de larg care se deschide înaintea noastră, și mai ales n'avea marea experiență a greutăților și durerilor, capabilă să ne păzească de multe rele, pe care am făcut-o noi pe urmă.

Dar, după boierii din acest secol al XVII-lea, în care s'a încercat a se înjgheba o doctrină naționalistă — doctrină pe care o urmăresc deocamdată în afară de gruparea pe care n'aș zice: am onoarea de a o conduce, căci e banal, nici meritul de a o conduce, căci e prea pretențios, dar am calitatea de a o conduce, ceea ce e mai adevărat și nu cuprinde nici pretenție, nici banalitate —, după boierii aceștia, cari au încercat să dea expresie unui început de doctrină naționalistă, au venit alții: Ardelenii, școala ardeleană din secolul al XVIII-lea, care a dat o nouă formulă acestei doctrine naționaliste.

Școala ardeleană a avut un foarte mare merit și e deci vrednică de recunoștința noastră întreagă. Nu știu câte statui se vor înălța de generațiile următoare acelora dintre frații noștri din Ardeal cari pentru binele nostru descălecă astăzi în vieața acestui Vechiu Regat, care are nevoie să fie salvat, cum se știe, în imoralitatea sa, dar știu că generația noastră trebuie să ridice cândva statui celor trei deșteptători conștiinții naționale în Ardeal cari, sârmanii, au murit prin străini fără să fi avut ambiția de a descălecă decât în biblioteca săracă unde și-au istovit vieața ca să arunce în chip cu totul desinteresat scânteia de viață în sufletul, încă întunecat, al nației lor.

Au avut însă, din punctul de vedere al doctrinei naționaliste și democratice, un păcat: acela că, deși s'au născut în sate au crescut în sate, având rude săteni, cugetând țărănește, având cum e cazul pentru Șincai, un fel de duritate rurală, sau, cum e cazul lui Petru Maior, un fel de logică simplistă, tot rurală, pe care un țăran e natural să o aibă, dar nu e bine să o aibă tot simplistă acei cari vorbesc în numele țăranilor, și având, cum e cazul lui Samuil Micu sau Clain, un fel de reminiscențe de idilă din lumea păstoraască din care se ridicaseră, ei n'au scris pentru țărani și n'au pornit în rândul întâiu dela tradiția națională, în mare parte țărănească, a noastră, ci au plecat dela Roma Cesarilor de odinioară, maiestose figuri, dar puțin cam depărtate de noi și reci ca marmura care înfățișează chipul lor. Din smerenia noastră n'au scos toată măreția care se cuprindea într'însa. Este foarte ușor să relevezi o maiestate pe care o știe toată lumea dar e mult mai greu să găsești măreție în elementele umile care se ascund și să arăți

că toți Cesarii din lume, cari s'au perindat în scaunul de stăpânire din Roma, nu plătesc cât un an de adevărată și adâncă, supra-umană suferință a acestui, popor.

În fiul acesta, doctrina lor, foarte frumoasă pentru școli, pentru academii s'a terminat în Dicționarul lui Massimu și Laurianu, înfățișând o limbă românească pe care n'au vorbit-o niciodată Romanii și pe care n'ar fi înțeles-o niciodată un Român; pe când, dacă s'ar fi coborât dela filologie, dela arheologie și istorie la calendarele și cărțile populare, ar fi fost mult mai bine.

Eu am tipărit multe calendare în viața mea și redactez de multă vreme o foaie pentru popor. Nu-mi mai fac corecturile la foia mea cărturari, dar corectura la foaia pentru țărani o fac, fiindcă acolo eu am credința că este răspunderea cea mai mare, răspunderea pentru fiecare cuvânt, pentru fiecare literă, căci să te adresezi către sufletul mare, dar nou al poporului tău, este cea mai grea responsabilitate pe care o poate primi cineva. Și felicit din toată inima pe acei cari aruncă maculatura de cuvinte a democrației apusene, crezând că în felul acesta dau hrană pentru sufletul țaranului, care merită mai multă decât atât.

II.

A venit, însă onor, auditoriu, prin anii 1840, un rând de oameni înaintea cărora sunt sigur că ne închinăm cu toții, dar eu mă închin cu un sentiment de recunoștință mai adânc, fiindcă, neavând iluzia că inovez, interzicându-ne chiar pretenția de a inovă, sunt foarte bucurosi când găsesc înaintași.

Nimic mai simpatice decât omul, între douăzeci și patruzeci de ani, care crede că în fiecare din buzunarele sale se găsește o doctrină și e de ajuns ca doctrina să iasă din buzunarul său pentru a lumina ca lumina soarelui și, astfel nația lui întreagă să devină fericită. Eu nu pot să găsesc cuvinte de urări destul de călduroase pentru n'aș zice inocenta sa iluzie, ci pentru marea încredere în inocenta sa iluzie. Eu sunt mult mai bucuros când pot să zic: cred așa, dar au mai crezut și alții așa, și au trăit o viață întreagă pe baza credinței acesteia și dacă poate lor le-a mers rău, nației i-a mers bine. Cum și eu sunt dispus să-mi meargă ceva mai rău, dar nației mele să-i meargă bine, sunt foarte bucurosi că găsesc această aprobare în experiența altora, de pe urma cărora nația românească n'a păgubit. Este frumos lucru să faci experiența unei doctrine, este ceva eroic, dar nu se potrivește nici cu vârsta, nici cu ocupațiile mele.

Am fost, deci, foarte bucuros când am găsit baza doctrinei noastre în literatura epocii lui Mihail Kogălniceanu, care este, fără îndoială, cea mai mare minte pe care a produs-o nația românească și bunătatea lui Dumnezeu a făcut ca acea mai mare minte să fie unită cu cea mai caldă inimă. O caldă inimă fără o mare minte poate băga în bucluc o nație, iar o mare minte fără o caldă inimă ține în loc o nație, care are nevoie de mișcare: o imobilizează în fel de fel de considerațiuni și paralizază dela picioare o nație care, înainte de toate, are datoria de a merge.

Kogălniceanu a fixat principiul naționalismului-democrat în întregime; noi n'am avut să facem altceva, acum vreo zece-douăzeci de ani — douăzeci de ani, dacă vorbim de cultură, zece ani, dacă vorbim de organizația noastră politică — decât să înviem doctrina lui Mihail Kogălniceanu, mai mult decât a lui Bălcescu, fiindcă cercul de cunoștinți al lui Kogălniceanu și puterea lui de intuiție erau incomparabil superioare celor ale lui Bălcescu. N'am avut decât să scoatem din nou la iveală această doctrină, pe care o cred mântuitoare, de sub grămada, deopotrivă apăsătoare, a unor noi teorii falsificate și foarte dăunătoare în practică înseși teoriei pe care Mihail Kogălniceanu o aruncase.

De două lucruri trebuie să te ferești, dar de unul mai mult decât de celălalt: să te ferești de doctrinele adverse, care în parte sunt reprezentate de oameni de talent, dar care, ele variază, deoarece talentul însuși variază și, de multe ori, doctrinele cele mai teribile sunt reprezentate de oameni cari, văzuți de aproape, nu sunt deloc teribili și poți să dormi foarte fericit, atâta vreme cât nu vor fi oameni cu caracter mai teribil; dar primejdia cea mai mare este în denaturarea propriei tale doctrine. În această privință nu poate fi adversar pe care trebuie să-l înfrunți mai fără cruțare decât acel care strică însăși idea căreia i-ai consacrat viața ta, căci prefăce o idee generoasă în idei fatale, capabile de a dărâma o țară, care nici prin ură nu se susține și nici prin ură nu se apără.

Onor. auditoriu, ajungem aici la esența însăși a conferinței mele. Mihail Kogălniceanu a răspuns cu succes misiunii ce-și luase în teoria lui, deși n'a putut răspunde cu atâta succes în practica lui, pentru că împrejurările vieții lui de boier, cu defectele generației de atunci, l-au împiedicat de a organiza ceva în jurul doctrinei lui, așa încât a fost un moment când a plecat steagul democrației naționale moldovenești în fața unei doctrine care avea de sigur același naționalism, dar de fațadă, și nu în sâmburele însuși al alcătuirii de idei și astfel naționalismul democrat moldovenesc de pe la 1840 al lui Mihail Kogălniceanu a devenit un umil satelit al liberalismului bucureștean prin anii 1880. Prin urmare este de făcut o deosebire între clara și puternica doctrină a lui

Kogălniceanu și între incapacitatea vieții sale ca om de a alcătui puteri luptătoare în jurul acestei doctrine și de a se ține neclintit de dânsa până la moarte, având această supremă mândrie ca om: să se înfășoare în steagul sub cutele căruia a luptat o viață întreagă. Nu cunosc fericire omenească mai mare decât aceasta. Urez oricui, chiar dacă mărturisește o doctrină greșită, să aibă privilegiul nespus de mare să fie înfășurat ca'n giulgiu în steagul care l-a adăpostit pe dânsul în calitatea lui de luptător în mijlocul societății în care a trăit.

Kogălniceanu n'a avut această fericire, dar el ar fi putut să răspundă în numele doctrinei lui la anumite critici pe care le făcea școala ardeleană și care se aduc și acum înainte. Citez, după o foaie din Ardeal, din Orăștie, a d-lui Aurel Vlad, care apără foarte urâte concepții sub titlul de « Ciocoi vechi » și caută să arate că nicio dată între Ardeleni și cei de dincoace nu s'a putut ajunge la înțelegerea necesară. Omul nu iubește deopotrivă toate părțile, de acum înainte nedespărțit legate, ale poporului românesc și mai ales nu știe istorie. E foarte bine să știe cineva filozofie, — am râvnit la aceasta toată viața mea — dar e foarte bine să știe cineva istorie. Pentru aceasta nu se cere nicio calitate de naștere: se cere numai răbdare, smerenie, ca să petreacă paginile care nu trăiesc numai în afară de dânsule, ci în fiecare din noi. Căci noi, fiecare, suntem un manual de istorie a Românilor: numai nu ne dăm seama că zace în noi istoria Românilor, pe care credem s'o culegem numai din paginile cărților, și, până nu știm că în noi zace istoria neamului nostru, noi înșine nu putem da decât ceea ce poate da individualitatea noastră trecătoare. Când știm însă că toate acele generații trăiesc în noi, le putem deșteptă prin cuvinte magice în conștiința noastră, putem fi ceea ce putem fiecare cu totalitatea însușirilor, vădite sau ascunse, ale ființei noastre genealogice.

În această foaie din Orăștie, deci, se citează câteva cuvinte ale lui Bariț, care sunt foarte necesare pentru lămurirea subiectului nostru. Iată cam ce zice el despre curentul lui Kogălniceanu, fără a-l cunoaște, căci, deși au fost din aceeași generație, Ardeleanul n'a străbătut în sufletul marelui Moldovean; iată ce zice, într'o carte tipărită mai târziu, despre puțința sau neputința de înțelegere a Românilor din Ardeal cu Românii de aci, în « Pagini Alese »:

Oamenii de dincoace de munți aveau o mulțime de calități, dar nu și aceea de a înțelege ce e adevăratul naționalism, « vitalitatea națiunii române ca individualitate politică ».

Nu zic că Bariț n'are dreptate în parte: anumite atitudini în timpul neutralității noastre, în timpul războiului și după, arată că sunt foarte mulți oameni și acum cari nu cred în « vitali-

tatea națiunii române ca individualitate politică ». Dacă însă cei mai mulți din clasa conducătoare ar avea această părere, păcat și de lungul nostru trecut de sacrificii și păcat și de sângele vărsat pe pământul acestei țări pentru a realiza o unitate care nu poate fi menținută decât prin credința că suntem, nu numai o nație de o puternică vitalitate, dar că de nația noastră și numai de nația noastră este legată o anumită misiune, care nu poate fi îndeplinită în folosul civilizației decât numai de noi, iar nu pentru dânsii. Apoi Bariț zice într'alt loc că oamenii dela noi erau « imbuibați de idei politice din Franța, lipsiți de idea naționalității ».

Mărturisiri foarte interesante pe care Kogălniceanu ar fi fost în măsură, în ceea ce-l privește pe dânsul și școala naționalistă din Moldova, să le răspingă, pentru că la el nu eră așa, dar care pentru altă categorie din societatea românească din vremea lui Kogălniceanu erau adevărate, cum foarte adevărate sunt și pentru mulți din generația mea, dar nenorocirea pentru generația care se ridică acum este că ea cuprinde într'o mai mare măsură elementele pe care le critică Bariț.

Noi aveam la 1840, și am avut într'o măsură mult mai mare după ce țara s'a modernizat constituțional și s'a realizat unirea, un Stat întemeiat de clasa noastră cultă, de boierimea tânără în rândul întâiu, cu sfatul și după exemplul unei părți din boierimea mai veche, cu concursul opiniei publice din Apus, cu ajutorul diplomatic și militar al Europei. Așa s'a întemeiat Statul nostru modern. Statul vechiu avea temelii mult mai adânci și mult mai solide; de aceea a putut trece prin vremuri mult mai grele și a putut rezistă experienței seculare cu succes. Dar Statul modern a fost întemeiat de idealisti, de unii ideologi creșcuți aiurea fără cunoștința deplină a nației lor, fără să caute pe urmă, când s'au întors dela studii, a cunoaște adânc această nație. Erau incredințați că anumite forme constituționale pot să dea unui popor toate mijloacele de care simte nevoia pentru a se menține. Născuți în Țara-Românească din părinți români, au fost creșcuți în casă de străini, desăvârșidu-și cultura, în chip străin, pe plaiuri străine hrăniți apoi din bibliotecile lor în întâiul rând străine, locuind în orașe care nu mai au caracter românesc de foarte multă vreme, ezitând să calce pragul unei case românești dela țară. Astfel Statul a fost creat pe baza unor anumite idei abstracte foarte frumoase, pe baza unor tendințe vrednice de toată lauda, pe baza unor teorii liberale ieșite în apus din desvoltarea Revoluției celei mari și care aveau rostul de a dăinui în țări unde Revoluția cea mare a fost un factor hotărâtor, în care tradițiile partidelor care au sprijinit libertatea în Revoluția cea mare aveau încă vi-

talitate. Dar noi n'am făcut Revoluția cea mare, n'am avut un războiu civil, analog celui care a bântuit în Franța. E desavantaj sau un avantaj? De sigur că este un avantaj: dacă poți face cu solidaritate națională ceea ce alții au făcut cu o dureroasă ruptură a solidarității naționale, este un mare avantaj: dacă poți face cu elemente organice ceea ce alții fac cu elemente abstracte, este un foarte mare avantaj, fiindcă ceea ce este abstract trebuie să devie organic, fără de care n'are nici o valoare; dacă n'ai nevoie să treci prin faza abstractă și de-a dreptul iei din viața organică a poporului elementele constitutive de Stat, cu atât mai bine: lași filozofilor politici sarcina de a filozofa asupra rezultatelor.

Când veniă Ardeleanul, crescut, ca în secolul al XVIII-lea, la școli mai bune decât noi, crescut la școala umilinței și a durerii, care e foarte bună, dar cu o condiție: când vei trece ultimul examen, să nu crezi, că la rândul tău, ai dreptul să impui altora umilințe și dureri — acestea spuse în general, fără nici o aplicațiune la vreun caz particular —, când, deci, el veniă în aceste condiții, cu naționalismul lui intransigent, află, mai mult la București, această abstractă școală liberală, naționalistă de steag și chiar de convingere, dar nu naționalistă în mijloace și în realizare, nu numai în proclamare. O proclamare poate să acopere orice: o realitate găsește totdeauna steagul ei, dar steagul nu găsește totdeauna armata care trebuie să lupte sub dânsa.

Evident că au fost uimiți cei de peste munți.

Aveam deci deodată, în epoca lui Kogălniceanu, pe acesta, înțelegând politica organic, ca istoric, ca om care a trăit în toate realitățile țării sale. A fost și industriaș, a avut o fabrică de hârtie fiind un adevărat conducător de fabrică nu la o societate anonimă pe acțiuni, unde te mulțumești să tai cupoane. (Capitalist n'a fost, e foarte adevărat, și mai ales n'a fost capitalist politic, culegând capitalul în alt domeniu, pentru ca aducându-l în politică, să transforme și politica tot în întreprinderi pe acțiuni, ceea ce e totdeauna un lucru foarte rău. Politica este, în adevăr, o întreprindere sprijinită pe acțiunea proprie iar nu pe acțiunile pe care le tai ca să muncească alții pentru tine.

Dar Kogălniceanu trecutul îl cunoștea, viața țării o cunoștea, școala o cunoscuse, ca fost profesor, prin toate realitățile timpului său trecut. Îi eră permis să nu vadă clase în prezent pentru că nu le văzuse în trecut; îi eră permis să treacă peste clase pentru că sufletul lui eră destul de mare și inima lui destul de largă ca să cuprindă interesele tuturor acelor clase, întrucât ele contribuiau la interesele solide ale poporului român. Căci tot ceea ce în interesul unei clase este dincolo de interesele solidarității nați-

unii, este un element care trebuie combătut cu cea mai mare înviersunare. Pentru că nicio nație nu poate trăi decât din și prin solidaritatea tuturor claselor, și nicio conștiință de clasă nu trebuie ridicată așa de sus încât să nu se vadă elementul comun în care toate celelalte interese se pot întruni și înfrăți pentru a colabora.

Pentru că tot m'am abătut, mai pot spune un lucru: când o nație are clase așa de puternice încât una singură să poată susține viața națiunii, mă învoiesc și cu ideea de clasă; dar nu când nația este încă atât de puțin dezvoltată, încât nici o clasă nu poate susține singură greutatea Statului, sarcinile viitorului, când toate abia sunt în stare să susțină greutatea acestor zdrobitoare, ale unui viitor mare pentru un popor încă mic, mic cultural, mic economic, chiar dacă ar fi mare prin număr.

Alături de Kogălniceanu, având această concepție, erau, e drept, aceia pe care-i critica Bariț, deși mentalitatea lor eră foarte onorabilă. Dar cum voiți să fi cunoscut din odaia lor de studenți la Paris nevoile poporului român? Cum voiți să fi cunoscut din discursurile oratorilor partidului liberal din Franța nevoile care sbuciumau deosebitele categorii ale societății românești dela 1840? Cum voiți dintr'un studiu asupra lui Mirabeau, sau asupra lui Lafayette, ori a lui Royer-Collard să fi știut ce doriă inima noastră care se sbătea în realitățile tragice ale mediului? Nu critic, explic numai.

III.

Dați-mi voie să fixez încă o deosebire între anume tendințe și doctrina pe care, vorbind de Kogălniceanu, o explic și în ceea ce ne privește pe noi, cari, în absolută modestie, numai am inviat și am acomodat, am organizat și apărât părerile acelor care, în fericita epocă de romantism sănătos și invieter, au știut să puie bazele doctrinei pe care noi am primit-o și o ținem la curent cu nevoile actuale ale societății noastre.

Între Ardeleni și Kogălniceanu eră o deosebire. Această deosebire există cum există deosebirea între liberalii din București încă dela 1840 și între alcătuirea pe care o reprezintă. Eu nu cred în reforme, eu cred în educația poporului, care ea poate da o valoare oricărei forme legale. Eu nu cred în Constituții vrăjitoare, ci în conștiința care spontan dă articole de Constituție, chiar când n'au fost scrise niciodată pe hârtie albă. Eu nu cred în sfaturile care vin de sus și nu ajung niciodată jos: dar cred în voința de jos așa de puternică, încât să deie câte texte de legi voiți sus. Eu nu

cred în abstracția care nu va ajunge niciodată să fie element concret, dar cred în puterea elementului concret capabil de-a elabora cele mai superioare elemente de abstracție. Eu nu cred în revoluții care dăruie înainte de a ști ce creează și cum poate fi primit ceea ce vrea să creeze în realitățile asupra cărora creează, dar cred în evoluția înceată, culturală, care tot ce câștigă asimilează. Revoluție înseamnă de multe ori să dai flămândului un superb ospăț din care să crape a doua zi; iar evoluție înseamnă să-i dai pe încetul ce-i trebuie lui pentru ca să elaboreze potrivit cu necesitățile lui organice, și în fiecare moment să fie puternic cum fusese înainte.

Acestea sunt deosebiri fundamentale față de orice doctrină liberală din orice țară. Zic: orice țară, dar de fapt e numai una: Franța, țară cu spirit matematic. Noi nu suntem însă o țară cu tendințe abstracte; nu suntem abstracți de loc. Doctrina a trecut în Belgia apoi, și, într'un fel de caricatură a liberalismului, la Germani și Austriaci, iar, într'o nebulă a liberalismului, la Ruși, plus, în fel de fel de diformități, prin elemente asimilate, la o mulțime de societăți orientale printre care, ferească Dumnezeu, nu mă gândesc să număr societatea noastră.

În concepția noastră, toate clasele, toate elementele națiunii noastre le concepem ca un singur corp, având o singură viață, din care pornește viața tuturor organelor. N'am da toată puterea mâinii drepte numai crescându-i mușchii și crezând că de aci va rezulta o nouă viață a corpului întreg, ci forțele organice primare, decisive ale organismului trebuie să fie întărite, și atunci vor crește și mușchii mâinii drepte și mușchii mâinii stângi. E deci cu totul altă concepție decât a celor cari ar face fel de fel de masajii, începând chiar și de la degetul mic, ca să ajungă la renovarea întregului organism.

Tot așa este o deosebire între concepția noastră și între concepția ardeleană a lui Bariț, pe care o păstrează partidul care călărește în momentul acesta către plaiurile noastre. Și iată unde stă această deosebire: Naționalismul ardelenesc este și a fost totdeauna un naționalism pe bază de drept. Dreptul este un lucru foarte frumos, dar eu prefer dreptatea, între altele pentru că nu e scrisă și fiindcă dreptul e scris. Lucrurile scrise au un mare dezavantaj: rămân pe hârtie, și tendința firească este ca aceea ce a rămas pe hârtia unei generații să treacă generației următoare, care, cu fetișismul omului pentru lucrul scris, îl menține ca lucru bun pentru o societate ce n'are nevoie de dânsul.

Dreptul se poate înțelege în multe feluri și sensul cum îl înțelegea Bariț și-l înțeleg reprezentanții partidului național român din Ardeal este greșit. După umila mea părere, « național

român » n'are nici un rost: « naționali » suntem toți, « români » avem datoria iarăș să fim toți. Dar dreptul, așa cum îl înțeleg ei, nu vine dela dreptul din Franța și nici măcar din epoca aceea care a fixat dreptul francez pe baza romană. Dreptul poate fi împărțit în foarte multe categorii, și dreptul cum îl înțeleg Ardeleni este dreptul pe care l-au elaborat universitățile ungurești pe baza scolastice, dreptul din evul mediu. Că așa este, o spun ca istoric. Domniile lor pot fi de altă părere, dar numai pentru că n'au făcut studii istorice. E vorba de un drept cu totul special, elaborat într'un timp foarte depărtat de noi, pentru o societate care nu este a noastră, pentru o nație care nu este nația noastră.

Observați toată lupta pe care a dus-o partidul național din Ardeal și apropiați-o de lupta partidului liberal dela noi și de lupta lui Kogălniceanu, de lupta chiar pe care, după Kogălniceanu, am dus-o noi. Pe ce cale a îndrumat fiecare luptă, care evident pentru toți avea ca țintă binele națiunii? Partidul liberal a scos foi politice de propagandă și de agitație, cerând Constituție, el a făcut legislații și astfel a întemeiat un organism de Stat perfect pe care l-a sprijinit pe bazele foarte solide, pentru Statul întreg, ale unor organizații economice care și în timpul din urmă au adus foarte mari foloase, ori dacă se întitulează Banca Națională, ori dacă iau altă formă de colaborare economică a națiunii noastre. O activitate culturală, un capital de cultură al națiunii noastre în legătură cu dezvoltarea acestui partid nu există. Că sunt oameni de cultură cari fac parte din acest partid, da, dar capital cultural izvorit din acest partid, nu este. Foarte târziu, prin Spiru Haret, a fost o anumită propagandă la sate, care a dat sătenilor anumite idei, a aruncat câteva abstracții simpatice în lumea aceasta dela sate. Dar la noi, — părere care nu mi se impune numai mie, ci oricui cugetă drept, — părerea temeinică este că trebuie să se lucreze întâiu pe acest teren cultural, creând o conștiință populară corespunzătoare doctrinei de partid, conștiință care n'a fost creată decât în legătură cu anume interese și într'o anume parte din populația orășenească.

Partidul național din Ardeal duce « de cei șaptezeci de ani seculari », cum zice secretarul său, o luptă foarte puternică pentru a valorifica drepturile națiunii românești înainte de toate în fața stăpânitorilor de până ieri. Această luptă o duce totdeauna pe baza ideii de drept: *este drept* ca noi să fim liberi, *este drept* ca monarhia să ne asigure nouă calitatea de oameni liberi. D-voastră, Austrieci uniți cu Ungurii, sau d-voastră, Unguri fără Austrieci, ați călcat dreptul nostru, principiile de drept precise, și noi pretindem, de aceea, să aveți față de noi altă atitudine. Iar dincoace liberalii ar fi spus: ideea de libertate cere ca d-voastră să aveți

acele drepturi pe care vi le contestă Statul ce stă asupra d-voastră.

Ei bine, noi judecăm altfel. Noi zicem — poate să nu fie așa de frumos în teorie — :chiar în ciuda libertății, chiar cu călcarea normelor de drept, poporul acesta are dreptul de a trăi, are menirea de a trăi pe un pământ pe care s'a născut, pe care l-a stropit cu sângele și cu sudoarea sa și care reprezintă agonisita lui, și nu numai un teritoriu. Da, noi am agonisit fărămă de fărămă pământul pe care trăim; între noi ca organism național și acest pământ este o astfel de legătură, încât toate scrupulele de libertate, toate scrupulele de drept avem curajul să le infruntăm și să zicem: aici stăm, aici rămânem, pentru că avem menirea de a rămânea aici.

Dar ce-mi pasă mie de principiile dela 1520, ce-mi pasă de *ius tripartitum* din Ardeal, ce-mi pasă chiar de ideile Revoluției mari franceze, odată ce interesul națiunii mele merge în rândul întâiu? Că nu-i frumos? Nicio națiune nu s'a întemeiat decât așa, și inteligența unei națiuni trebuie să lucreze ca să educe poporul în așa fel încât să găsească un termen de conciliație între această menire elementară a lui și cerințele superioare umane. Această însă este o datorie de cultură care vine după afirmarea nesigură a principiului însuși.

Dacă s'ar fi cugetat așa în Ardeal, nu s'ar fi repetat greșeala din secolul al XVIII-lea a lui Petru Maior, Micu și Șincai. În loc de atâtea memorii și memorande, care n'au adus nimic decât procese și închisoare, ori și declarațiuni platonice de simpatie din partea tuturor popoarelor sentimentale, de care e plină lumea, ceea ce era esențial era întărirea nației cu o conștiință atât de profundă încât nimic să n'o poată sgudui.

Veți zice: *există*. Dar există, azi, și anumite manifestații față de Vechiul Regat care n'ar fi existat dacă s'ar fi știut ce a fost trecutul nostru și ce ne leagă pe toți până în prezent.

Această educație, din nenorocire, a lipsit.

IV.

Acum, curentul acesta de idei al lui Kogălniceanu, dela o bucată de vreme a fost înlăturat de grija întemeierii și consolidării Statului. E lucru foarte firesc. Nimeni nu se poate gândi să nu recunoască necesitatea acestei faze. Dar un partid trebuie să-și dea seama de un lucru. Este, în adevăr, natural ca el să creadă întemeiat pentru toate vremurile, chiar dacă n'ar avea oameni capabili să-l mai conducă și n'ar găsi în spiritul public ceea ce-i trebuie. Atâta egoism își poate îngădui oricare partid. Dar el

trebuie să înțeleagă un lucru, care la noi mi se pare că nu s'a înțeles, deși mulți își dau osteneală de a convinge pe membrii oricărei grupări că fiecare partid își are momentul de acțiune în dezvoltarea unei societăți.

Partidele sunt instrumente diferite pentru nevoi care se succedă. Când în Anglia s'a făcut o anumită politică africană cu o anumită atitudine față de Statul Burilor, și s'a început războiul cu Burii, s'a văzut că politica urmată nu poate duce la capăt, și atunci a venit celălalt partid, care avea altă concepție în ce privește viața coloniilor în legăturile cu viața metropolei. Acei cari urmaseră prima politică s'au dus fără nicio părere de rău, s'au dus conștienți că experiența lor s'a terminat și că experiența celorlalți începe, pentru binele aceleiași țări.

Aceasta înseamnă o viață normală în succesiune la putere a partidelor politice. Alt exemplu: în momentul acesta rosturile țării se sprijină în primul rând pe anumite operațiuni de bancă. Partidele care nu se cred capabile să le facă, pentru că n'au destui bancheri, — doar în fiecare om politic nu este un colț de bancher —, își impun singure să stea de o parte, pentru că este momentul altora. Dar nu se poate ca această nevoie de bancheri să fie continuă. Și va veni o epocă de acțiune morală, care se va duce cu elementele adânci, fundamentale ale poporului, și atunci va trebui să fie alt partid, cu mai puțini bancheri, dar având în sânul său mai mulți oameni de cultură.

Așa încât eu înțeleg foarte bine, cum, după epoca lui Kogălniceanu, care a creat o admirabilă stare de conștiință, pe care unii au avut-o mai mult, alții mai puțin, dar care n'a lipsit cu totul nimănui, a venit combinațiilor matematice și geometrice, de alcătuire a instituțiilor Statului și de votare a legilor, care și ele se țin de o anumită « știință a numerelor », de anumite abstracții după care trebuie să se conducă o societate. Dar partidul s'a menținut conducător, sub un singur nume sau mai multe. Fiindcă, de fapt, nu există un singur partid liberal. Toate disidențele cu alt nume nu sunt decât reprezentări noi ale politicii liberale. Nu există un adevărat partid conservator, tradiționalist: dacă ar fi existat, el ar fi făcut ceea ce mi-am permis să recomand acum zece ani de zile la o întrunire ținută la Teatrul Liric: ar fi făcut o legătură cu clasa muncitoarească dela țară, ceea ce ar fi fost în binele Statului, și atunci ar fi fost de o parte liberalismul concepției abstracte, inovatoare și doritoare de schimbări brusce, și, de altă parte, ar fi fost o masivitate tradiționalistă în clasa rurală, dela proprietarul solidar cu țăranul până la grupele țărănești conduse de proprietari, care ar fi folosit partidului și înainte de toate națiunii noastre. Pentru că trecerea dela marea la mica

proprietate nu s'ar fi făcut cu zguduiri care condamnă țara mulți ani de zile să vadă o mare parte din pământ nelucrată sau lucrată rău, cu toate consecințele care decurg, firește, din asemenea ruperi de echilibru.

Prin urmare, când partidul liberal, care a îndeplinit o operă atât de importantă sub neuitatul său șef de odinioară, Ion Brătianu, a trecut dincolo de misiunea sa, s'a întâmplat cu dânsul, nebăgând de samă că a ajuns la șanțul unde se opresc rosturile sale adevărate, ceea ce se întâmplă cu orice partid care rămâne în afară de misiunea sa: i s'au substituit grupările intereselor personale cuprinse în partid. Aceasta s'a întâmplat, nu numai cu partidul liberal, dar și cu partidele desfăcute, cu aceeași mentalitate, din partidul liberal.

Atunci a fost necesară o reacțiune. Reacțiunea s'a infățișat — și cu aceasta incheiu — în trei forme. S'a infățișat sub forma unei defaceri din cadrele trecutului, cu aceeași mentalitate ca și a trecutului și cu scuza unui mare talent. Nu trebuie să spun mai mult ca să se înțeleagă că încercarea, atât de onorabilă în intenții, n'a izbutit să creeze un partid, nici pentru sine, nici pentru altul. Încercarea grupării conservator-democrate n'a creat un partid nici pentru sine și nici măcar pentru altul, fiindcă trebuia, pentru aceasta, ceva mai radical: trebuia o schimbare de mentalitate. Trebuia, adevărat, să apară o grupare cu o mentalitate deosebită de mentalitatea celorlalte. Ceea ce nu înseamnă că ceilalți trebuiau să fie înlăturați permanent dela conducere. Căci am spus că la un anumit moment griji de ordin bancar, financiar, au dus în chip firesc la conducerea destinelor țării pe liberali, într'un interstițiu dintre două epoci de frământare morală a societății românești. Poate că a fost rău că acest partid s'a găsit la guvern în momentul când a început războiul. Un războiu cere două lucruri: o foarte bună organizare și o stare sufletească extraordinară în clasele de sus. Organizarea, din nenorocire, n'a fost bună, deși putea să fie bună, dată fiind chemarea însăși a celor cari au prezidat viața țării atunci; în ce privește starea de spirit care trebuia creată, ea nu se putea crea decât sub conducerea altei direcții, în legătură cu viața morală, în continuă evoluție, a națiunii noastre.

Alături de încercarea de care vorbiam a răsărit — lăsând de o parte trecătorul radicalism al lui Gheorghe Panu, care nu însemnă decât o fază ceva mai nouă a liberalismului apusean —, doctrina socialistă, care a încurajat, la rândul ei, altă tendință de clasă. Partidul n'a ajutat cu nimic pe muncitori, cari au plătit la cotizații de s'au rupt, în ceea ce privește cultura. Cea mai nepotrivită pentru cultura poporului din toate gazetele este, de sigur,

gazeta oficioasă a partidului socialist. Nu e un cuvânt care să meargă la inima omului, nu este nimic care să desăvârșească idealismul lui, nimic care să-l îmbunătățească. E foarte trist că e așa, dar așa e. Cu doctrina economică a lui Karl Marx, trecută din cercul de atenție al științei serioase, cu o echilibristică de silogisme care dă bietului popor muncitor mai mult cuvinte pe care le interpretează după instincte decât convingeri de acelea care ele creiază cuvinte, dar, când le creiază, ele au un sens, un răsunet și sunt folositoare, adăugând abstracții vechi pentru a eticheta pasiuni nouă, dar mai ales pentru a sfărâma prin ele o solidaritate mai necesară decât oricând, nu se menține nimeni. Și eră natural să vie altă doctrină, tot așa de abstractă, de matematică, tot-așa sprijinită pe o singură clasă, care se resimte numai de greutatea celor ce apasă pe dânsa: să vie doctrina țărănistă, alături de cea socialistă.

Ei bine, felul de concepție organic al societății românești pe care l-am moștenit dela școala culturală și idealistă a lui Mihail Kogălniceanu, acest fel de cugetare cu totul particular aveă și el dreptul de a întemeia în noua viață a societății românești un partid care să se razime pe acest crez.

Națiunea este o ființă naturală și organică; tot ce se găsește într'însa nu se desparte de dânsa, ci colaborează la viața ei. În națiune este mai interesantă organizația care funcționează cu mai multă putere. În împrejurări normale la dânsa se gândește nația în rândul întâiu.

De aceea acest naționalism este democrat. N'o să jertfim țărâ-nimea pentru capriciul proprietarilor de automobile dinainte sau de după războiu. Și, când sunt împrejurări anormale, te gândești poate, nu le clasa care înseamnă mai mult, ci la clasa care suferă mai mult. Iată: ne-am gândit la țărani pentru reforma agrară, fiindcă aceștia sunt clasa fundamentală și, pe de-asupra, cea care suferă mai mult. Trebuie să recunoaștem însă că astăzi țărânul nu mai suferă atâta, că uneori el pune hârtii la chimir, face căraușie la oraș și așteaptă să venim noi la plug ca să pregătim hrana pentru anul viitor. Așa încât a sprijini, pe baza solidarității naționale, clasa țărănilor ieri eră o datorie, a cultivă clasa țărănească potrivit cu misiunea și rolul ce-l are, este datoria de astăzi; dar a ajuta nenorocita clasă a celor cari nu pot face afaceri, cari nu sunt deprinși a lucra pământul și cari reprezintă totuș cultura acestui popor este datoria primordială astăzi. Partid naționalist-democrat, în momentul de față ai înaintea ta mizeria elementelor sărace dela orașe, fără îndoială cele mai nenorocite din toate.

Vedeți, această concepție ne dă o elasticitate pe care partidul de clasă n'o are. Dacă te duci la funcționari, d-ta țărănist, ei îți

pot spune: du-te in cercul d-tale ! Dacă te duci la ei, d-ta socialist : Du-te de vorbește la fabrica d-tale. Pe când un partid care concepe societatea ca un tot organic și se îndreaptă după principiul pe care l-am spus, că înaintea oricui trece cine înseamnă mai mult, dar și peste cine înseamnă mai mult cine suferă mai mult și a cărui suferință poate să strice mai mult organismului din care face parte, partidul acela poate să fie totdeauna la îndemina necesităților organice ale nației.

Acesată concepție am mărturisit-o și fără ascuțiri de polemică împotriva unei categorii din locuitorii acestei țări care trebuie adusă a cunoaște mai deplin că are datorii față de țara în care s'a născut și de nația care predomină în această țară, dar nici într'un chip nu poate fi considerată ca dușmană naturală a unui popor care ar dori să n'aibă niciun dușman natural, dar, dacă-l are, să fie în afară de corpul său politic. S'a produs astfel o deosebire foarte esențială care a determinat anumite separații pe care sunt mândru că le-am făcut, fiindcă, dacă nu le-aș fi făcut, în momentul de față mi-ar fi rușine să mă înfățișez înaintea d-voastră în calitate de complice al unor acțiuni care dezonorează o civilizație. Astfel partidul naționalist chiamă la cultură pe cei de jos, sguduind până în fundul conștiinței pe cei de sus, îndeamnă elementele neromânești prin sânge să-și dea seama că aici nu e un pământ oarecare, ci este moșia unui neam, și aici nu este colaborația cu cine știe cine, ci colaborația cu stăpânii îndrituiți ai acestui pământ. Și din concepția aceasta nu ieșim cu niciun preț, oricât ar spune chiar foi cumpătate ale Sașilor din Ardeal că « Rumanien ist kein Naționalistaat ». Un Stat național unde să nu se întâlnească niciun cetățean de altă limbă, nu există nicăieri. Nici Germania n'a avut un Stat național în acest sens. Dar aceasta nu ne împiedică de a fi, hotărît, un Stat național.

Dar, dacă a fost necesară această alcătuire de partid înainte, noi credem că acum este cu atât mai necesară după unirea cu celelalte provincii românești.

Ce avem noi de făcut în aceste provincii românești ? Am avut de dat o dreptate socială pentru masele indigene care, din fericire, sunt românești. S'a făcut, în Basarabia foarte larg, mai puțin larg în celelalte provincii, și astfel s'au pus bazele materiale ale Statului românesc. Dar el n'are nevoie numai de baze materiale : are nevoie de menținut o morală națională pentru noi, și are nevoie de o conștiință a solidarității politice pentru naționalitățile care se găsesc alături de noi. Pentru aceasta nu ajung abstracții, și nu e nimic mai periculos decât a introduce în regiuni unde trezirea conștiinței românești și armonizarea cu conștiințele celelalte este

lucrul de căpetenie, decât a introduce în Ardeal, Bucovina și Basarabia noțiunea de clasă peste noțiunea de naționalitate. Nu poate fi ceva mai absurd și mai periculos decât aceasta. Noi avem de strâns laolaltă pe toți ai noștri ; avem pe lângă aceasta de învățat pe alții cu acest regim românesc care li aduce o invitație la o tovărășie onestă și patriotică. Apoi, după ce se va fi isprăvit cu aceasta, după ce fiecare Român va avea o conștiință românească și o bază materială pe care să sprijine libertatea sa de acțiune, pe urmă se pot face încercările pe care oricine le vrea.

Dar, chiar dacă o conștiință publică nenorocită ar face ca în această țară cea dintâiu cerință a unei grupări politice ar fi să spargă solidaritatea națională pentru a înteți nația stăpânitoare sau nația predominantă față de celelalte nații, ori clasa cea mai numeroasă contra celorlalte, cea dintâiu datorie a noastră ar fi să disolvăm mai curând gruparea noastră pentru a păstra intactă concepția pe care alții ar lua-o după noi, decât să păstrăm gruparea noastră sacrificând o concepție ce are încă atâta de făcut pentru dezvoltarea sănătoasă a națiunii românești și a Statului român.

10 Decembrie 1922

Extras din volumul *Doctrinile Partidelor Politice*

Lupta de clasă și transformarea socială

Imi permiteți delă început să fac o constatare, care va ușura dezvoltarea mea ulterioară: Ciclul de conferințe asupra doctrinelor politice, organizat de Institutul Social Român, care este o contribuție serioasă la clarificarea concepțiilor și luptelor politice delă noi, este în același timp o afirmare de ordin internațional, o afirmare că trăim, ca toate statele și toate popoarele, viața internațională, supunându-ne regulilor ei, luând ideologia ei, luptele ei politice și chiar terminologia ei.

Incepând cu conferința de introducere a savantului și meritului director al Institutului Social, care definește doctrinele politice, le explică și le clasifică după normele stabilite de știința politică internațională, și enunțând numai nomenclatura internațională a celorlalte conferințe: doctrina naționalistă, concepția conservatoare, doctrina liberală, țărănistă, liberalismul economic, socialismul marxist, neoliberalismul politic, anarhismul, solidarismul juridic, etc., etc., constatăm delă început că trăim viața internațională și cugetăm după regulile impuse de dânsa.

Este adevărat că toate, dar absolut toate, doctrinele acestea internaționale, își au în fiecare țară caracteristicile lor naționale, iar în țara noastră caracteristicile căpătate în mediul nostru înăpăiat, încă semifeudal și neoiobag, cu o tradiție politică și culturală deosebită de a celorlalte țări, dar însăși adoptarea terminologiei străine, a experienței și științei străine, a modului de expunere și de analiză a științei internaționale, dovedește că nu suntem un organism național izolat, închis de ziduri chinezesti, că trăim și simțim, ca toată lumea, viața și cugetarea internațională, că, luându-ne exemplele delă cavalerii Spaniei, delă lorzii englezi, delă negustorii germani sau bancherii francezi, delă țărani bulgari

și danezi, delă muncitorimea din toate țările sau chiar delă Neagoe Basarab, suntem internaționaliști și facem internaționalism, fără să vrem.

Am fost nevoit să fac această constatare, pentru că, deși toată lumea este internaționalistă și face zilnic internaționalism, în practică, în cugetare, noi suntem singurii acuzați de internaționalism, pentru că suntem singuri, cari privim realitatea în față și avem curajul și mândria să ne mărturisim internaționalismul acțiunii noastre, internaționalismul doctrinei și al cugetării noastre.

* * *

După această constatare putem porni mai ușor la dezvoltarea subiectului nostru.

România, ca toate statele, face parte dintr'un organism social internațional, care-și are legile sale de naștere, de dezvoltare, de transformare, de pieire. România, ca și toate țările, a trecut prin diferite faze, prin anumite transformări sociale, ca să ajungă la situația economică, politico-socială de astăzi.

Ca să ne dăm seama de aceste faze, de aceste transformări, trebuie să mai luăm întâiu fazele prin care a trecut omenirea, popoarele și statele mai vechi, mai civilizate, să luăm transformările cari au avut loc, acolo, legile universale cari au condus aceste transformări, legi cari explică și evoluția noastră, și după aceea vom vedea cecece este în această evoluție al nostru și al statelor și popoarelor cari se află pe aceeași treaptă culturală ca și noi.

Nimeni nu mai poate susține astăzi că omenirea a stat pe loc, că ea este astăzi aceeași ca acum câteva sute de mii de ani, la începutul existenței sale, ca acum câteva mii de ani când a început istoria sa scrisă, ca pe vremea civilizației egiptene și grecești, ca pe vremea când s'au născut mosaismul și creștinismul, ca pe vremea civilizației romane, ca pe vremea decăderii acestei civilizații, ca în evul mediu, sau chiar ca acum 150 de ani când se pregătea și se desfășura marea Revoluție franceză.

Omenirea în tot decursul existenței sale, delă omul-animal până la omul cu civilizația superioară de astăzi, a suferit o serie de transformări, a «progresat», cum se spune.

Dacă deschidem oricare manual de istorie, didactic sau de filozofie a istoriei, vom găsi istoria omenirii împărțită în marile epoci culturale: sălbătăcia, barbaria și civilizația, fiecare cu treptele sale inferioare, mijlocii și superioare. Indiferent de concepția care conduce pe savantul istoric, sociolog și filozof, în analiza fe-

nomenelor istorice, el recunoaște aceste trepte de dezvoltare umană, recunoaște că omenirea a suferit schimbări, transformări, a evoluat, și înșiră chiar diversele revoluții cari au caracterizat începutul și sfârșitul unei epoci, cari, mai ales pe treptele cele mai de sus ale civilizației noastre, sunt jaloanele de orientare ale tuturor istoricilor.

Dacă asupra progresului omenirii sunt de acord toți istoricii, sociologii și filozofii chiar și acei cari neagă profunzimea progresului, progresul sufletului omenesc ei nu sunt însă deloc de acord asupra cauzelor cari au făcut omenirea să urce atâtea trepte și au adus-o pe treapta pe care se află acum: ei nu sunt de acord asupra treptelor pe cari va urca de acum înainte omenirea, asupra transformărilor și revoluțiilor cari trebuie să ducă într-o nouă formă de civilizație, superioară celei de astăzi.

Care este cauza sau cari sunt cauzele transformărilor de până acum, cari sunt legile cari au condus și impus aceste transformări, care este motorul care a împins omenirea la înălțimea uriașă de pe care privește ea astăzi pe strămoșul ei, omul carvernelor?

* * *

În primele perioade ale existenței omenirii evoluția omenirii s'a făcut foarte încet; aceste prime perioade: sălbătăcia și barbaria, au durat sute de mii de ani. În tot acest timp omul, individual, mai târziu în grupe, avea de luptat cu animalele cari îl înconjurau, întâi ca să se apere de dânsle, mai târziu să le omoare ca să aibă hrană, iar mult mai târziu, să le prindă vii ca să le domesticească și să se poată folosi de produsele și de munca lor. În acest timp progresul îl fixă unealta. Cu cât unealta se perfecționează, cu atât omul se bucură de mai multă siguranță, traiul lui devine mai ușor. Fără unealtă trebuie să se mulțumească cu plante și fructe, cu animalele mai slabe pe cari putea să le prindă cu mâna își să le doboare cu forța sa. Când a pus mâna pe-o creacă prefăcută în ciomag, putea să se lupte deacuma cu-n animal mai voinic și mai ager la fugă; când a reușit să-și facă unealtă din piatră, puterea lui a crescut înzecit și insutit față de animalul dezarmat și față de natură, împotriva căreia putea să-și facă acuma scorburi și adăposturi mai adaptabile nevoilor sale, care să-l ferească de intemperii și de dușmani; când a pus mâna pe foc a putut să-și procure căldură, să-și facă hrană mai gustoasă și mai variată. Unealta l-a făcut pe om mai tare, mai ager, l-a făcut stăpânul animalelor și apoi al pământului — pe care, prin agricultură l-a

supus apoi și pe dânsul nevoilor sale — unealta i-a adus întreaga sa dezvoltare.

Când omul a început să descopere metalele și, cu ajutorul uneltelor de piatră și al focului, a început să le extragă, să le topiască și să-și facă unelte noi, el a părăsit epoca barbariei și a intrat în epoca civilizației, în epoca popoarelor culturale, în epoca istoriei scrise.

Pe ultima treaptă a barbariei și pe prima treaptă a civilizației, uneltele de lemn, de piatră, de cupru, de bronz, au permis tăierea pădurilor, dezvoltarea agriculturii, olăria și țesătoria, au făcut munca omenească mai variată și mai productivă, au permis și impus diviziunea muncii — care la rândul ei a adus perfecționarea uneltelor și mai multă bună stare.

Unealta și diviziunea muncii au adus progresul omenirii; dar nu numai progresul material, ci și progresul social și moral. Unealta și diviziunea muncii, aducând mai multă bogăție socială, au putut scoate dela muncă pe bătrâni, lăsându-le grija conducerii triburilor, au putut să ierte de muncă pe o parte din tineri, lăsându-i cu grija apărării tribului și a avuției sale față de alte triburi mai sărace, pe cari bogăția și prada îi atrăgea. Unealta și diviziunea muncii au impus încetarea uciderii prizonierilor, încetarea canibalismului, pentru că prizonierul, prefăcut în sclav, putea să folosească mai mult prin munca sa decât prin carnea și sângele său.

Perfecționarea uneltelor, care a adus lucrarea câmpului, agricultura, diviziunea muncii, a adus după sine și proprietatea individuală.

Proprietatea individuală începe să schimbe cu totul structura grupelor și triburilor omenirii. Deacum înainte omenirea începe să se împartă pe clase. Șefii de triburi, șefii militari, războinicii mai dibaci, se întorc din războaie cu prăzi numeroase, cu sclavi, sau, ocupând teritorii, împărțeau pământurile mai bogate oamenilor din tribul lor, reținând pentru dânsii terenuri mai mari, mai multe turme și mai mulți sclavi. Din funcționari ai tribului, din judecători, reprezentanți religioși, apărători împotriva dușmanului din afară, toți aceștia, crescând în autoritate, în putere, în bogăție, se declară deasupra mulțimilor pe cari le conduc, stăpânii acestor mulțimi, își întind puterea și asupra urmașilor lor și formează prima clasă de nobili.

Intrarea în epoca civilizației, în istoria scrisă, omenirea o face împărțită în clase.

* * *

Deatunci și până astăzi, «istoria tuturor societăților este istoria luptelor de clasă», spun Marx și Engels în *Manifestul Comunist*.

«Oameni liberi și sclavi, patrici și plebei, nobili și servi, meșteri și calfe, într'un cuvânt apăsători și apăsați, se aflau în veșnică dușmănie, ducând un războiu neîntrerupt, uneori pe față, alte ori pe ascuns; un războiu care totdeauna se termină sau prin transformarea revoluționară a întregii societăți sau prin distrugerea celor două clase aflate în luptă.

«În primele epoci istorice, găsim aproape peste tot locul o împărțire erarhică a societății, o scară de pozițiuni sociale. În Roma antică găsim patricieni, cavaleri, plebei și sclavi; în evul mediu stăpâni feudali, vasali, meșteri, calfe și servi și apoi, în fiecare din aceste clase, gradațiuni speciale».

Unealta, care l-a făcut pe om mai tare decât animalele cele mai puternice, mai tare decât ursul, mai tare decât zimbriul, rinocerul, mamutul, care l-a făcut pe om regele animalelor, care i-a dat puținta să-și facă îmbrăcăminte, adăpost, case, ca să se apere de intemperii, care i-a dat posibilitatea să prindă și să domesticească animalele, să domesticească pământul, să strângă bogății și să se pună la adăpostul capriciilor naturii, aceeași unealtă, desrobindu-l din ce în ce mai mult de sub jugul naturii, l-a împărțit mai târziu pe om în clase, a făcut stăpâni și servi, exploatați și exploatați, l-a robit unor forțe noi, forțelor sociale dușmănoase.

Luptele cari înainte se dădeau individual sau în grupe împotriva animalelor și a naturii, cari se dădeau între indivizi și între grupe pentru pradă sau pentru a răpi femeile frumoase, încep să se dea acuma înăuntrul grupei, înăuntrul tribului, înăuntrul triburilor unite, adică înăuntrul națiunii și a Statului. Deși luptele din afară, pentru noi bogății, sau pentru apărare, nu încetează, luptele dinnăuntru, pentru monopolul bogățiilor, pentru monopolul puterii, pentru un traiu cât mai ușor, bazat pe munca altora, sau lupta pentru apărarea împotriva stăpânilor, formează conținutul istoriei omenești.

Lupta de clasă, în această perioadă, nu se dă direct între exploatați și exploatați, între stăpâni și sclavi. Este adevărat că în toate Statele în cari există sclavi, găsim revolte de sclavi, dar nu luptele sclavilor pentru desrobirea lor formează conținutul istoriei, ci acest conținut îl formează luptele între celelalte clase, coterii, elici, pentru monopol și stăpânire. Celelalte clase, formate din oameni liberi, scutite de o parte mare din munca produc-

tivă, pe care o fac sclavii, au răgazul necesar pentru gândire, pentru frumos, pentru sport și artă, pentru luptele politice.

În această perioadă, datorită perfecțiunii uneltelor, diviziunii muncii, producției prin sclavi, omenirea face progrese imense: uneltele se perfecționează tot mai mult, omul devine tot mai stabil, diviziunea muncii crește, producția și bogăția individuală și socială se măresc. În câteva mii, sau, în unele părți, datorită situației geografice și bogăției deosebite a solului în câteva sute de ani chiar, progresul omenirii a luat proporții pe cari omenirea nu le-a putut realiza înainte în sute de mii de ani de existență și de lupte.

Exemple de State bazate pe robie, adică pe subjugare completă a unei clase, și ajunse la înalte grade de civilizație, avem în Egipt, în Statele grecești, în Roma antică.

Deabiă în aceste societăți, cu dezvoltare mai rapidă, cu istorie scrisă, cu clase diferențiate, cu lupte mai clare între clase, putem urmări mai ușor transformările sociale, putem recunoaște legile cari au condus aceste transformări.

Sclăvia a adus aceste societăți la o dezvoltare uriașă, a făcut în special din imperiul roman stăpânul lumii. Dar tot sclăvia a pus capăt și existenței imperiului roman.

Aristocrația romană, îmbogățită prin munca sclavilor, prin prăzile din războaie, trăia într'un lux extraordinar. Pentru satisfacerea aceluia lux aducea tot mai mulți sclavi noi, se făcea stăpână pe tot mai mari întinderi de pământ, expropria tot mai mult din pământul țăranilor liberi. Luxul pe care-l ducea ca să fie inconjurat de nenumărați oameni fără nici o ocupație productivă, întreținuți numai ca să facă servicii personale, să-l distreze, să-i facă viața ușoară aristocratului. Statul, pe de altă parte, mărit extraordinar, trebuia să întrețină o armată extraordinară de militari și de funcționari civili. Munca sclavilor, care la început însemna un folos imens pentru trib, pentru că-i dădea noi forțe de muncă, care a dat posibilitate de formare unei aristocrații care se ocupa cu războiul, cu cultura, cu literele și cu artele, începe să devină o muncă insuficientă pentru menținerea societății. Sclavul agricultor producea mult mai puțin și mult mai prost decât țăranul liber; nefiind supravegheat direct de stăpânul aristocrat care era ocupat cu petreceri, ajungea să nu mai producă deloc, țarinesele rămăneau în părăsire, țara sărăcia, orașele și mecanismul Statului nu mai puteau fi întreținute. Modul de producție, prin sclavi, începea să fie o piedică pentru dezvoltarea, chiar pentru existența Statului roman. Începe să se simtă nevoia unei schimbări. În același timp sclavii, mai mulți la număr, mai rafinați prin serviciile pe cari le făceau stăpânilor și stăpânelor, mai des în contact unii cu alții, încep să-și dea seama de rolul

și de puterea lor și revoltele de sclavi scriu pagini sângeroase de luptă de clasă în istoria romanilor.

Sărăcirea continuă a Statului din cauza modului de producție bazat pe sclavi, slăbirea Statului în afară, destrăbălarea claselor de sus, revoltele claselor de jos, încep să deschidă ochii filozofilor și ai moralistilor, cari încep să vadă un « păcat » în producția prin sclavi, încep să ceară desființarea sclaviei: așa s'a născut creștinismul și toată morala și ideologia antisclavagistă.

Revoluția morală a creștinismului, prima revoiuție mare, bruscă și cu caracter internațional, care a dat nenumărate victime și nenumărați martiri, s'a făcut atunci când necesitatea economică a impus înlăturarea sclaviei; ea s'a făcut la lumina torțelor aprinse în lupta dintre clase.

* * *

Sclăvia a fost înlocuită prin servaj, prin iobăgie; structura socială a societății romane, compusă din patricieni, plebei și sclavi, a dispărut și în locul ei a apărut o nouă structură socială, noi clase, cu noi raporturi între dânsle: feudali, vasali, meșteri, calfe și servi, cu gradațiuni speciale în fiecare din aceste clase.

Nici una din perioadele dinainte ale istoriei omenirii n'a cunoscut atâtea lupte de clasă, câte a cunoscut epoca feudală, Evul Mediu, pentru că nici o epocă n'a cunoscut clase atât de bine diferențiate, cu un rol economic și social atât de definit.

Luptele permanente dintre feudali mici și feudali mari pentru mai multă independență sau mai multă supremație; răscoalele permanente ale țăranilor-iobagi împotriva tuturor nobililor; luptele dintre nobili și regi; luptele dintre nobili și orășeni; luptele dintre orășeni și regi; luptele orășenilor uniți cu regii împotriva nobililor, cari, prin vămile și hoțiile lor la drumul mare, împiedicau dezvoltarea comerțului; luptele regilor absoluți, uniți cu nobili domesticiți și deveniți curteni, împotriva orășenilor cari voiau cât mai multe libertăți; luptele între cler și nobili, între cler și regi, între cler și țărani, între diferitele categorii de clerici; în fine luptele între calfe și meșteri, umplu toată epoca feudală.

Oricâte lupte se dau însă între clasele din sânul societății feudale, nici una din aceste lupte nu atinge, nu periclitează existența societății însăși. Chiar dacă clasele cele mai nedreptățite, cele mai oprimate din această societate: clasa țărănească — care trebuie să dea o mare parte, și de multe ori cea mai mare parte din munca sa, pentru nobilul parazit — și calfele, — cari sunt exploatate de meșteri și nu pot deveni libere decât după anumite și foarte grele

regule ale breslelor — ar avea interes să răstoarne regimul feudal. ele joacă însă un prea neînsemnat rol economic, ele nu formează clase revoluționare, care în locul regimului și modului de producție feudal să pună un regim propriu, un mod de producție superior. Răscoalele țărănești și luptele calfelor sunt izbucniri ale instinctului și urei de clasă, sunt o răsbunare împotriva asupritorilor, dar nu sunt o luptă conștientă de clasă pentru o formă de producție mai superioară, care, desrobind clasele asuprite, să aducă după sine și progresul social.

În sânul societății feudale se dezvoltă însă cu timpul alte clase, cărora istoria le dă rolul de a îngropa societatea feudală, de a aduce o nouă formă socială, care să ducă mai departe omenirea spre progres. Aceste clase sunt: burghezia și proletariatul.

Perfecționarea tot mai mare a uneltelor, diviziunea crescândă a muncii, nevoile tot mai mari sociale din cauza creșterii mecanismului de Stat, cu militarii, clericii, judecătorii și funcționarii săi administrativi, înlătură tot mai mult schimbul în natură și dezvoltă comerțul și meseriile. Meseriașul nu mai lucrează direct pentru producător și nu primește plata în natură, ci lucrează pentru toată lumea, pentru nobil, pentru cler, pentru funcționar. dela care primește bani și cu acești bani își procură la rândul său alimentele, îmbrăcămintea și materia primă de care are nevoie. Comerciantul ia produsele meseriașului și ale țăranului, le duce dintr'un loc într'altul și le pune la dispoziția aceluia cari nu și le pot procura direct dela producător.

Înmulțirea populației, creșterea aparatului de stat, a păturilor neproducătoare, înmulțirea negustorilor și a meseriașilor dezvoltă tot mai mult orașele și le dă o viață nouă, un rol însemnat în viața statelor și prin aceasta o putere deosebită. Vieța asta orășenească, cu contactul mai apropiat dintre oameni, cu mai multă libertate de mișcare și de gândire, cu mai multă bogăție, dă posibilitatea de dezvoltare a științelor, a literelor și a artelor.

Creșterea puterii regale, cu strângerea nobililor în capitala țării, în jurul curții regale, fastul dela curțile regale și ale nobililor, dau un imbold deosebit dezvoltării negoțului și a meseriilor, în capitală și în orașele mari, și îmbogățesc pe unii din membrii acestor clase.

Descoperirile geografice, descoperirea Americii și a drumului spre Indii, pe la capul Bunei Speranțe, îi fac pe negustori să se aventureze în depărtări, să ducă acolo produsele țării lor și să aducă de-acolo alte produse, materii prime și mult aur și argint. Un val de aur și argint se revarsă asupra Europei, asupra porturilor principale și a orașelor mari; comerțul, navigația și mese-

riile iau o desvoltare pe care n'au cunoscut-o niciodată până atunci. Negustorul mare și meseriașul bogat devin o forță.

Negustorul și meseriașul au însă nevoie de ajutoare ca să se poată desvoltă. Negustorul are nevoie de oameni liberi pe cari în schimbul unei plăți să-i poată trimite în oricare parte a lumii, iar meseriașul are nevoie de cât mai mulți lucrători pe cari să-i pună să-i lucreze obiectele pe cari i le cere piața internă mărită și piața internațională. Nobilul feudal se însărcinează el în parte să le facă acest serviciu: pentru a-și satisface nevoile bănești tot mai mari, pe care i le cereă luxul și fastul dela curțile regale, el supune pe țărani la munci extraordinare, îi pune la biruri tot mai mari, le ia aproape tot produsul muncii, sau îi alungă cu totul de pe pământurile lor pe cari le înglobează în domeniile sale. O parte din țărănime, exasperată, dusă la sapă de lemn, sau alungată deadreptul de pe pământul ei, se refugiază la orașe și se pune la dispoziția noii clase orașenești în formație, la dispoziția burgheziei, care tocmai asta cerea: brațe libere.

Caracteristica noii clase în faza ei de formațiune este tocmai asta: ea are nevoie de *libertate*: de brațe libere, de drumuri libere, de comerț și concurență liberă.

Atelierele mici dinainte, cu breslele închise, cu numărul atelierelor și lucrătorilor limitat, cu piața închisă, nu-i mai ajung. Ea are nevoie de ateliere mari în care să lucreze zeci și sute de lucrători laolaltă, sub directa ei supraveghere. Diviziunea muncii din bresle nu-i mai convine, nu-i convine ca fiecare breaslă să lucreze altceva, alt obiect, sau altă parte din obiect: diviziunea muncii ea o face în atelierul comun, unde lucrează laolaltă tot felul de meseriași, unde lucrul trece dintr'o mână într'alta și iese în piață ca ceva complet.

Dar nu numai breslele o strâng, o înăbușă, o împiedică în desvoltarea ei, toată forma socială, toată viața politică, toată forma administrativă o împiedică. Ea are, pretutindeni unde se mișcă, nevoie de libertate, de cât mai multă libertate. Vămile puse între o localitate și alta, birurile pe cari trebuie să le plătiască nobililor pentru că trece cu mărfurile pe teritoriul lor, furturile la cari este expusă din partea nobililor și a servitorilor lor în trecerea pe teritoriile acestea, o fac să se alieze cu regii ca să înfrâneze puterea nobililor și să ajute instalarea monarhiei absolute. Dar și monarhia absolută, împăcată cu nobilii pe cari i-a făcut curteni, și care la început o ajută în desvoltarea ei, devine în curând o piedică. Monarhii absoluți cer tot mai mulți bani, nu numai pentru întreținerea aparatului militar și funcționăresc, dar și pentru luxul și petrecerile lor, pentru luxul și petrecerile curtenilor, ale curtezanelor și ale nobililor de toate cate-

goriile; vămile, monopolurile, birurile mari, sunt o piedică serioasă pentru desvoltarea noii clase. Parazitismul monarhilor și al nobililor este o piedică pentru desvoltarea societății, al cărui factor de progres este noua clasă.

Burghezia, împiedicată în desvoltarea ei, înăbușită de bresle și de toate formele societății feudale, suptă de nobili, devine o clasă revoluționară. Factor de progres, ea atrage de partea sa toate elementele culte nemulțumite de absolutism, de parazitismul nobililor, de luxul și desfrăul care stăpânește societatea. Cu ajutorul acestei păături ea își clarifică ideologia sa revoluționară, îi dă o formă superioară, o formă filosofică și cu această ideologie impune și conduce toate păturile nemulțumite din societatea feudală. În jurul parolei sale de *libertate*, *egalitate*, *fraternitate*, ea strânge pe micii meseriași și negustori din orașe, ea strânge pe toți intelectualii, păturile inferioare ale clerului, ea strânge pe țărani exploatați fără milă de stăpânii nobili, ea strânge și clasa care s'a născut și desvoltat odată cu dânsa, dar care n'a căpătat încă conștiința proprie: proletariatul. Forte pe rolul economic pe care-l are, inconjurată de simpatia tuturor păturilor nedreptățite și exploatare, ajutată de toți acei cari, din cauza inferiorității economice și culturale, nu puteau încă jucă un rol propriu, ea desfășoară stindardul revoluției, și învinge.

Marea Revoluție franceză, forma cea mai clasică a revoluției burgheze, înseamnă transformarea societății feudale, bazată pe bresle și iobăgie, în societatea burghezo-capitalistă, bazată pe munca *liberă* și pe libertatea politică.

Dacă creștinismul, care a scăpat omenirea de sclăvie, a însemnat cea mai mare revoluție morală, victoria burghezilor care a scăpat omenirea de iobăgie și feudalism, a însemnat cea mai mare *revoluție politică*.

* * *

Burghezia și-a început existența în regim feudal prin schimbarea mijloacelor de producție, prin revoluție economică, a venit apoi la putere prin revoluție politică, a continuat și continuă încă să revoluționeze totul în calea ei.

«Burghezia a jucat în istorie un rol eminent revoluționar», ne spune Karl Marx și Friederich Engels în «Manifestul Comunist».

«Peste tot locul,» ne spune tot acest manifest, «unde a cucerit puterea ea a călcat în picioare toate relațiile feudale, patriarhale și idilice. Toate legăturile diverse care legau pe omul feudal

de superiorii săi naturali, ea le-a sfărmat fără milă, ne mai lăsând să existe între om alte legături decât acelea ale interesului gol și a neîndurătorului ban peșin. Ea a înecat extazul religios, entuziasmul cavaleresc, sentimentalitatea micului burghez, în apele reci ca ghița ale calculului egoist. Burghezia a făcut din demnitatea personală o simplă valoare de schimb: . . . ea a despuiat de aureola lor toate profesiunile recunoscute până atunci venerabile. *Ea a făcut din medic, jurist, preot, poet și savant, niște muncitori salariați* . . . a rupt vâlul sentimentalității ce acoperea relațiile de familie, reducându-le la simple relațiuni bănești . . .

« Burghezia nu poate trăi fără să nu revoluționeze instrumentele de muncă adică modul de producere și deci toate raporturile sociale . . . Ceece distinge epoca burgheză de toate cele precedente, e această *continuuă schimbare* a modului de producție, această vecinică zdruncinare a întregului sistem social, această agitație și vecinică nesiguranță. Raporturile stabile și ruginite, cu cortegiul lor de credințe și idei venerate de veacuri, se surpă; cele noi îmbătrânesc înainte de a se întări . . .

« Împinsă de nevoia vecinicilor debușuri noi, burghezia a invadat întregul glob. Ea trebuie să se vâre peste tot locul, să se stabilească pretutindea, să-și creeze pe ori-și unde legături. Prin exploatarea pieții universale, burghezia a imprimat un caracter cosmopolit producției și consumului din toate țările. Spre marea mâhnire a reacționarilor *ea a surpat industriei temelii ei națională*. Vechile industrii naționale sunt distruse sau aproape distruse. Ele sunt înlocuite prin noile industrii, a căror introducere a devenit, pentru toate națiunile civilizate, o chestiune de viață, industrii cari nu mai întrebunțează materii prime indigene, ci materii prime aduse din regiunile cele mai îndepărtate și ale căror produse sunt consumate nu numai înăuntrul țării, dar și în toate colțurile pământului.

« În locul vechilor trebuințe, satisfăcute de producția națională, se nasc alte trebuințe noi, necesitând pentru satisfacerea lor produsele celor mai îndepărtate țări și a celor mai diverse climate. În locul vechilor izolări locale și naționale se desvoltă schimbul universal, atârănarea națiunilor unele de altele. Și ceea ce este adevărat pentru producțiunea materială, este tot atât de adevărat pentru producțiunea intelectuală. *Producțiunile intelectuale ale unei națiuni devin proprietatea comună a tuturor*. Îngustimea și exclusivismul național devin pe zi ce trece tot mai cu neputință; din numeroasele literaturi naționale și locale se formează o literatură universală.

. . . « *Burghezia a supus satul orașului*. Ea a creat orașe uriașe; a mărit enorm populația orașelor în dauna satelor și prin aceasta

a ferit o mare parte din populație de indobitocirea vieții dela țară. După cum a făcut să atârne satul de oraș, tot așa națiunile barbare sau semibarbare de cele civilizate, popoarele agricole de cele industriale, răsăritul de apus.

« Burghezia oprește tot mai mult descentralizarea mijloacelor de producție, a proprietății și a populației. Ea a aglomerat populația, a centralizat mijloacele de producție și a concentrat proprietatea în mâinile câtorva indivizi. Urmarea fatală a acestor schimburi a fost centralizarea politică. Provinciile îndepărtate, unite între dânsele prin legături federale, dar având interese, legi, guvernăminte și tarife vamale diferite, au fost reunite într'o singură națiune, sub un singur guvern mânat, sub aceeași lege, sub un singur tarif vamal și sub același interes național de clasă ».

Dar burghezia n'a revoluționat numai, n'a sfărmat, distrus, călcat în picioare drepturi vechi, sfinte, forme politice, culturale, religioase, naționale, familiare, ci ea, îndeplinind această revoluție pentru interesul ei de clasă, a creat, a dat omenirii ceva pozitiv, i-a dat ceea ce niciodată omenirea n'ar fi putut visă măcar.

« Burghezia a creat, ne spune același manifest, dela venirea ei la putere, în mai puțin de un secol, forțe productive mult mai variate și mult mai colosale decât toate generațiile trecute la un loc. Supunerea forței naturei, mașinăriile, aplicarea chimiei la industrie și agricultură, navigația cu aburi, drumurile de fier, telegrafele electrice, desțelenirea de continente întregi, canalizarea râurilor, populațiuni întregi ieșite ca din pământ, — care secol de mai înainte a bănuț măcar, că astfel de forțe productive dormeau în sânul muncii sociale »?

Am dat într'adins acest lung pasaj din Manifestul scris de părintii socialismului științific în 1847, pentru că nici o pagină din literatura sociologică internațională nu egalază în genialitate această descripție, această disecare a unei societăți și a unei clase.

Și e cu atât mai genială această descriere a societății capitalisto-burghize, cu cât ea este făcută în momentul când burghezia eră încă în fașă, când deabiă venise la putere, când avea îndărătul ei deabiă câteva decenii de existență, și când erau încă puține, foarte puține țări în care avea stăpânirea complectă sau în care a pătruns influența ei. Autorii Manifestului n'au văzut încă fabricile enorme purtate de electricitate și care strâng laolaltă zeci de mii de lucrători; ei n'au văzut exproprierea uriașă pe care a făcut-o în păturile mijlocii, în rândurile burgheziei chiar, exproprierea agrare, pentru interes militar, pentru interes național, pentru interes social, de fapt pentru întinderea sau apărarea dominației sale; ei n'au văzut războiul uriaș în care burghezia a aruncat zeci de milioane de oameni, în care a adus masse enorme

din toate continentele, aparatul de Stat centralizat, mașinăria de Stat extraordinar de complexă pe care dânsa a creat-o pentru susținerea acestui războiu; ei n'au văzut sutele și miile de tuneluri, trenurile electrice, telegraful și telefonul fără fir, vapoarele uriașe, aeroplanelle, canalul de Panama care taie un continent și leagă alte patru; ei n'au văzut internaționalele națiunilor, ale parlamentarilor, ale bancherilor, ale studenților, intelectualilor, ziaristilor, internaționala poliției; ei n'au văzut toate acestea și multe altele, dar cu privirea lor genială, și înarmați cu toată știința epocii, ei au analizat societatea burgheză în dezvoltare, i-au pătruns tainele, i-au văzut *tendențele*, i-au descoperit legile cari au adus-o la putere, care i-au adus desfășurarea extraordinară și care-i vor aduce pieirea.

* * *

Societatea burghezo-capitalistă suferă de o serie de contradicții.

Ea a dovedit, mai mult ca oricare altă societate dinaintea ei, superioritatea muncii în comun. Omul izolat produce deabia pentru satisfacerea nevoilor sale cele mai elementare; omul asociat, prin perfecționarea uneltelor de muncă, prin diviziunea muncii, produce un *plus* peste totalul forțelor de muncă depuse de fiecare, produce o plusvaloare care are un caracter social, o *plus-valoare socială*. Dela lucrătorul izolat, pe care capitalistul îl cumpără în piață ca pe oricare altă marfă, lui îi rămâne o plusvaloare, provenită din munca neplătită; dela toți muncitorii din atelierul sau fabrica sa, dela munca lor divizată și combinată, îi rămâne o nouă plus-valoare, plus-valoare socială.

Plus-valoarea aceasta socială, care-i datorită perfecționării uneltelor de-alungul vremii, diviziunii muncii, care este deosebită o creație a generațiilor trecute, nu aparține, nu revine societății pentru nevoile sale generale, ci numai individului sau indivizilor, aceluia cari au monopolul mijloacelor de producție. Producția este socială, dar stăpânirea, apropierea produselor, este individuală. Deținătorii mijloacelor de producție le stăpânesc cu depline puteri, le transmit hereditar, consumă sau acumulează plus-valoarea după pofta inimii lor.

Singurul regulator al producției în societatea de azi este concurența. Fiecare capitalist caută să producă cât mai mult, ca să încaseze cât mai multă plus-valoare, să aibă cât mai mult profit. Producând în mod anarhic, fără să aibe în vedere nevoile pieții, excluzând o parte din populație, proletariatul și țărănimea săracă,

dela consumarea produselor, piața se găsește la un moment dat suprasaturată și societatea suferă de criza de supra-producție. Atunci atelierele și fabricile se închid, zeci și sute de mii de lucrători sunt aruncați pe drumuri, muritori de foame, pentru că au produs prea mult, pentru că magazinele și hambarele sunt pline; societatea se sufocă de prea multă bogăție. Crizele acestea nebune, cari sunt suficiente ca să condamne o societate incapabilă să se folosească de bogăția ei, au fost periodice înainte de războiu, mai întâiu la intervale mai mari, apoi din ce în ce mai mici, până când au devenit permanente, cuprinzând și lăsând în fiecare zi altă ramură din producție. Cartelurile și trusturile, cari au încercat să înlăture concurența, să stăpânească piața și să înlăture crizele, nu au reușit însă decât să suprimă urmările crizelor pentru unii din capitaliști, criza însă, cu urmările ei grave pentru muncitorime și pentru toate păturile cari vin în contact cu ea, a continuat să bântuie societatea.

Crizele acestea sunt mai permanente, mai violente și mai imorale acuma, după războiu. În timp ce țări întregi mor de foame și se sbat în cele mai mari nevoi din cauza lipsei de produse industriale, în alte țări milioane de muncitori sunt în permanență în șomaj, mor în permanență de foame, pentru că magazinele țărilor lor sunt pline de produse de-ale muncii lor, pe cari burghezia nu le poate exporta din cauza depreciierilor valutare, din cauza sărăcirii produsă de războiu în omenire.

Nici o clasă n'a contribuit atâta la perfecționarea uneltelor, la dezvoltarea mașinismului. Burghezia, ca să poată produce cât mai mult și cât mai ieftin, are nevoie de mașini din ce în ce mai perfecționate; pentru aceasta dânsa a ridicat cultura la înălțimi uimitoare: a făcut tot felul de școli inferioare, care să-i învețe personalul inferior să scrie și să citească; a făcut școli superioare, licee, universități și școli tehnice ca să-și facă pepinieră de conducători, de supraveghietori, de administratori, de specialiști; a făcut laboratorii și institute superioare de cultură, în care să stea specialiștii cei mai buni și mai talentați, ca să descopere noi combinații chimice, noi formule matematice, să găsească instrumente noi, să perfecționeze mașinile, să scormonească pământurile, mările și aerul ca să găsească noi bogății pe cari dânsa să le poată exploata. În fiecare zi, cu ajutorul savanților săi, ea revoluționează modul de producție, aduce raporturi noi între oameni, întreține o veșnică agitație, aruncă o vecinică nesigurantă.

Când în alte societăți se aducea, odată la sute, la mii sau zeci de mii de ani, o perfecționare a instrumentelor de muncă, omenirea eră ușurată, scapă și iobagii scăpau de o parte din povara lor. Orice îmbunătățire, orice perfecționare a mașinismului în socie-

tatea capitalisto-burgheză, nu numai că nu este o ușurare, o salvare pentru producător, ci dimpotrivă este o nouă înlănțuire a lui. O mașină perfecționată, în loc să ușureze viața masei producătoare, aruncă pe drumuri zeci și sute de mii de muncitori, cari, până când burghezia îi cumpără pentru altă destinație, rămân muritori de foame, formează o armată de rezervă care concurează pe fericiții cari au rămas în lucru și le scad salariile. Mașina, care, înlocuind munca omenească, ar trebui să aducă fericirea omului, l-a aruncat în nesiguranța pe care n-a cunoscut-o nici ca sclav, nici ca iobag. Proprietatea individuală a mașinei, a mijloacelor de producție, aduce asupra producătorului social această jale.

Dar perfecționarea uneltelor, diviziunea muncii, face tot mai mult posibil ca o masă mare de lucrători necalificați, fără forță deosebită și fără cunoștințe tehnice, să poată găsi întrebuințare. Și atunci, din cauza salariului prost cu care sunt plătiți bărbații, burghezia scoate tot mai mult din casă femeile și copiii și le aruncă în ateliere, unde pentru un salariu de nimic le stoarce vraga și degenerază generațiile viitoare. Dacă nu intervenia un alt factor, de care vom vorbi mai la vale, întreaga rasă omenească eră amenințată cu degenerarea și dispariția din cauza poftii nesățioase de câștig a clasei capitaliste.

Dar contrazicerea cea mai mare a regimului burghez, care nu numai că împiedică dezvoltarea mai departe a societății omenești, dar care devine chiar un pericol pentru existența ei, este *imperialismul, capitalist*. Burghezia, dela nașterea ei, a dărâmat toate vămile, toate granițele cari-i împiedicau libera circulație prin lumea întreagă; ea a pătruns în țările cele mai înapoiate și mai îndepărtate, ocupând teritoriile, de unde să ia materii prime, brațe ieftine și unde să-și asigure debușuri pentru produsele sale. Ca barbarul din Africa, Asia și Oceania să aibă respect de burghezul care vine să-l «civilizeze», burghezul această are nevoie, pe lângă ieftinătatea mărfurilor, și de o forță cu care să înfrângă rezistența barbarului, care nu vroia să-și dea pământul, avutul și tradiția pe mâna străinului cotropitor. Pentru aceasta burghezia are nevoie de forță militară. De această forță ea mai are nevoie și pentru asigurarea coloniilor sale împotriva burgheziilor venite mai târziu la împărțirea prăzilor coloniale, sau pentru a smulge aceste prăzi din mâna acelor cari au monopolizat prea multe. Din cauza acestei concurențe de pe piața internațională, burghezia, internaționalistă din fire, a cerut sprijinul Statului național, și-a mărit și întărit armata națională. Nevoia asta de înarmare a burgheziilor a adus concurența nebună în înarmări a statelor, care a consumat în mod parazită o parte mare din plus-va-

loare socială, a împiedicat și dezvoltarea capitalismului și progresul social, a întărit pretutindeni castele militare, și a dus la ciocnirea nebună care a izbucnit în 1914. Războiul acesta, făcut de burgheziile naționale pentru cucerire de noi piețe de desfacere, pentru monopol de noi averi, pentru păstrarea vechilor piețe, a adus omenirea pe marginea prăpastiei. Zeci de milioane de oameni au fost uciși și schilodiți, averi strănse de secole au fost distruse, Statele s'au încărcat de datorii pentru cari o să trebuiască să munciască din greu nenumărate generații, războiul a rămas ca o instituție permanentă. Ceeace a caracterizat până acum capitalismul, o epocă relativă mare de pace între Statele mari capitaliste, în care timp populația Europei s'a dublat și averea socială a devenit extraordinară, a dispărut, și nu numai că a fost distrusă o mare parte din averea produsă în epoca burgheză dar a fost angajată și bogăția viitoare a popoarelor. Iar prin neputința de a vindeca rănilor produse omenirii de acest războiu, prin ura deslănțuită dintre popoare, prin neputința de-a mai asigura omenirii pacea, burghezia nu numai că a încetat definitiv de a mai fi un factor de progres social, nu numai că este o piedică pentru dezvoltarea mai departe a omenirii, dar amenință chiar să ruineze, să prăbușească întreaga civilizație umană.

Ca și regimurile precedente, care au dispărut în momentul când au început să fie o piedică a progresului, burghezia trebuie să dispară. Trebuie să existe numai clasele sau clasa care să-ia locul și care să ducă mai departe omenirea spre progres. Și această clasă există.

* * *

Toată istoria epocii burgheze este, mai mult ca epocile trecute, un șir neîntrerupt de lupte de clasă.

Continuile prefaceri economice, schimbările permanente în tehnică și în mijloacele de producere, aduc într'una raporturi noi între oameni, formează într'una clase, pătri, categorii noi, cu interese deosebite, care se luptă între dânsese. În permanență avem în societatea burgheză lupte între burghezia stăpânitoare sau încă incomplet stăpânitoare și resturile de feudalism, cari caută să-și păstreze sau să-și recapete privilegiile; lupte între marele industriaș care expropriază și micul meseriaș care caută să-și mențină existența; între marele comerciant și micul comerciant; între industriaș și comerciant; între industriaș și comerciant deoparte și bancher de alta; între țăran și proprietar; între proprietarul rural și burghezia orășenească; între țăran și toate

păturile burgheze orășenești; între burghezie și cler; între burghezie și birocrație, care devine de multe ori prea independentă; între burghezie și casta militară, care sugerează prea mult din plus-valoarea socială; între marea burghezie, mica burghezie și monarhia absolută, care, condusă de coterii, uită de multe ori să satisfacă interesele burgheziei stăpânitoare.

Niciodată în istoria omenirii n'au fost atâtea clase, pături, grupuri diferite, niciodată n'au fost atâtea lupte. Dar nici una din aceste clase nu poate răsturna și înlocui burghezia, pentru că nici una nu are un rol social mai mare decât dânsa, nu este un factor de producție superior ei, nu este un factor de progres de sine stătător, un factor revoluționar, ca împotriva burgheziei, fără dânsa, să poată duce societatea omenească spre o formă socială mai superioară. Singura clasă care e chemată de istorie să îndeplinească acest rol este *proletariatul*.

* * *

Fiecare perioadă din istoria omenirii formează elementele, clasele, clasa care descompune pe deoparte regimul vechiu social, cari pe de altă parte servesc la construirea regimului nou.

Burghezia, odată cu apariția ei, a scos la iveală și proletariatul. Burghezia trăiește din plus-valoarea pe care o încasează dela lucrătorul liber, căruia îi cumpără forța de muncă. Ea a luat întâiu elementele libere găsite la orașe, elemente vagabonde, necalificate, lepădăturile societății feudale; apoi, prin concurența sa, a expropriat meșterii și i-a aruncat în proletariat, silindu-i să lucreze pentru dânsa; exproprierea țăranilor de către nobili și alungarea lor de pe pământuri a mărit rândurile proletariatului orășenesc și a adus brațe noi de muncă burgheziei.

Factorul activ și revoluționar în producție eră însă burghezia, proletariatul, format din elemente disparate, inculte, nu putea să joace încă un rol aparte, să aibă ideologia sa, conștiința sa de clasă.

Cât timp o clasă stăpânită nu are un rol precumpănitor în societate, ideologia claselor stăpânitoare domină și clasele inferioare; lupta de clasă încă nu există. De aceea în toată epoca de stăpânire a burgheziei, toate clasele din sânul societății, deși au de multe ori interese contrare cu burghezia și duc lupte, ne jucând însă un rol precumpănitor în producția progresivă, care dă forma și caracteristica unei societăți, ele nu-și pot avea ideologia lor specială, revoluționară, ci adoptă ideologia factorului într'adevăr stăpânitor, a burgheziei. De aceea și proletariatul, la începuturile

sale, e condus de ideologia stăpânilor, de ideologia burgheză; de aceea vedem chiar proletariatul luând parte la diversele revoluții burgheze, ca ajutător al ei și nu ca factor independent. Este adevărat că în unele din revoluțiile burgheze au fost și încercări separate de ale proletariatului, dar acestea au fost făcute mai mult instinctiv, fără conștiința de clasă, fără o concepție clară, pentru că și situația proletariatului încă nu eră clară, rolul său economic încă eră șters.

Cu cât însă burghezia se dezvoltă, proletariatul crește alături de dânsa, rolul său economic devine din ce în ce mai mare, interesele sale încep să se delimiteze, să se clarifice, începe să-și formeze o ideologie aparte de clasă, începe lupta de clasă a proletariatului.

La început lupta de clasă, încă inconștientă, se manifestă prin ura de clasă individuală a lucrătorului împotriva patronului izolat, apoi a lucrătorilor dintr'o întreprindere împotriva patronului lor. Mai târziu lupta de clasă cuprinde pături tot mai mari din proletariat, cari se strâng laolaltă, se organizează, duc lupta împotriva patronilor izolați și întruniți, lupta economică, apoi lupta politică, întâiu pe scară națională, apoi pe o scară internațională.

Strângerea laolaltă a muncitorilor în atelierele și fabricile mari, făcute de burghezie, asocierea lor în producție, le aduce mai ușor asocierea în luptă, le dă mai mult curaj, le dă conștiința forței lor, — curaj și conștiință pe cari nu le pot avea alte clase: meseriașul, țăranul, funcționarul, cari trăiesc și muncesc izolat, sau în grupuri mici.

De aceea în secolul al XIX-lea, când există mase mari de proletariat, avem în permanență o luptă de clasă bine definită, conștientă, permanent revoluționară, cu caracter internațional.

Dar lupta aceasta de clasă a proletariatului se deosebește de toate luptele anterioare de clasă, de toate luptele claselor existente astăzi, prin faptul că pentru prima dată în istoria omenirii clasa aceasta nu duce lupta numai condusă de instinctul ei de clasă, de interesele sale fatal limitate, ci și-a dat un țel superior, în direcția evoluției, în direcția progresului social.

Acest serviciu l-au adus proletariatului, luptei de clasă, omenirii în genere, Karl Marx împreună cu făuritorii socialismului științific. După cum Marx a fost primul care a descoperit legile de transformare ale omenirii, tendințele de dezvoltare ale clasei capitaliste, atunci când aceasta eră deabia în fașă, la începutul dezvoltării sale, tot așa dânsul a fost primul care a pătruns înțelesul profund al luptei de clasă proletare — care a existat încă mult înaintea lui — a priceput rolul proletariatului în evoluția societății, când proletariatul încă nu avea complet conștiința

de clasă, când eră încă la începutul dezvoltării sale. Marx a dat luptei de clasă proletare un conținut, o metodă de analiză, o armă, o siguranță în luptă, un țel.

Lupta de clasă a proletariatului ia diferite forme. La început inconștientă, fără țel definit, ea se manifestă prin răsbunări personale împotriva patronilor, prin distrugerea uneltelor de muncă, prin opunere la introducerea de mașini noi care-i periclitau existența. Cu cât conștiința și forța îi crește, cu cât lupta capătă un conținut, cu atât formele de luptă ale proletariatului se schimbă. Strâns în organizații de breaslă, în sindicate, lucrătorul nu se mai revoltă, nu cmoară, nu distruge, ci prin arma pașnică a grevei opune o rezistență poftei de câștig și exploatării capitaliste, împiedică, contracarează, cum ar spune Gherea, influențele nefaste ale exploatării capitaliste. Sindicatul, impunând un salariu mai bun, mai puține ore de lucru, dă puțință muncitorului și familiei sale să se hrănească mai bine, îi împiedică degenerarea, îi dă răgaz pentru cultură, mărește chiar piața de desfacere pentru produsele capitaliste și împinge pe capitalist la perfecționarea utilajului. Lupta de clasă dusă prin sindicatele muncitorești, care atenuază o parte din contradicțiile de care am vorbit ale societății burgheze, este un înalt factor de progres social.

Dar în afară de lupta economică, pe care clasa proletară o duce prin sindicat direct împotriva patronului sau a patronatului, proletariatul are de dus lupte pentru reforme sociale, pentru asigurarea bătrâneții, a invalidității și contra accidentelor, el trăiește în comună, județ și Stat, el trebuie să ducă lupta împotriva burgheziei organizate politicește care stăpânește Statul de azi. Această luptă proletariatul o duce prin partidul său politic de clasă, *Partidul socialist*.

Pe când în societățile anterioare luptele politice nu se dădeau direct între clasa stăpânitoare și producătorul sclav sau iobag, ci între clasele suprapuse, libere, între burghezi și nobili, între nobili și cler, între nobili, cler, burghezi și monarhii cu coteriile lor, burghezia, prin revoluția sa, a adus la suprafață direct pătura producătoare, pătura cea mai de jos a societății, urmașa sclavului și a iobagului de odinioară. Și nu numai că a adus la suprafață această clasă, aruncând-o în vârtejul luptelor politice și sociale, dar i-a dat chiar drepturi politice egale cu ale ei, ca să se poată folosi împotriva celorlalte clase și ca să-i înlăture dușmânia. *Proletariatul este prima clasă asuprită din omenire care are drepturi politice egale cu stăpânii*.

Burghezia, în interesul său de clasă, a rupt lanțurile sclăviei și ale iobăgiei, a eliberat pe muncitori lăsându-i să-și vândă « liber » munca, i-a strâns laolaltă dându-le conștiința forței lor, le-a dat drepturi politice egale cu ale sale, iar socialismul, Partidul

Socialist, partidul de clasă al proletariatului, i-a dat acestuia un țel, i-a arătat rolul său social, i-a dat mândria misiunii sale istorice.

Partidul Socialist este un partid al clasei muncitoare, conștient de menirea istorică a proletariatului. Partidul Socialist nu se confundă cu clasa muncitoare; dânsul e partea conștientă a clasei, care, pricepând evoluția, mersul omenirii, interesele permanente ale clasei, caută să impace interesele ei imediate — uneori în contradicție cu interesele societății, de ex. introducerea unei mașini noi — cu interesele ei viitoare, adică cu interesele generale ale societății. Partidul Socialist nu reprezintă interesele lucrătorilor izolați, ceea ce este individual, ceea ce este al unei părți din clasă, al unei bresle ci ceea ce este comun întregei clase, ceea ce este permanent, ceea ce unește pe muncitori între dânsii și-i unește cu interesele superioare și viitoare ale omenirii. Socialismul, reprezentat și predicat de Partidul Socialist, este ultimul scop al luptei de clasă proletară și acest ultim scop este transformarea societății de astăzi, burghezo-capitalistă, bazată pe proprietatea individuală a mijloacelor de producție și de schimb, în *societatea socialistă*, bazată pe proprietatea comună a acestor mijloace.

Deși partid de clasă, Partidul Socialist nu este format numai din elemente din proletariat. Este adevărat că primele elemente cari aderă la mișcarea socialistă sunt elemente proletare — deși făuritorii ideii socialiste n'au fost deloc proletari — și mai ales din proletariatul manual, din proletariatul din fabrici. Munca în comun în ateliere și fabrici, cu mașini mari, dă muncitorilor întâiu idea și posibilitatea solidarității de clasă, le dă mai ușor posibilitatea să priceapă idea socializării, a posedării în comun a mijloacelor de producție. Dar curând mișcarea proletară, prin creșterea forței ei, prin dezvoltarea ideologiei sale, impune și deșteaptă conștiința de clasă a funcționarilor și intelectualilor proletari din întreprinderile capitaliste, atrage pe lucrătorii și funcționarii din mica industrie și din comerț, pe funcționarii particulari și dela Stat, pe țărani salariați și apoi chiar, prin reformele cu caracter general pe cari le cere, pe țărani, meseriași și comercianții săraci, nemulțumiți de regimul de azi. Mentalitatea proletariatului manual, ideologia sa, începe în curând să stăpânească toate celelalte pături și clase producătoare, nedreptățite de regimul de astăzi. Dar nu numai aceste pături din proletariat — neproducătoare direct de plusvaloare, — nu numai elemente din mica burghezie și intelectuali săraci vin în mișcarea politică a muncitorilor, dar vin chiar și intelectuali bogați, elemente cari fac direct parte din clasa burgheză. După cum în toate revoluțiile și transformările sociale anterioare, elemente din clasele suprapuse

și intelectuali, dându-și seama, în epoca de descompunere a societății lor, de pericolul pe care-l constituie pentru progresul omenirii perpetuarea regimului, au părăsit clasa lor și au trecut de partea clasei progresiste și revoluționare, — în Marea Revoluție franceză au trecut de partea burgheziei intelectuali, toții marii cugetători, o parte din cler și o parte chiar din marea nobilime — tot așa trec de partea clasei muncitoare, intră în Partidul Socialist, și multe elemente culte din rândurile burgheziei. Iar faptul că elementele venite dela mica burghezie, dela marea burghezie, dela intelectuali, sunt mai culte, și au mai multă experiență în luptele politice, ele reușesc chiar să ocupe pretutindeni primele locuri în lupta revoluționară a clasei muncitoare. Partidul n'a încetat însă prin aceasta a fi un partid exclusiv de clasă, pentru că reprezintă interesele unei clase, este condus de ideologia unei clase.

Lupta de clasă a proletariatului — ca a tuturor claselor în ascendență — este revoluționară, mai mult însă ca a celorlalte clase, ea este profund revoluționară, pentru că ea nu are de făcut numai o revoluție morală, o revoluție politică, o revoluție economică, ea are de făcut o revoluționare complectă a sistemului de proprietate, a modului de repartizare a bogățiilor, ea trebuie să înlăture exploatarea omului de către om, ea are de făcut o *Revoluție Socială*.

Preluarea puterii politice de către o clasă impilată, pentru a transforma întreaga formă socială a societății, este o revoluție socială. Revoluția socială astăzi înseamnă preluarea puterii politice de către proletariat, pentru trecerea mijloacelor de producție și de schimb în proprietatea societății, pentru introducerea unui nou sistem de repartitie a bunurilor, pentru democratizarea forme de producție și de repartitie, pentru realizarea societății socialiste.

Cum, prin ce mijloace, se va face această transformare socială, impusă de nevoia de dezvoltare a societății, impusă de lupta și de nevoia de desrobire a unei clase?

* * *

Am spus că proletariatul, ca să poată face transformarea socială, trebuie să pună mâna pe puterea politică, adică pe Stat. O serie de încercări ale proletariatului de a pune mâna pe puterea politică pentru înfăptuirea idealului său — vorbim numai de încercările făcute de când există socialismul științific, de când lupta de clasă a proletariatului este conștientă, are un țel — cum

au fost: Comuna din Paris dela 1870, revoluția ungară, revoluția bavareză, revoluția rusă, au dovedit că proletariatul nu are ce să facă cu puterea politică, în orice caz n'o poate servi pentru scopurile sale de transformare socială, dacă în societate nu există condițiile obiective și subiective pentru această transformare. Cât timp capitalismul nu și-a îndeplinit complect rolul său social, cât timp industria nu este dezvoltată și concentrată, cât timp ea nu formează baza principală a avuției naționale, cât timp masa proletară este încă inconștientă și nu are de partea sa elementele tehnice și intelectuale necesare pentru conducerea unei societăți, puterea politică în mâinile proletariatului înseamnă o aventură trecătoare, sau cel mult o experiență, nu însă începutul Revoluției Sociale.

În starea de desorganizare și de anarhie în care se află astăzi societatea capitalistă, este suficientă efortarea unei minorități mai puternice și curajoase ca să pună mâna pe puterea politică. Dar Partidul Socialist, partidul de clasă al clasei muncitoare, nu este o sectă de conspiratori, o clică care pună mâna pe putere ca s'o întrebuinteze în folosul său sau în folosul membrilor săi; dânsul, ca reprezentant al clasei muncitoare, ca avangardă a ei, nu poate și nu trebuie să se joace cu vieța clasei muncitoare și să facă experiențe pe spinarea ei; dânsul nu are dreptul să pericliteze cuceririle economice și politice pe cari această clasă le-a obținut în lupte de decenii, cu sacrificii grele.

Apoi socialismul nu are de schimbat numai forma de proprietate și de repartitie a bunurilor, el are de dus producția mai departe, să mărească cât mai mult bogăția generală. El nu vrea comunismul primitiv, al vânătorilor și păstorilor, sau comunismul tot așa de primitiv al primilor creștini, comunism bazat pe sărăcie și ignoranță, ci vrea comunismul bogăției, al unei societăți bogate și capabile, prin producția și invențiile sale, de cât mai multă bogăție, el vrea bogăția culturii celei mai înalte.

În volumul său asupra Revoluției Sociale, teoreticianul socialist francez Charles Rappoport, pune, înainte de a exista vorbitoarele experiențe de astăzi, următoarele condițiuni pentru preluarea puterii politice de către proletariat, pentru înfăptuirea transformării sociale socialiste:

1. Evoluția economică și politică trebuie să fie destul de avansată. *Capitalismul trebuie să fie dezvoltat la cel mai înalt grad al său. Democrația trebuie să fie un fapt îndeplinit.*

2. *Majoritatea* proletariatului trebuie să fie conștientă și organizată (sau o *elită* care să poată trage după dânsa *majoritatea*, adică o minoritate foarte importantă, foarte puternică, *foarte populară și foarte prudentă*).

3. Imensa majoritate a națiunii trebuie să fie detașată de regimul actual *ne mai sperând nimic dela dânsul și așteptând totul dela o schimbare.*

O țară care nu are capitalismul dus la ultimul său grad de dezvoltare, în care n'a existat democrația cea mai largă care să facă educația cetățenească a masselor proletare, în care proletariatul și partidul său de clasă nu are sprijinul sau măcar simpatia imensei majorități a populației, — căci revoluția socialistă și proletară nu este, cum au fost toate revoluțiile trecute, a unei minorități în folosul minorității, ci a majorității proletariatului în folosul imensei majorități a poporului, o țară care nu a îndeplinit toate aceste condițiuni este încă o țară înapoiată pe calea dezvoltării sociale și nu este încă *coaptă* pentru transformarea socială socialistă.

Ceeace se întâmplă sub ochii noștri în imensul imperiu rusesc confirmă în mod sângeros adevărurile de mai sus. O revoluție politică făcută de o mână hotărâtă de proletari, într'un moment când avea loc revoluția burgheză împotriva feudalismului atot-stăpânitor și când regimul burghez n'a avut încă timpul și puterea de a se consolida, a adus stăpânirea politică a proletariatului asupra unuia din cele mai mari imperii. Concepția greșită a conducătorilor proletariatului rus, care au crezut că puterea politică e suficientă ca să facă dintr'o țară înapoiată, feudală, cu o burghezie în fașă încă, cu o populație de analfabeți, care n'a trecut niciodată prin educația cetățenească a democrației, o țară socialistă, a fost plătită scump de poporul rus. Revenirile lor de astăzi, după ce aproape au distrus o țară de 140 milioane de oameni, eforturile lor disperate de a crea, ei, revoluționarii socialiști, o clasă burgheză, dovedesc că legile sociale sunt mai puternice decât voința oamenilor și că o mână de idealști sau de ambițioși nu pot schimba mersul normal al societății după bunul lor plac. Socialismul nu poate veni decât din maximumul de civilizație capitalistă, el nu poate eși deadreptul din barbaria feudală asiatică-țaristă.

În societățile capitaliste înaintate, acolo unde burghezia a dat maximumul ce-l poate da, și unde a încetat — prin contrazicerile create de dânsa — de a mai fi un factor de progres, acolo va trebui să vină întâiu revoluția socială, acolo, când proletariatul va fi suficient de pregătit pentru aceasta, el va prelua puterea politică.

Nu imediat după preluarea puterii politice de către proletariat se va înlăptui însă societatea socialistă. Dela preluarea puterii politice și până la înlăptuirea societății socialiste, omenirea va trece printr'o *perioadă de tranziție*, în care timp clasa conducătoare, proletariatul, exercitând *dictatura majorității* împotriva minori-

tății, dictatura democratică, va realiza o serie de reforme îndrumătoare spre socializarea mijloacelor de producție, reforme fixate de Kautsky în următoarele puncte: 1) Crearea de societăți de producție creditate de Stat, 2) Intrarea Statului în întreprinderile existente, 3) Socializarea cu despăgubiri a unei ramuri de industrie, 4) Desființarea moștenirilor colaterale, 5) Taxe mari pentru moșteniri directe și testate, etc. etc. În epoca de tranziție vor trebui făcute o serie de transformări de ordin moral și intelectual, de ordin politico-social, întreprinderile vor trebui descentralizate, democratizate, iar statul prefăcut dintr'un stat polițist, într'un stat industrial, o cooperativă mare de producție și consum.

Deabiă atunci, după trecerea epocii de tranziție, vom fi intrat în societatea socialistă, transformarea socială, al cărei agent conștient a fost proletariatul, va fi înlăptuită.

Dar atunci proletariatul încetează de a mai fi proletariat, căci desființând clasele se desființează și pe dânsul; proletariatul, după vorba lui Jaurès, « nu va mai trăi după isbânda sa: el va pieri în lumea nouă clădită de dânsul ».

Atunci progresul, care înseamnă desrobirea omului de sub jugul naturii și a forțelor sociale dușmănoase, va fi o realitate frumoasă, atunci, « evoluția socială, după cum a spus regretatul Raicu Rion, se va face în mod *conștient*. De atunci va începe adevărata libertate a individului, omenirea va intra în societatea istorică conștientă ».

* * *

Și acum, venind la țara noastră, să vedem care este legătura noastră cu restul lumii, gradul nostru de dezvoltare socială, situația luptelor de clasă dela noi și perspectivele noastre de progres și de transformare socială.

Formarea târzie a statelor românești, deabiă prin secolul al XIV-lea, din elemente migratorii păstorești și țărănești, lipsa aproape completă de orașe mai mari cu o populație de funcționari, negustori, meseriași și intelectuali au menținut aceste țări într'o stare înapoiată.

Înconjurate de popoare nomade sau semi nomade, rășboinice, expuse într'una la năvăliri din partea acestor popoare, populațiile pașnice de țărani și păstori din țările românești se refugiau într'una în munți, nu aveau existența sigură și țările erau împedecate dela orice dezvoltare.

Câteva secole de dominație străină, turco-fanariotă, dominație hrăpărească și venală, care n'a putut măcar să aducă o influență culturală străină sau forme noi de exploatare a avuțiilor, au impedit orice dezvoltare națională și au menținut țările românești în starea cea mai înapoiată, în timp ce feudalismul și monarhia electivă sau absolută din apus au constituit state naționale, dându-le o dezvoltare economică, politică, culturală, din ce în ce mai mare.

În tot acest timp, afară de rare revolte țărănești și de dese dar neînsemnate lupte pentru tronurile fără strălucire, în care mai totdeauna intervenia mânia străinului suzeran și corupția cea mai rușinoasă, n'au existat lupte de clase serioase ca în apus, care să facă educația cetățenească a masselor și care să împingă țările spre progres.

Fericita noastră situație geografică, dincoace de Dunăre, care a împedit pe turci să ne anexeze, să încerce desnaționalizarea și mahomedanizarea țărilor românești, a lipsit țările românești de lupte mari naționale și religioase, cari, oricât ar fi de dure-roase, sunt un factor cultural și de educație cetățenească în istoria unui popor.

În starea aceasta înapoiată, în care ne-au ținut atâția factori vitregi, aproape fără nici un contact cu civilizația europeană, într'o formă feudală înapoiată, cu boieri înapoiți și cu iobagi, ne-a găsit revoluția burgheză survenită în apus.

Noua clasă, care dădea acum tonul în omenire, nu putea permite însă state izolate, închise, înapoiate, cari să nu se supună legilor sale și care să nu-i aducă câștig.

« Prin repede dezvoltare a instrumentelor de producere și a căilor de comunicație — spune *Manifestul Comunist* al lui Marx și Engels — burghezia târăște în vâltoarea civilizației chiar națiunile cele mai barbare. Eftinătatea produselor ei, este artileria puternică cu care răstoarnă la pământ toate zidurile chinezești, și care face să i se închine chiar și barbarii cei mai opuși civilizației. Sub pedeapsă de moarte ea silește toate națiunile să-și însușiască modul de producere burghez. Într'un cuvânt ea modelează lumea după chipul și asemănarea sa ».

Iar marele nostru Dobrogeanu-Gherea, unul din cei mai buni cunoscători a evoluției țărilor înapoiate, scrie în *Cuvinte uitate*:

« Țările rămase în urmă intră în orbita țărilor capitaliste înaintate: ele se mișcă în orbita acestor țări, și întreaga lor viață, dezvoltare și mișcare socială, e determinată de epoca istorică în care trăim, de epoca burghezo-capitalistă. Și această determinare a vieții și mișcării sociale a țărilor înapoiate prin cele înaintate le este însăși condiția de viață ».

Și astfel, burghezia europeană, după tratatul dela Adrianopol, din 1829, care face Marea Neagră liberă pentru comerțul european, ne târăște în vâltoarea civilizației sale, ne silește să devenim o țară producătoare de mărfuri, ne impune, prin nouile necesități bănești ale boierilor, liberarea țăranilor din iobăgie, ne impune toată legislația sa, cu egalitatea tuturor înaintea legii, ne impune instituțiile sale politico-sociale și cultura sa.

Toate zidurile noastre chinezești împotriva civilizației apusului au căzut ca prin farmec, burghezia ne-a modelat după chipul și asemănarea ei. Forma, formele burgheze, le-am căpătat toate.

Dar aluatul din care ne-a modelat este înapoiat, formele burgheze s'au modelat pe fondul feudal și iobag, și ne-au dat, la sate și orașe, o viață economică, culturală, politică, socială, *neoiobagă*, cum o numește Dobrogeanu-Gherea.

Legile aduse din străinătate, aduse pentru a salva forma burgheză, pentru a da garanții de legalitate negustorului străin, n'au fost niciodată aplicate în folosul masselor muncitorești; țăranul și muncitorul n'au știut niciodată ce-i legea, în raporturile dintre dânsii și stăpânii lor.

Legile pentru protecția industriei naționale, monopolurile create pentru această industrie, au făcut ca burghezia noastră să nu aibă nici una din caracteristicile burgheziei în creștere, nici revoluționarismul ei, nici rolul ei cultural și educator. Burghezia noastră n'a crescut prin lupte, în libera concurență, ci a fost parazită, a crescut pe spinarea Statului, adică a întregii populații muncitoare, la adăpostul vămilelor. Dar nici plus-valoarea încasată din munca muncitorului și protecția Statului n'a rămas complet în mâna burgheziei, care, pentru interesul ei, ar fi întrebuințat-o pentru mărirea întreprinderilor, pentru perfecționarea utilajului: plus-valoarea încasată de burghezie a trebuit să fie împărțită cu oligarhia, care în schimbul protecției acordate, și-a băgat toate uneltele în Consiliile de Administrație ale întreprinderilor, a supt în mod parazită o mare parte din venitul burgheziei și a împiedicat dezvoltarea industrială a țării.

Din această cauză, industrie într'adevăr națională — afară de petrol, tăbăcărie și alte câteva — în care să fie folosită bogăția națională, bogăția solului nostru, n'a fost creată. Sub protecția industriei naționale s'au făcut fabrici de metalurgie cu material prim din străinătate, fabrici de țesătorie la fel, fabrici de parfumi cu esențe străine, fabrici de cojit orezul.

Și situația nu s'a schimbat mult nici acuma, când am căpătat teritorii imense cu multe bogății miniere, când am căpătat regiuni industriale cari puteau rivaliza cu cele mai moderne din apusul Europei. Prefacerea acestora în industrie națională, prin mono-

polizarea lor de către oligarhul parazit, le-a tăiat avântul, le-a periclitat chiar în multe părți existența.

Și astfel, după aproape un secol de pătrundere capitalistă la noi, după câteva decenii de dezvoltare industrială, deși avem o industrie cu sute de mii de muncitori, suntem astăzi una din țările capitaliste cele mai înapoiate, cu anomalii cari nu se cunosc aproape în nici o țară capitalistă înaintată. Suferințele și contradicțiile regimului capitalist le avem pe toate, mai exagerate chiar, factorii cari aduc înlăturarea acestor contradicții nu-i avem însă.

În ultima sută de ani am avut manifestări destul de numeroase ale luptei de clasă. O serie de revolte țărănești, destul de sângeroase, incomparabil însă mai puțin sângeroase ca reprimarea sălbatecă a stăpânilor, au înscris, — în ciuda teoreticianilor armoniei sociale dela noi, — istoria luptelor de clasă în istoria țării noastre.

Revoltele, răcoalele țărănești, nu mai pot avea însă astăzi, în epoca aceasta înaintată burghezo-capitalistă, un caracter revoluționar, care să tindă la o transformare socială. Țăranul poate avea cerinți economice, poate să ceară pământ în proprietate individuală, țăranul poate să fie nemulțumit de administrație și de exploatarea băncilor, dar țăranul nu poate avea un ideal social. El se poate bucura de roadele civilizației burgheze, pentrucă-i dă marfă frumoasă și eftină, pentrucă-i pune la dispoziție tren și-l face să se miște din loc în loc, dar dânsul, prin viața sa izolată și înapoiată, nu poate pricepe nimic din civilizația modernă. Dânsul mai poate fi astăzi un factor de progres pe terenul politic și administrativ, luptând pentru egalitatea cetățenească și autonomia administrativă, mai poate fi un factor de progres economic ca *consumator*, deschizând industriei piața satelor, dar nu poate fi un factor de progres ca *producător*, nu poate da metode noi de producție, nu mai poate îmbogăți societatea. Țărănimea nu are nici un interes imediat în schimbarea formei sociale, ea, prin proprietatea sa individuală și prin munca sa izolată, prin orizontul său îngust, formează un element conservator, aproape cel mai conservator în societatea de azi. Țărănimea nu mai poate juca astăzi niciăieri un rol revoluționar.

La orașe lupta de clasă nu stă mult mai bine. Un proletariat, încă puțin numeros, fără tradiție proletară, fără cultură și fără nici un fel educație politică, ținut în neoiobăgie, și-a manifestat tot timpul și-și manifestă aproape în fiecare zi interesele sale de clasă, duce luptă de clasă, dar nu este încă un factor hotărâtor în viața economică, nu are nici un rol în viața politică.

Prin lupta sa de toate zilele a reușit să înlătore o parte mică din contradicțiile societății noastre burgheze, altoită pe fond feu-

dal, a reușit prin reformele obținute să împiedice intrucâtva degenerarea sa, dar cea mai mare parte din reforme le-a căpătat fără lupte serioase, fie date de burghezie prin imitație, fiind smulse dela dânsa într'un moment de dezorganizare și anarhie, cum a fost după războiu.

Neavând factorii obiectivi, concentrarea capitalului, dezvoltarea suficientă a industriei, masă mare proletară, neexistând factorii subiectivi, educația și conștiința de clasă a proletariatului, România suferă toate contradicțiile regimului capitalist, fără să aibă factorii necesari pentru transformarea socială.

Dar România nu mai trăiește izolată în univers, zidurile chinezești au căzut odată și trebuie să participăm la toată vieța internațională, trebuie să ne supunem tuturor legilor ei.

« Legea de dezvoltare a societăților înapoiate, care prezidează la transformarea lor în țări capitaliste, va prezida și la transformarea lor în țări socialiste — spune Dobrogeanu-Gherea. — Când țările înaintate capitaliste, cari dominează epoca noastră de dezvoltare a societăților omenesti; cari dau conținutul și caracter însăș acestei epoci, determină evoluția omenirii și cată să prefacă țările rămase în urmă după chipul și asemănarea lor, — când aceste societăți se vor prefaca în societăți socialiste, atunci și societățile înapoiate, semicapitaliste, cari nu-și vor fi dezvoltat încă toate condițiile necesare de viață pentru o societate socialistă ca cele dintâiu, își vor adapta și ele și li se va impune și lor forma de organizație socialistă a societății » . . .

Pornind dela această concepție asupra evoluției noastre, rostul, rolul Partidului Socialist în țara noastră e clar. Spre deosebire de toate celelalte partide, el își mărturisește fațăș lupta sa de clasă revoluționară, care tinde la pregătirea transformării societății românești burghezo-capitaliste în societatea socialistă. Pornind dela interesele de clasă ale proletariatului și neascunzându-și interesele în dosul formulelor vagi de ordine, democrație, naționalism, armonie socială, Partidul Socialist din România luptă:

1. Pentru înlăturarea tuturor piedicilor puse de oligarhie în calea dezvoltării industriale a țării, dezvoltare care singură dă posibilitatea unui progres real;

2. Pentru cucerirea de cât mai multe reforme pentru clasa muncitoare, ca această industrializare să nu se facă numai pe spina clasei muncitoare, amenințându-i viața și ducând-o la degenerare;

3. Pentru ridicarea nivelului cultural al masselor, ca să se poată bucura de toate roadele culturii moderne;

4. Pentru democratizarea cât mai largă a țării și educarea cetățenească a acestor mase, cari nu au nici tradiție democratică, nici tradiție revoluționară;

5. Pentru internaționalizarea, contopirea gândirii și acțiunii lor în gândirea și acțiunea internațională;

pentru ca atunci, la termenul fatal pentru societatea de astăzi, când transformarea socială va avea loc în țările înaintate și ni se va impune și nouă, să nu fim cea mai înapoiată societate socialistă, după cum am fost cea mai înapoiată societate feudală și cea mai înapoiată societate burgheză, pentru ca, în fine, să putem să contribuim și noi cu ceva la progresul omenirii libere, care va avea loc după întronarea societății socialiste.

Extras din volumul *Doctrinile Partidelor Politice*

NAE IONESCU

Sindicalismul

Se înțelege în genere prin sindicalism o formulă de reformare socială, care vrea să treacă întreagă grija producției în viitoarea societate, asupra unor formațiuni speciale, numite sindicate.

Pentru expunerea care urmează, incercarea aceasta de definiție trebuie să sufere o incercuire, precizare și — dacă voiți — o îngustare. Eu voi vorbi despre sindicalismul francez. Nu numai ca un omagiu adus acestei națiuni, care a dat vremii noastre una din cele mai caracteristice formule de luptă și de reformă; ci ca o necesitate de-a desprinde elementul în adevăr semnificativ și viabil din întreaga mișcare sindicalistă.

Pentru că sindicalismul francez, însemnează sindicalismul revoluționar. O organizare a muncitorimii în sindicate poate să găsească loc și în afară de cadrul unei reînnoiri sociale. Ea este în acest caz o organizare profesională, cu scopuri imediate, orientată înspre împlinirea nevoilor de moment ale muncitorimii, tinzând a asigura acesteia un regim echitabil, în limitele actualei așezări sociale. De o prefacere nu poate fi deci vorba, decât într'un înțeles foarte restrâns, care nu ar justifica nici pe departe preluarea acestui subiect în ciclul de prelegeri organizat de Institutul Social Român. O asemenea importanță, sau asemenea intenții reformatoare nu poate avea decât sindicalismul revoluționar. Iată deci, de unde nevoia de a vorbi despre sindicalismul francez.

Este astăzi o părere indeajuns de răspândită, și — să o spunem dela început — poate nu tocmai pe drept, că sindicalismul acesta ar fi mai mult, sau în orice caz în primul rând, o teorie. Nu vreau să o contestez: de îndată ce mișcarea propriu zisă a intrat astăzi într'o sincopă a cărei ieșire nu se poate încă prevedea, e natural ca interesul cercetărilor să se îndrepte mai mult spre

sâmburele ei de ideologie, cumpănindu-i semnificația și valoarea. Dar a crede că întreg sindicalismul nu e decât o teorie, iar mișcarea muncitorească ce-l întovărășește nu e decât o încercare de a realiza în practică această teorie, însemnează a răsturnă lucrurile pe cap. În primul rând. Și mai departe, a ignora însăși structura intimă a sindicalismului. Vom vedea, în adevăr, mai departe, ce deosebiri sunt între marxismul propriu zis și sindicalism, și cât de adânci sunt deosebirile acestea, cari merg până la o schimbare de ethos și izvorăsc din atitudini deosebite în fața problemelor existenței. Ei bine, singura explicare istorică a acestor deosebiri, pare a nu sta decât în faptul că departe de a fi o teorie, sindicalismul a crescut ca fapt și ca formație de luptă din frământările muncitorești ale veacului al XIX. În afară de orice considerațiuni cari ar putea să pară dialectice, aș vrea să amintesc în primul rând faptul că adevărata organizare a sindicalismului s'a făcut în și prin confederația generală a muncii, asociația de caracter eminentemente practic, la înjghebură și la conducerea căreia intelectualii au avut întotdeauna un rost jalnic de redus. Mărturisirea lui Sorel, cel mai de seamă teoretician al mișcării, care crede că trebuie să spună într-o scrisoare, că mai mult a învățat el dela mișcarea sindicalistă, decât mișcarea dela el, nu e numai o sinceră recunoaștere a situației, ci mai mult încă, o justă punere la punct de importanță principială. Asupra influenței pe care intelectualii au exercitat-o în această mișcare aș cită de altfel și datele pe cari le oferă scriitorul american Levine, autorul celei mai bune lucrări de orientare și de sinteză a sindicalismului. Urmărind lecturile cele mai frecvente ale membrilor mișcării, Levine stabilește că aceste lecturi sunt foarte împărțite, și că influența pe care au avut-o asupra mișcării anumite cărți nu revine exclusiv unui grup precis de literatură, ci se împarte în chip indiferent. Se cetește și se comentează de pildă cu aceeași stăruință și grije Marx ca și Sorel, Bernstein ca și Berth. Nu se poate, cu alte cuvinte, stabili un avantaj al unei anumite literaturi asupra celeilalte, și nici o precumpănire în influența care s'ar fi exercitat asupra sindicalismului în genere. Faptul acesta trage destul de greu în cumpănă, și îndreptățește în orice caz încheierea că mișcarea sindicalistă a crescut și s'a desfășurat alături de mișcarea ideilor și nu în chip hotărâtor legată de ea.

Nu vreau să contest că sindicalismul ar fi capabil de teoretizare. Aceasta ar însemna să neg realitatea și să ignorez minunata efortare intelectuală a atâtor capete de elită, între care Sorel e probabil cel mai multilateral și mai strălucit. Dar una e a face teoria sindicalismului, și alta a crede că sindicalismul nu e decât această teorie, sau că în orice caz a luat naștere din ea.

Sindicalismul își are originea într'un fapt precis: dar nu caracteristic. Faptul acesta este o nemulțumire generală. Că nu e caracteristic, se vede imediat. Orice încercare de reformă pleacă dela o nemulțumire care îi e oarecum resortul sufletesc. Un asemenea sentiment este în toate cazurile răsfrângerea sufletească a discrepanței care, la un moment dat, se ivește între ordinea juridică a societății și raporturile de forță cari există de fapt în acea societate.

La sindicalism intențiile de reformă cari izvorăsc din amințita nemulțumire, au un caracter hotărât revoluționar. Căci nu e vorba de o adaptare a actualelor instituții la noi forme de viață, sau la necesități schimbate, ci de respingerea în bloc a ordinii constituite și înlocuirea ei cu o alta, cu desăvârșire nouă.

Cum se explică și cum se îndreptățește această atitudine radicală? -- Aș vrea, domnilor, să subliniez un fapt. În mișcarea sindicală țelurile s'au precizat încet, și numai cu greu. Aceasta îi dovedește încă odată caracterul de mișcare naturală pe care îl afirmam la început. Atitudinea distructivă stă la începutul mișcării și e prezentă aproape în toate elementele ei, în care o cunoaștem astăzi. Partea de construcție s'a clădit încet-încet, ridicându-se din practica vieții și a luptei. Congresele pe cari confederația generală a muncii le-a ținut la Lyon și Montpellier către sfârșitul veacului XIX, resp. începutul secolului următor, sunt în această privință caracteristice: preciziei în atitudinea critică i se opune o timidă și nesigură tatonare în ordinea constructivă.

Elementele criticei sindicaliste se oferă ușor cercetării. Să nu uităm că sindicalismul este o mișcare muncitorească. Aceasta însemnează că primul fapt care va fi luat în considerare e opoziția dintre lucrător și patron. Că lucrătorul apare imediat ca cel exploatat, se înțelege dela sine; căci dacă mișcarea e muncitorească, însemnează că în masa lucrătorilor există nemulțumiri, cari izvorăsc din calitatea lor de lucrători și din regimul muncii. Opoziția lucrător-patron este deci fundamentală. Fundamentală va fi prin urmare și caracterizarea societății actuale ca o luptă între explcatatori și exploatați. Cum însă cele două categorii puse în prezență constituiesc două clase deosebite, aspectul sub care viața socială se înfățișează sindicalismului este acela al luptei de clasă.

Ideea aceasta a luptei de clasă poate deșteptă anume îndoel și anume antipatii; ea le deșteaptă cel puțin la noi în țară, unde a fost pusă cu hotărîre în circulație de o formațiune politică de după războiu. Pentru că eu nu reprezint, ci numai expun sindicalismul, și pentru că personal sunt în afară de politica militară, să-mi fie îngăduit a întârziă un moment asupra problemei luptei de clasă. Am văzut partide atacate pentru că ar fi înscris în program această luptă de clasă. Atacurile acestea mi-au provocat întot-

deauna nedumerirea. Nu cred să existe un partid politic, nu în țara românească, dar în nici o parte a lumii, care să înscrie în program lupta de clasă. În program se înscriu doar țelurile de realizat. Dar pentru toată lumea care pricepe sensul cuvintelor, lupta de clasă nu este, nu poate și nici nu trebuie să fie un scop. Ea este o realitate, un fapt, și încă unul din cele mai puțin dorite de toată lumea; un fapt izvorând din structura actuală a societății și pe care nu îl poate nega decât cei care neagă existența claselor sociale. Luptei de clasă i se opune astăzi teoria păcii și a armoniei sociale. Este mai întâiu de toate o grosolană greșeală de logică. Lupta de clasă și armonia socială nu se pot opune una alteia astăzi, pentru că ele nu sunt termeni omogeni; și anume lupta de clasă este o realitate, cu existență actuală, iar armonia socială — astăzi cel puțin — un ideal, cu o existență viitoare . . . dorită. Hotărât lucru, nu este o doctrină mai ademenitoare decât aceea a armoniei sociale; dar, mai întâiu, nu s'a întâmplat până astăzi nimic hotărâtor în omenire, care să nu-și fi avut substratul în interesele și în acțiunea unei anumite clase; și mai apoi, teoria armoniei sociale este în bună parte, dacă nu compromisă, cel puțin suspectă. Stindardul ei a fost întotdeauna agitat, la răspântiile istoriei, de o anumită clasă; și anume de clasa care era amenințată să piardă puterea. Exact în aceleași împrejurări îl agită astăzi burghezia. Evident, aceasta nu micșorează cu nimic valoarea intrinsecă a armoniei sociale. Cel puțin partidele de stânga, cari recunosc realitatea luptei de clasă și clădesc pornind dela ea, — sunt cele dintâiu incredințate de aberațiile în raporturi la care duce această luptă. Ele și sunt astăzi cele mai sincere închinătoare ale unui ideal de pace socială. Este în primul rând cazul sindicalismului. Dar deosebirea între sindicalism și partidele pentru cari lupta de clasă e încă o sperietoare, este radicală. Acestea din urmă vor înlăturarea luptei de clasă, — dar păstrarea claselor sociale. Mai logic mai realist și mai fără prejudecăți sindicalismul înțelege că singura posibilitate de a se elimina lupta de clasă este suprimarea claselor sociale.

Ce însemnează acest punct de program, fundamental pentru sindicalism și formulat pretutindeni cu o precizie care nu lasă nimic de dorit, e lesne de întrevăzut: este nici mai mult nici mai puțin decât refacerea totală și din nou a întregii structuri sociale; refacere care e iluzorie, dacă ea nu se sprijină pe o nouă mentalitate a omenirii.

Iată deci motivele pentru cari sindicalismul a pornit cu războiul împotriva societății actuale. Și în primul rând împotriva Statului; căci Statul în forma lui de astăzi este exponentul societății, este însăși organizarea forțelor ei. Principal Statul este

pentru sindicalism inacceptabil; pentru că Statul este o organizație din afara și deasupra indivizilor; și ca orice organizație din afară, exercită asupra individului o acțiune opresivă. Și în afară de aceasta, Statul e doară expresia societății de azi: capitalist, militarist, democratic și național, întocmai ca și societatea. Cu aceste elemente însă, sindicalismul nu poate construi noua omenire. Și e lesne de înțeles de ce. — Cu ce mijloace și în ce chip s'ar putea organiza noua societate, o să vedem mai departe. Deocamdată să mi se îngăduie o digresiune în legătură cu Statul național. Mulți oameni de treabă se lasă speriați de atitudinea anti-națională a sindicalismului; și pe nedrept. Aș dori să nu se uite că de obicei, dar mai ales în ultimul secol, toate marile mișcări politice cari au frământat omenirea, au luat atitudine împotriva națiunii și naționalismului. Sindicalismul crede astăzi că există o corelație indestructibilă între democratism și naționalism; și totuși nu mai departe decât pe la jumătatea veacului trecut, mișcarea democratică avea o puternică coloratură internațională. Atunci a existat doară acel «comitet democratic internațional» din care făceau parte Ledru-Rollin, Mazzini, Arnold Ruge și Brătianu, care credeă că poate să valorifice democrația ca pe un concept deasupra tuturor naționalităților. Ce s'a întâmplat de atunci, cunoaștem, noi cari am trăit vremea democrațiilor naționale. Dar aceasta nu însemnează că sindicalistii astăzi, — democrații atunci, — nu au avut dreptate. Logicește conceptul de Stat național este un compus hibrid; Statul e un concept politic; națiunea, unul cultural. Se poate întâmpla cu un Stat să fie Stat și să fie și național; se poate întâmpla, dar se întâmplă foarte rar; și în orice caz nu e necesar. Practica nu pledează nici pentru Statul național, nici contra lui; practica politică pledează pentru Statul tare, adică pentru Statul în care organizația forțelor de producție și de repartiție garantează maximum de echilibru; practica culturală pledează pentru națiunea în care organizarea forțelor spirituale garantează maximum de randement a puterilor creatoare de cultură. Noi suntem poate cei mai interesați să înțelegem înaintea altora acest adevăr și să contribuim la răspândirea lui. În ce mă privește, am convingerea că stăm în fața singurei formule care mai poate înlesni o viață liniștită și rodnică omenirii sfârticate și frânte de grozăvia ultimului războiu. Iată deci în ce sens antinaționalismul sindicalistilor ar putea să fie îndreptățit. Ce e cu anti-democratismul lor, vom vedea mai departe.

Sindicalismul cere omenirii o altă mentalitate. Aceasta e idea fundamentală care străbate întreaga mișcare, dela principiile ei, până la cel din urmă amănunt. O vom găsi deci și în metodele lui

de luptă, și în înfăptuirea instrumentelor acestei lupte. Astfel, sindicalismul refuză a face politică propriu zisă. În termeni generali, poartă, de sigur, o luptă politică, pentru că politică este orice mișcare cu scop de a schimbă raporturile juridice dintr' o societate. Dar politică, în sensul restrâns, este o mișcare, numai atunci când intră în legătură cu instituțiile constituite, când intervine în chip pozitiv, adică nu din afară, ci dinăuntru, ca să provoace schimbarea sau îmbunătățirea raporturilor juridice de care vorbeam. Concret, luptă politică înseamnă în regimul de astăzi luptă parlamentară. O asemenea acțiune este însă hotărât condamnată de sindicaliști. Motivele sunt pentru ei de ordin moral. Eu le-aș considera mai degrabă tactice. Sindicaliștii pricep că în momentul în care vor intră în lupta parlamentară, prin contactul de fiecare zi cu partidele de mijloc sau de dreapta, vor ajunge la un fel de camaraderie, și se va stabili un început de nivelare. Rezultatul fatal al oricărei lupte de acest fel este transacțiunea și compromisul. Dar tocmai compromisul vrea să-l evite cu orice preț sindicalismul; și — din punctul lui de vedere — cu drept cuvânt; căci de îndată ce intri în politică, și iei parte la legiferare, ești — dela sine înțeles — complice la situația întreagă. Dar atunci nu te mai poți considera ca în afară de societate și urmărind transformarea ei radicală. Derogări dela acest principiu nu există în practica sindicalistă. Opoziția hotărâtă pe care sindicatele o fac partidelor socialiste își are în acest punct exprimarea cea mai precisă. «Burghezificarea» socialiștilor cari au intrat în lupta parlamentară este cea mai bună dovadă de primejdia care amenință orice colaborare cu ordinea stabilită. — Nu uităm că o anumită acțiune politică au întreprins sindicatele. Grevele, asupra căror vom reveni mai târziu, și care au urmărit să îmbunătățească viața masei proletare, au avut, de sigur o răsfrângere politică: dacă nu în altfel, cel puțin în noua legislație a muncii pe care guvernele burgheze, sub presiunea sindicatelor, au trebuit să o adopte. Dar aceasta nu înseamnă, încă o derogare dela principiul organizării alături de societatea constituită; căci pe de o parte anumite îmbunătățiri în viața lucrătorilor erau absolut necesare pentru ca aceștia să poată rezistă și să se poată pregăti în vederea revoluției viitoare, iar pe de alta metoda, calea prin care amintitele avantagii au fost obținute este proprie sindicalismului și în conformitate cu principiile enunțate mai sus: aceste avantagii nu au fost obținute prin colaborare la opera legislativă, ci din contră, prin constrângere, prin impunerea punctului de vedere propriu, stând totuși în afara ordinii constituite.

Pentru pregătirea noii ordine sociale, sindicalismul preconizează și realizează organizarea sindicatelor. Sindicatele sunt

asociațiuni profesionale, constituite pe principiul muncii (în sindicate nu intră decât lucrătorii), și diferențiate după criteriul meșteșugului pe care fiecare îl exercită. Idealul ar fi ca toți lucrătorii unei anumite meserii să intre în sindicatul respectiv.

În fața imposibilității de a realiza acest deziderat, sindicalismul ține să-și afirme un punct de vedere caracteristic, și închizând — după cum vom vedea mai târziu — însemnate consecințe. Și anume: faptul că un sindicat nu poate cuprinde în practică totalitatea muncitorilor respectivi, nu primejduiește puterea ofensivă a sindicatului; căci hotărâtor nu este numărul, ci calitatea membrilor. Așa că, de unde până acum, democrația, care se sprijină pe principiul majoritar, urmărirea cu toată stăruința câștigarea unui cât mai mare număr de aderenți, sindicalismul afirmă dintr' odată că nu are neapărată nevoie de mulțime; că mulțimea este fără îndoială un element care nu poate fi desprețuit; dar că — la urma urmelor — o mișcare, mai ales la începutul ei, se poate lipsi de număr; absolut indispensabilă îi e însă calitatea. Să accentuăm însă că această calitate a lucrătorului nu este același lucru cu cultura intelectuală, și mai ales nu este identică cu așa numita intelectualitate. Căci departe de a-i căută cu orice preț, sindicalismul mai degrabă evită pe intelectuali. Și aceasta pentru mai multe motive. Între altele pentru că s'a dovedit că acolo unde apare, intelectualul joacă un rol oarecum de parazit. O spune sindicalismul. Dar, trebuie să o recunoaștem, nu tocmai pe nedrept. Intru atât, întrucât sunt gânditori sociali, intelectualii nu sunt de sine stătători, și nici nu pot constitui o grupă aparte, cu idealuri și cu revendicări proprii. Între intelectuali asemănările sunt formale. Toți exercită un același meșteșug, al gândirii. Dar pe câtă vreme în celelalte meserii rezultatele obținute sunt identice — tot ghete, sau tot scaune, sau tot haine — la intelectuali, deși rezultatul este idea, această idee are particularitatea că nu este în conținutul ei pretutindeni identică. Una va fi în adevăr semnificația și valoarea unei idei, alta semnificația și valoarea alteia. Și tocmai divergența drumurilor pe cari le urmează ideile în înfăptuirea lor este pricina pentru care intelectualii nu pot avea revendicări comune și nu pot constitui o clasă de sine stătătoare. Căci, să nu se uite, idea nu se poate analogă cu un fabricant gata. Ea nu e în adevăr gata decât atunci când s'a realizat cu alte cuvinte, când recunoscându-i-se calitatea de «ideal»; s'a trecut la înfăptuirea ei. Iată de ce intelectualul nu e de sine stătător, ci va trăi întotdeauna în funcție de acel grup social, care va fi mai în măsură să ia asupra lui și să ducă la bun sfârșit realizarea planurilor de reformă sau a idealului de viață a intelectualului

respectiv. Aceasta însă ar îndreptăți numai în foarte mică măsură lipsa de interes a sindicalismului pentru intelectuali. Teama sau mai degrabă neîncrederea față de intelectuali are pentru sindicaliști și alte rădăcini. Principiul fundamental și marea mândrie a sindicalismului e că el este o mișcare naturală. Tot ce se întâmplă în și prin sindicalism e în ordinea lucrurilor să se întâmple. Teoria sindicalismului nu este o construcție dialectică, ci doar sistematizarea convenabilă a unor concluzii pe cari le impune situația de fapt. Într-o asemenea situație intelectualul nu poate fi dorit. El se lasă prea mult furat de propriile lui idei, și e prea lesne inclinat a confunda construcțiile sale cu realitatea. Unde intervine deci un intelectual, se ivește și primejdia unei intervenții în mersul normal al lucrurilor, care fără îndoială poate promova, dar poate și falsifica evoluția firească a societății. Acesta e deci un al doilea motiv de neîncredere. Și mai e unul, poate cel mai însemnat. Meseria de intelectual este foarte deosebită de celelalte; indeletnicirea zilnică cu ideile este o muncă ceva mai rafinată, un meșteșug mai subțire, care foarte ușor naște prezumția unei deosebiri de calitate și a unei ierarhizări a meseriilor în favoarea intelectualilor. Aceștia sunt inclinați a se socoti întotdeauna de o altă esență cu ceilalți muncitori, prin preocupările lor și prin factura lor sufletească. Acolo unde se ivește, intelectualul pretinde întotdeauna pentru el rolul de conducător. Dar aceasta ar duce fatalmente, și în viitoarea organizare, la o diferențiere înăuntrul societății; și anume la monopolizarea conducerii de către o anumită categorie de oameni. Ceeace evident nu înseamnă deloc rezolvirea problemei, care pentru sindicalism este desființarea funcțiunii opresive a Statului. Situația ar fi în adevăr aceeași, cu singura deosebire că noii conducători s'ar alege numai dintre intelectuali. Înseamnă această că sindicalismul e în dușmănie declarată cu intelectualii? Nu. Sindicalismul recunoaște valoarea intelectualilor și necesitatea existenței lor; între altele și pentru că nu poate nega utilitatea absolută a așa numitelor funcțiuni generale în orice întreprindere, funcțiuni care sunt indeplinite de intelectuali. Ceeace contestă sindicalismul este însă valabilitatea actualelor criterii de ierarhizare. Nu se poate vorbi — crede sindicalismul — de meserii calitativ inferioare sau superioare, pentru că singurul criteriu de valorificare este necesitatea acelor meserii pentru bunăstarea organismului social. Din acest punct de vedere existența tuturor meseriilor e egal necesară, atât cât corespunde unei funcțiuni sociale normale. Acesta e așa numitul principiu al convertibilității profesiunilor. Calitatea nu intervine decât în aprecierea felului în care o profesiune este exercitată; ea privește rânduiala și calitatea rezultatelor muncii. Diferențierea calitativă

se face deci înăuntrul sindicalismului nu pe meserii, pe clase, sau pe orice grup în genere, ci pe persoane. Cu aceste persoane calitativ diferențiate contează sindicalismul. Dacă intelectualii renunță la prezumția lor de meserie superioară, dacă admit principiul convertibilității, și se supun unei selecțiuni individuale, conlucrarea cu ei e asigurată. Dacă nu, sindicalismul se poate lipsi de ei.

Aceasta poate să fie numai o pretenție a sindicaliștilor, — dar poate să fie și mai mult decât o simplă pretenție. Căci să nu uităm: sindicalismul a trăit de fapt până astăzi mai mult fără intelectuali. Eră de altfel și firesc: dacă în adevăr sindicalismul e în ordinea normală a lucrurilor, el se desfășoară oarecum dela sine. Un proces natural nu poate fi oprit; el poate fi întârziat numai, sau poate fi chiar promovat, după împrejurări; dar oprit pur și simplu, nu. Intelectualii au ceva de învățat de aici.

Considerațiunile de până aci lămuresc până la un punct structura sindicatului, și principiile cari prezidă la încheierea acestei formațiuni care nu e decât instrumentul de acțiune a sindicalismului. — Să-i vedem acum mijloacele. Două lucruri sunt de reținut din cele de mai sus: întâiu, că sindicalismul urmărește înlăturarea totală și în bloc a sistemului de instituțiuni actuale; al doilea, că încredințat de necesitatea unei refaceri totale, el nu vrea să aibă nici un punct de conlucrare cu societatea de astăzi. Tot din aceste principii se inspiră și metodele de acțiune. Sindicalismul nu tratează; el nu poate să trateze cu societatea burgheză. Tratatative înseamnă tocmeala; și tocmeală înseamnă tranzație; iar tranzație înseamnă, după cum am văzut deja, un fel de conlucrare. Deci calea nu poate să fie decât alta. În momentul în care, de pildă, confederația generală a sindicatelor socotește că pentru interesele muncitorimii și a sindicalismului o anumită legiferare este necesară, ea cere dela guverne această legiferare, pur și simplu. Ea nu vrea să cerceteze împreună cu delegații societății actuale, dacă cererile formulate sunt juste sau nu, sunt oportune sau nu, sunt realizabile sau nu. Sindicatele au socotit odată aceasta la ele acasă, și au hotărât. Ceeace trebuie să urmeze, e răspunsul Statului la cererile făcute. Aceasta este așa numita acțiune directă; ea constă în pretenția de a se satisface necondiționat cererile odată formulate, sub amenințarea pentru Stat de a fi pus în imposibilitate să-și exercite mai departe funcțiunea. Mijloacele prin care această amenințare s'ar putea realiza sunt, după împrejurări, boicotul, sabotajul și greva. Asupra lor nu e necesar să stăruim prea mult. Este totuși o formă a grevei, și anume greva generală, care e de o deosebită însemnătate. Importanța ei este că poate opri la un moment dat întregul mecanism

social. Toate organizația societății este în asemenea momente la dispoziția celor cari fac greva. Teoretic cel puțin. Dar greva generală nu este un instrument care să se poată aplica în fiecare zi. Greve generale au fost încercate și realizate și la noi în țară și aiurea. Dar nu în intenția de a opri activitatea Statului, și de a face să treacă puterea asupra greviștilor. La aceasta nu gândesc încă sindicaliștii serioși, pentru că — socotesc ei — nu e încă vremea. Deocamdată greva generală are mai mult o funcțiune educativă. Ea se proclamă cu termene fixe, și pentru perioade bine hotărâte: grevă generală — mai drept, suspendare de lucru — la 1 Maiu, grevă generală cu prilejul împușcării unui lucrător, acestea sunt fapte pe cari le-am trăit. Dar ele erau mai mult manifestații, decât acțiuni ofensive. Deaci și caracterul educativ de care vorbeam. O grevă generală este educativă pentru lucrători, pe care îi face conștienți de forța lor, și educativă pentru « ceilalți » cărora le arată cu ce eventualități au să conteze. Dar ea mai este educativă încă într'un alt sens, pe care l-aș numi « metafizic ». Georges Sorel, unul din cei mai subtili și mai sugestivi cugetători ai mișcării sindicaliste, numește greva generală « un mit social ». Dacă în adevăr această grevă generală la care lucrătorii se exercită, prin foarte dese repetiții generale, va avea vreodată loc, se va proclama anume cu scopul precis ca să răstoarne ordinea stabilită, nu se poate afirma cu siguranță. Dar aceasta nici nu e așa de important. Căci greva generală pentru care se pregătesc lucrătorii nu e însemnată prin ea însăși, ci prin pregătirea ei. Ea stă întotdeauna înaintea conștiinței lucrătorului, ca un avertisment, ca un ideal și ca un indemn; ea încheagă energiile și incurajează în luptă; ea este obiectivarea tuturor dorințelor și nădejdelor lucrătorilor. Mit social este greva generală, după cum mit social a fost a doua venire a lui Cristos. Apropierea aceasta poate să ne lămurească. Mărturisirea credinței care anunță a doua venire a lui Cristos, nu mai e înțeleasă de nimeni astăzi literal. Nu e mai puțin adevărat însă că începuturile creștinismului au crescut sub amenințarea și sub nădejdea acestei a doua veniri. Istoria bisericii creștine poate înșiră nenumărate termene cari se fixează venirii a doua. Anul o miie este cel mai cunoscut din acestea. Anul o miie a trecut și el fără ca Cristos să se arate. Dar în așteptarea lui omenirea se pregătise. În lăuntru comunităților creștine, viața se schimbase, ca să se adapteze judecății anunțate; și se schimbase în așa măsură, încât vechile raporturi juridice se găseau de fapt înlocuite. Creștinismul crease forme noi de viață. O altă mentalitate stăpâna lumea europeană; și dacă anul o miie nu a fost în adevăr anul revenirii lui Cristos și cel al judecății celei mari, el a fost în orice caz încheierea păgânismului. În acest sens poate

fi și greva generală un mit social; un termen fictiv de realizare a tuturor nădejdelor, în umbra căruia muncitorimea pregătește transformarea totală.

Cu aceasta însă intrăm în problema realizărilor practice pe care le urmărește sindicalismul. Ce a vrut să răstoarne și cum crede că poate și trebuie să răstoarne, am văzut. Ce vrea să creeze însă, este mai puțin clar. Despre lucrurile acestea am mai vorbit la început. O mișcare strict teoretică, pornită și construită din capul unuia sau a câtorva, are întotdeauna un plan precis de reclădire. Dacă acest plan se potrivește sau nu realității, asta e altceva. Vorba e că îl are întotdeauna; precis, frumos, armonie până în cele mai mici amănunte, — ca orice lucrare de cap. Spre deosebire, sindicalismul care așteaptă răsturnarea, nu știe precis ce va face după această revoluție. La 1901, la amintitul Congres al Confederației Generale a muncii ținut la Lyon, s'a pus la dispoziția sindicatelor și diferitelor burse a muncii un chestionar. Se dădea tuturor un termen de un an de zile, în care să se răspundă cam cum ar înțelege fiecare organizație noua așezare socială după greva generală. Răspunsurile au fost toate foarte generale și foarte vagi. Se cerea în genere o formă federativă, cu un Stat administrativ și nu politic, și cu elementul muncii drept bază a întregii organizații. Evident, e cam puțin. Unii dintre cei cari au încercat să sintetizeze teoretic mișcarea au fost siliți să o recunoască. Cu un corectiv însă; și anume, că nici o revoluție nu a știut precis ce va face după ce se va isprăvi revoluția propriu zisă.

Dar, zic ei, — și cu aceasta începem să definim sindicalismul față de marile mișcări sociale și prezente —, un lucru e sigur: revoluția aceasta nu se poate întâmpla și nici nu va se întâmpla după ordin. Ei va trebui să-i preceadă în orice caz, și cei puțin, o transformare morală a întregii societăți. Și tot sindicatului îi revine rolul de a pregăti această transformare. Cum, — am văzut-o în analogia cu comunitățile creștine, atunci când vorbeam de greva generală. Am subliniat în altă parte caracterul de organizație pasivă, de rezistență a sindicatului. Să relevăm deci aci, un alt aspect al lui, caracterul de organizație activă, pentru realizarea unei noi mentalități. Ce va fi această nouă mentalitate, iarăș nu poate spune sindicalismul, — și cu drept cuvânt. Este probabil însă că viața în syndicate, cu raporturile ei de cooperatie și de solidarizare, va crea cu timpul omenirea o mentalitate nouă. Noi reținem deocamdată afirmația — de o covârșitoare însemnatate — că revoluției sociale trebuie să-i preceadă o revoluție morală.

Este însă în acest punct o foarte simțitoare deosebire între socialismul propriu zis și sindicalism. Socialismul crede că trans-

formarea societății se va face prin evoluția tehnică. Hotărâtor este factorul economic, care singur trage după el toată mașinăria socială. Nu se contestă la urma urmelor că unei anumite forme de producție îi corespunde o anumită structură a conștiinței individuale și publice; dar se pretinde că cea dintâiu condiționează și cauzează pe acestea din urmă. Cu totul altă poziție ocupă deci sindicalismul, când pune în sarcina sindicatelor grija plămădirii unei noi mentalități pentru omenire. El pretinde pur și simplu precumpănirea factorului moral în evoluția socială și condiționarea acesteia din urmă prin cel dintâiu. Nu știu cu cât drept se vorbește astăzi — se vorbește de altfel și prea mult, ca să fie adevărat — de falimentul socialismului. Un lucru e sigur însă: anume că structura sufletească din care s'a născut teoria socialistă e astăzi depășită. Nu mă gândesc numai la metoda materialismului istoric pe care o amintii mai sus; despre ea se poate spune la urma-urmelor că nu e decât un hegelianism mutilat prin neînțelegere. Vreau să vorbesc însă de însuș spiritul socialismului, care e de un dogmatism ce dă de bănuț. Marxismul știe sigur ce se va întâmpla. Nu e vorba de bănueli, sau de profeții, ci de calcule. Suntem în plină știință pozitivă. El știe cu precizie că pericada capitalismului se va consuma. Are lipsa de spirit critic și de prudență să anunțe chiar data exactă a consumării. Socialismul este, ca factură sufletească, ultima intrupare — și nu cea mai simpatică — a dogmatismului raționalist. Cu totul altfel sindicalismul; el nu știe nimic precis; el bănuiește și așteaptă; dorește o transformare a societății; adună date și observații, și crede această transformare probabilă, într-o direcție pe care mai mult o simte, decât o înțelege. Este, evident, altceva. Se obișnuiește a se trece sindicalismul la remorca socialismului. Să nu ne înșelăm. Este doar un mijloc comod de clasificare. În istoria filozofiei, astăzi încă, Fichte, Schelling și Hegel sunt socotiți ca urmașii lui . . . Kant. De ce nu ar fi și sindicalismul urmaș al socialismului? Dar clasificările acestea, făcute de istorici, sunt bune tot numai pentru istorici. Pentru lumea cealaltă, între socialism și sindicalism e aceeași depărtare ca dela Descartes la Bergson; cu singură restricție că valoarea filozofului stă în primul caz deasupra, iar în al doilea dedesubtul doctrinei respective.

În afară de aceasta, încă o considerație dovedește cât de actual este sindicalismul și cât de adânci rădăcini are el în contemporaneitatea noastră sufletească. Aminteam mai sus teoria minorității conștiente și principiul diferențierii calitative în sindicalism. Este tot ce poate fi mai protivnic democrației. Pentru aceasta, societatea eră o asociație contractuală, — izvorâtă din voința liberă a indivizilor. Nu pot spune dacă forma contractuală garantează egalitatea contractanților, sau dacă această egalitate face

posibilă contractarea. Fapt e că în teoria democratică contractul și egalitatea sunt postulate fundamentale. Din aceste două elemente se deduce ușor principiul majoritar, care și el la rândul lui se sprijină pe propoziția: voința colectivă este egală cu suma voințelor individuale liber exprimate, consecință a postulatelor de mai sus. Cu aceasta avem schema aproape completă a democratismului. Care este structura lui și resorturile lui ideologice? Că toți oamenii sunt egali, este o afirmație așa de surprinzătoare, încât toată istoria democratismului teoretic nu e decât un șir de corective a acestei afirmații. Și cu toate acestea nimic nu e mai explicabil decât propoziția aceasta a egalității, dacă o privim în rădăcinile ei. Concepția democratică este rezultatul aplicării spiritului științelor pozitive la cercetarea vieții umane. În adevăr: s'a spus de atâtea ori — și nu pe nedrept — că marea evoluție științifică a renașterii și a începuturilor evului modern, stă în considerarea cantitativă, abstractă a realității. Obiectele sunt desbrăcate de ceea ce au ele personal, diferențiat, calitativ, și luate în ceea ce au ele comun ca obiect. Dar în acest caz ceea ce le mai deosebește nu este o notă specifică a lor, — conținutul fiind la toate același —, ci faptul că sunt *altele* în timp și spațiu, că sunt numeric deosebite. Aci e rădăcina considerării cantitative a realității. Aplicați această metodă și la cercetarea oamenilor, și veți vedea că rezultatul este tocmai democrația: oamenii sunt toți egali, dar numeric deosebiți, după cum deosebite sunt diferitele unități în seria $1+1+1+ \dots$ și așa mai departe. Societatea este în acest caz suma indivizilor care o formează, iar voința colectivă egală cu suma voințelor individuale. De unde și criteriul majoritar în stabilirea voinței colective.

Se poate obiecta că acesta este vechiul democratism al lui Rousseau. De sigur! Dar așa fi bucuros să-mi spună precis cum e democratismul care nu mai e a lui Rousseau: așa vrea să cetesc anume, sau să ascult undeva, o definiție a democratismului care să nu fie a lui Rousseau și să fie totuși democratism. Știu că dela o vreme se vorbește în nouile democrații de regionalism, de reprezentanță proporțională, etc. Dar asta nu mai e democrație. Dacă democrație înseamnă astăzi punerea în valoare a tuturor forțelor productive ale unei societăți, atunci nu e om în lume astăzi care să nu fie — cel puțin în teorie — democrat; iar dacă democrație înseamnă dreptul fiecăruia de a ajunge la locul care se cuvine capacității lui, — posibilitatea de circulație, ascendentă și descendentă, în corpul social, atunci democrat a fost la noi și P. P. Carp, după însăși declarația lui. Democrația nu poate fi nici regionalistă, nici proporționalistă. Ea este unificatoare și majoritară. Copil bun al scientismului modern, ea s'a ridicat din

considerarea aritmetică a societății, și nu poate renunța — fără contradicție de moarte — la punctul de vedere cantitativ.

Nu avem deci deaceia o teorie nouă, izvorind din nevoile actuale ale spiritului, ci cu o teorie izvorită din vechea obișnuință științistă a omenirii. Căci nevoile noastre sufletești sunt altele. Ceeace caracterizează momentul *nostru* în evoluția spirituală, este, între altele, întoarcerea la considerarea antropologică a omului, pe care renașterea a cunoscut-o și a profesat-o cu o strălucire și o profunziune necunoscută încă; întoarcerea spre individual, nu numai în preocupările de laborator sau de bibliotecă, unde raționalismul este strâns de aproape de un antiintellectualism aproape proteic, nu numai în disciplinile spirituale unde vechea psihologie pozitivistă, științifică, abstractă este înlăturată de psihologia diferențială, — ci chiar în viața socială. Cu adevărat nou și răsfângând necesitățile și preferințele vremii, este sindicalismul, când proclamă de ex. principiul diferențierii calitative și când, ca urmare logică, cere gruparea lucrărilor pe bresle, bănuind că lucrătorilor din aceeași meserie le e comună mentalitatea, structura sufletească. E greu și e oarecum zadarnic să spunem dacă acest fel de a vedea are, sau merită să aibă aprobarea noastră. Organizarea societății pe principiul recunoașterii formelor vii de viață socială este astăzi, cel puțin ca tendință, un *fact*, care nu are nevoie de nici o aprobare sau justificare, pentru simplul motiv că *există*. Este așa de în ordinea lucrurilor de azi această organizare sprijinită pe calitățile diferențiale ale indivizilor, încât ea nici nu e specifică sindicalismului; federalismul și descentralizarea, cele două mari probleme care par a caracteriza epoca noastră, își au rădăcinile în același fapt pe care îl subliniem aci. Chiar viața noastră publică de după războiu ne oferă două cazuri tipice. Cel dintâiu, partidul poporului. Când s'a organizat după războiu, partidul acesta eră o *ligă*. Nu eră un partid politic propriu zis, cu stat major la centru, cu statut și cu program; ci numai o reuniune de formațiuni locale, cu necesități de organizare locale, cu programe locale. Așa știu eu că s'a încheșat și a crescut liga poporului. Deatunci, ea a devenit partid; o formațiune cu putere centrală, unificatoare și... abstractizantă. În folosul ei? Aceasta e de văzut.

Al doilea caz, partidul țărănesc. Istoria lui e cunoscută. S'a născut deodată în mai multe puncte ale țării. Aș zice, s'a născut în același timp, și independent, în mai multe comune ale aceluiaș județ. Programul, nu a fost un program, ci o mulțime de programe, iar când diferitele partide țărănești s'au întrunit pentru prima oară în congres, ele nu aveau nici măcar în linii largi un program comun. Și aci lucrurile s'au mai schimbat. Oamenii cu practică

politică au făcut și aci un program. Din nefericire — sau din fericire? — nu trăește acest program în conștiința nimănu. Un elector care ar vrea să lucreze în numele acestui program, ar rămâne de ocară. Trăesc și astăzi programele locale; și însuș partidul nu trăește efectiv decât în județele cari au avut puțința să-și facă asemenea programe. Ceeace spun eu aci nu sunt credințe sau nădejdi; ca unul ce trăesc în afară de orice formațiune politică și de orice preocupare politică militantă, nu pot avea și nici nu am dorințe în această materie. Ceeace spun eu, sunt fapte. Exemplele precise imi stau oricând la îndemână.

Și ca să ne întoarcem la problema noastră: iată deci că fenomenul acesta al descentralizării sub toate raporturile, cu alte vorbe: al aprecierii calitative a realității este mult mai general; iar atunci când sindicalismul și-l însușește ca principiu, el nu face decât să realizeze una din necesitățile spiritului contimporan.

Am văzut care este în linii largi structura generală a sindicalismului în ethosul lui, în problema lui, în mijloacele lui de realizare, în idealurile către care se îndreaptă. Să ne grăbim spre încheiere. Am stăruit — poate prea mult — asupra faptului că sindicalismul este o mișcare ce se sprijină pe utilizarea formelor-vii și concrete ale vieții, care nu cere numai respectarea lor — ceeace la urma urmelor ar putea fi un ideal contemplativ, estetic, — dar crede că refacerea omenirii nu poate veni decât tocmai pe calea utilizării complete a acestor forme, vii, de viață adevărată. Impresia mea este însă — și am mai spus-o — că avem aci de a face cu un principiu care este însuș chiagul vieții actuale. Democrația a însemnat, sub toate raporturile, o mare risipă de energie. Plecând dela omul abstract, lucrând cu el, și utilizându-l numai în elementele cari intrau în conținutul conceptului de om, ea lasă neorganizate pentru omenire toate calitățile specifice fiecărui individ, care nu sint numai « sarea pământului », ci mai mult încă, singurele resorturi adevărate ale activității umane. Democrația a socotit cu numărul. Vreamea noastră socotește cu individul, ca făptură vie a lui Dumnezeu, cu preferințele și îndemânarea lui specială, cu capacitatea lui proprie, cu mediul lui natural în care este plasat, în care se simte mai la îndemână și în care poate lucra mai din plin decât oricare alt loc. În fața risipei democratice, vremea noastră ridică principiul și fapta economiei conservatoare. Să nu ne înșelăm și să nu ne încurcăm în cuvinte. Nici sindicalismul și nici o nouă formațiune politică — întrucât e cu adevărat nouă — nu e democratică, în sensul democrației clasice, singurul ei sens posibil. Ci toate sunt conservatoare. Nu în sensul vechiu al cuvântului. Ci într'un sens mai larg, după care este conservatoare orice formulă ce asigură

un maximum de economie a forțelor sociale. Vechiul conservatism se definește altfel, — dar la drept vorbind nu e altceva. Căci tradiție, autoritate, continuitate în ascensiunea unui individ, excelență în meserie, ș.a., elemente cu care se definește astăzi conservatismul, nu sunt decât mijloace prin care se realizează acel maximum de economie de care vorbeam. Încercarea mea de definiție este cel puțin logicește preferabilă, pentru că ea definește conservatismul prin elementele facturii lui, și nu prin instrumentele lui de realizare. Și în afară de aceasta, ea înglobează toate noile mișcări sociale, fără să lase la o parte nimic din ceea ce eră constitutiv în vechiul conservatism. Dacă e nevoie de o asemenea înglobare? Credem că da. Altfel nu am avea nici o explicație a recrudescenței pe care o trăește astăzi pretutindeni conservatismul.

Conservator este deci în factura lui intimă și sindicalismul, pentru că tot conservator este etosul vremii noastre din care sindicalismul se ridică. Profeții asupra viitorului lui, e greu de făcut. Profețiile sunt de altfel apanajul altora. După războiu, mișcarea sindicalistă a suferit grave înfrângeri. A suferit înfrângeri poate și din pricina unei grabe pe care concepția sindicalistă nu o îndreptăția și nu o recomandă; grabă provocată de cunoscute conjuncturi externe, cari pentru mulți au fost motiv să-și piardă măsura și siguranța de acțiune. Poate să fie îndoielnic dacă sindicalismul se va realiza vreodată. Demn de ținut în seamă e pentru mine faptul că această mișcare închide în ea cele mai caracteristice elemente ale facturii epocii noastre. Și tocmai desprinderea acestor elemente și cumpănirea semnificației lor a fost ținta cea mai însemnată a expunerii de față. Iar dacă această expunere a atras măcar atenția asupra problemei, voi socoti că ea și-a îndeplinit din belșug rosturile.

13 Martie 1923

Extras din volumul *Doctrinile Partidelor Politice*

ȘERBAN VOINEA

Socialismul marxist și evoluția socială

În ciclul de conferințe organizat anul acesta de Institutul Social Român vi s'au înfățișat cele mai diferite laturi ale gândirii politice: ați auzit cuvântul liberalismului și al conservatorismului, ați văzut care sunt ideile țărănismului și cele ale naționalismului. Dar toate aceste condiții politice, oricât de mari ar fi deosebiri între ele, oricât de diferite le-ar fi țelurile și mijloacele de realizare nu reprezintă în fond decât aspecte deosebite ale aceleiaș ideologii care, nici în cele mai depărtate năzuințe ale ei, nu trece dincolo de cadrul alcătuirii sociale existente. Socialismul științific, pe care am cinstea să vi-l înfățișez astăzi în trăsături generale, este o doctrină care tinde spre prefacerea din temelii a societății de astăzi și prin aceasta are un caracter revoluționar, pe câtă vreme toate celelalte doctrine, oricum și-ar zice ele, liberale, democratice sau altfel, au, în raport cu socialismul, o trăsătură conservatoare. Așa fiind, am greși dacă am considera socialismul ca un simplu inel în lanțul doctrinelor politice generale. Dimpotrivă, socialismul trebuie privit ca un lanț de sine stătător și numai astfel, considerat ca negație a tuturor celorlalte doctrine, vom putea să-i pătrundem ființa.

Ați auzit care sunt părerile celorlalte doctrine cu privire la cele mai diferite dintre problemele pe care le pune societatea modernă. Însă toate acestea nu sunt decât *rezultatul gândirii* politice. Eu voi începe, spre deosebire de ceilalți conferențieri, prin a vă înfățișa *metoda de cercetare* proprie socialismului științific. Prin aceasta am și ajuns la unul din punctele esențialmente deosebitoare ale socialismului. Nici liberalismul, nici țărănismul și nici una din doctrinele burgheze, n'au o metodă proprie de cercetare, n'au o filozofie a istoriei proprii lor; singur socialismul se călăuzește de o filozofie istorică proprie: concepția materialistă a istoriei.

Dar dacă, luate în mod individual, celelalte doctrine n'au o filozofie istorică proprie, cercetându-le laolaltă, vom vedea că ele se întemeiază toate înrudire mai apropiată sau mai depărtată cu o filozofie istorică comună, și anume concepția idealistă.

Ce sunt aceste concepții istorice, știți cu toții: în străduința lor de a explica pricinile determinante ale evoluției sociale, oamenii au recurs la cele mai diferite ipoteze. Unii au văzut într-o ființă de esență superioară elementul hotărâtor, care se amestecă în treburile mari sau mici ale oamenilor și le hotărăște într'un fel sau într'altul; alții au văzut dimpotrivă elementul hotărâtor în religie, în prinți, în profeți, în preoți, în oameni de știință; altă serie de cercetători ai istoriei au crezut că elementul determinant trebuie căutat mai mult în domeniul elementelor materiale, al mediului înconjurător, al factorilor geografici, al raselor. În linii generale putem deosebi aceste variate concepții în două mari grupuri: pe de o parte, acei cari văd în elemente împrumutate din viața spirituală factorul determinant de dezvoltare omenească și acei cari împrumută socotesc ca un element hotărâtor. De aci nu eră decît un pas de făcut pînă la cercetarea hotărâtoarelor influențe pe care au putut să le aibă asemenea lupte în trecut. Se înțelege că aceasta eră un element, care venea să sprijine concepția materialistă. Antagonismul dintre clase, toate marile frământări între deosebitele categorii umane, erau în ultimă esență fenomene a căror naștere se datoră unor elemente materiale, căci clasele sunt rezultatul structurii economice, antagonismele, lupta de clasă, de asemeni. Astfel, din îngrămădirea tuturor acestor elemente, eră menită să renască concepția materialistă.

Vedeți, eu nu vă înfățișez marxismul ca opera unui uriaș gânditor, care prin simpla putere a logicii sale, ar fi creat marxismul, ci vi-l înfățișez, dimpotrivă, cum naște în legătură strânsă cu întreaga societate din acea epocă, intim legat cu toate cuceririle științifice ale epocii. N'as putea să vă spun, de pildă, că dacă Marx și Engels s'ar fi născut cu două veacuri înainte, ar fi putut tot așa de ușor să ajungă la concepția marxistă și să scutească lumea de două secole de dezvoltare arbitrară. Așa dar, numai în legătură strânsă cu epoca în care se naște marxismul, trebuie să căutăm a-l înțelege.

Acum, după ce am văzut modul cum se naște marxismul, să cercetăm ideile sale fundamentale. În acest scop să ne adresăm însuș întemeietorului concepției materialiste și să luăm definiția pe care o dă chiar el în prefața la *Critica economiei politice*. Iată cum definește Karl Marx acolo concepția sa:

«*În producția socială a vieții lor, oamenii intră în anumite relații necesare, independente de voința lor, în relații de producție, care corespund unei anumite trepte de dezvoltare a forțelor lor materiale*

de producție. Totalitatea acestor relații de producție alcătuiește structura economică a societății, baza reală, deasupra căreia se ridică o suprastructură juridică și politică și căreia îi corespund anumite forme sociale. Modul de producere al vieții materiale condiționează procesul de viață social, politic și pe cel spiritual în general. Nu conștiința oamenilor este aceea care condiționează existența lor, ci dimpotrivă existența lor socială condiționează conștiința lor. Pe o anumită treaptă a dezvoltării lor forțele materiale de producție ajung în contradicție cu relațiile de producere existente, sau, ceea ce nu e decît o expresie juridică pentru aceasta, cu relațiile de proprietate, în cadrul cărora ele se mișcaseră pînă aci. Din forme de dezvoltare ale forțelor de producție, relațiile acestora se prefac în cătușe ale acestora. Atunci se ivește o epocă de revoluție socială. Odată cu schimbarea temeliei economice se prefac, mai încet sau mai accelerat, întreaga formidabilă suprastructură ».

Din această definiție a lui Marx, de sigur că acei, cari nu sunt familiarizați cu terminologia marxistă, nu vor fi înțeles concepția lui în toate amănunțele ei. De aceea e bine să recurgem la câteva pilde, confruntând concepția materialistă cu istoria.

Dacă cercetăm pe om din clipa în care se desparte de restul lumii animale, vom vedea că elementul hotărâtor în acest progres pe care-l realizează, este unealta, producția, pe care și Marx o arată ca izvor al tuturor dezvoltărilor. De sigur că și în lumea animală găsim anumite moduri de producție rudimentară. Știți cu toții că și în lumea insectelor, a mamiferelor, există începuturi de producție, există o industrie foarte dezvoltată a construcției; la maimuțe găsim chiar întrebuințarea de unelte: maimuța întrebuințează crengi ca să se apere, pietre ca să spargă nuci spre a le scoate miezul; dar numai în regnul omenesc întâlnim *producția de unelte*. Aceasta este caracteristica cea mai mare și numai astfel, stăpîn pe producția de unelte, a putut omul să ajungă adevăratul rege al creației. De sigur, gândirea abstractă și graiul articulat sunt și ele semne tot atât de esențiale de deosebire între om și animal. Dacă am stă să cercetăm chestiunea mai de aproape, am vedea că ele nu s'au putut naște decît în legătură strânsă cu dezvoltarea tehnică în societate. Numai într'o societate în care se produce prin cooperare au avut nevoie oamenii de un limbaj articulat prin care să se înțeleagă și numai în formații sociale cu forme mai complicate și mai variate a putut naște gândirea abstractă.

Înțelegeți marea influență pe care trebuie să o aibă pentru om producția de unelte. Într'adevăr, pînă aici, oricare progres se petrecea în lumea animală trebuia să fie foarte lent; fiecare schimbare trebuia să se producă în primul rînd în organismul anima-

lului. Pentru fiecare schimbare de mediu animalul trebuie să-și adapteze organele sale firești și se înțelege că dezvoltarea aceasta eră un proces extrem de lent. Odată stăpîn pe producția uneltelor, omul a putut să se adapteze mult mai ușor oricăror schimbări. De aci încolo nu mai avu nevoie să aștepte adaptarea organelor sale firești, ci numai perfecționarea uneltelor sale. Așa dar, în legătură cu unele începe dezvoltare omenească propriu zisă. Stăpîn pe uneltele sale, omul primitiv a putut să se coboare din crengile pădurii tropicale, care până atunci li slujiseră de adăpost și a putut îndrăzni să-și înceapă viața sa pe pămînt, să infrunte animalele sălbatice, să părăsească pădurea și să înainteze tot mai mult spre șesul deschis unde întâlnea animalele cele mai potrivite pentru vânătoare. Astfel, perfecționându-și încontinuu uneltele, căpătînd tot mai multă îndemănare în a-și pregăti hrana și îmbrăcămîntea și a-și construi locuințele, a putut omul să cucerească întregul glob.

Dar ca să ne înfățișăm și în epocile ulterioare de dezvoltare legătura strînsă între economie, între modul de producere și celelalte manifestări sociale, să luăm ca pildă un trib de vânători. Vânătorul nomad, nu va fi fost însoțit de femeie, copii și bătrîni în peregrinările sale după vînat; în jurul cavernei sau al colibii, rămînea femeia care gospodăria. Ea nu îngrijiă numai de hrană ci și de producția îmbrăcămîntei și a lucrurilor de casă în general. Astfel se ajunge în mod firesc la nașterea industriei casnice. În jurul casei femeia țesea, fabrica vase de lut și prin aceasta femeia din perioada corespunzătoare avea un rol foarte însemnat. În afară de aceasta, în jurul casei femeia creștea puii fiarelor ucise de bărbatul vânător și astfel luă naștere păstoritul. Încet, încet, în jurul aceleiaș gospodării, în care rolul hotărîtor îl joacă femeia, se naște și agricultura.

Prin acest rol însemnat pe care-l joacă femeia în societatea primitivă, trebuie să ne explicăm și situația extrem de favorabilă pe care o are ea în societățile acelea, iar nu prin vreo însușire sau trăsătură de caracter mai nobilă a sălbaticului, care ar lipsi omului modern. Astfel asistăm la prima diferențiere socială: pe de o parte bărbatul vânător, pe de altă parte restul tribului, diferențierea între sexe și vârste.

Celelalte diferențieri sociale, care urmează, sunt și ele un rezultat al dezvoltării economice. Pe dată ce procesul de producere, dezvoltându-se, ia forme noi, el dă naștere la noi diferențieri sociale, la noi clase sociale. Legătura strînsă între toate aceste formații sociale, între grupări și clase de o parte și economia de alta, nu dispare nici în restul evoluției omenești. Alta va fi societatea, care se bizuie pe plugul rudimentar, pus în funcție de robi, alta socie-

tatea care se bizuie pe mașinism, pe o tehnică dezvoltată. Această bază determină relațiile dintre oameni și categoriile sociale din epocile corespunzătoare: proprietarul latifundiar și robul, mai târziu șerbul și marele feudal, iar azi salariații și capitalistul. Toate aceste categorii sociale, clase, grupări, sunt urmarea firească a modului de producție din epocile corespunzătoare.

Dar nu numai clasele, grupările sociale în general, ci și *ășezările politice* ale oamenilor sunt strîns legate cu modul lor de producție.

Astfel, dacă luăm triburile nomade ale vîntătorilor de odinioară, pentru a cerceta, care erau *ășezămintele* lor politice, vom vedea că, în starea aceea primitivă, puterea toată eră concentrată în adunarea populară, care eră suverană și deținea toate puterile: cea legiuitoare, cea executivă și cea judecătorească. Bărbatul vîntător eră totdeauna și rășboinic. Rășboiul în acea perioadă eră o industrie foarte lucrativă, căci barbarul nomad întrebunța una și aceeaș unealtă, săgeata și paloșul, pentru procesul de producție: vîntătoare, și pentru rășboiul în care prădă populațiile triburilor mai înaintate, care se fixaseră locului și se indeletniceau cu plugăritul. Pe cînd bărbatul nomad, se află în peregrinări neincetate după vînat, femeia stă acasă și îngrijea de cele necesare traiului. Bărbatul avea astfel deplină libertate să participe în mod cît mai larg la viața publică, asistînd la toate adunările populare de care vă vorbiam. La început participase și femeia, în mod egal, la toate adunările populare. Însă din clipa în care industria casnică începe să rețină tot mai mult pe femeie în jurul casei, asistăm la dispariția femeii în adunarea poporului. Cu cît progresa agricultura, cu cît cere sfortări mai mari, cari rețin tot mai mult și pe bărbat pe ogorul ce-l cultivă, asistăm și la excluderea bărbatului din viața publică, la dispariția democrației.

Fixat locului, plugarul nu mai poate să participe atît de ușor la adunările poporului. Prezența lui la locul de producție este absolut indispensabilă. Lipsa lui, în vederea unui rășboiu mai îndelungat, chiar și victorios, poate amenința întreaga lui gospodărie, dacă îl silește să lipsească de acasă în epoca însămîntării sau a secerișului. Astfel dintr'o cinstă, dintr'un drept, purtarea armelor devine o povară. Totuș, pentrucă țarinile lui pot fi prădate de nomazi, agricultorul e silit să tocească anumite categorii de oameni, care să-l apere împotriva năvălitorilor. Astfel asistăm la nașterea castelor rășboinice, a nobilimei de spadă. După cum funcția rășboiului devine tot mai grea pentru plugar, tot asemenea și participarea lui la adunarea poporului. Formele de conviețuire dintre oameni devin tot mai complicate și tot mai mare pricepere se cere celor chemați să hotărască treburile publice. Participarea la viața politică cere tot mai multă pregătire specială și un sacrificiu de timp pe care

plugarul nu-l poate face. Astfel, după cum a cedat o parte din atribuțiile sale în favoarea nobililor de spadă, pentru ca să-l apere împotriva vrășmașilor, tot asemenea îl vedem cedând și din atribuțiile sale politice, în special în favoarea castei preoțești, care tot mai mult deține puterea și îndeplinește funcțiile pe care până aci le îndeplinise adunarea populară. Vedem deci cum trecerea dela un mod de producere la altul, dela vânătoare la plugărit, este aceea, care determină și schimbările în așezămintele politice ale populației. Dela adunarea populară primitivă până la societatea cu caste și clase deosebite există un drum lung, condiționat neîncetat de schimbările produse în cadrul economiei.

În această perioadă, în care dispare tribul, ginta — unitatea economică de până acum, întemeiată pe baza înrudirii de sânge, — se pulverizează tot mai mult procesul producției și satul ajunge elementul care reprezintă baza producției. Fiecare sat este de sine stătător, își satisface mai toate necesitățile, produce mai toate obiectele de care are nevoie și nu cunoaște decât în foarte mică măsură schimbul cu alte sate. În această perioadă se nasc marii cuceritori. Statul pierde legătura organică pe care o avusese până atunci. Tribul, cu înrudirile sale de sânge, putuse să fie izgonit sau distrus, dar nu fărâmițat. Nouile state, care se ivesc acum, nu mai sunt decât simple conglomerate de asemenea sate. N'are importanță, de acum înainte, dacă satul dintr'un stat trece într'alt stat. Satul nu suferă economicște decât foarte puțin prin asemenea schimbări. De aceea vedem mari cuceritori, cari crează state imense îngrămădiri de asemenea sate autarhice, imperii care dispar tot atât de repede pe cât au fost create.

O altă urmare a acestei schimbări, — dela trib la sat — este și forma corespunzătoare politică a despotiei, care se naște în această epocă. În oarecare măsură ea se întâlnește în Europa în veacul de mijloc, în epoca feudalismului; iar în forma sa cea mai caracteristică există și astăzi în Asia. Despotia aceasta este bazată pe pulverizarea tuturor forțelor sociale. Individul nu mai reprezintă nimic. Înfășurat în domeniul strămt al statului, el nu mai știe ce se petrece în afară, nu mai există în stat altă legătură organică decât organizația clasei dominante. Astfel, clasa dominantă fiind singura organizație, nu i se poate opune nimic. Arbitrarul, despotismul nu mai cunoșcă margini.

Vedeți cum toate aceste desfășurări sunt strâns legate cu dezvoltarea pe care o ia economia. Fiecare prefacere în sânul procesului de producție are ca urmare o prefacere nu numai în relații dintre oameni, dintre diferitele clase și categorii sociale, ci, în legătură strânsă cu această economie, se schimbă și formele așezămintelor politice omenești.

Legătura între economie și partea materială a vieții omenești este aceea pe care o putem înțelege în deobște cel mai ușor. Mai grea este înțelegerea determinării dintre factorii spirituali, între felul de gândire de o parte și între elementele materiale ale societății de alta.

Pentru a înțelege această legătură, să luăm pilda unei mari desfășurări de idei — a Renașterii, — și să cercetăm, care au fost elementele materiale, care i-au dat naștere.

Dacă ne întrebăm, care a fost baza societății feudale, vom ajunge la concluzia de care vorbeam adineauri, că producția țărănească eră baza economiei în veacul de mijloc: un sat, sau mai multe — marca — alcătuiă celula economică a acelei epoci. În cadrul acestei unități economice se produceau toate cele necesare traiului. Schimbul eră extrem de puțin dezvoltat. Marca începuse cu proprietatea comună asupra celor mai multe dintre mijloacele de producție. Încetul cu încetul proprietatea comunistă a pământului arat pierise. Se mai păstrau încă vestigiile de proprietate comunistă în legătură cu pădurea, pășunile și apele. Societatea feudală e alcătuită din statul conglomerat de care vorbiam mai sus. Mai multe sate alcătuiesc regiunea asupra căreia comandă ducele sau principele, a cărui putere se reazimă în primul rând pe posedarea mijloacelor de producție hotărâtoare în acea epocă și anume a proprietății rurale. Cu cât eră cineva proprietar mai mare, cu atât mai mare îi era și trecerea în acea epocă, iar monarhii nu sunt, de obicei, decât cei mai mari proprietari rurali. Nu exista pe vremea aceea o monarhie în sens modern, stăpână pe mijloacele de stat, ca pe vremea lui Ludovic al XIV-a, în care șeful statului să-și tragă puterea din însăși stăpânirea statului. De obicei monarhul eră slab în raport cu ceilalți mari proprietari laolaltă, încât o coaliție a lor putea mai totdeauna să-l înfrângă.

În pulverizarea aceasta a societății în mici alcătuiuri, care se răsboiau între ele, singurul element reprezentând o organizație mai vastă eră biserica romană. Ea își trăgea în primul rând puterea din faptul că eră cea mai mare proprietară. Proprietatea ei eră universală, căci în întreaga creștinătate aveă moșii întinse. Dar ea își mai trăgea puterea și din alt element. Într'adevăr ea eră păstrătoarea tradițiilor romane. Biserica romană nu eră numai cel mai mare proprietar, ci totodată și reprezentantul unui mod de producție superior; ea eră cea care învățase pe barbarul german năvălitor plugăritul, ea eră sprijinitoarea negoțului, a meșteșugurilor, a orașelor. Biserica, prin marea putere pe care i-o da proprietatea ei și prin faptul că reprezentă un element de progres în acea societate, devine factorul hotărâtor, căruia nu i se poate opune nimic în veacul de mijloc. Ea ajunge să domine nu numai

viața materială a acestei societăți, ci tot mai mult și viața spirituală: în mănăstirile ei se păstrează știința cărții, biserica este aceea care a dat statului în acea epocă toți arhitecții, pictorii, medicii, cărturarii în genere. Ea influențează toate manifestările omenești din acea epocă: influențează individul și familia prin rolul ce-l joacă la naștere, la căsătorii, la moarte; influențează statul îndeobște, prin faptul că-i împrumută elementele de care are nevoie pentru conducerea sa; ea nu-i dă numai știutori de carte în general, ci și funcționari, ambasadori, într'un cuvânt pe toți acei cari reprezintă funcțiile mari în stat. În legătură strânsă cu rolul economic pe care-l joacă în acea perioadă, înțelegem și marea înrăurire pe care trebuiă să o aibă biserica medievală.

Mai mult: din clipa în care întreaga creștinătate este amenințată prin năvălirea popoarelor barbare, singurul care putea să se opună năvălirilor și să apere creștinătatea, eră scaunul papal al Romei, singura vastă organizație internațională din acea epocă. Într'adevăr, în lupta de apărare a creștinătății împotriva năvălirilor barbare, papalitatea atinge culmea puterii sale; ea este organizatoarea și conducătoarea luptelor împotriva năvălirilor din afară; ea reușește să câștige pe cei mai mulți dintre barbari prin mijloacele cu care, după prăbușirea imperiului roman, înfrânsese și pe năvălitorii germani: silind pe barbari să treacă dela viața lor nomadă la plugărie și creștinându-i, biserica romană reușește să-i supui.

Tot mai amenințătoare devin însă la un moment dat populațiile rămase nomade. În nord Normanzii, cari, în pornirile lor de pirăți păgâni, amenințau întreaga civilizație pe care o putuse păstra creștinătatea, iar la miazăzi Saracini, cari năvălesc dinspre țărmul african. Papalitatea supune pe Normanzi, îi transformă în vasali creștini ai ei și, după ce îi domină complet, îi aruncă împotriva amenințătorului Răsărit păgân. Contraofensiva aceasta nu era alta decât seria de lupte cunoscute în deobște sub numele de cruciade.

După cum este și firesc, în această dezvoltare războinică, papalitatea devine un factor împotriva căruia nimeni nu mai poate să se ridice. Orice încercare de luptă împotriva papalității în acele împrejurări era menită dinainte să se prăbușească fără succes. Și atâta timp cât nu se nasc elemente economice noi, cari subminează această putere economică și ideologică a papalității asistăm la supremația ei incontestată.

În curând însă veacul de mijloc asistă o la prefacere economică foarte însemnată.

În jurul orașelor se păstraseră și până aci multe tradiții vechi romane; negoțul între orașele nordului și Italia nu dispăruse niciodată cu totul. Prin anumite împrejurări istorice favorabile, unele

din aceste orașe reușesc să intre din nou în legături foarte strânse cu Orientul, care în acea perioadă eră producătorul mărfurilor luxoase mult căutate de către barbarii feudali din Europa. Astfel renaște comerțul mondial și ia naștere un factor economic nou menit să revoluționeze feudalismul. Europa feudală resimte tot mai mult nevoia produselor Orientului iar orașele, care fac legătura între Orient și Europa, cari dețin monopolul negoțului tot mai intens cu răsăritul, — în special cu Constantinopolul și Egiptul, — devin purtătoarele unui nou mod de producție.

Negoțul mondial aduce cu sine gospodăria bănească. Feudalul nu putea, în jurul castelului său, să producă articole de lux. El e nevoit să le cumpere dela negustori. Astfel asistăm nu numai la introducerea raporturilor de gospodărie bănească în orașe, ci și la prefacerea tot mai mare a agriculturii dintr'o gospodărie naturală, producătoare de bunuri de întrebuințare, într'o agricultură producătoare de mărfuri. Feudalul are tot mai multă nevoie, — ca să beneficieze de noua putere, care naște odată cu capitalul comercial — să fie stăpân pe izvoare de venituri bănești și deaceia revoluționează agricultura. Exploatarea țaranului devine din ce în ce mai mare și — ca urmare a noiei stări de lucruri — asistăm la un dureros proces de proletarizare, de alungare a țaranului de pe ogorul său, pentru ca să poată lua naștere păstoritul în mare, care să producă lâna necesară industriilor textile. Influența nouilor factori economici, care se nasc odată cu capitalul comercial se resimte nu numai în legătură directă și strânsă cu producția și schimbul, ci și cu diferețele manifestări de stat. Negustorul capitalist, atunci când se duce să facă negoț în țări depărtate, are interes să știe că la spatele său stă o putere cât mai mare. Micii principii feudali nu-i pot da o autoritate suficientă pentru ca să poată face cu folos negoț în Orientul depărtat. Deaceia vedem cum capitalul comercial și nouile categorii sociale născute printr'insul, sprijină tot mai mult centralizarea statului și introducerea monarhiei absolute, ajutând la crearea statului național de care aveau nevoie și pentru asigurarea unei piețe interne. Toate aceste schimbări se petrec în intimă împreunare cu dezvoltarea economică, care are loc în legătură cu orașele și renașterea comerțului mondial.

Nu se putea ca nouile categorii sociale, cari se iviseră, să nu fie silite să intre în luptă cu vechea societate feudală și în primul rând cu biserica, reprezentanta cea mai caracteristică a acelei epoci. Într'adevăr, în acea vreme asistăm la renașterea spiritului laic: preocupările se îndreaptă tot mai mult spre necesitățile pur omenești; partea teologică a preocupărilor se șterge și se întetește lupta dintre biserica și universitățile laice. Lupta împotriva bisericii eră cu atât mai ușoară, cu cât de aci încolo orașul, purtă-

torul capitalului comercial, devine totdeodată și purtătorul progresului social; iar biserica, care până aci fusese un element de propășire, devine tot mai mult o piedică a acesteia. Ea nu reprezintă numai feudalismul, și deci un mod de producție trecut, ci incetează de-a mai jucă și rolul de apărătoare a creștinătății împotriva răsăritului păgân. Rolul acesta îl joacă tot mai mult un alt factor: Habsburgii. De altfel, creștinătatea nu mai este amenințată, în inima ei, în Europa centrală. Papalitatea, în consecință, nu mai este apărătoarea împotriva năvălirilor turcești, care amenință în primul rând țările dunărene, Ungaria, Polonia și sudul german. Decăderea papalității în acea vreme merge atât de departe, încât până și fondurile pe care biserica apuseană le strângea pentru a sprijini apărarea popoarelor din orientul Europei împotriva Osmanliilor, le întrebunțează pentru luxul papalității dela curtea din Roma. Astfel lupta noilor elemente capitaliste este ușurată mult. Forme noi de gândire iau naștere, mai ales în jurul republicilor comerciale din acea epocă. Acestea desgroapă, prin legătura strânsă pe care o au cu Orientul, tot mai multe din vestigiile lumii și gândirii elenice, în special rămășițele unei alte republici comerciale de pe vremuri, ale Atenei. Legătura directă cu trecutul Romei nu dispăruse niciodată complet în Italia. Prin aceste descoperiri noi, antichitatea ajunge tot mai cunoscută, iar formele ei de gândire corespund în mare măsură noilor necesități ideologice ale claselor cărora le dase naștere negoțul capitalist mondial.

Dacă într'adevăr ideea ar fi aceea care hotărăște formele de manifestare omenească, dacă într'adevăr ideea ar fi aceea care hotărăște formele sociale în care conviețuiesc oamenii, ar fi trebuit ca odată cu renașterea ideilor antichității, să asistăm și la renașterea acelei epoci, la renașterea sclavagiului și a întregii societăți antice. Ce vedem însă?

Dacă gânditorii acelei epoci imprumută forme de gândire ale antichității, asistăm și la o selecție pe care o fac în ideile trecutului: ei nu primesc din ideile lumii romane și elenice decât părțile care corespund necesităților lor materiale, lepădându-se de partea pe care n'o pot întrebunța. Deaceia una din trăsăturile caracteristice ale umanismului este tocmai inconsecvența. *Ideea națională* pe care o sprijină umanismul — pentru motivele arătate — este cu totul străină de preocupările lumii antice. Cu toate acestea umanistii o sprijină mai departe, căci ea corespunde unei necesități a epocii lor. Tot asemenea asistăm la altă inconsecvență politică: acești mari admiratori ai vechilor republicani, ai lui Cicerone și Demostene, sunt totdeodată sprijinitorii cei mai vajnici ai absolutismului, care în această epocă corespunde unei necesități a capitalului comercial. Umanistii combat și ironizează monarhia

absolută din acea vreme, dar niciodată ca instituție, ci numai în persoana ce o reprezintă, iar idealul lor rămâne monarhia absolută, firește, o monarhie absolută, în capul căreia să se afle un prinț umanist. Pentru acest prinț umanist scrie Machiavel tratatul său de politică. Dar oricât ar fi monarhia în contradicție cu formele gândirii antice, ea e sprijinită de umanistii, cari roiesc în jurul tuturor curților regale.

În domeniul religiei, inconsecvența lor nu e mai puțin vădită: prin legătura strânsă cu ideologii antichității, umanistii sunt păgâni. Cu toate acestea niciodată n'au mers atât de departe încât să se lepede oficial de catolicism și nicăieri umanismul nu ajunge la o ruptură definitivă cu Roma. În lupta împotriva feudalismului, ei atacă și instituțiile bisericesti, dar numai în măsura în care atacă și monarhia; ei lovesc numai persoana papei și spiritul care domină în biserică. Idealul lor este să aibă nu numai un principe, ci și un papă umanist.

Pricinile inconsecvenței umanismului față de papalitate le aflăm tot în domeniul împrejurărilor economice din acea vreme.

Într'adevăr, rolul papalității era dublu în acea perioadă. Ca prinți ai Romei și ai domeniului lor italian, papii din acea epocă sunt *sprijinitorii capitalismului* italian născând, căci ei participă la toate beneficiile sale. Ei sunt aceia cari, în Italia, beneficiază de noile forme capitaliste. Dar ei rămân totdeodată *reprezentanții feudalismului* în restul lumii. Dacă în Italia ei sunt protectorii capitalismului comercial, în restul lumii ei rămân mai departe beneficiarii modului feudal de producție. Proprietăților lor funciare și relațiile feudale vor căuta să le mențină în restul creștinătății, după ce le-au părăsit în Italia.

De sigur că situația în această privință nu era aceeaș pretutindeni. Italia, de pildă, nu resimțise decât foarte puțin această exploatare feudală a Romei. Ea nu beneficiase numai de faptul că papii erau în Roma prinți laici și ajutau acasă la progresul economic capitalist, ci câștigă și de pe urma papalității ca exploatare a creștinătății feudale. Din sumele fabuloase care se scurgeau în Italia, de pe urma exploatării șerbilor din Spania și Germania, Franța și Ungaria, se împărțeau întreaga populație italiană. Mai grea era situația în Franța și Spania, de pildă, care nu beneficiau direct de exploatarea restului lumii creștine. Dar acolo papalitatea nu mai jucă rolul hotărâtor din trecut, căci monarhia absolută se întărise în deajuns pentru a împiedica papalitatea să comercializeze toate funcțiile bisericesti și să monopolizeze beneficiile numai în folosul Romei. Acolo statul monarhic participă la toate beneficiile bisericii catolice, așa încât în Franța și Spania umanistii din acea epocă nu se ridică cu prea mare vehemență împotriva

papalității. Tendința acelor țări nu este atât înlăturarea exploatării feudale a papalității, cât mai de grabă supunerea acestei papalități, pentru ca Franța și Spania să beneficieze, ca și Italia, cât mai mult de pe urma exploatării restului creștinătății.

În Germania situația era cu totul alta. Germania, mai puțin înaintată, e ținta celei mai nemiloase exploatări papale. De aceea acolo asistăm la o luptă mult mai dâră și intransigentă, care și duce la ruptura definitivă cu Roma.

S'a spus că Reforma, care pecetluște ruptura aceasta, ar fi fost o simplă ceartă teologică între Roma și monarhii germani. Noi găsim însă un substrat material și la baza acestei lupte ideologice. Într'adevăr, lucrurile erau atât de vizibile, încât chiar oamenii din acea epocă și-au dat seama că, în esența sa, lupta între Roma și Germania, că întreaga Reformă, este rezultatul unui conflict de interese materiale. Astfel Hutten la 1520, în « dialogul » în care vorbea de Roma, înfățișează în modul următor conflictul Reformei între Germania exploatată și Italia asupritoare:

« Priviți hambarul lumii (Roma), în care se strânge tot ce se răpește în celelalte țări . . . în mijlocul căruia se află viermele nesățios, care înghite imense grămezi de rod, împreună cu nenumărați comensali, cari întâi ne-au supt sângele, apoi ne-au ros carnea iar acum au ajuns la măduvă . . . Nu vor recurge oare Germanii la arme? . . . Lor le dăm aur, pe cheluiala noastră își întrețin caii, câinii, catării, metrese . . . Cu banii noștri îmbracă ei în purpură, își încing carii și catării cu aur, clădesc palate de marmoră ».

Vedeți deci că și contemporanii acelei epoci aveau în bună parte — cel puțin spiritele mai înaintate — conștiința, că este vorba de un conflict de interese materiale și că Reforma nu era în fond decât oglindirea spirituală a acestui conflict material.

Astfel am văzut nu numai legătura care există între economie și diferențierile sociale, între economie și desfășurările politice, ci și între economie și felul de gândire al epocii corespunzătoare.

Dar se aduc marxismului obiecțiile cele mai felurite. Ni se spune, de pildă, că marxismul operează cu noțiuni fundamentale greșite, că operează cu legi și tendințe de dezvoltare socială, care, în realitate, fie că n'ar exista de loc, fie că sunt atât de puțin cunoscute, încât pe baza lor nu se poate trage o încheiere certă. Prin aceasta adversarii marxismului se pun singuri în afara științei, căci ce alta este știința, decât cunoașterea raporturilor necesare între fenomene? Atâta timp cât fenomenele unui domeniu apar atât de complexe încât această legătură necesară rămâne invizibilă, atâta timp cât fenomenele unui domeniu apar ca un rezultat al întâmplării și al unei voințe arbitrare, el rămâne în afara științei. Numai în măsura în care aceste fenomene pot fi puse în relație

între ele, ele intră în domeniul științei. Aci stă tocmai meritul cel mare al întemeietorilor socialismului științific: ei au știut, mai bine decât oricare dintre premergătorii lor, să ne înfățișeze istoria ca un domeniu al fenomenelor necesare, ridicând sociologia la rangul unei științe.

De sigur că nu toate tendințele și legile de dezvoltare istorică s'au dovedit perfect exacte. Dar aceasta este numai o dovadă că istoria, ca știință începătoare, n'a ajuns încă să opereze cu exactitatea matematicilor. Mai trebuie să ținem seama și de un alt element: teoria, în general, e nevoită să opereze cu abstracții, să elimine părțile secundare și trecătoare ale fenomenelor, pentru a reține numai pe cele însemnate și durabile. În acest fel nici o dată noțiunile cu care operează știința nu corespund întocmai realității înconjurătoare. Aceasta se întâmplă și cu marxismul: multe tendințe cu care operează marxismul nu se manifestă în practică, fiind anihilate de către tendințe și legi de dezvoltare contrarii și nu mai puțin reale. Nu trebuie să deducem de aci, că primele nu există. Planetele au tendința de-a se prăbuși, în baza legii gravitației, asupra soarelui. Din cauza legii forței centrifugale, prima tendință e anihilată. Faptul că aceste două legi nu se manifestă decât ca simple tendințe nu implică inexistența lor. Lucrul acesta se petrece și în societățile omenești. De pildă, legea concentrării capitaliste, tăgăduită cel puțin în agricultură, nu se manifestă acolo, pentru că alte tendințe o împiedică să se manifesteze. Însă realitatea tendinței de concentrare nu poate fi tăgăduită.

Dealtfel, chiar atunci când aceste tendințe, ca simple abstracții, nu corespund nimănui din viața de toate zilele, cunoașterea lor este foarte necesară pentru că în fond desfășurarea socială nu e decât rezultanta acestor tendințe. Ignorarea sau greșita lor apreciere duce și a și dus la concluzii greșite. Acesta poate fi o greșeală a *marxistului* dar nu a *marxismului*, o greșeală a cercetătorului, dar nu a *metodei de cercetare*. Căci materialismul istoric este o minunată unealtă pentru cercetarea și priceperrea realităților sociale înconjurătoare, dar el nu poate dispensa pe nimeni de studiul realității și nu trebuie privit ca o formulă magică, care prin ea însăși să dea soluții definitive.

După cum ni se obiectează, că operăm cu tendințe și legi de dezvoltare inexistente sau prea puțin cunoscute, se mai spune că, dacă avem meritul de a fi arătat însemnătatea factorilor economici, am neglijat factorii ideologici și nu le-am acordat rolul pe care-l au în realitate. Acesta mi se pare greșit. Nu trebuie să uităm situația în care a luat naștere marxismul și anume lupta pe care a trebuit să o ducă dela început împotriva concepției idealiste dominante. În această luptă împotriva hegelianismului este oarecum fire-

sc și să ia naștere o oarecare exagerare materialistă, după cum pentru a îndrepta o vergea indoită e necesar să o indoim în sens invers.

Ceeace este cert, este că întemeietorii marxismului au fost conștienți de această exagerare și dovada o avem în scrisorile pe care le adresează adeptilor lor. Astfel, într-o scrisoare a lui Engels către Mehring, cu privire la lucrarea ultimului, intitulată *Lessing-legenden*, primul spune următoarele:

« Ai expus lucrurile principale în mod magistral și convingător . . . Nu lipsește decât un punct, dar care și la Marx și la mine nu este suficient relevant . . . Anume, noi am pus în primul rând, și trebuie să punem, greutatea principală în deducerea concepțiilor politice, juridice și a celorlalte concepții ideologice din elementele economiei . . . »

Engels indică apoi, că a neglijat să arate modul, cum aceste concepții odată ivite, devin la rândul lor factori activi, și incheie:

« Deoarece tăgăduim diferitelor sfere ideologice, care joacă un rol în istorie, o dezvoltare istorică independentă, adversarii noștri afirmă că le-am tăgădui și orice eficacitate istorică.

Aci găsim la baza concepția vulgară și antidialectică a cauzei și efectului ca două poluri opuse în mod absolut și ignorarea efectului reciproc; ei uită că un element istoric, pe dată ce s'a născut din alte cauze, în ultimă instanță de natură economică, reacționează însuș de aci încolo asupra mediului, ba până și asupra propriei sale cauze . . . »

Intr'altă scrisoare, către Bloch, Engels scria următoarele: « După concepția materialistă a istoriei momentul, care hotărăște în ultima instanță istoria, este producția și reproducția vieții reale. Dacă cineva denaturează aceasta în sensul că elementul economic este singurul determinant, el transformă această propoziție într-o frază abstractă, absurdă, care nu spune nimic.

Situația economică este temelie, dar elementele deosebite ale suprastructurii — formele politice ale luptei de clasă, constituțiile, formele juridice și chiar și reflexele ideologice ale acestor lupte, teoriile politice, juridice și filozofice, concepțiile religioase . . . — influențează și ele asupra dezvoltării luptelor istorice și în multe cazuri le determină în mod hotărâtor forma.

Există o înrăurire reciprocă a tuturor acestor momente, din care în definitiv, prin toată infinita serie a întâmplărilor, se impune în mod necesar dezvoltarea economică. Altfel aplicarea teoriei (marxiste) la o perioadă istorică oarecare ar fi mai ușoară decât rezolvirea unei ecuații simple de gradul întâiu ».

Vedeți, așa dar, că de aceste exagerări și-au dat seama foarte bine chiar întemeietorii concepției marxiste.

Pentru a înfățișa marxismul, nu putem să ne mărginim la cele câteva scurte definiții pe care ni le-au dat Marx și Engels asupra materialismului istoric, ci trebuie să ținem seama de toată

literatura marxistă și să vedem dacă da sau ba au fost neglijată acolo factorii ideologici. Astfel, cercetând cele mai multe dintre lucrările marxiste cunoscute, veți vedea că rolul factorilor ideologici a fost ținut în seamă. Astfel, pentru a înfățișa care sunt originile creștinismului, Kautsky, de pildă, nu recurge numai la explicații din domeniul economiei, ci la întregul fel de gândire și de simțire al antichității decadente și ne înfățișează credulitatea și superstiția din acea vreme, influența gândirii elene, a celei ebraice, tendințele umaniste și internaționaliste din acea epocă, care toate înrăuresc asupra ivirii creștinismului. Pentru a ne înfățișa un Toma Morus, Kautsky nu ne arată numai structura economică a feudalismului ci și formele bisericesti care domină viața spirituală a veacului de mijloc, iar Mehring ne arată dezvoltarea social-democrației germane în strânsă legătură cu filozofia clasică și perioada absolutismului friderician în legătură cu literatura clasică. Așa dar aci, unde concepția materialismului se arată în aplicările ei, vedem că factorii ideologici n'au fost niciodată neglijăți.

După cum marxismul ține seama de factorii ideologici, el nu ignorează nici însemnătatea pe care o au personalitățile în dezvoltarea istoriei. Ceeace deosebește concepția materialistă de concepția tradiționalistă este faptul că prima nu se oprește la individ. Pe când concepția tradiționalistă a istoriei vede în individ purtătorul procesului istoric, concepția materialistă merge mai departe și socoate că totalitatea indivizilor, masa celor cari participă la alcătuirea istoriei, trebuie să aibă o influență mai mare decât individul. De aceea marxismul analizează cauzele care pun în mișcare masele, precum și situațiile în care individualitățile mari pot să se manifeste cu succes. Așa dar marxismul nu poate fi invinuit că nu condece personalității rolul pe care-l are în realitate. În literatura marxistă veți afla studii asupra lui Napoleon, Danton, Morus, Lessing, dar concepția marxistă va înfățișa victoria sau înfrângerea acestor oameni în legătură strânsă cu epoca în care au trăit și în ultimă analiză cu condițiile economice. Marxistul va înfățișa pe Danton ca pe un mare revoluționar, care însă n'ar fi putut să răsvrătească masele într-o epocă în care feudalismul mai eră un factor de progres, după cum Napoleon n'ar fi putut să ajungă un mare cuceritor, dacă se năștea în epoca în care imperiul roman, săturat de cuceriri, nu mai ducea războaie.

Așa dar concepția materialistă nu consideră ca inexistentă influența personalității, dar pe câtă vreme concepția tradiționalistă vede în individ singurul factor hotărâtor în procesul istoric — și numai faptele marilor individualități au fost păstrate în documentele scrise — noi mergem mai departe și analizăm cauzele care

mişcă masele și totalitatea indivizilor, cari condiționează succesele individualităților puternice, fie chiar și geniale.

Dacă am văzut care sunt în general ideile călăuzitoare ale marxismului, dacă, analizând istoria, am văzut cum acesta ni-o înfățișează în cauzele sale determinante, nu trebuie să uităm că marxismul nu se mulțumește numai să contempleze lumea. În tezele sale asupra lui Feuerbach, Marx spune că filozofii de până la el n'au făcut decât să *interpreteze* lumea în mod diferit, pentru noi se pune însă și problema de a o *preface*.

S'ar putea socoti că această coborire a filozofiei în cadrul luptelor de toate zilele este o depășire a cadrului firesc al concepției istorice; în realitate aceasta este o dovadă de consecvență. Căci dacă istoria este rezultanta luptelor politice din trecut, nu e mai puțin adevărat, că luptele politice prezente reprezintă istoria viitorului în devenire. Departe de a fi deci o scădere, coborîrea filozofiei din lumea senină a ideilor în focul luptelor zilnice, unde se plămădește istoria, este dovada supremă a trăinicieii ei. Numai acelea din concepțiile istorice, care în focul luptelor de clase se dovedesc a fi un instrument folositor, vor fi păstrate, celelalte vor fi aruncate în muzeul ideilor perimate, precum arunci o spadă ruginită.

De altfel nici concepția idealistă nu face altfel. Și ea coboară în mijlocul luptelor zilnice. Având însă altă funcție de îndeplinit, apărarea ordinii sociale existente dându-i un rol pasiv, ea își poate impune anumite forme de moderație, la care ține foarte mult și se poate da nu drept rezultat al unei ideologii de clasă, ci drept rezultat al gândirii în sine. Prin aceasta existența ideologiei de clasă nu pierde nimic din realitatea ei.

Am văzut cum, în situația specială de clasă, în care luptă împotriva feudalismului, burghezia eră silită să accepte concepția materialistă. Cum în situație de clasă din perioada restaurației, ea este împinsă să introducă în istorie noțiunea de evoluție. În situația de clasă, în care se află astăzi, ca clasă dominantă, veți înțelege că ea nu poate să ducă noțiunea de evoluție pînă la ultimele ei consecințe. Într'adevăr, dacă burghezia ar recunoaște societății actuale caracterul efemer al epocii sclavagiste, dacă i-ar recunoaște caracterul vremelnic al feudalismului, ar trebui să recunoască prin aceasta și fatala ei prăbușire de mâine. Dar acesta este un lucru pe care nu l-a recunoscut în cursul istoriei nici o clasă dominantă și burghezia nu poate să facă excepție. Singur proletariatul, ca o clasă care tinde spre prefacerea radicală a societății existente putea să meargă pînă la ultimele consecințe ale istoriei de evoluție și a și mers.

Într'adevăr, în geniala analiză pe care o face Marx societății actuale, analiză pe care în *Preambulul programului dela Erfurt*

Kautsky o sintetizează în mod lapidar, ne sunt înfățișate tendințele de dezvoltare, care se manifestă în societatea actuală și care duc în mod necesar spre societatea socialistă.

Acolo ni se arată că mica întreprindere decade. Aceasta aduce cu sine pe deoparte despărțirea lucrătorului de mijloacele-sale de producție, proletarizarea sa, pe de alta monopolizarea mijloacelor de producție de către un număr tot mai mic de magnați ai capitalului. Paralel cu această monopolizare asistăm la biruința tot mai accentuată a marilor exploatări și la un spor imens al productivității. Beneficiile acestei dezvoltări sunt toate, sau mai toate, monopolizate de acei cari dețin mijloacele de producție. Pentru proletariet, schimbarea aceasta nu aduce cu sine decât un spor de nesigurantă în viață, un spor al degradării — spune programul din Erfurt — al apăsării politice și al exploatării. Dar odată cu această dezvoltare proletariatul crește ca număr, el resimte tot mai profund antagonismul în care se află față de burghezie, lupta de clasă ajunge tot mai intensă și societatea tinde să se separe tot mai mult în două mari tabere dușmane: pe de o parte proletariatul exploatat, pe de alta burghezia exploatoare¹.

În această societate, frământată de antagonisme de clasă, se ivesc — în mod periodic, spune Marx, — crize economice cu tendința de a deveni cronice, care sguđuie întreaga societate. Aceste crize dovedesc că forțele productive au ajuns astăzi la un grad de dezvoltare, care nu se mai poate împacă cu formele proprietății individuale. Din această ivire periodică a crizelor se înfățișează, în mod tot mai limpede, necesitatea transformării mijloacelor de producție din proprietate privată în proprietate socială. Singurul purtător al acestui proces de transformare este proletariatul, căci toate celelalte categorii sociale se opresc în pragul proprietății individuale.

Lupta, pe care o duce proletariatul pentru trecerea mijloacelor de producție din proprietatea individuală în cea socială, devine în mod necesar o luptă politică, deoarece socializarea nu e posibilă decât cu ajutorul și după cucerirea puterii politice. Rostul social-democrației, partidul de clasă al proletarietului, nu e altul decât acela de a da mai multă conștiință acestei lupte, de a introduce unitate, de a scoate neîncetat în relief țelul final al acestei lupte, a cărei victorie nu poate fi asigurată decât prin colaborarea proletarietului din toate țările.

Acestea ar fi, pe scurt, tendințele pe care ni le înfățișează Marx ca legi de dezvoltare ale societății capitaliste.

Vedem de aci că socialismul nu ne este înfățișat ca realizarea unui concept etic, ca obiectivizarea unei idei abstracte de dreptate sau egalitate, ci ca un rezultat necesar al dezvoltării economice.

Economia este aceea care creează elementele materiale, care fac posibilă o societate nouă; ea dă naștere și claselor care au interesul să realizeze această transformare. Toate acestea se desfășoară cu puterea unei legi naturale. Veți înțelege tăria pe care a imprimat-o o astfel de ideologie unei clase aflate în luptă împotriva tuturor puterilor dominante. De aceea nu trebuie să ne mirăm dacă mai toate tendințele — pe care le-am expus pe scurt — au fost contestate de purtătorii de cuvânt ai ideologiei burgheze.

Astfel s'a contestat, în primul rând, că superioritatea marilor întreprinderi ar fi atât de covârșitoare pe cât o afirmăm noi. Dacă adversarii marxismului ar avea dreptate în acest punct socialismul s'ar dovedi irealizabil. Pentru ca procesul de producție modern să poată fi condus dintr'un punct central și după un plan rațional, este necesar ca el să se fi concentrat în cât mai puține mari exploatări. Un aparat de producție, fărâmițat în milioane și milioane de gospodării private, nu poate fi socializat. Dacă am admite deci această obiecție, după care procesul de concentrare nu are loc, ar însemna să admitem implicit că socialismul, cel puțin în forma preconizată de marxism, este irealizabil.

Desigur, sunt și ideologi, cari văd posibilitatea unei emancipări pe calea unei societăți în care temelia să fie alcătuită de mica întreprindere. Nu numai poporanistii, dar și unii socialiști socot aceasta cu puțință. Însă un asemenea deziderat stă în completă contradicție nu numai cu marxismul, ci și cu necesitățile omului modern în general. Într'adevăr, în mod conștient sau nu, din momentul ce se fac adeptii unei societăți, care se sprijină pe mica întreprindere, ideologii aceștia renunță la toate cuceririle societății moderne, la artă și știință. Numai în cadrul unei societăți, care se bazează pe marea întreprindere, este posibilă o formă de conviețuire superioară celei moderne. Dacă s'ar dovedi că singur capitalismul poate să se împace cu progresele tehnicii moderne, socialismul s'ar dovedi a fi o utopie. Socialismul se împacă însă cu marea exploatare, care reprezintă chiar una din condițiile sale de înfăptuire.

În genere nici nu se contestă, în mod absolut, de către cei mai serioși dintre adversarii noștri, superioritatea vădită a mării întreprinderi. Cei mai mulți se mărginesc să tăgăduiască, că progresele ei ar fi atât de accelerate, pe cât am afirmat-o noi. Aceasta, în definitiv, nu schimbă nimic din direcția dezvoltării sociale. Biruința mării exploatări poate avea loc mai încet sau mai repede. Cert este că superioritatea ei există chiar și în domeniul agriculturii, unde a fost cel mai des contestată. Nu se poate tăgădui superioritatea tehnică a mării exploatări agricole. Desigur că astăzi, grație unor factori vremelnici pe care nu-i pot analiza aci în amănunte, micile

întreprinderi reușesc să se mențină în agricultură. Ele își mențin pozițiile, dar nu înfrâng marea exploatare.

Dar fenomenul acesta, adus ca argument hotărîtor, nu se petrece numai în domeniul agriculturii, ci și în alte ramuri de producție, ceea ce de altfel este foarte logic: pentru ca marea exploatare să poată lua naștere, pentru ca mașinismul să poată înlocui cu succes munca manuală, este nevoie ca procesul de producție să fi ajuns la un mare grad de diviziune a muncii. Fiecare operație trebuie să fi fost simplificată îndeajuns, înainte ca ea să poată fi îndeplinită de mașină. Aceasta este cazul în cele mai multe ramuri de producție, dar nu în toate. Nimeni nu poate — biziindu-se pe aceasta — să conteste superioritatea mării exploatări, ci cel mult se poate spune: în anumite ramuri de producție nu s'a ajuns la un grad suficient de progres, pentru ca marea exploatare să poată începe calea ei de dezvoltare. În aprecierea acestei probleme este hotărâtor faptul că nici agricultura, nici anumite alte ramuri de producție, cum sunt meșteșugurile artistice, nu alcătuiesc temelia societății moderne; iar în ramurile de producție pe care se sprijină în primul rând societatea modernă, superioritatea mării întreprinderi este zdrobitoare. Nimeni nu contestă superioritatea mării exploatări în industria metalurgică sau textilă, în industria extractivă sau în aceea a transporturilor, căci Stinnes și Castiglione, Urquardt și Rockefeller au grija s'o dovedească zilnic. A tăgădui cu toate acestea supremația mării exploatări, pe baza unor considerente ca cele de mai sus, înseamnă a recurge la un simplu subterfugiu, căci, după cum nu se poate tăgădui Angliei caracterul capitalist, pentru că în regatul insular se mai mențin vestigiile de proprietate feudală, tot astfel nu se poate contesta superioritatea mării exploatări asupra celei mici, pe baza faptului că în anumite ramuri de producție, de o însemnătate secundară, munca manuală și micile întreprinderi se mențin cu succes.

Deasemenea, se contestă exactitatea afirmațiilor marxiste în privința crizelor. Din capul locului trebuie să facem o deosebire între criza propriu zisă deoparte, iar de alta caracterul ei de periodicitate și tendința ei de a deveni cronică. Criza ca atare nu poate fi contestată* ea este un fenomen legat în mod indisolubil de felul capitalist de producție. Căci ce este acest proces de producție alta decât acoperirea necesităților sociale prin producători privați, independenți unii de alții, cari își reglementează producția după factori de apreciere subiectivi și nu se întemeiază pe nici o dată certă. Din moment ce producția capitalistului e mai mică decât necesitățile sociale, cresc prețurile. El este astfel îndemnat să sporească producția, pentru a putea acoperi cererea. Pe dată ce producția este mai mare decât consumul, mărfurile nu se mai pot

desface, — încep să scadă prețurile — și astfel intervine criza. Legea pe care ne-o prezintă liberalismul economic ca regulator al societății capitaliste, legea ofertei și a cererii, nu este altceva decât criza de care vorbim noi. « Regulatorul » acesta idilic înseamnă în realitate faliment, lipsă de lucru și mizerie pentru zeci de milioane de oameni. În zilele noastre băntuie cu furie o criză asemănătoare și e greu să se conteste realitatea unui fenomen, ale cărui manifestări se petrec sub ochii noștri.

Fapt este că în ultimele decenii s'au vădit anumite tendințe, care fac să nu mai putem afirmă cu aceeași tărie caracterul periodicității crizelor și tendința lor de-a deveni cronice. Dar aceasta nu schimbă nimic din economia generală a marxismului. N'are importanță dacă criza se ivește la 15, 18 sau 25 de ani, dacă se repetă în mod periodic, sau dacă izbucnește spontan. Urmărilor ei sunt în toate cazurile aceleași. Așa dar și în privința crizelor putem menține concluziile la care a ajuns Marx și să repetăm cu el, că singurul regulator al societății capitaliste este catastrofa.

O altă obiecție care ni se aduce foarte des, este și aceea în legătură cu așa numita teorie a degenerării, « Verelendungstheorie », nume pe care l-au dat adversarii și nu noi acestei teorii.

Am văzut că în programul din Erfurth se afirmă că societatea capitalistă are tendința să degradeze tot mai mult proletariatul. Ni s'a obiectat însă de către adversari, că în dezvoltarea ultimelor decenii, proletariatul s'a ridicat dintr'o situație din cele mai grele și a ajuns la un nivel de traiu cu mult superior celui de acum trei sferturi de veac.

Dacă am cercetă cărțile albastre, anchetele oficiale făcute pe la jumătatea veacului trecut de inspectorii industriali ai guvernului britanic, am vedea, că situația proletariatului de atunci eră îngrozitoare. Se lucrau 18—20 de ore zilnic, în condiții absolut neigienice, fără măsuri de apărare împotriva accidentelor. Femeile și copiii lucrau laolaltă cu bărbații vârstnici, fără deosebire. În mine se întâlneau copii de 6,5 și chiar 4 ani îndeplinind munca cea mai istovitoare. Tineri de 17—18 ani nu știau cât fac două și cu două, nu auziseră niciodată de Nelson. Întrebați cine a fost Cristos asemenea tineri au răspuns că a fost un rege de de mult din Londra.

Dacă comparăm situația acelei muncitorimi cu aceea a proletariatului de astăzi, nimeni nu poate tăgădui deosebirea mare dintre trecut și prezentul, care a dus fără doar și poate la o mare ridicare a nivelului de traiu material, intelectual și moral al proletariatului. Dar noi nici nu negăm această evoluție, ci tăgăduim numai că această dezvoltare a fost rezultanta unor tendințe inerente capitalismului. Atât tăgăduim. Rezultatele reale ale prezentului le vedem, dar socotim că ele sunt datorite luptei duse *împotriva* capitalismului.

lui, iar nu influenței capitalismului. Intr-adevăr, la un moment dat al dezvoltării, proletariatul începe să se organizeze și reușește astfel să anihileze tendințele de degradare ale capitalismului. Tendința aceasta capitalistă se menține însă și dovada cea mai bună o avem astăzi sub ochii noștri: ori unde slăbește puterea organizațiilor clasei muncitoare, ori unde ea pierde din puterea care i-a asigurat anumite cuceriri, clasa capitalistă smulge proletariatului exact atât înapoi cât a pierdut acesta din puterea sa. Vedeți ce se petrece astăzi în Bavaria, Ungaria, Italia. Pretutindeni unde organizația proletară slăbește, i se smulg cuceririle obținute în trecut.

De altfel socialismul își așteaptă realizarea dela ridicarea nivelului de traiu al proletariatului. Dacă noi am afirmă că muncitorimea nu se poate ridica în cadrul societății actuale, că nivelul ei trebuie să scadă, aceasta ar însemnă implicit că socialismul va fi irealizabil, căci el nu poate fi rezultatul exploziei spontane a unor mase flămânde și desnădăjduite, ci opera chibzuită, îndelung pregătită și realizată în curs de decenii, de către o clasă muncitoare ajunsă la putere nu numai prin număr, ci și în temeiul superiorității ei intelectuale și morale.

Dar mai presus de obiecțiile aduse superiorității marelui exploatare, crizelor sau degenerării — argumente împotriva socialismului ajunse clasice — ni se aduce azi un argument hotărîtor: *Rusia sovietică*. Bolșevismul, credințele și metodele sale sunt indentificate cu marxismul, iar rezultatele sale practice ne sunt înfățișate ca o supremă dovadă a utopiei socialiste.

Asemenea încercare trebuie s'o respingem cu hotărîre, și Domniile voastre, după cele expuse de mine până aci, veți înțelege pentru ce. Într-adevăr v'am înfățișat ca idee fundamentală a marxismului, aceea, că economia este factorul care determină nu numai viața materială a societății, ci și pe cea spirituală, că realizarea asocialismului este condiționată de nenumărate condiții, de dezvoltarea marelui industrii, de ridicarea proletariatului, într-un cuvânt de dezvoltarea modului capitalist de producere cu toate urmările sale.

Ce este oare bolșevismul rus alta, cu încercarea sa de a trece deadreptul din plină barbarie feudală la socialism, decât o tăgăduire a marxismului? Cum poate cineva să identifice socialismul științific, mișcare și ideologie rezultată din dezvoltarea marelui industrii, cu o revoluție socială izvorâtă din nevoile agriculturii și ale țărănimii? Insuș falimentul practic al bolșevismului cu grandioasa sa încercare de a violenta legile economiei și cu falimentul la care acesta a dus în mod necesar, sunt o supremă confirmare a ideii fundamentale a marxismului.

Dar ni se obiectează: cum să nu luăm bolșevismul drept doctrină marxistă, când el însuși ni se prezintă ca atare? Când el însuși se afirmă singurul reprezentant al marxismului nefalsificat? Și când se știe că elementul determinant al mișcării bolșevicii l-au alcătuit, cel puțin la început, muncitorii dela orașe, iar idealul lor a fost realizarea socialismului integral?

Totuș nimic mai firesc decât acest rol al proletariatului industrial rus și travestirea ideologiei sale primitive în formele socialismului marxist. Dacă cercetăm revoluțiile burgheze din Anglia și Franța — vom vedea că și acolo trecerea dela feudalism la capitalism nu a fost opera burgheziei singure, ci rezultatul unei alianțe a acesteia cu elementele plebee revoluționare, care reprezentând elementul cel mai radical, smulg la un moment dat conducerea mișcării din mâinile burgheziei, tind să treacă dincolo de cadrul revoluției pur burgheze, pentru ca apoi, sub presiunea împrejurărilor economice înapoiate, să se prăbușească spre a cedă din nou locul burgheziei.

Yeomenrya engleză, ironsizii din armata lui Cromwell, sansculoții, jacobinii, plebea orășenească înarmată, încearcă să introneze prin dictatură dreptul lui Hristos pe pământ în veacul al 17-lea, iar în cel de-al 18-lea libertatea, fraternitatea, egalitatea. Acelaș lucru se petrece și în Rusia. Mișcarea burgheziei pentru a răsturna feudalismul atrage pe primul plan nu numai imensa majoritate a țăranului infometat de pământ, ci și pătura cea mai energică a populației orașenești: proletariatul. Într'adevăr, dacă în veacul al 17-lea elementul cel mai radical îl reprezintă țăranimea mijlocașă, în veacul al 18-lea meșteșugarii foburgurilor pariziene dau revoluției franceze elanul pe care îl cunoașteți, iar în revoluția burgheză rusă, petrecută sub ochii noștri, în veacul al 20-lea, după ivirea mării industrii, nimic mai firesc decât înlocuirea yeomenryei engleze și a jacobinilor parizieni, prin proletariatul din Petrograd. Iar după cum nu ne miră că elementul țăranesc din armatele lui Cromwell îmbracă aspirațiile sale în forma gândirii bisericesti, iar mica burghezie pariziană se drapează cu ideologia enciclopediștilor, nu trebuie să ne mire nici faptul că proletariatul rus adoptă formele gândirii socialiste și încă mai puțin faptul că dintre concepțiile socialiste, bolșevismul adoptă — dacă nu ca fond, cel puțin ca terminologie — pe cea mai desăvârșită, pe cea dominantă: doctrină marxistă.

Nu din orientul înapoiat, ci din apusul industrial așteptăm noi realizarea socialismului. Acolo unde majoritatea populației s'a grămădit în orașe, unde majoritatea locuitorilor o alcătuiește proletariatul, unde organizațiile sale economice și politice sunt cele mai puternice și dispută întâietatea tuturor celorlalte partide

laolaltă, acolo unde productivitatea muncii a sporit enorm și concentrația capitalistă a atins un grad înalt, care îngăduie conducerea producției după un plan central, unde clasa muncitoare, educată și disciplinată prin lupte de mai multe generații, a atins un nivel intelectual îndeajuns de ridicat spre a face față tuturor problemelor pe care le pune viața atât de complexă și delicată a societății moderne aceuia care deține cârma statului, acolo va trebui să ia naștere socialismul.

Dar cei mai mulți dintre aceia, cari nu participă direct la lupta proletariatului, se cutremură de groază la ideea comunismului de mâine, pe care chiar atunci când ajung să-l recunoască drept forma inevitabilă a societății viitoare, îl consideră ca o întoarcere la aceea ce purtătorul de cuvânt al liberalismului economic a numit treapta cea mai de jos a omenirii, la începuturile ei de sălbătăcie.

Și totuși! Cercetând în mod fugar icoana dezvoltării așezămintelor omeniești vom vedea cum în domeniul politic această evoluție a și avut loc sau e pe cale de înfăptuire. Într'adevăr, omenirea primitivă cunoaște democrația desăvârșită: adunarea populară a tuturor membrilor colectivității deține direct toate puterile. În faza de dezvoltare în care se mai aflau năvălitorii germani, când năruiau imperiul roman, democrația mai eră temelia așezărilor lor. Adunarea populară eră deținătoarea suverană a tuturor puterilor tribului, în cadrul gintei, cu înrudiri de sânge, domnea asemenea democrația deplină, iar rarele funcții — precum principele în timp de războiu — erau toate electiv. Cu trecerea la plugărie democrația piere în stat: funcțiile de căpetenie trec în mâna nobililor feudali și a preoților. Numai în cadrul îngust al satului se mai menține o rămășiță de democrație locală. Odată cu ivirea monarhiei absolutiste și a birocrației ei, se sting mai pretutindeni și cele din urmă rămășițe ale democrației primitive. Dezvoltarea aceasta a fost necesară și numai prin abdicarea dela formele primitive ale democrației s'a putut ajunge la progresele de azi. Însă nici concentrarea întregii puteri în mâinile autocratului central și ale birocrației sale nu a fost veșnică. Pe dată ce condițiile necesare sunt date, masele populare smulg din nou, una câte una, vechile libertăți și drepturi. Sistemul reprezentativ electiv câștigă tot mai mult teren. Se democratizează tot mai mult pe lângă puterea legiuitoare și cea executivă: ea e smulsă tot mai mult din mâna statului și înapoiată sub formă de autonomie regională și locală în mâinile poporului. În Anglia — unde formele democrației moderne sunt cele mai înaintate — asistăm la biruința tot mai mare nu numai a autoadministrării, ci și a auto-guvernării, a self-governmentului, la o înlocuire tot mai pronunțată a birocrației prin participarea directă și imediată a cetățenilor. Ce alta reprezintă self-governmentul

englez, care e cu mult mai cuprinzător decât auto-administrația, căci implică nu numai executarea legilor parlamentului central, ci și puteri legiuitoare și judecătorești proprii ale comunei, districtului și comitatului autonom, decât reinvierea, sub forme moderne, a democrației primitive.

Și credeți D-v., că un feudal din epoca lui Ludovic al XIV, crescut în ideile timpului său, s'ar fi cutremurat mai puțin la ideea unei societăți în care puterile, în loc de a fi concentrate în mâna Regelui Soare, s'ar afla pulverizate în mâna milioanei de indivizi, alcătuiind poporul și prefăcuți din umil obiect în subiect conștient al politicii? Desigur că groaza ar fi fost aceeași, și totuși cine ar putea, pe simpla bază a unor asemănări exterioare, să identifice tribul primitiv german, cu democrația anglo-saxonă modernă, ale cărei forme de manifestare sunt atât de străine spiritului nostru, încât nu găsim pentru ele nici cuvântul care să le redea și nici măcar o noțiune juridică corespunzătoare?

Pentru ce ne-ar mira mai degrabă asemenea evoluție, dacă în loc de a se petrece în domeniul politicii s-ar petrece în acela al economiei?

Comunismul primitiv a dispărut, ca și democrația primitivă pentru că înlăturarea sa a fost necesară progresului. În clipa în care ajunse o piedică a dezvoltării, el a trebuit să piară. Odată cu sporirea productivității în colectivitățile primitive, odată cu începerea schimbului între producători, introducerea proprietății private, care singură corespunde producerii de mărfuri, de bunuri pentru schimb, a fost necesară. Tot atât de necesar a fost ca zeci și sute de robi să muncească pentru ca din prisosul muncii lor să se poată întreține și desvoltă în răgaz, în afară de orice preocupări și griji materiale, un Aristotel. Zeci și sute de mii de șerbi au trebuit să se istovească, pentru că în jurul castelului medieval trubadurul să găsească prilej și imbold pentru poemele sale, pentru că în jurul curții regești artele frumoase să poată progresa. Zeci de milioane de proletari au trebuit să îndure lanțurile sclaviei moderne ale salariatului, pentru că societatea de astăzi să ajungă la cuceririle minunate ale științei moderne. Fiecare dintre aceste etape a reprezentat un progres, fiecare dintre ele a însemnat o lărgire a cadrului celor cari participau la cuceririle spiritului uman. Azi productivitatea a ajuns atât de mare încât e dată putința unei societăți în care să cadă ultimul privilegiu și întreaga colectivitate omenească, deservită de robii de oțel ai tehnicii moderne, să participe ca egali în domeniul economiei, după cum a și ajuns să participe ca egali în domeniul politicii. Căci, după cum o spune cu drept cuvânt Kautsky, socialismul nu înseamnă altceva decât transplantarea democrației din domeniul politicii în acela al economiei.

Am văzut cum unealta a dat omului putința să se despartă de restul lumii animale, să se smulgă de sub imperiul imediat al legilor naturii, și, stăpân pe tehnică, să-și croiască drumul spre civilizația modernă. Dar unealta, precum toți marii protectori, a ajuns să pună ea stăpânire pe om. În cursul dezvoltării sociale omul a pierdut tot mai mult dominația asupra procesului de producere, care — rămas cu atât mai neînțeles cu cât se complicau mai mult formele sociale, cărora le dădea naștere — a dus la formele producerii anarhice de mărfuri de azi, cu toate rezultatele pe care le cunoaștem. Dar societatea modernă, sfâșiata de lupte de clasă și însângărată de catastrofe, se apropie tot mai mult de clipa în care omenirea, punând din nou stăpânire pe procesul de producere, va redeveni stăpâna propriilor ei destine.

În ziua în care aceasta se va fi realizat, omenirea va putea sărbători cea mai falnică dintre biruințele ei.

1923

Extras din volumul *Doctrinile Partidelor Politice*

¹ Dacă în cele ce urmează nu am insistat asupra *luptei de clasă*, — deși ea alcătuiește piatra unghiulară a activității practice a socialdemocrației aceasta se datorește faptului că dintre subiectele anunțate de către I.S.R. făcea parte și « *Lupta de clasă* », pe care urma s'o trateze pe larg Ilie Moscovici, asupra conferinței căruia am ținut să nu încălc cu nimic.

Anarhismul

1. INTRODUCERE

S'a expus dela această tribună doctrinele diferitelor partide și curente politice. Fiecare din aceste doctrine reprezintă fie interesele unei anumite clase sociale, fie aspirațiunile unei întregi societăți, fie idealul omenirii în timpul de față. Cu alte cuvinte, doctrina are la bază concepțiuni elaborate în conformitate cu nevoile care iau naștere din însăși realitatea socială.

În expunerea anarhismului, — trebuie să spunem dela început, — nu vom întâlni această conformitate cu realitatea. Mai întâiu anarhismul nu reprezintă nici o clasă socială, fiindcă desființează, cum vom vedea, orice diferențiere socială. Apoi anarhismul nu reprezintă nici aspirațiunile unei anumite societăți încadrate într-un Stat național, fiindcă nu recunoaște autoritatea Statului. În sfârșit, anarhismul, deși pretinde a reprezintă binele omenirii, nu urmărește un ideal definit cu privire la progresul societății.

Anticipăm aceste caracterizări, pentru a face legătura între anarhism și celelalte doctrine politice. Faptul de ținut în minte este că nu există o doctrină a anarhismului în același sens ca o doctrină a unei clase sociale, a unei societăți sau a unui ideal social. Aceasta se explică, bine înțeles, dacă ne amintim că doctrina implică gândirea organizată și oarecare tradiție în aplicarea reformelor sociale, două puncte, pe care anarhismul le neagă prin definiție.

În adevăr, care este esența anarhismului, ca doctrină? O teorie care desființează Statul, adică tocmai elementul organizator al societății; o teorie care nu recunoaște nici o autoritate în afară

de aceea a conștiinței individuale; o teorie care neagă ordinea determinată de legi și convențiuni.

Există două feluri de anarhism, dacă ținem seama de înțelesul etimologic al cuvântului¹: anarhism ca atitudine individuală, și anarhism ca doctrină politică. Cel dintâiu este o poziție pe care fiecare individ o ia din timp în timp, și o ia cu atât mai des cu cât posedă o personalitate mai puternică. Reacțiunea individului în contra mediului este o atitudine anarhică în sensul că se îndreaptă mai mult sau mai puțin împotriva autorității colective. Dar manifestarea individualității inovează condițiuni și concepțiuni numai pe cale sugestiunii. Efectul ei asupra societății se reduce de fapt la o influență care se impune fără mijloace violente. Așa, toate personalitățile mari în artă, știință, filozofie și religie exercită o influență anarhică, adică o influență în contra ordinii existente și a valorilor în curs.

Dar un astfel de anarhism nu ne poate interesa aici, fiindcă el nu se referă direct la problemele sociale.

2. TEORIA ANARHISMULUI

Să cercetăm anarhismul politic, să vedem întrucât el poate fi numit o doctrină. Mai întâiu anarhismul pune problema individului față de societate, o problemă pe care nimeni nu o poate nega sau ignora. Individualul și socialul sunt termeni corelativi în realitatea socială, dar pentru teoreticianii anarhismului ei sunt termeni contradictorii. Deaici naște caracterul excentric al anarhismului. Aceasta se vede clar din opoziția pe care o ia anarhismul față de socialism.

În contradicție cu socialismul, care reprezintă atât în economie cât și în politică un sistem colectiv, anarhismul reprezintă un sistem individualist prin excelență. În locul forței de drept necesară pentru menținerea societății, anarhismul susține că societatea poate trăi fără nici o forță și fără nici o constrângere juridică. Deși ambele doctrine izvorăsc din aceeași concepție a dreptului natural totuși fiecare se deosebește în privința libertății omului în societate. Socialismul susține că binele societății cere o stăvilire cât mai severă a libertății individuale în folosul comunității și o regulare colectivă a procesului de producție, pe când anarhismul se ridică în contra oricărei intervenții colective și oricărei limitări a libertății individuale. Într'un cuvânt anarhismul reprezintă sistemul celei mai largi libertăți omenești posibile sau un fel de liberalism dus la extrem².

La baza concepției anarhismului se află, aşadar, convingerea că numai din libertatea deplină a indivizilor poate naşte o armonie politică şi socială; că orice intervenţie autoritară asupra libertăţii face pe individ mai puţin productiv în societate; că orice întreprindere trebuie să se facă de voie bună, în înţelegere comună cu fiecare individ, dar cu posibilitatea de a disolva contractul ori-când, dacă nu mai există aceeaş voinţă din toate părţile; că cea mai potrivită viaţă socială este aceea care nu prezintă nici un fel de coerciune, nici o lege, nici un stăpân. Cu alte cuvinte, toţi oamenii sunt liberi să facă ce voesc în limita conştiinţei lor individuale.

Se înţelege dela sine că în astfel de condiţiuni Statul nu mai are ce căuta; că legile şi sancţiunile nu mai au nici un rost; că orice ordine legală dispăre în faţa libertăţii infinite a individului.

Starea de lucruri pe care o proclamă astfel anarhismul este în contradicţie cu tot ce numim noi civilizaţie, cu o mică excepţie poate, anume aceea a proprietăţii individuale, pe care uneori nu numai că o afirmă, dar o extinde şi în ceea ce priveşte relaţiile individului faţă de societate, în sensul că individul nu recunoaşte a fi dependente de societate, ci se consideră de sine stătător.

Ar părea că anarhismul este nu numai antisocial, ci şi anti-moral, căci nu este moral a nesocoti drepturile celorlalţi oameni pentru a-ţi afirma egoismul fără nici o limită. Cu toate acestea, nu trebuie să uităm că anarhismul naşte ca orice teorie socială, dintr'un motiv etic. Nevoia unei îmbunătăţiri, credinţa în realizarea fericirii, convingerea că toate vor merge mai bine dacă se va schimba ordinea actuală a condiţiilor sociale, — toate acestea sunt stimulente utilitare, care pun pe anarhist pe acelaş plan etic cu toţi reformatorii sociali.

Pe lângă motivul etic sunt precedentele psihologice care determină concepţia anarhismului. Nu se poate analiza teoria anarhismului în afară de substratul psihologic al ideologiei pe care o reprezintă. Înainte de a fi o teorie, anarhismul este o dispoziţie sufletească, ceea ce numesc germanii «eine Stimmung» care ia naştere dintr'o revoltă, de fapt, din conflictul individului cu colectivitatea. De o parte avem elanul spontan al individului, de altă parte reprimarea organizată a mediului, sau de o parte natura, de altă parte societatea.

Din această dualitate iau naştere, în fond, toate problemele sociale. În adevăr, ce sunt problemele cu care se luptă cărmuitorii unui Stat, conducătorii unei comunităţi şi chiar şeful unei familii, decât antinomia care există între individ şi colectivitate, între interesele individuale şi interesele sociale?

Anarhismul însă, ca atitudine politică, se deosebeşte de oricare altă doctrină politică prin faptul că nu recunoaşte realitatea, adică tocmai al doilea element al problemei. Adevărul este că anarhismul priveşte realitatea dintr'un singur punct de vedere, acela al individului. Prin urmare anarhismul este o concepţie unilaterală.

3. PRECEDENTELE TEORIEI

Dar înainte de a trage concluziile asupra metodei insuficiente cu care anarhismul încearcă să rezolve problema socială, să vedem cum au înţeles să argumenteze reprezentanţii de seamă ai acestei teorii.

Idea anarhismului e veche ca orice idee, poate tot atât de veche ca şi lumea. În India şi în China, cu trei ani înainte de era creştină, se găseau din timp în timp oameni cari aţâţau masele la revoltă în contra Statului sau a stăpânitorului. Aceste fenomene erau dominate de aceeaş concepţie, că omul e bine să scuture jugul autorităţii şi al-legii. La grecii din antichitate găsim chiar un nucleu de concepţiuni anarhice. Se spune că *Aristipp*, întemeietorul şcolii hedoniste, fiind odată întrebat cărei clase aparţine, clasei conducătoare sau clasei conduse, ar fi răspuns că nu aparţine nici uneia, implicând prin aceasta că e în afară de orice categorie socială. *Zeno Stoicul* propovăduia comunitatea fără Stat ca un ideal al viitorului³. *Diogene Cinicul* se declară pe faţă, cum ştim, ca inamic al Statului şi al instituţiilor sociale. Nu este întâmplător, ci caracteristic că toţi cinicii antichităţii erau anarhişti, proclamând natura ca singura stare fericită a omului şi negând societatea în orice formă. Antiteza între natură şi societate, pe care o relevam mai sus, iese în acest caz şi mai bine la iveală.

Nu este locul aici a urmări anarhismul în decursul veacurilor. Oricine cercetează instituţiile unei epoci sau a unui Stat, descoperă elemente de anarhism mai mult sau mai puţin pronunţate. Revoluţiunile sociale şi politice pot fi considerate ca fenomene de natură anarhică. Cum spuneam la începutul acestei conferinţe, tot ce se ridică în contra ordinii existente poate fi considerat ca anarhic. Reformatorii religioşi şi politici sunt astfel elemente anarhice pentru societate. Progresul însuş pare, din acest punct de vedere, a fi un proces anarhic. *Renan* numeşte *Hristos* un anarhist, pe motivul că atât învăătura sa cât şi indiferenţa sa faţă de instituţiile societăţii în care a trăit se îndreptau în contra ordinii existente⁴. Tot aşă se poate spune că *Wiclif*, *Luther*, *Calvin* şi alţi reformatori religioşi au fost anarhişti. Pe domeniul politicii se poate găsi deasemenea astfel de anarhişti. Tiranii din antichi-

tate, privilegiații din evul mediu, bogății și potențaii societății moderne, sunt deasemenea elemente anarhice în sensul că se află deasupra Statului și al legii.

Această interpretare este însă prea vagă și ne face să ne îndepărțăm de la adevărata concepție a anarhismului, fiindcă include o mulțime de fenomene care nu mai corespund anarhismului. Lărgind astfel concepția, suntem apti a confunda anarhismul cu orice invocare politică și socială și cu orice manifestare individuală.

De fapt anarhismul apare ca doctrină politică abia în secolul al XIX-lea. Revoluția din 1848, care eră o reafirmare a principiilor de libertate a revoluției franceze din 1789, limitate de reacțiunea imperialismului din occidentul Europei — pregătește adevărata mișcare a anarhismului. Concomitent cu antipodul său, socialismul, anarhismul se manifestă între anii 1850 și 1895. Aceasta nu este o coincidență, ci o necesitate. Cum am spus, deși opus socialismului, anarhismul reprezintă de fapt al doilea element fundamental al problemei sociale. Legătura între ambele doctrine nu constă însă numai în faptul că formează cele două jumătăți al totului social, ci și în faptul că ambele concepte sunt corelative. Am văzut că anarhismul nu admite această relație, ci o consideră mai mult ca o opoziție contradictorie din cauza punctului de vedere unilateral din care privește realitatea socială. Insuficiența acestei metode se reflectă însă și în socialism, care, după cum știm, privește realitatea socială în mod exclusiv din punctul de vedere al comunității. Ambele doctrine reprezintă două extreme, iar apariția lor concomitentă nu este decât reflectia corelațiunii care există de fapt la baza concepțiilor.

Deasemenea confuziunea care se face între socialism și anarhism uneori cu intenție de către elemente reacționare, dar de cele mai multe ori fără voie, trebuie privită tot ca o dovadă a relației corelative care există între ambele doctrine, care dacă se exclud, se implică reciproc ⁶.

4. GODWIN, STIRNER ȘI PROUDHON

Înainte de a expune ideile anarhiștilor propriu ziși, e nevoie să menționăm câțiva autori, cari prin ideologia pe care o reprezintă în scrierile lor, pot fi considerați ca partizani ai anarhismului. Printre aceștia este englezul *William Godwin*, care a trăit în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și a cărui scriere principală, intitulată « Cercetare asupra Justiției politice și influența ei asupra moralei și a fericirii » ⁷, îl așează ca cel dintâiu teoreti-

cian al anarhismului. În această lucrare, care a inspirat pe *Malthus* în chestiunea populației ⁷, Godwin încearcă să arate că problemele sociale izvorăsc în primul rând din faptul că bogățiile naturale sunt distribuite în mod nedrept și neegal; că dacă s'ar rândui o distribuție echitabilă, atunci nu numai fiecare om ar avea de ajuns, dar o stare de fericire comună s'ar înfăptui pretutindeni; că în acest caz societatea nu ar mai avea nevoie de organizarea Statului sau de vreo altă formă de guvernare care să intervină în mersul normal al vieții sociale. Astfel idealul unei perfecte egalități s'ar realiza pe pământ. Singura organizare publică pe care o lasă Godwin este aceea a juriului (*Jury*). Acest juriu ar avea funcțiunea să judece diferendele iscate între indivizi.

Anarhia apare lui Godwin nu ca o completă lipsă de organizare socială, ci mai mult ca o stare sufletească, o stare de indulgență mutuală (*mutual forbearance*), unde factorul moral și rațional ar determină armonia socială. Concepția lui Godwin este numai în parte anarhistă, anume în ceea ce privește desființarea Statului și proclamarea libertății individuale față de societate; ea este însă comunistă în ceea ce privește distribuția bunurilor, întrucât propune o egalizare a condițiilor economice și sociale.

Pe la 1845 apărea cartea lui *Max Stirner* (*Gaspar Schmidt*) « Unic și proprietatea sa » ⁸, în care se arată dintr'un punct de vedere unilateral că totul e individual, că orice idee este un idol sau o prejudecată, că societatea, Statul, instituțiile și familia nu există decât prin individ și pentru individ ⁹. Această lucrare, scrisă cu patimă și dogmatism, nu a avut nici o influență când a apărut, așa că ea nu înseamnă mult pentru adevărata mișcare a anarhismului. *Hartmann* o menționase în opera sa principală (*Philosophie des Unbewussten*), dar atenția asupra ei a fost deșteptată abia acum vreo douăzeci și cinci ani, când *Nietzsche*, care pare să fi cunoscut lucrarea, începuse să intereseze publicul. O însemnă totuși ca un document istoric, născut fără îndoială din revolta individului în contra Statului acaparator de libertăți al Prusiei și al mișcării socialiste care începuse să se afirme atunci în Germania. Dar Stirner e interesant și pentru alt motiv. În el găsim ideologia anarhistului intelectual care ia o atitudine excentrică față de societate, mentalitatea perversă a individului revoltat în contra limitărilor impuse de comunitate, în sfârșit exaltarea bolnăvicioasă a eului, atât de caracteristică anarhiștilor militanți

Cam în același timp în Franța *Pierre-Joseph Proudhon* emitea teoriile sale excentrice cu privire la proprietate și la organizarea societății. Lucrarea asupra proprietății apărea în 1840, iar opera sa principală « Sistemul contradicțiilor economice sau filozofia mizeriei » în 1846. Lucrările sale cu caracter anarhist mai pronun-

țat apăreau însă ceva mai târziu: « Confesiunile unui revoluționar » în 1849 și « Ideea generală a revoluției în secolul al XIX-lea » în 1851. Aceste lucrări din urmă nu conțin însă idei pe care să nu le găsim în celelalte două lucrări pomenite¹⁰.

Anarhismul lui Proudhon este imbibat de idei comuniste și socialiste. Ceeace îl face să fie considerat ca anarhist este încercarea lui de a înlocui autoritatea Statului printr'o guvernare liberă bazată pe rațiune. În locul legii trebuie să fie contractul liber. Cu toate acestea Proudhon nu rămâne un anarhist consecvent. Lucrările sale de mai târziu, în special aceea asupra principiului federativ (*Du principe fédératif*, 1863), mărturisesc nu numai imposibilitatea anarhiei, dar propun chiar reforme sociale pe principii care nu sunt departe de mentalitatea burgheză. Aceasta i se desvăluia ca o necesitate când încercă să armonizeze principiile anarhiste cu principiile comuniste, căci calea mijlocie duce întotdeauna la concepția normală a societății.

5. BAKUNIN ȘI KROPOTKIN

Adevărații anarhiști doctrinari și consecvenți ne vin din Rusia, țara ca societatea cea mai șubred organizată. Acest fapt este caracteristic, căci în nici o parte anarhismul, adică doctrina dezordinii, nu se naște mai ușor decât acolo unde condițiile sociale sunt mai puțin stabile și unde siguranța societății atârână de forme artificiale.

Mihail Bakunin și Petru Kropotkin au enunțat prin diferite broșuri, într'o formă populară și dogmatică, așa numita doctrină a anarhismului, care a avut o epocă de înflorire în a doua jumătate a secolului trecut. Ambii erau produsul societății rusești, unde arbitrarul ținea loc de guvernare, iar tirania era considerată ca organizare socială.

Bakunin era conștient de caracterul artificial pe care-l avea societatea țaristă. Într'un pamflet scris sub regimul țarului Alexandru al II-lea, când liberalismul se luptă cu reacțiunea în Rusia, el declară: « În sensul moral, social și politic, limitele Asiei sunt unde începe arbitrarul și violența. Dacă aceasta e adevărat, noi suntem acum în Asia, sau mai bine Asia guvernează Rusia. Căci umea noastră oficială, toată actualitatea noastră nu sunt decât un amalgam de arbitrar tătăresc și de forme germane »¹¹.

Incurajat de unele succese în occidentul Europei, în special în Franța, Spania și Italia, Bakunin întemeiază în 1868 societatea « *Alliance internationale de la démocratie socialiste* », prin care se urmărește idealul unei lumi « liberă și fără lege » în contra tutu-

ror instituțiilor sociale existente. Alianța nu a avut însă o activitate de lungă durată, nefiind susținută de organizațiile socialiste, cu care încercase să se afilieze, fără însă a izbuti.

Bakunin încearcă să arate necesitatea unei revoluții universale și intronarea dezordinii pentru binele omenirii. În construcțiile sale el dovedește însă o naivitate și o lipsă de cunoștințe economico-sociologice cum rareori se întâlnește la teoreticianii doctrinelor politice. Fără îndoială, renumele lui Bakunin, ca al tuturor anarhiștilor ruși, e datorit mai mult activității sale propagandiste decât valorii scrierilor sale.

În lucrarea sa *Dumnezeu și Statul*, Bakunin pleacă de la concepția materialistă a socialismului, pentru a explica atotputernicia religiei și a Statului în societățile moderne. Dacă poporul crede în astfel de absurdități, zice Bakunin, este din cauza stării mizerabile economice în care e ținut de către minoritatea acaparatoare de drepturi și libertăți. « Redus sub raportul intelectual și moral, cât și sub cel material », zice el, « la minimum de existență omenească, închis în viața sa comună ca un prizonier în temnița sa, fără orizont, fără scăpare, fără chiar viitor . . . poporul nu are decât trei mijloace pentru a ieși: două fantastice și al treilea real. Cele dintâi două sunt cabaretul și biserica, desfrâul corpului sau desfrâul spiritului: al treilea e revoluția socială »¹².

După Bakunin, distrugerea oricărei instituții și oricărei autorități se impune ca o condiție esențială pentru traiul și dezvoltarea individului. Ordinea actuală susținută de tradiție sau prejudecăți tinde să sugrume și să degradeze pe om. Chiar suveranitatea poporului, parlamentul și orice formă democratică de guvernare sunt pentru Bakunin obstacole în contra adevăratei libertăți. Singura autoritate pe care Bakunin o recunoaște este aceea a științei « pentru că e rațională și conformă libertății omenești », dar, adaugă el, fără « infailibilitatea și universitatea savantului »¹³. Încolo trebuie să dispară « orice legislație, orice autoritate și orice influență privilegiată, patentată, oficială și legală, chiar ieșite din sufragiul universal », pentru că astfel de mijloace devin întotdeauna o unelte de speculă în mâna unei minorități, care nu știe decât să exploateze majoritatea¹⁴.

Mai ponderat, mai cult și mai pozitiv decât Bakunin este Kropotkin, a cărui scrieri au avut răsunet pe tot cuprinsul Europei. Ca mai toți anarhiștii, Kropotkin pleacă dela interpretarea materialistă a istoriei. Starea actuală a societății se datorește în primul rând distribuirii neechitabile a bunurilor. Kropotkin crede însă că intronarea unei ordine sociale mai bună nu se poate înfăptui decât pe bază de comunism. Anarhismul lui Bakunin era mai mult colectivist, în sensul că lăsa proprietatea individuală

6. MIȘCAREA ANARHISTĂ

și reducea societatea la grupuri limitate de indivizi cu interese comune, pe când anarhismul lui Kropotkin este comunist, privind posesia egală a bunurilor de către toți membrii societății ca cea mai esențială condiție a noului ordin social. În această privință Kropotkin strigă: «Totul e al tuturor!»¹⁵. Soluția practică este, bine înțeles, exproprierea, «dar», zice Kropotkin, «pentru ca exproprierea să poată corespunde cu principiul ei, care este suprimarea proprietății particulare și restaurarea totului pentru toți, trebuie să fie înfăptuită în proporții vaste. Pe o scară mică ar părea, numai tâlhărie vulgară, pe o scară întinsă ar fi începutul revoluției sociale»¹⁶.

Astfel Kropotkin e convins că comunismul este condiția esențială a egalității adevărate și că egalizarea condițiilor se bazează pe un principiu etic. Acest principiu este «tratează pe alții cum ți-ar place să fii tratat de ei în circumstanțe analoage», principiu care se găsește în orice societate, crede Kropotkin, chiar și în societățile animale¹⁷. Dar egalizarea prin comunism și printr-o perfectă reciprocitate de interese implică dela sine excluderea oricărei guvernări și oricărei autorități. «Nu voim să fim guvernați», zice Kropotkin. «Dar prin aceasta chiar, nu declarăm noi că nu voim să guvernăm pe nimeni?»¹⁸.

Mai departe Kropotkin susține că anarhia și comunismul nu sunt produsul unei ideologii abstracte, ci rezultatul realității însăși. Orice autoritate și orice fel de guvernare trebuie să fie desființate, fiindcă așa cere dreptatea naturală. «Statul este protecția exploatării, a speculei, a proprietății particulare», afirmă Kropotkin¹⁹. Cine cunoaște adevărata natură omenească trebuie să admită că toate instituțiile sociale sunt un obstacol pentru libertate și armonie. «Un oarecare ministru abject», zice Kropotkin, «ar fi fost poate un om excelent dacă nu i s'ar fi dat puterea. Singurul mijloc de a ajunge la armonia intereselor este societatea fără exploatare, fără guvernare»²⁰. Emanciparea individului de orice autoritate și în special de autoritatea Statului, este în concordanță și cu progresul științei, susține Kropotkin. În acest sens el declară că «Anarhismul este o încercare de a aplica la studiul instituțiilor omenești generalizările câștigate prin mijlocul metodei naturale științifice inductive; și o încercare de a prevedea viitorii pași ai omului pe calea libertății, a egalității și a fraternității, cu scopul de a realiza cea mai mare sumă de fericire pentru fiecare unitate a societății omenești»²¹.

Cam acestea sunt vederile așa zișilor teoreticieni ai anarhismului. Să vedem cum au înțeles discipolii lui Bakunin și Kropotkin să pună în practică teoria. Ambii teoreticieni au susținut că cel mai eficace mijloc de afirmare al anarhismului este propaganda prin fapte, teroarea. Astfel vedem pe *Netchajew*, autorul unui catechism revoluționar, încercând să propage doctrina dinamitei. Atentatele în contra oamenilor politici și chiar în contra capetelor încoronate sunt mijloace de afirmare a anarhismului. În această privință activitatea anarhiștilor a fost foarte intensă între anii 1870 și 1895. Anarhismul devenise atunci sinonim cu violența și crima²².

Faptul de ținut în minte este că atentatele politice și revoltele muncitorilor au fost mai dese în țările latine, unde terenul șubred al societății era mai potrivit pentru astfel de manifestări. În Franța, *Elisée Reclus* căută să se asocieze cu mișcarea sindicalistă în frunte cu *Pouget* și chiar cu socialiștii, cari însă nu au voit să-l urmeze. Actele desperate ale anarhiștilor ca *Ravachol*, *Vaillant* și alții nu au contribuit decât la sugrumarea mișcării de către autoritățile franceze. Azi mișcarea anarhistă din Franța este în declin și e reprezentată de către «*Union anarchiste*» și de către o minoritate din «*Confédération Générale du Travail*».

În Italia și în Spania mișcarea sindicalistă muncitorească se călăuzește în bună parte de ideile anarhismului. Desele atentate politice au făcut să se răspândească opinia că anarhiștii sunt în aceste două țări mai tari decât oriunde. Totuș mișcarea muncitorească din ultimii ani în ambele țări arată că anarhismul pierde din teren, mai cu seamă în Italia²³.

În Germania și în Austria mișcarea anarhiștilor a fost întotdeauna limitată, *Most*, *Hasselmann* și alți anarhiști germani sunt mai mult produsele legilor contra socialiștilor introduse de către *Bismarck*, decât al condițiilor reale din ambele țări. Dealtfel socialdemocrația germană au repudiat principiile anarhismului la Congresul din Erfurt (1891). Există totuș o federație anarhistă în Germania (*Anarhistische Föderation Deutschlands*) și o organizație anarhosindicalistă (*Anarcho-sindicalistische Organisation*) sub conducerea lui *Rocker*. Și adepții lui *Stirner* au o uniune (*Individualbund*) cu o revistă (*Der Einzige*).

În Rusia îi găsim pe anarhiști disolvați în mihiliști, social-revoluționari și bolșevici. În timpurile din urmă se observă două direcții în mișcarea anarhistă din Rusia, una a anarhiștilor sindicaliști prin masa muncitorească dela orașe în frunte cu *Voline* și *Maximow*, și anarhiștii comuniști prin masa țărănească în

frunte cu *Karelin*. Regimul bolșevist pare să nu tolereze pe anarhiști. Aproape toate organele lor de publicitate au fost desființate dela venirea la putere a lui *Lenin*.

În sfârșit, în țările anglo-saxone anarhismul militant s'a manifestat mai puțin decât oriunde, deși atât în Anglia cât și în Statele-Unite s'au adăpostit întotdeauna foarte mulți anarhiști refugiați. Faptul e explicabil prin rezistența pe care o întâmpină anarhismul într-o societate bine organizată, unde Statul e mai puțin decât societatea și unde autoritatea guvernanților se reazimă întotdeauna pe forța opiniei publice, adică pe conștiința colectivă a cetățenilor. Se poate spune că mai toate mișcările anarhiste din Anglia și Statele-Unite au fost nutrite de elemente străine. Așa, în Statele-Unite *Most*, refugiat din Germania, reușise să înjghebeze o mișcare anarhistă, care în 1886 a dat naștere la manifestări criminale în Chicago și în alte centre industriale. Tot așa în timpul din urmă, chiar pe vremea războiului mondial, astfel de manifestări, conduse de străini, s'au produs în unele orașe mari din Statele-Unite. Autoritățile americane, dar mai ales vigilența cetățenească a poporului din această țară, au stăvilit la timp mișcarea. Când în 1919 guvernul american expulză pe toți anarhiștii ruși în frunte cu *Emma Goldmann*, nici o voce autoritativă nu s'a ridicat în contra acestei măsuri drastice, care părea să fie în contradicție cu tradiția țării. Adevărul este că măsura era reflexul întregii societăți americane, care nu îngăduie inovații sociale înainte ca ele să fie permise de conștiința cetățenească. Federația americană a muncii (*American Federation of Labor*), cea mai puternică organizație muncitorească din Statele-Unite, a repudiat întotdeauna nu numai principiile anarhismului, dar chiar mișcarea sindicalistă și bolșevistă întreținută în ultimii ani de unele elemente străine și neasimilate.

În Anglia, anarhismul, ca doctrină politică și ca propagandă de fapte, este foarte redus. Elementele recalcitrante care se ivesc din când în când printre tradeunioniști, sunt întotdeauna reprimare de majoritate. În 1896 s'a întemeiat organizația numită « Anarhiștii asociați » (*The Associated Anarchists*). O mișcare slabă anarcho-sindicalistă există printre muncitorime, cu un organ de publicitate (*Freedom*, fondat de Kropotkin în 1886 la Londra) dar mulțumită bunului simț specific masselor din Anglia, anarhismul nu face nici un progres în această țară.

7. MANIFESTAREA SPORADICĂ ȘI CARACTERUL NEGATIV AL ANARHISMULUI

Dacă privim mișcarea anarhistă în totalitatea ei, precum și principiile de care se călăuzește, constatăm două fapte: 1 că anarhismul este o *manifestare sporadică* în societate, 2 că anarhismul este o *doctrină negativă*.

În adevăr, anarhismul este numai o manifestare sporadică în sensul că nici o societate nu-l poate tolera, nici măcar pe un timp limitat, pentru motivul că sdruncină temelia oricărei organizări sociale. E drept că anarhiștii pretind, cum am văzut, că desființarea Statului și a oricărei autorități duc la armonie socială, dar aceasta este numai o asumție. Realitatea e alta. Omul pe care se bazează anarhismul este un om ideal, blând și conștient de toate drepturile și datoriile față de semenii săi. Un astfel de om rămâne însă numai o construcție abstractă, cel mult o excepție în mulțimea care face regula. Fără Stat sau fără vreo constrângere juridică societatea ar cădea în acea stare de *homo homini lupus* pe care ne-o indică *Hobbes*.

Anarhismul se manifestă în mod sporadic și în societățile care sunt puțin organizate. La popoarele barbare din antichitate și la grupurile de oameni primitivi din timpul de față găsim aceeași rezistență din partea comunității în contra individului egoist: autoritatea paternală, obiceiurile, spiritul de castă și alte motive țin în frâu desfășurarea egoismului individual. Dealtfel, ce este revolta contra unui tiran sau înlăturarea unui răufăcător din comunitate, decât manifestarea colectivă a societății în contra individului care abuzează de drepturile sale? Adevărul este că baza oricărei asociații de oameni e posibilă numai printr-o limitare a libertății individuale, care este de fapt prețul pe care fiecare din noi îi plătim pentru serviciile de siguranță ale societății în care trăim.

Anarhismul este o doctrină negativă în sensul că, după cum am văzut nu poate folosi societatea în nici un chip, și nu o poate folosi tocmai pentru că nu recunoaște societatea. A desființa realitatea printr-o simplă afirmație, a suține că totul e individul, că lumea care mă inconjoară nu există decât pentru că eu exist, este o teorie foarte interesantă, o teorie care în metafizică își are un rost, dar care în realitatea de toate zilele nu poate fi privită decât ca o aberație.

Caracterul negativ al anarhismului mai constă și în faptul că această doctrină nu construiește nimic, nu pune nimic în locul Statului și a altor instituții sociale. Dar chiar admitând că idealul unui om bun, blând și conștient de datoriile sale în viață s'ar

realiză pe pământ mai târziu, că toți oamenii vor progresa în : și fel ca să nu mai fie nevoie nici de legi și nici de altă constrângere, — și atunci cred că doctrina anarhismului nu ar putea să se aplice în întregime. Căci și atunci ar fi nevoie de factori organizatori, de contracte și autorități pentru producția, distribuția și consumația bunurilor. Partea economică a vieții ar cere, deasemenea, dacă nu un Stat centralist, cel puțin un organ de control. Chiar anarhiștii comuniști admit o oarecare organizare de grupuri. Vedem, așadar cât e de greu a fi anarhist consecvent.

8. ANARHISMUL ȘI PROBLEMA STATULUI

Cu toate aceste considerațiuni, suntem departe a nesocoti sămburele de adevăr care zace ascuns și în doctrina anarhismului. Ca orice doctrină politică, anarhismul pleacă dela nevoia de a îmbunătăți omenirea și urmărește același ideal etic, fericirea omului în viață. Nimeni nu poate contesta sinceritatea care sună în vorbele și faptele unor anarhiști. Nimeni nu poate ignora idealismul unor anarhiști fanatici cari se jertfesc pentru credința că servesc omenirea. *Emile Henry*, acel anarhist care după execuția lui *Vaillant* aruncase o bombă într-o cafenea în Paris, zicea în fața juraților: «Mi s'a spus că viața era ușoară și cu oportunitate abundentă pentru toate intelctele și energiile, dar experiența mi-a arătat că numai cinicii și servilii pot să-și facă un loc la banchet. Mi s'a spus că instituțiile sociale erau bazate pe justiție și egalitate, și am văzut în jurul meu numai minciuni și înșelăciune. Fiecare zi îmi răpiă o iluzie. Pretutindeni unde mergeam eram martor la aceleași suferințe ale noastre, la aceleași plăceri ale altora. Prin urmare, nu mai înțelegeam vorbele pe care învățasem să le reverez — onoare, devoțiune, datorie, — înțelegeam că ele nu erau decât un vâl de a ascunde cea mai rușinoasă josnicie . . . »²⁴.

Fără a face apologia anarhiștilor militanți, trebuie să recunoaștem că faptele acestor desperați sunt un simbol vrednic de considerat. Anarhismul, cu toate că exagerează, pune degetul pe o exagerare de care suferă societatea modernă. Statul atotputernic și acaparator de drepturi și privilegii, Statul care se afirmă cu toată forța, în sfârșit Statul care apasă tot mai greu asupra libertății individuale, — este un fenomen pe care anarhismul îl arată într-o lumină mai vie decât orice altă doctrină.

Convingerea anarhiștilor, că puterea centralizatoare a Statului înrăutățește pe individ, îl slăbește moralicește și-l face sclavul burocrației, este un adevăr pe care nu-l putem trece cu vederea.

Problema Statului în societate există, bine înțeles, și în afară de concepția anarhismului. S'au găsit oameni ca *Spencer* care să se ridice în contra intervențiunii exagerate a Statului, fără a fi anarhist. Declarația de Independență a Statelor Unite din 1776 conține propozițiunea că poporul e liber se desființeze orice formă de guvernământ când ea nu mai corespunde nevoilor și aspirațiilor lui ²⁵. Apoi concepția egocentrică a istorie, care predomină în învățământul istoric din școală, este deasemenea un fapt care intră în vederile anarhismului. Convingerea că ideile indivizilor determină evoluția socială, se găsește, în adevăr, nu numai la anarhiști, ci la mulți autori cari nu au nimic de-aface cu anarhismul propriu zis. *Carlyle* a accentuat, cum știm, aceste concepție, iar actuala mentalitate a oamenilor culti pare să fie stăpânită de aceeași concepție. Capitalismul însuși, în special în forma lui de dezvoltare exagerată în țările industriale, este exponentul ideii egoiste pe care anarhismul o exaltează până la absurditate. Socialismul e poate singura doctrină care se ridică în mod sincer în contra acestei mentalități.

În țările anglo-saxone, în special în Statele-Unite, societatea primează Statul, îl limitează la minimum de atribuții posibile, lăsând inițiativa particulară și individuală să se desvolte cât mai mult. O astfel de inițiativă intră în vederile teoreticianilor anarhiști. Dar pe când aceștia voesc desființarea completă a Statului și o disolvare a societății în grupuri independente ca în evul mediu, americanii și englezii găsesc o cale mijlocie de organizare socială.

O măsură atât de radicală ca a anarhiștilor nu poate să devină simpatică majorității oamenilor, pentru motivul foarte puternic că ar însemna să desființezi cel mai eficace mijloc de protecție al vieții și al proprietății. Nu s'a găsit până acum un mijloc mai bun de organizare socială decât Statul, iar ceea ce ne oferă anarhiștii, nu corespunde adevăratei funcții pe care o are o astfel de instituție în realitatea socială. Dar nici viața și avutul individului, pe care nici anarhiștii nu le neagă, nu ar putea fi ocrotite fără autoritatea Statului. Anarhismul, ca doctrină politică, este inaplicabil nu numai din punctul de vedere al societății, dar și din punctul de vedere al intereselor individuale.

9. ANARHISMUL ÎN ROMÂNIA

Înainte de a încheia această expunere, doresc să adaug câteva cuvinte cu privire la țara noastră. Aceasta u atât mai mult, cu cât Conferințele *Institutului Social Român* ar avea un rol limitat

dacă s'ar mulțumi să discute numai în mod academic problemele sociale fără nici o referință la condițiile societății noastre.

Să ne întrebăm: există un fel de anarhism în această țară? O mișcare propriu zisă de anarhism militant sau de teoreticieni anarhiști, nu avem, de bunăseamă. Atentatele care s'au întâmplat în ultimii ani sau unele încercări turbulente de a răsturna ordinea, nu au fost decât manifestări cu caracter politic. Dar avem un anarhism latent, ascuns și cronic. Nu e nevoie a insista asupra caracterului anarhic al vieții noastre politice și sociale. Toată lumea cunoaște samavolniciile săvârșite de către unii oameni investiți cu funcții publice. Funcționarul care nu-și face datoria, ministrul care violează legea, în sfârșit guvernul sau partidul care calcă Constituția, — toate aceste cazuri, atât de frecvente în viața noastră socială, sunt fapte cu caracter anarhic. În acest sens există un anarhism și în țara noastră.

Pentru ce există un astfel de anarhism, aceasta se explică dacă ținem seama de două fapte, anume, de lipsa de organizare solidă a societății și de lipsa unei educații sociale a poporului. Ambele lipsuri sunt, firește, numai efectul altor cauze, multiple și profunde, care se găsesc la baza societății noastre. Dar din punctul de vedere al anarhismului cronic de care suferă țara, atât insuficiența organizării sociale cât și inexistența unei educații prin masa poporului, sunt cauze directe care perpetuează o stare de lucruri potrivnice ordinii și adevăratei civilizații.

Datoria cârmuitorilor acestei țări, — și aici nu înțeleg numai pe oamenii politici investiți cu puteri executive, ci pe toți oamenii culți și destoinici — este să vegheze ca anarhismul cronic de care suferă societatea noastră să nu devină acut. Pentru aceasta se impune mai întâi o deșteptare a conștiinței sociale, a acelei forțe care atenuază conflictul dintre individ și societate, așa cum o găsim în toate țările civilizate. Cele două lipsuri pomenite nu se pot înlătura decât în mod simultan, căci nici o organizare solidă a societății nu se poate înfăptui fără o educație socială a poporului, după cum o astfel de educație nu se poate dobândi într-o societate care nu este suficient organizată.

Așadar, ceea ce trebuie să facem în această privință, este să încurajăm difuziunea educației sociale prin masa poporului și reclădirea edificiului nostru social. Inițiativa să vină nu numai de la Stat, ci mai ales de la particulari, de la puținii oameni cari își dau seama de necesitatea unei reforme a conștiinței noastre sociale. Căci Statul nostru, așa cum e alcătuit astăzi, este el însuși un produs al mentalității actuale. Să fie bine știut că remedii poate veni mai ușor și mai repede de la aceia cari sunt în afară de mecanismul rigid al administrației oficiale. Ceea ce poate să facă Statul

în această privință, este să nu pună piedici, să lase liberă opera de regenerare socială a poporului român. Când o astfel de regenerare se va înfăptui pe tot cuprinsul țării și când Statul va fi stăpânit, ca în țările înaintate ale civilizațiunii, de către o conștiință cetățenească adică de idea unității individului cu societatea, atunci va dispărea caracterul anarhic al vieții noastre sociale. Și numai atunci vom putea progresa în mod pozitiv pe domeniul culturii și al civilizațiunii.

18 martie 1923

Extras din volumul *Doctrinile Partidelor Politice*

¹ άν — fără + αρχή — guvernământ, comandă.

² Cf. K. Diehl, *Über Sozialismus, Kommunismus und Anarchismus* (Jena 4-te Aufl. 1922). S. 78. Ca lucrări asupra teoriei și istoriei anarhismului: R. Stammler, *Die Theorie des Anarchismus* (Berlin, 1894), Emma Goldman, *Anarchism and other Essays* (New-York, 1911), A. Zenker, *Anarchism, A Criticism and History of the Anarchist Theory* (New-York, 1901), R. Hunter, *Violence and the Labor Movement* (New-York și London, 1918), P. Ramus, *Die Neuschöpfung der Gesellschaft* (Wien, 1921) și D. Gusti, «Comunism Socialism, Anarhism, Sindicalism și Bolșevism» în *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială* (1920), pp. 295—353.

³ G. Adler, *Geschichte des Sozialismus und Kommunismus*, Bd I (Leipzig 1899) S. 47.

⁴ *Vie de Jésus*, Chap. VI.

⁵ Cf. Articolul lui C. Dobrogeanu-Gherea *Deosebirea dintre Socialism și Anarhism* în «*Noua Revistă Română*» (1901), nr. 31, pp. 289—303, unde deosebirea între ambele doctrine e considerată mai mult din punctul de vedere al modului «cum înțeleg unii și alții societatea». Cred însă că este mai fundamental faptul că anarhismul neagă cu desăvârșire societatea, pe când socialismul o afirmă, astfel că și în această privință există o corespondență

⁶ *Enquiry concerning political and its influence on morals and happiness* London, 1793.

⁷ Godwin a avut o influență și asupra marelui poet *Shelley*, care îi era ginere și a cărui poeme *Prometheus Unbound?*, *The Mask of Anarchy* și *The Revolt of Islam* sunt inspirate sub impresia teoriei enunțată în «Enquiry».

⁸ *Der Einzige und sein Eigentum*, apărută de fapt la sfârșitul lui 1844 cu anul 1845 pe pagina titlu.

Vezi ediția lui *John Henry Mackay* (Berlin, 1911), S 33, 157 și 177.

¹¹ *Qu'est-ce que la propriété?* 1840, *Système des contradictions économique ou philosophic de la misère*, 1846, *Les Confessions d'un révolutionnaire*, 1849 *Idée générale de la révolution au XIX-e siècle*, 1851, apărute toate la Paris.

¹¹ *A mes Amis Russes et Polonais* (Leipzig, 1862), p. 21.

¹² *Dieu et l'Etat* (Genève, 1882), p. 10.

¹³ *Op. cit.*, pp. 32–33.

¹⁴ *Ibid.*, Interesante sunt scrisorile lui Bakunin, în care se reflectă mentalitatea acestui spirit impulsiv, dar lipsit de o concepție pozitivă asupra fenomenelor sociale: *Bakunins sozial-politischer Briefwechsel*, herausg. von Dragomanow (Stuttgart, 1895).

¹⁵ *L'Anarchie dans l'Evolution sociale* (Paris, 2-e, éd., 1892), p. 11.

¹⁶ *Expropriation, An anarchistic Essay* (London, 1886), p. 3. Compară și scrierea sa «*Paroles d'un Révolté* (Paris, 1885), p. 337.

¹⁷ *La Morale Anarchiste* (Paris, 1889), p. 16.

¹⁸ *Ibid.*, pp. 17–18. Compară și broșura sa *La loi et l'autorité* (Paris, 1892), p. 37.

¹⁹ *Paroles d'un p. Révolté*, 14.

²² *L'Anarchie dans l'Evolution sociale*, p. 29.

²¹ *Modern Science and Anarchism* (Philadelphia, 1903), p. 91.

²² Cf. Hunter, *op. cit.*, p. 55.

²³ Epoca de înflorire a anarhismului în Spania e reprezentată prin Congresul dela Cordova în 1872, când peste douăzeci și cinci de mii de membri se declarau pentru principiile anarhiste. În Italia, pe lângă anarhiștii teroriști mai existau societăți clandestine, ca *Mafia* și *Camorra*, care urmăreau aceeași tactică teroristă ca și anarhiștii sau ca *Fenianii* în Irlanda.

²⁴ Prolo, *Les Anarchistes* (Paris, 1912), p. 54.

²⁵ Următoarele pasagii din *Declaration of Independence* (July 4, 1776) conțin propozițiunea de mai sus: «...whenever any From of Government becomes destructive of these ends, it is the Right of the People to alter or to abolish it...». «...when a long train of abuses and usurpations pursuing invariably the same Object etvinces a design to reduce them under absolut. Despotism, it is their right, it is their duty, to throw off such Government...» Aceste pasagii au fost invocate de către unii anarhiști ca un argument în favoarea teoriei lor de distrugere a autorității Statului.

IULIU MANIU

Problema minorităților

Domnule Președinte,

Doamnelor și Domnilor,

Am primit însărcinarea să țin o conferință despre problema minorităților. Problema minorităților are literatura sa, are teoriile sale științifice și în diferite țări s'a încercat în diferite moduri rezolvirea ei. Este însă cu neputință a examina această vastă problemă în timpul scurt ce-mi stă la dispoziție, din toate aceste puncte de vedere, de altfel foarte importante și interesante.

Din acest motiv nu mă voi putea ocupa de ea din punct de vedere teoretic, arătând diferitele teorii nesfârșite, ci voi fi silit să mă mărginesc la expunerea concluziei la care am ajuns. Asemenea nu voi putea face un studiu comparativ cu privire la alte State, ci mă voi restrânge a arăta starea de fapt și de drept dela noi. Aceasta cu atât mai mult, cu cât am credința, că această problemă nu se poate rezolvi la noi nici după principiile teoretice, care se schimbă necontenit, nici după lozinci și curente cari se nasc și pier după cum se schimbă împrejurările și în fine nici după pilda altor State, care trăesc în alte condiții de viață. Ca în toate problemele de Stat, așa și în aceasta, e bine să profităm de experiența altora, dar trebuie să facem așa cum împrejurările noastre și considerațiunile practice dela noi ne impun să facem.

Tot din cauza scurtimei timpului voiu înconjura cu desăvârșire citații și chiar în ce privește datele statistice, mă voiu restrânge la strictul necesar.

Precum renașterea literară, născută pe pământul Italiei, din creerii divini ai lui Dante dăduse un nou avânt întregii literaturi

europene și precum filozofia renașterii ieșită la suprafață tot pe pământul străvechiu al Italiei, a dat o nouă direcție gândirii și cercetărilor filozofice; tot sub cerul senin al Italiei, ocrotitor al atâtor pasiuni și frământări nobile, s'a născut acea concepțiune politică și gândire nouă, care rând pe rând a zdrobit creațiunile vremelnice ale războaielor cuceritoare și ale formațiunilor imperia-
liste ieșite din voințe individuale, nu din firea lucrurilor omenești.

Idea națională, idealul unității naționale, care a avut norocul să găsească leagănul cald de ocrotire al Piemontului și geniul conducător al lui Cavour, a cucerit inimile și mințile celor asupriți și a zdrobit prejudecățile interesate ale lumii învechite. N'a putut să reziste nici feudalismul austriac, nici imperialismul german, nici semiteocratismul țarist, nici dominațiunea de rasă și de clasă maghiară mersului triumfător al acelei dreptăți eterne, ce se numește unitate națională. Ea este cea mai perfectă organizație omenească, pentru că are la baza unitatea limbii, obiceiurilor, gândirii, tradiției, aspirațiunilor, cari caracterizează și constituiesc în mod firesc o națiune și cea mai perfectă organizație politică, ce se numește Stat.

Indreptățirea formațiunilor de state naționale, cari înfăptuiesc unități naționale, se bazează pe considerațiunea filozofică că menirea popoarelor este să contribuie în mod propriu cu însușirile lor specifice la civilizația omenească afirmându-și și asigurându-și deodată existența la care au drept necontestat. Așa fiind, păstrarea și dezvoltarea acestor însușiri este nu numai un drept, ci și o datorie față de civilizația omenească.

Ultimul rezultat al civilizației omenești este desăvârșirea organizațiilor umane. Progresul civilizației omenești, s'ar putea mai bine înfățișa printr'un grafic, care ar reprezenta dezvoltarea treptată a organizațiilor omenești dela familiile și triburile primitive, la gigantica organizație de Stat a Franței ori a Angliei, care prin o trăsătură de pană și într'o singură clipită pune în mișcare milioanele de baionete pentru apărarea patrimoniului național și al civilizației omenești. De această organizație grandioasă, care se numește Stat, are nevoie fiecare popor, ca în ea și prin ea să-și poată perfecționa însușirile specifice naționale și să și le apere în caz de nevoie.

Ajuns la acest rezultat al civilizației omenești lumea gânditoare a trebuit să se izbească de realitatea, că migrațiunea popoarelor și stăpânirile străine n'au rămas fără urme însemnate și că în corpul mare național autohton au rămas insule de popoare și uneori masse întregi populare, care nu pot fi nesocotite și cari în baza aceluiaș drept etern la existență și la desăvârșirea lor cer vieță, libertate și propășire.

Din această perpetuă emulație și luptă pentru existență s'a născut problema minorităților de rasă, limbă sau religie, și din relativitatea forțelor a răsărit idea apărării minorităților și a națiunilor mici, avizate la această apărare.

Din războiul mondial nu s'a născut numai triumful ideii naționale și înfăptuirea Statelor naționale, ci și concepția că în locul suveranității rigide a națiunilor trebuie să se înfăptuească fraternitatea națiunilor, ca o fază mai înaltă și mai desăvârșită a raporturilor omenești.

Între indivizii în stare primitivă aproape sălbatecă a omenirii cel mai tare era la largul său. Civilizația omenească a adus cu sine scutul dreptului pentru cel mai slab. Tot asemenea în raportul de conviețuire al Statelor și al neamurilor în starea mai înaintată de civilizația omenească, Statele și, în sânul acestora, minoritățile sunt puse sub scutul dreptului, ca astfel în scara nesfârșită a relativității forțelor, fiecare să aibă adăpost în conștiința umanității, ridicate la rangul unei instituțiuni internaționale prin Liga Națiunilor.

Din acestea rezultă, că problema minorităților are două aspecte, adică ea trebuie rezolvită din două puncte de vedere: Ea trebuie privită și rezolvită întâiu din punctul de vedere al Statului național în înțelesul, ca numărul importanța culturală, economică și socială a minorităților și influența lor în legislația, administrația, justiția și instrucția publică să nu pericliteze:

- a) Existența și întregitatea teritorială a Statului;
- b) Dăinuirea perpetuă a neamului și în acest scop să nu stângenească închegarea sufletească și națională a corpului și a statului național;
- c) Să nu corupă spiritul genuin național, tradiția, gândirea și aspirația națională și elementele constitutive ale însușirilor specifice ale poporului alcătuitor de Stat, adică acele izvoare de bogății sufletești și morale, cari singure dau drept de existență unei națiuni.

Trebuie apoi privită și rezolvită din punctul de vedere al umanității și al respectului față de om ca individ și din punctul de vedere al minorităților etnice de limbă sau de religie, ca personalități colective, cari, numai admitându-li-se anumite drepturi corporative, pot să-și dezvolte însușirile specifice.

Înainte de a trece la examinarea acestei probleme privede din aceste două puncte de vedere este necesar să înlăturăm două echivocuri, mai bine zis să clarificăm două chestiuni prealabile.

Am precizat necesitatea unui Stat național și indreptățirea unității naționale cu motivarea, că numai prin ele se pot desă-

vârșii și apără însușirile specifice ale unui popor. Echivoc ar putea să existe în momentul în care ar fi invocat același argument și de minorități etnice, de limbă sau de religie în favorul lor și când ar cere și ele un Stat național propriu, în același scop.

Cred, că este superfluu să punem în vederea celor ce ar reclama acest lucru faptul, că un astfel de postulat ar duce la pulverizarea forțelor și la reducerea lor până la un grad unde nu mai folosesc la nimic și că este suficient să accentuăm că principiul universal al coordonării pretinde să fie așezată orice valoare a naturii acolo, unde ea poate exista și unde este utilă, sau necesară din punctul de vedere al economiei universale.

Poporul românesc a fost așezat de soartă aici pe pământul Daciei. Aici s'a format el cu limba lui și cu toate însușirile lui. A trebuit pământul de aici, clima de aici, vânturile, apele, codrii de aici, ca să i se formeze limba așa cum este, să i se desvolte gustul, fantezia, inteligența și structura fizică așa cum sunt. El nu poate să-și desvolte aceste însușiri alt undeva în mod firesc, decât pe acest pământ.

Dacă poporul românesc nu ar avea aici Statul său național, nu ar avea unde să-și desvolte și valorifice însușirile sale în serviciul civilizației umane.

Toate celelalte popoare au altundeva leagănul lor, altundeva s'a format graiul, firea și cugetul lor. Altundeva e pământul și clima, care le-a dat naștere și calități diferite fanteziei, firei și gândirii. Ei au frați de ai lor la leagănul lor. Acolo își fac ei datoria și își indeplinesc misiunea față de civilizația omenească. Maghiarii pe șesul larg al Dunării și al Tisei, Germanii pe tot cuprinsul Imperiului german, Sârbii și Bulgarii în peninsula balcanică, Rușii în imensul lor imperiu și astfel nimic nu pierde civilizația omenească, ci din contră câștigă prin cedarea acestui colț al lumii. Acelora, căroră el li-a dat ființa și cari altundeva nu pot exista.

Mai trebuie să lămurim un echivoc, mai bine zis să reducem la adevărata ei valoare o afirmațiune, care este adeseori folosită de minorități, și este des combătută în publicistica noastră.

Se afirmă de o parte, că Statul nostru este un Stat poliglot și din această afirmație se trage o serie de concluzii în favorul minorităților, iar alții contestă această afirmație și refuză o serie întreagă de drepturi pentru minorități cu motivarea că Statul nostru nu este un Stat poliglot.

Trebuie să constatăm numai decât că țara noastră are o populație care în 74% este românească, iar 26% aparține altor popoare. Este deci evident, că populația țării noastre este infiltrată de diferite elemente minoritare, precum nu cred să existe de altfel

o țară în care întreaga populație să aparțină numai unui singur popor și să vorbească o singură limbă. Din împrejurarea însă, că populația vorbește într-o măsură oarecare diferite alte limbi, nu urmează, că Statul ca organizație socială și politică este poliglot.

Caracterul de poliglot al Statului nu-l dă această împrejurare în sine, ci o serie întreagă de alte împrejurări și unele calități hotărâtoare în această privință ale minorităților de rasă și de limbă.

Un Stat poate fi numit poliglot, dacă minoritățile de rasă, sau de limbă fiind așezate în masse compacte și în continuitate geografică având și o tradiție proprie plămădită pe același pământ, au contribuit ele însele în mod conștient la crearea, organizarea și susținerea aceluia Stat, care este în parte o exteriorizare și o manifestare specifică a voinții lor conștiente. Poate fi numit poliglot mai ales, dacă masele populare ale singuraticelor minorități de rasă, sau de limbă, în urma raporturilor juste de forțe sociale au îndreptățirea și pot să influențeze prin o largă, nobilă și adevărată democrație, organizarea și conducerea întregii vieți de Stat.

O singură privire aruncată pe harta etnografică a țării românești, o examinare scurtă a tabelelor etnografice și a structurii sociale a singuraticelor minorități de rasă și de limbă din România va convinge pe fiecare, că nici un popor din țara noastră nu are aceste calități, nu are îndreptățirea, nu poate, mai mult, nici nu vrea să-și impună voința și caracterul său politic în viața noastră de Stat.

Sub acest raport, ca tradiție și ca conștiință națională și politică vine în primul rând în considerație poporul maghiar și poporul german.

Dintre minoritățile de rasă și de limbă din Statul nostru cea mai numeroasă este minoritatea maghiară, care însă abia reprezintă 8,6% a întregii populații, dislocată pe un teritoriu de cca. 110 mii km. p. lipsit de continuitate geografică, așezat în enclavă, — unele, adevărate, considerabile, cum sunt județele Săcuiești, — într-o masă populară compactă a poporului românesc.

Din structura socială și așezarea geografică a poporului maghiar urmează în mod fatal, că o politică democratică largă și nobilă înseamnă reducerea importanței sale politice în raport cu masele populare ce-l inconjoară. Acest fapt a făcut la vremea din conducătorii Statului maghiar de odinioară cei mai mari dușmani ai democrației. Pe lângă o adevărată și largă democrație ei n'ar fi putut imprimă caracterul național maghiar nici măcar Statului lor de odinioară.

Exact acea situație o are poporul german, care reprezintă 4,3% a întregii populații și care este dislocat în mai multe enclavă în

Ardeal, Banat, Basarabia, Bucovina, adevărat cu o solidă structură socială și într-o stare economică și culturală înfloritoare, dar cu diferite tradiții și trăind în diferite împrejurări, lipsindu-i cu desăvârșire posibilitatea, ca pe lângă un sistem democratic de reprezentare, să poată impune țării măcar în parte voința sa politică.

Celelalte minorități etnice de rasă, limbă sau de religie, sunt atât de resfirate în întreaga țară și reprezintă o forță politică atât de redusă față de restul țării, încât nu pot avea nici îndreptățirea etică, nici putința fizică de a da un alt caracter Statului nostru, decât cel național românesc pe care el nu-i permis să-l piardă și pe care nu-l va pierde, chiar luând în seamă toate minoritățile laolaltă, decât prin greșeli istorice, sau păcate de moarte pe care le-ar săvârși conducătorii poporului românesc.

Dar tot atât de mult greșesc aceia cari, negând cu drept cuvânt caracterul poliglot al Statului nostru și, stând pe punctul de vedere al Statului național român, voesc să rezolve exclusiv din acest punct de vedere problema minorităților pierzând din vedere, că această problemă departe de a fi o chestie determinată numai de raporturile de forță politică dintr'un Stat, este o problemă a drepturilor omului câștigate prin imense sacrificii ale întregii omeniri, este o chestiune a umanității consfințite prin martiriul atâtor suflete mari, în fine este o chestie de utilitate și de rațiune de Stat și o problemă a armonioasei dezvoltări a Statului. Este o chestiune dela a căre norocoasă rezolvire depinde utilizarea complexă pentru Stat și spre binele comun, a tuturor forțelor etnice, sociale, economice și culturale de orice origină ar fi ele. Peste toate aceste ea a devenit prin hotărârile conferinței de pace, prin tratatul adițional semnat la Paris în 9 Decembrie 1919, și prin hotărârile dela Alba Iulia de 1 Decembrie 1918, o chestie de importanță internațională dela rezolvirea căreia nu ne putem sustrage.

Înlăturând aceste echivocuri am putea trece la examinarea practică a problemei minorităților, dar mai întâiu trebuie să examinăm starea etnografică a țării.

Înainte de toate trebuie să constat că nu avem posibilitatea să cunoaștem cu exactitate științifică situația demografică a țării. Ne lipsesc în acest scop datele oficiale și mai ales cele recente de după războiu. Dela războiu incoace nu s'a făcut recensământul general al populației țării noastre. Singur în Ardeal și Banat s'a făcut în anul 1920 un recensământ în scopul de a se stabili numărul populației de acolo, după rasă, limbă și religie. Dicționarele statistice de după războiu din vechiul Regat, Bucovina

și Basarabia, nu cuprind în această privință date precise, ci numai aproximative. Astfel suntem siliți a ne folosi de datele statistice rusești în ce privește Basarabia, de cele austriace în ce privește Bucovina și de cele dinainte de războiu în ce privește vechiul Regat. În urma acestei împrejurări nu există până azi o hartă etnografică, autentică a României întregite.

Buletinul statistic pe anul 1924 (Nr. 1) al României, stabilește numărul locuitorilor Țării Românești pe un teritoriu de 296000 km. p. la 16 500 000 locuitori. Repartizarea acestor locuitori după rasă și limbă, buletinul statistic ni-o arată fără a da numere exacte în modul următor:

Români	74%
Maghiari	8,4%
Evrei	5%
Germani	4,3%
Ruteni	3,3%
Bulgari	1,5%
Turci	1%
Alții	2,5%
Deci: Români.....	74%
Minorități	26%

Polonia are pe un teritoriu de 386 000 km. p. 27 000 000 locuitori, din cari 68% poloni și 34% alții.

Cehoslovacia: pe 140 000 km. p. o populație de 13 604 000, dintre cari 65,5% cehoslovaci și 34,5% alții.

Jugoslavia: 12 000 000 cu 80% jugoslavi și 20% alții.

Țara românească este în Europa, exceptând Rusia Sovietică, al 7-lea Stat ca teritoriu și al 8-lea ca număr de locuitori.

După provincii:

În vechiul Regat ultimul recensământ s'a făcut în 9 Decembrie 1912, care nu s'a extins și asupra Dobrogei noi. Proporția de mai sus a minorităților s'a stabilit luând în considerare excedentele normale, care pentru anul 1922 a fost în întreaga țară de 237 000 suflete — și alte date oficiale și împrejurări relevante, cari însă nefiind publicate în buletinul oficial, nu pot fi utilizate de noi pentru întregirea numărului exact al locuitorilor minoritari din vechiul Regat.

Acesta este motivul pentru care nu incerc să înșir singuraticile minorități din vechiul Regat, care de altfel se reduc la cele din Dobrogea și la Evreii din Moldova, celelalte fiind absolut disparente.

Organizarea unui recensământ general și științific al populației întregii țări este o urgentă necesitate în scopul stabilirii exacte a situației etnografice și a stării economice, culturale și sociale a țării.

Ce privește provinciile unite:

Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul au împreună o populație de 5 114 000 suflete pe un teritoriu de 102 000 km. pătrați. Din aceștia: Români sunt: 2 930 000, Unguri 1 305 000, Germani 539 000, Evrei 181 000, alții 157 000. Prin urmare 57,30% Români, iar restul aparținător minorităților.

Din aceștia, populația rurală 4 329 000, populația orașenească 721 000.

În ce privește județele din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, în 15 județe sunt românii în majoritate absolută, anume în județul Făgăraș cu 95,86%, în județele Alba de jos, Hunedoara și Solnoc-Dobâca cu peste 80%, Turda-Arieș, Caraș-Severin, Bistrița-Năsăud și Sibiu cu peste 70%, Cojocna, Arad, Sălaj, Sătmar, Bihor și Maramureș cu peste 60%, iar în județul Târnava-Mică românii reprezintă 50%. În 2 județe, Târnava-Mare și Brașov românii sunt în majoritate relativă.

Maghiarii sunt în majoritate absolută în 3 județe din săcuime, anume: Odorhei cu 93,13%, Treiscaune și Ciuc cu peste 70%. Ei au majoritate relativă în județul Târgul-Mureș.

Germanii nu au majoritate absolută în nici un județ. Majoritate relativă au în Timiș-Torontal și minorități însemnate în județele: Brașov, Sibiu, Târnava-Mare, Bistrița-Năsăud.

Ce privește populația totală a orașelor, ea este 45,79% maghiară, 25,18% română, 14,64% germană și 12,62% evreiască. Populația română în orașe crește în proporții însemnate. Din anul 1900 până în 1923 a crescut cu aproape 80%. Din 38 orașe, 11, și anume: Abrud, Alba-Iulia, Baia-Mare, Caransebeș, Deva, Făgăraș, Gherla, Hațeg, Ocna-Sibilului, Orăștie și Sebeșul-Săsesc sunt cu majoritate română, 6 și anume: Sibiu, Sighișoara, Mediaș, Bistrița, Careii-Mari și Timișoara sunt cu majoritate germană, iar celelalte 21 cu majoritate maghiară.

Meseriași sunt în total peste Carpați 61 000, dintre cari Români 15 000. Comersanți 21 000, dintre cari Români 3000. Întreprinderi industriale sunt 1962, dintre cari românești 371. Întreprinderi comerciale sunt 1780, dintre cari 468 românești. Ziare cotidiene apar: 17 maghiare, 7 germane și 3 românești.

Basarabia are o întindere de 31 360 km. pătrați.

Statistica a stabilit numărul locuitorilor la 2.642.000 și anume: 2 263 000 locuitori rurali și 368 000 locuitori orașenești. Români

1 683 000, Ruși 75 000, Ucrainieni 254 000, Lipoveni 22 000, Ev. ei 267 000, Germani 79 000, Bulgari 147 000, alții 67 000.

Dicționarul statistic al Basarabiei din 1923 mai adaugă la această populație excedentul anilor de atunci până acum și 168 325 suflete populație flotantă și astfel stabilește întreaga populație a Basarabiei la numărul de 3 125 000 suflete. Circa 70% Români, 30% diferite minorități.

În ce privește cele 8 județe ale Basarabiei, 6 sunt cu majoritate absolut românească, iar 2 județe, Ismail și Ackerman, cu majoritate relativă românească.

Bucovina are 10441 km. pătrați cu 811721 locuitori din cari 177 000 la orașe și 634000 la sate. Această statistică datează de pe vremea austriacă. Tot pe vremea aceea, la 1910, s'a stabilit că dintre locuitori sunt Români 273 000, Ruteni 305 000, Germani 68 000, Evrei 102 000, Poloni 36000 și Unguri 10000.

Această statistică favoriză foarte mult celelalte elemente mai ales pe Ruteni în detrimentul Românilor.

Scriitorii români încă pe vremea austriacă au dovedit pe baza unui studiu comparativ, că Românii încă pe acea vreme au fost 313 000, azi de sigur vor fi considerabil mai mulți.

Deși precum am arătat, nu avem date precise oficiale de după război asupra populației României întregi, această împrejurare nu îndreptățește presupunerea că datele înșirate de mine sunt prea favorabile Românilor și defavorabile minorităților.

Datele statistice din provinciile unite datează de pe vremea dominațiilor străine și deci ele nu favorizează elementul românesc.

Este adevărat că în Ardeal s'a făcut un recensământ în anul 1920 și că prin urmare s'ar putea invoca eventuala părtinire pentru elementul românesc. Această invinuire ar fi însă absolut nedreaptă pentrucă eu am controlat datele acestui recensământ cu datele din tabelele statistice maghiare și am ajuns la convingerea că nu s'au făcut părtiniri într-o parte sau alta.

Aceasta este icoana situației etnografice a țării noastre în linii generale. Să vedem acum care este situația de drept a minorităților în Statul român.

Chestiunea minorităților de rasă, limbă sau de religie la noi nu este încă rezolvită prin vreun cod sistematic al minorităților, nici prin vreo lege specială, care ar avea putere pentru întreaga țară. În Constituție este precizată numai egalitatea tuturor cetățenilor înaintea legii și îndreptățirea lor egală în ce privește drepturile civile și politice. Aceste drepturi sunt de mult stabilite prin Constituția din 1866, dar nu este până azi stabilit modul cum să se pună în practică această egalitate a cetățenilor aparținători

deosebitelor minorități. O bază principială mai precisă pentru rezolvirea chestiei minorităților este cuprinsă în hotărârile Adunării naționale ținută la 1 Decembrie 1918 în Alba Iulia și în stipulațiunile tratatului adițional semnat la Paris în 9 Decembrie 1919. O rezolvire practică, dar parțială și interimară a chestiunii minorităților se găsește pentru Ardeal și Banat, Maramureș și Crișana în Decretul I al Consiliului Dirigent prin care s'a susținut pentru părțile de dincolo de Carpați legea așa numită despre egala îndreptățire a naționalităților din 1868 din Ungaria cu modificarea, că în tot locul unde se vorbește în această lege de întrebuintarea limbii maghiare de Stat să se înțeleagă limba română, iar îndreptățirile acordate românilor în acea lege să fie aplicate pentru maghiari și pentru celelalte popoare minoritare.

Hotărârile dela Alba Iulia în ce privește chestia minorităților, stabilesc următoarele principii:

« Deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi aleși din sânul lor și fiecare popor va avea drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și în guvernarea țării în raport cu indivizii, care-l compune ».

« Egală îndreptățire și deplină libertate autonomă, confesională pentru toate confesiunile de Stat ».

Tratatul adițional în schimb precizează drepturile minorităților prin următoarele stipulațiuni:

Art. 8. — Toți supușii (ressortissants) români vor fi egali în fața legii și se vor bucura de aceleași drepturi civile și politice, fără deosebire de rasă, limbă sau religie.

Deosebirea de religie, de credință sau de confesiune nu va putea fi o piedică pentru nici un supus (ressortissant) român cu privire la folosința drepturilor sale civile și politice, în special la admiterea în serviciile publice, în funcțiuni și onoruri sau la exercitarea diferitelor profesii și industrii.

Nu se va edicta nici o restricțiune contra liberei întrebuintări de către vreun supus (ressortissants) român a vreunei limbi oarecare, fie în relațiunile private sau comerciale, fie în materie de religie, de presă sau de publicațiuni de orice natură, fie în intrunirile publice.

Cu toată stabilirea de către guvernul român a unei limbi oficiale, se vor face înlesniri raționale supușilor (ressortissants) români de altă limbă decât cea românească, pentru întrebuintarea limbii lor, fie oral, fie în scris, înaintea tribunalelor.

Art. 9. — Supușii (ressortissants) români aparținând unor minorități etnice, de religie sau de limbă, se vor bucura de acelaș tratament și de aceleași garanții în drept și în fapt, ca și ceilalți supuși români. Ei vor avea în special un drept egal de a înființa, conduce și controla, pe spesele lor, instituțiuni de binefacere, religioase sau sociale, școli și alte stabilimente de educație, cu dreptul de a întrebuinta limba lor proprie și de a exercita liber religiuena lor.

Art. 10. — În materie de învățământ public, guvernul român va acorda în orașele și districtele unde locuiește o proporție considerabilă de supuși (ressortissants) români de altă limbă decât cea română, înlesniri menite a asigura că, în școlile primare, copiii acelor supuși (ressortissants) români, vor fi instruiți în propria lor limbă. Această stipulațiune nu va împiedica guvernul român de a face obligatorie predarea limbii române în zisele școli. În orașele și districtele, unde locuiește o proporție considerabilă de supuși (ressortissants) români aparținând unor minorități etnice, de religie sau de limbă, aceste minorități își vor vedea asigurate o parte echitabilă în beneficiul și în afectarea sumelor ce ar putea fi atribuite din fondurile publice, prin bugetul Statului, prin bugetele primăriilor și alte bugete, în scop de educație, de religiuena sau de binefacere.

Art. 11. — România consimte să acorde, sub controlul Statului român, comunităților secuilor și sașilor, în Transilvania, autonomia locală în ce privește chestiunile religioase și școlare.

Art. 12. — Declară apoi că aceste drepturi ale minorităților stau sub garanția Societății Națiunilor și statornicește modul de aplicare al acestor garanții.

Trebuie să precizăm înainte de toate, că Adunarea națională din Alba Iulia a acordat aceleași drepturi nu numai pentru ținuturile de dincolo de Carpați, ci pentru întreaga țară românească, cerând ca noua Constituție a țării românești să se facă pe baza principiilor cuprinse în aceste hotărâri. Asemenea, stipulațiunile cuprinse în tratatul adițional din 9 Decembrie 1919, s'au stabilit și au valoare pentru întreaga țară românească. Aceasta în contradicțiune cu tratatul privitor la Statul Jugoslav, care are valoare numai asupra teritoriilor rupte din monarhia austro-ungară. O altă deosebire esențială între tratatul adițional semnat de Statul nostru și între cele semnate de celelalte State succesoriale este, că al nostru nu cuprinde în sine unele dispoziții privitoare

la evrei, cari sunt cuprinse în celelalte tratate și cari conțin importante dispoziții în favorul lor.

Comparând aceste două baze principiale stabilite pentru rezolvirea practică a chestiunii minorităților, se va putea constata imediat și fără greutate, că hotărârile dela Alba Iulia stabilesc îndreptări mai largi pentru minorități, decât cele cuprinse în tratatul adițional. În deosebi expresiunea: « deplină libertate națională pentru toate popoarele » a agitat mult opinia publică românească îngrijorând-o, iar de altă parte a dat prilej la exagerate pretențiuni din partea minorităților.

Pentru a înlătura astfel de îngrijorări și pretenții, trebuie bine precizată și bine înțeleasă această stipulațiune ca antecedentă istorică, ca rațiune practică și conținut real.

Concepțiunea politică și străduințele naționale ale poporului românesc de peste Carpați își au origina lor în timpurile străvechi. El a dispus de drepturile sale naționale până în secolul al 15-lea, când concepțiunea feudală și tendințele politice maghiare conduse de regii maghiari au reușit, fie prin colonizările făcute, fie prin acte arbitrare să răpească poporului băstinaș românesc drepturile lui naționale. El a fost scos din viața de Stat și a fost prefăcut în majoritatea lui într'un popor de iobași, clăcași. Deaceea istoria lui se confundă cu istoria iobăgimii din acele ținuturi. Deaceea toate mișcările și revoluțiile sociale și economice de pe acele vremuri erau totodată mișcări de emancipare națională. Ele au devenit mai pronunțate în secolul al 18-lea și au fost mai insistente și mai simțite chiar de adversarii poporului românesc, începând dela activitatea episcopului din Blaj Inocențiu Micu Klein și dela revoluția lui Horia din 1784.

În toate aceste manifestațiuni politice, sociale, religioase și naționale idea călăuzitoare și principalul postulat a fost libertatea națională și egală îndreptărire națională pentru toate popoarele din Ardeal și celelalte ținuturi de peste Carpați, care apoi evoluase la postulatul independenței și unității naționale.

În Suplex Libellus Valachorum prezentat de episcopii Bob al Blajului și Adamovici al Sibiului în anul 1791, în memoriul prezentat de episcopul Sibiului Moga, la 1834, în memoriul prezentat de același episcop Moga și cel al Blajului Lemény în anul 1841, în programul național proclamat în adunarea națională de pe câmpul libertății al Blajului din 1848, în memoriul din 1849, în legile aduse în 1863 și 1864 de reprezentanții poporului românesc în dieta din Sibiu, în programul politic național român stabilit în 1881 și în cel proclamat la 1905, precum și în toate hotărârile conferințelor naționale ținute în acest timp se pretindea și se cerea libertate națională pentru toate popoarele din ținuturile de

dincolo de Carpați și egală îndreptărire națională și confesională pentru popoare. În sclăvie politică, ca și la conducerea de Stat în anii 1863—1864, poporul românesc a rămas credincios acestui principiu.

Se înțelege sub aceste drepturi naționale îndreptățirea, ca fiecare popor să aibă, de o parte influență politică în viața de Stat în raport direct cu importanța sa numerică și socială, de alta, să fie liber a-și desvoltă nu numai individual însușirile sale de rasă, ci și colectiv prin un drept liber de intrunire și asociație, prin libertatea învățământului în limba sa proprie, și prin respectarea limbii sale înaintea serviciilor și oficiilor publice, în raport cu așezarea sa geografică.

Aceasta fiind origina și conținutul concepțiunii politice a poporului românesc din Ardeal, ea nu putea fi altă, în această privință, nici în hotărârile din Alba Iulia.

Minoritățile din ținuturile de peste Carpați se năzuiesc însă a explica această hotărâre în așa fel ca și cum în ea ar fi cuprinsă și o autonomie națională, ceea ce ar fi de acordat acelor minorități. Părere absolută greșită.

Adunarea națională n'a hotărât autonomia națională pentru minorități și n'a înțeles să le-o acorde. Din contra, a hotărât în mod conștient și într'un mod expres, că nu li se poate acorda și că prin urmare nu li se poate pune în vedere o autonomie națională. Dovada acestui fapt este, că mai mulți membri ai adunării naționale au propus în consfăturile prealabile, foarte lungi și foarte temeinice, cari au durat două zile și aproape o noapte să li se acorde minorităților autonomie națională, dar însăși consfătuirea prealabilă a respins dela început această propunere, iar Adunarea națională a primit în unanimitate hotărârea propusă de consfătuirea prealabilă cu omiterea autonomiei naționale pentru minorități.

Tot asemenea nici Tratatul adițional, precum am văzut, conține îndreptări mult mai reduse pentru minorități, decât hotărârile dela Alba Iulia, nu asigură prin nimic o autonomie națională pentru minorități stipulând numai o autonomie locală sub controlul Statului și numai în chestiuni culturale și religioase și numai pentru săcuii și sașii din Ardeal.

Este natural, că nici hotărârile dela Alba Iulia, nici Tratatul adițional nu stabilește o autonomie națională pentru minorități, pentru că abstrăgând dela toate celelalte argumente o autonomie națională în chestiuni politice, administrative și judiciare nu se poate inchipui decât fiind împreună și cu o autonomie teritorială. Chiar făcând abstracție dela toate celelalte împrejurări, cari contrazic posibilitățile de a introduce o autonomie națională

teritorială pentru minorități, singur faptul așezării geografice a minorităților lipsit cu desăvârșire de continuitate geografică, face în mod fizic imposibilă înfăptuirea practică a acestei autonomii naționale teritoriale. În Statul nostru dintre minorități singur poporul săcuesc locuiește într'o masă compactă, dar acest popor este la număr atât de redus față de totalitatea țării și față de restul maghiarilor, apoi dislocarea lui geografică, precum și structura lui socială și economică de așa natură încât o autonomie națională teritorială pentru săcui, ar însemna pentru ei și pentru restul poporului maghiar de peste Carpați mai mult o slăbire și o reducere a forței proprii politice, pe care de sigur, adâncind obiectiv chestiunea, nici el n'ar putea să o accepte.

Precizând astfel dispozițiile Adunării naționale și ale Tratatului adițional trebuie să examinăm atât din punctul de vedere al Statului, cât și din punctul de vedere al minorităților, ce regim trebuie să se inaugureze în mod practic și concret privitor la minoritățile din Statul nostru.

Din punctul de vedere al Statului național român și în scopul asigurării integrității lui teritoriale, pentru păstrarea caracterului său național și în scopul de a crea posibilitatea practică și efectivă a unei conduceri de Stat, care să împiedice, ca o gândire și o concepțiune de viață străină să corupă individualitatea și caracterul național trebuie:

1. Ca limba oficială în Stat să fie cea românească;
2. Lima oficială a guvernului central, a legislației și a conducerii centrale de Stat, în toate manifestările sale, să fie cea românească;
3. Limba oficială a tuturor funcționarilor și serviciilor de Stat, cari pretind o organizare și conducere centrală chiar în urma firei lor (armată, serviciu extern, tren, poștă, telegraf, vamă, etc.) să fie cea românească;
4. Limba oficială a oficiilor administrative în raportul lor oficial față de guvern să fie cea românească;
5. Învățământul superior de Stat și învățământul în școlile medii, civile și profesionale de Stat, cu excepțiunile, cari se vor specifica în cele ce urmează, precum și învățământul primar din ținuturile românești și pentru toți copiii români oriunde s'ar găsi ei, trebuie să fie românesc și trebuie să fie pătruns de sufletul, de gândirea și de măreția tradiției și aspirațiunilor neamului românesc;
6. Știința, arta și literatura română trebuiesc răspândite și promovate în toate manifestațiunile lor, cu toată puterea Sta-

tului, în tot cuprinsul țării, fără nici o rezervă și fără nici o cruțare a mijloacelor materiale.

7. Cultul religios al românilor de ambele confesiuni trebuie protejat cu toată puterea Statului ținând seamă de adevărul, că credința și bisericile românești au susținut neamul românesc.

În general, în ce privește bisericile noastre, arta și literatura română, închegarea socială, economică și culturală a poporului românesc, Statul trebuie să facă tot posibilul, ca în cel mai scurt timp să fie ceea ce a stricat vitregimea timpurilor trecute și fatala despărțire politică a poporului românesc. În special bisericile românești de peste Carpați, — afară de ajutorul anual și normal — trebuiesc compensate pentru înlăturarea și neîndreptățirea lor materială, la care au fost expuse din cauza că au apărut totdeauna, față de puterea de Stat de atunci, interesele naționale românești. Aceasta pentru a putea lua concurența cu celelalte biserici mai bine inzestrate din timpul dominațiunii străine.

Trebuie făcut, ca prin însăși puterea Statului să aducem întreg poporul românesc la acea treaptă a culturii și a bunăstării economice, la acea treaptă de închegare sufletească unitară, națională și socială la care au ajuns, întrecându-ne pe noi, popoarele de altă rasă, limbă și religie tot cu ajutorul, cu protecțiunea Statului, cu banul public și cu puterea forței de stat a Statelor, pe ruinele cărora s'a înființat ca o manifestare a dreptății eterne, Statul nostru național întregit.

Pentru această activitate nu numai că nu ne va condamna nimeni, ci din contra ne-ar condamna toată lumea civilizată dacă, nefăcând aceasta, ne-am dovedi de oameni cari nu știm să ne folosim, în favorul poporului nostru propriu, nici de dreptul, nici de puterea pe care o avem.

8. Armata trebuie susținută și organizată cu orice sacrificii, astfel încât ea să corespundă menirii sale de a fi personificarea adevărată a unității și a mândriei naționale, gata totdeauna de a apăra cu succes patrimoniul național. Bine nutrită și bine echipată, ea trebuie să fie și în ce privește spiritul în care este condusă și forma exterioară în care se prezintă o manifestare a demnității naționale și o propagatoare a autorității și conștiinței unitare naționale.

9. Puterea Statului trebuie folosită, ca țărâtimea, industria, comerțul și peste tot viața economică și închegarea socială a românilor să fie promovată și întărită. Vitregimea timpurilor și politica conștiință a Statelor din care s'au rupt provinciile românești, pentru a se uni cu țara mamă, au adus cu sine, că orașele din țara românească sunt, unele aproape în întregime, altele în mare parte, populate de alte neamuri, decât cel românesc.

Popoarele dominante știind prea bine, că cultura și prin ea o stare mai înaintată socială și economică se poate desvoltă mai ales în orașe și prin orașe, au creat în mijlocul masselor largi ale poporului românesc orașe, direct pentru distrugerea populației românești prin cultura și bogăția, care se răspândește din ele. Statul român trebuie prin urmare să refacă, în favorul poporului românesc ceea ce dominațiunea străină a făcut, prin mijloace de Stat, în contra lui. Structura socială a poporului românesc, în lipsa unui strat social mijlociu și producțiunea națională în lipsa clasei producătoare a industriașilor și a comercianților este incompletă și bolnavă, deci ea trebuie, cu puterea Statului, completată și însănătoșită.

Nu este aici vorba de distrugerea unor valori economice existente, cari trebuiesc și ele îngrijite, ci de crearea unor noi forțe sociale și economice din sânul poporului românesc. Nu va putea pe nimeni supără această acțiune, mai ales dacă ținem seama de împrejurarea că orașele ungurești și în parte evrești de dincolo de Carpați, cu puține excepțiuni au fost germane, sau slave, cari prin forța Statului și prin coniecturile pe care le creează în mod natural o vieță de Stat au fost maghiarizate.

10. Toți românii risipiți în diferitele părți ale lumii, meniți, rând pe rând să piară în urma lipsei de continuitate geografică și de contact sufleteș și social cu vatra neamului românesc, trebuiesc repatriați și colonizați pe teritoriul țării noastre. În Siberia și Caucaz, în Bulgaria, Albania, Istria, Grecia și America sunt numeroși români harnici, buni gospodari, sau excelenți comerșanți, cari trăiesc în mici enclave în mijlocul unor masse populare străine, care-i va înghiți cu timpul. Sunt condamnați la peire. Noi românii suntem însă atât de puțini în raport cu popoarele mari, cari ne înconjoară, încât nu ne putem permite luxul să pierdem nici un suflet românesc. Statul român trebuie, fără amânare, să inaugureze o puternică acțiune conștient condusă pentru salvarea urgentă a atâtor ființe valoroase românești. Satele înfloritoare românești din Siberia și Caucaz, comerșanții destoinici macedo-români de pretutindeni și muncitorii harnici din America trebuie puși în mișcare pentru a-și reface vatra în țara lor băștinașă și a-și închină activitatea și talentele lor țării românești.

11. Va trebui să se împiedice imigrarea sistematică și în masse în țara noastră a elementelor străine, cari fie din cauza împrejurărilor defavorabile din țara lor, fie pentru a găsi un traiu mai ușor, invadează după războiu țara noastră. Dacă aceștia ar rămâne aici, or ar fi lăsați mai departe să imigreze în țară ar putea influența nefavorabil raporturile de forță ale poporului românesc și putința lui a de a trăi și câștiga potrivit, în țara lui proprie.

Dacă ținem seamă, că această populație imigrată, flotantă, numai în orașele din Basarabia face conform dicționarului statistic oficial 168 825 suflete, către cari, adăugându-le pe cele din satele necontrolate ale Basarabiei și pe cele din Ardeal și Bucovina, putem constata că ele de sigur se ridică la un mare și până acum necontrolabil număr. Orice om nepreocupat va trebui să admită, că este o situație anormală și inadmisibilă, ca în vreme ce sute de mii de români și-au părăsit vatra lor strămoșească luând, în lipsa putinței de traiu pe pământul românesc, toiagul pribegiei în mână și câtă vreme Statul român n'a putut face încă nimic pentru repatrierea lor, acesta să admită să se populeze în masse, pământul nostru cu popoare străine de orice origine ar fi ei și oricare ar fi motivul pentru care acestea ar tinde la așezarea lor în țara noastră.

12. Afară de acestea va trebui să se facă tot posibilul și ne-cruțând nici un mijloc financiar, ca stare igienică și social-morală a poporului românesc să se ridice, cât mai mult, ca să nu piară, văzând cu ochii, fiii neamului nostru, scufundat în negrija trupei-că și sufletească. Nu se poate tolera situația de azi, în care din 613 000 nou născuți într'un an, 62 000, adică 10%, sunt ilegitali și în care pe lângă 12 000 născuți anual morți, 38,8% mor în etatea până la un an și 11,9% în etatea dela 1 până la 5 ani.

Alături de aceste precizări necesare din punctul de vedere al Statului național român în scopul rezolvării problemei minorităților, trebuie să stabilim din punctul de vedere al minorităților, drepturile cari le trebuiesc acordate, pentru îngrădirea intereselor lor juste și echitabile.

Problema minoritară, imbrățișând în complexitatea ei toate problemele de Stat, este atât de vastă și atât de strâns legată de vieța practică și de împrejurările concrete, încât precizarea drepturilor minorităților în mod pragmatic și detaliat este cu desăvârșire imposibilă în cadrul unei conferințe. Cele ce urmează sunt numai considerațiuni fundamentale de o parte, și linii generale de orientare de alta, în ce privește aplicarea practică a principiilor fundamentale.

Trebuie apoi să constat, că problema minorităților la noi nu se poate rezolvi în vieța practică în mod șematic pentru întreaga țară și plecând din constatări științifice, sau politice altundeva stabilite. În țara noastră sunt diferite popoare cu diferite calități etnografice, cu diferite așezări geografice și diferite structuri sociale și culturale. O măsură practică luată față de un popor într'un caz concret, care pe acesta l-ar mulțumii, ar putea nemulțumi cu drept cuvânt pe un alt popor dela noi. Sunt popoare

la noi, așezate aici de multe sute de ani, cu tradiții aduse cu sine și dezvoltate aici și sunt altele venite recent fără o tradiție colectivă. Sunt unele, cari locuiesc geograficește în număr mai mare pe acelaș teritoriu și sunt altele cari sunt resfirate aproape pe întreg teritoriul țării românești. Sunt unele într'o stare culturală și cu o conștiință națională dezvoltată, altele abia la începutul trezirii lor la conștiință. Evident, deci, că în vieța practică și în cazuri concrete nu se va putea observa în cuprinsul întreg al țării, acelaș regim pentru toți. La baza rezolvirii problemei minorităților vor trebui să stea și considerațiunile acestea practice, cari la nici un caz nu e permis să se piardă din vedere.

În afară de egalitatea înaintea legii a fiecărui cetățean de mult codificată și în vechiul Regat și în provinciile unite trebuie asigurate drepturile civile și politice pentru toți cei ce aparțin unor minorități de rasă, limbă ori religie. Pentru a putea preciza mai deaproape această chestiune trebuie să știm că drepturile politice se împart în două categorii mari, în categoria drepturilor cetățenești și în cea a drepturilor politice, propriu zise.

Drepturile cetățenești sunt următoarele:

Libertatea și siguranța personală, libertatea conștiinței, libertatea gândirii, libertatea cuvântului și a presei, libertatea religioasă și de învățământ, dreptul de întrunire și asociere, dreptul la limbă, libertatea de a-și alege cariera, ori profesiunea și libertatea muncii. Drepturile politice propriu zise, sunt dreptul de a lua parte la legiferarea țării, în magistratură și în administrația țării.

Unele din aceste drepturi sunt atât de firești, încât ele nici nu trebuiesc mai amănunțit analizate; sunt însă unele, cari reclamă, din cauza de utilitate și din considerațiuni practice de execuție, anumite precizări. Între aceste sunt în deosebi: libertatea cuvântului și a presei, dreptul de întrunire și asociere, libertatea religioasă, libertatea învățământului, drept la limbă în învățământ, în serviciile și oficiile publice și apoi dreptul de a participa la legiferare, și a face parte din magistratura și administrația țării.

1. Libertatea cuvântului și a presei, cari nu pot fi condiționate de nici o permisiune preventivă, dreptul de întrunire și asociere trebuie să fie asigurate în egală măsură și fără nici o restricțiune pentru toți cetățenii țării românești, fără deosebire de rasă, limbă ori religie. Exercițarea în mod egal a acestor libertăți nu poate fi împiedecată nici prin măsuri legale, nici prin măsuri vexatorii. Aceste drepturi trebuie să fie precizate prin legi fundamentale cu caracter constituțional și îngrădite cu garanții și sanc-

țiuni egale pentru toți cetățenii, și anume nu numai însuș principiul în sine, ci și modul de punere în aplicare a acestui principiu.

Cred că posibilitatea de a se înființa societăți și a se ține întruniri, fără o anunțare prealabilă a autorităților este o exagerare nepotrivită împrejurărilor din țara noastră, dar de altă parte trebuie bine precizate că anunțarea făcută trebuie luată la cunoștință și că funcționarea societăților și ținerea adunărilor nu pot fi împiedicate decât în cazul dacă se îndreaptă evident în contra integrității Statului, în contra ordinii publice sau a bunelor moravuri. Găsesc mai departe exagerată și necorespunzătoare împrejurărilor noastre poziția în sensul căreia adunări nu se pot ține numai în loc închis, fiindcă ea formează o restricțiune antidemocratică și vexatorie.

2. În ce privește libertatea religioasă trebuiesc menținute dispozițiile legale de până acum din vechiul Regat și din provinciile unite, că exercitarea credinței, religiei sau confesiunii este liberă, întrucât nu se opune bunelor moravuri și întrucât nu prejudică îndatoririlor cetățenești. Nu numai atât, ci în conformitate cu hotărârile dela Alba-Iulia trebuie admisă egalitatea și incurajată înfăptuirea autonomiei confesiunilor recunoscute de Stat.

Între drepturile confesiunilor trebuie să se cuprindă și dreptul lor de a susține pe spesele lor școli și diferite institute de învățământ de orice categorie cu limba lor de propunere. Trebuie rezolvită apoi în mod constant, definitiv și cu siguranță de drept, modul și măsura în care Statul poate și este dator să ajute financiar diferitele confesiuni. Cred că preoții tuturor confesiunilor organizate și recunoscute de Stat trebuiesc salariați și de Stat și toate confesiunile trebuie să primească ajutoare în proporție justă, pentru scopurile lor culturale și bisericesti. Această proporție justă este a se stabili în mod constant, atât în ce privește ajutorul dat confesiunilor, cât și cel ce trebuie acordat chiar și în sensul stipulațiunilor tratatului adițional diferitelor institute culturale și de binefacere mincritare: fie în proporția numerică a indivizilor, cari constituiesc minoritatea sau confesiunea, fie în proporție cu impozitele cu cari ei contribuiesc la bugetul Statului, întrucât ele, firește susțin astfel de institute, fie pe altă bază care s'ar găsi justă.

3. Ce privește învățământul public trebuie respectat înainte de toate principiul, că fiecare are drept să studieze și să se cultive la școala și în felul cum vrea dânsul și apoi că fiecare popor să fie instruit în limba sa proprie. Încercări de a folosi învățământul pentru desnaționalizarea forțată a unui popor găsesc, că este cea mai mare greșală și cea mai inutilă amăgire. Sunt convins că drumul de fier dela Oradea-Mare, Arad, Sătmar, Chișinău, Cer-

năuți ori Bazargic până la București cu trenuri bune și rezezi va răspândi mai mult limba românească, decât școlile dealungul acelor căi ferate cu limbă de propunere forțată românească și cred, fără a contesta importanța școlii, că o administrație conștiincioasă și o siguranță de drept va răspândi mai mult dragostea pentru limba și poporul românesc, decât toate școlile de românizare forțată, cari vor produce efectul chiar contrar.

Drept urmare a acestui principiu, în grădinile de copii și școlile primare, de Stat și comunale și orașele unde locuiesc suptuși români de altă limbă decât cea română în proporții mai însemnate, fiii lor trebuiesc instruiți în limba lor proprie, stabilind precis, în mod obligator numărul minimal de copii pentru cari Statul este dator a se îngriji de instrucție în limba maternă. Limba românească, ca obiect de studiu trebuie introdusă obligator numai dela a patra clasă primară începând, vasăzică atunci când elevul știe perfect ceti, scrie și calculează în limba sa proprie, și când și-a însușit elementele de cunoștințe absolut necesare pentru o viață mai primitivă. Introducerea limbii române în acest fel nu trebuie însă să turbure planul de învățământ general, ci trebuie să servească exclusiv scopului de a da ocazie elevilor să cunoască limba oficială a Statului.

Statul trebuie să susțină în orașele și districtele unde se găsesco locuitori de altă limbă decât cea română, în proporții mai însemnate, școli medii, secundare, civile și profesionale cu limba de propunere a minorităților, fiind studiu obligator propus în limba românească: geografia, limba și literatura, istoria și constituția românească, aceasta pentru a le da elevilor posibilitatea deplină de a fi pregătiți pentru învățământul superior.

Ce privește învățământul confesional și particular, în aceste școli limba românească este a se introduce ca studiu obligator numai în învățământul secundar, mediu, civil și profesional și nu cu alt scop, decât de a da ocazie fiecăruia, care absolvă aceste institut să cunoască limba oficială a Statului. Toate aceste institut vor trebui să stea sub controlul Statului. Planul de învățământ, cărțile și alte rechizite de învățământ se vor putea folosi în școli numai cu aprobarea Statului. Istoria și literatura română va fi studiu obligator.

4. Dreptul la folosința limbii proprii este o urmare firească a libertății personale. El este și trebuie să fie nelimitat în raporturi personale și comerciale, în presă, publicațiuni și întruniri publice în materie religioasă sau confesională. Orice șicană, ori restricțiune în această privință trebuie reprobata.

Trebuie să fie liberă folosința limbii proprii a cetățenilor români de altă limbă decât cea română înaintea tuturor oficiilor

sau serviciilor publice de orice natură ar fi ele în comuna, plasa și județul unde ei locuiesc, în afară de cazul când limba din chestiune nu este decât în mod excepțional, ori în măsură de tot redusă folosită în acea comună, plasă sau județ.

În importanța chestiune a întrebuintării limbilor minoritare va trebui să se stabilească pentru singuraticile officii și servicii publice limba oficială internă și limba oficială externă pentru comunele, orașele și județele unde minoritățile locuiesc în proporții considerabile.

Pentru a pricepe înțelesul limbii oficiale interne și externe e necesar a preciza, că limba oficială internă înseamnă limba de contact oficial în viața și mecanismul intern al oficiului respectiv. În ea se conduc registrele, corespondența și raporturile interne și în ea se dresază procesele-verbale. Limba oficială externă înseamnă limba de contact cu părțile solicitante, oral și în scris, în ea se dresază procesele-verbale și în ea se comunică hotărârile părților solicitante și celor interesate. Când se stabilește pentru un oficiu oarecare, o limbă oficială alta decât cea română, fie internă sau externă, aceasta se înțelege totdeauna așa, că ea are această calitate alături de limba română, alternativ, ori paralel așa cum considerațiunile practice și natura cazurilor concrete o va cere.

Variațiunile în spețe e cu neputință să fie înșirate nici măcar într'o lege sistematică și completă. Aceasta aparține domeniului de executivă a diferitelor regulamente și ordonanțe.

Cetățeanul român de altă limbă decât cea română își va putea folosi limba în toate acele localități și județe unde limba sa este declarată de limbă oficială internă sau externă.

Ce privește limba oficială internă ea trebuie să fie, precum am arătat mai înainte, exclusiv cea română la instituțiile, oficiile și serviciile de Stat, conduse dela centru.

În oficiile administrative atât limba oficială internă, cât și cea externă, va trebui să fie firește alături de cea românească și cea care va fi vorbită de un procent oarecare mai însemnat al populației comunale, orașenești sau județene, iară limba oficială externă va fi alături de cea română și acea limbă, care este folosită de un procent însemnat al populației respective de sine înțeles un procent mai redus decât în cazul anterior.

Acest procent al locuitorilor în Polonia este stabilit la 30%, în Ceho-Slovacia la 20%, iar în unele State baltice la 10%. În legea minorităților din Ungaria și în decretul Consiliului Dirigent a fost stabilit la 20%.

Principiul de urmat este că trebuie făcut posibil întrucât viața și putința practică admite ca fiecare cetățean să fie judecat și administrat în limba sa proprie. Acest scop se poate ajunge mai ușor, fiind numiți în ținuturile locuite de minorități considerabile, funcționari cari cunosc limba minorităților din ținutul respectiv, iar unde aceasta este imposibil, să se aplice interpreți oficiali pricepuți.

Nu putem să admitem în țara noastră stări anormale, cum erau înainte de război în Ungaria, unde se întâmplă adesea că Românilor nu li se serviau bilete de tren sau mărci poștale în orașele și județul lor propriu, fiindcă nu știau să le ceară în limba maghiară a Statului și erau uneori condamnate mărturiile în locul inculpaților din cauza că judecătorul nu știa românește, iar ca interpret era folosit servitorul oficiului.

În genere, în ce privește limba românească în învățământ și în contact cu oficiile și serviciile publice nu trebuiesc pierdute din vedere două împrejurări hotărâtoare:

Una, că poporul românesc penetrează în măsură mare toate ținuturile și colțurile țării noastre cu foarte mici excepțiuni și că limba românească, atât de mlădioasă, este ușor de învățat, încât ea se răspândește uimitor de iute și fără nici o sfortare în toate părțile țării. Chiar și sub dominațiunea străină ea era limba de comerț și de contact între popoarele de altă limbă. O forțare a ei ar preface-o din plăcută ce este înaintea multor din cei de altă limbă, urgentă și urâtă.

A doua, că Statul nostru este deja dela natură și fără nici o forțare Stat național și nu trebuie decât să-i păstrăm și să-i întărim cu mijloace energice, dar normale și firești acest caracter al lui. *Dar trebuie dacă vrem să dăinuiească, să facem ca el pe lângă că este Stat național să fie și Stat de drept și Stat cultural, care ocrotește cu dreaptă măsură toate elementele de cultură și de propășire umană.*

Ce privește drepturile politice ele trebuiesc recunoscute fără nici o rezervă pentru minoritățile de rassă, limbă ori religie.

1. În ce privește participarea lor la puterea legislativă, dreptul de vot universal, egal, secret cu sistemul proporțional și cu reprezentarea minorităților introdus în vechiul Regat și Basarabia care va trebui introdus și în ținuturile de peste Carpați și în Bucovina rezolvă chestiunea pe deplin în spiritul hotărârilor dela Alba-Iulia. Tot ce trebuie făcut este, să se stabilească garanțiile necesare, ca acest drept electoral să fie respectat și în viața practică și ca circumscripțiile electorale să nu fie în mod artificial delimitate. În Cehoslovacia acest principiu este respectat în mod conștiincios. Germanii formează acolo 23,3% din populație. Din 300 deputați 54 și din 150 senatori 38, sunt germani aparțină-

tori la 6 partide germane. Adică ei sunt ceva mai mult decât 23% a parlamentarilor reprezentați în corpurile legiuitoare.

2. Privitor la participarea minorităților în justiție și administrație, cred că nu numai nu trebuie să formeze o piedecă diferența de rassă, limbă sau religie pentru a ocupa o funcție, sau a fi împărțit de o distincție în Stat, ci din contră Statul trebuie să se nizuească, să angajeze mai ales în ținuturile locuite de minorități, funcționari de toate categoriile din sânul minorităților, dacă se găesc.

Aceasta nu numai drept urmare a principiului egalei îndreptățiri și a obligamentelor morale și de drept luate asupra noastră în tratate și în diferite manifeste, ci și ca rațiune de Stat și ca considerațiune de bună administrare a afacerilor publice.

Rațiunea de Stat pretinde să-i legăm de ființa Statului cât se poate de mult și cu cât se poate mai multe fire pe toți cetățenii Statului. Această rațiune de Stat nu admite să faci două categorii de cetățeni. Unii alinați, cu și fără merit, iar alții persecutați și proscrisi. Tot rațiunea de Stat pretinde, să utilizăm toate forțele bune în serviciul public și întrucât numai se poate, în ținuturile locuite de minorități să plasăm în officii fii de ai minoritarilor, de sine înțeles luând toate garanțiile, că ei sunt și vor să fie sinceri și devotați slujitori ai Statului și ai oficiului lor, pentru că cetățenii, în urma firei lucrurilor, vor primi cu mai mare liniște hotărârile și măsurile, adesea neplăcute, din mâna funcționarilor de același neam cu ei. Dacă ar fi funcționarii exclusiv români tot odiul pentru eventualele greșeli ale administratorilor și funcționarilor ar cade cu ură și dispreț asupra însuș poporului și Statului românesc. Solgăbirul maghiar, volnicos și trufaș, însemnă pe vremuri, pentru noi, însuș poporul și Statul maghiar și cnutul cazacului însuș imperiul rusesc.

Mai este și o altă rațiune de Stat și mai însemnată care pretinde aplicarea funcționarilor minoritari. Nu este adică bine pentru Stat, ca toate elementele intelectuale ale minorităților să fie împinse la profesii libere, independente, iar din intelectualii, sau semiintelectualii români să se creeze, cu drept și fără drept, funcționari, prin urmare elemente dependente de voința altora, excluși dela munca și producțiunea națională expuse la concurența liberă. Permiteți-mi să ilustrez această credință cu un exemplu elocvent.

Poporul românesc a fost în ținuturile de peste Carpați persecutat, prigonit și scos din officii. Preoțimea și biserica românească a fost umilită și lipsită de orice ajutor din partea Statului. Urmarea a fost că biserica și poporul au păstrat solidaritatea și s'au ținut lanț luptele politice duse împreună. Românii nu au fost admiși

in oficii, ei totuș n'au putut fi împiedicați dela lumina școlii. Cei cari au terminat studiile au trecut adeseori aici in vechiul Regat, unde au găsit un cald adăpost și au contribuit la pregătirea zilei de răsplată, iar cei rămași acasă au îmbrățișat cariere libere.

S'a produs revoluția din 1848. După această revoluție vremea se schimbă. Românii după 1848 au fost admiși in oficii. Anul 1867, anul de nouă refacere a Statului ungar a găsit bisericile românești luate in seamă, in oarecare măsură, iar funcțiunile de Stat au absorbit o insemnată parte a intelectualilor români. Simion Bărnuț eră mort, Avram Iancu inebunise de durerea neamului. Nu s'a mai putut face revoluție. Doctorul Rațiu purtătorul de cuvânt și de energie din acele vremuri, Barițiu învățatul neamului, Cipariu, Măcelariu, Axente Severu, Preotul Balint, Moldovan și mulți alți vrednici conducători ai neamului românesc au trebuit să se mulțumească cu memorande și cu rezistență pasivă. Noroc, că, au putut, alături de această rezistență pasivă, prestă cu plin succes, cu demnitate și consecvență, munca mare pentru susținerea conștiinței naționale.

Au venit din nou maghiarii la putere. S'a reinceput povestea veche. Românii sunt iarăș persecutați și scoși din oficii, gonți peste hotare, sau împinși la ocupațiunile libere, iar intelectualii maghiari alinați in oficii și situații bune și grase, depedente de Stat. A sosit însă din nou ceasul dreptății in 1918. Românii au intrat toți ca un singur om in revoluția națională ce s'a deslănțuit. Biserica și popor, intelectuali, preoți și țărani, s'au unit într'un gând pentru a aduce hotărârile de unire dela Alba Iulia, au preluat puterea de Stat și peste noapte au incadrat elementele independente și până atunci răslețe oficiile publice. In schimb maghiarii dedați la tutela Statului, lipsiți de energia și inventiozitatea care poate izvori numai din obișnuința inițiativei particulare, au rămas neorientați. Ei au fost reduși prin propria lor greșală la completă inactivitate politică. N'au fost in stare să desvolte o rezistență ori acțiune serioasă, ci așteptau sfaturi și indrumări tot dela aceia, dela cari atârnă soarta lor și până atunci.

Trebuie să învățăm din experiența trecutului nostru și să nu facem aceleași greșeli, cari s'au răsbunat atât de amar asupra altora. Din parte-mi nu simt nici o satisfacție națională și cred că nu va simți nici un român prevăzător, când vede numărul mare al unor buni funcționari maghiari și germani de peste Carpați, cari au părăsit oficiile și au îmbrățișat dearându-l profesioni libere.

Dealtfel chestia participării minorităților in administrație se va rezolvi in modul cel mai firesc, prin autonomia locală in comune, orașe și județe, care trebuie introdusă fără amânare și ca un

mijloc drept spre a rezolvi cu ușurință o serie intregă de chestiuni in legătură cu problema minoritară.

Ca concluzie cred că soluționarea problemei minorităților trebuie sa mulțumească de o parte aspirațiunile juste ale națiunii române, de altă parte dreptele pretențiuni ale minorităților.

Dacă indiferentismul într'o privință ar fi un păcat de moarte, tot astfel intoleranța șovinistă in alta ar fi o greșală politică, care de sigur s'ar răsbună. Energia necruțătoare și consecvența de fier pentru reprimarea și inapoierea tendințelor de compromitere a integrității teritoriale a țării românești, și susținerea dârză a integrității naționale și morale tot atât de importante a sufletului românesc, trebuie să meargă mână in mână cu spiritul de dreptate și cu justa apreciere a oamenilor și a popoarelor cu cari soarta ne-a legat să trăim impreună. Din cauza unor particulari cari trădează interesele Statului român, și cari trebuiesc pedepsiți nu trebuie să se suprime drepturile minorităților ca colectivitate.

Trebuie aleasă calea ce duce pe terenul larg ce desparte indiferentismul național de intoleranța preocupată.

Ce privește organizarea și conducerea Statului nostru in legătură cu problema minorităților trebuie fatal să alegem intre politica de desnaționalizare forțată a minorităților și intre politica de dreptate națională și socială.

Poate că se vor găsi oameni, dealtfel de bună credință, cari vor alege calea dintâie. Eu cred însă, alături de toți aceia cari au contribuit la aducerea hotăririlor dela Alba Iulia, că o atare politică ar fi asemănătoare politicii economice a acelor cari vreau să se îmbogățească cu orice mijloace, dar repede, politică economică, care pe lângă că nu este onestă, nici nu duce decât foarte rar și pe foarte scurtă durată la bună stare și respect social.

Cred, nestrămutat, că singură calea arătată in cele expuse duce la solida intemeiere și sigura desvoltare a Statului nostru național. Cred cu tot sufletul meu, că numai intronând in țara noastră un sistem de legalitate, moralitate și libertate pentru toți ea va putea să dăinuească. Numai devenind o caldă ocrotitoare a tuturor libertăților și gândirilor nobile, a tuturor străduințelor culturale și de propășire umană, țara noastră, va putea avea respectul lumii, autoritatea și forța morală trebuitoare, pentru a putea rezistă, in vremuri de restriște, valurilor dușmane, cari o inconjoară.

Cred nestrămutat, că idealul mare național prin intregirea neamului intre hotarele de azi nu este încă implinit. Vai de nați-

unea, care nu este în stare să-și fixeze zi de zi, noi ținte nobile, idealuri mărețe tot mai desăvârșite, demne de frământări, de luptă, de jertfe și de martiri!

Viitorul este al unităților mari sociale, ori economice, fie că ele se numesc State, confederațiuni în materie politică, cooperative ori tovărășii în materie economică. Statul român mai curând, ori mai târziu, va trebui să facă parte din o astfel de mare unitate și rolul lui în această perspectivă va depinde de modul, cum a știut să se organizeze și să se conducă până în momentul acelei noi și mari prefaceri. Dela destoinicia sa de azi și dela măsura în care va putea să-și câștige autoritatea și prestigiul moral, încrederea și respectul vecinilor săi a și a lumii civilizate va depinde dacă Statul român va fi un obiect de târguială, ori un factor hotărâtor, va fi un centru al formațiunii grandioase ce va veni, ori își va târi vieța umilită, dacă o va mai avea, de pe o zi pe alta, din grația altora și servind pe alții!

Cred și trebuie să creadă întreg neamul românesc în mărita chemare a poporului românesc: de a deveni în aceste părți ale lumii, dealungul Dunării și la Marea Neagră, centrul de gravitațiune al unei formațiuni puternice, mondiale, compuse din State și popoare libere, în stare să-și asigure existența lor națională și având forța de a contribui la progresul culturii, ordinii și propășirii veșnic ascendente a civilizației omenești!

Dar nu mai puțin cred că această chemare nu o va putea împlini decât susținând cu multă înțelepciune, cu multă abnegare, cu toată hotărârea, în toate ramurile vieții de Stat libertățile omenești, moralitatea, dreptatea socială și adevărata democrație

Aceste vor fi pentru poporul românesc izvoarele dătătoare de viață și de noi energii, la cari el nu trebuie să renunțe niciodată!

Conferință ținută la Fundația universitară Carol I în ziua de 11 Mai 1924; extras din volumul *Politica externă a României*

GEZA KISS

Ideologia și tendințele minorității maghiare

Nici n'ar mai trebui să amintesc că invitația ce am primit-o de a ține această conferință, o consider drept o deosebită onoare, astfel încât nu am stat o clipă la îndoială de a o îndeplini.

Înainte de a începe însă cu tratarea subiectului, trebuie să formulez câteva observații.

Îmi dau mereu osteneală, cu o grijă deosebită, să nu pierd din vedere că I.S.R. face știință. Iar unicul scop — steaua conducătoare și misiunea științei — este de a căuta adevărul, independent de orice țință secundară pe care am urmări-o din vreun punct de vedere sau de orice tendință. Și nu numai cunoașterea lui, ci și propovăduirea adevărului trebuie să fie liberă de orice influențe directe sau indirecte, care ar stânjeni scopul final: *validarea adevărului științific descoperit*.

În această atmosferă curată, ce se ridică mult deasupra vieții politice de toate zilele, mă voi strădui să rezolv problema ce mă așteaptă și a cărei esență nu este alta decât tocmai *descoperirea adevărului științific*.

Și acest lucru nu poate fi realizat altfel decât privind diversele aspecte ce așteaptă a fi pătrunse și grupate, dintr'o înaltă perspectivă, ce limpezește vederea. Neînclinând nici la dreapta, nici la stânga, îmi voi da silința să judec ca judecător drept și fără idei preconcepute, ca servitor al justiției sociale, aspectele de examinat, și să stabilesc *adevărul științific* pe baza analizării acelor aspecte, ca un rod al judecății mele.

Condiția de bază sociologiei, ca și a exercitării oricărei alte științe, este gruparea precisă și pe cât se poate completă a acelor aspecte, care, ca să zic așa, formează materialul brut al cercetării științifice sau, am mai putea zice, materialul de date. Acestea

singure însă nu ne dau decât baza sigură, pentru căutarea adevărului științific, care se ascunde în legile fatale ce se desprind din acele aspecte și a căror formulare ne dă apoi adevărul științific.

Actualul ciclu are misiunea de a proiecta razele dătătoare de lumină ale științei asupra diferitelor doctrine politice, cum se validează ele « pe calea unor anumite grupări care se numesc partide politice » și pe urma cărora « instituțiile politice se formează și deformează într-o atmosferă alcătuită de anumite doctrine și credințe politice » (Gusti: Partidul politic, Arhiva pentru Știința etc., II, pg. 423).

Trebuie așadar să supun unei *examinări științifice* — și acest lucru nu pot să-l accentuez indeajuns ca principala mea străduință — ideologia și tendințele politice ale minorității maghiare.

Și aceasta pretinde, mai presus de precizarea fenomenelor și aspectelor, cercetarea lor definitivă după metode științifice.

Nu voi putea îndeplini acest lucru, fără a lămurii mai întâiu:

1. Dacă minoritatea etnică își poate găsi locul în concepția partidului politic?

2. Și, dacă da, lângă care categorie de partide îi e locul? Sau formează ea un partid sui generis? Dar nici aici nu trebuie să ne oprim. Pentrucă

3. pe baza concluziilor rezultate din roadele cercetărilor trebuie să recunoaștem drept adevăruri științifice acele învățăminte care zac ascunse în fenomene clasate conform legilor științei și a căror descoperire trage linia de conduită pe seama aceluia cari sunt chemați să influențeze formarea cursului vieții sociale.

Luând în considerare toate acestea, fie-mi îngăduit să despart în două părți materia modestei mele expuneri, care urmează.

I. Prima parte aș dori să o definesc, numind-o oarecum *bază teoretică*. Această parte e destinată lămuririi acelor concepții care — ca să mă exprim astfel — îmi pot da acea cumpănă intelectuală, pe care punând fenomenele ce le voi arăta mai târziu, să precizez legile inexorabile emanând din fenomenele ce le voi cerceta și grupă în *partea a doua, aplicată*, a conferinței mele.

Stabilirea *esenței* partidului politic mi-a fost mult ușurată — grație formulării pe care în această materie a dat-o d-l profesor Gusti în conferința introductivă și care e chemată să ocupe un loc de cinste în literatura chestiunii (*Partidul politic; « Arhiva pentru Știința și Reforma socială », IV, pg. 427*). Mi-a ușurat această primă misiune a mea, pentrucă nu mai am nimic de adăugat în această direcție, și pot să-mi însușesc toate momentele exprimate de d-sa și în care ne dau esența partidului politic. În sensul lor « partidul politic este o asociație liberă de cetățeni uniți în mod permanent prin interese și idei comune, de caracter general, asocia-

ție ce urmărește, în plină lumină publică, a ajunge la puterea de a guvernă pentru realizarea unui ideal etic, social ».

Dar cu atât mai grea devine gruparea partidelor politice.

Căci dacă ne înșiruim în memorie denumirile partidelor care au existat și există, trebuie să stabilim din capul locului că partidele din trecut sau și cele care există astăzi s'au folosit de aceste denumiri ca de niște vignete, spre a indica însă un conținut de multe ori atât de diferit. Și lucrul acesta e și firesc. Pentrucă situația specială și formația condițiilor de viață, a diferitelor State, pune pe primul plan mereu alte probleme vitale de urgentă actualitate, felul de rezolvare al cărora decide gruparea partidelor politice. Astfel întâlnim apoi în diferite State, sub aceeași denumire, partide politice având caracter cu totul contrariu.

Zadarnicele încercări de până acuma au putut convinge pe toată lumea că este imposibil de a clasifica partidele politice unitar pe baza cuprinsului programelor ce reprezintă, în așa chip, încât diferitele categorii să îmbrățișeze o clasificare a partidelor politice din toate țările pe baze interne și de principii.

Pot fi însă, și e necesar, ca partidele politice să fie clasate pe baza modului cum tind la realizarea multiplelor programe atât de diferite unele de altele, — metodă pe care o consideră drept principiu conducător al lor. Această clasificare e necesară pentrucă cu ajutorul ei putem reduce partidele politice cu țeluri programatice atât de disparate, la tipurile unitare, care le dau caracteristica. Și fără a le cunoaște caracteristica potrivită, nu se poate formula o judecată dreaptă sau cel puțin completă, asupra lor.

Iată cum privesc eu chestiunea din acest punct de vedere. Despre orice partid politic ar fi vorba pe baza cuprinsului programului său, cert este că întreaga lui formație depinde de felul de tratare a doi factori fundamentali, care joacă un rol hotărîtor în toate.

Fiecare partid politic normal reprezintă, repetând cuvintele d-lui Gusti, « interese și idei comune de caracter general », pe care dorește să le înfăptuiască. Din punct de vedere programatic, așadar, fiecare partid politic dorește să aducă o modificare a celor existente.

Ideologia lui este, atunci, rezultanta felului cum consideră starea de fapt și modificările (reforma) dorite (am putea zice a felului de a le trata). Caracteristica fundamentală a partidului se va alcătui după măsura în care ele țin mai mult de unul din aceste momente.

Un partid e condus de posibilitatea menținerii situației date, punând prin urmare ponderea principală asupra *situației date* și nu propovăduiește reforme decât numai până la granița cea mai

strict necesară. Al doilea iarăș pune pondere mai ales pe reformă și e gata să modifice situația dată până la cerințele reformei celei mai radicale.

Din această divergență de ideologie rezultă acea grupare caracteristică a tuturor partidelor din lume, chiar a celor mai diferențiate prin conținut, — care ne îngăduie să vorbim de partid *conservator* și *progresiv*.

Prin urmare nu este just să opunem la clasificarea partidelor politice — care nu poate fi decât una, cea amintită — partidul *liberal* partidul conservator, de oarece la această diferențiere intervin mai multe momente de conținut programatic intrinsec).

Ar fi mare greșală să se creadă că partidului progresiv i-ar reveni singur dreptul de existență față de partidul conservator, sau vice versa. E tocmai dimpotrivă.

Fiecare din ele e chemat ca la timpul său să aducă servicii folositoare. Sau mai bine zis, ele sunt chemate să alterneze.

Dacă progresivitatea ar fi de durată mai lungă, atunci conservatismul ar aduce-o eră de prielnică odihnă și poate va fi chiar dorită menținerea lui până când s'ar arăta primele semne ale secătuirii. Și atunci iarăș progresivilor le va reveni dreptul de existență.

Ambele tipuri însă pot *degenera*. Și aceasta se întâmplă atunci când partidul politic se alipește exclusiv numai la unul din factorii fundamentali.

Astfel partidul conservator degenerază în *reacționar* iar cel progresiv în *radical*.

Dar și unul singur din ele, în mod excepțional și tranzitoriu, poate avea câte odată rolul otrăvei care vindecă, mai ales rănilor cauzate de celălalt. Dar din punctul de vedere al problemei ce o tratez, nu e nevoie să mai continui analiza în această direcție. E destul atât — dar a fost și necesar — pentru a putea examina pe bazele schițate, dacă în ideologia și tendințele minorității maghiare se manifestează principiile unui partid politic, și, în caz afirmativ, care este caracteristica acestui partid?

Și în sfârșit, ce caracterizează învederează precizarea căutată, pe care trebuie să o găsim?

Aci trebuie să trecem la partea a doua, cea aplicată.

În ce constă ideologia și tendința politică a minorității maghiare?

Pentru a putea da un răspuns corespunzător la această întrebare, trebuie să ne întoarcem la examinarea vremurilor trecute și anume până unde duc rădăcinile întinse ale acestei chestiuni.

Minoritatea maghiară de azi a României a fost națiunea majoritară a Statului ungar. Această majoritate s'a transformat în minoritate prin prăbușirea monarhiei austro-ungare. Chestiunea minorităților în Ungaria se prezintă în condiții de care trebuie să

ținem seamă pentru a putea înțelege situația de aci, pentru întâia oară cu ocazia trezirii la viața nouă a constituției maghiare dela 1867.

Evenimentele din 1848—1849 s'au încheiat cu înfrângerea țării. Absolutismul austriac și-a exercitat domnia, sugrumând cu totul libertatea naționalităților, până nu s'a realizat așa numitul « pact » și până nu s'a trecut în articolul XII al legii fundamentale din 1867 că în afară de chestiunea externă, a războiului și cele financiare în legătură cu ele, care împreună cu altele de « interes comun » au fost specificate drept « comune », sunt lăsate sub autoritatea proprie a jurisdicției și guvernării Ungariei. Între acestea eră și « chestiunea naționalităților », pe care înțeleptul creator al « pactului », Francisc Deak, a dorit să o reglementeze prin legea naționalităților dela 1868 (art. XLIV).

Principiul fundamental al acestei legi este enunțarea că toți cetățenii Ungariei, fără deosebire, alcătuiesc națiunea unitară maghiară și în acelaș timp a precizat acele dispoziții de mare importanță, care stabileau drepturile celor cari nu aparțineau naționalității maghiare, cu deosebire în privința folosinței limbei.

Punctele mai de căpetenie și care merită a fi subliniate sunt următoarele:

Organele administrative cu jurisdicție proprie, județele (comitatele) și orașele cu drept de autonomie administrativă, aveau să redacteze procesele verbale (e vorba de comisii alese care prezintă un fel de mic parlament), în toate acele limbi, pe care le cer o cincime din membrii cu drept de vot. Această limbă poate fi utilizată și în adresele către guvern. Autoritățile amintite pot corespundă între ele și în limbile respective. Funcționarii cari posedă limba maghiară, puteau utiliza limba « proceselor verbale ». Funcționarii aveau să comunice cu comunele, societățile, instituțiile și particularii din comitat (județ) pe cât posibil în limba aceasta.

Comuna își alege singură limba de administrație. Dar o cincime din cei cu drept de vot pot cere și utilizarea unei alte limbi la redactarea procesului verbal. Oficiul comunal e obligat a corespunde cu comunele în limba aceasta.

Fiecare cetățean are dreptul de a adresa petiții forurilor administrative, județene, comunale și bisericesti, în limba sa maternă.

Limba maternă poate fi utilizată în ședințele comunale și ale bisericii.

Comunitățile bisericesti își aleg singure limba administrativă. Organizațiile bisericesti superioare deasemenea își aleg singure limba, de care vor să se folosească în consfătuiri, procese verbale, în administrație și în corespondență cu comunele lor.

Ministerul de Instrucție Publică e dator să poarte grija ca cetățenii de orice naționalitate, cari trăesc în masse compacte mai mari, să se poată cultiva în limba lor maternă în apropierea ținutului pe care-l locuiesc, și anume până la punctul unde încep studiile academice superioare. În școlile ținuturilor cu mai multe limbi, se vor crea în școlile medii și superioare catedre pentru fiecare limbă. La universitate se vor înființa catedre pentru limbile vorbite în țară și literatura lor.

În școlile primare instrucția se va face în limba maternă a elevilor, dacă ea aparține limbilor vorbite în comună.

În acele comune, unde locuiesc în număr mai mare cetățeni de limbi diferite, se vor utiliza învățători supleanți de diferite limbi.

Nu pot să-mi innăbuș declarația că a fost o greșeală fatală. tocmai din punct de vedere maghiar, realizarea înțelegerii tacite ce s'a făcut așa zicând pe neobservate, și care a unit în chip uimitor toate partidele politice maghiare, care dealtfel se războiau până la cuțite între olaltă, — de a nu aplica legea citată.

Dela 1867 incoace, formarea partidelor politice în Ungaria a avut ca baze hotărâtoare modul cum ele înțelegeau executarea legăturii de drept public cu Austria. Dar ori cu câtă inverșunare se combăteau unele pe altele așa numitele partide de la 67 și patruzeci-și-optiste, nu eră între ele nici un fel de deosebire asupra concepției că Ungaria trebuie considerată ca un Stat național, care exclude tocmai prin această caracteristică a sa executarea drepturilor cuprinse în legea despre naționalități, sau le îngrădește cel puțin între granițe foarte strâmte. Și drept consecință, firește, hotărârea că aplicarea legii trebuie lăsată în părăsire. Nici căutând cu tot dinadinsul n'ar fi putut găsi un mod mai nenorocit de soluționare.

Dar chiar și ideologia lor eră propriu zis o reproducere a principiului filozofic de Stat al « Statului național », care pe vremea aceea ajunsese să predomineze cu totul.

Această doctrină, pe care au propovăduit-o cei dintâi cultivatori ai filozofiei de Stat și între ei în primul rind Prof. Victor Concha, care trebuie considerat drept intemeietorul adevărat al științei politice moderne în Ungaria, învață că, deși oamenii sunt la fel din punct de vedere anatomic și al funcțiilor vitale fiziologice, totuș posedă însușiri de tot deosebite, care îi leagă laolaltă pe cei cari au aceste particularități, deosebindu-i de alte grupuri ale oamenilor.

Chiar natura-mamă a creat asemenea deosebiri, prin trăsăturile feluritelor rase. Înlăuntrul raselor se arată apoi acele însușiri comune mai intime, la care trăsăturile feței joacă un rol mai puțin

important, pentru că ele se exteriorizează în deosebi prin manifestări spirituale și morale și sunt exprimate mai ales printr o sensibilitate asemănătoare, prin acelaș mod de a cugeta, prin concepții și tradiții comune, în genere vorbind prin *felul* de valorificare al bunurilor morale, iar în afară ele ajung să-și aibă expresia în limba comună. Acestea leagă laolaltă pe toți, câți le posedă, ca membri ai unei națiuni și în ele zace vis-agens al formării de State. Natura-mamă a sădit în toate grupările legate prin astfel de proprietăți comune, dorința neștearsă ca să-și valorifice propria individualitate prin alcătuirea unui Stat deosebit, și astfel chemarea asemănătoare a statelor din punct de vedere omenesc, de a reimplini și de a realiza în mod corespunzător geniul propriu național. Iar națiunile, care posedă forța materială și cea morală — la națiuni e contopită cu cea dintâiu, — de a-și îndeplini chemarea generală umană potrivit propriilor concepții deosebite, acelea vor putea alcătui un Stat propriu pe care-l vor menține până vor avea și puterea de care am amintit.

Nu fiecare grupare națională e în stare așadar de a crea un Stat. De altă parte cei cari aparțin aceleiaș grupări naționale, pot intemeia *mai multe* State. Dar în cazul acesta se va produce o *diferențiere constantă* a concepției particulare a sentimentalității particulare, care reprezintă puterea creatoare de Stat, diferențiere capabilă de a conserva și deosebirile de Stat (de exemplu Belgia, Statele Unite ale Americii de Nord, Elveția, America de Sud cu statele ei, etc.) — și prin desvoltarea acelei diferențieri s'a creat, cu toată unitatea de limbă, idei de Stat proprii și independente.

În acelaș Stat pot trăi, înfine, mai multe feluri de grupuri naționale. Atunci doctrina vorbește de Statul poliglot, față de Statul curat *național*. Dar mai învață în acelaș timp, că aci una din ele *trebuie* să se reliefeze spre a da Statului *caracterul său național*, spre a-i imprima pecetea individualității sale.

Și cu formularea acestui principiu am ajuns la punctul corespunzător al doctrinei amintite, care pune în discuție problema *minorității etnice*. În teorie se și impune dela sine marele semn de întrebare: Ce și cât pretinde dela Stat caracteristica problematică națională? Ce drepturi pot fi deci asigurate așa numitelor minorități etnice? Unde este limita până la care pot merge așa numitele drepturi minoritare? În viața politică a Ungariei a ajuns foarte repede să predomine prin consens tacit, concepția că aplicarea legii de naționalități din 1868 este în conflict cu caracterul de Stat *național*, cum considerau toate partidele politice *maghiare*. Ungaria, adoptând curentul de idei predominant. Și această ideologie nu s'a schimbat. Toate protestările timide care s'au manifestat sporadic până la izbucnirea războiului mondial, au avut însemnătate negli-

jabilă și nici n'au pornit din partea partidelor politice ca atare, ci în răstimpuri foarte distanțate — dela câte unul din membrii izolați ai lor.

A venit apoi pierderea războiului. Gruparea care a încercat, sub conducerea lui Ocar Iaszi, să lanseze cunoscuta nouă ideologie, putem spune că eră mică. Iar vechile partide maghiare au trecut în fondalul scenei. A urmat apoi *Alba Iulia!* Ea reprezintă în anumite privințe și în chip ceva mai larg, punctul de vedere al legii de naționalități din 1868. A urmat apoi preluarea puterii de Stat și prin aceasta unghurimea din Ardeal și Banat a devenit « minoritatea maghiară ». La urmă, pacea dela Trianon.

Numai oamenii cu totul străini de psihologia populară mai pot șovăi să recunoască, că este o desăvârșită imposibilitate de a se gândi chiar numai la posibilitatea cristalizării unei ideologii noi și unitare, în cursul unor asemenea sguduii sufletești.

Nimeni n'a așteptat și nici nu putea să aștepte, ca vechile legături sufletești ale unghurimii din Ardeal și Banat să fie rupte deodată. Iar sufletele purtau rădăcinile vechii ideologii, ale cărei principii fundamentale se întorceau acușa tocmai împotriva celor cari mai înainte puseseră jurământ pe ele.

Formarea unei noi ideologii a mai fost împedicată în chip firesc și prin credințe naive, prin îndemnuri mai mult sau mai puțin de bună credință, prin trezirea de speranțe iluzorii — și ea n'a putut să-și înceapă dezvoltarea decât după ce trecuse prima ameteală și începuse să se împrăștie și ceața care împânjenea vederea și excludea cunoașterea situației reale.

Astfel se explică de ce majoritatea așa numitei *minorități maghiare* păstră la început și un timp anumit rezistență pasivă. S'a format, e drept, un « *partid național democrat maghiaro-săcucesc* » al Domnului Béla Maurer. Dar el n'a putut să prindă rădăcini, deși timpul i-a dat dreptate în foarte multe privințe (chestiunea funcționarilor cu jurământul pe care-l refuzau, școlile, etc.). Poate că din cauza situației neclarificate, dar probabil și din cauza tacticii nehotărâte și lipsite de energie ce adoptase.

Când în sfârșit au trebuit să fie recunoscute urmările nenorocite ale pasivității, a invins încetul cu încetul concepția azi generală că unghurimea trebuia să participe activ la viața politică a României.

Și atunci s'a pus chestiunea: *Cum* să se facă acest lucru? După semnarea tratatului de pace s'a format la Huedin *Partidul Popular Ardelean*, cu următoarele puncte esențiale de program:

1. *Autonomie națională pentru maghiari.*

Adunarea națională maghiară la Cluj.

Membru al ei poate fi oricine e trecut în cadastrul național maghiar.

În ținuturile curat unghurești se va introduce autonomia regională.

În ținuturile unghurești *limba administrativă și în justiție* să fie cea maghiară.

2. Privitor la folosirea limbii: « Ungurii pot să ia parte la legislație, administrație și justiție, uzând de limba maghiară ».

3. *Căile ferate* să fie preluate de cele trei națiuni din Ardeal, care să le administreze singure.

4. Statul să nu întrețină niciăeri școli maghiare, ci să predea autonomiei maghiare toate școlile unghurești.

5. *Menținerea ordinii*, deasemenea trebuie pusă sub competența maghiarilor autonomi. Așadar în localitățile maghiare poliția va fi organizată prin guvernul autonom.

Deșființarea Serviciului de siguranță.

Pentru a contrabalansa oarecum *Partidul Poporului*, s'a format *Partidul Național Maghiar*.

Elementele conducătoare aparțin cercurilor marilor proprietari, ale intelectualilor cu tendințe clericale și ale funcționarilor cari n'au depus jurământul.

Programul partidului, considerat în general, este aproape la fel cu al Partidului Poporului. Ba în unele privințe s'a străduit chiar să-l și întrecă.

A urmat apoi fuzionarea ambelor partide în actualul « *Partid Maghiar* ».

Programul acestuia însă n'a fost terminat nici până azi.

Punctul principal va fi, probabil, iarăș « *autonomia* ».

Toate semnele arată că conducerea partidului a încăput definitiv pe mâna acelora, pe cari — întrebuițând o expresie foarte moderată — trebuie să-i numim *ultraconservatori*.

După un an de activitate a partidului nu putem deduce nici un fel de rezultate.

Pentru a putea judeca poziția acestui partid în legătură cu totalitatea maghiarimii, aici trebuie să mai amintim că în cercurile maghiare găsim pe de o parte un număr foarte important de *socialiști*, pe de altă parte un alt număr tot așa de important de intelectuali burghezi cu concepții democratice și progresiste.

Dar aceștia au stat până acum și stau și astăzi departe de frământările maghiarilor, având tocmai convingerea că reacționarii au ajuns să aibă conducerea.

Nu poate fi vorba azi de loc așadar de așezarea temeinică și clarificată a ideologiei și tendințelor minorității maghiare. Și lucrul e firesc. Căci ființării unui asemenea punct fix de repaus au premers pretutindeni și în toate timpurile, oscilații cu tendințe tot mai

accentuale de diminuare. Cert este însă că extremitățile sunt chiar pe cale de a dispărea.

Și — dacă luăm în vedere toată maghiarimea însăși — putem stabili astăzi că judecarea limpede și trează a situației a devenit generală în cercurile minorității maghiare, în următoarele privințe:

1. Ele consideră noua formație ca fapt împlinit.

2. Doresc să ia parte activă la viața politică a României, și anume, conduse de directive izvorâte din sânul lor și nu venite din afară, împotriva cărora majoritatea covârșitoare a și luat o atitudine hotărâtă.

3. Tendința lor *culminează* chiar de azi în realizarea acelor drepturi pe care cred că punctele dela Alba Iulia și pacea dela Trianon le asigură în favoarea lor.

În jurul acestor puncte, ca factori de bază, se poate distinge așa zicând o cristalizare a unei unități, cu toate oscilațiile mari și explicabile încă, de azi. Dar cum se va desvoltă în cadrul intern al acelor puncte ideologia, este încă tot « im Zeichen des Werdens » (în stadiul devenirii) și poate va rămâne încă multă vreme în stadiul acesta. Pentru că, se poate să se ție seamă cu toată certitudinea și de împrejurarea că fuziunea partidului popular cu partidul național nu va deveni unitate strânsă, din cauza caracterelor politice de partid ale elementelor ce compun acele partide, și asupra cărora vom reveni mai jos. De altă parte nici programele originare nu vor deveni, probabil, definitive.

Cu acestea am terminat rezumarea « fenomenelor », a materialului brut, și trebuie deci să dau un răspuns la indoita problemă:

a) a lămurii cum trebuie suprapuse acestor « fenomene » și « aspecte », constatările teoretice formulate în partea întâia a conferinței, și a preciză;

b) dintr'o astfel de cântărire a situației date, ce deducții fatale se impun din punctul de vedere al cunoașterii directivei juste, de care trebuie să ținem seamă în interesul formației viitoare?

Mai trebuie să observ, că cele două întrebări de mai sus (dela a și b) nu pot fi de loc despărțite, astfel încât să putem vorbi întâi *numai* despre una și apoi *numai* despre cealaltă. Tratarea simultană a celor două chestiuni, într'o măsură oarecare, nu numai că nu poate fi evitată, dar este chiar de dorit din punctul de vedere al justetei rezultatelor.

* * *

Dacă luăm în considerare momentele creatoare ale concepției de partid politic, pe care le-am avut drept punct de plecare pe

baza formulei d-lui Gusti, putem stabili din capul locului că ele pot fi găsite și în complexul organizației minorității maghiare, deși numai impestrițate cu anumite particularități.

Minoritatea maghiară își are locul — *dacă ținem scama de esența programului său* — în categoria « *partidelor de naționalități* » Asemenea partide nu se găsesc în Statele naționale absolut unitare.

Dar, de curând ele au apărut în toate acele State, în care au fost și sunt minorități etnice de o importanță numerică mai mare.

Particularitatea lor constă în faptul că programele lor amintesc numai de formă și ca decor superficial problemele care preocupă pe celelalte partide politice, trecând cu indiferență peste ele, și pune greutatea hotărâtoare *asupra propriei lor individualități* naționale și a afirmării cât mai depline a acestora în viața de Stat.

Este o tendință ușor de priceput din punct de vedere psihologic.

Dar iată că și aci se ivește deodată marea semn de întrebare: Până unde poate fi justificată această tendință? Și unde este acel loc, care ordonă oprirea în interesul exigențelor desfășurării neturburate a vieții de Stat?

Este o chestiune asupra căreia doresc să reviu cu altă ocazie și într'o lucrare specială. Pentru că ea cere expunerea unor cercetări prea adânci și multilaterale, ca să mă pot încumeta s'o fac în cadrul strâmt al acestei conferințe. Și e complicată chestiunea și din motivul că ar trebui să se formuleze o atitudine și față de problema cea mai mare și cea mai grea a filozofiei de Stat, și anume — *dacă este numai un stadiu evolutiv caracterul național al Statului*, care se va șterge tot mai mult în cursul vremilor, spre a cedă locul altei legături etice care va formă odată puterea de coeziune la diferențierea pe State a omenirii, sau dimpotrivă, ideea de Stat național reprezintă legea stabilă a formației de State?

Nu am posibilitatea și nici nu am prilejul aci de a luă o atitudine acum în această chestiune. Dar trebuie totuș să constat faptul că dintre curentele de idei moderne ale filozofiei de Stat, doctrina Statului național pare să domineze și în teorie, cum deține rolul conducător și în viața reală de Stat.

Dacă acceptăm așadar această doctrină, dacă este adevărat prin urmare că natura-mamă a imprimat pentru vecie fiecărui grup al omenirii, legat prin însușiri naționale comune, instinctul de a realiză rolul omenesc universal în forma vieții de Stat, în mod corespunzător geniului său național; și dacă, mai departe, e deasemenea adevărat că acesta depinde numai de împrejurarea ca asemenea grupuri să simtă și să valorifice suma unitară de forțe materiale și morale, care sunt strâns și intim împletite la fiecănațiune, și sunt necesare la alcătuirea de State; nu urmează oare deaci apoi că menținerea Statului depinde tocmai de păstrarea

caracterului național al lui, că prin urmare apărarea acestuia poate fi obținută prin reliefaarea cât mai perfectă a caracterului său național, și, că prin urmare orice concesie față de acest caracter îi slăbește puterea de viață?

Ar fi o mare greșală a da dreptate naționalismului dus până la extrem, care ajunge să-și găsească expresia în această chestiune. Și anume, pentru că nu s'ar da atenție la două împrejurări, care nu pot fi neglijate în judecarea dreaptă a chestiunii.

Prima împrejurare constă în divergențele ce se arată în sânul minorităților etnice și care exclud validarea unui factor dogmatic unic, la fel de potrivit pentru toți.

Cealaltă împrejurare este influența de netăgăduit a situației economice și culturale.

Natural că Statele care, rezolvând marea problemă a creării ființei de Stat, sunt așa zicând creația comună a membrilor unor națiuni deosebite, și au ajuns la înfăptuirea diferențierii amintite mai sus, cad cu totul în afară de cadrele cercetărilor de mai jos.

Anume, diferențierea trebuie realizată numai între acele minorități etnice, care:

a) n'au fost în stare să-și valorifice caracterul propriu pe calea formării de Stat independent și se prezintă în această situație ca unul din elementele populației unui alt Stat cu caracter național care-i cuprinde. Și

b) între acele minorități etnice, al căror caracter național s'a și validat prin crearea de Stat național independent. Ele stau însă în afară de granițele lui și trăesc ca « minoritate etnică » a unui alt Stat național.

ad a) E în afară de orice îndoială că minoritatea etnică din categoria de mai sus își va putea exercita influența turburătoare asupra mersului liniștit al vieții de Stat, într'o măsură ascendentă în raport direct cu slăbirea dorinței de alcătuire a Statului național în masele naționale respective. Și aflarea soluției este una din cele mai dificile probleme ale vieții de Stat practice. Sau poate este chiar cea mai grea.

Două sunt căile ce se oferă.

Una este suprimarea prin forță. Lăsând la o parte grava cheltuială de forțe cu care este împreunată această metodă, forțe care sunt chemate să îndeplinească chemări mai salutare — ea n'a dus încă niciodată la soluționarea crizei, și a asigurat cel mult târăgânirea ei și clocotirea sub spuză. Și sfârșitul a fost, cum spune un vechiu proverb maghiar: cine poate, mușcă.

Cealaltă e: calea concesiilor.

O soluționare definitivă nu putem aștepta nici dela această modalitate. Ba toate probabilitățile pledează pentru aserțiunea

că trebuie să observăm bine ca directiva concesiilor mereu mai avansate să nu ducă în cele din urmă la deslipire.

Unde sunt temeri că s'ar putea întâmpla astfel, acolo singura politică justă poate fi numai intensificarea și cultivarea deosebită a legăturilor economice, pregătind și realizând pe cale amicală o confederație de Stat.

Dar pe noi nu ne interesează această chestiune, pentru că ne așteaptă soluționarea unei cauze care cade sub prevederile punctului ad b) având a face cu o minoritate etnică, al cărei caracter național a și ajuns să se valideze prin crearea de Stat național.

Minoritatea etnică maghiară se recrutează din populația ținuturilor desprinse din teritoriul Ungariei în urma păcii dela Trianon.

Dacă privim acest eveniment istoric cu ochii unui naturalist, trebuie să ne gândim involuntar la analogia ce ne-o prezintă un arbore sau un tufiș smuls din pământul original și replantat în pământ nou.

Și arborele sau tufișul trebuie să prindă rădăcini noi, ceace e o chestiune de timp mai îndelungat și care nu poate fi favorizată decât prin pregătirea corespunzătoare a noului pământ. Și la o minoritate etnică desprinsă din trunchiul națiunii, creșterea de rădăcini noi e chestiune de timp mai îndelungat. Iar terenul nu poate fi potrivit pentru acest proces, decât dacă se garantează posibilitatea satisfacerii necesităților culturale proprii și a așezării economice mulțumitoare.

Dacă noul Stat își dă silința și poate realiza pe acest teren faptul de a oferi mai mult decât ar putea oferi în realitate « statul mamă » în noile împrejurări modificate, atunci putem spune cu cel mai mare temei: *chestiunea minorităților acelu Stat este pe deplin rezolvată.*

Dar aci se ivește un anumit cerc vicios. Evenimentele care au sdruncinat sentimentalitatea minorității etnice, smulsă dela țara mamă, o îndeamnă la oscilații care găsesc în chip firesc un răsunset puternic și imposibil de înnăbușit în țara mamă și care înmulțește puterea de rezistență a lor. Iar Statul succesori se apără împotriva lor cu armele puterii și se străduiește să le puie capăt sau să le previe prin foc și sabie.

Și soluția?

Criza se lungeste. Rana supurează, vindecarea întârzie mereu. Distanța dintre noua putere de Stat și dintre minoritatea etnică sau nu se micșorează de loc, sau scade într'o măsură aproape imperceptibilă.

Quid est consilii?

Nimic altceva decât a începe apropierea.

Minorității etnice îi incumbă sarcina de a oferi puterii de Stat încrederea că are sincera voință de a se așeza temeinic în noua situație.

Iar puterea de Stat are sarcina: de a îngriji de posibilitatea așezării economice și a satisfacerii necesităților culturale.

Cât privește prima parte, realizarea ei nu este influențată în mod decisiv, decât de conducerea corespunzătoare a minorității etnice maghiare ca partid politic.

E nevoie de o conducere care să înscrie pe drapelul său grija de a crea tuturor elementelor minorității etnice maghiare, condiții economice cât mai corespunzătoare și satisfacerea cât mai completă a necesităților culturale în conformitate cu caracterul său individual, și, *acestea* să fie obiectivul unei lupte sincere și bine cumpănite.

Acestea însă nu le putem aștepta decât numai dela elementele progresive și într'adevăr democratice ale unghurimii. Doar și în partidul național maghiar, cu toată unitatea relativă a programului, sau mai bine zis chiar împotriva acestui lucru, putem găsi sub același acoperământ conservatori (sau mai bine zis reacționari) și progresivi.

Situația este cu atât mai gravă cu cât în Ungaria, precum se știe, s'a menținut până în zilele noastre și pare că va mai dăinui încă, un partid politic pentru care în sensul clasificării de mai sus se potrivește numai atributul de « reacționar ». E explicabil în asemenea împrejurări că timpul ce s'a scurs dela preluarea imperiului a fost cu mult prea scurt ca să fi putut ajunge în mâna elementelor progresive rolul de conducere în sânul minorității etnice maghiare, adică în sânul partidului politic în formație.

Dar nu e nevoie de un talent profetic spre a putea spune de pe acum că mai curând sau mai târziu, va înceta rolul conducător al elementelor reacționare. Și probabil mai curând decât mai târziu. Ceeace — fie-mi îngăduit de a face în paranteză această observație personală — va fi deopotrivă de norocos pentru minoritatea maghiară ca și pentru România și pentru Ungaria.

Dar guvernul emanat din orice partid, care va deține puterea executivă în România, trebuie să înțelegem că nu va putea asigura țării situația care i se cade în concertul țărilor mondiale, decât numai dacă va ști să-și atașeze minoritatea etnică maghiară și celelalte minorități, prin garantarea așezării lor economice și culturale, și anume nu prin metodele rigide și superficiale ale dispozițiilor mecanice de drept, ci prin legături morale mult mai puternice și indistructibile.

Cele ce s'au spus în această privință, în acest lăcaș curat al științei, ne îmbie cu un viitor plin de speranțe.

Dacă, lăsând deoparte toate celelalte, mă voi referi numai la declarația făcută de d-l Duca în prelegerea ținută de d-sa la Institutul Social Român, în această societate științifică, și anume că « naționalismul nu trebuie luat în înțelesul său restrâns, intransigent sau intolerant ». Dacă voi adăuga că după aprecierea d-sale « naționalismul exclusivist e o mărturisire de nepricepere a nevoilor superioare de armonie socială, fără care societățile omenești nici nu pot avea o dezvoltare normală ». Și ca o încheiere a acestor înțelepte declarații ale bărbatului de Stat mai citez și următoarele cuvinte:

« În țările tocmai în care sunt minorități etnice, numai recunoașterea drepturilor lor depline concordă cu cerințele și cu tradițiile doctrinei liberale », prin care indică un principiu angular al doctrinei liberale, și care îndrumază deasemenea spre recunoașterea dreptății necondiționate a metodei dezvoltate mai sus și bazată pe înlesnirea așezării economice a minorităților etnice și satisfacerea cât mai deplină cu putință a cerințelor culturale ale acestora: atunci cu încredințare mă simt îndreptățit să accentuez: « in hoc signo vinces ».

Această mentalitate este și consecința firească a dezvoltărilor istorice, luând ca bază principiul fundamental ce s'a aplicat de către strămoșii poporului român, de către *romani*, cari pe de o parte au priceput foarte bine a apăra integritatea ideii Statului contra tuturor tendințelor distrugătoare, dar pe de altă parte au înțeles tot așa de bine a prețui și ocroti acele elemente de origine străină Statului, care s'au pus într'un mod sincer în serviciul lui, recunoscând existența și suveranitatea Statului Român.

« Parcere subiectis et debellare superbos
Tu regere imperio populos, Romane, memento ».

13 mai 1923

Extras din volumul *Doctrinile Partidelor Politice*

Statul, cultura și școala minoritară

I

Când Lloyd George în timpul războiului mondial a vorbit despre chemarea specială a popoarelor mici, făcând aluzie la poporul din care a răsărit Domnul Isus Christos, Mântuitorul lumii, a proclamat un adevăr, a cărui pătrunzătoare putere poate nici el însuși n'a putut-o prevedea în acel moment. E posibil că atunci n'a urmărit altceva, decât scopul ca poporul său să înțeleagă, de ce s'a născut războiul mondial din sbuciumarea poporului sârb, care tindea la independență. Se poate că în calitatea de orator cunoscător al psihologiei publicului său, s'a referit la tradiționala religiozitate a poporului englez, spre a atinge mai ușor scopul urmărit. Dar impulsul acesta a avut o putere ne mai auzită, independentă de scopurile urmărite de orator. Formulările din cele 14 puncte ale lui Wilson sunt urmări firești și consecvente în aceeași direcție. Dacă ele cuprind o ideologie, a cărei aplicare nu va reuși pe deplin în lumea realităților, dacă eventual și Wilson n'a fost condus numai de convingerea sa ideologică, ci poate de calcule politice — aceasta nu hotărăște. Experiențele făcute astăzi de Anglia în Egipt și India, dovedesc cu ce putere continuă a se manifesta acel impuls. Proclamarea lui Lloyd George n'a deșteptat numai speranțele popoarelor, mici în ce privește numărul conaționalilor, ci și speranțele popoarelor, ținute sub tutelă, a căror influență la determinarea propriilor lor destine e mică. Când cuvinte proclamate au un astfel de efect, lucrul se explică din cauză că, prin acele cuvinte, devine constant un adevăr, nemăni-festat până atunci.

Trebuie să ne pătrundă adevărul că creștinismul înseamnă și pentru evoluția și destinele publice ale popoarelor un punct de nouă plecare. Vă rog, nu vă temeți că voi încercă de a măsură cu

o măsură moralizatoare evoluția istorică dela anul 1 încoace. Mă voi abține, în mod riguros în această direcție, rog însă să ne străduim a pătrunde în oarecare măsură logica imanentă a evenimentelor ce s'au produs de atunci. Țin să relev însă că, dacă socotim durata unei generații la aproximativ 30 de ani — ce de fapt e un timp prea scurt pentru înrădăcinarea ideilor unei generații, — dela moartea lui Isus n'au trecut decât aproximativ 60 de generații. Știind cât de încet devin durabile și accesibile tuturor, în decursul evoluției istorice, modificările în convingerile oamenilor, nu ne vom mira că și impulsurile ideilor creștine vor înrăuri numai încet asupra vieții publice.

Relevăm aici numai două efecte produse prin faptul că ideile pline de viață ale creștinismului au pătruns spiritul public. Unul, pe care îl putem cită, fără a mai avea nevoie de explicații multe, este: desființarea sclaviei. Nimeni nu va contesta că motivul acestei modificări complete pe terenul social și politic e influența ideilor creștine. Al doilea efect e de natură asemănătoare, dar nu privește indivizi, ci formații de masse complexe. Din motivul acesta va dură mai mult timp până ce acest efect se va putea manifesta și evidenția. Se pare că generația noastră are posibilitatea să observe o fază însemnată în procesul de evidențiere a acestor efecte. Manifestarea aceasta a ideilor creștinești e încă puțin evidentă. Dați-mi voie să o scot la iveală arătând ce a fost mai înainte și ce schimbări par a se produce în urma ei.

Această reliefare, spre a fi mai clară, o încercăm în domeniul celei mai vizibile formații complexe de masse, anume în domeniul Statului, contrastând Statul lumii antice — al lumii din care a răsărit creștinismul — cu Statul timpului nou.

În antichitate predomină tendința primitivă a manifesta puterea Statului prin lățirea hotarelor cu orice preț, până la extremul posibilităților comunicației. În urma acestei tendințe se priviau și în interiorul Statului, toate lucrurile mai mult decât astăzi, din punctul de vedere al puterii. Și Socrate care deși nevinovat a fost osândit la moarte de oamenii puterii, cari se temeau de influența lui reformatoare, a enunțat ca principiu de bază, privitor la relațiile între individ și Stat: că fiecare trebuie să corespundă necondiționat datoriei sale în postul acela, în care l-a pus conducerea Statului. Spartanii erau de părere că Statul nu e altceva decât tabăra celor liberi, ceace este un extrem consecvent al concepției-de Stat din timpul acela.

Firește că în antichitatea, atât de bogată în idei, au fost și începuturi de alte concepții de Stat — dar n'au avut mediu prielnic, fiind stânjenite de tendința predominantă. Sistemul coloniilor Fenicienilor, prin care își arată schimbul între popoare puterea,

și-a găsit intruparea cea mai caracteristică în Statul exploator, subjugat de mercenari ai orașului Cartagina, la Statele orașenești din epoca eroică a Grecilor au fost întruniți numai cetățeni însuflețiți de aceleași sentimente, cari au invins oștirile specializate ale Persanilor, dovedind astfel superioritatea factorilor sufletești. Dar cu toate acestea formațiile acelea de Stat au fost înlăturate de Statul macedonean al lui Filip și Alexandru, care la rândul său a nimicit Statul persan spre a-l imita în măsură și mai mare. Romanii s'au silit să creeze o ordine juridică și socială, dar Statul lor puternic bazat pe străduințele acestea impunătoare, a fost totuși dărâmat. Și imperiul roman, moștenitorul tuturor Statelor mari din antichitate, a corupt în fine națiunea dominantă complet. Profetul desrobirii Evreilor din captivitatea babiloniană, al doilea Isaia, zugrăvește idealul Statului teocratic al evreilor. Dar nici el nu-și poate imagina Statul acesta altfel decât în forma de mare Stat sub stăpânirea poporului său ales. Chiar și acest prooroc, care a recunoscut misiunea lui Messia pentru toate popoarele, nu și-a putut închipui realizarea acestei misiuni altfel decât prin subjugarea națiunilor de către poporul condus de Messia. Dintre toate popoarele antichității, care au îmbogățit atât de mult istoria și cultura, a rămas numai unul care mai are eficacitate istorică: micul popor al Evreilor, care n'a putut alcătui niciodată un Stat mare, cu toate că l-a dorit din adâncimea sufletului.

Așa se înalță pe rând popoarele dominante în norile puterii și se prăbușesc brusc pierzând definitiv puterea și vitalitatea. Care fenomen și-a găsit expresia clasică în viziunea lui Daniel despre colosul cu picioarele de lut.

Explicarea creștinească a acestor experiențe istorice, dată de sfântul părinte Augustin în opera sa Civitas Dei în baza viziunii lui Daniel, a modificat fundamental aspirațiile popoarelor creștine atinse, înrâurind astfel și asupra evoluției istorice a lor. E semnificativ că ultimele popoare din cercul culturii creștine, care s'au înălțat în mod surprinzător, dobândind o putere covârșitoare, și care au decăzut tot atât de brusc, au fost popoarele germane cu credința ariană, adică neinfluențate de ideile lui Augustin exprimate în Civitas Dei. Pe de altă parte observăm începutul unei evoluții de altă natură acolo unde se stabilește concepția lui Augustin: din imperiul Francilor a evoluat Statul german și cel francez. Anglosaxonii, cari au fost câștigați pentru tot acel cerc cultural, au fost deasemenea capabili de a forma State durabile. E cunoscut că aceste exemple au făcut să se formeze în întregul Apus și Nord al Europei State durabile pe bază națională.

Cu toate că punctul de plecare era altul, rezultatul evoluției în Estul Europei, în această privință, a fost identic. Pe când popoa-

rele care nu s'au putut despărți de păgânism, d.e. Prusienii propriu ziși, Wenzii și Sorbii au pierit, popoarele slave creștinzate s'au menținut cu toate că au avut aceiași vecini și cu toate că au stat sub același influențe. Istoria Polonilor și mai ales a Cehilor, a Moravilor și a Slovacilor e foarte instructivă în această privință. Și la popoarele turane, care sunt mai active, se poate arăta cum evoluția a fost contrară, după pătrunderea sau nepătrunderea ideilor creștine, dacă comparăm d.e. soarta Maghiarilor cu aceea a Pecenegilor, a Cumanilor sau a Tătarilor.

Am urmat apoi linia principală. Nu e timpul a ne ocupa și cu deosebirile și excepțiile în amănunt. În Apus d.e. se face o încercare serioasă a realizării lui Augustin din Civitas Dei prin dominația ierarhiei catolice sub conducerea papei, subminându-se puterea împăraților. Iar în Estul Europei se ivește o armonie esențială, între Stat și Biserică. Aceste două manifestări produc diferite fenomene, dar ele au în general același efect. Și nu putem arăta aici amănunțit cum și-a cerut și această evoluție jertfele ei, încât nu toți, cari s'au trudit, au parte de roadele rezultatului fericit.

Evoluții ca cele amintite nu pot fi explicate pe deplin, fiindcă motivele lor au și rădăcini metafizice. Din comparația trecutului cu prezentul putem constata însă un lucru. Tendințele de a-și impune puterea au putut fi realizate mai ușor în antichitate. Cu o regularitate mare s'a produs subjugarea multor popoare de către cel dominant care apoi s'a folosit brutal de toate posibilitățile de exploatare. Prin aceasta însă se modificau condițiile de viață ale poporului dominant, încât se pierdeau virtuțile, prin care acel popor a devenit mare și tare. Acest fapt, veșnic repetat, că numai popoare inactive sau părți inactive ale popoarelor active perseverau în virtuțile lor și își puteau menține în mod durabil, pozițiile pe pământul lucrat de ele, pare a fi o ilustrație a cuvintelor lui Isus: « Fericiți sunt cei blânzi, căci al lor va fi pământul ». Sunt controverse între comentatorii acestor cuvinte, dacă pot fi interpretate în sensul susmenționat sau nu. Faptele sunt însă atât de elocvente, încât interpretarea aceasta e firească.

Nu voiu afirmă nicidecum că tendințele Statelor de a-și manifesta puterea dela pătrunderea creștinismului încoace, s'ar fi modificat esențial. Dar s'au ivit, dacă tindeau a se manifesta, totdeauna piedici, ale căror rădăcini sunt plantate în solul creștinismului. Din motivul acesta tendințele numite au fost stânjenite și n'au putut avea același efect ca în antichitate. Dacă analizăm rivalitățile și luptele între papi și împărați în evul mediu, sau piedicile imperialismului în imperiul anglosaxon de astăzi în care tendințele puritanismului au făcut imposibilă o concentrare pură

a puterii, sau dacă analizăm cauzele căderii lui Napoleon, etc., putem constata în toate evenimentele mari ale istoriei europene o deosebire însemnată față cu evenimentele din antichitate. Dovada cea mai bună, pentru adevărul cuvintelor lui Isus chiar și în interpretare politică și sociologică, o oferă pe lângă poporul ceho-slovac indeosebi cel român. În Ardeal a perseverat sub dominații străine secole de-a rândul. Ba cu ajutorul virtuților, dobândite prin statornicia sa, a câștigat neconținut teren contrar tuturor năzuințelor, care voiau să-i reducă baza de viață. Un mic exemplu contrar, din zilele noastre, ne poate arăta cum se modifică și astăzi virtuțile acestea dacă se schimbă relațiile sociologice și cele de putere.

E cazul unei localități din Ardeal în care locuiau odinioară exclusiv Sași. E lucru știut că Sașii, începând de la colonizare, au avut drept de autoadministrație; pe de altă parte trebuiau să întrețină d.e. în luptele contra Turcilor cetățile acelei regiuni și aveau să plătească cu mult mai mari impozite decât ceilalți locuitori ai Transilvaniei. În luptele acestea adeseori au pierdut mulți oameni prin cucerirea unor cetăți, prin epidemii, etc. Având apoi nevoie de brațe, pentru restabilirea și întreținerea cetăților, sau pentru plățirea birurilor, care nu se acomodau numărului scăzut al locuitorilor, chemau Români din vecinătate în localitățile cu puțini locuitori. În modul acesta au venit și în localitatea amintită Români. Sașii în urma sistemului de autoadministrație aveau și funcționari proprii. Pentru a obține vreun astfel de post cercetau și din localitatea amintită, unde sunt țărani bine situați, numeroși fii de țărani săsești școlile secundare și superioare. Români pătrundea cu greu în funcții și concentrău toată energia spre a-și asigura traiul cu familiile lor în sat. Urmarea a fost că populația românească s'a înmulțit mai repede decât cea săsească, încât majoritatea în sat e a Românilor. După înlăturarea stăpânirii maghiare fură accesibile, pentru Români, toate funcțiile în Stat. Autoadministrația însă a fost atât de redusă, încât Sașii au pierdut multe posturi, în loc să dobândească posturi noi. Și astăzi, abia după 10 ani, se pot constata în localitatea amintită următoarele schimbări de relații. Toți țărani români, bine situați, se străduiesc a trimite fii în școlile secundare și superioare; ca să poată procura mijloacele necesare, țin să aibă de îngrijit puțini copii. Sașii însă, cari nu mai găsesc posturi pentru fii lor învățați, își țin copiii acasă, îi întrebuințează pe toți în gospodăria lor și constată că acel țaran, care are cele mai multe brațe de lucru reușește mai bine. Urmarea e că în localitatea amintită, contrar experiențelor de până acum, numărul sașilor crește mai mult. Această experiență nu poate fi generalizată, fiindcă arareori se arată atât de repede

efectele unor schimbări de puteri și de relații sociologice; de obicei tendințele ereditare sunt mai tari decât astfel de influențe conștiente, cauzate de împrejurări noi. În orice caz, exemplul citat ne poate arăta în ce direcții vor merge tendințele pe viitor, dacă eforturile de a repara trecutul cu mijloace silnice, propagate de Unire încoace de demagogi între Români, vor avea efecte în așa măsură, încât toți Românii se vor strădui ca să intre în pătura dominantă în sens sociologic. Zece ani au fost indeajuns pentru ca conducătorii culturali în țara noastră să recunoască, ce primejdii ale proletariatului intelectual pot rezulta, dacă se continuă tendința de a popula universitățile cu cât mai mulți fii de țărani. Dar se pare că nimeni n'a observat încă, în ce măsură începe a modifica virtuțile țărănimii române tendința de manifestare a puterii, de la proclamarea stăpânirii române în provinciile alipite, încoace.

II

Problema relațiilor dintre Stat și cultura minoritară, cred că trebuie încadrată în acest cadru sociologic. Soarta popoarelor majoritare și evoluția lor sănătoasă sunt atinse în mod esențial, de felul cum rezolvă Statul problema culturii minoritare. Se vor repeta și aci experiențele, făcute în relațiile popoarelor mici și mari, care aveau puțința de a forma State. Rezultatul final se poate prevedea în baza acelor experiențe.

Tendința spre putere se manifestă și aci în forma asimilației forțate, — fie deschisă și directă, fie indirectă. Chiar și un referent la Societatea Națiunilor, Mello Franco, crede că contractele despre protecția minorităților nu au alt scop decât să asimileze treptat popoarele mici, evitându-se sguduiri în viața Statelor de astăzi. Acest brazilian nu cunoaște problema minorităților, așezate în masse compacte în diferitele părți ale Europei. În Statele americane imigranții se așează izolați în mediul unei populații omogene de colonizatori vechi, din care cauză se asimilează ușor. Pe baza experiențelor făcute în mediul acesta și-a format Mello Franco părerile sale și asupra stărilor europene. Dar chiar și în America, în Canada, unde sunt regiuni cu masse compacte de Francezi pe lângă populația engleză dominantă, sunt drepturi minoritare model. În cazul unei asimilații continue, se ridică în America problema amestecului de rase, care ocupă spiritele în Statele-Unite în așa mod, încât restricțiile la imigrații au fost rezolvate din punctul de vedere, ca imigrația raselor apropiate să fie favorizată, iar sporirea raselor mai puțin apropiate să fie împiedecată. Situația Statelor și a cul-

turilor, susținute de popoare cu mulți meși, e prea elocventă. E interesant a aminti în treacăt că savanții serioși sunt de părere că decăderea bruscă a marilor popoare antice e cauzată de amestecul intensiv cu sclavii și libertii de rase străine.

În Europa de mijloc, minoritarii nu sunt imigrați izolați, ci trăesc în colonii compacte vechi, în regiuni unde azi sunt la fel înrădăcinați ca și membrii poporului majoritar. Acolo e cu mult mai însemnată decât problema amestecului raselor problema relațiilor sociologice: anume dacă majoritarii privesc pe minoritari ca egal îndreptățiți sau ca mai puțin îndreptățiți. În cazul din urmă, acele părți ale poporului majoritar care au contact cu populațiile minoritare și pretind protecție artificială de la Stat trec printr-o modificare a psihologiei masselor: nu se mai sprijinesc numai pe propriile lor puteri, ci așteaptă favoruri artificiale. Dacă Statul incurajează aceste tendințe, să ocrotească un număr mai mic sau mai mare de indivizi izolați ai poporului majoritar, cari astfel strâng ușor bogății nestabile și au vremelnice un trai bun, dar vor periclita totodată evoluția organică a poporului majoritar. Acest lucru va influența cu timpul și asupra obiceiurilor și virtuților slăbind puterea de rezistență și propășire sănătoasă a poporului.

Dacă conducătorii Statului înțeleg tendințele sociologice contemporane, Statul n'are nevoie de un sistem de siluire artificiale — dăunător la urma urmelor și poporului majoritar — nici atunci când are a face cu popoare minoritare iredentiste. Asuprirea unei astfel de minorități, nutrește iredenta « subterană », care e mult mai primejdioasă. Dacă se tolerează însă dezvoltarea culturală a poporului respectiv, vor ieși la iveală și tendințele iredentiste; măsurile necesare pentru apărarea intereselor Statului se pot lua atunci în așa mod, încât vor fi loviți numai membrii iloiali ai poporului minoritar respectiv, cei loiali rămânând neatinși. În cazul unui astfel de procedeu bine chibzuit al autorităților vor slăbi cu timpul dela sine tendințele iredentiste.

În State, unde poporul care a format Statul, n'are majoritate sigură, pare a fi motivat un sistem de siluire în urma sentimentelor de slăbiciune; dar pe deoparte nu se va putea asigura astfel Statul, în mod durabil, pe de altă parte se va periclita în orice caz dezvoltarea organică a poporului precumpănit în Stat. În State de felul României, unde poporul dominant are o majoritate compactă și condiții de creștere organică superioare, încercate și confirmate prin multe veacuri, orice sistem de siluire față de populațiile minoritare e o autootrăvire a poporului majoritar. Nici la un popor atât de sănătos și tare, precum e cel român, nu se putea evita efectele unei astfel de autootrăviri.

III

Putem acum formulă rezultatul în abstracto din cele spuse până acum.

Relațiile Statului: față de cultura și școala minorităților — școala fiind numai un mijloc al culturii — în interesul bineînțeles al poporului care formează Statul, nu pot fi altele, decât asigurarea și sprijinirea condițiilor de dezvoltare organică.

Dați-mi voie să aplic rezultatul, scos în abstracto, ilustrându-l în concreto, cercetând unele fenomene, care sunt la ordinea zilei în Statul nostru.

Începem cu cultura materială.

Precum a dovedit evoluția popoarelor din Apusul Europei, condițiile de dezvoltare organică se asigură mai bine aplicând principiul de neintervenție a Statului și de egală îndreptățire a tuturor înaintea legii. Se știe că în Statul nostru situația extraordinară de după războiu a făcut necesare măsuri excepționale, dictate de vecinătatea Rusiei sovietice și de păcatele trecutului. Astfel de operații chirurgicale, dacă înlătură numai părți nesănătoase, pot avea efecte de însănătoșire. Dar extinderea operațiilor chirurgicale mai mult decât cere necondiționat necesitatea, sau aplicarea lor și față de părți sănătoase, ar avea urmări primejdioase pentru corpul întreg. Dați-mi voie să arăt cu un mic caz, neînsemnat în sine, direcția de unde se ridică pericolul.

Unei fundații pentru scopuri de binefacere, aparținătoare unei organizații minoritare, i-au fost expropriate terenuri cu ocazia reformei agrare. Până atunci, acest teren a fost lucrat în arendă de țărani minoritari: ei își aveau traiul de acolo și scopurile de binefacere ale fundației puteau fi satisfăcute. Acum însă a fost distribuit o parte din acel teren unor specialiști agronomi cu studii. În mare parte, aceștia l-au lăsat mai departe în arendă. Cu suma arenzii din vreun an puteau plăti prețul conform legii agrare din Ardeal, devenind proprietarii pământului: acești bani s'au vărsat în casa Statului, dar fundația nu primește nici micile dobânzi ale obligațiilor, la care ar avea dreptul. Toate arenzile de acum încolo sunt daruri, făcute de Stat « specialiștilor » cari n'au nevoie de a arăta țăranilor culturi agricole mai avantajoase, țărani fiind — cum se pare — mai la înălțimea chemării lor, căci unul din « specialiști », care a luat terenul său în îngrijirea sa nemijlocită a lucrat cu deficit pe când țărani chiar și față de arenda urcată — « specialiștii » sunt mai nemiloși în această privință decât fundația — reușesc. Un alt « specialist » a și tras consecințele logice și a vândut terenul țăranilor, primind valoarea reală de astăzi, adică o mare sumă de bani: astfel are bucuria să poată umbla

în automobil. Țăranii, neputând trăi fără acel pământ, s'au încărcat cu datorii în așa măsură, încât dobânzile sunt de pe-acum insuportabile, fundația nu primește nimic pentru scopurile ei de binefacere, — și, «specialiștii» încep a umbla în automobil, în loc să susție gospodăria model. Și reforma agrară a fost menită a da pământul acelor cari îl muncesc! Astfel de forme poate produce aplicarea ei în regiunile minoritare: din protecția poporului majoritar, la care se tinde, reiese prea ușor favorizarea indivizilor, cari au legăturile necesare cu autoritățile respective. Despre primejdiile, care pot rezultă astfel pentru poporul majoritar, după un exemplu atât de elocvent, este de prisos să mai vorbim.

Ar fi greșită însă părerea că acest rău ar putea fi înlăturat, dacă, în cazuri izolate, se pedepsește ici colea câte unul, declarat vinovat. Unde sistemul e atât de seducător, sunt atâția vinovați, încât suprimarea efectelor rele nu va reuși cu nici o măsură de pedepsire. Aici nu e alt remediu decât lichidarea cât mai grabnică a reformei agrare, care are să fie o operație chirurgicală odată pentru totdeauna. După aceea trebuie să se înrădăcineze chiar în țara noastră, vecină cu Rusia sovietică, noțiunea siguranței proprietății din Apusul Europei, devenind conștientă pentru toți printr'o aplicare fără nici o excepție. Astăzi manevrează, în regiunile minoritare, demagogia, profitând de nesiguranța în acest domeniu. Exproprierea de obiecte, aparținătoare minoritarilor, e adeseori privită drept merit național. Se știe, unde începe un astfel de foc dat casei vecinului, nu se poate prevedea, unde se va sfârși odată. Un popor atât de talentat ca poporul român, n'are nevoie astăzi, când toate resursele Statului îi stau la dispoziție, de un sprijin artificial atât de riscat. Desvoltarea organică îi va da cu dela sine putere poziția dominantă în economia țării. Natural că această poziție dominantă trebuie, înțeleasă pentru un tot organic. Dacă s'ar cere, ca ori unde fiecare român, cu singura motivare că aparține poporului majoritar, să aibă o poziție economică superioară oricărui minoritar, s'ar proclama principiul stării de iloți pentru minoritari, care principiu, cum am arătat mai sus, ar aduce cu timpul mari pagube poporului majoritar, mai mari chiar decât minorităților respective.

Domeniul culturii materiale și totodată domeniul culturii spirituale e influențat, în mod hotărîtor, de rezolvirea problemei întrebuintării limbilor. În cei 10 ani, dela Unire încoace, nu s'au luat măsuri decisive pentru a rezolvi această problemă fundamentală a culturii minoritare. Puținele dispoziții de această natură, înscrise în legile de unificare, nu se execută — deobicei se practică chiar contrariul celor înscrise în legi (d.e. s'a romanizat învățământul în multe școli sau secții minoritare, contrar pre-

vederilor din art. 7 al legii pentru învățământul primar al Statului). Atmosfera creată astfel, face ca autoritățile să se lase conduse de bunul plac și de îndemnul demagogilor. Spre caracterizare a unei asemenea situații amintesc protestul mitropolitului Mețianu din timpul marelui anchete asupra proiectului de lege a lui Apponvi din 1907, motivat cu o axiomă de adevăr, anume că pot fi indivizi cari posedă mai multe limbi, dar că e imposibil ca popoare întregi să posedă mai multe limbi decât cea maternă. Astăzi însă oficiile autorităților, în regiunile minoritare, de obicei se pun pe punctul de vedere de a cere ce mitropolitul Mețianu pe vremuri a declarat ca imposibil. Se poate chiar ceti în oficii că funcționarii stau numai la dispoziția acelor cari știu vorbi românește. Ce să facă într'o asemenea situație milioanele de minoritari, cari nu posedă altă limbă decât limba lor maternă și, în mediul în care trăesc, nici nu pot schimba această stare de fapt? N'au alt mijloc decât să se servească de intermediari. Acest lucru înseamnă pentru el un supraincercare și astfel o sărăcire sistematică în raport cu poporul majoritar. Dar înseamnă — având în vedere că intermedierea se face de obicei pe căile cele mai comode — o astfel de stimulare la corupție, încât poporul majoritar creiază prin aceasta singur vaste posibilități de contagiune și de otrăvire a puterilor sale. Cu toții ne-am așteptat ca obiceiurile, rămase din timpul fanarioților și ale dominațiilor străine, să dispară repede, acum, când poporul român dispune singur de toate resursele Statului. Dacă acest lucru nu se poate constata și se constată uneori cu durere chiar contrariul, cauza fenomenului trist se va explica în bună parte, analizându-se relațiile între oficiile publice și populația în regiunile minoritare. Până când nu prevalează principiul că funcționarul are să servească populația și nu invers, nu se va produce nici o schimbare spre bine. Se poate chiar constata că, cu cât mai omnipotent e în vreo regiune funcționarul Statului față de populație, cu atât mai răspândită e corupția. Și acolo, unde stări excepționale sprijinesc omnipotența funcționarului în mod extraordinar, acolo corupția e și mai mare (stările din Basarabia sunt foarte elocvente în această privință).

IV

Dacă și în domeniul culturii materiale sistemele de siluire a popoarelor minoritare și de favorizare artificială a poporului majoritar au consecințe dăunătoare pentru acesta, cu atât mai mult e exclusă o desvoltare prielnică în domeniul culturii spirituale, dacă nu există o atmosferă de libertate. Știm că cultura

spirituală n'a răsărit, unde i s'au stânjenit condițiile desvoltării libere în mod durabil. E însă imposibil a stabili, în acelaș Stat, pentru unii libertatea, iar pentru ceilalți un sistem de siluire. Căci imediat cei cu cale liberă vor deveni favorizați în mod artificial și neorganic. O mare parte a stărilor dela universități, de mulți oameni prevăzători regretate în interesul viitorului poporului și Statului român, se explică din erorile ce s'au făcut în domeniul problemei minoritare în cei zece ani dela unire. Poziția privilegiată a funcționarilor în regiunile minoritare cu posibilitățile artificiale de îmbogățire, evidențiate de exemplu prin cum-părări și construcții de case de către mulți oameni, cari cu puțini ani mai înainte n'aveau bogății, a produs un veritabil asalt asupra carierei funcționarilor, încât cei talentați din tineretul român nu prea mai caută ramurile de muncă productivă.

Producția spirituală, dacă e creatoare, răsare totdeauna din devotament neinteresat și din entuziasm. Motive de carieră sau de alte succese exteriorizabile pot înăbuși chiar ce e creator. Vă rog comparați d.e. viața și creația lui Eminescu cu viața și creația oamenilor talentați de astăzi, cărora le-a ajutat politica să cunoască bucuria puterii și a traiului de belșug — și aveți ilustrația celor ce am spus. Atunci veți conceda că trupele de teatru de felul celor, din care făceau parte vreodată Eminescu sau Caragiale, cu mijloacele lor extrem de restrânse, au putut răspândi mai multă însuflețire pentru teatrul român, decât vor produce trupe, care, fără mari subvenții, nu merg în provincie. Dacă nu se vor găsi actori și conducători de trupe teatrale devotați scopului, degeaba se vor strânge impozite mai mari depe reprezentațiile actorilor străini și degeaba vor fi stabilite diferite avantagii în defavoarea minoritarilor.

Numai condiții de concurență nobilă, pe terenul producției spirituale, vor putea garanta propășirea atât a poporului majoritar, cât și a popoarelor minoritare, nestânjenind desvoltarea organică nici unuia. Poporul majoritar de altfel are în acest caz un avantaj mare, căci afinitatea naturală între conaționali, care la Români e mult accentuată, va avea urmarea că dispoziția asupra mijloacelor Statului se va cunoaște, cu toată egala îndreptățire, în propășirea poporului, care formează Statul.

Care sunt condițiile unei concurențe nobile?

Sunt de natură pozitivă și de natură negativă. Cele de natură pozitivă se pot subsuma sub următoarele puncte de vedere:

Poporul care formează Statul, — dacă va ține seamă de dreptatea imanentă a istoriei și în consecință de interesele sale bineînțeleș — nu poate privi mijloacele și veniturile Statului numai ca

destinate exclusiv propășirii sale culturale. Aceste mijloace și venituri se datorează în parte minoritarilor. Cultura popoarelor minoritare va fi ea sprijinită cu o parte din acele mijloace și venituri, căci altfel ar rezulta cu timpul o stare de iloți pentru aparținătorii și acestor popoare minoritare cu consecințe periculoase și pentru poporul majoritar. Acest lucru e puțin înțeleș la noi, cu toate că principiul e formulat și în tratatul încheiat în 9 Decembrie 1919 la Paris și ratificat de parlamentul român, având din timpul ratificării valoare legală.

Condițiile de natură negativă ale unei concurențe nobile trebuie explicate din două puncte de vedere.

Pe deoparte e vorba de tendințe de rivalitate primitivă, izvorâte din reacții instinctive, a căror menire biologică e păstrarea puterilor și pertinențelor naționale. Cât timp rămânem în domeniul instinctelor, rivalitatea va avea tendințe de luptă, tinzând la păgubirea vizibilă a aceluia, contra căruia se simte rivalitatea, fără de considerare dacă nu e păgubit și cel cu puterea mai mare. Aceste tendințe otrăvesc mult relațiile între popoarele majoritare și minoritare. Adeseori ele fac să se simtă drept cerință a mândriei naționale ca efectele producțiilor culturale ale popoarelor minoritare să fie scăzute, pentruca poziția culturală a poporului majoritar să pară relativ mai înălțată. Voiu rezumă, aci pe scurt două cazuri în ultimele zile.

Liceului săsesc din Sibiu de la 1 Septembrie a.c. conform unui ordin ministerial, i se contestă dreptul de publicitate, rămânând ca după 1 Ianuarie 1929 să se dea o nouă decizie, dacă i se poate acorda iarăși¹. Acest liceu există dela 1545 încoace. Atâția Români au fost crescuți acolo, devenind buni Români fără nici o stânjenire a simțului lor național încât marele mitropolit Șaguna în semn de recunoștință a ordonat să se tipărească în mod gratuit în tipografia arhidiecezană ortodoxă imprimare ale acestui liceu evanghelic. Acum, susținătorii liceului sunt siliți să înscrie în Septembrie elevi, fără să le poată da siguranța că vor primi la sfârșitul anului școlar viitor certificate valabile, de felul celor eliberate de acest liceu, neîntrerupt, de 383 de ani. Cine ne va despăgubi — chiar și în cazul cel mai favorabil al re-acordării dreptului de publicitate, — dacă elevii și părinții lor în Septembrie, nu vor voi să ia asupra lor consecințele unei asemenea nesigurante? Această decizie cu urmările ei catastrofale pentru comunitatea cea mai mare a Sașilor ardeleni, cari, cu alipirea lor, votată în 8 Ianuarie 1919 la Mediaș, și prin participarea fiilor lor la campania dela Tisa, au făcut acestui Stat servicii atât de mari, e motivată de Onor. Minister al Instrucțiunii în felul următor: la acel liceu ar funcționa doi

maestri și un profesor, cari n'ar satisface tuturor condițiilor legii. Dar acest liceu are, afară de aceste trei puteri didactice, mai multe puteri didactice, cu toate titlurile și relativ la care nu s'a putut face nici o obiecție, decât prevede legea! În consecință și dacă obiecțiile relativ la cele trei puteri didactice ar fi fost juste în cadrul legii s'ar fi putut contesta numai autorizația lor individuală, nu însă autorizația școlii, care are mai multe puteri didactice cu toate titlurile, decât minimul legal. Vă rog, însă, cercetați, câte licee de Stat funcționează nestânjenite, cu toate că multe puteri didactice ale lor n'au toate titlurile, și veți înțelege amărăciunea ce rezultă pentru noi din asemenea decizii.

Explicarea unei decizii atât de nedrepte o veți găsi, luând cunoștință de un alt caz, petrecut în același oraș. Acolo s'a expropriat pentru o școală locul sălii de întruniri culturale și de petreceri, cu singurul local mare, care servia tuturor întrunirilor și producțiilor cu mult public — afară de cele teatrale. Acest lucru s'a făcut, cu toate că în aceeași stradă, la o depărtare de câteva sute de pași, s'a oferit de oraș, în mod gratuit, un alt loc, făcând abstracție de locurile ce ar fi fost puse la dispoziție în alte străzi; acel lucru s'a făcut, cu toate că în aceeași stradă, unde s'a expropriat sala de întruniri, metropolia ortodoxă are terenuri neclădite extinse, întrebuintate pentru cultura zarzavaturilor și pentru fânețe. Vedeți ce urmări pot avea amintitele tendințe de rivalitate. Am convingerea sfântă că poporul român va avea de suferit cu timpul consecințe neplăcute, dacă se va lăsa cale liberă acelor tendințe. Va putea reuși a ne împinge pe noi în starea de iloți. Dar va fi atacat de acele autootrăvuri, care rezultă din astfel de relații sociologice, forțate și față de o minoritate, absolut loială și sortită de a rămânea veșnic minoritate.

Cred că e datoria tuturor, cari cunosc procesul evoluțiilor sociologice și culturale, să ne străduim a transforma tendințele de rivalitate primitivă în tendințe de concurență nobilă. Dacă conducătorii poporului român o vor vrea, poporul român le va da ascultare spre înaintarea dezvoltării sale fericite. Iși va putea concentra atunci puterile sale pentru a promova cultura lui proprie, fără ca să le consume în parte, stânjenind cultura altora. Pentru acest scop e necesară hotărârea de a se abține de la suprimarea școalelor și instituțiilor culturale ale minorităților.

Dați-mi voie să amintesc pe scurt și o a doua latură a condițiilor de concurență nobilă. Într'adins am ales două exemple din multe cazuri, pățite de poporul săsesc din Transilvania, spre a arată adevăratele tendințe, care cauzează stânjenirea condițiilor de concurență nobilă. Căci poporul din Transilvania e sortit de destin să rămână veșnic minoritate, din care cauză nu intră în

vederile sale niciodată iredentismul. Se știe că amintitele tendințe de rivalitate sunt adeseori motivate cu raționamentul, că măsurile silnice contra instituțiilor culturale și contra școalelor minoritare ar fi necesare spre a se combate iredentismul. Contra iredentismului e necesar un control cât mai atent. Dar acesta e posibil, fără să se lase cale liberă tendințelor de rivalitate primitivă pe linia întregă. Din contra, se poate observa cum suprimarea instituțiilor culturale și a școalelor, cauzată de amintitele tendințe de rivalitate, la minorități, care locuiesc în oarecare vecinătate cu conaționalii lor de peste hotare, înlătură conducătorii conștienți de responsabilitate ai acestei minorități, dând influență acelor fără simț de responsabilitate, cari organizează ireidenta «subterană», contra căreia orice control e fără efect.

Dați-mi voie, ca la sfârșitul acestui studiu anevoios asupra unui complex de probleme, care intră puțin în cercul experiențelor multora de aici, să formulez pe scurt rezultatul. Mi se pare necesar ca, în interesul unei evoluții fericite a poporului român și a Statului, format de el, și în interesul popoarelor minoritare de pe teritoriul acestui Stat, să fie observate următoarele directive, în domeniul culturii materiale și spirituale².

1. Consolidarea evoluției, conform celei din Apusul Europei, bazată pe respectarea necondiționată a proprietății;
2. Rezolvirea problemei întrebuintării limbii spre a se evita transformarea populației minoritare în clasă, exclusă în parte de a se folosi de drepturile conferite cetățenilor;
3. Evitarea tendințelor de oprirea instituțiilor culturale și a școalelor minoritare, cale liberă pentru dezvoltarea lor conform principiului unei concurențe nobile;
4. Participarea echitabilă a instituțiilor culturale și a școalelor minoritare la distribuirea de fonduri din partea Statului și a difuzorilor foruri publice.

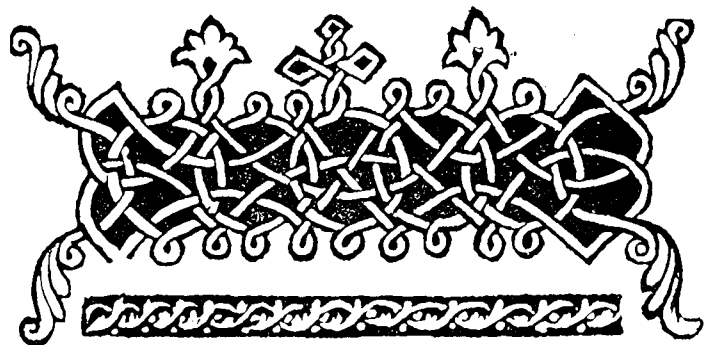
Vă rog, cei cari n'ați avut prilejul de a vă ocupa de aproape, în bază de experiențe, cu aceste probleme, studiați-le și binevoiiți a da prețiosul d-voastră concurs la o rezolvire echitabilă a lor. Veți presta chiar poporului român un serviciu însemnat. E datoria noastră a tuturor, să promovăm interesele patriei comune, din toate puterile noastre. Ea ține azi paza la granițele civilizației europene contra anarhiei ce amenință din Orient, la fel cum a apărut veacuri de-a rândul creștinismul contra Turcilor. Îi urăm o evoluție organică și sănătoasă spre a fi în stare să împlinească această misiune cu statornicie și fără resăltări.

27 Mai 1928

* Din ciclul de 30 prelegeri publice și conferințe organizate de Institutul Social Român, ținute între noiembrie 1927 și iunie 1928; reprodus din vol. *Politica Culturii*, apărut ulterior, pp. 461—472.

¹ În urma intervențiilor făcute după această conferință, Ministrul Instrucției a revenit asupra aceluși ordin.

² Domeniul administrației, al relațiilor de viață publică și de politică n-a intrat în cadrul acestui studiu.

Dr. HANS OTTO ROTH

Ideologia și tendințele politice ale minorității germane

Poporul german din România este o minoritate pe care a format-o soarta și care de secole e redusă exclusiv la propriile ei forțe, care niciodată nu s'a jucat cu gândul iredentismului politic. Căci pentru aceasta lipsesc condițiile național-politice și geografice. Deaceea legea de dezvoltare a politicii minoritare a putut să se formeze la noi în forma ei cea mai curată. Suntem, după cum a spus un învățat din Giessen, într'adevăr poporul minoritar în «retortă». Consecința, sunt niște relații clare și neturburate față de Stat și sinceritatea fără rezervă a politicii noastre. Tot așa de natural însă este ca minoritatea germană să apere fiecare din drepturile ei ca popor cu cea mai mare hotărâre și din toate puterile. Căci ea nu dispune de destule forțe și nu se poate baza nici pe incidentele politice dintre State, pentru ca să poată renunța temporar sau pentru totdeauna cu bună conștiință chiar la partea cea mai mică a drepturilor ei minoritare. Deaceea politica noastră la drept vorbind se găsește totdeauna într'o poziție de rezistență și apărare. Această purtare proprie politicii noastre face adesea în afară o impresie neplăcută și supărătoare. Însă ea este încercată în mersul istoriei, și cine ne cunoaște și înțelege situația politică a minorității noastre, acela știe că noi ducem această politică, care în fiecare moment e gata, de a se lupta pentru drepturile poporului nostru, nu dintr'un sentiment de dușmănie nici din incapacitatea de a ne deprinde cu concepții mai mari. Din contra, în mâna de fier pe care politica noastră a arătat-o totdeauna în apărarea drepturilor noastre ca popor, se manifestă tenacitatea de viață care are ceva demn de admirat. O dovadă

suficientă este chiar faptul păstrării de sine a poporului nostru prin opt secole a căror istorie e plină de lupte pe viață și moarte.

Sașii din Transilvania alcătuiesc astăzi grupul conducător al celor 800.000 germani din România, Șvabii din Banat n'au o istorie așa de veche și așa de bine încheată ca sașii, nici nu dispun încă de o organizație cu atâtea ramificații gingașe. Cu toate acestea și ei stau într'o dezvoltare repede cu tendința de urcare, care va mări mult însemnătatea lor politică într'un viitor apropiat. Sașii din Transilvania au fost chemați în țară în secolul al doisprezecelea de către regele Ungariei Geza al doilea și au fost așezați aici după dreptul coloniștilor germani, jus flandrense. Poziția lor de drept a fost foarte precis definită în așa numita bula Andreana din anul 1224. Până la uniunea Transilvaniei cu Ungaria, adică până la 1848 și 1867, sașii din Transilvania s'au bucurat de o desăvârșită autonomie teritorială, de administrația și justiția lor proprie și au fost în toată puterea cuvântului un popor care luă parte la formarea Statului și care are un rol în conducerea lui. Privilegiile au avut numai în așa măsură, cum corespunde cu stările sociale din timpurile de dezvoltare istorică de la secolul al XII-lea până în secolul al XVIII-lea. Legea uniunii cu Ungaria, legea 43 din anul 1868, constituie violarea cea mai adâncă și cea mai grav simțită a poziției de drept a poporului săsesc. Ea întrerupe dezvoltarea istorică a sașilor din Transilvania și însemnează un punct decisiv în istoria lor. Căci afară de autonomia bisericii noastre și afară de dreptul de autodeterminare foarte mult restrâns al așa numitei Universități a Națiunii săsești ca proprietară de averi, s'au suprimat toate drepturile acelea mândre ale poporului, pe care sașii de pe pământul regesc le posedaseră de secole ca o națiune recunoscută de dreptul de Stat. În schimb, drepturile minorităților etnice din Ungaria s'au stabilit în așa numita lege a naționalităților, legea 44 din anul 1868. Nu este de mirat că aceste concesii cu totul minimale din punctul de vedere al situației istorice a sașilor n'au mulțumit poporul nostru și că, provocată de legislația școlară șovinistă, care a început puțin timp după anul 1868, o luptă inversunată s'a încins între sașii din Transilvania și guvernul ungar, luptă căreia abia după căderea lui Coloman Tisza în anul 1890, i s'a pus capăt. La adunarea națională a poporului săsesc în Sibiu în ziua de 17 Iunie 1890, sașii din Transilvania au pus bazele noi ale politicii lor și s'au acomodat în fine după o luptă de mai mult de 20 de ani nouei stări de lucruri în Stat. Condițiile pentru această schimbare a atitudinii politice față de Statul ungar, le crease cedarea guvernului ungar față de noi. Dela 1890 până la desfacerea Statului ungar în toamna anului 1918, politica noastră nu și-a mai schimbat direcția în mod esen-

țial. Ce-i drept, în repetate rânduri s'au produs sguduiri grave în politica noastră, așa de exemplu în timpul baronului Banffy și în timpul legislației școlare a contelui Apponyi. Totuș trebuie constatat că legile cu tendința de desnaționalizare s'au aplicat față de sași cu mai puțină asprime și că înainte de toate dispozițiile legii naționalităților, cel puțin la noi, s'au executat în parte, într'adevăr. Ce-i drept, niciodată nici în Ungaria n'am ajuns la o stare de drept clară și mulțumitoare. Pentru a putea apăra cu tărie posesiunile noastre naționale a fost necesar a da poporului nostru o organizație din cele mai strânse și care să poată reacționa în orice moment. Și aceasta s'a făcut la aceeaș adunare națională din 1890, în care creasem în noul program politic al poporului nostru bazele politicei noastre în Statul ungar. În fiecare sat mic s'au format comitete politice, care în comitetele cercuale și în fine în comitetul central din Sibiu și-au găsit intruparea ca organizație a poporului. Astfel, poporul nostru și-a creat o nouă formă de organizare care dădea unei politici, condusă din conștiința scopului și în mod unitar, posibilitatea de a păstra influența politică a poporului săsesc în esența ei.

Legea naționalităților din anul 1868 a format baza de drept a întregii noastre lupte naționale în Ungaria. Ea, față de noi, a fost aplicată în parte, însă legislația din cursul anilor stirbiă tot mai mult din drepturile garantate în ea. Când întoarcem azi privirile înapoi, în primul loc trebuie să constatăm că legea naționalităților a stabilit întâiașdată în formă de lege acea teorie primejdioasă a « națiunii unitare ungare », care pe urmă a stârnit atâtea neînțelegeri în toată politica ungară de mai târziu față de naționalități. E vorba de acea teorie după care fiecare român, german, sârb și slovac, care eră cetățean ungar, constituia un membru al națiunii unitare ungare. Prin aceasta noțiunea rassei maghiare s'a identificat cu noțiunea de drept a cetățeanului ungar și s'a produs acel amestec nefast al noțiunilor politice care a format punctul de plecare al celor mai multe măsuri de maghiarizare, luate de către Statul ungar. Totuș, făcând abstracție de această orientare greșită în principiu a politicii minoritare ungurești, legea naționalităților dă dovadă de multă înțelepciune și pricepere politică. Dacă autoritățile ar fi ținut-o în mod cinstit și dacă excepționăm unele dispoziții, minoritățile din Ungaria ar fi putut trăi foarte fericite. Concepția ei face onoare autorilor ei, Francisc Deak și baronului Eötvös, mai ales în lumina dezvoltării politice de mai târziu și a prăbușirii imperiului unguresc. Această lege constituie, prin faptul că recunoaște în dreapta ei valoare însemnătatea problemei minorităților, un memento, ca să zicem așa, pentru toate Statele nou formate sau mărite din centrul Europei care au în

cuprinsul lor minorități etnice însemnate și cu o cultură dezvoltată. Deaceia să-mi fie permis de a caracteriza pe scurt dispozițiile esențiale ale legii naționalităților.

Organele administrative cu jurisdicție proprie, județele și orașele cu drept de autonomie administrativă, aveau să redacteze procesele-verbale, în toate acele limbi, pe care le cere o cincime din membrii cu drept de vot. Această limbă poate fi utilizată și în adresele către guvern. Autoritățile amintite pot corespunde între ele și în limbile respective. Funcționarii puteau utiliza limba « proceselor-verbale ». Funcționarii să comunice și cu comunele, societățile, instituțiile și particularii din județ pe cât posibil în limba proceselor-verbale. Comuna își alege singură limba de administrație. Dar o cincime din cei cu drept de vot pot cere și utiliza una altele limbi la redactarea procesului-verbal. Oficiul comunal e obligat să corespundă cu comunele în limba proceselor-verbale. Fiecare cetățean are dreptul de a adresa petiții guvernului, forurilor administrative, județene, comunale și bisericești în limba sa maternă. Limba maternă poate fi utilizată în ședințele comunale și ale bisericii. Comunitățile bisericești își aleg singure limba administrativă. Organizațiile bisericești își aleg singure limba administrativă. Organizațiile bisericești superioare deasemenea își aleg singure limba, de care vor să se folosească în consfățuirii, procese-verbale, în administrație și în corepondența bisericească cu comunele lor. Ministerul de instrucție publică e dator să se îngrijească, ca cetățenii de orice naționalitate, cari trăiesc în masse compacte mai mari, să se poată cultiva în limba lor maternă în apropierea ținutului pe care-l locuiesc, și anume până la punctul unde încep studiile academice superioare, adică în școlile primare și secundare. În școlile ținuturilor cu mai multe limbi, se vor crea în școlile secundare și superioare catedre pentru limbile vorbite în țară și literatura lor. În școlile primare instrucția se va face în limba maternă a elevilor, dacă ea aparține limbilor vorbite în comună. În acele comune, unde locuiesc în număr mai mare, cetățeni de limbi diferite, se vor utiliza învățători supleanți de diferite limbi.

Funcționarii administrativi vor fi numiți din chiar sânul diferitelor populații care locuiesc respectivele regiuni. Înaintea instanțelor judecătorești cetățenii aveau libertatea de a întrebuiți limba lor maternă și deciziile trebuiau date și ele în această limbă. Pentru scopurile lor culturale și naționale minoritățile, în fine, aveau libertatea de a înființa societăți și asociații proprii de caracter național.

Poporul săsesc, ca și celelalte populații germane, s'au acomodat, puțin timp după actul dela Alba-Iulia, noii stări politice în Ro-

mânia Mare. Nu mai târziu decât la 8 Ianuarie 1919, poporul săsesc, în adunarea națională dela Mediaș, a declarat adeziunea sa de bunăvoie la România Mare. În primăvara 1919 soldații și ofițerii noștri se și luptau în rândurile armatei române pe Tisa contra trupelor lui Béla Kun. Aceste hotărâri politice decisive care erau urmate imediat și de fapte, nu erau posibile decât pe baza celor promise la Alba Iulia. Am văzut în acest act voința comună constituțională a poporului românesc din Transilvania și a vechiului regat reprezentat prin rege și guvern. El trebuia, după părerea noastră, să constituie magna carta a politicii române de Stat. Numai încrederea fermă în neschimbarea și în statornicia hotărârilor dela Alba-Iulia a făcut posibilă adeziunea poporului nostru la România-Mare, cum s'a proclamat la Mediaș, o hotărâre cum e unică în istoria noastră ca însemnătate și efect. Deaceia nu-i de mirat că noua Constituție a României a cauzat poporului nostru o decepție amară și adâncă. Toată ideologia politicii minoritare ungare se redeşteaptă între noi prin această nouă lege fundamentală a Statului. În nici una din dispozițiile acestei Constituții nu găsim o cât de slabă aluzie la hotărârile dela Alba-Iulia sau fie și numai la legea ungară a naționalităților din anul 1868. Concepția Constituției în chestiunea minorităților este cu totul negativă și lasă rezolvirea problemei celei mari a minorităților în seama unor legi speciale. Prin aceasta chestiunea minorităților este despuiată de însemnătatea care i se cuvine în realitate, în politica Statului. În mod consecvent dezvoltarea ulterioară va putea duce la grele lupte pe terenul politicii naționale. Noi putem afirma că nu le-am dorit și nu le vom dori. Din contra, toată speranța noastră a fost îndreptată către hotărârile dela Alba-Iulia, garantate de rege și guvern, și pentru realizarea cărora noi vom lupta și în viitor din răzputeri. Unul din drepturile cele mai importante ale poporului nostru pe care l-am menținut în tot timpul domniei ungare și de care s'au bucurat și concetățenii noștri români din Ungaria, ne-a și fost răpit prin noua Constituție: dreptul bisericii noastre de a impune dări pentru scopurile ei. Dacă nu reușim să dăm bisericii posibilitatea de a-și procura dela credincioșii ei mijloacele pentru menținerea școlilor cu ajutorul aparatului administrativ al Statului, poporul săsesc va trece printr'o criză culturală cum istoria noastră n'a cunoscut-o timp de opt secole. Acest exemplu aruncă o lumină vie asupra importanței problemelor care s'au creat prin noua Constituție pentru minoritățile etnice. Constituțiile tuturor celorlalte State succesoriale ale fostei monarhii austro-ungare au dat chestiei minorităților o soluție mai pozitivă decât aceea a țării noastre. În România, pentru moment, totul depinde de legile speciale. Dat

fiind că în acest timp stăm tocmai în toiul luptei pentru asigurarea drepturilor poporului nostru, este de importanță de a se stabili precis bazele programului lui politic.

Ca autor al noului program politic al poporului nostru cum a fost hotărât în Noemvrie 1919 de adunarea națională a sașilor din Sighișoara, cred a fi în stare să definesc mai bine ideea fundamentală a principiilor noastre politice. Se înțelege că de o chestiune a minorităților ca o problemă politică nu se poate vorbi serios decât atunci când poporul minoritar însuși e recunoscut ca o personalitate națională bine determinată, ca o comunitate unitară etnică și culturală. Vieța culturală însă este totdeauna o vieță colectivă și nu constituie adunarea aritmetică a activității culturale izolată a unor indivizi razeți. De aceea și vieța culturală a minorităților etnice trebuie respectată ca o vieță colectivă și ele trebuie rânduite între omenire și om ca unitatea socială cea mai productivă și cea mai trainică. Un popor minoritar ca acel al germanilor din România Mare dispune de tot ce trebuie presupus pentru ca un popor să poată ridica pretenția de a fi privit ca o personalitate etnică deosebită și încheată, ca o națiune politică deosebită. Tradiția, cultura proprie, energia ca popor și înainte de toate o voință de a se manifesta ca o unitate națională deosebită, există în forma cea mai pronunțată. D-l N. Dașcovici zice în cartea sa *Principiul naționalităților și Societatea Națiunilor*: « Esența națiunii este conștiința proprie ». Această condiție esențială pentru ca să i se recunoască calitatea personalității de popor deosebit și prin aceasta a națiunii politice deosebite o împlinește poporul german din România în mod absolut. Luptele sale conduse pentru a se păstra că popor în cursul unei istorii bogate în evenimente mari și pline de schimbări timp de opt secole, ca și situația după dreptul constituțional a poporului sășesc în Transilvania autonomă dovedesc în mod neîndoelnic că conștiința proprie a poporului a existat timp de secole neschimbată și într-o măsură remarcabilă, și că înainte de toate o activitate reală trecând peste domeniul conștiinței naționale platonice a condus totdeauna istoria acestui popor ca o forță creatoare. Cine străbate ca un călător Transilvania, cine vizitează orașele și comunele săsești, cine vede fabricile și gospodăriile agricole ale sașilor și în fine toți aceia cari cunosc mai de aproape știința, literatura și arta lor, toți aceștia știu, că Sașii din Transilvania reprezintă o personalitate de popor în sine bine încheată și că vieța lor ca popor este într'adevăr o vieță socială frumos orânduită și bine îngrijită, a cărei lege de vieță e determinată printr'un caracter etnic deosebit. Așadar, e numai firesc ca ideea fundamentală a programului politic al germanilor din România Mare să conștie

în pretenția de a fi recunoscuți ca o individualitate deosebită ca popor întreg. Contrariul ar fi desfacerea drepturilor noastre ca popor într'o serie de drepturi pur individuale care n'ar însemna nimic altceva decât anumite înlesniri ale vieții exterioare pentru indivizii razeți ca atari și care n'ar fi în nici un chip în stare să asigure vieța comună culturală și etnică a germanilor din România ca întreg. Programul nostru politic cere, deci, ca poporului german din România ca un întreg să i se recunoască prin Constituție dreptul de a înființa școli și alte instituții culturale și de a le întreține din dările speciale ale conaționalilor, care dări trebuie percepute cu ajutorul aparatului administrativ al Statului. Apoi cerem libertatea nerestrânsă, de asociație în scopuri bisericesti, culturale și economice pe baza națională. Din aceste idei fundamentale ale programului nostru politic reiese în mod neîndoelnic, ca noi nu tindem la o autonomie teritorială în sensul de a avea pretenții asupra unei părți a suveranității de Stat, ci să năzuim numai la dreptul de autodeterminare culturală și la deplina noastră libertate de mișcare din punctul de vedere economic. Cu aceasta dispăre și bănuiala că noi am pretinde pentru noi niște drepturi ca minoritate etnică care ar putea crea un Stat în Stat. Statul în Stat începe numai acolo, unde drepturile de suveranitate ale Statului se conferă unei anumite părți a populației sau unei anumite părți a teritoriului Statului. Această pretenție programul nostru politic nu o are. Pretenția cea mai decisivă pe care o are mai departe programul nostru în chestia minorităților este recunoașterea întrebuintării nestânjenite a limbii materne în școală, biserică, administrație și justiție. Acest principiu ar fi trebuit negreșit să fie introdus în Constituția Statului. Sarcina legilor speciale ar fi fost pe urmă de a stabili condițiile de amănunt în care dreptul la libera întrebuintare a limbii materne se poate exercita. Legea ungară a naționalităților și proiectul de constituție al partidului țărănist stabilesc ca o condiție pentru libera întrebuintare a limbii materne ca 20 la sută din populație să facă parte din minoritatea etnică respectivă. Constituția finlandeză se mulțumește numai cu 10 la sută. Constituțiile estonă, letonă și georgiană nici nu pun condiții de acest fel. În orice caz chestiunea limbilor este partea cea mai delicată a problemei minorităților și are nevoie de a fi tratată cu cea mai mare atenție. Programul nostru politic cere, mai departe, ca împărțirea circumscripțiilor electorale pentru corpurile legiuitoare și împărțirea unităților administrative să se facă ținându-se seamă cât mai mult de părțile locuite de germani. Îndeplinirea acestei pretenții este și în interesul deosebit al politicii de Stat, deoarece o consecință a ei va fi localizarea chestiunii minorităților în unele locuri. O pretenție de sine înțe-

leasă a germanilor ca o unitate de popor deosebit este aceea de a se introduce la alegerile pentru corpurile legiuitoare cât și pentru reprezentanțele administrative autonome, principiul reprezentării proporționale pe baza cadastrului național. Acest sistem a dat rezultate politice excelente încă în timpul austriacilor atât în Bucovina cât și în Moravia. Partea inalterabilă a programului nostru politic mai conține în fine pretenția, de a se păstra autonomia bisericii noastre și dreptul comunelor, orașelor și județelor, de a se administra în mod autonom.

V'am schițat aci în trăsăturile lui esențiale programul nostru politic. El reprezintă nu numai programul politic al sașilor din Transilvania, ci al întregului popor german din România, care își apără drepturile sale politice în cea mai strânsă solidaritate și de comun acord. După cum suntem o minoritate par excellence, o « minoritate în retortă », așa și programul nostru politic nu iese cu nimic din cadrul și peste cercul drepturilor, care ni se cuvin ca o minoritate etnică în Stat.

Bazele programului nostru politic sunt bine întemeiate în dezvoltarea drepturilor noastre politice de până acuma și în istoria poporului nostru. Nu există nici un salt între stările de drept de până acuma și între programul politic stabilit. Din contra, acesta este alcătuit în mod absolut organic. Chiar făcând abstracție de continuitatea de drept a propriei noastre politici, ca popor, programul poporului nostru corespunde în toate părțile sale hotărârilor dela Alba Iulia, care au dat o formă nouă clasică ideilor individualității etnice a minorităților. O cercetare mai de aproape ne arată, mai departe, că hotărârile dela Alba-Iulia nu sunt nicidecum rezultatul unor considerații întâmplătoare și momentane, ci că ele reprezintă într'o formă concisă sâmburele tuturor pretențiilor pe care poporul român din Transilvania le-a ridicat dela începutul luptelor pentru libertatea sa politică. În « Cartea de aur » care este colecția documentelor istorice ale românilor din Transilvania, găsim hotărârile dela Alba-Iulia în fel de fel de variații. În programul partidului național român însă, care a fost stabilit în anul 1905 la Sibiu, hotărârile dela Alba Iulia, cât privește chestiunile minorităților etnice, sunt conținute aproape textual. Ele constituie, așadar, în realitate nu numai recunoașterea propriului trecut politic din partea românilor din Transilvania, ci ele sunt chiar cea mai sublimă expresie a experienței lor politice. Hotărârile dela Alba-Iulia fac însă înainte de toate și parte din șirul nouilor idei mondiale despre dreptul de autodeterminare a popoarelor și despre protecția minorităților, care, la urma urmei, au contribuit și ele la întemeierea României Mari întregite. Dealtfel e interesant de a constata că idei asemănătoare cu acelea cuprinse

în hotărârile dela Alba-Iulia n'au fost necunoscute nici politiciii vechiului Regat. Așa, de exemplu, în documentul No. 2 din cartea verde românească, despre evenimentele din anul 1913 din timpul lui Titu Maiorescu, găsiți textual următorul pasaj: « Pentru apărarea individualității naționale a românilor din Pind, între Samarina și Metzovo, care vor fi încorporate la Albania, marile puteri vor interveni să scrie nu numai în tratatul internațional care va înlocui tratatul de Berlin, dar și în Constituția sau Statul organic al Albaniei principiul ca în administrația tuturor localităților unde majoritatea va fi română, ca și în toate bisericile și școlile românești, limba întrebuintată să fie cea română ».

Guvernul român pretinde deci în anul 1913 introducerea drepturilor minoritare ale macedo-românilor nu numai în tratatul internațional, ci și în Constituția Statului albanez. Foarte deslușită și bine definită este recunoașterea minorităților etnice ca individualități naționale, așa cum a fost redactată în articolul 109 din Constituția polonă, care sună textual: « Minorităților din Statul polon li se garantează cu concursul federațiilor lor autonome deplină și liberă dezvoltare a individualității etnice ». Constituția georgiană însă conține următoarea dispoziție caracteristică: « Orice minoritate etnică are dreptul de a alcătui unități naționale și de a desvoltă liberă și nestânjenită cultura ei ». Foarte largi în privința aceasta sunt, în fine, dispozițiile constituțiilor estone și letone. Zilele acestea am citit un proiect de lege foarte interesant despre dreptul poporului german din Letonia de a se administra în mod autonom în domeniul culturii naționale. Articolul întâiu din acest proiect sună: « Toți cetățenii letoni de naționalitate germană alcătuiesc pentru satisfacerea nevoilor lor etnice și culturale pe baza art. 116 din partea II-a a Constituției letone o unitate autonomă germană, cu caracter de drept public ». În art. 6 al proiectului se definește mai pe larg dreptul acestei obștii germane din Letonia de a percepe dări și în art. 9 se stabilește precis tărâmul de activitate al obștei în privința culturală. În fine, se regulează prin alte dispoziții și organizația internă a obștei. Ca încheiere mă mai refer la o dispoziție interesantă din Constituția ceho-slovacă, unde în art. 134 se poate citi: « Orice fel de desnaționalizare forțată este interzisă. Neluarea în considerare a acestui principiu poate fi calificată de lege ca fapt penal ». Dacă, rezumând, voim să găsim o formulă scurtă pentru toate aceste soluții ale chestiei minorităților, pe care aci le-am atins pe scurt, vom reveni din nou tot la punctul de plecare și la ideea fundamentală a propriului nostru program politic, adică la recunoașterea prin Constituție a minorității etnice ca individualitate națională. Dacă această chestie își găsește prin Constituție o soluție ireproșabilă.

atunci nu va fi greu de a stabili în amănunte raporturile minorității cu Statul într'un mod mulțumitor.

Pentru a lămuri poziția noastră față de Stat este necesar de a ne opri un moment la așa numita teorie a Statului național. În Ungaria timp de secole întregi am stat sub greaua povară a teoriei sfintei coroane, învelită cu un bogat misticism. Din ea se derivă apoi foarte ușor și teoria Statului național al «națiunii unitare ungare». Suntem siliți să constatăm cu mirare, că și în România teoria Statului Național începe să ajungă punctul de plecare în aprecierea chestiunii minorităților. Și în cazul acesta este de datoria mea de a face unele constatări teoretice, pentru a preîntâmpina din capul locului, o confuzie primejdioasă a noțiunilor. Există State absolut unitare din punct de vedere național, care prin urmare poartă cu drept cuvânt nume de State naționale. Contrariul sunt acele State poliglotte în care locuiesc diferite popoare care sunt egale oarecum, cât privește numărul naționalilor lor și importanța lor politică. Exemplul tipic a unui astfel de Stat a fost vechia Austrie, în care germanii, polonii și cehii, erau oarecum egal de tari. Acum însă majoritatea Statelor din centrul Europei nu face la drept vorbind parte nici din categoria Statelor naționale, nici din aceea a Statelor poliglotte. Dimpotrivă, ele constituie un amestec între amândouă și prin urmare au și fizionomia deosebită din punctul de vedere al politicii naționale. Caracteristica Statelor poliglotte, după concepția mea, ar fi echilibrul numeric și politic al diferitelor popoare din acelaș Stat. Indiferent dacă un singur popor sau mai multe popoare la un loc stau în fața poporului conducător. Exemplul cel mai tipic al Statului poliglot cred că este astăzi republica ceho-slovacă, în care cehii formează numai majoritatea relativă populației și în care slovacii, care sunt de aceeaș rasă cu ei, și înainte de toate 4 milioane de germani, au un rol decisiv în politica Statului. Între Statul național și între Statul poliglot stă *Statul cu populația mixtă*. Din populația mixtă a acestor state un singur popor după importanța sa numerică și politică se ridică în mod deosebit și ajunge din dinamica forțelor politice de fapt poporul conducător. Totuș minoritățile etnice ale unor astfel de State cu tot raportul caracterizat al forțelor au un rol pozitiv în privința politicii de Stat. În aceste State de obicei, cu chestiunea tratării mai mult sau mai puțin fericite a problemei minorităților, stă în strânsă legătură și chestiunea siguranței în afară a Statului respectiv. Politica de asuprire față de minorități, cum a fost încercată în secolul trecut mai peste tot, s'a dovedit ca absolut incapabilă și a condus în mod logic la grele complicații internaționale. Aceste primejdii, astăzi, după ce către sfârșitul războiului mondial

s'au trezit peste tot ideile lumii noi, au ajuns, firește, și mai mari și de neînving. Opuțerea brutală a majorității nu poate decide niciodată jocul forțelor politice în Statele cu o populație mixtă din punctul de vedere național, și trebuie să invențeze lupta. Deasemenea, pentru dreptul la existență al unui popor care reprezintă o minoritate etnică din cuprinsul unui Stat cu populație mixtă, nu poate fi hotărâtor niciodată numărul absolut și mai puțin numărul relativ al populației. Dimpotrivă, decisive sunt cultura proprie, energia națională și, la urma urmei, voința de viață a minorității respective. Teoria principiului absolut al majorității ar avea ca consecință, ca, de exemplu, Polonia, dacă s'ar alipi din nou imperiului rusesc, să poată fi înghițită de acesta din punctul de vedere național, constituind în Rusia numai o minoritate numerică. Acest exemplu arată clar, cât de turburi sunt ideile unor cercuri, care dealtmintererea trebuie luate în serios și care reprezintă principiul dreptului majorității față de minorități cu aparența autorității morale. Din categoria Statelor cu populație mixtă face parte și România. Minoritățile etnice la noi cuprind cinci milioane de locuitori, deci mai bine de 30 la sută din întreaga populație a țării. Avându-se în vedere această proporție a forțelor și fărămășarea populației minoritare între diferitele popoare, firește, nu poate fi nici o îndoială, că poporului român i se cuvine rolul conducător. Totuș România nu se poate numi un Stat național în înțelesul propriu al cuvântului. Din contra, și în întreaga construcție politică a țării și în toată legislația trebuie să se ție seamă de minoritățile care cuprind cinci milioane de oameni. Aceste minorități însă nu sunt indivizi izolați cu o limbă maternă străină fără legătură — interioară națională și culturală, ci dimpotrivă, ele formează niște personalități etnice bine închegate cu voințe hotărâte de viață. Deaceea este foarte regretabil că noua Constituție, nu numai în definiția națiunilor, ci și în toată ideologia și în dispozițiile ei izolate acceptă pe deplin teoria Statului Național. Experiențele ultimului secol în centrul Europei și dezvoltarea cea nouă a istoriei ar fi trebuit să arate primejdiile acestei ideologii. Nouă nu ne este cu puțință de a clădi politica noastră pe temeiul acestei teorii de Stat, oricât demult suntem dispuși de a ținea seamă de rolul conducător care i se cuvine necontestat poporului român în politica țării noastre.

În această ordine de idei, vreau să răspund la întrebarea, până unde poate să meargă politica minorităților, fără a intra în conflict cu interesele Statului. Aceasta, firește depinde de împrejurarea dacă e vorba de un Stat poliglot, sau de un Stat cu populație mixtă, sau de un Stat pur național, în care trăiesc numai câțiva cetățeni de naționalitate străină, fără legături culturale

intre ei. Eu cred că într'un Stat poliglot, autonomia teritorială va fi singura posibilitate a unei soluții mulțumitoare și care este în interesul tuturor popoarelor aflătoare în acest Stat. Pentru Statele cu populația mixtă, soluția chestiunii minorităților nu se poate rezuma în mod teoretic, ci într'o formulă scurtă; sunt State cu populație mixtă, ca de exemplu Jugoslavia, unde soluția chestiunii minorităților iarăș nu-i posibilă decât prin recunoașterea unei autonomii teritoriale. Aceasta va depinde în genere de așezarea geografică a minorităților. În orice caz însă, autonomia culturală este minimul pe care un Stat cu populația mixtă e dator să-l acorde minorităților. Înțeleg prin această autonomie culturală nu numai dreptul de autodeterminare al minorităților în chestiuni școlare și în chestiunile referitoare la înființarea altor instituții culturale, ci și dreptul neștirbit de a întrebuiți liber limba maternă în administrație, în justiție și în toate celelalte ramuri ale serviciilor Statului. Realizarea acestei autonomii presupune însă la rândul ei, recunoașterea minorității ca individualitate etnică. Această pretenție care este și ideea fundamentală a programului nostru politic, respectă cu strictete hotarele pe care Statul și poporul conducător în Stat poate să le acorde minorităților drept cadru al libertății proprii de mișcare, fără a primejdui interesele sale. Soluția pe care programul nostru o dă chestiunii minorităților este deci nu numai absolut neprimejdioasă pentru politica Statului, ci arată foarte clar și drumul pe care poporul român ar trebui să-l apuce în politica minorităților din motivele mai înalte ale unei politici bine chibzuite de Stat.

Totalitatea germanilor din România Mare reprezintă pentru apărarea intereselor ei și a ideilor politice ale timpului un partid politic bine întemeiat într'o organizație bine alcătuită. Acestui partid nu-i lipsește nici unul dintre criteriile, care sunt necesare pentru caracterizarea unui partid politic. Partidul nostru este din acele partide, care, ca așa numitele partide naționale și clericale, nu s'au născut în primul rând pe baza unei selecții sociale. Puterea de activitate a unor astfel de partide nu este pentru aceasta mai mică. Gândiți-vă la organizațiile oțelite ale partidelor catolice în Germania și Austria, așa numitul Centru și partidul creștinilor-sociali, care au supraviețuit fără nici chiar cea mai mică pierdere de forță trecerii dela imperiu la republica radicală. Apoi gândiți-vă la puternica concentrare de forțe pe care o constituiau partidele naționale în vechea Austrie. Cu toată nuanțarea în diferite fracțiuni cu caracter social, totuși toate partidele polone până și socialiștii, au fost unite în așa numitul club polonez și tot așa diferitele partide cehe în uniunea națională cehă. O minoritate numerică așa de mică cum sunt germanii în Româ-

nia, care numără aproape 800 000 de suflete și nu prezintă deosebiri sociale prea pronunțate, n'are, firește, nici o nevoie de a mai întreține și fracțiuni sociale deosebite. Un program social cât de succint, care ține aproximativ locul de mijloc între extremele și exagerările capitaliste și socialiste și care poate reprezintă și pentru poporul român tocmai justa linie de dezvoltare politică, mulțumește în această privință, în trăsături generale, cerințele tuturor straturilor populației noastre. O caracteristică din cele mai importante a unui partid politic este tendința către putere cu scopul de a realiza propriile lui idei politice. E firesc, ca această tendință să fie mai puțin pronunțată în partidul nostru. Voința către politică se mărginește la noi în primul rând numai la administrația locală, la reprezentanțele alese ale comunelor, orașelor și la ocuparea funcțiilor conducătoare, în aceste unități administrative. Dar în dezvoltarea ipotezei ne putem închipui foarte bine că partidul nostru, oricât de mic și restrâns s'ar prezentă el în parlament ca număr, ar putea lua parte la un guvern de coaliție. Gândiți-vă numai la exemplul partidului naționalist german din Austria, care în parlament n'are mai mulți membri decât partidul german din România în parlamentul nostru, și care totuși în comun cu partidul creștinilor-sociali deține puterea politică în Austria într'un guvern de coaliție și ocupă chiar postul vice-cancelarului Statului austriac. Evident că între exemplul arătat și împrejurările dela noi este deosebirea hotărâtoare, că partidul naționalist german în Austria provine din poporul conducător al Statului, noi însă aparținem unei minorități etnice. Constelații ca în Austria sunt în altă parte excepții și deocamdată în România, nu ne putem aștepta la ele. Însă în realitate ele sunt cu puțință și, cu actuala formă democratică de guvernare, în alte State se întâmplă chiar relativ des. Partea decisivă pentru întrebarea, dacă tendința către putere o are și partidul nostru politic, nu este considerația, dacă această tendință, mai de vreme sau mai târziu, se va realiza, ci din contra, numai și numai întrebarea, dacă în general vorbind, poate fi o dorință politică a noastră și dacă în realitate într'un moment dat, poate a fi posibilă. La amândouă întrebările putem da un răspuns afirmativ cu anumite condiții. Prin aceasta dispare și ultima îndoială dacă noi suntem un partid politic sau nu.

Din principiul individualității etnice și din toate celelalte cerințe principiale ale programului nostru politic rezultă în mod logic încheierea că reprezentanții parlamentari ai germanilor din România trebuie să formeze un partid parlamentar unitar și independent de celelalte partide. Nici unui partid politic din România, afară de partidul poporului, nu i-a trecut prin minte

de a se indoi de dreptul nostru de a forma un partid parlamentar propriu. Pentru întâi dată, generalul Averescu s'a pronunțat contra, în discursul lui programatic ca prim ministru, din primăvara 1920, și a doua oară la congresul partidului său din Sibiu, în toamna anului trecut. Față de această declarație care cere contopirea reprezentanților parlamentari ai minorităților etnice cu partidele politice românești, aș voi să declar, numai pe scurt, că nu vom renunța la dreptul nostru de a menține un partid parlamentar propriu atât timp cât ne vom ține de ideile fundamentale ale programului nostru politic și prin aceasta înainte de toate și de ideea personalității deosebite a poporului nostru. Dreptul minorităților de a forma partide naționale independente, dealtminteri s'a impus în toate Statele Europei centrale de mult timp și nu se mai contestă nicăieri în politica Statelor moderne. Germanii din România Mare manifestă prin partidul lor parlamentar german înainte de toate și solidaritatea de nedesfăcut a tuturor triburilor germane din țara noastră în Transilvania, Banat, Bucovina, Basarabia și Vechiul Regat. Ca o încheiere a acelor spuse despre menținerea partidului nostru parlamentar independent, imi dați voie să citez aici textual reflexiile strălucite pe care le face d-l N. Dașcovici în cartea sa menționată, în această chestiune: «Minoritățile noastre cu un oarecare trecut în opera de conducere a Statului, au datoria și interesul să intre efectiv în luptele vieții noastre publice, renunțând la pasivitatea și la rezerva cu aparență de ostilitate, spre a putea aduce, astfel contribuția și completarea lor la concepția de conducere a majorității românești. Și s'o facă tocmai în cadrele minoritare, nu contopindu-se în partidele românești, așa cum li se recunoaște dreptul prin tratatul de pace și va trebui să li se recunoască prin Constituția cea nouă, — spre a avea partea lor de mândrie, dar și de răspundere în Statul român care este acum și Statul lor. Iar în ziua când minoritățile, apărute și respectate în individualitatea lor, vor participa proporțional la opera de legislație, de administrație și guvernământ din România, ele vor înceta de a mai fi față de Stat simple minorități în atitudine de dușmănie sau de capitis diminutio. Din definiția minorității rezultă implicit caracterul drepturilor consacrate prin tratate. Ele sunt drepturi colective, recunoscute unor grupuri aparte de cetățeni ai Statului, deosebiți prin naționalitate, limbă, rasă sau religie de restul cetățenilor ».

Cadrul activității politice a partidului nostru se poate rezuma, pe baza principiilor expuse ale politicii poporului nostru, foarte ușor în următoarele teze conducătoare:

1. Recunoașterea fără rezervă a Statului român, așa cum am dovedit-o prin adeziunea noastră de bună voie declarată la Mediaș.

2. Deplină activitate politică și parlamentară chiar și în chestiunile care nu ating direct problema minorităților, întrucât sunt în interesul refacerii și dezvoltării Statului nostru.

3. Realizarea programului politic al poporului nostru pe baza tratatului de pace și înainte de toate pe baza hotărârilor dela Alba-Iulia.

Am arătat în cele spuse, fără nici o rezervă, tot complexul de idei politice ale poporului german din România și am expus și metoda prin care năzuim a duce la izbândă cererile noastre în politica națională. Cine vrea să judece drept, va recunoaște că nu cerem nimic ce ar putea păgubi întrucâtva Statul și că pe de altă parte noi, ca minoritate loială, reprezentăm un popor cu calități eminamente constructive pentru dezvoltarea Statului nostru. Pentru dreptatea acestei aprecieri, mărturie vie este istoria noastră din opt secole. Vedem astăzi fascismul reacționând în contra acelei mișcări în politica națională, care se manifestase în ultimii ani ai războiului mondial cu scopul de a apăra dreptul de autodeterminare a popoarelor și minorităților etnice. Însă tot așa cum popoarele conducătoare tind să-și strângă și să-și immulțescă forțele lor naționale în fascism, tot așa crește astăzi și increderea în sine și puterea de rezistență a popoarelor minoritare. Ideile mondiale ale apărării minorităților sunt astăzi o axiomă comună a omenirii. Realizarea lor stă în mâna acelor State, în care conviețuiesc mai multe popoare și încarcă aceste State cu grea răspundere față de politica mondială. Corespunde cu concepția noastră politică și este în același timp și dorința noastră cea mai vie, ca balanțarea intereselor dintre Stat și minorități, să fie găsită în jocul forțelor care se luptă în politica internă. Noi suntem în toată sinceritatea gata de a ne înțelege pe tărâmul acesta. Poporul român însă dispune în propria sa istorie din centrul Europei de bogate experiențe politice, care îi arată drumul cel bun spre rezolvirea problemei minorităților și, ținându-se seamă de ele, se vor liberă în același timp, spre folosul țării noastre cele mai puternice forțe constructive pentru Stat.

24 Mai 1923

Extras din volumul *Doctrinile Partidelor Politice*

Solidarismul politic

Intr'un cerc intelectual atât de ales, se impune studierea fenomenelor politice și sociale cu toată obiectivitatea, fără patimă, stăpânit mai mult de judecata care discerne, decât de sentiment. Dar obiectivitatea absolută nu există. Științele naturale, cari își clădesc construcția legilor pe temeiul numărului și al cântăritului, precum și matematicile, cari operează cu raporturi de cifre, se pot ridica la măsura unei obiectivități mai mari — subiectul trece pe planul al doilea.

În științele, în cari obiectul este însuș omul, cu toate fenomenele sale psihice în cari el însuș se judecă, se clasifică, se evaluează zadarnic căutăm obiectivitate, și poate că subiectivismul, care pătrunde și de multe ori luminează, conștient sau inconștient, toate cercetările fenomenelor psihice, atât ale individului cât și ale colectivității, este imboldul cel mai nobil spre a trage maximum de profit în interesul progresului general.

Să luăm un exemplu: Aproape două secole, explicarea vieții noastre sociale și de Stat s'a făcut cu ajutorul contractului social. Dela monarhomaci până la începutul secolului trecut, până la fondarea școalei istorice, contractul social, fie că eră considerat ca realitate istorică, fie că eră considerat ca o construcție abstractă de drept, cu ajutorul căreia se explică coeziunea socială — astăzi am zice solidaritatea — și organizațiile sociale, eră concluzia celei mai înalte obiectivități științifice, temeiul real al explicației vieții noastre sociale. Și cu toate acestea, fiecare învățat, fiecare om de Stat, fiecare doctrinar sau fiecare oportunist creă contractul social ca un instrument pentru a-și justifica, tot în lumina obiectivității, cele mai subiective înclinări și dorințe.

Prin contractul social Hobbes justifică cel mai sălbatic absolutism.

Prin contractul social se justifică izgonirea tiranilor și feudalismul.

Prin contractul social se justifică răsturnarea ordinii vechi și așezarea lumii noi.

Prin el se justifică iobăgia, prin el imnul de slavă al libertăților omului, al libertăților politice și cetățenești.

Prin el se justifică până și concepția teocratică, și tot prin el dărâmarea autorităților.

Această mică pildă arată că ori câtă trudă au închinat pe altarul imparțialității obiective toți distinșii conferențieri cari au urcat scările acestei tribune, vorbind de partidele politice, — o desbrăcare desăvârșită de indemnurile, de năzuințele, de ideilele subiective, este o zadarnică și neisbutită încercare.

Doctrinile politice țin, fără indoială, seamă de realitate și mai ales atunci când ele au să formeze sâmburele programului unui partid politic. Un partid politic fără simțul realității, fără a ține seamă de factorii existenți, de mărimile date, de ceea ce este, nici nu se poate concepe practic. Partidele politice însă, nu sunt simple birouri de înregistrare, ci sunt în continuă mișcare, cu tendințe voluntariste de a menține ce este bun, de a schimba ce este rău, de a îndreptă, a îndrumă, a perfecționa.

Pentru scopul acesta partidele trebuie să fie călăuzite de o concepție superioară, de un ideal social, politic, economic, cultural. La baza lui nu poate stăpâni numai « ce este » ci și « ceea ce ar trebui să fie ».

Este evident deci, că ori câtă obiectivitate și-ar impune cineva, apostolia ideii pe care o reprezintă, curge ca sângele cald în întreg organismul activității sale, fie curat teoretică, fie practică. De aici și elanul, de aici avântul și pasiunea cu care se apără o doctrină sau alta. De aici violența cu care se combate. Din aceste ciocniri strălucește adevărata scânteie, îndrumătoare de fapte mari și nobile.

Tot în cadrul unei obiectivități cade și această slabă încercare de a arăta că rămânând în nota obiectivității, eliminarea oricărui subiectivism este imposibilă.

* * *

Doi factori stăpânesc întreaga dezvoltare a omenirii. Toată evoluția socială este o neîntreruptă năzuință de a stabili echilibrul potrivit între acești doi factori.

Pe de o parte, stă individul, cu toate înclinările sale egoiste, cu toată lupta sa personală pentru existență, cu toată încrederea în sine împreună cu voința veșnică de a stăpâni. Facultățile sale

fizice și psihice îl aduc în conflict permanent cu semenii săi. Până și exploatarea sentimentului de sociabilitate în interes propriu; toate îl îndeamnă să nu sufere nici o stăpânire și să nu-și înfrâneze nici o dorință. Omul tare este mai puternic singur. Apoteoza individualismului, îmbrăcată în haina filozofică a supraomului, nimeni n'a căutat-o mai ademenitor ca Nietzsche și Stirner.

Pe de altă parte, societatea. Izvorâtă tot din înclinările individului, creînd putere prin asociație, măbind maximul de muncă prin colaborare, apărând pe individ de individ, înfrânând voința neînfrântă cu veșnica încercare de-a sugruma individualismul și de a-l îneca în apa turbure a colectivismului absolut! Tendință încoronată prin încercarea de a căuta și găsi un suflet real al societății, întocmai cum religia a găsit un suflet real al individului.

Acești doi factori duc o luptă titanică, cu sorti schimbători. Individul ajunge uneori stăpânul societății, urmând drumul instinctului și al setei de putere, și suprimă tot ce ar încerca să-l împiedice în urcarea culmilor celor mai înalte. El devine Dumnezeu, personalitatea sa altar, la care toată societatea este menită să aducă hecatombe de jertfe. Și nu se poate spune, când privim desfășurarea istorică a omenimei, că individul n'a urcat înălțimi amețitoare începând dela egiptieni, greci, italieni (Renașterea) și până în zilele noastre.

Când culmile devin prea amețitoare, freamătul codrului începe, corul arborilor se schimbă în furtună, societatea reacționează și altarul individului, sfărâmat și distrus, zace în fundul văilor!... Începe crepusculul zeilor.

Societatea își începe opera de nivelare și nivelează jos, tot mai în jos, până la uniformizare. Avânturile individului sunt stinse, și el devine robul incolor al mulțimei, iar drumul progresului pare că se infundă. Un nou proces se începe: răsturnarea incompetențelor, restabilirea ierarhică a valorilor și iarăși individualismul devine dogmă.

Secretul cel mare al omenimii este să găsească cumpăna cea dreaptă între individ și societate, să creeze posibilități ca individul să-și dea maximul de contribuție pentru clădirea edificiului social, fără însă, ca în urma lui să lase șirurile cernite de desmoșteniți, ingenunchiați, istoviți, lipsiți de lumină și dreptate.

Aici intervine solidarismul.

* * *

Solidarismul este tot atât de vechiu ca și omenimea. Ori unde s'au găsit oameni împreună și au fost amenințați de vreun pericol, și'au unit forțele, pentru ca să se apere, să cucerească, să izbutescă

mai ușor. Solidarismul este într-o măsură, identic cu însăși asociabilitatea speciei umane.

Începând dela hoardele primitive, cu solidarismul lor mecanic — cum zice Durkheim, — sau de turmă, apoi trecând prin toate fazele solidarismului organic ale asociațiilor sociale, ca familie, castă, clasă, națiune, omenimea în toate manifestă idea interdependenței sau a solidarității.

Solidaritatea o vedem manifestându-se real în spațiu: apărarea tuturor față de ciurmații din Bombay; sau în solidaritatea interesului economic, de pildă al ținuturilor cari produc bumbac, cu ținuturile noastre.

Vedem apoi idea solidarității manifestându-se în timp. Toate comorile etice, estetice, științifice, tot ce generațiile trecute, în sfortări și în lupte fără de odihnă, au adurat pas cu pas, din momentul în care omul a rostit cel dintâiu cuvânt și de când a întrebuințat pentru prima dată piatra ca armă sau ca instrument și până astăzi.

Toată ploaia de aur a culturii și civilizației, toată clădirea minunată a gândirii omenesti care, adunând cărămidă după cărămidă, în străfulgerări superioare a creat marile sisteme filozofice.

Toată mintea practică prin care s'a robit natura. Totul a rămas moștenire din trecut, generațiilor de astăzi și se sfințește printr-o evoluție permanentă. Iată solidarismul în timp.

Solidarismul a crescut și crește, cum se înalță o plantă în pădure, — de sine, fără contribuția nimănui, inconștient, necristalizat într'un îndemn superior, fără ca la baza lui o doctrină, o concepție, o sinteză superioară, să transforme totul într'un scop și să-i puie temelile unei revelațiuni de moralitate superioară. Francezii și mai ales Léon Bourgeois au marele merit de a fi sintetizat ideea solidarismului într-o doctrină socială și politică.

Idea solidarismului este simplă. Individul, product al societății, se naște ca datornic al ei: el are de plătit o datorie societății. Raportul dintre individ și societate este transformat într-o obligațiune de drept. Răsfoindu-se dreptul roman, s'a oprit la capitolul quasi-contractelor, poate capitolul cel mai incolor ca teorie de drept. Găsindu-se o asemănare, solidarismul a fost înglobat între quasi-contracte și astfel s'a mutat construcția etică a solidarismului în închisoarea îngustă a unor paragrafi. Greșeală!

Nu este misiunea mea să arăt, acum, de ce este greșeală.

Solidarismul poate să lumineze și să încălzească numai în largul concepțiilor etice, ca principiu de viață, prin constrângeri de ordin moral. Nici creștinismul, nici budismul, nici socialismul, nici naționalismul, n'au avut nevoie să se restrângă în formule

juridice, ci au rămas în concepția universalităților etice, din care și dreptul este numai o părțică.

Noi, din acest punct de vedere vom privi solidarismul și nu ne vom lăsa ademeniți să privim datoriile noastre sociale prin prisma quasi-contractului, prin care nici nu se poate ajunge la o constrângere de drept. Constrângerea nu s'ar putea stabili decât numai pe baza unei legi și atunci nu quasi-contractul, ci *legea* ar fi temeiul constrângerii.

Solidarismul social, așa cum l'am văzut, este o simplă realitate, o constatare de tendințe și îndemnuri. Dar solidarismul izbutește să spargă starea amorfă și să îmbrace o formă concretă.

Astfel: solidarismul social creează familia, națiunea, omenimea.

Solidarismul economic: clasa, sindicatul, mutualismul, cooperăția; iar solidarismul politic creează comuna, provincia, Statul.

Nu ne vom opri asupra felului indeobște cunoscut cum, din forma solidarității sociale, întemeiată pe descendență — familia — cu timpul, după ce prin înmulțire cadrele au devenit prea largi pentru o familie, s'a creat o organizațiune politică comuna, iar familia inițială prin ramificări s'a divizat în cadrul acestei organizații politice, în mai multe familii. Esențial este că organizația exterioară menită să păstreze ordinea și liniștea este rezultatul acestei solidarități sociale căreia i se suprapune solidaritatea politică. Nu vreau să zic că toate comunele s'au creat la fel, dar originea comunei, tipul comunei, s'a format astfel.

Să vedem cum solidarismul politic creează Statul.

Solidarismul social creează și națiunea. Națiunea în sens etnic și nu politic.

Națiunea este produsul trudnic al multor puteri care, involuntar, printr'un inexplicabil concurs de împrejurări au colaborat într'o muncă continuă și fără de odihnă de-a creă un substrat sufletesc similar, o conștiință comună, un ideal comun, și o concepție de viață comună.

Conștiința descendenții comune;

Un trecut de dureri și bucurii comune;

Mediul natural similar;

Limbă comună;

Credință comună;

Obiceiuri, muncă, dansuri, artă comune;

Interese economice comune;

Apărare de vrăjmaș.

Toți factorii creează o cultură națională comună; izvorul adevărat din care se bea apa cristalină și în care se topesc toate năzuințele străine. Imprejurul acestei culturi, care cuprinde și partea

sufletească și partea economică, se strânge solidaritatea socială națională.

D-l prof. Gusti, în frumoasa sa lucrare *Problema națiunilor* zice despre națiune:

« Națiunea este o creație sintetică voluntară, o unitate socială care reprezintă un sistem voluntar, cu o motivare cosmică, biologică și psiho-istorică, cu voința socială drept causa movens a procesului de naționalizare și cu manifestările creatoare pe tărâmul sufletesc, economic, juridic și politic al vieții naționale, care formează cultura națională ».

Exemplul îl avem în trecutul nostru apropiat, când ruți și sfărămați în patru părți, indiferent de stăpânitori, solidaritatea națională se manifestă în taină întotdeauna, la lumină de câte ori putea.

Românii din Ardeal începând dela *Supplex Libellus Valahorum*, dela discursul lui Bărnuțiu, din 1848 dela *Deșteaptă-te Române*, la 1877 răsboiul pentru neatârnat, apoi în tot decursul luptelor politice mai noi, în timpul răsboiului mondial și, în urmă, în grandioasa manifestare de unitate dela 1 Decembrie 1918, conștient și inconștient, cu mic cu mare, fără deosebire de clasă sau ocupațiune, au manifestat alături de solidaritatea națională. Flamura era « unitatea culturală ».

Solidaritatea, acolo, ca și în vechiul regat, unde s'a topit în cel mai înălțător avânt al sacrificiului de sine — ca și în Bucovina și Basarabia, pătrunsese în mintea și inima întregii națiuni.

Spengler în cartea sa extrem de interesantă *Der Untergang des Abendlandes* sfarmă cultura omenimei și o împarte în diverse culturi care trăesc o viață izolată, se nasc, cresc, degenerază în civilizație și mor.

Pesimismul său a urzit un vifor de proteste.

Dacă, urmând felul său de judecată, culturile pe care le stabilește el în mod artificial le subdividem: în culturi naționale, într'o nouă simbolică, vedem cum pesimismul universal se poate transforma ușor în optimism național, deschizându-se larg calea oricărei culturi naționale ca să urce înălțimi ademenitoare pentru ca apoi, mai târziu, odată și odată, cine știe, să scoboare din nou în întuneric.

Ori individualitățile acestea culturale atât de distincte numite națiuni, product al solidarității sociale, fatal au fost menite să-și dea o organizație proprie și să încununeze solidaritatea socială cu o solidaritate politică, creând după mult sbucium, multă risipire de forțe, dar și multă perseverență firească, Statul național, — cea mai frumoasă manifestațiune de solidarism politic al secolului XIX și XX.

Războiul mondial n'a fost altceva pentru noi decât lupta pentru desăvârșirea politică a ideii naționale. Solidarismul social creează națiunea care, la rândul ei, își creează organizația politică: Statul național.

Încă Herder spune că: « Națiunile sunt organele naturale, Statele organele artificiale ale omenimei ».

Solidarismul social, cu substratul unitar de cultură, creează națiunea, care la rândul său își creează pe aceeași bază a solidarismului, organizația politică: Statul național. Minte omenească adună forțele răslețite îndrumate de un simț de convergență instinctivă într'un sistem de organizare: Statul.

— Masaryk, în cartea sa *Noua Europă* p. 33 ed. germană, spune: « Națiunea este o organizație de cultură, organizația întregii culturi naționale, o organizație liberă, dată de însăși natura; Statul este înainte de toate putere organizată ». Apoi: « Națiunea este o organizație democratică; Statul este o organizație aristocratică... Statele democratice sunt abia în formațiune ».

În organizația de Stat, solidarismul politic are prilejul cel mai potrivit de a se manifesta în toată fecunditatea sa. Multiplele funcțiuni sociale, politice și economice, cu tendințe diverse, cu înclinări adverse, cu interese disparate, se concentrează în Stat, în conflicte permanente. Statul democratic are menirea de a le apropia, de a le armoniza, de a elimina conflictele. El stă deasupra, ca îndrumător general, imparțial.

Odată creată organizația politică a solidarismului să vedem cum se manifestă el în Stat.

Statul nu-și poate împlini misiunea, decât dacă forțele vii, cari trăiesc în societate, participă activ la realizarea acestei misiuni.

Când într'un Stat domnește forța și când aspirațiunile cetățenilor sunt altele decât cele reprezentate prin puterea de Stat, organizația este artificială și nu trăiește decât până când aspirațiunile contrare se organizează și pot opune o forță identică sau mai mare puterii de Stat.

Jellinek zice:

« Solidaritatea socială este și temelie Statului; solidaritatea artificială creată prin contrângerea Statului nu are durabilitate ».

Fără indoeală că multe State au trăit și au trăit mult, întemeiate pe teroarea și pe adorațiunea forței. Dar, ca la toate evoluțiunile, în natură sau în societate, principiul care s'a realizat încet, însă cu perseverență continuă, a fost acela de a se elimina tot ce este artificial, dușman firii, dușman înclinărilor omenești, dușman condițiilor bio-psihologice ale societății.

Fără indoeală că individul nu are îndreptățire să stea cu brațele încrucișate și să aștepte liniștit realizarea determinismului. Evoluția nu este o linie dreaptă, continuă, înainte, tot înainte, ci ea este o linie foarte chinuită curbată, cu opreliști, ba pentru multă vreme chiar cu întoarceri. Individul ar toate posibilitățile de-a interveni și dacă intervine înțelept în cadrul general al dezvoltării firești, progresul se intensifică și lumea va fi ferită de multe experiențe chinuitoare.

Odată Statul creat și recunoscute principiile din cari s'a creat, cei chemați să călăuzească pașii popoarelor au și datoria să adâncească în conștiințe aceste principii.

În primul rând este nevoie de educațiunea cetățenească. Scop, mijloace, trebuiesc bine lămurite. Semănătorii de idei au să clădească concepția cosmică și principiul de viață care să pătrundă adânc în mintea și inima individului. Astfel orice manifestație să fie scaldată în acest principiu și toate acțiunile să fie o emanațiune a forței acesteia ideale.

Credința că numai ce este material este real, n'a ademenit omenimea gânditoare decât numai puține clipe.

Ideile au fost, sunt și vor fi uriașii îndrumărilor mari și nobile ale omenimii, cari au realizat și vor realiza opere gigantice.

Pe temelie acestui substrat de fond moral, de idei mărețe, de concepții pătrunzătoare se clădește viitorul unei națiuni.

Pentru vremurile pe cari le trăim astăzi, ideea care s'a dovedit mai mult decât oricare altă idee menită să formeze substratul moral al popoarelor culte, a fost tocmai ideea națională.

Ce ne interesează pe noi mai mult este să arătăm că, în ideea națională se cuprinde complet ideea solidarismului politic.

Solidarismul precizează mai bine una din laturile ideii naționale: felul cum se armonizează diversele curente sociale în sânul națiunii. O națiune cuprinde în sine toate elementele chemate să asigure progresul colectivității.

Națiunea se compune urmând o secție verticală din: țărani, meșteșugari, industriași, comercianți, preoți, militari, avocați, medici, etc. etc.

În secție orizontală: capitaliști, proletari, burghezi, cărturari, bogați, săraci, etc. etc.

Toate aceste elemente formează armata cea mare a națiunii cu care se dă bătălia pe terenul politic, cultural și economic.

Marx însuș împarte clasele după categoriile activității economice — negând identitatea între clasă și profesiune — în trei clase principale: 1. Proprietarii de pământ, cari beneficiază de renta pământului; 2. capitaliștii, cari beneficiază de profitul capitalului; 3. muncitorii, cari dau muncă pentru salariu.

Afară de aceasta urmează o imensitate de clase secundare. Numai țărănimea o împarte Engels, la 1848 în 5 clase !... clasa țăranilor mari, mijlocii, mici; țăranul mic liber, iobagul feudal, și muncitorul agrar și cu toate că recunoaște clasele și lupta de clasă ca o realitate istorică, cere desființarea claselor (Engels *Anti-Duhring* p.p. 303—304) — căci lupta socialismului se va termina cu această desființare a claselor.

Tot la eliminarea luptelor de clasă se poate ajunge și prin ideea națională întemeiată pe solidarism, după cum vom vedea, fără a distruge, ci clădind înainte.

După doctrina națională, fondul etnic sufletesc, după cum am văzut mai sus, trebuie să fie comun sau tinde să se unifice.

Elementele acestea deosebite pe fondul acesta comun, dacă voiesc să dăinuiască, să se întărească și să progreseze, au nevoie ca acțiunile lor să fie astfel coordonate încât din ele să rezulte maximul de profit și pentru individ și pentru colectivitate. Ori, o îndrumare diversă pentru fiecare din aceste elemente, o războire permanentă între ele, duc cu siguranță la desagregare și la ruină — ruină completă, pentru că nici unul nu poate trăi singur, oricât de puternic ar fi el.

Evident că se impune o colaborare și fixarea condițiilor de colaborare. Evident că se impune o solidaritate și evident că cu cât solidaritatea va fi mai mare, cu atât organizația politică a acestei colectivități — Statul — va fi mai puternic și mai rezistent.

Aici, intervine solidarismul politic, arătând principiile generale cu ajutorul cărora ideea națională poate să-și implinească complet misiunea istorică.

Solidarismul înălțat la valoarea unui principiu politic formează criteriul cu ajutorul căruia se armonizează diversele interese, se suprimă nedreptățile, se corectează cruzimile libertăților naturale neînfrânate.

Solidarismul nu este numai un principiu abstract ci este și un mijloc politic de a grupă forțele, de a le organiza și de a le împăcă.

Privind întocmirea socială a națiunii așa cum se prezintă astăzi, vedem stăpânind peste tot disharmonia socială.

Exploatatori și exploatați, bogăție, lux, desfrâu, — sărăcie mizerie, disperare.

Posibilități ilimitate pentru a satisface orice poftă — flămânzi, analfabeți, roși de toate morburile. Ori fără îndoială, că într'un amestec atît de desordonat de valori și minus valori, solidaritatea este o iluzie.

Armele cu care se poate lupta împotriva acestei desagregări sunt:

Răspândirea credinței naționale solidariste și

O acțiune puternică împotriva disharmoniei.

Sau, cum am arătat mai sus crearea echilibrului stabil între individualism și colectivism, pentru ca nici condițiile ulterioare de progres să nu fie stânjenite.

Aici poate interveni perfect de bine și principiul moral al ideii solidariste.

Iată acest principiu: el se bazează pe împlinirea obligațiilor. Este o axiomă morală de a-ți replăti datoria. Pentru tot binele pe care i l'a făcut societatea, bine creat cu mari sacrificii lăsând în drum pe cei desmoșteniți, individul își plătește datoria prin faptele sale, creând astfel de instituțiuni care salvează pe desmoșteniți și elimină mizeria și nedreptatea.

Dar dacă eliminăm construcția artificială de drept și lăsăm numai partea morală, poate că nimeni n'a exprimat ideea solidarității mai strălucitor într'o concepție pe care numai divinitatea genului a creat-o decât Kant în imperativul categoric.

« Lucrează așa ca maxima voinții tale să poată servi oricând ca principiu pentru o legislație universală ».

« Lucrează ca tu să întrebuițezi umanitatea atât în persoana ta cât, și în persoana oricui, totdeauna ca scop și niciodată ca mijloc ».

Prin politica socială conștientă care nu se dă înapoi dela nici o consecință logică de a crea justiția socială, ținând însă seamă de principiul evoluției, națiunea poate fi îndrumată admirabil pe calea consolidării și aceea poate că suma datoriilor sociale fixate de Bourgeois în:

1. Învățământul gratuit;
2. Minimul de existență;
3. Asigurarea contra riscurilor vieții, sunt cu mult, prea puține.

Deatunci a intervenit războiul, marile revoluții, răsturnarea lumii vechi, noi probleme. Solidarismul își reclamă drepturile din ce în ce mai mult.

S'a modificat în primul rând concepția proprietății.

S'a modificat raportul între individ și Stat.

S'a modificat raportul între capital și muncă, — și totul este pe drum să se îndrume spre o nouă concepție a însăși principiului demnității de om.

La bază stă eliminarea exploatatorilor cari distrug armonia. Ori aceasta este calea, pe care trebuie s'o urmeze și doctrina națională întărită prin ideea solidarității.

Prin realizarea solidarismului, aspectul Statului se schimbă.

Nimeni nu vrea să creadă că solidarismul politic al națiunii, va aduce pacea socială. Ca și pe vremea lui Heraclit, și astăzi și totdeauna, toate sunt în curgere, dar se ajunge la un imens rezultat

dacă se intercalează în șirul nesfârșit de lupte, un moment de reculegere, de care omenirea are atâta nevoie.

Aspectul Statului se schimbă, pentru multe probleme, dacă nu vor fi complect rezolvite, dar vor fi îndrumate mai bine. În rândul întâiu însăși lupta de clasă va primi un alt aspect.

Statul, apostolul solidarismului, va perde caracterul unei instituțiuni puse la dispoziția și discreția unei clase sociale. Statul va avea nu numai teoretic, ci și practic, o misiune generală, universală, iar clasa cu misiunea sa unilaterală a solidarității economice în primul rând, își va afla rezolvită misiunea sa de a lupta împotriva unei alte clase de asupritori, prin Stat. Bine înțeles că tot Statul, în numele aceleiași solidarități, se va opune ca altă clasă să se transforme în instrument de asuprire și va păzi ca orice privilegiu de clasă odată șterse, să nu mai reinvie.

În Statul stăpânit de ideea solidarității, nici înălțările ametoare ale indivizilor cari să sfarme sub călcâiul lor vulgul, nu vor fi posibile, dar nici întunecimile sociale nu vor mai roade la existența națiunii.

Organismul național va trebui completat tot în vederea salvării ideei solidariste și a creă din națiune o autarchie care să poată singură să-și satisfacă condițiunile de progres.

Nedreptatea trecutului a făcut să avem o țărănime chinuită și neîndreptățită. Datoria solidarismului este să o ridice la întreaga ei valoare politică și economică și să corecteze vitregia sortii cu orice mijloace.

Tot în semnul solidarismului, națiunile cari n'au burghezii — cum este cazul nostru în provinciile unite — cari nu au o burghezii conștientă de misiunea ei, trebuie să-și creeze, bine înțeles în mod firesc, în interesul autarchiei și a solidarismului național o astfel de burghezii.

Fără intelectuali, fără meseriași, industriași, comercianți, funcționari, fără aparatul acela în care se frământă mai bine și mai cu folos ideile, de unde pornesc îndemnuri noi, de unde se luminează colțuri întunecoase, unde se trudește munca istovitoare de creier de-a organiza, a analiza, a sintetiza, o națiune nu poate răspunde chemării mari și nobile pe care o are.

Odată creată solidaritatea și pătrunsă în conștiința masselor în întreaga sugestiune morală, ca o concepție superioară de viață, organismul social devine mai puternic și individul mai bun. Reamintim raportul strâns dintre individ și societate, căci oricât ar fi individul un produs al societății, societate fără indivizi nu există. Statul are deci să apere și valoarea morală a individului.

Prin solidaritate individul primește noi valori, increderea, curajul, sentimentul de sacrificiu — toate se măresc.

Prin aceste elemente prielnice, valoarea individului nu numai că nu scade, ci conștiința libertății și a autonomiei morale împreună cu conștiința solidarismului și a răspunderii, dă o amploare nebănuită personalității individuale. Avântul nobil al individului împreună cu altruismul generos, creează superioritatea lui etică față de alte forme.

Solidarismul cere ca fiecare individ să fie un factor al societății; el este potrivit risipirii ușuratică a forțelor și, astfel, acceptă categoric imperativul energic, « Nu risipi energiile ».

Aceste ar fi ideile conducătoare ale partidelor naționale, cari sub aspectul solidarismului politic cuprind:

și ideia democrației

și ideia libertăților

și ideia justiției sociale

și ideia ordinii de drept,

adevărurile temelii ale unei concepții moderne și sănătoase.

Desvoltarea lor nu se poate face în timpul restrâns fixat pentru o conferință.

PARTIDELE POLITICE

În alergările fără de odihnă a năzuințelor, în conflictele veșnice de interes, în însăși forțele cari au lucrat în trecut, în calitățile de rasă, în mediul social și natural, în individualități puternice, sunt adunate atâtea forțe vii, neobosite, creatoare și distrugătoare.

Toate, laolaltă, formează viața cu sbuciumul și lupta perpetuă și intensă.

Din ele se desprind curente, unele admirând materia, altele energia.

Unele închinându-se staticeii, altele dinamiceii.

Unele practice, altele ideologice.

Curentele acestea amorfe la început, cu vremea prind forme concrete. Sinteza stabilește un principiu, o doctrină, în care se nădăjduiește ca într'un salvator. Se creează instrumente de execuție, și iată că acele curente timide la început, intră în plină acțiune, organizate, gata de a da soluții noi problemelor nerezolvate.

Astfel, se creează partidele politice.

Diviziunea lor s'a făcut după diverse criterii, mai mult exterioare decât de esență.

Partid conservator, liberal, radical, progresist, sunt mai mult indicațiuni de celeritatea cu cari voesc să rezolve o problemă, decât de cum voesc să o rezolve.

Partid național, țărănist, indică mai mult cantitatea asupra căreia se întind partidele decât adevăratele principii cari le călăuzesc.

Din punct de vedere practic, incontestabil că toate numirile sunt justificate și programele dau lămuriri necesare pentru credințele cari le călăuzesc. Împărțirea apoi a partidelor oportuniste, de clasă, doctrinare încă nu spune nimic.

Domnul profesor Gusti, în admirabila d-sale conferință, arată artificialitatea *tuturor* clasificărilor. Cu toate acestea, avem curajul să propunem o nouă clasificate.

Din punct de vedere teoretic, ar fi admisibilă o altă împărțire, care să rezolve în esență fondul fiecărui partid.

Am arătat, la început, că două mari principii se luptă să cucerască stăpânirea vieții, amândouă cu sorți schimbători de izbândă: principiul individualist și principiul colectivist, individul și societatea, cei doi mari dușmani neimpăcați.

Consequent cu aceste două principii, partidele politice se pot împărți în partide cari adoptă individul ca centru al preocupărilor, și partide cari adoptă societatea ca centru. O a treia împărțire ar forma-o aceia cari încearcă să incheie un compromis între individ și societate.

Fără îndoială că toate partidele țin seamă atât de individ cât și de societate, dar pe când partidele individualiste sau desconsideră societatea sau o așează pe planul al doilea, partidele colectivistice, sau desconsideră sau reduc individul la un rol secundar.

Să vedem cum se prezintă sub acest aspect partidele noastre.

În fruntea partidelor individualiste stau partidul liberal și partidul conservator.

Partidul Liberal

La baza partidelor liberale stă principiul, « laissez faire, laissez passer ». A discuta că partidele liberale stau în fruntea partidelor individualiste, este a pierde vremea. Progresul îl înțeleg ele în acest sens individualist-atomistic.

Toate considerațiunile reale, care silesc partidele liberale să ia măsuri sociale, sunt de domeniul circumspecției politice, o derogare dela doctrină.

D-l Duca spune: « Exproprierea e o formulă de progres social cu totul credincioasă principiilor doctrinei liberale ».

După ce mai sus spusese că doctrina liberală se poate rezuma în următoarea formulă: « Progresul sub toate formele, în cadrul însă al concepției proprietății individuale ».

Ori esența principiului proprietății individuale este tocmai să aperi proprietatea individuală, și nici de cum să o iei.

Exproprierea se poate justifica cu nenumărate motive, dar nu se poate susține că ea face parte din doctrina liberală.

Bouglé rezumă mai credincios principiile liberalismului în trei factori:

1. Libertatea;
2. Proprietatea;
3. Autonomia contractuală.

Liberalismul, în forma sa clasică, a murit, — cel puțin pentru zilele noastre.

Partidul Conservator

Partidul conservator, este individualist mai mult prin elementul static care formează esența conservatorismului.

Societatea noastră burgheză, capitalistă, a crescut călăuzită de principiile doctrinei liberale, deci conservarea structurii noastre sociale de astăzi, nu poate fi altceva decât menținerea liberalismului. Poate că societatea odată transformată, conservativismul va evoluă la menținerea acelei forme sociale refăcută de elementele dinamice existente în sânul societății.

Partidul Poporului

Imediat urmează partidul poporului, dacă admitem că doctrina acestui partid este neoliberalismul.

Esența neoliberalismului este tot liberalismul, dar prin nenumăratele concesiuni de oportunism, sau de politică reală care se fac — aproape că se evaporază orice doctrină și rămânem în cadrul unui program de partid care poate fi foarte ademenitor, dar nu este nicidecum doctrină.

La mijloc vin partidele naționale sau naționaliste, cari încearcă să restabilească un echilibru între individ și societate, în cadrele solidarismului politic național.

Partidul Naționalist Democrat

Domnul Profesor N. Iorga și-a închinat întreaga viață de muncă și elan să creeze, printr'o extraordinară intuiție, sinteza culturală și politică a naționalismului.

Partidul Național Român

Toată concepția politică a partidului național se întemeiază și s'a întemeiat pe principiul solidarității naționale.

Solidaritatea națională pentru partidul național nu este o artificialitate abstractă izvorâtă dintr'o teorie politică metafizică.

Nu eruditul, în biblioteca sa, a creat doctrina pentru care s'a alergat cu marele aparat al reclamei, ca să i-se inventeze un partid, — ci doctrina s'a creat invers. În luptă nesfârșită, vieța șerpuiind prin văile realităților, și-a ros o albie, ca și apa, distrugând obstacolele din față, găurind pământul, sfărâmând, cu răbdarea pe care numai apa o are, stâncile și dându-și după multă și istovitoare încordare așezarea maximului de stabilitate.

Toată îndreptarea politică din Ardeal nu a fost călăuzită de vreun cult exagerat al individualismului; fără a pierde un singur minut din vedere individul, toată străduința tainică a națiunii a fost de a-și creia o clasă de intelectuali, înarmați cu toate armele culturii; lupta s'a dus instinctiv pentru eliberarea și emanciparea națiunii întregi. Libertățile individuale erau câștigate în măsură mare prin luptele generale ale democrației, prin ștergerea iobăgiei, prin declararea egalității tuturor cetățenilor în fața legilor. Ceiace însă, nu eră realizat, și ceea ce pătrunsese tot organismul național eră înfrigurarea de a se vedea emancipată și liberată colectivitatea națională întreagă, — era, deci, un ideal social, în cadrele ideii naționale de realizat, izvorât din starea de robie națională.

Vieța a creat concepția interesului general pentru toate păturile, toate clasele, toate interesele naționale, cimentând în conținutul ideii naționale și ideea solidarismului național.

Nu ași aminti lucruri prea indeobște cunoscute; o fac cu toate acestea, deoarece d-l Manoilescu, în frumoasa sa conferință, sub ușoara invinuire că partidul național n'a guvernât, lipsindu-i materialul documentar, desconsideră prea în fugă concepția și activitatea partidului național. Dacă d-lui Manoilescu, care este de obicei atât de bine documentat în toate materiile pe cari le tratează, îi scapă această activitate, ușor ne putem imagina, ce părere fantastică vor avea despre partidul național, alții cari nu sunt în curent cu vieța noastră politică.

Ei nu, partidul național a guvernât și dela 1 Decembrie 1918 până la 13 Martie 1920, a și încercat să traducă doctrina în fapte sub conducerea d-lui Iuliu Maniu.

Votul obștesc, pe care partidul național l'a cerut de zeci de ani, l'a dat imediat.

Iar legea improprietăririi țăranilor, pe care încă Bărnăuțiu o cerea pe *Câmpul libertății* și pe care partidul național o cerea încă

și la 1906 în Camera din Budapesta, prin cuvântul d-lui Dr. Alexandru Vaida-Voevod, tot partidul național a dat-o în August 1919, fără târgueală apărând interesele mulțimii.

Legile pentru ocrotirile sociale sunt tot ale acestui partid. Până și ziua de opt ore de muncă tot partidul național a introdus-o în Ardeal.

Nu mai vorbim de miile de școli primare, licee, școli de meserii, agronomie, universitate, etc., etc. — toate create ca un omagiu pentru solidaritatea integrală a națiunii române.

Restabilesc acest adevăr nu din vreun sentiment de laudă, ci ca un simplu omagiu adus ideii naționale.

Așadar, vedem cum partidele naționale încearcă o reconciliere a individualismului, cu colectivismul pe baza principiului solidarității naționale, atât în teorie cât și în practică.

Partide colectiviste

Reprezentanții de rasă a partidelor colectiviste sunt: Partidul Socialist și Partidul Comunist, prea cunoscute în toată structura lor.

Partidul Țărănesc

Greutatea cuprinderii partidului țărănesc, plin de elan, în schema aceasta consistă în faptul că partidul țărănesc este reprezentat prin două doctrine, fără ca ele să fi ajuns la o reconciliațiune.

Pe de o parte, în problema țărănească, reprezintă un principiu individualist aproape identic cu principiul partidelor naționale, pe de altă parte în problema muncitorească și a producțiunii industriale, un principiu care se apropie de doctrina socialistă, împrumutând tot dela socialiști ca mijloc de luptă, lupta de clasă.

D-l Madgearu, în documentata sa conferință, încearcă tocmai să găsească o înțelegere între aceste două principii, pe care deocamdată nu a găsit-o nici domnia-sa.

* * *

Doamnelor și Domnilor.

Să-mi dați voie ca recapitulând, să luminez încă o latură a solidarismului politic, intrând poate mai bine în intențiile pe cari le-a avut Institutul Social atunci când mi-a fixat subiectul: « Solidarismul politic ».

Recapitulez:

Ca formă externă întocmirea omenimei se bazează pe doi factori: individul, societatea.

La bază stă individul pentru care și prin care se duce toată mistuitoarea luptă a vieții. În sufletul său se repercutează toate vibrațiile existenței; acolo se fierb, ca într'un distilator mare, toate esențele, fie materiale, fie imateriale. Prin emanciparea de sub jugul materiei, individul, cu puterea divină a gândirii își creează lumea valorilor psihice, prin care își conduce întreaga cohortă a tuturor acțiunilor sale.

Silit de viață, el intră în raporturi reciproce cu semenii săi și creează al doilea factor hotărâtor, societatea. Prin ea individul se transformă, astfel încât omul izolat nu mai rămâne decât o abstracțiune a filozofilor. Societatea creează elemente noi, cari trăesc numai prin ea și tot societatea este câmpul de luptă al tuturor elementelor nou create. Varietatea infinită de forme, pe care singură firea o creează cu atâta fecunditate, tinde și ea dacă nu spre altceva totuș spre o stabilitate relativă.

Această stabilitate societatea o găsește în Stat.

Statul este organizația supra-socială care ar avea înalta menire ca, prin organizarea ordinii de drept, atât pentru viața economică, cât și cea culturală, să creeze echilibrul de forțe și maximul de înțelegere pentru împlinirea misiunii omenimei, care se rezumă în legea progresului.

Acești doi factori, individul, societatea împreună cu organizația externă, Statul, trebuie să trăiască în bună și trainică tovărășie.

Echilibrul nu-l poate stabili nici o minte omenească oricât de inventivă, pătrunzătoare și fină ar fi ea. Teoria singură nu izbuște să suprimă disharmoniile vieții.

Echilibrul se stabilește prin luptă, prin încercarea forțelor, prin continuă străduință și prin veșnică silință de a-ți perfecționa armele.

Din a fi învins și a învinge, învingătorul de astăzi și învinsul de mâine, ca și învingătorul de mâine și învinsul de astăzi, învață să nu plutească în extremitățile abstracte ci, și unul și celălalt, să simtă mirosul sănătos al pământului.

Pentru luptă este nevoie de arme și armele întru căutarea armoniei între individ, societate și Stat, sunt partidele politice.

Intruchipând fiecare cel puțin o latură a marii lupte care se poartă, în războiul cel mare dintre individ și societate, în ciocni-

rile continue ele dau o icoană adevărată a frământărilor cari mistue omenirea.

Astfel, fără ca să piardă nimic din ceea ce este viu și trăește, truda reciprocă a celor ce duc lupta și nu voiesc să fie măturați de evenimente, este ca în cadrele principiilor lor, să nu desconsiderare pe adversar.

Măsura adevărului real pe care îl reprezintă o găsești studiind bine și fără părtinire și pe adversarul tău.

Iată cum din această diviziune a tendințelor sociale, reprezentate prin diversele partide politice, se restabilește cu toată violența luptelor, și cu toată vrăjmășia ciocnirilor, o solidaritate politică superioară. Și astfel solidarismul politic privind prin această priză stabilește, pentru un moment cel puțin, armonia între individ societate și stat, prin coordonarea unui partid politic, pentru ca după un prilej de repaus să vie din nou valul vieții, să răstoarne echilibrul și să alerge nebun în căutarea altor forme noi, din ce în ce mai bizare și mai variate.

Ideile și năzuințele se schimbă, sunt supuse și ele veșniciei prefaceri, ele cresc, înfloresc apoi petalele lor se ofilesc și cad una câte una. În interesul solidarității continue este nevoie ca altele să le ia locul.

Fiecare partid, luminează o latură a tendințelor omenești, sau să vorbim în stilul lui Schopenhauer, obiectivează o idee.

Liberalismul reprezintă individul, el obiectivează spiritualismul; conservativismul, obiectivează tradiția.

Țărănismul ideea producției agrare.

Socialismul reprezintă colectivitatea, obiectivează materialismul.

Naționalismul reprezintă solidarismul între individ și colectivitate; el obiectivează spiritualismul și materialismul laolaltă sau, cum ar zice Spinoza, însăși ideea substanței.

Din toate aceste elemente rupte din viață, fără o armonie prestabilită din paralelogramul forțelor, izbucnește rezultanta firească a echilibrului.

Toate partidele laolaltă dau icoana adevărată a ființei sociale și politice.

Din întregirea lor reciprocă iese simfonia grandioasă a vieții.

Lipsa organizației unui curent real într'un partid ar altera armonia realităților. Un tablou are umbre și lumini, — dar toate laolaltă dau suflul superior al creației genului.

Aici residă marea importanță a partidelor politice călăuzite de idei și nu de interese personale, pentru clădirea durabilă a edificiului social și politic.

A nega importanța lor și a te așeză pe un punct de vedere îngust, al egoismului de partid, însemnează a nu recunoaște realitatea.

Ideia solidarismului, atât ca doctrină a partidelor naționale, cum am avut onoarea să o arăt în partea primă a modestei mele conferințe, cât și ca solidaritate ieșită, s'ar putea zice, din principiul diviziunii muncii politice între diferitele partide, ridicată din letargia inconștientului în lumea noțiunilor evidente este o nouă contribuție pe calea progresului universal.

Națiunea organizată, întărită și îndrumată pe calea unei vieți superioare atât din punct de vedere moral cât și din punct de vedere economic, politic și cultural, pornită apoi pe drumul evoluției istorice, duce cu siguranță mai departe la clădirea grandioasă a solidarismului umanității.

3 iunie 1923

Extras din volumul *Doctrinile Partidelor Politice*

MIRCEA DJUVARA

Evoluție și revoluție

Mi s'a dat primejdioasa însărcinare de a încheia seria de conferințe pe care Institutul Social a organizat-o anul acesta despre partidele politice. Sarcina îmi este cu atât mai grea cu cât ați avut ocazia să constatați puterea de obiectivitate a unora din conferențiarii cari m'au precedat și farmecul cu care aproape toți au știut să expună teoriile lor aci.

Menirea mea este astfel să fac o concluziune din expunerile care au precedat, luind drept obiect: revoluțiunea și evoluțiunea.

Într-o primă conferință care s'a ținut vi s'a făcut cu un scalpel într'adevăr științific analiza a ceea ce este un partid politic; vi s'a descris anatomia și aș putea zice histologia acestei realități sociale. În conferințele cari au urmat, s'a încercat, de diferiții autori, expunerea doctrinelor politice, ale partidelor respective. Astăzi ne rămâne să arătăm modul cum aceste doctrine politice, prin intermediul organelor cari v'au fost descrise sub numele de partide politice, se realizează urmărind tezele pe cari și le propun, — modul cu alte cuvinte cum partidele politice funcționează, trăiesc și lucrează în viața politică de toate zilele. Avem cu alte cuvinte în realitate să descriem astăzi, procesul de realizare al ideilor, care constituie desfășurarea istoriei politice a omenirii.

Este bine înțeles, că analiza amănunțită a acestei teze nu se poate face în cadrul unei conferințe. Să nu vă mirați așa dar dacă astăzi vi se vor prezenta mai mult concluziuni decât mijloace de convingere ori expuneri detaliate: ideile pe cari le vom propune presupun în realitate o întreagă concepțiune filozofică, cu ecouri adânci, complexe și forme depărtate în felul nostru de a cugeta.

Dacă vă veți aduce aminte de seria de conferințe care s'a ținut aci despre partidele politice, de sigur că nu vă veți putea împiedeca să resimțiți o impresiune ciudată. Expunerile făcute dovedesc spre surprinderea multora, uneori fără voie, că partidele politice, și în special doctrinele lor, nu sunt ceva fix. Dacă după titulatura partidelor politice am încercă să caracterizăm ideile care stau la baza acestor partide politice, desigur că ne-am înșelă.

După împrejurările locului și timpului aceleași partide politice, aceleași titlaturi ascund concepțiuni și tendințe cu totul deosebite. După împrejurările locului și timpului, chiar aceleași programe ascund realități sociale cu desăvîrșire deosebite în partidele politice. Pot să fie două partide cu acelaș program și totuși, în realizarea lui, în modul de luptă, să prezinte divergințe, deosebiri fundamentale. Ba chiar mai mult: ca o consecuență a acestei instabilități, însuși personalul partidelor politice variază. Una și aceeaș personalitate poate să fie aici într'un partid, aci într'altul, după loc, timp, și împrejurări. Nimic nu rămâne prin urmare stabil în tablourile cari s'au făcut aci despre partidele politice: titulatura lor desigur nu rămâne neschimbată, ideatiunea propriu zisă, variază, chiar și oamenii lor se schimbă si-i vedem deseori trecând cu ușurință de o parte sau de alta, după împrejurări.

Care să fie pricina? Nu există niciun mijloc de a introduce o ordine în lumea cunoștințelor practice politice spre a le putea prinde — căci aceasta ne interesează în momentul de față — modul lor de acțiune?

Ceea ce caracterizează acțiunea partidelor politice nu este ceea ce am crede la prima vedere. Mai întâiu este temperamentul diferit al oamenilor. Deosebirea între partidele politice nu se face de cele mai multe ori în viața de toate zilele atât pe idei, cât pe tendințele generale variabile dela om la om și dela grup la grup ale temperamentului omenesc. De altfel ideile politice nu sunt oare ele « credințe » și ca atare strâns legate de ce avem mai întins în temperamentul nostru? Fiecare înțelege deci altfel realitățile sociale care și ele se schimbă fără încetare cu timpul și locul. Unul și acelaș partid politic, cu aceleași concepțiuni generale și pur teoretice într'o țară ar putea da o anumită soluțiune, dar într'altă țară ar da cu totul altă soluțiune. Realitățile trecute prin prisma temperamentelor, determină astfel programele și ideologia partidelor politice. În felul acesta am putea spune că ceea ce caracterizează un partid politic este în mare parte o atitudine pe care membrii lui o iau față de anumite realități sociale.

Căci, în fiecare din realitățile pe cari ni le înfățișează societatea, în decursul evoluției ei, deosebim două elemente: un element *material*, compus din *date* în cari intră cele economice, și în genere, toate cele sociale și un al doilea element etico-juridic, care se adaugă acestor date, ca o *formă* față de materialul respectiv, acesta din urmă caracterizând astfel din punctul de vedere al unor credințe și anume al unor *valori*, fiecare dintre datele materiale care ni se prezintă. În felul acesta fenomenul social se prezintă în întregimea lui aprecierii noastre; elementul material, alături de elementul formal, etico-juridic, concură ca să dea aspectul său

complet fenomenului pe care are să-l plămădească acțiunea politică. Acțiunea politică la rîndul ei nu este altceva decât realizarea treptată a ideilor celor mai generale, de valoare, adică a idealurilor pe cari o societate și le crează pe măsură ce ea evoluează. Idealurile se impun cu puterea unor credințe și formează ca țintele din urmă ale activității noastre sub formă de directive logice ale acțiunii noastre în genere. Ele sunt astfel pure valori ideale care se crează încetul cu încetul în cursul evoluțiunii și care, pe măsură ce se crează, au tendința să se realizeze. Întreaga istorie nu este din acest punct de vedere decât o continuă și neîncetată încercare de realizare a unor anumite valori etico-juridice. Aici stă centrul de perspectivă al întregului proces istoric. Aici stă cheia și explicațiunea cea mai înaltă pe care o putem da despre desfășurarea istoriei.

La lumina acestei idei, cum putem privi partidele politice? Căci lupta între ele nu este altceva decât realizarea idealurilor pe cari, precum am arătat, politica încearcă să le îplinească.

S'a descris aci dela început anatomia partidului politic, s'a expus apoi în ce consistă fiecare din doctrinele vii ale partidelor politice, astăzi trebuie să vedem modul cum, luptând pentru idealurile cele mai înalte pe cari omul și le crează ca valori supreme și cari servesc a da un sens vieții, partidele politice încearcă să realizeze aceste valori în lupta dintre ele.

Din acest punct de vedere trebuie să facem o deosebire între doctrinele politice derivate numai din preocupări de oportunitate practică și doctrinele științifice întemeiate în vederea unui interes teoretic și permanent. Doctrina politică este prin natura ei schimbătoare; doctrina științifică e cu totul altceva.

Din acest punct de vedere al unei asemenea cercetări științifice, de sigur că ideea liberalismului stă în centrul de perspectivă al unei construcțiuni sistematice pe care am încerca-o asupra partidelor politice.

Liberalismul, așa cum a răsărit dintr'o evoluțiune lentă în Anglia, așa cum s'a creat în urma marelui Revoluțiuni Franceze și a cugetărilor cari au precedat-o, se întemeiază pe ideea că fiecare individ are drepturile sale proprii, cari sub nici o formă nu i se poate răpi. În timpul revoluțiunii franceze se spunea: anume că individul are drepturi naturale și există cu alte cuvinte drepturi, de sine stătătoare, ale fiecăruia dintre noi, peste cari nu se poate trece.

Greșeala concepțiunii primitive așa cum a apărut pentru prima dată în istoria acestui liberalism, desigur că este, că s'a confundat titularul drepturilor naturale, — ca să întrebuițez un termen care pentru unii pare a fi perimat, — cu omul ca individ izolat.

De aceea, în prima lui formă, din împrejurări istorice asupra cărora nu e locul aici să insist, liberalismul a apărut ca un individualism. Astăzi însă, în urma presiunii evenimentelor și a evoluțiunii sociale, în urma unei prefaceri mai bine plămădite, totdeauna și a ideilor științifice în această privință, se poate recunoaște cred că individul fizic *ca atare*, nu poate constitui un titular de drepturi. Ideea de titular de drepturi implică un element profund social, astfel că în individ trebuie să vedem mai ales totul social din care face parte. Astfel perspectiva se schimbă, bineînțeles: nu ne aflăm în fața liberalismului simplist, așa cum a fost conceput acum un veac, ci ne aflăm în fața — să-i zicem așa — unui neoliberalism — cu toate consecințele acestei schimbări de perspectivă.

Pentru liberalismul — care concepe drepturile indivizilor astfel înțelese, mai presus de cât orice altă realitate morală, întrucât însăși personalitatea constituie un scop al activității, o țintă supremă morală — cum se va face progresul? Progresul nu poate să fie îndrumat decât pe calea unei înțelegeri între titularii drepturilor. De aci democrația modernă, democrația spre care tindem cu toții și pe care așa de greu reușim să o realizăm. Ei bine, această înțelegere implică, așa cum o concepem noi, întreg aparatul juridic care constituie Statul modern.

Dacă observăm mecanismul activității acestui aparat juridic vom remarcă că el prezintă în timp fie continuități, fie discontinuități. Realitatea juridică, aceea care se suprapune realităților sociale, tinde anume a constitui în timp o continuitate față de evoluțiunea lentă, mereu schimbată a realităților sociale. Din acest punct de vedere continuitatea de drept nu trebuie ruptă, zice liberalismul în principiu; din acest punct de vedere reformele toate care trebuiesc făcute, atunci când sunt cerute de necesitățile sociale și morale, trebuie să cadreze cu situațiunea juridică care există în momentul când acele reforme se realizează.

Liberalismul crede de altfel în puterea ideilor și a instituțiilor noi; liberalismul crede în puterea sufletului și a idealurilor și din această cauză, socotind însăși realitățile juridice deșteptătoare de realități sociale, el crede în eficacitatea modificărilor juridice pe cale de reforme de drept.

Față de această concepțiune, o altă concepțiune, care obișnuit se numește conservatorism, cere ca realitățile juridice să urmeze întotdeauna și nu să preceadă prefacerile sociale care îi stau la bază. Conservatismul, din acest punct de vedere, ar avea poate o mai mică încredere în eficacitatea ideilor, în puterea de realizare a idealurilor etico-morale cuprinse în instituțiunile juridice ca atari. Conservatismul, în acest înțeles, presupune că reformele juridice vin numai ca un fruct copt la sfârșitul evoluțiunii sociale, la sfâr-

șitul evoluțiunii acelor realități care totdeauna trebuie să stea la baza dreptului. Este o atitudine care corespunde cu anume aprecieri în plus sau în minus cu aceea a liberalismului, așa cum l-am arătat.

Liberalismul, printr'o extensiune a înțelesului lui primitiv, îmbrățișează doctrine care par la prima vedere cu totul străine lui. Socialismul marxist, dacă-l luăm în tendințele lui fundamentale, se asociază cu liberalismul astfel înțeles prin aceea că la baza socialismului marxist stă ideea unei societăți viitoare, în care, după cum observă Kautsky, democrația trebuie să ajungă la plenitudinea ei realizându-se și din punct de vedere economic. Cu alte cuvinte socialismul încearcă să realizeze drepturile titularilor de drepturi așa zise naturale, a acelor persoane etico-juridice, numite și morale, de cari se preocupă tocmai liberalismul; el tinde să le realizeze în întregime așa încât demnitatea și perfecțiunea morală a persoanelor să se poată afirmă din ce în ce mai tare. În concepția socialistă acesta este tocmai idealul :atingerea unei organizațiuni sociale în care, poate, morala e alta decât cea de astăzi, dar în care, în orice caz, demnitatea personală și fericirea fiecăruia, să fie o realitate înțeleasă după cele mai înalte spirite socialiste, nu numai ca o fericire bestială, animalică, dar ca o fericire morală, de natura cea mai înaltă. Din acest punct de vedere așa dar, nu cred că s'ar putea face o opozițiune între liberalism și socialism.

Dar un alt punct de vedere poate să intervie în această materie.

Spuneam că liberalismul concepe ordinea de drept ca neîntre-ruptă în timp. La un moment dat se poate însă întâmplă ca acea ordine de drept, în continuitatea ei juridică, să se rupă. Ei bine, acțiunea prin care se rupe o asemenea continuitate juridică nu mai este o acțiune conformă principiilor clasice ale liberalismului, decât numai dacă o socotim ca o răsvrătire dreaptă a titularilor drepturilor așa zise naturale împotriva unor încălcări abuzive. Este cu alte cuvinte o rupere a ordinii de drept și în acest caz ne aflăm în fața unei revoluțiuni.

Pe lângă partidele cari, cum sunt cele liberale și conservatoare, încearcă să-și realizeze reformele în cadrele organizațiilor juridice existente, sunt alte partide, pentru care organizațiunea juridică trebuie să fie răsturnată sunt cele revoluționare.

Revoluțiunile se caracterizează în genere, și în special din acest punct de vedere, printr'o schimbare desăvârșită a punctului de vedere în ceea ce privește valorile, printr'o răsturnare a lor și, în special aci, a valorilor juridice.

Aceasta nu înseamnă, că un anume partid este de fapt în mod necesar totdeauna antirevoluționar și că un alt partid este totdeauna revoluționar. Căci, partidele, chiar cele mai așa zise de ordine, fac acte de revoluțiune, atunci când rup ordinea de drept,

după ce au recunoscut necesitatea ruperei ordinii de drept pentru a se instaura o ordine de drept nouă. Această necesitate poate să rezulte fie dintr'o schimbare a concepțiilor, fie dintr'o schimbare a realităților zilei, a realităților sociale.

Dar, ca să fac o aplicațiune: noi am avut o continuitate de drept dela 1866, dela înființarea ultimei noastre constituțiuni, până acum în urmă. Această continuitate de drept s'a rupt prin războiul mondial și s'a apreciat — bine sau rău aceasta e altă chestiune — că această rupere, datorindu-se împrejurărilor noi care au intervenit, alipirii nouilor teritorii precum și marilor reforme care s'au înfăptuit, o nouă ordine de drept s'a încercat să se realizeze printr'o nouă constituțiune. Continuitatea care s'a manifestat dela 1866 până astăzi — căci toate modificările care s'au făcut până astăzi s'au făcut pe baza vechei constituțiuni — s'a rupt în felul acesta.

Iată cum un partid de ordine, acel care a luat asupra sa de a face această schimbare, a făcut un act care în realitate, este profund revoluționar. Întreaga continuitate juridică a fost ruptă, o nouă continuitate juridică se naște, începe să trăiască.

Dar dacă e așa — și cred că este așa — atunci înțelegeți că nu violența este caracteristica unei revoluțiuni. Violența se impune și e întrebuintată și din partea partidelor antirevoluționare în momentul când ele apără ordinea, căci forța este în serviciul dreptului și dreptul fără forță nici nu se poate concepe ca realizare socială. Din acest punct de vedere așa dar violența nu este o caracteristică a revoluțiunii; violența este întrebuintată și în cursul unei evoluțiuni, a unei continuități. Revoluțiunea dimpotrivă rămâne caracterizată din punct de vedere științific, așa cum v'am făcut-o numai ca o rupere, o schimbare a echilibrului valorilor existente la un moment dat. De asemenea, nici rapiditatea schimbării nu poate să fie o caracteristică a acțiunii revoluționare. Se poate întâmpla ca o acțiune de schimbare a echilibrului existent al valorilor să se întâmple pe un timp de desfășurare de o durată mai îndelungată; cu toate acestea, n'ar încetă să fie o acțiune revoluționară; și dimpotrivă se poate ca o acțiune legală, nerevoluționară, să fie subită, repede. O reformă poate fi adusă repede pe căi legale, fără ca ea să schimbe în întregime o situațiune socială întreagă. Astfel a fost — ca să fac iarăși o aplicațiune — modul cum s'a dat la noi pământ clasei de jos țărănești.

În ce consistă așa dar acțiunea revoluționară? Ea e caracterizată prin aceea că echilibrul de valori se schimbă.

Echilibrul de valori, din punct de vedere juridic în special, se poate schimba în două ipoteze. Se poate schimba atunci când conștiința generală juridică a unei epoci o cere — și așa pare a fi

fost cazul, cu transformările recente care s'au întâmplat acum din punct de vedere politic în țara noastră, de ex. schimbarea constituțiunii. Poate fi în acest prim caz o revoluțiune întru cât este o schimbare a echilibrului de valori. Se poate întâmpla însă și altceva — și atunci avem al doilea fel, cel mai caracteristic de revoluțiune, — ca la un moment dat conștiința generală să nu fie încă trezită la nouile valori; o minoritate încearcă însă să aducă nouile convingeri și întrebuintează toate mijloacele, fie și violența, pentru a trezi sufletele. Dintr'o clipă într'alta, conștiința generală a epocii se trezește, minoritatea a reușit să-și impună punctul ei de vedere, revoluțiunea s'a impus, în contra voinței dela început a celor mai mulți. Decât, de cele mai multe ori în asemenea împrejurări, este vorba de o câștigare a majorității mai repede, dar iarăși de o câștigare a conștiinței majorității.

În acest din urmă caz, evident violența, care de multe ori poate fi fecundă și creatoare, joacă un rol. Violența este mijlocul de a produce scânteia, care să aprindă focul sacru, care să trezească conștiința la nouile valori.

Astfel trebuie definită și astfel înțeleasă revoluțiunea. Trebuie însă să ne întrebăm în ce condițiuni se poate ea produce?

Revoluțiunea, evident, este un fenomen social. Nu se poate concepe revoluțiunea făcută de un individ; ea presupune o societate în care să fie o ruptură, cum foarte bine observă Jellinek într'un studiu pe care-l face asupra dreptului principiului majoritar. Dacă o societate e compactă — dacă este unitară în tendințele ei fundamentale, revoluțiunea atunci nu se produce, schimbarea se face cu respectarea formale a continuității de drept căci, conștiințele fiind convergente, unitatea socială fiind puternică, nu e nevoie de nici o rupere.

Se întâmplă însă și aceasta destul de frecvent — ca înăuntrul societății să fie elemente fundamentale divergente și atunci orice înțelegere este cu neputință, lupta începe pentru răsturnarea valorilor și înlocuirea lor cu altele noi.

Ce înțelegem printr'o societate compactă din acest punct de vedere? Ce înțelegem printr'o societate cu elemente divergente între ele? Aici e un punct foarte interesant.

Revoluțiunea, ca acțiune politică, nu se poate concepe decât pentru ceea ce e sfânt și scump omului. Și dacă e adevărat că există anumite idealuri morale care stau înaintea oricărei alte valori în conștiința umană și explică întreaga activitate prin idealurile pe cari le reprezintă și pe cari omul caută să le realizeze, atunci înțelegem că în identitatea mai mult sau mai puțin pronunțată a acestor valori stă ceea ce numim unitatea grupului social.

Îndată ce valorile morale se deosebesc la anumite părți din corpul social, se întâmplă ruperea fundamentală, pe baza căreia

incepe lupta politică care poate să ducă până la revoluțiune.

Când corpul social este astfel descompus în bucăți, atunci, unitatea lui organică fiind desființată, nu se mai poate produce o nouă ordine decât sau printr'un compromis, cum presupune întreaga acțiune sindicalistă, spre pildă, sau printr'o nimicire a vechilor valori și înlocuirea lor cu altele noi. Acest fel de lupte sunt fie revoluțiuni interne, fie războaie între state.

Cari sunt tendințele mari care se pot recunoaște în acest fel de frământări?

Jellinek încearcă să le împartă în trei — pot fi mai multe, — vi le dau un titlu de exemplu.

Întâiu ar fi deosebirile religioase.

În materie religioasă e vorba de idealuri așa de strâns legate de însăși ființa intimă morală a omului, încâtele pot provoca de sigur o mișcare politică profundă, dusă până la cele mai mari sacrificii, tinzând la schimbarea ordinii de drept fie chiar și prin violență.

Tot asemenea atunci când antagonismul se întemeiază pe elementul național. Atunci înțelegerea nu poate să existe, fiind vorba de ființa morală intimă a omului. Dacă aceste antagonisme cresc, ele duc la mod fatal la ruperea ordinii de drept. De aceea între altele este totdeauna de recomandat într'o bună organizațiune, ca Statul să nu caute să provoace antagonisme naționale în interiorul său, ci din contră să le evite pe cât aceasta este cu putință. În legătură cu aceasta, un întreg regim de toleranță și drepturi ale minorităților etnice se poate bineînțeles deduce.

Dar, întrucât e vorba de valorile cele mai înalte, partea aceea intimă care constituie resortul însuși al activității omenești, întrucât poate intra în joc elementul moral din om, mai este un caz caracteristic în care să se poată produce divergențe din acelea puternice care duc la conflictele mari politice: este cazul marilor antagonisme sociale.

Din punct de vedere social există desigur azi pretutindeni până la un punct un antagonism între oameni. Socotesc însă — nu e locul aici să insist — că sufletul omului este mult prea complex ca să-l analizăm numai prin antagonismele cari despart pe om de om și ca atare există elemente de legătură fundamentale între oameni, cari fac ca lupta de clasă să nu fie resortul din urmă al activității sociale.

Dar, dacă antagonismul social poate merge până acolo încât ajunge la nevoia ruperei ordinii de drept, ceea ce desigur se întâmplă des în istorie, aceasta nu se face numai din cauze materiale, ci totdeauna, dacă cercetăm bine procesul istoric, vom afla la baza lui o întreagă ideațiune creatoare. Căci ceea ce conduce pe

om nu e atât nevoia imediată; e chiar de necrezut cât de puțin îi trebuie unui om ca să trăiască; dacă omul însă își crează nevoi, — și el le crează tot mai complexe pe măsură ce e mai dezvoltat, — aceasta o face dintr'o trebuință proprie a cugetului său care e rezultanta unui întreg proces de ideațiune, de creațiuni de valori, valori morale nu materiale.

Dacă enunțăm și concepem astfel întreaga evoluțiune politică se înțelege că la baza ei stă Ideea, nu stă Materia.

Ei bine o întreagă concepțiune — care a făcut o mare valvă și a cucerit pe mulți cu aparența ei științifică — combate acest fel de a vedea. Ea e caracterizată în teoria pe care o cunoașteți în socialismul științific al lui Karl Marx.

Teoria lui Marx trebuie privită în mediul și vremea în care s'a născut ca s'o înțelegem și s'o putem aprecia în directivele ei generale. Să nu uităm că Auguste Comte încercase ceva similar; întreaga concepțiune a lui Auguste Comte este o încercare de organizare a societății. Toate filozofia lui nu e altceva decât o încercare de sociologie, care tindea la reforme imediat aplicabile. Eră vremea atunci așa. De o parte socialismul utopic, cum îl numesc socialistii marxști își dăduse rezultatele sale și se manifestase într'un mod strălucit, asupra căruia n'am să revin aci. O întreagă atmosferă de reforme sociale se impunea pe vremea aceea și această atmosferă a fost prielnică unui temperament ca acel al lui Marx, având, desigur, un mare aport de erudițiune științifică la dispozițiunea sa, pentru ca să încerce, ce? Să încerce o nouă construcțiune de reformă socială, dar nu pe bază de utopii, ci credea el, pe bază de știință exactă. Puterea temperamentului autorului acestei concepțiuni și simțul pe care-l avea al suferințelor celor de jos, socotesc însă — că a întrecut cu mult puterea lui de obiectivitate științifică, căci în realitate întreaga lui concepțiune e tendențioasă, ca o pledoarie sentimentală și de altfel foarte justificată — în favoarea claselor de jos.

Ideea inițială care ar fi să stea la baza socialismului marxist este încercarea de a da o interpretare științifică cursului istoriei. În loc de a explica reformele care vor să vină prin idealuri utopice, cum le numea el, Marx încearcă să reducă evoluțiunea socială la formele ei științifice spre a putea prevedea ceea ce se va întâmpla, întocmai după cum, în știință fizică, se impune determinismul, întocmai la fel, în doctrina marxistă, trebuie să primim determinismul social. Așa de intens a fost suggestionat de această idee Marx, încât la el, de multe ori se transformă într'un fel de fatalism; căci știți bine că în concepțiunea lui evoluțiunea se face într'un anume sens, este necesar să se facă în acel sens și nimic în lume nu o poate întoarce din direcțiunea încotro ea se îndreaptă.

Pe de altă parte, în afară de determinismul acesta care stă la baza concepțiunii marxiste ca încercare de științificare a sociologiei, ea cuprinde de sigur o asemănare prin modul cum încearcă să interpreteze fenomenele sociale și cu modul cum omul de știință exactă interpretează fenomenele de cari se ocupă el. Omul de știință exactă în genere ia principii de mecanică, știință sigură și rigidă, și încearcă din ele să tragă concluziile formând ipoteze care rămân de verificat apoi prin experiență. Aceasta este mecanismul științific, în știința exactă a fenomenelor externe cel puțin. Ei bine, tot asemenea în materie de evoluțiune socială, Marx cată să găsească, și o găsește, o știință care să joace rolul pe care mecanica îl joacă în științele exacte, o știință care să dea legi sigure de care să se poată lega întreaga construcțiune științifică și acea știință ar fi economia politică. Prin legile economice, și anume legând de ele fenomenele sociale în evoluțiunea lor, putem să ajungem să interpretăm în mod strict riguros și științific, cu o prevedere sigură, fenomenele sociale; reproducem atunci operațiunea pe care omul de știință o face, în fizică spre pildă, unde am văzut că nu ajunge să prevadă de cât printr'o legare pe care o face a fenomenelor pe cari le studiază cu legile mecanice.

Și mai departe, în afară de aceste două tendințe: determinismul și mecanismul, Marx mai are încă o a treia: materialismul. Imbrățișând dialectica lui Hegel el părăsește concepțiunea fundamentală a lui Hegel care era realizarea Ideii, a spiritului, prin dialectică, în formațiuni istorice din ce în ce mai înalte, și-și întoarce întreaga concepțiune înspre materie și nu în spre spirit. Pentru Marx, care reduce întreaga evoluțiune la fenomene economice, interpretarea care trebuie dată mersului istoriei nu e o interpretare prin idei, ci prin materie și în special prin factorii de producțiune cari stau la baza evoluțiunii societății. Partea economică se desfășoară; de ea vinde suprastructura ideologică care i se adaugă. Aceasta din urmă n'are o mare importanță.

Unii interpretatori ai lui Marx pretind că recunoaște la el în parte și influența elementului ideologic; însă este oricum incontestabil că în liniamente generale ceea ce determină în concepțiunea marxistă evoluțiunea socială, ceea ce decide directivele pe care mersul istoriei le ia este numai fenomenul economic de producțiune, de distribuțiune și de consumațiune între oameni, adică un factor pur material.

Pornind dela această teză, generală, știți că Marx — nu încercăm acum o expunere a teoriei lui Marx ci relevăm numai anumitele tendințe ale lui pentru a explica critica pe care o voi face mai departe — știți că Marx face o deosebire între clasă oprimată și clasă oprimantă; ca o consecvență a ideii despre natura economică

a mersului social, ajunge la concluzia că singură lupta de clasă între cei oprimați și cei cari oprimă, explică întregul mers al istoriei.

Lupta de clase, așa cum o concepe Marx, nu e un lucru nou. Saint Simon a expus-o. De asemenea se găsește la Hegel. Concepțiunea nu e în realitate decât aplicarea dialecticei hegeliane la mersul evoluțiunii sociale. Dar această aplicare, în loc să se facă prin realizarea Ideii, după cum vă spuneam odinioară, se face numai printr'o raportare la fenomenul economic care ar sta la baza ei. Prin luptă de clasă, astfel înțeleasă, prin stabilirea regimului capitalist în timpurile noastre, prin concentrarea capitalurilor în mâini cât mai restrânse, ajunge un moment — zice Marx — când un număr foarte restrâns de capitaliști concentrează în mâinile lor întreaga putință de dominare a celorlalți și speculează munca mării majorități a oamenilor. Clasa proletară, crește în așa fel încât incetul cu incetul cuprinde aproape întreaga societate; clasa capitaliștilor, a celor cari îi speculează pe proletari, se reduce pe măsură ce concentrarea capitalului se face în mâna lor. Pe calea aceasta ajungem la un moment când capitaliștii nu mai pot nici cel puțin să întreție pe proletari, căci în sistemul actual capitalist, capitalistul ține legat pe proletar prin foame, îl ține înlanțuit prin mijloacele ce are de a-i da putință să trăiască. În urma crizelor succesive, de supraproducțiune și a concentrării capitalului în mâinile câtorvâ, va veni în mod fatal momentul când capitalistul nu va mai putea să hrănească marea masă a proletarilor. În clipa aceea revoluțiunea socială va veni dela sine ca un fruct copt care se desprinde de arbore, iar regimul capitalist va fi înghițit de puterile subterane pe care le-a deslanțuit; el nu va mai putea să domine puterea proletariatului și va fi desființat de ea. Un nou regim s'ar stabili deci prin revoluțiune, prin ruperea ordinii de drept, un nou regim în care egoismul, concurența, proprietatea individuală, nu ar mai stă la baza organizațiunii juridice. Întreaga noastră ideologie etico-juridică va trebui în felul acesta să dispară și să fie înlocuită cu alta în care egoismul să nu mai existe, în care opresiunea dela om la om să dispară, în care personalitatea umană să-și poată da măsura sa desăvârșită dintr'un punct de vedere mai înalt moral.

Revoluțiunea în acest înțeles nu este altceva, după cum vedeți, decât productul unei lente, continue și îndelungate evoluțiuni. Ea nu apare decât în clipa în care în mod desăvârșit fructul va fi copt. Ea este o necesitate ineluctabilă față de care nimeni nu se poate opune; ea va veni cu puterea și ursita fatală a forțelor naturale în acțiune.

Din acest punct de vedere, de sigur că forma pe care socialismul a luat-o în revoluțiunea rusească bolșevică, contrazice ideea ini-

țială marxistă intrucât, pentru bolșevici, revoluțiunea se poate face oricând, chiar astăzi în Rusia cu organizațiunea sa capitalistă foarte redusă. Prin aceasta întreg acel fatalism care sta la baza concepțiunii marxiste este contrazis. Revoluțiunea pentru bolșevici nu este rezultatul unei evoluțiuni așa cum a conceput-o Marx.

Dar deosebirea între ei este mare și dintr'alt punct de vedere. Căci, bolșevicii ar putea fi socotiți mai consecuenți decât marxiștii. Așa cum se prezintă într'adevăr doctrina marxistă, ea nu ni se infățișează sub forma unei concepțiuni cu adevărat generale; mai înainte de toate, după Marx, n'ar fi adevărat că totdeauna și în orice clipă elementul material domină; elementul material nu ar explica totdeauna mersul istoriei, și anume în special nu ar face-o în era de realizare a ideii socialiste, în epoca de după revoluțiune.

Pe de altă parte, înțelegeți bine că socialismul, dacă s'ar mărgini numai la expunerea tezei științifice materialiste, așa cum o expune, ar trebui să-și interzică orice teleologie, orice punere înainte de scopuri și valori, ar trebui să se mărginească numai și numai la constatarea unei fatalități, a unei evoluțiuni împotriva căreia nimeni nu se poate opune. Însă, în acest caz, nu s'ar mai înțelege un partid socialist. Partidul socialist și politica socialistă implică tocmai concepțiunea unor idealuri de acțiune care se realizează numai prin muncă grea omenească. Din acest punct de vedere, pur teoretic, s'ar putea spune că politica bolșevică, este mai consecventă, pentru ea puterea ideii se manifestă nu numai în epoca socialistă dar și în timpul regnului capitalist; prin posibilitatea oricând a infăptuirii revoluțiunii sociale.

În realitate, atunci când o revoluțiune lucrează fie că este revoluțiune cum o concep bolșevicii, fie alta, ea nu poate să lucreze decât numa pe baza unei ideaiuni, unei concepțiuni de valori. În afară de această afirmare de valori revoluțiunea nu se poate înțelege în teorie, ea nu se produce în fapt.

Dacă privim prin urmare teoria marxistă în întregul ei, așa cum tendințele — pe care am încercat să le pun în lumină — vi-o arăta, vom observa mai întâiu acea asimilare a elementului economic cu cel mecanic, din științele exacte. Dar chiar acest punct de plecare inițial e fals pentru că economia politică nu mai este aceeași putea crede pe vremea lui, Marx, un complex de date, de legi imuabile, și bine stabilite. Astăzi economia politică a mai redus mult din pretențiunile ei; ea apare ca recunoașterea mai mult a unor tendințe decât a unor realități bine încheiate și din acest punct de vedere însăși baza pe care marxismul își întemeiează teoria, materialismul economic al istoriei, cade dela sine.

Dar mai departe marxismul face o mare greșală asupra căreia nu e locul aici să insist, de a socoti conștiința omenească ca un simplu epifenomen. Dar, în realitate întreaga evoluțiune socială nu e făcută din realități materiale. Dacă am socoti evoluțiunea socială numai prin prisma realităților materiale, am dizolvat întreaga știință a sociologiei și am reduce-o la celelalte științe exacte. Știința sociologică însă are ca obiect de studiu și cercetare un material sufletesc. Nu se poate face deci, din acest punct de vedere, abstracțiune de materialul acesta care e supus observației, socotindu-l numai ca element accesoriu al unui alt element, cum încearcă teoria marxistă, ca un efect și ca o consecvență totdeauna palidă și neînsemnată a acelu element primordial material.

În sfârșit, teoria marxistă, poate fi socotită că greșeste și pentru că ia ideologia etico-juridică ca un simplu efect. Dar dacă instituțiunile juridice sunt numai un efect și un efect necesar al evoluțiunii economice, atunci nu am înțelege nici chiar nepotrivirea aceea între forma organizațiunii juridice și a celei economice a societății capitaliste actuale care, după marxism, ar duce la revoluțiunea socială și constituie unul din punctele lui cardinale. Dacă e adevărat că elementul ideologic juridic urmează în mod necesar, ca un efect — căci așa e concepută evoluțiunea economică a mijloacelor de producțiune, atunci trebuie să admitem că acest element juridic se schimbă în mod adecuat pe măsură ce se schimbă și partea economică. Dar tocmai în aceasta consistă teza marxistă că astăzi există o deosebire crescândă între felul cum se produc bogățiile și instituțiunile juridice care se altoesc pe aceste realități fundamentale economice. Prin urmare din acest punct de vedere iarăși o contradicțiune stă la baza marxismului.

În realitate fenomenul juridic — și când zic fenomen juridic înțeleg întreaga ideologie etico-juridică a unei epoci — este un element creator și este totdeauna un mijloc de realizare, nu e numai și numai un efect al unui element economic material.

Exemplele pe care marxismul ni le infățișează și care sunt nenumărate, spre a învedera de-alungul istoriei, cu date concrete, cum marile schimbări s'au produs ca urmare a schimbărilor economice care s-au întâmplat, sunt foarte ușor de dat în felul acesta. Evoluțiunea istorică este un lucru așa de complex, sufletul omenesc are așa de nenumărate fațete, încât e foarte ușor cuiva cu o cultură mai întinsă, cum sunt cei mai mulți dintre teoreticienii marxiști, fie și în cadrul unei anume interpretări istorice preconceptuate, să găsească exemple și elemente care s-o ilustreze. Dar, tot așa de bine, cum se dau acele exemple ar fi foarte ușor — n'am timpul să o fac — să dăm și exemple care să arate exact contrariul, că marile schimbări, evoluțiunea omenirii, nu se produc prin trans-

formări materiale și anume din cauza întâmplărilor economice, ci din cauza nouilor idei care se plămădesc, căci știut este că ideea, cultura omenească este creatoare; ea aduce elemente noi cari, înfăptuindu-se, produc schimbări mari în istorie. Ușor, foarte ușor, ne-ar veni oricui să încercăm exemplificarea în evenimentele mari istorice, a acestei idei esențiale.

În realitate ceea ce conduce activitatea omenească este nevoia unei idețiuni mai înalte. În spiritul omenesc zace o puțință creatoare; la baza activității noastre raționale aflăm idealuri proprii ale spiritului nostru; ele evident nu se realizează niciodată în întregime dar sunt în totdeauna resortul ascuns al întregii activități a vieții omenești. Fără ele orice înțeles al vieții și al luptei s-ar pierde, ele singure sunt resortul din urmă care explică astfel evoluțiunea socială.

Cred din acest punct de vedere așa dar, că teoria marxistă și în genere socialistă, nu poate să fie admisă.

Ne rămâne însă să vedem cum se face evoluțiunea și revoluțiunea pe aceste baze.

Dacă aruncăm o privire asupra lumii materiale, găsim și în lumea materială ca și în lumea socială fenomene cari se aseamănă cu ceea ce numim revoluțiune în lumea socială. Cataclismele mari astronomice, cele geologice sunt întâmplări cari într-adevăr răsătoarnă cu desăvârșire felul de a fi al fenomenelor studiate la un moment dat. Asemenea în materie biologică știți foarte bine — ca să nu dau de cât un singur exemplu — că astăzi se pare că natura face salturi. Un Vries a vorbit de mutațiuni în biologie. Schimbările se produc brusc, dintr'odată.

Cum se produc toate aceste schimbări? Când un cataclism se produce în natură, un cataclism geologic — ca să luăm un exemplu și să înțelegem mai bine lucrul — n'a fost nimic care să-l prepare? De sigur că acel cataclism implică și reprezintă o rupere de echilibru, dar, a trebuit o acțiune continuă și îndelungată de preparațiune spre a se ajunge la acest rezultat.

Tot asemenea și în materie de psihologie individuală și socială, pentru ca schimbarea de valori să apară în conștiință, deși de multe ori apare în mod subit și în aparență nepreparat, în realitate o întreagă preparație s'a produs, de multe ori subconștientă și foarte îndelungată. Revoluțiunea franceză de sigur că nu s'ar fi produs cum s'a produs dacă o întreagă preparație filozofică n'ar fi precedat-o. Exemplul e clasic, cunoscut de oricine. Tot asemenea, când opinia publică se schimbă la un moment dat într'o societate cu privire la unele acțiuni, schimbarea pare bruscă — și e una din caracteristicile opiniei publice de a fi versatilă, — în realitate însă, în mod subconștient, schimbarea a fost preparată de acțiunea

forțelor sociale latente care n'au apărut încă în conștiința socială. În felul acesta putem spune că orice elemente de creațiune, orice irupțiune de valori noi în conștiința socială, care aduc revoluțiunea, sunt precedate de cele mai multe ori de evoluțiuni de multe ori foarte îndelungate.

Dar, problema care se pune — și aceasta este foarte interesant — este aceea de a se ști dacă această evoluțiune explică în întregime aparițiunea ideilor noi? S'ar părea, după ultimele directive pe care cugetarea filozofică o ia din anumite puncte de vedere, că evoluțiunea e creatrice. S'a făcut mult uz de socialiști de teoriile bergsoniene spre a explica concepțiunea lor. Și într'adevăr, dacă privim de aproape modul cum se produce evoluțiunea socială, evoluțiunea istorică în genere, nu putem să nu ne oprim a constată că, fiind vorba de realități psihice, aceste realități evoluează prin creațiuni succesive, prin salturi neconținute. În materie sufletească, avântul care constituie existența în concepțiunea bergsoniană, este în realitate un avânt creator. Fiecare clipă care vine este explicată prin clipele care preced, dar ea este în același timp și altceva, ea reprezintă un plus calitativ nou, un element creat care înainte nu a fost. Din punct de vedere al științei exacte, aceasta de sigur că nu poate să fie admis; din punctul de vedere însă al concepțiunii psihice, așa cum există ea de sine stătătoare și cum se desfășoară în evoluțiunea istorică, de sigur că este o realitate. Cu atât mai mult este o realitate dacă privim realitățile sociale; în realitatea socială, ceea ce deosebim caracteristic sunt într'adevăr valorile, ori valorile, în istoria civilizațiunii, se crează neconținut. Aceasta este tocmai mersul istoriei, creațiunea continuă de valori noi și mai înalte. Nu se poate vorbi așa dar în istorie, în evoluția generală, de o evoluție continuă care să explice fiecare moment. De sigur că de-alungul evoluțiunii istorice avem a face cu creațiuni, unele mai mici altele mai mari, creațiuni care dau coloratura lor întregii evoluțiuni specifice a omenirii. Aceste creațiuni, aceste valori care se crează pe măsură ce se desfășoară astfel realitățile sociale, și pe măsură ce se încorporează în aceste realități sociale, devin ele înșile creatoare, un element integrant al realității care se desfășoară și crează.

Ei bine, dacă așa stau lucrurile, atunci ne aflăm în orice clipă în fața unei revoluțiuni. Fiecare moment al evoluției istorice este o revoluțiune și deosebirea care se face de obicei între evoluție și revoluție cade și rămâne numai ca o deosebire de grad, iar nu una de natură.

O aplicațiune foarte interesantă a acestei idei în legătură cu teza pe care o dezvoltăm acuma aici, se poate face la drept. Realitatea socială, în desfășurarea ei neîncetată, care este o continuă

acțiune, o continuă luptă, se cristalizează în anumite concepțiuni formale care sunt concepțiunile juridice. Acestea reprezintă raționalizarea, transformarea în elemente logice a ceea ce este element creator și deci de neprevăzut în realitățile sociale. Dreptul pozitiv scris are în totdeauna acest caracter. Dar dreptul scris este unul și dreptul viu este cu totul altceva. Aceasta se vede și în materie de drept privat, unde interpretarea și realizarea zilnică a textelor legislative se schimbă după epoci și după noile nevoi sociale. Dovadă codul Napoleon care astăzi se interpretează altfel decât acum 100 de ani. Dar mai ales este vizibil în materie de drept public. În materie de drept privat există anumite instituțiuni — curte de casație, la nevoie parlament — care să constrângă instanțele judecătorești, să judece într'un anumit fel, dar în materie de drept public nu există asemenea constrângere, nu există asemenea sancțiuni. Ceea ce fac partidele politice, ceea ce realizează viața politică în fapt, aceea este dreptul pozitiv public al unei epoci, nu ceea ce e scris în legi și constituțiune. Dar atunci vedem cum și în materie de drept nu putem avea a face cu rupturi caracteristice și contrarii ordinii juridice la un moment dat, ci ne aflăm în fața unei continue acțiuni a vieții creatoare care nu vrea să știe de forme fixe, de cadrele rigide și artificiale cari i se pun în cale. În materie de drept public — și dreptul public stă la baza dreptului întreg, pentru că pe el se razimă întreg dreptul privat — ceea ce se impune ca drept pozitiv e însăși viața publică și socială.

Concluziunea este că acei ce invinuesc viața politică de lipsă de înălțime etică sau juridică, să dea cei dintâi exemplu pentru că și ei sunt creatorii dreptului în această privință. Toate partidele politice la olaltă, ele, în lupta lor politică de toate zilele, crează întregul organism juridic al momentului. Această organizațiune juridică variază dela clipă la clipă, ea nu stă încadrată în formulele artificiale și fixe ale vre-unui text de lege. Din acest punct de vedere textul are o valoare care se apropie de aceea a unei pure doctrine.

Din acest punct de vedere este de sigur adevărat că prin creațiunea continuă de valori noi etice și juridice, care se întâmplă de-alungul istoriei, la un moment dat se poate întâmplă și se întâmplă mereu, ca valorile cele noi să intre în conflict cu valorile recunoscute. În clipa când valorile recunoscute nu vor ști să se adapteze valorilor noi, atunci ordinea juridică trebuie să se rupă și atunci revoluțiunea trebuie să se întâmple. Din acest punct de vedere dreptul la revoluțiune este un drept sfânt și cu drept cuvânt revoluțiunea franceză l-a înscris în Declarațiunea drepturilor omului.

Care este criteriul după care un drept de acest fel se exercită în mod legitim sau nu? Criteriul este în conformitate, evident, cu idealul juridic al epocii și al locului. Dar, înțelegeți îndată cât este de relativ acest criteriu și aceasta dovedește că și în materie juridică și socială ca și în materie științifică, legea generală care domină orice considerațiune într'adevăr științifică și obiectivă, este legea unei desăvârșite relativități și deci, ca consecuență, în drept legea celei mai largi toleranțe.

Din toate câte vi s'au expus azi, un lucru ași dori să rămâie ca o concluziune: e că lupta politică între partide ca și desfășurarea istorică în genere, nu e altceva decât înfăptuirea continuă, treptată și din ce în ce mai largă a idealurilor celor mai înalte, cari fac parte integrantă din însăși ființa noastră morală, care dau un sens vieții și creează demnitatea persoanei umane.

14 Iunie 1923

Extras din volumul *Doctrinile Partidelor Politice*

Statul cultural

Am onoare să prezint o plăsmuire nouă a științei politico-sociale; o plăsmuire care, dacă nu este încă la înălțimea idealului democrației ce întreține zilnic discuțiunile din presă și parlament, este totuși o plăsmuire care promite să fie în curând subiect de multă vorbă și de lungă polemică în presă: Statul cultural. O împreunare de două vorbe vechi, cunoscute, ba prea cunoscute: Stat și cultură! Ce vrăjitorie face că aceste două vorbe, care prin ele însăși, luate separat, sunt ca niște flori vestejite, care prea des mutate din sacsie în sacsie, au pierdut culoarea și mirosul, împreunate fiind să dea un mănunchiu care atrage, ba chiar pasionează lumea prin farmecul lui. Atât Statul cât și cultura sunt cuvinte răbășite, dar Statul cultural este ceva nou, este o formulă de la care unii — victorioșii — speră pacea perpetuă, iar alții învinșii — revanșa apropiată. Partidele politice au și adoptat-o cu intenția vădită de a face din ea o armă, și dacă se poate un monopol. Ce s'ascunde în această plăsmuire; de o origină așa de simplă, și totuși de un efect atât de complicat?

Ce însemnează Statul pare că știm cu toții. În orice caz pe Stat îl simțim cu toții. El este instituția care ne asigură ordinea în viața socială. El este doar poliția, administrația și justiția. Pentru a efectua această ordine el ne impune biruri: birul de sânge, dacă țara ne este atacată de vrăjmaș, birul de parale, în toate celelalte cazuri. În mijlocul ordinei pe care Statul ne-o asigură putem să ne ridicăm; să devenim bogați; să jucăm chiar un rol în viața publică. Statul ne asigură toată libertatea, intru cât nu păgubim pe alții prin libertatea noastră.

Ce este cultura, iarăși pare că știm cu toții. Este ea inzestrarea noastră a oamenilor cu acele calități care ne fac sociabili, morali

și producători. Cultura este un sprijin al ordinii. Evident, cu cât omul este mai sociabil și mai moral, cu atât el este mai de ordine. De aceea în noțiunea largă a culturii, intră dela sine și instituția Statului. Cultura a fost considerată de mult ca o necesitate pentru Stat. Înființarea școlilor, întreținerea bisericii și incurajarea moralei au fost de multă vreme în programul oamenilor de Stat, căci toate acestea sunt doar aducătoare de calități, cari ne fac mai sociabili, mai morali, mai producători.

De ce atunci atâta surprindere la imperecherea celor două cuvinte, al căror înțelesuri aproape că se suprapun reciproc unul altuia? Dece Statul cultural pare o inovație?

Fiindcă prin imperecherea făcută se dobândește o nuanțare de înțeles. Statul cultural nu este Statul care înlesnește progresul culturii în genere, ci este Statul care își face din cultură un instrument pentru întărirea sa proprie. Aceasta este o nuanță, plină de consecințe. Apa unui lac așezat pe vale stă liniștită, gata să poarte pe orișice, în orișice direcție; dar apa unui lac așezat pe înălțime este o vijelie gata să izbucnească. Ea poate să pornească în torente și să sfărâme tot ce întâlnește în cale. Tot astfel și cultura. Ea este o forță liniștită, când servește la inzestrarea omului în genere, și este și o forță vijeliosă când servește un anumit Stat. Statul nu este al omului în genere, ci este al unui anumit popor, al unui anumit neam și al unui anumit teritoriu. Particularitatea lui este ca muchia de deal, care determină vijelia torentului.

Cultura, ca instrument în serviciul Statului, sau Statul cultural, este chemarea culturii la un anumit « rol ». Ce poate să însemneze un asemenea rol, și ce urmări poate să decurgă din el?

Poate să însemneze următoarele:

Statul se crede, în primul rind, destul de destoinic să indice culturii calea ce va avea de urmat. Cultura, până aci, era socotită că isvorăște din originalitatea sufletului, originalitatea risipită în largul orizont al lumii gânditoare, pentru a se revărsa asupra anonimilor, insetați sau primitivi de binefacerile ei. Pe viitor, Statul cultural își ia rolul de selector al creațiilor culturii. El alege aceea ce-i convine lui; și îi convine, negreșit, mai mult de cât oriși ce, aceea ce sprijină unitatea și atotputernicia sa. Statul național, bunioară, dacă este cultural, permite numai cultura națională. Și Europa astăzi se mândrește a avea numai State naționale.

Pe lângă destoinicia de a selecta în creațiunile culturii, reținând aceea ce convine și înlăturând aceea ce nu convine, Statul cultural mai crede că are și destoinicia de a distribui, cum este mai bine, binefacerile culturii. Și aci este o distincție de făcut. Calitățile care ridică pe om în socialitate și în moralitate pot fi, în bună

parte, aceleași pentru toți, dar nu tot astfel sunt și calitățile cari ridică productivitatea. Fiecare om este mai producător după firea pe care o are, adică după chemarea pe care o are într-o profesiune. Când Statul își ia asupra sa rolul de a distribui cultura, prin aceasta el înțelege, că este în acelaș timp și cel mai bun cunoscător al firei oamenilor pe cari are să i împărtășească din binefacerile culturii. Este presupus atunci că el va da fiecărui aceea ce convine firei sale pentru a mări astfel productivitatea țării întregi.

Din aceste două destoinicii presupuse decurg câteva consecințe grave.

Statul, ca singur indrumător de cultură, intră în conflict cu principiul « libertății de conștiință ». În ce consistă acest principiu al « libertății de conștiință »? În afirmarea, sau mai bine zis în credința, pe care veacurile de experiență istorică au înrădăcinat-o în sufletul omenesc, că există un domeniu de fapte în care hotărârea supremă o deține omul însuși ca persoană, indiferent de ierarhia socială în care el trăiește. Sunt fapte, după acest principiu, pe care omul este liber să le facă, după libera sa conștiință: faptele motivate de caracterul personalității sale. Cultura este o solicitatoare de fapte sociale și morale, pentru care ea și dă o motivație. Dar omul, ca persoană, după principiul libertății de conștiință este liber să aleagă între aceste fapte solicitate; și anume între acelea care pun în joc însuși adâncul caracterului său. Există dar un domeniu strict personal în zestea culturală a fiecărui om. Ar putea cineva însă să întâmpine, că aplicația acestui principiu este plină de riscuri, și că pentru individul omenesc este mai bine ca să renunțe el însuși de bună voie la dreptul pe care i-l dă libertatea de conștiință. Întâmpinarea se poate discuta, teoretic; dar în practică nu vedem de loc posibilitatea ca principiul libertății de conștiință, odată intrat în deprinderile lumii, să mai poată fi eliminat. În Europa cel puțin, nu. Care autoritate ar putea să elimine, în Europa, libertatea de conștiință, în aceea ce privește alegerea religiei, bunioară? Un Stat care ar proceda cu deasila la conversiuni religioase, chiar când aceste conversiuni ar fi spre folosul convertiților, ar fi hulit de întreaga Europă. Nu este Stat, cât de puternic, care să sdruncine libertatea de conștiință în materie religioasă. Dreptul de a-și alege biserica îl are în principiu și cel mai slăbuț european. Dar adâncul caracterului omenesc nu se mărginește la motivarea unui crez religios. Sunt multe alte crezuri, tot atât de strâns legate de adâncul personalității. Sunt oameni cari trăiesc în artă mai adânc de cât în religie. Sunt oameni iarăși, cari trăiesc în tradiția familiei și a neamului, mai adânc de cât în oriși ce altă manifestare. Poți constrânge pe acești oameni să renunțe la libertatea lor de conștiință? Ai dreptul să

inlocuești motivarea ieșită din adâncul personalității, prin o motivare străină, chiar când de fapt aceasta din urmă le-ar fi lor mai utilă? Iată o mare întrebare la care nu poți răspunde dintr-o dată, « d'un coeur leger », cum ar zice francezul.

Și cu toate acestea, Statul cultural implică în formula sa un răspuns prompt, și fără rezervă. El răspunde: deasupra Statului, când Statul este cultural, nu există libertatea de conștiință, de cât în măsura în care Statul o tolerează. Cum nu există o libertate politică pentru cetățean de cât în măsura în care o permite legile Statului politic, tot așa nu există o libertate de conștiință de cât în măsura în care o permite unitatea de cultură a Statului cultural. Statul, când este și cultural, fiindcă politic este orișicare Stat, are suveranitatea deplină. Oriși ce libertate, în lăuntrul lui, este provenită din o îngăduință a lui. Dacă el îngăduie mai multe confesiuni pe teritoriul său, cetățeanul se zice atunci că este liber să aleagă între confesiuni. De fapt nu tocmai atât pe cât se zice. Deși sunt mai multe confesiuni într'un Stat, totuși niciodată un Stat cultural nu privește cu indiferență la proselitismul pe care îl face fie care dintre ele. Sunt confesiuni favorizate și confesiuni tolerate. Când acestea din urmă ar încerca să facă pe față proselitism, ele ar întâlni legile restrictive ale Statului. Această îngăduință este acordată, în oriși ce caz, numai în materie de religie. Pentru orișice alte manifestări de cultură îngăduința este mai puțin pe față. Statul cultural este gelos pe drepturile sale de suveran. El vrea ca individul să-i se plece, nu numai cu corpul, ci și cu sufletul.

Se înțelege de la sine, că această voință a Statului întâmpină greutate. Credința în libertatea de conștiință nu este o vorbă deșartă. Sunt oameni, cari mai curând se sacrifică de cât să părăsească această credință. Din această cauză conflictele pe care le deșteaptă realizarea Statului cultural adeseori înveninează întreaga viață socială a unui popor. Mai ales după formarea Statelor naționale aceste conflicte s'au întetit în toată Europa. Pe teritoriul bisericii și al școlii avem din nou în Europa rivalități și lupte, pe care cu câțiva ani înainte le crezusem să fie aproape pe sfârșit, ca simple supraviețuiri ale Evului Mediu. Și aceea ce este mai grav este că astăzi în conflictele pe care le deșteaptă realizarea Statului cultural, principiul naționalismului nu mai constituie un aliat permanent în favoarea Statului, ci mai curând un vrăjmaș. Principiul libertății de conștiință, în adevăr, este invocată astăzi nu de indivizii izolați, ci de grupe de indivizi, de minorități, care se pretind îndreptățite la viață pe baza principiului național. Aproape în toate țările Europei găsim, față în față, Statul cultural în luptă cu autonomismul minorităților. Prin o lărgire a principiului național s'a deplasat mișcarea autonomistă a conștiinței de pe terenul

activității voluntare individuale pe terenul activității grupelor minoritare. În contra competenței suverane a Statului se ridică dreptul de autonomie culturală a minoritarilor; un drept, care dacă se acordă, este cu mult mai important de cât dreptul de autonomie a conștiinței individuale. Statul cultural ne-a hărăzit dar o problemă cu mult mai greu de rezolvat, de cât toate problemele libertății individuale cu care se luptase Statul politic de odinioară.

Cum va putea Statul cultural ieși din impasul acesta?

Prin descentralizarea funcțiilor lui culturale. Iată singura soluție, după părerea noastră.

Descentralizarea nu înseamnă haosul. Ea înseamnă numai renunțarea din partea Statului la aplicarea mijloacelor de coerciție pe care le sugerează dorința unor bărbați de Stat de a avea cât mai repede, și în conture cât mai impunătoare, unitatea de cultură a poporului. Descentralizarea este întronarea vieții, cu varietatea ei complexă, în locul cohesiunii mecanice. Aceia cari conduc carul cultural al Statului trebuie să se deprindă cu ideea, că destoinicia în conducerea culturai este cu totul altceva de cât strășnicia vizitiului care mână cu biciul. Descentralizarea este crearea de centre culturale regionale în mijlocul căroră autonomiile culturale minoritare să-și găsească afinități și deci linii de convergență cu unitatea Statului. Nici odată nu întâlnim în natură cazul unui organism, care să-și asimileze un corp din afara lui, luptându-se cu el de la unitate la unitate; ci totdeauna asimilarea se face mulțumită descentralizării funcțiilor, care permite organismului găsirea afinității cu corpul din afară. O conducere descentralizată pe centre regionale culturale poate să fie mai înceată, dar este desigur mai puțin expusă la greșeli irepetabile. În viața unui popor, nu atât incetineala este periculoasă, cât sunt greșelile ireparabile. Poporul român are în deosebi motive să țină seama de acest adevăr.

Nu este locul aci de a intra în amănunte asupra descentralizării culturale. Ținem însă să prevenim, de la început, o obiecțiune. Se poate obiecta, în adevăr, că mai toate progresele în întărirea ordinii sociale le-au dobândit Statele europene până acum, mai mult prin centralizare, de cât prin descentralizare. Se mai poate adăuga apoi, că și în afară de Stat, ori de câte ori o organizare puternică vrea să înlăture risipa sau anarhia din mijlocul ei, apelează la centralizare și nu la descentralizare. Astfel, bunioară, organizarea industriei mondiale, devine mai rațională, pe măsură ce se centralizează. De ce n'ar fi tot așa și cu cultura unui popor?

Nu este tot așa pentru următoarele motive. Vieța culturală nu este supusă la aceleași legi la care sunt supuse viața politică și economică. Aceste două din urmă câștigă prin uniformitate, pe când

cultura pierde prin uniformitate. Cultura își are isvorul în originalitatea sufletului, pe când organizarea politică și economică își au isvorul în asemănarea dintre suflete. Puterea culturai nu se măsoară după suprafața ei, cum se măsoară puterea organizării politice și economice, ci după intensitatea ei. Cultura crește în timp, politica și industria în spațiu. Câteși trele au nevoie de un teritoriu și de un suflet de popor pentru ca să existe, dar cultura exprimă chiar particularitățile teritoriului și sufletului de popor, pe când politica și industria sunt mijloace pentru a pune în valoare teritoriul și poporul. Cultura dă vocațiunea, politică și industria numai ocaziile pentru ca vocațiunea să se înfăptuiască. Nimic mai natural, de cât ca vieța politică și economică să se uniformizeze și să se centralizeze, fiindcă ele, consistând în utilizarea asemănarilor dintre oameni, cresc și prosperă prin tehnică, pe când cultura, consistând în simțire originală, se menține numai prin creațiuni repetate. O organizare centrală, un fel de motor central, care să facă să se miște toate roțile mecanismului politic și economic al unei țări, de la un cap la altul, este o concepție îndrăzneată, dar totuși nu absurdă; un motor central însă al culturai unei țări este tot ce poate fi mai absurd. Cultura este totdeauna autohtonă prin rădăcinile sale, prin fructe numai ea poate să se înstrăineze și să circule. Dar fructele sunt, pe câtă vreme sunt rădăcinile sănătoase.

De aceea descentralizarea este condiția normală a vieții unei culturi. Un Stat are o cultură cu atât mai trainică, cu cât permite rădăcinilor culturii să pătrundă peste tot în teritoriul și în sufletul poporului său. Teama că din această pătrundere peste tot poate să rezulte o desarmonie, sau o dificultate pentru unitatea finală a culturai, este nejustificată. Elada veche a avut o cultură descentralizată, și cu toate acestea unitatea culturai ei nu mai face îndoială astăzi. Scriam, cu altă ocazie, următoarele cuvinte, pe care cu cât timpul trece, cu atât experiența mi le dovedește că exprimă adevărul. « Este naționalist, — și toți apărătorii Statului cultural sunt naționaliști — este naționalist, nu acela care, plecând de la un anumit ideal, vrea să impună cu deasila acest ideal unui număr mare de oameni, ci este naționalist acela care reușește, prin exemplul muncii sale, să unească pe aceia care înainte se credeau desbinați. Nu afirmând suveranitatea idealului, față de toți și toate, adică față de oameni și pământ, ci afirmând solidaritatea idealului cu rădăcinile cosmice și biologice ale tuturor celor ce locuiesc împreună poți să întărești viitorul neamului tău. Solidaritatea impusă de sus nu este durabilă. Ramurile unui arbore țin de aceiași vieță prin rădăcinile lor comune, iar nu prin faptul că le vede același soare. Să dăm populației unei țări cât mai des prilej să-si

desvolte aptitudinile cu care ea a fost inzestrată de natură. Să nu ne fie teamă că aceste aptitudini vor apuca pe drumuri divergente și vor ajunge să se ciocnească: îngrijește ea singura natura, ca aceea ce a plecat după acelaș pământ, să se unească la urmă pentru acelaș pământ; îngrijește ea singură natura ca aceea ce apare în ochii noștri ca diversități ireconciliabile să ajungă la sfârșit să se arate ca rețele parțiale ale unei aceleiași unități. Unitatea pământului, pe care o populație trăiește, are ghiară mai puternică de cât unitatea idealului. Aceia, cari au gustat din aceiaș pâine și au băut aceiaș apă, au în ei dispoziții comune, cari mai curând de cât se crede au să-i plămădească într'un singur bloc, cu sau fără voia lor». (*Personalismul energetic*, p. 221.)

Descentralizarea, pe lângă că înlătură dinaintea Statului cultural avântul cu principiul libertății de conștiință, mai are și un alt conflict. Ea împiedică ivirea proletarismului intelectual, boala tuturor Statelor cu regim cultural centralizator. Proletarismul este, în adevăr, fructul școlii uniforme; al școlii plasată la întâmplare în ori și ce parte a țării, pentru a fi bună la ori și ce. Centralizarea preferă asemenea școală, fiindcă ea dă iluzia armoniei și unității. Cu cât însă școala este mai desrădăcinată de mediul ei regional, cu cât este mai în văzduh, cu atât roadele ei sunt mai seci. Rodul ce iese dintr'o plantă, ce nu trăiește cu rădăcini înfipte în pământ, nu este nici el apt să prindă mai târziu rădăcini, ci rămâne agățat la întâmplare, ca un parazit, pe vre-o epidermă de viețuitoare, trăind cum dă norocul. Numai școala potrivită mediului, și activând aptitudinile reale ale tinerelor generații, este menită să dea mai târziu roade pline de sănătate sufletească. Aceste roade au o menire în mediul în care ele intră. Pe ele mediul le așteaptă. Ele sunt energiile care vor transforma mediul, făcându-l mai productiv. Ele sunt adevăratele seminți de cultură. Căci cultura nu este altceva de cât ridicarea forțelor brute ale naturii la rangul de forțe conștiente sufletești.

Criza în învățământul nostru superior este în mare parte consecința faptului că școlile noastre secundare nu sunt adaptate la trebuințele țării. Avem prea multe școli secundare care dau o cultură formală — bună pentru ori și ce — și prea puține școli de specialitate profesională. Mișcările studentești sunt reflexul crizei de carieră. Studenții noștri se agită, fiindcă nu întrezăresc cadrele profesionale în care ei au să-și câștige vieța în viitor. Statul centralizator, îngrijindu-se prea mult de nevoile sale, a produs prea mulți candidați la funcții și prea puțini producători virtuali.

Dacă îndreptăm, în căutarea unei concluzii, șirul acestor reflexii în spre situația de la noi din țară, rezolvarea problemei pe care o pune Statul cultural ni se pare ca și găsită.

Statul cultural poate să devină pentru noi o formulă primejdioasă, dacă nu vom ști să o temperăm prin practica descentralizării. Oamenii noștri politici și-au putut permite să fie cu grabă în unificarea politică a României Mari, fără ca să ne pună în primejdie viitorul, fiindcă politica este în mare parte o tehnică, și tehnica poate trăi și din imprumuturi grăbite; de asemenea ei își mai pot permite grabă și în unificarea economică pentru același motiv, dar o grabă în unificarea culturală a României ar fi o mare greșală. Ceva mai mult, ar fi o mare primejdie. O unificare grăbită a culturii ar fi, înainte de toate, o unificare puțin durabilă. Ea s'ar resimți de silnicirea libertății de conștiință. Copilul născut cu forcepsul are multe șanse de a trăi, dacă acela care utilizează forcepsul este un măiestru în arta medicală; dar o cultură născută cu forcepsul și care să trăiască, nu se va pomeni, sau cel puțin nu se va pomeni multă vreme, fiindă nu s'a născut încă bărbatul de Stat care să fie maiestru în arta de a prelungi viața culturală a popoarelor. Cultura este trainică, în măsura în care se impacă cu libertatea de conștiință.

Teama că libertatea de conștiință incurajează separatismul minorităților și prin aceasta slăbește, dacă nu chiar împiedică pentru totdeauna unificarea culturală, nu este justificată. Pe pământul României, adică al vechii Dacii, s'au scurs în trecut multe feluri de popoare, care erau în sufletul lor cu mult mai divergente de cum sunt minoritățile de astăzi, și totuși s'au contopit cu toate în sufletul românesc. Este o forță nesfârșită în pământul acesta cuprins între Tisa și Nistru, Dunăre și Carpații de sus, care macină și unifică tot ce trăiește laolaltă. Dacă voiți un exemplu de autohtonie dinamică, aici în Dacia îl găsiți. Aici tot ce trăiește laolaltă se unifică, fiindcă însuși teritoriul se unifică în granițele lui naturale, ca un organism uriaș geo-antropologic, cum nu este un altul pe lume. Aceasta explică pentru ce sufletul românesc, sufletul cu adevărat autohton, a fost totdeauna tolerant. Legenda spune că vechii Sciți, unul din neamurile cari s'au asimilat în aluatul românesc de mai târziu, nu aveau altă teamă de cât să nu cadă cerul pe dânșii, căci pământul de sub picioare le era de-a pururea solid. Dacă prin cultură, noi descendenții Sciților de odinioară, ne vom ști ridica spre cer, atunci nici cerul n'are să ne mai inspire teamă. Atunci Statul nostru cultural va fi Statul eternității noastre.

Conferință ținută la Ateneul „N. Iorga”; Extras din revista „*Scrisul Românesc*”, nr. 3, Craiova, 1928.

IV

Personalitățile
reprezentative

Noi apărem pe scena modernă a secolului XX într-o dublă ipostază paradoxală și cu tot riscul de a trezi nemeritate suspiciuni și de a clătina unele certitudini ale publicului — de altfel, mumificate cu trecerea timpului — afirmația trebuie făcută cu claritate: așadar, noi avem indiscutabile atestări privind vechimea duratei noastre dar și destule motivații ca, privind dintr-o altă perspectivă, să ne recunoaștem și să ne respectăm și tinerețea. Popor tânăr și popor străvechi în același timp, nu cred că ar trebui să anulăm paradoxul sacrificând cumva una din vîrstele de mai sus. Las pe seama colegilor mei, vecini de breaslă, istoricii, sarcina de a limpezi dilema astfel enunțată, de a o face accesibilă marelui public, de a-i tempera, cît va fi posibil, contradicțiile. Din perspectiva cărții de față îngăduiți-mi să acord ceva mai multă atenție tocmai tinereții, Cenușăreasa noastră. Nu vom comite nici o nedreptate, marile generații ale trecutului au insistat pe merit asupra vechimii ca prim atestat al identității românești, conferind dreptul sacru bazat pe continuitate și a cărui contestare se face cel mai ades la lumina tremurătoare a rugurilor istoriei. Soarta le-a aprins deseori, am trăit această experiență.

Dar și tinerețea are nobile justificări, demne de a fi luate în seamă, nu mai puțin importante ca cele derivînd din actul coasdivin al Originilor: în primul rînd dreptul de asemeni fundamental, conferit de însăși propria sa prezență pe scena lumii de astăzi. Nu ar trebui să neglijăm nici celelalte atribute ale tinereții, vîrstă în egală măsură miraculoasă, cum știm, și pentru individul izolat și, de ce nu, pentru întreaga colectivitate. Seisme istorice îi pot cere, firește, jertfa supremă pe cîmpul de luptă, dar timpul propriuzis predestinat tinereții, timpul în care crede, pe care-l visează este timpul ferit de excese, cel al vieții firești, continui, al păcii care favorizează afirmarea personalității și căutarea, chiar cu incertele dibuiri, a sensurilor existenței. Dar nu orice prezent se scutură de apatie pentru a se deschide spre lume. Vor fi destule riscuri,

inamicii tinereții nu vor lipsi, adversarii cu care se vor confrunta noile idei ale timpului fiind bunecunoscuți, de altfel, tuturor popoarelor care și-au lăsat urmele prezenței lor în istorie. Să numim cîțiva din acești inamici, veritabile maladii ale spiritului, expresii ale răului ancestral, pe care generațiile precedente de mari cărturari au căutat să le neutralizeze într-o bună măsură, ignoranța în primul rînd ca și stupiditatea gregară, egoismul, fanatismul, violența; cu generozitatea caracteristică epocii juvenile pasionată pentru idealurile nobile care nu pot concepe prezența gîndurilor impure, refuzînd intoleranța ca fiind totalmente ostilă naturii sale, pentru toate acestea nu avem de ce ne rușina de tinerețea noastră.

Nu vom uita nici acea tinerețe deturnată, mistificată și, în cele din urmă, înșingerată care în anii tot mai tensionați ai celui de al treilea deceniu al veacului, a prevestit episodul românesc al apocalipsei europene. N-o vom aminti în acest capitol al jurnalului nostru de călătorie în trecut, îi vom regăsi unele sumbre ecouri în volumele următoare. Deocamdată umbrele funeste nu întunecă peisajul carpatin, tînăra lume românească trăia încă sub semnul euforiei, problemele fundamentale, ca și cele specifice locului, certitudinile ca și dubiile nu coboară în stradă, spațiul cultural ca arenă ideală de disputare a conflictelor fusese acceptat de toată lumea. «Sufletul românesc participă la elaborarea sufletului din lumea întreagă», clama, entuziast, tînărul Camil Petrescu, în 1928. Va trebui să revenim mereu asupra acestor cuvinte. Nu sunt inoportune nici astăzi.

Pe această scenă a timpului apar Personalitățile. Nici pînă atunci, evident, nu fuseserăm lipsiți de figuri impunătoare, voci profetice, staturi titanice proiectate parcă pe o scenă extraterestră, purtătorii unui mesaj inefabil capabil să innobileze umanul, dar cadrul istoric al epocilor precedente nu le fusese prielnic. În locul acestor caractere oricît de strălucitoare dar cu influență limitată asupra climatului social, — ca orice destine profetice avînd de luptat cu ingratitudea contemporanilor lor — atunci, în atmosfera incitantă cînd societatea românească făcea primii pași efectivi, vizibili în lumea modernă, va apare strălucitoarea revanșă a geniului: pur și simplu n-a existat nici un spațiu al vieții sociale, nici un domeniu al spiritului în care să nu se impună Personalitățile autentice, charismatice. Ceea ce fusese de-a lungul unei lungi istorii difuz, latent, anevoie de definit, disparat, prea sumar sau, dimpotrivă, prea complex pentru a fi fixat în angrenajul și în viața ordonată a vreunei Instituții specifice, se cristaliza și se fixa atunci, în noua epocă, în operele Personalităților, în expresii, de alttea ori memorabile, destinate să devină puncte de reper pentru viitoarele generații.

Viața bogată în virtualități, deseori contradictorie, îndelung elaborată în craterele interioare ale conștiinței unui popor, se revărsa la suprafață parcă purtată de lava irezistibilă a personalității grăbite de a-și etala adevărurile, revelațiile, formele incandescente în forumul vremii. Aceasta ni se pare a fi fost principala misiune a personalităților epocii « prin care sufletul românesc participa la elaborarea sufletului din lumea întreagă ».

Și era apoi o fervoare, o tensiune, o febră a mișcării și afirmării cu care și marele public își întâmpina propriii săi Eroi ai Spiritului — romancierii, poezii, filozofii, actorii, matematicienii, prospectorii viselor dar și ale științelor exacte. Le-o fi transmis cumva destinul neliniștea de a căuta cât mai repede răspunsurile la întrebările care le agitau conștiința, pentru a grăbi înflorirea, au avut poate presentimentul că nu e departe culesul fructelor, căderea frunzelor, înghețul?

Să fi primit cumva din misterioasa liniște galactică a spiritului revelația dramatică — inițiativă, poate — a cercului ocult al vieții și morții pe care fiecare generație ar trebui să-l parcurgă în întregime — chiar dacă uneori, în fugă? . . . Și poate că nu e vorba de orice generație, ci numai de acele, puține, care apar în momentele de răscruce: e cazul generației părinților noștri care a trăit și miracolul realizării visului colectiv al Unirii, echivalentul Genezei în istoria modernă, să-i spunem al Paradisului local, parcurgând drumul existenței, prea repede în două scurte decenii, pentru a cobori în ultima stație, întunecată deja, a Infernului din anii '40. Și ce incredibilă traiectorie a avut și visul acesta al Unirii la care, după cum vedeți, am revenit în aceste pagini atât de des: la apelul Personalităților semnificative, al Pionierilor, al Călăuzelor, visul dăinuise ca imagine sacră în conștiința colectivității în perioade tulburi, devenise uimitoarea realitate a celor două decenii — pentru noi atât de bogate în evenimente și semnificații, la care va trebui să ne mai întoarcem și în viitor cu speranța de a le putea smulge și ultimele secrete — pentru ca în momentul declanșării cataclismului istoric să redevină, încă o dată vis.

Personalitățile ca Eroi ai Spiritului, spuneam, B.P. Hașdeu le va descoperi și o strălucire aparte, un fel de nimb sacral care nu se revendică, totuși, de la o sursă divină ci aparține mai degrabă înțelepciunii autohtone: « Românii nu făceau sfinți calendariști.

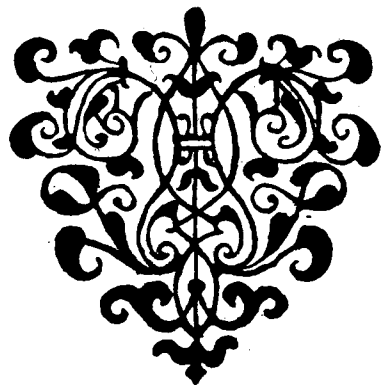
dar totuși ei numeau sfinți pe oamenii cei mari ai neamului românesc, de exemplu cronicarul Urechia ne spune despre Ștefan cel Mare: « Îi zicea sfântul Ștefan-Vodă nu pentru sufățul, că este în mâna lui Dumnezeu, că el încă a fost om cu păcate, ci pentru lucrurile sale cele vitejești . . . »

« Pentru faptele cele curat cetățenești, Românul ar putea chiar astăzi să zică: sfântul Mihail Kogălniceanu, sfântul Ion Brătianu, sfântul Lascăr Catargi, însă nu într'un sens clerical . . . »

Cuvintele lui Camil Petrescu — pe care le-am amintit deja în două rânduri au fost rostite cu prilejul excelenței sale inițiative în 1928, când încă tânărul scriitor aflat la conducerea Universului Literar avusese generoasa idee a unei « Galerie a sufletului românesc », pe care a și elaborat-o pe durata mai multor luni. Pentru dialogul nostru de astăzi reluarea acestui ciclu de portrete ni s-a părut o treabă utilă pentru a putea, la rîndul nostru, defini structura model a personalității exemplare definitoare pentru esența unei lumi dispărute. Dispărute? Iată o afirmație, poate pripită: acea lume trăiește, trebuie să trăiască și mai departe în conștiința urmașilor lor, pentru ca aceștia, decantîndu-le sensurile existenței ca și semnificațiile operei, resuscitîndu-i în spirit să le repete gesturile exemplare, să nu le repete confuziile, să poată evita eșecurile trecutului . . .

Și pentru că tot vorbim de ceea ce am putea repeta într-o nouă istorie, mă întreb la capătul acestei, poate inutile, introduceri, dacă am putea reface și noi, cumva, inițiativa lui Camil Petrescu constituind o « Galerie a sufletului românesc contemporan ». Mă îndoiesc. Ne lipsește încă perspectiva, acea distanță indispensabilă — spațială, emoțională, intelectuală — pentru a respecta adevăratele proporții ale actorilor de prim plan de pe scenă, ale actorilor secundari, ale figurației de asemeni, fără a uita nici publicul din sală. Ne-am deprins mult prea ușor de a supradimensiona sau, la extrema opusă, de a diminua după bunul nostru plac formele surprinse pe scenă, sub lumina reflectoarelor. Am putea susține, cumva, că laboratoarele secrete ale naturii, — ca să nu mai convocăm, încă o dată, destinul — răspunzătoare de apariția Personalității în societate, în istorie, lucrează de o bună bucată de vreme, cu program redus? Oricum, e o părere . . . Și rețeta propriu-zisă de elaborare și călire a caracterelor pare radical schimbată.

Și totuși sugestia nu ar trebui exclusă categoric. Cîndva, nu știu cînd, nu prea tîrziu presupun, ideea unei noi Galerie, de fapt a unei noi săli în galeria existentă primită în dar, ar putea deveni din nou actuală. Va fi atunci, un bun prilej de a vedea dacă s-au produs sau nu alterări considerabile în modelul personalității primit de la generația precedentă, de a putea oferi, la rîndul nostru, memoriei colective exemplul nobil al acelor valori umane — intelectuale, etice — care nu și-au întinat idealul în lupta, de atîtea ori, pierdută cu stihile soartei, cu potrivnicia vremurilor, rămînînd loiali adevărurilor și credințelor lumii lor — ale lumii, în general — rezistînd răului care pîndește în colioanele istoriei ca și în craterile conștiinței, îmblinzind violența, condamnînd lașitatea, demascînd impostura care uneltește în umbră — și vai, de cîte ori la lumina zilei — refuzînd mediocritatea care suspectează generozitatea și nea-gă iubirea.

ȘT. ZELETIN

Renașterea națională și oamenii ei reprezentativi

Ce trebuie să se înțeleagă prin RENAȘTEREA NAȚIONALĂ. — Cele două serii de prefaceri, care alcătuiesc Renașterea noastră națională. — Renașterea socială și oamenii ei reprezentativi. — Mișcarea ce trece drept Renaștere culturală și oamenii ei reprezentativi. — Paralela între oamenii reprezentativi ale celor două serii de prefaceri. — Adevărata cultură a Renașterii va fi opera viitorului.

Se vorbește neconținut, și cu deosebire la prilejuri solemne, de Renașterea noastră națională, și de oamenii Renașterii. Totuși puțini sînt cei ce au o idee limpede de ceea ce este *Renașterea națională a României*, care sînt oamenii ei reprezentativi și prin ce însușiri sufletești s-au distins aceștia. De aceea, fie-ne îngăduit, după ce altădată am cercetat pe larg dezvoltarea României moderne, să privim și această chestiune în lumina rezultatelor la care ne-au dus cercetările privitoare.

Termenul « Renaștere » s-a încetățenit pentru perioada de prefacere socială, care desparte evul mediu de timpurile moderne, adică veac. XIV-XVI, în care se disolvă lumea agrară medievală și se plămădește lumea modernă.

Sociologul știe că această perioadă de « Renaștere » se reduce, în cea din urmă analiză, la renașterea capitalismului european, adormit în cele dintii veacuri ale erei creștine, cînd a tîrît cu el în mormînt lumea veche. Acum acest capitalism, în urma legături-

lor de comerț incheiate cu Orientul prin Cruciade, se reînfriripează, *renaște*, iar renașterea sa aduce în mod firesc renașterea instituțiilor sociale ale vechimei, eșite din același spirit individualist al capitalismului, precum și renașterea întregii gândiri antice.

În ce constă revoluția pricinuită de această eră de Renaștere burgheză, și care este esența ei? Pe scurt, am putea-o caracteriza în acest fel: *emanciparea omului de legăturile tradiționale, punerea sa pe picioare proprii, și nașterea conștiinței individuale*. Renașterea este deci o renaștere a conștiinței de sine, de aceea cu drept cuvânt ea a fost numită perioada când omul se redescoperă pe el însuși. Reînfririparea conștiinței individuale aduce iarăși în cinstea idealul antic al vieții omenesti: dezvoltarea armonioasă a personalității umane în toate laturile ei. Acea taină a mării, dar totodată și a mizeriei noastre moderne: *tendința către infinit*, pe care o naște peste tot capitalismul, își face acum apariția născătoare de epocă. Ea devine pirghia de creație infinită, dar totodată de sbucium și nervozitate infinită, și-și are lămurirea ultimă în noul mod de viață: în tendința de acumulare infinită de capitaluri. Centrul de greutate al vieții se schimbă: el nu mai stă în repaus, în odihnă, în contemplația vieții rurale, el trece în alergare, în goană necontenită, nimenea nu știe bine după ce. Dar toți știu că trebuie să alerge fără răgaz — la infinit.

Se înțelege că oriunde pătrunde capitalismul, în orice regiune agrară adincită în somnul secular al vieții contemplative, el produce o zguduire analoagă: el dizolvă legăturile tradiționale și crează oameni liberi, conștienți de sine, adică înfăptuiește o *renaștere*. Pildă tipică, dacă nu chiar tragică, a acestei adinci prefaceri sociale, ne-o dă astăzi Orientul îndepărtat, India și China, căci Japonia a trecut de mult înainte. Aici capitalismul european în vigoasă expansiune prilejuiește sfșișierea formelor tradiționale de viață, în locul cărora intronează viața modernă liberă — liberă de prejudecăți și iobăgie, conștientă de valoarea ei proprie, dar liberă și de odihnă contemplativă: viața de sbucium și frământare a producției capitaliste. Curind poate, și civilizația orientală, eșită dintr-o milenară viață contemplativă, agrară, va aparține trecutului: este Renașterea Orientului.

O renaștere analoagă a adus capitalismul în țările române după anul 1829, când nevoia de piețe noi și materii prime l-a făcut să vină și pe vâile noastre. El a eliberat viața de vechile ei legături tradiționale, i-a pus centrul de greutate în ea însăși, pregătind nașterea conștiinței de sine, a cultului personalității. Această adincă prefacere trebuia să o simtă fiecare, și cu drept cuvânt, ca o renaștere. Dar nu la această prefacere se mărginește renașterea noastră, care în acest caz nici nu ar merita a fi numită

națională. Căci capitalismul a adus la noi și o formă mai înaltă de conștiință, pe care nu o putea naște în veac. XIV-XVI, dar pe care era indestul de înaintat spre a o produce în veac. XIX: vorbim de *conștiința națională*. El ne-a dat, pe lângă o conștiință de sine a fiecăruia în parte, și o conștiință colectivă; pe lângă un cult al ființei individuale, și un cult al ființei noastre naționale. Căci capitalismul a venit la noi însoțit de acea ideologie naționalistă, care acum îl urmărește ca o umbră, a cărei esență este *afirmarea dreptului oricărei națiuni la viața proprie neatîrnată*, alcătuit astfel egida, sub care orice neam în formație își duce lupta de emancipare și cristalizare națională. Dar nu numai prin nașterea acestor condiții sufletești: a conștiinței naționale, a aspirațiilor de unitate și neatîrnare a neamului românesc de pretutindeni, a înfăptuit capitalismul renașterea noastră națională. Pe pragul veac. XIX — observă în autobiografia sa Xenopol — țările române dădeau semne de pieire. Era numai vorba de a se hotări cine va fi stăpin pe pământul nostru străvechiu: turcul, rusul sau austriacul. Dar iată că expansiunea capitalismului spre Răsăritul european aduce Principatelor române sfera de interese a statelor capitaliste apusene: acestea, spre a-și salvagarda interesele lor comerciale la noi, înlătură prin mijloace diplomatice ca și războinice pe cei trei competitori de pe pământul nostru, și iau principatele sub atotputernicul lor protectorat. De atunci Românii au dreptul să privească spre zile mai senine: zorile *Renașterii* apăruseră și pentru ei. Este deci cel mai strict adevăr istoric: *procesul de renaștere națională a României nu este decît procesul de formație a capitalismului pe pământul românesc*. Acest fenomen — capitalismul — pe care critica socialistă din țările înaintate l-a făcut atât de odios, pentru noi Românii rezumă întreaga taină a existenței noastre naționale.

Renașterea națională a României nu este deci o simplă prefacere sufletească, o mișcare a ideilor petrecută în sfera culturii: ea este o radicală prefacere socială. De aceea, în procesul renașterii noastre va trebui să se țină deopotrivă seama, și să se urmărească cu aceeași luare aminte, două serii deosebite de fapte: seria prefacerilor economico-sociale, și seria prefacerilor sufletești; din cele dintii a eșit edificiul social al României moderne, în care ne ducem azi viața; din cele din urmă a eșit edificiul culturii române, în care ne adăpostim azi sufletul. Ambele serii de prefaceri au figurile lor reprezentative, oamenii ce s-au făcut unealta de înfăptuire a unor necesități simțite de toți, dar exprimate numai printr-unșii. Să aruncăm mai întii cîteva cuvinte asupra prefacerilor economico-sociale, și a oamenilor reprezentativi

ai acestei serii de evoluție; ei fac parte deadreptul din generația de la 1848, sau continuă spiritul acesteia. Mrturisim cu toată cuvenita sfială, că părerile noastre în această privință sunt de natură a părea deadreptul paradoxale. Totuș, după ce ne-am dat silința de a desmormînta existența istorică a capitalismului român, socotim că e de nevoie a face acelaș lucru și pentru figurile istorice, care i-au reprezentat în mod tipic spiritual și nevoile.

Oamenii care s-au făcut răsunetul nevoilor economico-sociale din perioada noastră de Renaștere națională, sînt reprezentați indeosebi prin aceste trei figuri: I. Brătianu, Eug. Carada și Emil Costineșcu; figura celui dintii planează în întreaga noastră prefacere economico-socială; cel de-al doilea și-a legat numele de seria evoluției bancare, care astăzi stăpînește întreaga noastră viață economică și politică; cel din urmă este promotorul acelei evoluții industriale, care în viitorul apropiat este menită a ne da întreaga independență națională. În însușirile acestor oameni se oglindesc însușirile întregului grup de figuri, ce au lucrat la renașterea noastră socială. De aceea, cel ce a cercetat opera acestor oameni și i-a urmărit pe ei înșiși la lucru, își poate da seama cît de grosolană, dacă nu chiar grotescă este eroarea, care face din făuritorii edificiului social al României moderne niște simpli ideologi, capete imbicsite cu formule abstracte, și străine de nevoile noastre reale. În adevăr, nu cunoaștem nimic care să fie o mai desăvîrșită negare a ideologiei, de cît felul de a fi al acestor spirite. Oamenii aceștia sînt, înainte de toate, lipsiți de cultura teoretică. unii din ei merg în această privință pînă la analfabetism. În schimb neasemuita lor tărie, care face de prisos orice condiție este: simțul realității, intuiția — pe alocurea genială — a nevoilor prezentului. De aceea ei au zidit edificiul României fără filosofie, fără orice fel de abstracții: așa cum castorul își zidește locuința, cum rîndunica își face cuibul, fără conștiință teoretică, totuș implinindu-și opera cu siguranța instinctului. Fapta lor amintește și întărește zisele filosofiei, de la scepticii vechimii pînă la un D. Hume, cum că viața omenească s-ar distruge, dacă s-ar baza pe rațiune, pe teorie; siguranța vieții decurge de acolo, că ea se sprijină pe ceva mai adînc: pe instinct. Edificiul social al României moderne își datorește de asemeni existența pătrunderii instinctive a realității, cu care natura a inzestrat pe oamenii Renașterii noastre economico-sociale. Înstrăinarea lor de teorie s-a lărgit, s-a condensat și a luat proporțiile suveranului dispreț pentru orice cultură, pe care-l găsim la urmașii lor de astăzi, la actuala generație a partidului liberal.

Seria prefacerilor sufletești din era renașterii noastre naționale dă cu totul altă priveliște, decît aceia a prefacerilor economico-sociale. De fapt, aici cu greu am putea vorbi de o prefacere. Sufletul se schimbă de obicei mult mai anevoie decît realitatea înconjurătoare; el se *adaptează* treptat și cu greu la schimbările din afară. Pînă ce săvîrșește această operă de adaptare, sufletul cearcă să reacționeze împotriva realității ce-i contrazice deprinderile, deși această reacțiune este zadarnică. O asemenea explozie sufletească împotriva realității noastre sociale, dă cultura română din era renașterii naționale, produs al unor spirite cu constituție rurală contemplativă, neadaptate de noul nostru mediu social creat de capitalism.

Ce vād aceste spirite și ce nu pot ele să vadă din prefacerile Renașterii economico-sociale? Ele vād năruirea vechii lumi române agrare: dispariția boerimii, odată cu procesul de lichidare a marelui proprietăți rurale sub înriurirea capitalismului, dispariția țărănimii neatîrnate, prin procesul de pulverizare a micii proprietăți rurale. În această privință ele vād bine; dar acești oameni nu sînt în stare să descopere sub prăbușirea lumii vechi procesul de naștere a lumii noi capitaliste, a cărei elemente se desprind din chiar sfărîmăturile celei vechi. De aceea pentru ei ruina vechii noastre societăți agrare însemna ruina neamului nostru însuși.

Mai vedeau acești oameni — și aici ei iarăși vedeau bine — că invazia capitalismului pe pămîntul nostru aducea robia românilor de baștină față de străinii, care minuiu acest capitalism. De aici ura lor feroce împotriva streinilor, și a formelor sociale impuse de dînșii. Dar nici aici ei nu puteau să vadă că adevărata operă națională e de a cuceri acest capitalism, a-l aduce din stăpînirea străinilor în aceia a românilor, nu a se opune desvoltării sale. Scurt, oamenii reprezentativi a ceea ce se zice a fi cultura Renașterii noastre a văzut numai latura negativă a procesului de Renaștere, nu însă și cea pozitivă, constructivă; pentru aceasta din urmă le lipsea atît cultura științifică, cît și puterea de intuiție. De aici se desprinde și sarcina, pe care s-o ia cultura produsă de dînșii: propovăduirea dușmăniei împotriva edificiului social creat prin Renașterea economico-socială; silința de a reinvia vechia lume agrară distrusă prin Renaștere; dorința de reînțoarcere la vechile așezăminte românești tradiționale. Această reînțoarcere la vechiul spirit românesc o botează făuritorii noii culturi drept *naționalism* — un naționalism cu care, cum lesne se vede, neamul nostru ar fi putut prea bine să piară, dar el a fost salvat de naționalismul burghez diametral opus, care privea neclintit spre viitor, afirmînd cu vigoare dreptul neamului nostru

la unitate și viața neatirnată. Aceasta e naționalismul în care s-a plămădit renașterea națională a României.

Grupa oamenilor, ce reprezintă cultura acestei ere, e numeroasă; socotim că nu greșim însă, dacă desprindem dintre ei ca figuri reprezentative pe acești trei: T. Maiorescu, P. Carp și M. Eminescu. La aceștia însușirile noii grupe de oameni ai timpului Renașterii se desprind în chipul cel mai limpede. Mai întâi ei sînt: a) Capete teoretice, spirite desprinse de faptele concrete, pe care cercă să le înțeleagă cu ajutorul unor formule abstracte. Aceste formule ei le-au învățat în străinătate, dar n-au fost în stare să priceapă înțelesul lor științific. De aceea felul cum ei le întrebunțează, răstoarnă însăși esența științei, cum am arătat pe larg cu alt prilej. Dar marea lor meteahnă este b) lipsa de spirit istoric. Ei nu au putut să-și dea seama, că formulele ce memorizează din cărți străine sunt scoase dintr-o fază înaintată de evoluție, și nu sînt bune pentru țara noastră, care cere formule proprii. Felul cum, de pildă, întrebunțează Carp formula liberului schimb, alcătuiește un caz tipic în această privință. El a citit în tratate engleze de economie, că liberul schimb este cel mai bun mijloc de propășire economică, dar n-a putut să-și dea seama, că dacă o țară înaintată poate propăși pe această cale, o țară înapoiată se distruge. De aceea el a căutat să-l aplice la propria sa țară, făcînd burghezia noastră, revoltată de asemenea exces de nepriecere, să se miște cu violență. Așa se face că acești oameni, cu capul plin de formule abstracte, exotice și nemistuite, au stat străini în mijlocul prefacerilor Renașterii noastre naționale, al cărei sens istoric ei nu au fost în stare să-l priceapă, al cărei nume ei inclină să-l ia în batjocură.

Cultura, care se pretinde a fi a Renașterii noastre naționale, este de fapt, cum reese din cele zise, dușmana Renașterii: ea nu înțelege sensul Renașterii, luptă împotriva aspirațiilor ei naționale eșite din nevoile capitalismului, de aceea orientează spiritele spre trecutul agrar, unde crede că zace idealul vieții noastre sociale. Asemenea cultură poate fi numită a Renașterii, numai fiindcă s-a dezvoltat în această perioadă; dar sufletește ea este străină, mai mult încă, este ostilă tendințelor, care au alcătuit Renașterea română.

De aici se înțelege esența acestei culturi; ea este o cultură de atac, anume ea atacă tendințele sociale ale perioadei Renașterii naționale. În acest scop războinic întrebunțează noua cultură formulele științifice — pe alocurea chiar și teoriile estetice — pe care le împrumută dela autorii străini. Aceste formule — înaintea tuturor celebra formulă a evoluției treptate — care în știință

au rostul de a interpreta și lămuri faptele, în cultura noastră apar desprinse de fapte, și întrebunțate ca arme de atac. De aici și numele de «cultură critică», pe care și l-a luat ea însăși; critica stă însă în atacarea tendințelor sociale ale Renașterii. Din punct de vedere sufletes-cultural, a doua jumătate a perioadei Renașterii, cînd a înflorit cu deosebire această cultură, poate purta numele de era criticismului. Spiritul criticismului sau — ceea ce este acelaș lucru — spiritul de atac al noii noastre așezări sociale, apare întâi în Junimea, se prelungește în naționalism, și străbate deopotrivă în poporanism și socialism. Și e tocmai această nevoie de atac, din care s-a născut cultura noastră critică, ceea ce a făcut-o să comită acea falșificare a științei, de care am vorbit mai sus, și pe care am lămurit-o în altă parte.

Se vede dar bine, că adevărata cultură a Renașterii noastre naționale — adică: cultura isvorită din aspirațiile naționale ale capitalismului — nu a apărut încă. Făurirea României moderne, reprezentanții nevoilor capitalismului, au avut pînă acum numai oameni de faptă, nu însă și oameni de teorie. De aceea aspirațiilor lor n-au fost încă îmbrăcate în haina culturii, spre a se face în ele educația poporului, și a deveni aspirații conștient urmărite ale întregii noastre mase etnice, în frunte cu pătura cultă. Educația tinerimii se face pînă acum în spiritul culturii critice — singura pe care o avem — deci într-un spirit ostil tendințelor imprimate evoluției noastre sociale de către Renaștere. De aceea legătura sufletească între urmașii de azi ai oamenilor Renașterii — și aceștia sînt strînși în burghezia noastră liberală — și între masa poporului sînt rupte; în lipsă de asemenea legături, care rămîn a fi create de acum înainte, poporul nostru trebuie să fie tirit încă cu mijloacele forței brute pe căile aspirațiilor capitaliste, în care am zis că stă totuș taina existenței noastre naționale. E povestea copilului care trebuie dus cu forța spre binele său propriu. Din punct de vedere al evoluției sufletești, burghezia noastră a trecut cu citeva veacuri înaintea națiunii.

Nu știm cînd se va naște adevărata cultură a Renașterii, menită a pune odată armonie în aspirațiile noastre sociale, a le contopi într-un tot unitar: într-un ideal al tuturor. Deocamdată burghezia română nu dă nici un semn că ar simți lipsa unei culturi; atita vreme cît ea se poate folosi de mijloacele de constrîngere, procedează în mod suveran, cu cinismul neronian: *orderint dum metuant* fără a se întreba cît poate să mai meargă astfel. Sigur este însă, că cultura Renașterii, oricînd se va înfiripa, nu poate avea nimic comun cu cea critică: căci aceasta din urmă a isvorit din dușmănia împotriva aspirațiilor Renașterii, cîtă vreme cea dintîi se va altoi tocmai pe aceste aspirații. De aceea cultura

critică nu are nici un miez pozitiv, pe care l-ar putea desprinde și întrebuința cultura viitoare. Dimpotrivă, direcția în care se îndrumează evoluția noastră socială de la Renaștere încoace arată neîndoielnic, că noua cultură va fi desăvirșita negare a celei vechi. Căci aspirațiile noastre naționale nu pot fi negate la infinit prin cultură; pe măsură ce ele — în urma propășirii capitalismului — se întăresc, vor trebui să găsească răsunete și în sferele culturii. Astfel, elementele culturii viitoare se vor desvolta pas cu pas din lupta cu elementele culturii critice. Viitoarea cultură nu va mai fi a) idealistă, romantică, căci nu va mai fi în dușmănie cu prezentul, trăind din nostalgia trecutului; ea va fi realistă, clasică, căci se va desvolta din împăciuirea cu tendințele prezentului și va privi spre viitor. De aceea b) nu va mai falsifica știința și arta căci nu mai are nevoie să atace cu ele realitatea socială prezentă; trăind în împăciuire cu această realitate, ea va reda științei și artei adevăratul lor rol creator. Astfel, o cultură realistă, creatoare (nu critică), de un naționalism orientat spre viitor — aceste par a fi însușirile viitoarei culturi a Renașterii, pe cât se poate desprinde din tendințele evoluției sociale a României moderne.

« *Ideea Europeană* », 4—11 noiembrie 1929

CAMIL PETRESCU

Galeria sufletului românesc

Lămuriri

Succesul primului nostru număr, în formă nouă, confirmă gândurile care au călăuzit organizarea materialului literar. Ideea unei galerii a principalelor personalități ale culturii românești a fost întâmpinată, după cum reiese din corepondeța primită, cu reală mulțumire de către cititori. Au fost însă și destui care n'au priceput sensul preocupării noastre și s'au întrebat cu candoare de ce întâiul număr a fost închinat lui N. Titulescu și se vor mai mira probabil când vor vedea că al treilea număr e închinat matematicianului celebru în străinătate G. Țițeica, ca pe urmă să urmeze vreun medic savant dintre acei care ne cinstesc în toate colțurile lumii. Căci revista noastră are azi o atitudine strict culturală, cu preocuparea unică de a infățișa sufletul românesc sub toate aspectele lui, iar din literatura străină cât e necesar unei bune informații.

O revistă literară, de mare tiraj, pentru debutanți e o absurditate. Poetul și scriitorul trebuie să fie prezenți publicului când au început să vorbească de-a binelea, nu de la primele gângăveli.

Revistele cu tiraj restrâns sint suficiente pentru cei care abia au ouat o poezie și țin s'o și aducă la cunoștință României Mari.

Univerul literar își propune — am mai arătat acest lucru — să fie un vehicul literar între cultura românească și masele mari de cititori, cărora trebuie să li se infățișeze rezultate, nu nesfârșite încercări și rătăcirii pentru experiență.

George Enescu, acest geniu autentic al României de azi, își avea fără îndoială locul lui de frunte în această galerie. Colaboratorii noștri, d. Alfred Alexandrescu și Petru Comarnescu și-au

luat îndatorirea să-l înfățișeze publicului, în toată aureola gloriei sale, să explice tainele artei lui și să ne dea toate lămuririle necesare ca o astfel de personalitate să poată fi cunoscută.

Ei au făcut acest lucru cu o pricepere care îi onorează.

« *Universul literar* » nr. 1-1928.

DELEGATUL

Am ținut să deschidem această galerie a sufletului românesc cu N. Titulescu. Cele mai reprezentative figuri ale culturii românești, dela medici la matematicieni, vor fi înfățișate cititorilor noștri anume, dar fără îndoială că românul cel mai reprezentativ de azi e N. Titulescu. La propriu, ca ministru de externe, dar mai ales la figurat, prin genialele însușiri cu care a crescut din acest pământ și acest popor.

Încredințându-i-se sarcina de a lupta într'un duel diplomatic și oratoric — înaintea unei adunări alcătuite din reprezentanții lumii — pentru dreptul și cinstea țării, alegerea s'a dovedit dintre cele mai fericite. În ziua când se va ști lămurit ce dure interese, materiale și occidentale în același timp, trebuiau învinse cu darul de a convinge, se va înțelege și mai mult efortul magnifică a delegatului nostru.

N. Titulescu e socotit printre cei mai mari oratori ai timpului, nu numai de noi, ci și de către străini, dar poate că acest miraculos dar de a uimi și învinge auditorul, cu aceeași ușurință în citeva graiuri diferite, pare să dea un luciul înșelător adâncilor lui însușiri de gândire și înțelegere socială.

Căci darul de a vorbi are, mai ales la noi, o reputație care îl presupune uneori gol de gândire, un fel de joc în vid, o echilibristică la trapez.

L-am ascultat de numeroase ori înainte de plecarea lui din țară. Oratoria lui N. Titulescu e făcută din inteligență, curaj și sinceritate.

O inteligență neobișnuită care disprețuind clișeele de gândire poate merge până la esența problemei, surpinzând, ca printr'o revelație, pe adversar. Mai ales dacă acesta a rămas în convențional, în ponciful retoric, poate să-și considere cauza pierdută. Pentru motivul că, dacă e nevoie, Titulescu iese din domeniul oratoric pentru ca să dea lupta în planul în care se încrucișează nude săbiile și floretele logice. Dacă adversarul are și el arcuiri sufletești elastice și rezistente și îl urmează și aci, N. Titulescu recurge la ultima resursă, la sinceritate, la renunțarea la orice

artificii, la adâncirea în zona virgină a celei mai curajoase sincerități. L'am auzit vorbind și am văzut întreaga adunare parcă uimită mai întâiu de propria ei posibilitate de a suporta un om sincer.

Dar în această formă, nu știu cine l-ar mai putea urma la noi, în afară de N. Iorga.

Sufletul lui N. Titulescu are toate elementele unei orchestre: de la jocul de pițicato al vioarei prime, la înduioșarea violoncelului și de la umorul fagotului la stridența metalurilor. Înțelegeți de ce după fiecare discurs mare, are febră două luni de zile. După ce juca o seară teatru Eleonora Duse cădea leșinată, căci, trăise în scenă prea intens. La fel N. Titulescu trăiește, *devine* în fiecare discurs mare pe care îl ține și de fiecare dată se consumă ca și cum ar avea contract cu un vrăciu, căruia i-ar da trei ani din viața lui ca să i-i dea înapoi concentrați în trei ore, pentru ca să poată fi trăiți mai intens.

Fragmentul pe care-l publicăm deasupra e singur el în stare să arate cum se trăiește un discurs.

« *Universul Literar* », nr. 43, 25 Decembrie 1927.

IN LUMEA GEOMETRILOR

Credincioși programului pe care ni l-am impus, de a înfățișa sufletul românesc sub toate aspectele lui, închinăm numărul de față unui matematician dar în același timp și unul dintre cei mai mari savanți ai României de azi.

Cunoscut în lumea voluntar restrânsă a matematicienilor de pretutindeni, citat dincolo de fruntariile țării ca o autoritate de către savanți, care ei înșiși înseamnă adevărate autorități în știință, G. Țițeica e poate mai puțin cunoscut în lumea profană de la noi.

Zicem lumea profană căci poate nimic nu pare mai arid celor ce privesc cărțile de matematici de inextricabilă încălcare de linii și litere, care reprezintă avinturi și întretăieri ale gândurilor în zonele cele mai rarificate ale raționamentului.

Dar G. Țițeica dovedește că e nu numai un savant ci și un om de inimă căci aceste două însușiri nu se exclud deloc. Ca inițiator al gazetei matematice și al revistei « *Natura* », o revistă de inițiere, ca profesor idolatrizat de elevii lui, conferențiar neobosit, strălucitul matematician se dovedește și un om de acțiune.

D. Dan Barbilian (pseudonimul matematic al poetului Ion Barbu) ne arată în coloanele alăturate activitatea științifică a

maestrului său, dar și cât de caldă admirație emoționantă poate să fie în lumea geometriei diferențiale.

« Universul literar », nr. 2/1928

PROFESORUL.

Puțini savanți se bucură la noi de enormul prestigiu al profesorului dr. Marinescu. Nu numai în cercurile universitare unde lucrările lui de specialitate sînt aprofundate de atîți și atîți elevi, ci și în întreaga opinie publică românească. Și e cu atît mai de notat acest lucru cu cît publicul cel mare ignorează de obicei pe savanți.

A contribuit la asta fără indoială și miraculoasa carieră pe care savantul a făcut-o. Încă de tînăr a stîrnit senzație în lumea savanților străini, prin comunicările științifice pe care le-a făcut. Cele mai înalte instituții i-au arătat un interes care a măgulit tot neamul românesc.

Unul dintre elevii favoriți ai profesorului d. dr. Radovici ne va lămuri în coloanele alăturate explicîndu-ne temeiul cercetărilor științifice ale marelui savant.

Noi ținem să subliniem însă aici și importanta activitate a prof. dr. Marinescu pe terenul social. E unul dintre fruntașii mișcării « Muncii intelectuale », unul dintre cei mai competenți cunoscători ai efortului intelectual sub toate aspectele lui și unul dintre cei mai stăruitori luptători pentru o cauză pe care o consideră esențială în viața societății. Iar în ziua când această idee își va face loc, când munca intelectuală va fi reglementată în cadrul statului și prețuită cum se cuvine, se va vedea că prof. dr. Marinescu a fost și aici un deschizător de orizonturi noi.

« Universul literar » nr. 3/1928

DINCOLO DE ISTORIE

Nu ne place istoria. Ni se pare o presupunție riscantă să crezi că știi ce s'a întâmplat acum un veac, acum zece veacuri, acum treizeci de veacuri când noi nu putem cunoaște adevărul în ceea ce se întîmplă sub ochii noștri. Anecdota povestită de Anatole France ne obsedează:

Cică un mare istoric, erudit și auster, se închisese într'un turn ca, izolat de lume, să poată scrie istoria Angliei în 12 volume.

Din cînd în cînd primea vizita unui savant tot atît de uscat ca și el, cu care discuta temeinic, dacă Franțuzii și Englezii au învins în cutare bătălie.

Într'o zi înainte de sosirea prietenului, savantul nostru e tulburat de o ceartă iscată jos la piciorul turnului. Un vecin păruia un trecător care probabil îl insultase. Savantul nostru privi indulgent câteva clipe și își reluă lucrul. Dar tocmai atunci sosi și prietenul erudit:

— Am întîrziat puțin jos, că a fost bătaie. Un trecător păruia pe vecinul d-tale.

— Vrei să zici că vecinul meu păruia pe trecător?

— Nu. Pot să te asigur. Trecătorul păruia pe vecinul d-tale.

— Te rog să mă crezi. Am văzut cu ochii mei, de aici de sus.

— Și eu am fost jos.

S'au certat multă vreme pînă cînd pe fața unuia înflori un surâs sceptic: Și noi care, martori amîndoi, nu putem să ne dăm seama ce s'a petrecut adineaori jos la poartă, o să știm ce s'a petrecut acum o mie de ani? Și au suris amîndoi.

Pe urmă eruditul a dat nepoatei lui cele 12 tomuri ca să facă ierbare din ele.

Iată de ce un om de geniu nu poate rămîne simplu istoric. Orice om de știință pozitivă chiar, dacă are într'adevăr flacăra geniului în el, trece dincolo de înregistrarea faptelor. În lumea ideilor generale, Poincaré de la matematici a ajuns la teoria ipotezelor științifice, Osvald de la chimie la filozofie, Wundt și atîția alții la fel. Xenopol însuși la noi începuse să examineze istoria ca disciplină intelectuală. E și natural. Căci după ce știi totul, vine indoiala.

Domnul N. Iorga a evadat la rîndul său, de asemeni, din istorie.

Și a mers într'acolo unde îl ducea formidabilul său temperament: spre viața politică.

Ar fi putut cerceta bazele științifice ale istoriei. Preferă s'o aplice prezentului.

E un mod de a-i încerca realitatea.

A pregătit din vreme sufletul românesc de pretutindeni pentru momentul greu și suprem al întregirii naționale. Cuvîntul lui vibra într'o vreme profetic, singular și fără ecou aparent.

În Iașii războiului, noi cei din tranșee, l-am simțit, pe el singur, sufletește, dincolo de satele pustiite de boală, de gările ruinate, de cimpurile nelucrate, alături de noi. « Neamul românesc » era personal și întreg ca o conștiință.

A prezidat întâiul parlament al României Mari, cu o superioritate care făcea din el și din restul Camerei cele două talgere ale unei balanțe.

E adevărat că și cuvântul lui pare uneori o forță elementară. Credem cu toată sinceritatea că niciodată d. N. Iorga, ca și imensa majoritate a intelectualilor noștri, nu are o simpatie înțelegătoare pentru arta adevărată, trudnică și în stăruitoare căutare de sine.

Dar nu credem că i se poate găsi pereche ca orator. Pe lângă lava dezordonată a frazei lui, oratoria spilcuită a celorlalți pare ridiculă, cu un scris prețios și caligrafic pe lângă scrisul dezordonat al unui poet.

Nu e un spectacol mai interesant decît N. Iorga vorbind într'oc chestiune pasionantă. Pe când ceilalți, poate în afară de d. Nicolae Titulescu, alt creator oricare dintre oratorii de azi sînt simpli diletanți *inzestrați* ai oratorei. N. Iorga, de uimitoare spontaneitate, dă singur senzația vieții în devenire. E adevărat că mediocritatea nu-i iartă numeroasele cusururi. Ar vrea ca el să i le ierte mai curînd pe ale ei.

« Universul literar », nr. 4/1928

AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI

Dintre toți scriitorii români de azi, fără îndoială că d. Brătescu-Voinești e cel mai iubit. Nu e o întâmplare că e și întâiul care, în țara noastră, se vede sărbătorit, sub auspiciu național, încă în viață fiind. E în scrisul lui atîta căldură, atîta duioșie, un contact atît de imediat cu viața încît încătușează pe cititor pentru totdeauna.

În nuvelele de un savuros umor ca și în cele tragice (ca acel Niculăiță Minciună) e o umanitate netransfigurată, o înțelegere a bucuriei simple și a durerii directe, de linii clasice.

Tocmai prin aceste calități I. Al. Brătescu-Voinești e un scriitor național în același timp. Fără el în literatura românească ar fi un gol așa de real, încît numai gândindu-l îi simți evidența. O lume întreagă, a celor slabi și umiliți, își are în el apostolul. Fără el această bucurie nu ar fi părtașă la masa literaturii sau ar fi prezentă numai sub privirea tăioasă și în costumul de ridicul făurit de Caragiale.

Decan al literaturii românești, d. I. Al. Brătescu-Voinești nu provoacă decît o singură nemulțumire: că nu mai scrie. Șaizeci

de ani nu e vîrsta la care se încheie o carieră literară. Dar să nădăduim că sărbătorirea de azi va însemna pentru cel sărbătorit și o muștrare. Și atunci efectul ei va fi complet.

« Universul literar », nr. 5/1928

CELEBRUL NECUNOSCUȚ

Se pare că ideea acestei *galerii a sufletului românesc* e privită cu simpatie și curiozitate de către public și confrăți. Nu ne gândim, afirmînd aceasta, numai la numărul sporit al cititorilor sau la laudele care ni s'au adus de către atîtea reviste și ziare, pentru această galerie, cît la curiozitatea cu care sîntem întrebați în cercurile de cunoscuți: Care vine rîndul viitor . . .

— Rîndul viitor va fi Gogu Constantinescu . . .

— !?!

— Da, Gogu Constantinescu, inginerul de la Londra.

— N'am auzit, ăra cel mai adesea răspunsul — sau cel mult o vagă afirmare; *unul* cu sonica sau nu știu cum îi zice. Nu?

Și totuși despre acest om revistele științifice străine închinat lui, ne spun, o să vedeți în celelalte pagini, nu numai că e unul dintre cei mai mari inventatori ai veacului, ci curios, unul dintre cele mai cunoscute nume ale timpului. Cunoscut aiurea firește, nu la noi unde sunt atîtea lamentabile și mahalagești celebrități.

De altminteri nu e ciudat, că în toată Capitala, cu toate sforțările și cu tot timpul pierdut, n'am putut găsi nici o fotografie cît de mică, a acestui om pe care-l discută cele mai înalte instituții de știință. A trebuit să ne mulțumim să mărim o fotografie de revistă.

Prezentînd o astfel de figură publicului românesc, furnizîndu-i datele și lămuririle pe care le furnizăm astăzi cu atîta abundență, socotim că « Universul literar » își îndeplinește cu prisosință datoriile impuse de programul anunțat.

« Universul literar » nr. 6/1929

MARIA VENTURA

De cîte ori un teatru anunță spectacole cu Maria Ventura, directorul lui trebuie să aibă în prealabil o conferință cu serviciul de ordine al prefecturii, pentru ca să se ia măsuri de rînduială

la cassa de bilete. Și pe urmă trebuie să aibă grije ca să publice un afiș de instrucțiuni, care duce cu programul zilei de zece Mai: La ora 10... accesul prin intrarea laterală... ghișeu interior... controlați și iar controlați.

Nu există actor sau actriță, fie ei de reputație europeană, care să facă în așa măsură publicul nostru să aștepte înșiruit ore întregi, în fața ghișeului. Știm că se poate spune că pe lângă reputația de a juca în capitala Franței, Maria Ventura are și avantajul de a juca în românește, adică de a se adresa unui public mult mai întins, totuși, vraja pe care o exercită asupra sălilor de spectacol este incontestabilă.

Asemenea idoli sint primiți de către adoratori în întregime fără prudență critică, fără rezerve, fără disocieri savante.

În *Fedra* — pe care o menține la culmile de artă ale tragediei — sau într'un banal rol de piesă de boulevard, Maria Ventura e aplaudată cu același entuziasm.

Ce nu poate face, chiar în războaiele de cucerire artistică, un general atât de orbește ascultat de soldații săi, numai să se decidă.

Iată că acum această artistă, după ce și-a exprimat dorința — pe cale de realizare, după câte știm — de a avea un teatru al ei în București, se oferă să ducă la triumf două piese originale, dintre care una a marelui scriitor Goga. E o magnifică poliță achitată sufletului românesc, pentru care strălucita tragediană merită numai omagii.

« Universul literar », nr. 7

PREȘEDINTELE

Creator în știința universală, colaborator al unuia dintre cei mai mari exploratori ai lumii, director, președinte de onoare al câtorva instituții străine, rector al unei Universități, senator cu mandat cultural, președinte al Academiei, Emil Racoviță e infinit mai puțin cunoscut publicului mare românesc de cât cutare colecționar de spirite de cafea și din revistele străine, pe care le lipește unele de altele ca să facă piese și pare un anonim pe lângă sărbătoritul autor de mascarade teatrale. Numai această simplă constatare și e destul ca să ne dea măsura dezorientării culturale a publicului românesc și să precizeze imperativ obligațiile pe care le au publicațiile noastre.

E o întregă educație, care va trebui făcută cu orice preț. Suntem un stat constituit în forma de azi, cu sângeroase sacrificii,

după veacuri de încercări grele, cu desfaceri și refaceri de la întreg la desmembrarea totală. Viitorul acestui stat — mărginit într-o parte cu o împărăție haotică și absorbitoare, pe alte două hotare cu state cari, toate, își anunță neconținut revanșă — apasă asupra conștiinței fiecărui român.

Și cind știm că numai o puternică realitate națională, adică numai o cultură temeinic asimilată, va fi ultimul tranșeu de rezistență, căci nu putem opune nici număr, nici armament, toate îndatoririle celor ce lucrează sub zodia cuvintului scris, apar limpede. Pot să fie instituții care pentru *banii la casă* să-și permită orice confuzie culturală, altele care impinse de puerila vanitate a conducătorilor să rezolve capricios și personal chiar în problemele esențiale ale științei și artei. Va trebui să se găsească neapărat însă, și să știe unul de altul, și cei care au simțul răspunderii și sunt hotărâți să-l asculte.

« Universul literar » e fericit să contribuie cât de puțin la această realizare.

« Universul literar » nr. 8, 1928

DOCTORUL

Ni se spune că reputația profesorului dr. Paulescu este atât de mare în străinătate, încât o simplă scrisoare de recomandare a lui aproape că ține loc de concurs pentru internat.

La noi acest tip specific al « doctorului » este cunoscut mai mult ca unul dintre frunțașii mișcării antisemite. Numai anul trecut cind cu decernarea premiului Nobel pentru medicină, ziarele de la noi au avut prilejul să afle ce mare savant e acest modest profesor al facultății de medicină. S'a discutat cu acest prilej, și în paginile alăturate se vor vedea și opinii străine în această privință, faptul că la baza preparatului antidiabetic, numit *insulină* ar fi rezultatul cercetărilor d-rului Paulescu, publicate încă din 1923.

Pasiunea pe care o am pentru *memorii, documente*, pentru tratatele de drept și medicină, în care viața e discutată cu exemplificări din viață m'a făcut cândva să răsfoiesc faimosul *Traité de médecine* scris în colaborare cu Lancereaux. Mi-este firește nepermis să am vreo opinie asupra valorii lui științifice. Aceste opinii se găsesc exprimate de străini care fac autoritate în știință. Ceea ce a constituit o voluptate pentru mine, și orice fost student în psihologie va înțelege acest lucru, este ceea ce savanții străini numesc *filozofia* acestui tratat și ceea ce nouă ni s'a părut o mag-

nifică examinare a vieții în legătură cu straturile ei vegetative. De atunci am învățat nu numai să-l prețuim și să-l iubim pe acest savant, ci să-l folosim pentru deslegarea atâtor probleme pe care le pune arta

Am vrea ca paginile alăturate să aducă spre acest mare savant cât mai mult dintre spiritele active ale generației actuale. Noi considerăm ca o datorie să i-l înfățișăm.

« Universul literar », nr. 9/1928

AMBASADOAREA

Nu ne gândim numai la calitatea oficială a d-rei Elena Văcărescu, delegată a noastră, pe lângă Liga Națiunilor, în comisia de cooperare intelectuală internațională, nu ne gândim la acele propuneri și cuvântări, care sunt înregistrate și comentate apoi de presa din lumea întreagă.

Am vrea să subliniem aci faptul, cunoscut de altfel tuturor românilor, că avem acolo în capitala Franței o româncă din cel mai adevărat singe românesc, care deși e în planul cel mai pretentios al vieții sociale în care românismul e considerat de multe ori fără interes actual, deși e în cercul frământărilor literare care de-abia au binevoit să ia vag notă de Eminescu și Caragiale, își afirmă cu orgoliu și originea și sufletul românesc.

Cînd o altă poetă de origine românească, și-o tăgăduiește jignitor pentru noi cu orice prilej, Elena Văcărescu, desfășoară o imensă activitate ca să se știe că e româncă. Conferințe, ceaiuri literare, dineuri diplomatice, audiențe, articole de gazetă, cărți caracteristice, comisii profesionale, toate se bucură de participarea acestei reprezentative scriitoare.

Ca să înțelegem și prestigiul de care se bucură, și felul de influență pe care îl exercită în viața intelectuală a Parisului — în cercurile cele mai strict franțuzești — e destul să amintim incidentul cu premiul acordat celebrului prozator J. Delteil, acum vreo doi ani.

Se știe reputația pe care o au cele două premii anuale literare în Franța: premiul Goncourt și premiul Femina. Toți scriitorii francezi tineri luptă pentru obținerea unuia dintre aceste două premii: unul decernat de academia Goncourt, altul de un comitet al femeilor de lume și litere din Paris.

Delteil e unul dintre prozatorii excesivi de originali ai Franței. La început a fost foarte tăgăduit, pe când azi e unanim recunoscut. El a obținut în acel an premiul Femina numai pentru că voturile

fiind egale între el și rival, Elena Văcărescu a decis, ca prezidentă, rezultatul.

A fost violent atacată de cercurile și criticii tradiționaliști, din această cauză, dar a contribuit astfel la consacrarea unui mare scriitor, autentic francez.

O asemenea personalitate onorează două literaturi.

« Universul literar », nr. 10/1928

DECANUL

S'a spus despre Goethe, cred, că era atât de sculptural ca înfățișare, încât părea propria lui statuie. Profilul clasic al maestrului Nottara are, fără indoială, în liniile lui accentuate de frământarea unei jumătăți de veac, ceva dintr'o efigie.

E azi o glorie de nimeni contestată. A pornit odată cu începuturile Teatrului Național, pentru ca să ajungă astăzi decanul teatrului românesc în care exercita o domnească și spirituală autoritate.

De altfel, a intrapat aproape pe toți domnii țărilor române. În el s'au regăsit toți, cu orgoliul lor de cărmuitori și cu înțelepciunea lor de cronici. În ziua cînd Nottara ar dispărea voievozii noștri ar muri încă odată.

Dar, mai mult decât toți, ar dispărea pentru ochiul nostru, cel mai drag din câți au stăpănit cu cinste țara Moldovei. Se vor mai găsi și alții să puie pe umeri mantia domnească a lui Ștefan cel Mare, vor lua și alții buzduganul domnesc ca să amenințe în teatrul românesc, așa cum gândim întâmplările mari ale neamului. Sufletul lui Ștefan, cu bătrânețea sbuciumată de sufletul mareț și tânăr, cu regala lui familiaritate, cu neomeniasca lui umanitate, cu înfățișarea aidoma celei de pe scoarța evangheliei bucovine, va fi însă de nereconstituit.

În această galerie a *sufletului românesc* Nottara e purtătorul de cuvânt al întregului trecut.

« Universul literar », nr. 11/1928

UMANISTUL

Mare iubitor al literaturilor clasice, grecească și latină, profesorul Cantacuzino e în același timp și cel mai autentic exemplar al umanismului în sensul viu al cuvântului: un om în fața vieții,

înțelegând-o și dominând-o. Moștenitor al unui nume mare, bogat și înzestrat cu o strălucită inteligență ar fi putut deveni un amator (acesta e opusul cuvintului humanist, astăzi) ar fi putut culege adică din viață numai plăceri și satisfacții ale vanității. Acum când se discută atât de mult rolul și caracterul boieriei la noi, personalitatea acestui savant apare ca un impresionant răspuns. Nici unul dintre caracterele vieții n'a rămas strein, neîncadrat în întrebări, pentru profesorul Cantacuzino. Se știe că e posesorul uneia dintre cele mai strălucite colecții de artă, căci pasiunea frumosului a fost dintre cele care nu l-au părăsit niciodată. A fost cunoscut totdeauna ca un sprijin al muncitorimii ni se spune, nu de multe ori departe chiar de socialism, căci numai unui *amator* îi poate rămâne streină suferința marea a mulțimii.

Din știință însăși și-a ales capitolul cel mai greu de umanitate larg și cel mai eficace: prevenirea boalelor cu caracter social. Tuberculoza și holera au fost întâmpinate de el ca de un ostaș.

Nu todeauna un mare savant înseamnă și o conștiință chibzuită de întrebări morale, dar se poate spune despre profesorul Cantacuzino că e conștiința însăși.

Cuprinzătoare și magnifică personalitate, demnă — prin această permanentă confruntare a sufletului cu lumea din afară — de marile figuri ale umanismului.

« Universul literar », nr. 12/1928

COMEDIANA

Ne pregăteam să închinăm unul dintre numerele noastre Elvirei Popescu și iată că ne vine de la Paris vestea unui nou triumf al ei. Cu atât mai bine. Vom pune la rubrica în care înregistrăm opinia străinătății, extrase recente din critica pariziană.

Nu sânt de loc rezervate aceste dări de seamă. N'au fost nici cele care au consacrat memorabila seară a *Verșoarei de la Varșovia*. A fost o uimire la Paris, o senzație pentru lumea teatrelor de acolo. Cei mai de seamă critici au fost uluiți. S'a vorbit despre Réjanne.

Și aici la noi a fost o uimire. Cum a avut succes *Elvira* la Paris? Dar ea joacă în repertoriul boulevardier și interprete boulevardiere trebuie să aibă Parisul cu duzinele. Căci dacă la noi lumea se amuză la comedie, nu le ia totuși în serios. Se crede că patru kilograme de var înseamnă mai mult decât statueta de gips fraged și comic modelat.

Cronicele noastre din timp dovedesc că n'a fost pentru noi o surpriză succesul Elvirei Popescu. Îl prevăzusem. Faptul că juca cu săli pe jumătate goale, seară de seară, în fața unor spectatori numai amuzați, care nu-și dădeau seama că au în față una dintre cele mai mari comediane ale timpului, nu ne-a împiedicat niciodată să gândim și să scriem ferm, ceea ce străinătatea avea să confirme mai tirziu.

Dintre câte artiste am văzut pină acum, socot că Elvira Popescu este cea mai aproape de artă. E o creatoare. Jocul ei e o imitare a vieții. E viața însăși devenire. De-o atât de mare frumusețe ca femeie, în jocul ei, Elvira Popescu nu caută totuși un frumos caligrafic. Bucuria de a o vedea jucând e bucuria de a vedea unul din aspectele creației. Actorul cunoaște reguli și are un canon pentru frumos, neînduplecat în mediocritatea lui, marea comediană de la Paris e deasupra acestor mijloace mărunte. I se reproșează că joacă numai în comedia « ușoară ». Dar cine se mai interesează de comedie cind joacă Elvira Popescu? Au aceste comedii momente riscate? Sigur. Dar în jocul superior al actriței devin tot atât de caste aceste îndrăzneli ca niște statui goale.

Avem la Paris o artistă, care atrage statornic și viu atenția maselor mari.

E o *Popescă* nu numai prin frumusețea ei românească, nu numai prin jocul ei specific, nu numai prin iremediabila ei nostalgie pentru tot ce e de aici, al nostru. Ci și prin felul artei ei care e ceea ce are mai uman arta însăși. Elvira Popescu e bucuria de a înflori a simțirii românești.

« Universul literar ». nr. 13/1928

COMANDANTUL

Întăia oară când numele generalului Prezan a început să devie un nucleu de rezistență națională, să se condenseze într'o realitate menită să devie cea istorică, a fost într'o toamnă ploioasă când de pe toate hotarele țării atacate soseau vești de armate pierdute, de scene indescriptibile de panică: Turtucaia, Sibiu, Brașov. Armata din Moldova singură, se retrăgea după indicațiile serviciului în campanie.

A fost pe urmă străfulgerarea unei bucurii: victoria de pe Argeș. Dar generalul Prezan nu era omul aventurii, nici în bine, nici în rău, căci e un înțelept. Sunt oameni care pierd la cărți, dar sunt și destui care câștigă. Sunt însă alții care au oroare chiar

de câștiguri la cărți, oricât de mare ar fi el. Nu joacă deloc, pur și simplu. Sunt cei care în înțelepciunea lor aplicată strict vieții, nu pun preț decât pe ceea ce e muncit și produs al efortului lor organizat.

Geniul generalului Prezan, stânjenit în acțiunile de hazard impuse de alții, a fost la largul lui în Moldova ciopirțită, roasă de mizerii și sfârșită de tifosul exantematic, într'o iarnă când satele nu mai aveau vite, nu mai aveau grădini, nici păsări, nici garduri, nici hambare, când spitalele erau pline de bolnavi și găurile de uniforme urâte rusești. Gospodărește, fără să-și piardă cumpătul, așa cum și-a organizat moșioara de la Schineta, știind din experiență că după grindina cea mai cumplită, tot mai sunt soluții — așa a organizat armata din Moldova. Și pe urmă, înțelepțește, cind ceasul arăta ora dinspre ziuă, a dat drumul generalilor bătaioși: Averescu, Cristescu, Eremia Grigorescu.

El a comandat victoriile noastre, dar în ochii mulțimii ele nu se leagă de el. Chiar mai târziu, când generalul Măldărescu comanda trupele, care opreau în contra armatei roșii, când generalul Moșoiu ocupa Budapesta, puțini știau din cei de pe stradă, că și aceștia tot de generalul Prezan erau comandați.

Din linia comandanților de oaste românească, desigur că generalul Prezan ține mai mult de firul care pornește de la Mircea cel Bătrân, decât de la Mihai Viteazul. Sunt două politici care numai amândouă, împreună, puteau duce la reconstituirea României Mari. « Comandantul Marelui Cartier » a știut să o impună când pe cea reprezentată de el, când să dea drumul celeilalte. Și nu am fi avut decît de câștigat dacă politica militară a acestui mare conducător de oști ar fi precedat intrarea în acțiune. E o idee prețuită între toate, de către cel care semnează aceste rânduri: idee de substanțialitate.

Ei bine, este neîndoios, că generalul Prezan este cea mai substanțială dintre personalitățile de azi ale românismului

« Universul literar », nr. 14/1928

PROFESOARA

Artista sărbătorită pe scena imperială a *Burgtheater*-ului, aclamată de conți și contese, cu nume de nobleță etajată; este astăzi, simplu, profesoară la conservatorul din Iași.

Cât e de adevărat profesoară această mare actriță s'a văzut nu de mult într'un spectacol al Teatrului Național. De multă vreme publicul bucureștean era silit să accepte ca *mare tragediană*

o artistă destul de mediocră, al cărui temperament tragic caută să se dovedească mai mult prin strigăte deznădăjduite. Ani de zile o parte din critica noastră a încercat zadarnic să lămurească publicul. A fost însă destul ca această « mare tragediană » să facă imprudența să joace alături de Agatha Bârsescu, pentru ca să nu mai existe nici urmă de nedumerire.

În nobleța frazării, în calmul căptușit de intenții tragice ale gestului ei, profesoara de la Iași dă o lecție de autentic clasicism.

Căci clasicism înseamnă înainte de toate echilibru, măreție, fior elementar. Arta Agathe Bârsescu a fost și este o punte dintre cele mai necesare de o imensă valoare prin autenticitatea, ei. Este puntea de la sufletul românesc la marea artă clasică universală.

« Universul literar », nr. 16/1928

SCULPTORUL

Puține de tot sunt numele românești care se bucură azi de celebritatea lui Brâncuși. Și celebritate în cazul acesta e prea puțin. Acest mare sculptor este literalmente idolatrizat. I se dedică poeme, i de închină în străinătate numere speciale de revistă.

E considerat de către germani și englezi mai ales drept creatorul sculpturii moderniste.

La noi Brâncuși e foarte puțin cunoscut. Dacă în cercurile artistice e prețuit cum se cuvine, marele public nu cunoaște mai nimic din opera acestui celebru sculptor.

La asta contribuie poate și opera lui de atâtea ori stranie, Brâncuși e un fanatic, un iluminat interior.

Nici o convenție nu există pentru el, nici o prejudecată decât visul lui de artă.

Căci opera lui Brâncuși are o puritate absolută de vis. Un tors al lui e dematerializat și real în același timp; un zbor de pasăre e tradus în forma lui cea mai desbrăcată de orice vestmânt de prisos, dar și de conținut.

Puțini oameni au urmărit ideea în sensul ei absolut cu atâta înverșunare ca el.

Alături de atâtea nume de mare valoare, care au fost înfățișate publicului nostru la această rubrică, Brâncuși înseamnă un nou aspect al acestui suflet românesc, nesfârșit mai complicat decât o coajă de ou vopsită sau decât o mobilă pirogravată, suflet cu zeci de rădăcini și cu nesfârșite posibilități. Și poate că dacă

ar fi să definim *specificul românesc* așa cum s'a încercat de către unii scriitori nu de mult, noi l-am defini tocmai prin această realitate profundă, tocmai prin aceste infinite posibilități ale lui.

« Universul literar » nr. 17/1928

GALERIA SUFLETULUI ROMÂNESC

Leon Bourgeois, mai limpede decât toți teoreticienii solidarismului social, a fixat datele acestei probleme arătând că nimeni, într-o societate, fie ea oricât de puțin organizată, nu e atât de independent încât să nu datoreze celor din jurul lui nimic. Rolurile sunt împărțite în societate, dar meritele sunt aceleași, când munca este făcută cu sinceritate.

Ni se pare însă că există și o solidaritate internațională, iar un solidarism internațional ar trebui să explice că dacă românii n'au produs decât foarte puțin în domeniul culturii universale, este și datorită faptului că aici la drumul mare al orientului au avut prea mult de luptat cu musafiri nepoftiți. Apărând Europa întreagă ei au avut de suportat împrejurări prea grele, ca să se poată gândi la așezămintele culturale. Abia după câteva veacuri, poporul românesc a putut să-și realizeze independența completă. Un copil ajuns la majorat foarte târziu este astăzi statul românesc, în hotarele lui firești.

Iată un lucru perfect știut. Rămâne să tragem toate concluziile.

Ca toți minorii a fost — în domeniul cultural — numai consumator și imitator, cu vreo două excepții. La elaborarea culturii universale, poporul românesc nu a luat parte până la începutul secolului acesta.

Savanții lui n'au adus descoperiri noi, mărinz hotarele științei, scriitorii lui n'au fost traduși și asimilați în limbi străine ca să fermenteze conștiința universală, artiștii lui nu au sporit patrimoniul artistic, iar oamenii lui de stat au fost prea acaparați de organizarea statului pentru ca să poată participa direct la stabilirea posibilităților sociale în lume.

Astăzi condiția statului românesc e alta. Munca pentru incheierea hotarelor a luat sfârșit. Forțele i-au rămas disponibile pentru o altă activitate. Normal după ce și-a clădit o casă omul se gândește să întemeieze o familie menită să ducă mai departe însușirile rasei și bunurile câștigate.

E timpul ca, acum când e stăpîn, în casa lui, neamul românesc să devie din consumator de cultură, producător. Nu tăgăduiește nimeni că până acum n'a fost o continuă elaborare spiri-

tuală, o sforțare spre sporirea bunurilor intelectuale, dar în catastrofa cel mare al culturii universale în raport cu alte neamuri, nu sunt trecute, în mii de pagini scrise mărunt, aproape deloc, nume românești. Veți zice: dar în fruntea tuturor stau popoarele mai puternice. Cum putem noi năzui să ne măsurăm cu ele?

E foarte adevărat că un stat populat și puternic are mai multe mijloace pentru producerea bunurilor culturale, sânt totuși atâtea cazuri cînd popoare mici stau în prima linie. Gândiți-vă la Belgia și Olanda, la Norvegia și încă la câteva altele. Capacitatea de a gândi înalt, de a simți frumos și adânc nu e neapărat în funcția de numărul kilometrilor pe care trebuie să-i străbați de la un hotar la altul.

E limpede prin urmare că statul românesc trebuie să meargă — acum când celelalte imperialismuri sunt perimate — către un imperialism cultural, care să așeze poporul nostru în același rînd cu popoarele de frunte ale lumii.

N'avem nici o îndoială că rasa noastră nu e predestinată pentru acest soi de cuceriri. Produs din două rase puternice, alături de numeroase influențe, sufletul românesc e poate una dintre cele mai vii și mai complexe formule etnice. El cuprinde toate posibilitățile și avem dreptul să nu ne lăsăm intimidată de nimic. Acest lucru ne-am propus să-l demonstrăm publicând *galeria sufletului românesc* și socotim că l-am dovedit cu prisosință. În puținii ani de independență adevărată și poporul nostru a dăruit culturii europene câteva nume cu valoare de circulație.

Galeria înfățișată de noi e în același timp o recapitulare menită să ne dea încredere în noi cum e și un serviciu de popularizare pentru educarea marelui public.

Iată un muzicant de geniu, George Enescu, unul dintre cei mai mari ai timpului, către care se îndreaptă privirile din două continente. Un mare istoric și animator fără pereche, ca N. Iorga, ține cursuri, aducînd fapte inedite în capitala lumii. Acolo două actrițe, Elvira Popescu și Maria Ventura, înfățișează în nuanțe originale sensibilitatea românească.

O altă româncă, d-ra Elena Văcărescu, scriitoare în limba franceză și ambasador cultural, e un memento, pentru cele mai aristocratice refugii, al acestui suflet românesc. Un inginer ca Gogu Constantinescu, e un inventator popular în tot Occidentul. Un savant ca Țițeica e citat în cărțile de matematici înalte. Emil Racoviță e cercetătorul luat de Amundsen la polul Sud, în încercarea lui de a mări cercul de lumină al cunoștințelor noastre. Patru medici: Dr. Marinescu, dr. Paulescu, dr. Jean Cantacuzino, dr. Levaditi sînt în primele rînduri ale bătăliei date de savanții din lume pentru biruința vieții.

Un orator ca N. Titulescu e dat ca model oratorilor din lumea întreagă. Și atâția alții, colaborează cum ați văzut la elaborarea conștiinței culturale a timpului.

E o socoteală menită să ne dea încredere deplină în posibilitățile sufletului românesc. Un pământ care produce plante atât de rodnice și atât de variate în rod, subț același climat, e un pământ în care se pot pune toate nădejtile.

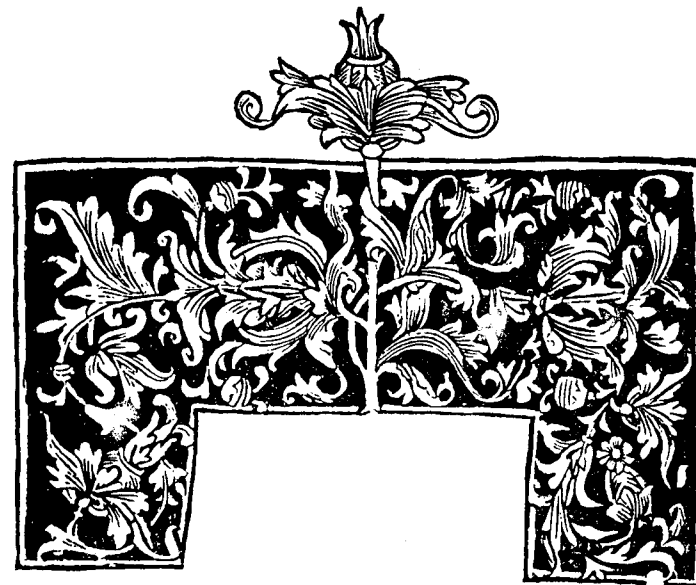
S'a pus de atâtea ori întrebarea: care sunt caracteristicile acestui suflet românesc, care îi e specificul?

Privind această galerie răspunsul e ușor. Îl formezi așa cum construiești o hartă legând punctele determinate. Varietatea de frunți și priviri de pe coperta noastră de azi înseamnă jaloane pentru direcțiile sufletului românesc în artă, în știință, în activitatea socială. Adăugându-le valorile trecutului — care din motive specifice n'au putut trece granița — formularea devine ușoară.

Știm încotro va trebui să mergem. Știm, mai ales că va trebui să mergem într'acolo, căci un stat nu se consolidează decât prin cultură.

Dacă încheiem seria aceasta dintâi din *galeria sufletului românesc*, nu înseamnă că am epuizat valorile noastre culturale de azi. E încheiată numai întâia etapă. Mai târziu vom reveni, înfățișând noile personalități prin care sufletul românesc participă la elaborarea sufletului din lumea întreagă.

« Universul literar » nr. 18/1928

SUMAR

III. INSTITUȚIILE

ACADEMIA

DIMITRIE GUSTI Ființa și menirea Academiilor 14

ȘTIINȚA

I. SIMIONESCU Evoluția culturii științifice în România 42

UNIVERSITATEA

VASILE PÂRVAN Datoria vieții noastre 72
PETRE ANDREI Criza culturii și rolul Universității .. 90

PRESA

ION VINEA	Purtătorii de condeiu	103
	Scris și realitate	105

SISTEMUL POLITIC

VIRGIL MADGEARU	Doctrina țărănistă	108
AL. MARGHILOMAN	Doctrine conservatoare	137
I. C. RĂDULESCU MOTRU	Conceptia conservatoare și progresul	147
I. G. DUCA	Doctrina liberală.....	170
MIHAIL MANOILESCU	Neoliberalismul	180
NICOLAE IORGA	Doctrina naționalistă	207
ILIE MOSCOVICI	Lupta de clasă și transformarea socială	228
NAE IONESCU	Sindicalismul	257
ȘEBAN VOINEA	Socialismul marxist și evoluția socială	273
NICOLAE PETRESCU	Anarhismul	298
IULIU MANIU	Problema minorităților	315
GÉZA KISS	Ideologia și tendințele minorității maghiare	341
FRIEDRICH MÜLLER	Statul, cultura și școala minoritară	356
HANS OTTO ROTH	Ideologia și tendințele politice ale minorității germane.....	371
MIHAI POPOVICI	Solidarismul politic	386
MIRCEA DJUVARA	Evoluție și revoluție	405
C. RĂDULESCU-MOTRU	Statul cultural	422

IV. PERSONALITĂȚILE REPREZENTATIVE

ȘT. ZELETIN	Renașterea națională și oamenii ei re- prezentativi	437
CAMIL PETRESCU	Galeria sufletului românesc	445

Lector: MIRCEA OPRITĂ
Tehnoredactor: A. MOLNAR

Apărut: 1992. Bun de tipar: 29.10.1991.
Coli de tipar 30 Hirtia: velină 70 g/mp.
Format: 16/61×86

Tiparul executat sub comanda nr. 1806 la Intreprinderea
ARTA GRAFICĂ S.A. Str. Șerban Vodă nr. 133
București ROMANIA